

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TANZİMATTAN
II. MEŞRUTİYETE
TÜRK EDEBİYATINDA BİYOGRAFİ**

**GÜL AYŞE AKAR
10723003**

**TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ.DR. ALİ YILDIZ**

**İSTANBUL
2013**

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANZİMATTAN
II. MEŞRUTİYETE
TÜRK EDEBİYATINDA BİYOGRAFİ

GÜL AYŞE AKAR
10723003

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih:

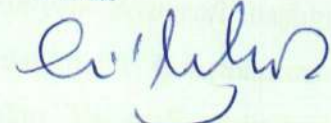
Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad

İmza

Tez Danışmanı:

Yrd. Doç. Dr. Ali Yılmaz

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Nihayet Arslan

Yard. Doç. Dr. Nuri Sağlam

İSTANBUL
EYLÜL-2013

ÖZ

TANZİMATTAN II. MEŞRUTİYETE TÜRK EDEBİYATINDA BİYOGRAFI

Gül Ayşe Akar

Eylül-2013

Tanzimat dönemi, Türk Edebiyatında Batı edebiyatının tesiriyle yeni edebî türlerin ortaya çıktığı, önceden beri var olan türlerin de değiştiği bir dönemdir. Bu dönemde değişim gösteren edebî türlerden biri de biyografidir. Biyografi hakkında yapılan çalışmalarda genellikle bu edebî türün Eski Türk Edebiyatındaki tezkire geleneğinden etkilendiği ancak Tanzimat döneminden itibaren yavaş yavaş Batı edebiyatı etkisine girdiği anlatılır. Fakat bu çalışmalar söz konusu gelişimin seyrini gösterecek yapıda değildir.

Elinizdeki tez çalışması, söz konusu eksikliği gidermek amacıyla yapılmıştır ve 1860-1908 yılları arasında biyografi türünde yayınlanan matbu eserlerin incelenmesinden müteşekkildir. Böylece Tanzimat döneminden II. Meşrutiyet dönemine kadar geçen zaman içinde biyografik eserlerin tezkire geleneğinden ayrılarak Batılı anlamda biyografi türüne nasıl yaklaştığı gösterilmek istenmiştir.

Çalışmamızın 'Giriş' bölümünde öncelikle '*Türk Edebiyatı'nda Biyografi Türünün Gelişimi*' üzerinde durulmuştur. Bu bölümde Tanzimat Dönemi Edebiyatından önce farklı adlar altında var olan biyografi geleneğinden bahsedilmiştir. İkinci olarak ise '*Tanzimattan İkinci Meşrutiyete Biyografi*' başlığı altında türün, araştırdığımız dönemdeki gelişimi kısaca anlatılmıştır. Çalışmamızın ana bölümünü Tanzimattan II. Meşrutiyete kadar yazılan biyografi türündeki eserlerin incelemeleri oluşturur. Bu bölümde söz konusu dönemde Türk Edebiyatında yazıldığı ve yayınlandığı tespit edilen eserlerle ilgili incelemeler yer almaktadır. Bu incelemelerden hareketle varılan sonuçlar, çalışmamızın 'Sonuç' bölümünde dile getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tanzimat Edebiyatı, 1860-1908, biyografi, biyograf, tercüme-i hal, hal tercümesi, terâcim-i ahvâl, sahib-i tercüme

ABSTRACT

FROM TANZİMAT TO II. CONSTITUTIONAL MONARCHY BIOGRAPHY IN TURKISH LITERATURE

Gül Ayşe Akar

September-2013

Tanzimat is the period in the Turkish literature which emerged a new literary genre under the influence of Western literature and pre-existing genres changed, too . During this period, one of the literary genres that shows change is the biyography. In the studies about biography, it is explained that the biography is influenced by the tradition of the tezkire in Old Turkish Literature but from the period of the Tanzimat it gradually enters into the Western literature influence. But these studies can not show the progress of the development.

The thesis which is in your hand is written in order to fill the mentioned gap and consists of the examination of printed books in the type of biography which published between 1860 - 1908. Thus, from the Tanzimat period until the period of the II. Constitutional Monarchy, it is intended to be shown how to biographical works were broke the tradition of tezkire and approach to the Western biography.

In the 'prologue' section of the thesis it is primarily explained that 'Development of the Biography in Turkish Literature'. In this section, the tradition of biography which existed under the different names before the Tanzimat Literature period is mentioned. Secondly, under the tittle of 'From Tanzimat to II. Constitutional Monarchy Biography' it is briefly explained the development of the genre in the researched period. The examination of biography genres which was written from the Tanzimat to II. Constitutional Monarchy forms the main part of this study. In this section, there are researches about the works which were written and published in the aforementioned period at Turkish literature. With reference to these investigations, the results are in the 'Result' section of the thesis.

Keywords: Tanzimat Literature, 1860-1908, biography, biographer, translation of situation, owner of translation.

ÖN SÖZ

Biyografi bir yönleriyle ün kazanmış şahsiyetlerin hayatlarına ayna tutan bir edebî türdür. Ancak nasıl ki aynalar insanın sadece görünen yönlerini gösterebilirse biyografi de aynı şekilde kişilerin dışarıya görünen yani bilinen yüzünü aydınlatır. Neredeyse tarih kadar eskilere dayandırılan bu türde yazılan eserler, başardığı işlerle veya eserleriyle temayüz eden insanları tanımamızı sağlar.

Biyografi, geçmişin insanlarını anlatarak bugüne, bugünün insanlarını anlatarak geleceğe kaynaklık eder. Bu bakımdan tarihin kaynakları arasında yer alır. Tarih, tarihe geçen insanların hayatlarına dair detayların bilinmesiyle daha iyi anlaşılır hale gelir, tarihin meselelerine bakış böylece çok boyutluluk kazanır.

Bugünün dünyasında bilimlerin tarihlerine ışık tutan bir edebî tür olduğu için biyografinin detaylarına ve kaynaklarına verilen önem artmıştır. Günümüzde özellikle tarih için belgelerin ışığında eleştiri süzgecinden geçirilerek kullanılan bu tür, diğer bilimlerin tarihlerinde hayatı merak edilen şahsiyetler hakkında bilgilerin ortaya çıkarılmasında büyük rol oynar.

Bilim ve sanat tarihlerinin yazımında etkili olan biyografi türü edebiyat tarihi yazımında da gerekli görülür. Orhan Okay edebiyatın araştırma alanını belirlerken bu konu hakkında şunları söyler:

*"Edebiyat alanının araştırma ürünleri, başta edebiyat tarihleri olmak üzere biyografiler, bundan biraz daha farklı manada monografiler, teori ve tenkit yazıları, edebî metin inceleme tahlil ve yorumları ile sınırlı bir konu, eser, kişi veya dönem hakkındaki tematik çalışmalardır. Edisyon kritik manasında veya daha basit olarak metin neşirleri ile genel veya özel konularda hazırlanmış antolojiler de bunlara dâhil edilebilir."*¹

Edebiyat tarihi yazımında yazar ve şairlerin biyografilerinin yeri büyüktür. Çünkü biyografi edebiyat incelemelerinde genellikle önemsenen bir türdür. Pek çok edebiyat tarihçisi biyografilerin alana olan katkısına değinir. Mesela Saint-Beuve çeşitli eserlerinde şahsiyetlerin hayat hikâyelerine ve psikolojilerine önem verdiğini dile getirir.² Edebiyat kuramcıları arasında şairin/yazarın biyografisinin sosyal

¹ Orhan Okay, **Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine**, (İst: Dergah Yay., 2011), 31

² Age., 11

çevresini, sosyo-ekonomik durumunu, psikolojisini nelerden etkilediğini görmek dolayısıyla bunların eserlerine nasıl yansıdığını bilmek isteği yaygındır. Bu görüşü savunanlar biyografiyi değerli görür ve kullanırlar. Ünlü yazar T.S.Eliot gibi yazarın biyografisini bilmeyi eser eleştirisinde engel kabul edenler de vardır. Rene Wellek'in öne sürdüğü edebiyat incelemelerinde biyografinin göz ardı edilip sadece eser üzerinden değerlendirme yapılması gerektiği fikri de kabul gören bir anlayıştır. Wellek her sanat eserinin sanatkârının biyografisinden ayrı düşünülerek değerlendirilirken edebî eserlerde biyografinin neden önemsendiğini sorgular ve biyografiden bağımsız edebî eleştiriyi destekler. Wellek bu konuda şunları söyler:

"Sanatın sade ve basit bir şekilde bir kendini anlatma, şahsî duygu ve yaşantıların bir kopyası olduğu yolundaki görüş bütünüyle ve çok açık bir şekilde yanlıştır. Sanat eseri ile yazarın hayatı arasında sıkı bir ilişki bulunduğu zaman bile, bundan asla sanat eseri hayatın basit bir kopyasıdır manası çıkarılmamalıdır. Biyografik yaklaşım, bir sanat eserinin yaşantılara basitçe bir vucüt vermek demek olmayıp, fakat daima benzeri bir eserler serisinin en sonuncu örneği olduğunu unuttur. Dram, roman veya şiire -artık ne kadar olabilmişse- edebî gelenek ve modanın belirlediği bir dram, bir roman, bir şiir olarak bakmak gerekir. Biyografik yaklaşım gerçekte edebî geleneğin doğru bir şekilde kavranmasını zorlaştırır, çünkü o, bir ferdin hayat dairesini esas almak istediğinden dolayı edebî geleneğin düzenini bozup dağıtacaktır. Biyografik yaklaşım çok basit psikolojik olguları da görmezlikten gelir.

...

*Sonuç olarak, bir sanat eserini biyografiye bakarak yorumlamak ve eseri biyografi için kullanmak çok dikkatli bir araştırma ve soruşturmayı gerektirir. Çünkü sanat eseri biyografi için yazılmış bir belge değildir."*³

Rene Wellek gibi düşünenlere rağmen karşıt görüşte olan araştırmacılar çoğunluktadır. Araştırmalarda genelde edebiyat eserini incelerken şairin / yazarın biyografisi dolayısıyla kimlerden ve nelerden etkilendiğini bilinmek istenir. Bir edebi eserin oluşumunda bazen bir kişinin teşviki ya da ilhamı söz konusu olur. Bazen de bir olay ya da mekân duyguları tetikler. İşte araştırmacının aradığı tüm bu bilgiler biyografilerden elde edilebilir.

Saydığımız sebeplerle biyografi hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir edebî türdür. Yazarların biyografi yazarken itina göstermesi gerektiği gibi

³ René Wellek-Austin Warren, **Edebiyat Teorisi**, çev: Ömer Faruk Huyugüzel, (İzmir: Akademi Kitabevi, 1993), 60

araştırmacıların da bu türdeki eserlerin üzerinde çalışırken özen göstermeleri gereklidir.

Türk Edebiyatında köklü bir biyografi geleneği vardır. Menakıbnâme, tercüme-i hal, tezkire gibi başlıklar taşıyan çok sayıda biyografiden bahsedebiliriz. Tanzimat devrinde diğer türler gibi biyografinin Türk Edebiyatındaki biçimleri de değişmeye başlamıştır. Bu değişimin neticesinde Batılı anlamda biyografi olarak nitelendirilebilecek eserler yazılmaya başlamıştır.

Tanzimat devrinden günümüze Türk Edebiyatında biyografi türünün nasıl değiştiğini, başka bir ifadeyle Batılı anlamda biyografinin nasıl ortaya çıktığı incelenmesi gereken bir konudur. Bu konu daha önce Sinem Çelebioğlu tarafından kaleme alınan Türk Edebiyatı'nda Modern Biyografi'nin Doğuşu adlı yüksek lisans tezinde ele alınmıştır⁴:

Sinem Çelebioğlu'nun tezinde söz konusu edilen eserleri şöyle sıralayabiliriz: Namık Kemal'in Evrak-ı Perişan Beşir Fuad'ın Victor Hugo ve Voltaire, Ahmed Mithad'ın Beşir Fuad ve Bir Muharire-i Osmaniyenin Neşeti, Fatma Aliye Hanım'ın Ahmed Cevdet Paşa. Sinem Çelebioğlu bu biyografileri inceleyerek 'modern biyografinin doğuşu' meselesini ele aldığını söyler. Bu eserlerin modern biyografi anlayışıyla yazıldığını düşünürsek bu dönemde yazılmış diğer eserlerin hepsinin geleneksel biyografi olması gerekir. Çelebioğlu çalışmasında ele aldığı eserlerin geleneksel biyografi yazımından ayrılan yönlerini, ne ölçüde modern biyografi özellikleri taşıdıklarını ve bu eserlerin Tanzimat edebiyatının ayırt edici özellikleriyle ne derece örtüştüğü saptamaya çalışılacağını vaad eder. Tanzimat döneminde tezkire geleneğinden uzaklaştığını belirten Çelebioğlu geleneksel biyografi ile modern biyografinin hangi yönleriyle ayrıldığını ele alınacağını belirtir. Fakat söz konusu ettiği bu ayrımı tek şahsiyet üzerine yazılan biyografileri modern, birden çok şahsiyet üzerine yazılanları ise geleneksel biyografi şeklinde tanımlayarak yapmıştır. Ancak türün böyle kesin çizgilerle ayrılamayacağı açıktır. Zira tek şahsiyetin anlatıldığı eserler modern biyografinin başlangıcı kabul edilecek olsa bile Ebüzziya Tevfik, Ömer Subhi, Ali Muzaffer, Mehmed Celal, Mehmed Salahi Salahaddin, İsmail Hakkı Baban ve Ali Reşad, Hayrullah Nedim gibi tek kişiyi tanıtan biyografiler yazmış birçok yazar vardır.

⁴ Sinem Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı'nda Modern Biyografinin Doğuşu**, Dan: Yrd. Doç.Dr. Zeynep Uysal, (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2007)

Biyografi üzerine yapılan diğer çalışmaların pek çoğu makale biçimindedir. Kaynaklarda biyografi türünün geçmişi ile alakalı bilgiler ise genellikle çelişkili durumdadır. Bir kaynağın ilk olarak nitelediği eserin başka kaynak adını bile anmazken bir başkası farklı bir eser ismi zikreder.

Elinizdeki tez çalışması Tanzimat devrinden Meşrutiyet devrine kadar olan süre içinde yazılıp yayınlanmış biyografik nitelikteki bütün telif eserlerin tespit edilip incelenmesi ve bu suretle biyografi türünün Batı etkisi altında nasıl değiştiği sorusuna cevap verilebilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Eserlerin tespiti için M.Seyfettin Özege'nin Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogunu, Kültür Bakanlığına ait Eski Harfli Basma Eserler Bibliyografyası ve Türkiye Basmaları Toplu Katalogunu, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphane koleksiyonunu ve Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanını, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Nadir Eserler Bölümü Uzmanı Hüseyin Türkmen'in Türkiye kütüphanelerini tarayarak bireysel çabaları ile oluşturduğu Türkiye Kütüphaneleri Arap Harfli Basma Eserler Veritabanını, İstanbul Bayezid Kütüphanesi Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Koleksiyonunu taradık. Koleksiyon ve katalogların taranması tamamlandığında, bu dönemde yayınlanan ve biyografik bilgi içeren yaklaşık üç yüz eser tespit ettik.

Ortaya çıkan bu sayının içerisinde çalışmamızın incelediği dönemden (1860-1908) daha önce yazılmış ancak bu dönemde yayınlanmış tezkire, siyer, tabakat, kısas-ı enbiyâ, şecere, menâkıbname türünde pek çok eser de bulunmaktaydı. Bu eserleri eski edebiyatın ürünleri olmaları ve çalıştığımız dönemde yazılmamış olmaları gerekçeleriyle inceleyeceğimiz kitaplar arasına dâhil etmedik. Söz konusu dönemde yazılmadığı halde bu dönemde yayınlanan eserlere örnek vermek gerekirse şunlardan bahsedebiliriz: Bursevi İsmail Belig'in kaleme aldığı ve 1728 yılında Damad İbrahim Paşa'ya sunduğu 'Güldeste-i Riyaz: İrfan ve Vefâyat-ı Danişverân-ı Nadiredan' isimli eser, 1885 yılında tekrar yayınlanır. 1864 yılında Tercüme-i Vefayâtül Ayan li-İbn Hallikan, 1867'de Sakıb Mustafa Dede'nin Sefine-i Nefise-i Mevleviyan'ı, 1891 ve 1900 yılında olmak üzere iki defa Velayatnâme-i Hacı Bektaş-

1 Veli ve yine aynı dönemde yayınlanan Tezkire-i Latîf⁵, Tezkire-i Rıza⁶, Tezkire-i Salim⁷ bunlardandır.

İlk yayınları 1860-1908 yılları arasında olmasına rağmen edebî türü açısından değerlendirildiğinde eski edebiyatın biyografi geleneğini devam ettirmeleri sebebiyle tezimizde yer vermediğimiz eserler de vardır. Bu eserlere tezkire, menakıbname, siyer, tabakat, mevlid, miraciye gibi edebî türlerde oldukları için yer vermedik. Ahmet Cevdet Paşa'nın ilk olarak 1874'de ve daha sonra pek çok kez yayınlanan '*Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hülefa*',⁸ adlı eseri, Eyüp Sabri Paşa'nın '*Mahmudü's-siyer*'i⁹, Tahir El-Mevlevî'nin nazım olarak kaleme aldığı '*Mir'at-ı Hazret-i Mevlânâ*'sı¹⁰, Yusuf Ziya Yozgadî'nin '*Mirat-ı Muhammediye ve Menakıb-ı Ahmediye*'¹¹ de bu dönemde yayınlandığı halde eski edebiyatı devam ettirdikleri için incelememize dâhil etmedik. Emin'in '*Kethudazâde Mehmed Arif Efendi'nin Tercüme-i Hâline Zeyl ve Menakıb-ı Mümaileyh*',¹² adlı eseri menkıbe ağırlıklı eserlerden biridir. Bu tarzdaki eserleri olağandışı anlatımlarının fazlalığı dolayısıyla ele almadık.

Batı ve Doğu edebiyatlarından tercüme edilen ve 1860-1908 tarihleri arasında yayınlanan biyografi türündeki çeviri eserlere, Türk Edebiyatında biyografi türünün gelişimini yansıtmayacağını düşündüğümüz için çalışmamızda yer vermedik. Ancak dönemin çevirmenlerinin ilgilendikleri yabancı biyografılar ve onların tanıttıkları şahsiyetler hakkında fikir vermeleri sebebiyle çeviri biyografileri tespit etmeye de uğraştık.¹³ Bu uğraşımız biraz da dönemin önde gelen yazarlarının çeviri biyografiye değer verip vermediklerini gösterebilmek içindi.

⁵ Latîf, **Tezkire-i Latîf**, (İst.: İkdâm Matbaası, 1896-97)

⁶ Zehrmarzâde Seyyid Rıza, **Tezkire-i Rıza**, (İst.: İkdâm Mat., 1899)

⁷ Sai Mustafa Çelebi, **Tezkiretü'l-Bünyan**, (İst.: İkdâm Mat., 1898)

⁸ Ahmed Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hülefa**, (İst.:Matbaa-i Âmire, 1874)

⁹ Eyüp Sabri Paşa, **Mahmudü's-siyer**, (İst.: Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1870)

¹⁰ Tahir El-Mevlevî Olgun, **Mir'at-ı Hazret-i Mevlânâ**, (İst:Cemâl Efendi Matbaası,1897)

¹¹ Yusuf Ziya Yozgadî, **Mirat-ı Muhammediye ve Menakıb-ı Ahmediye**, (İst.: Matbaa-i Amire, 1895)

¹²Emin, **Kethûdazâde Mehmed Arif Efendi'nin Tercüme-i Haline Zeyl ve Menakıb-ı Mümaileyh**, (İst., 1877)

¹³ 1860-1908 yılları arasında yayınlanan ve tespit edebildiğimiz biyografi türündeki çeviri eserleri şöyle sıralayabiliriz:

Baldırzâde Şeyh Mehmed, çev. Hayrullah Nedim, **Tercüme-i Hâl-i Hazret-i Emir Sultan Kaddese Sirehü'l-Mennan**, (Bursa: Hüdavendigâr Vilâyet Matbaası, 1890)

Evangelinos Misailidis, çev. Nikolaos Teologidis Sülloğlu (Fertekli), **Fransa İmparatori Birinci Azim Napoleon'un Tezkiresi**, (İst.: Evangelinos Misailidis Tabhanesi, 1864)

Ataullah b. Fazlullah il-Hüseynî Eş-Şirazî (Cemal Hüseynî), çev. Benlizâde Mahmud Maniavî, **Ravzatü'l-Ahbâb fî Siyeri'n-Nebi ve'l-Âl ve'l-Ashâb**, (İst.: 1864)

Çalışmamızı sürdürürken bizi zorlayan durumlar ortaya çıktığını da belirtmek gerekir. Bunlardan ilki kataloglarda bazı eserlerin tarihlerinin yer almaması idi. Bu eserleri fark edince onları bulup çalışmamızın dönemine girip girmediklerini anlamaya çalıştık. Katalogları tararken bu tarzda tarihi bulunmayan eserleri de araştırma listemize dâhil ettik. Bunlardan bir kısmının iç kapaklarında yayın tarihi olmakla birlikte bu bilgiyi vermeyenler de hatırı sayılır kadardı. Böylesi durumlarda varsa yazarın hayatı ve eserleri üzerine yapılan araştırmalar ile edebiyat tarihleri çalışmamıza dayanak oluşturdu. Haklarında bu tür çalışmalar yapılmayan yazarlarda ise yol gösterici, onların dili ve üslubu oldu. Ayrıca eserleri yayınlayan matbaaların çalışma dönemleri eserlerin incelediğimiz dönemde yer alıp almayacağı da göz önünde bulunduruldu.

1860-1908 yılları arasında yayınlanan aynı dönemde telif edilmiş olan biyografi türündeki eserlerden tespit edebildiğimiz tüm eserleri inceledik. Bu eser

-
- Ahmed b. Muhammed İbn-i Hallikân, çev.Rodosizade Mehmed, **Tercüme-i Vefayâtü'l-ayan li-İbn Hallikan**, (İst.:Matbaa-i Âmire, 1864)
- Plutarque, **Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir**, (İst.: Kırk Anbar Matbaası, 1875)
- François de Salignac de la Mothe Fénelon, çev. Yanyalı K. Şükrü, **Meşâhir-i Kudema-yi Felâsifenin Mücmelen Tercüme-i Hâlleri**, (İst: Kırk Anbar Matbaası, 1876)
- Aleksandr Y. İstamadyadi, **Gazi Osman**, çev: Yanko P.Vaçidi, (İst.,1877)
- Friedric der Grosse II, çev.Mehmed Tahir, **Prusya Kralı Büyük Friedrich'in Emsal-i Hikemiyesi**, (İst: Matbaa-i Ebüzziya, 1886)
- Hayyam: Tercüme-i Haliyle Rubaiyyat-ı Müntehabesini Havidir**, Çev:Muallim Feyzî, (İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1886)
- Cornellus Nepos, çev.Mehmed Tahir, **Meşhur Kumandanların Tercüme-i Ahvâli**, (İst: Ebüzziya Matbaası, 1887)
- Pikar, **Muhabbet Meliki Hazret-i İsa'nın Hayatı**, çev.Bolanzade Veli, (İst: Ebüzziya Matbaası H.1304/M.1887)
- Ebu Hamid Bin Muhammed El-Gazâlî, çev. Mehmed Raşid Bağdadlı, **Kitâb-ı Tercüme-i Eyyühü'l-veled**, (İst.:İstepan Matbaası, 1888)
- Musavver Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir-i Ricâl:David Livingston**, çev: Hasan Celaleddin, (İst.: Ahter Matbaası, 1891)
- Musavver **Teracim-i Ahval-i Meşahir-i Rical : James Cook**, çev: Hasan Celaleddin, (İst., Ahter Matbaası, 1308)
- Musavver **Teracim-i Ahval-i Meşahir-i Rical : Jean François de le Perouse**, çev: Hasan Celaleddin, (İst.: Ahter Matbaası, 1308)
- Midhat Paşa Hafidi Kemal, **Tercüme-i Hal-i Midhat Paşa**, Biographie de Mithad Paşa, (Cenevre: İntikam Matbaası, 1902)
- Şerafeddin Yaltkaya, **Meşahir-i Mühendisin-i Arabdan Beni Musa'nın Terceme-i Halleriyle Bazı Ameliyat-i Mahsusaları**, (İst: Asır Matbaası, H.1323/M.1905)
- Müntehabat-ı Teracim-i Meşahir**, çev: İbrahim Fehim, İsmail Hakkı, (İst.:Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1307 /M.1890)
- Hayreddin, **Rafael (Raphael) ve Fornarin**, A.Maviyan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, Kitabhane-i Sebat, 1886
- İhya Efendi Hâfidi Faik Reşad, **Aristonous**, (İst.:Kasbar Matbaası, 1889)
- Eyüb**, (İst.: Boyacıyan Agob Matbaası, 1899)

varlığı yaklaşık yüz elli esere tekabül ediyordu. Ancak bunlardan yaklaşık yüz otuz kadarını bularak inceleyebildik.¹⁴

1860-1908 yılları arasında yayınlanan biyografilerin her biri hakkında çalışmamızda bilgi vermeye çalıştık. Her eserin yayınlandığı matbaa, künyesinde yer alan yazar, tarih, yayıncı gibi bilgileri, varsa iç kapaklarında, ön sözlerinde ve hatimelerinde bulunan bilgileri aktarmaya çalıştık. Eserde anlatılan biyografiye dair okuyucuya verilmeye çalışılan detayları vermeye çaba gösterdik. Yazarın eserinde vermeye çalıştığı bilgilerin neler olduğunu aktardık. Birden çok biyografi yazan yazarların eserleri arasındaki farkların görebildiğimiz kadarını yansıttık. Eserler hakkındaki çalışmalara ulaşmaya çalışarak bunlardan konumuz ile ilgili olanlara değinmeye çalıştık. Yapılan çalışmalara dair alıntılara dipnotta yer verirken biyografilerden alıntıladığımız kısımların yanında sayfa numaralarını verdiğimiz için ayrıca dipnotlar eklemeye gerek duymadık. Bu çalışmaya engin bilgisi ile emek veren, nadide kütüphanesi ile desteklerini hiç bir zaman eksik etmeyen değerli hocam Yrd. Doç. Ali Yıldız'a şükranlarımı sunar, bana her anlamda destek veren, sabır gösteren anne ve babama teşekkür ederim.

Gül Ayşe AKAR

İSTANBUL
EYLÜL-2013

¹⁴Kataloglarda adını tespit ettiğimiz ve biyografi türünde olduklarını düşündüğümüz halde bulamadığımız için çalışmamızda yer vermediğimiz eserlerin künyelerini şöyle sıralayabiliriz:

Veysel Karanî, (Alaiyeli Ali Efendi Matbaası, 1862)

Musa Akyiğit, **Hüsameddin Molla**, (Kazan Ünivirsititi'nin Tabhanesi)

Abdülhamid Ziya Paşa, **Türkî Eş'ar**, (1875)

Şeyh Vasfî, **Şekspir (Shakespeare)**, (İst: Mihran Matbaası, 1888)

Ömer Subhi, **Büyük Frederik Yahud Prusya Tarihinden Bir Nebze**, (İst.:Kasbar Matbaası, 1889)

Seyyit Alizâde Yakup, **Mehmed Akif**, (İst.:Darü't-Tıbaatü'l Âmire, 1889)

A.Fahri, **Bünyamin (Benjamin) Franklin**, (İst.: İstapan Matbaası,1890)

M.Emin, **Fransa Asr-ı Hâzır Muharrirleri**, (İzmir: Hizmet Matbaası, 1894)

Rıfat Tefvîk, **Ahlâk-ı Nazarî ve Terâcim-i Ahvâl-i Hükema**, (İst.:Mahmud Bey Matbaası, 1895)

Şevket Gavsi Danişzade Özdönmez, **Şair Daniş Bey**, (İst.:Yuvanak Panayotidis Matbaası, 1896)

İsmail Hakkı, **Meşâhir-i Ashâb-i Güzin ve Terâcim-i Ahvâl-i Fukâha**, (İst.:Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası)

Rıza Nur, **Elsine-i Garbiyye Edebiyat ve Üdebası**, (İst: Ahmed İhsan Matbaası, 1905)

Şeyh Muhammed Abduhü'l-Mısri, **Cemaleddin Afganî: Afgan Filozofları**, (Kazan: Haritonef Matbaası, 1905)

Vecihi, **Akif**, (İst:İkdam Matbaası, 1315/1899)

Hocazade Ahmed Hilmi, **Silsile-i Meşâyih-i Kadiriyye**, (İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318/ M.1901)

Giridi Ali Aziz, **Abaza Mehmed Paşa**, (İst.:Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 1878)

İsmailof, Reşid Bey, **Muhtasar Kafkas tarihi ve Zakafkazda Zuhûr Eden Meşhur Türk Edib ve Şairlerinin muhtasaran Terceme-i halleri**, (Tiflis: Gürcü Şirketinin Matbaası, H.1321/M.1904)

Mehmet Tefvîk, **Meşahir-i Osmaniye- Teracim-i Ahval-i Kapudan-ı Derya Meşhur Gazi Hayrettin Paşa**, (İst: Basiret Matbaası, 1876)

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

Öz.....	i
Abstract.....	ii
Önsöz.....	iii
İçindekiler	x
Kısaltmalar.....	xvi

I.BÖLÜM

GİRİŞ

I.1.Türk Edebiyatında Biyografi Türünün Gelişimi.....	1
I.2.Tanzimattan II. Meşrutiyete Türk Edebiyatı'nda Biyografi.....	12

II.BÖLÜM

II.1860-1908 YILLARI ARASINDA YAYINLANMIŞ BİYOGRAFİLER

II.1.Abdülkerim Efendi'nin Biyografileri.....	24
II.1.1.Ebu Ali Hüseyin b. Abdillâh b. Hüseyin b. Ali b. Sina'nın Terceme-i Hali	26
II.2.Ahmed Rifat Efendi'nin Biyografileri.....	28
II. 2.1.Verdü'l-Hadaik.....	29
II.3.Ramiz Paşazade Mehmet İzzet'in Biyografileri.....	31
II.3.1.Harita-yı Kapudânân-ı Deryay.....	31
II.4.Namık Kemal'in Biyografileri	33
II.4.1.Evrâk-ı Perişân.....	37
II.5.Yazarı Meçhul Bir Hal Tercümesi	41
II.5.1. Ahval-i Mahmud Paşa-yı Veli.....	41
II.6.Akif'in Biyografisi.....	42
II.6.1.Eser-i Akif Paşa.....	42
II.7.Mehmed Tevfik'in (Çaylak Tevfik) Biyografileri	44
II.7.1. Kafiye-i Şuâra.....	46
II.8.Hikmet'in Biyografisi.....	48
II.8.1.Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır.....	50
II.9.Mehmed Zihni'nin Biyografileri.....	53
II. 9.1. Kitab-ı Meşâhirü'n Nisâ.....	54
II.10.Ebüzziya Tevfik'in Biyografileri.....	57
II.10.1.Gutenberg ve İhtira-ı Fenn-i Tab.....	62
II.10.2.Galile	65
II.10.3.Napolyon... ..	69
II.10.4.Bufon.....	72
II.10.5.İbn-i Sina	76

II.10.6.Benjamin Franklin.....	78
II.10.7.Hasan b.Sabbah	82
II.10.8.Şamfor	84
II.10.9.Harun Er-Reşid.....	85
II.10.10.Ezop.....	87
II.10.11.Yahya b.Halid b. Bermek.....	89
II.10.12.Jean-Jacques Rousseau	93
II.10.13.Nefi.....	96
II.10.14.Sürûrî-i Müverrih	99
II.10.15.İmparator Vilhelm....	103
II.10.16.Kemal Bey'in Terceme-i Hali.....	106
II.10.17.Diyojen	114
II.11.Hamid Vehbi'nin Biyografileri	118
II.11.1.Meşâhir-i İslam	119
II.12.Ömer Subhi'nin Biyografileri	121
II.12.1.Müessisin-i Fünûn.	122
II.12.2.Feld Mareşal Fon Moltke	124
II.13.Muallim Herrick'in Biyografileri	126
II.13.1.Abraham Linkon Reis-i Sadık.....	126
II.14.Ahmed Mithad'ın Biyografileri	128
II.14.1.Tarihçe-i İnkılâb yahud Çerkes Hasan'ın Tercüme-i Hali.....	133
II.14.2.Volter 20 Yaşında Yahud İlk Muaşakası	137
II.14.3. Beşir Fuad	139
II.14.4.Fatma Aliye Hanım Yahud Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti	145
II.15.Beşir Fuad'ın Biyografileri.....	151
II.15.1.Victor Hugo.....	156
II.15.2.Volter.....	161
II.16.Recaizade Mahmud Ekrem'in Biyografileri	166
II.16.1.Kudemâdan Birkaç Şair	168
II.17.Mirza Habib/Habib İsfahanî'nin Biyografileri	178
II.17.1.Hat ve Hattâtân.....	179
II.18.M.Zühdü'nün Biyografisi	185
II.18.1.Razî ; İmam Fahrettin-i Razi'nin Tercüme-i Hâlini Muhtevidir	185
II.19.Abdülhalim Memduh'un Biyografisi.....	188
II.19.1.Reşid Paşa	189
II.20.Nüzhet'in Biyografileri	190
II. 20.1.Elsine-i Garbiyye Edebiyat ve Üdebası.....	190
II.21.Muallim Naci'nin Biyografileri	195
II.21.1.Osmanlı Şairleri.....	196
II.21.2.Esâmi	198

II.22.Maraşî Mustafa Kamil'in Biyografisi	200
II.22.1.İbn-i Sina	201
II.23.Mehmed Süreyya'nın Biyografileri	202
II.23.1.Sicill-i Osmanî yahud	
Tezkere-i Meşahir-i Osmaniye	203
II.24.Salih Saim'in Biyografileri	205
II.24.1.Terâcim-i Ahvâl-i Evliya	207
II.24.2Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî	
ve Şemseddîn-i Tebrîz	214
II.24.3.İmam-ı A'zam ve Eimme-i Selase	215
II. 24. 4.EmirBuharî.....	218
II.24.5.Muhadderat-ı Evliya.....	220
II.24.6.Beyazıd-ı Bistami	221
II.24.7.Hüccetü'l-İslam İmam Gazali.....	223
II.24.8.Muhyiddin-i Arabî ve Sair	
Bazı Efahim-i İslamiyye.....	225
II.25.İsmail Hakkı Eldem'in Biyografileri.....	227
II.25. 1. On Dördüncü Asrın Türk Muharirleri-	
Ahmed Mithad Efendi.....	228
II.25.2.On Dördüncü Asrın Türk Muharirleri-	
Ekrem Bey.....	230
II.25.3.On Dördüncü Asrın Türk Muharirleri -	
Cevdet Paşa.....	233
II.25.4.On Dördüncü Asrın Türk Muharirleri -	
Şemseddin Sami Bey.. ..	234
II.25.5.Osmanlı Meşâhir-i Üdebâsı:	
Muallim Naci Efendi	235
II.25.6.Muâsır Şairlerimiz.....	238
II.26.Mehmed Celal'in Biyografileri	240
II.26.1. Sultan Osman Gazi Yahud	
Bir Sayyad-ı Hümayun Baht	244
II.26.2.Sultan Orhan Gazi Yahud Bir Kahraman	249
II.26.3. Fatih Sultan Mehmed-i Sâni Yahut İstanbul Fethi...253	
II.26.4.Yavuz Sultan Selim-i Evvel yahud Afitab-ı Satvet.. 258	
II.26.5. Kanunî Sultan Süleyman yahud Fütûhat.....260	
II.26.6.Yıldırım Sultan Bayezid-i Evvel	
yahud Bir Cihangir.....	263
II.26.7.Sultan Mehmed-i Salis Yahud	
Fatih-i Şehir.....	265
II.26.8.Sultan Bayezid-i Sâni Yahut Elvah-ı Zafer	269
II.26.9.Hüdavendigâr Gazi yahud	
Fetihler ve Kosova Sahrası.....	272
II.26.10.Çelebi Sultan Mehmed yahud Müceddid-i Devlet..276	
II.26.11.Sultan Selim-i Sâni Yahud Muzafferiyet.....278	
II.26.12.Teracim-i Ahvâl-i Meşahir Yahut Zamanımız	

II.26.13.Osmanlı Üdeba ve Muhariririni:	
Ahmed Rasim Bey.....	281
II.27.Faik Reşad'ın Biyografileri.....	284
II.27.1. Eslâf.....	287
II.27.2.Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir.....	290
II.28.Ahmed Muhtar'ın Biyografileri.....	291
II.28.1. Şair Hanımlarımız	292
II.29.Avânzade Mehmed Süleyman Biyografileri	298
II.29.1.Muharrir Kadınlar	299
II.30.Mehmed Cemâleddin ve Ahmed Cevdet Biyografileri.....	301
II.30.1.Osmanlı Tarih ve Müverrihleri	303
II.31.Ali Muzaffer'in Biyografileri	306
II.31.1.Abdülezel Paşa.....	306
II.31. 2.Teracim-i Ahvâl-i Meşâhir Yahut Zamanımız Osmanlı Üdeba ve Muhariririni: Ahmed Midhat Efendi	309
II.32.Babanzade İsmail Hakkı ve Ali Reşad'ın Biyografileri	313
II.32. 1.Bismark Hayat-ı Hususi ve Siyasiyesi	315
II.33.Şerafeddin Mağmumî'nin Biyografisi	320
II.33.1. Hakikat-i Hal.	321
II.34.Salahi Mehmed Selahaddin'in Biyografileri	323
II.34.1. Bir Türk Diplomatı Mustafa Reşid Paşa	323
II.34.2.Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi	325
II.34.3.Muallim Naci.....	326
II.35.Yusuf Şetvan'ın Biyografileri.....	330
II.35.1.Sahib-i Müselsel Seyyid Esad Efendi Merhumun Ecdad-ı Kırımıyla Evlad ve Ahfad-ı Seyyidat-ı Nihadlerinin Külliyyat-ı Teracim-i Ahvâlidir	331
II.36.Bursalı Mehmed Tahir'in Biyografileri	333
II.36.1.Tercüme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin-i Arabî	337
II.36.2.Kibar-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zatın Terâcim-i Ahvâli	339
II.36.3. Meşâyih-i Osmaniye'den Sekiz Zatın Terâcim-i Ahvâli.....	340
II.36.4. Ulema-yı Osmaniye'den Altı Zatın Tercüme-i Hali	341
II.36.5.Müverrihîn-i Osmaniye'den Âli ve Kâtib Çelebi'nin Tercüme-i Hâlleri	343
II.36.6. Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri	345
II.36.7.Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli	347
II.37.Fatma Aliye'nin Biyografileri.....	348
II.37.1.Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife	349
II.38.Cemil Zeki'nin Biyografisi	351
II.38.1. İbn-i Haldun	351

II.39.Rauf Yekta'nın Biyografileri	353
II.39.1. Esâtiz-i Elhan Hoca Zekâi Dede Efendi	354
II.39.2.Esâtiz-i Elhan Abdülkadir-i Merâgî	357
II.40.Ahmed Şuayb'in Biyografileri.....	362
II.40.1.Hayat ve Kitaplar:	
Tetebbuat-ı Edebiyye ve Tarihiyye	363
II.41.Ali Rıza Seyfi'nin Biyografileri.....	367
II.41.1.Turgut Reis	371
II.42. İbnü'l Cemal Ahmed Tevfik'in Biyografisi	378
II.42.1.Hazret-i Ebu Eyyüb El-Ensari Radıyallahü Anh	378
II.43.Hocazade Ahmed Hilmi'nin Biyografileri.....	381
II.43.1.Mirat-ı Hazret-i Muhyiddin İbn-i Arabî	383
II.43.2.İbrahim Gülşenî	384
II.43.3.Hadikatü'l Evliyadan Pir-i Tarikat	
Seyyid Ahmed Bedevi- Seyyid İbrahim Desuki	386
II.43.4.Hadikatü'l-Evliya	387
II.43.5.Hadikatü'l Evliyadan Silsile-i Meşayih-i	
Sühreverdiye ve Kübreviyye	390
II.43.6.Hadikatü'l Evliya'dan	
Silsile-i Meşayih-i Mevleviyye.....	391
II.43.7.Hadikatü'l Evliya'dan Ebü'l-Alemeyn	
Seyyid Ahmed Rıfâî.....	392
II.43.8.Mirat-ı Beyazıd-ı Bestamî ve	
Ebu'l Hasan el-Harkanî	393
II.43.9.Hadikatü'l Evliyadan Pir-i Tarikat	
Ebü'l-Hasan Ali Eş-Şazeli Sa'deddin Cibavi	395
II.43.10.Seyyid Yahya eş-Şirvanî	396
II.43.11.Hadikatü'l-Evliya'dan Enmûzec-i İmam-ı A'zam..	398
II.43.12.İmam Gazali	400
II.44.Ahmed Refik'in Biyografileri.....	401
II.44.1.Meşhur Osmanlı Kumandanları... ..	403
II.45.Zeki Megamiz'in Biyografileri	406
II.45.1.Bedî Uz-zaman-i Hemedanî	406
II.46.Hilmizade İbrahim Rıfat'ın Biyografileri	408
II.46.1.Meşâhir-i Ashâb-ı Güzin ve	
Terâcim-i Ahvâl-i Fukâha	410
II.47.Ahmed Müfid'in Biyografisi	412
II.47.1.Tepedelenli Ali Paşa.....	412
II.48.Mehmed Şerafeddin'in Biyografileri	416
II.48.1.İbn-i Esirler ve Meşâhir-i Ulema.....	418
II.49.Hayrullah Nedim'in Biyografileri.....	420
II.49.1.Şeyh İmam Busirî Aleyhi Rahmetullahi'l-Ganiyyi'l-	
Muğnî Hazretleri'nin Terceme-i Hal ve Menâkıbı	421
II.49.2.Şeyhülislam Meşhur Zenbilî Ali Efendi Aleyhi	

Rahmetullahil-Melikil Müteali Hazretlerinin	
Tercüme-i Hal ve Menakıbı	422
II.50.Lütfi'nin Biyografisi	424
II.50.1.Emir Bedirhan	424
II.51.Tevfik Nureddin'in Biyografileri.....	426
II.51.1.Sultan Aziz'in Hal'i ve İntiharı	427
II.51.2.Sultan Murad'ın Cülus ve Hal'i.....	434
III.SONUÇ	437
KAYNAKÇA	442
ÖZGEÇMİŞ	460

KISALTMALAR

- AKM** : Atatürk Kùltür Merkezi
Age : Adı geçen eser
Ank : Ankara
Bkz. : bakınız
ev. : Çeviren
dan. : Tez Danışmanı
H. : Hicrî
Haz : Yayına Hazırlayan
İ.Ü : İstanbul Üniversitesi
İsam : İslam Araştırmaları Merkezi
İst. : İstanbul
M. : Miladî
m.y. : Kùnyede matbaa yok (belirtilmemiş)
s. : sayfa
sdl. : Sadeleştiren
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
t.y : Kùnyede tarihi yok (belirtilmemiş).
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

I.1.Türk Edebiyatında Biyografi Türünün Gelişimi

Biyografi türünün insanlığın bilinen geçmişi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Zira insanlar, çok eski çağlardan beri bir yönüyle tanınan şahsiyetlerin başarılarını göz önüne sermek veya ölümlerinden sonra onları anmak için hayat hikâyeleri yazarlardı. Önceleri seçkin kesimin hayatlarının anlatılması için kullanılan bu edebî tür, zaman içinde bir yönüyle toplum tarafından tanınan şahsiyetlerin hayatlarını anlatmak için kullanılmaya başlanır. Milletlerin edebiyatlarında farklı şekillerde kendine yer bulan bu edebî tür, Türk Edebiyatında da ilk devirlerden beri, varlığını farklı isimler altında sürdürür.

Dünya edebiyatlarında biyografi türünün ilk örnekleri olarak hanedan üyelerinin taşlara kazıttığı anıtlar gösterilir. M.Ö 1350'de Hitit Kralı II.Mursilis için diktirdiği anıtta hem kendi hem de babası Suppiluliuma'nın hayatından ve yaptıklarından söz ettiği anıt bunların ilki sayılabilir. Dünya edebiyatında matbu eser olarak ilk biyografi örneği Plutarkhos'un M.S I. yy'da kaleme aldığı Bioi Paralleoi (Paralel Hayatlar / Koşutlu Yaşamlar) olduğu kabul edilir. Bu eserde 46 Yunanlı ve Romalının hayatları karşılaştırmalı olarak verilir.¹

Türk edebiyatında da hayat hikâyesi anlatma işi yazıtlar ve destanlar ile başlar. Göktürk abideleri (Orhun Yazıtları) Bilge Kağan ve Kültigin'in iktidarları boyunca yaptıklarını anlatır. Bu anıtlar onların yaşadıklarını gelecek nesillere aktarmak maksadıyla geride bıraktıkları metinlerdir. Bu açıdan bakıldığında Türkçe yazılmış ilk hayat hikâyeleri olarak nitelendirilmeleri mümkündür.

¹ Biyografi, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Cilt:1, (Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları, 2001), 454

Türk Edebiyatının ilerleyen dönemlerinde biyografi türündeki eserlerin gelişimi özellikle İslamiyetin kabulünden sonra doğu edebiyatları ile paralellik göstermeye başlar. Bu tür, Doğu edebiyatlarının etkisiyle menâkıb, kısas, vefeyât, mecâlis, ensâb, fihrist, şecere, tezkere, sicil, siyer gibi adlar altında sürdürür. Bu eserlere benzer hayat hikâyelerine verilen son isim Batı edebiyatının etkisiyle bir edebî tür adı haline gelen biyografi olur.

Biyografi türünün doğu ve batı toplumlarında gelişimi farklı yönde olur. Türk Edebiyatında bu edebî türün gelişimi doğu edebiyatlarının etkisi ile olur. Doğu'nun etkin kültürleri olan Arap ve Acem edebiyatlarında İslamiyet'in kabulünden sonra tür, peygamberlerin, sahabelerin, evliyaların hayatlarını anlatma işlevini üstlenir ve değişik adlar altında yazılmaya devam eder.

İslam dininde peygamberlerin hayat hikâyelerinden ibret alınması önem arz eder. Kısas-ı enbiyâ ya da kısasü'l enbiyâ peygamberlerin hayat hikâyelerine dair kıssaların anlatıldığı eserlerin genel adıdır. Arapça'da hikâye anlamına gelen kıssa ve peygamber manasındaki nebi kelimelerinin çoğul şekillerinden oluşan bu ifade bir türe ismini verir. Kur'an-ı Kerim'de üçü ihtilâflı olmak üzere yirmi sekiz peygamberin adı geçer ve isimleri, kıssaları bildirilmeyen daha birçok peygamberin olduğu da bildirilir. Kur'an'da Âdem, İbrahim, Yusuf, Mûsa, ve İsa peygamberlerin hayatları detaylı biçimde anlatılır.² Kur'an'da ismi ve kıssası olan peygamberler hakkında Tevrat ve İncil'de de bilgiler bulunur. Bu kıssalar daha sonra farklı dinî kaynaklardan beslenerek genişletilir yani sadece bir kutsal kitaba bağlı kalınmaksızın aktarılagelirler. Kâtip Çelebi'ye göre kısas-ı enbiyâ hakkında eser veren ilk kişi Vehb b. Münebbih'tir.³

Semavî dinlerde var olan kıssalar, peygamberlerin hayatlarına, yaptıklarına dair bir ilgi oluşmasına sebep olur. Kutsal kitaplardaki kıssaların benzerliği ve devamlılığı bu ilginin artmasına vesile olur. Bu konuda kutsal kitaplar bir kaynak haline gelir. Diğer dinlerde olduğu gibi İslam dininde de türün önemli görevlerinden biri de önce Hz. Muhammed'in sonra Kuran-ı Kerim'de bahsi geçen diğer peygamberlerin hayatına dair bilgi vermek olur. Zira bu bilgiler hadis, kelam, tefsir, fıkıh gibi İslamî ilimler için aydınlatıcı bilgiler olarak oldukça değerlidirler. Kıssalardan yola çıkarak anlatılan peygamber hayatları giderek farklı adlar altında

² M. Süreyya ŞAHİN, Kısas-ı Enbiyâ, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 25, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2002), 495

³ Age, 495

anılmaya başlarlar. Peygamberlerin hayatını gelecek kuşaklara aktarmak itinalı yapılması gereken bir iş olduğundan kutsal kitaplar dışında farklı kaynaklardan yararlanarak hayat hikâyesi yazmak zamanla bir sorumluluk haline gelir. Bu durumun İslam çatısı altında olan Türk Edebiyatına yansımaması düşünülemez.

İslam edebiyatlarında Hz.Muhammed'in hayatına dair olayları anlatan ilk kitaplar ' megâzî ' ismiyle anılır. Savaş yeri, savaş, savaş hikâyeleri anlamına gelen magza kelimesinin çoğulu megâzî Hz.Muhammed'in gazvelerini anlatır. Bu eserlerin anlatımı savaşlarla sınırlı kalmayıp peygamberimizin hayatına dair detayları da anlatırlar. Vehb b.Münebbih'in Kitabü'l Megazi isimli eseri türün ilk örneğidir. Hz.Muhammed'in hayatını ve savaşlarını dünya tarihi açısından ele alan ilk eser İbn İshak'ın Siretü İbn İshak diye bilinen eseridir. Taberi'nin Tarih'i ise Hz. Muhammed'in hayatını ve İslam tarihini Hz.Adem'den başlayarak Kur'an'da adı geçen peygamberleri tarihin içinde anlatması açısından önemlidir.

Doğu edebiyatlarında ve dolayısıyla Türk Edebiyatında biyografi türünde eserlerden biri olarak megâzîler gibi siyerler de kullanılagelir. Siyer türü İslam'ın erken dönemlerinde ortaya çıkan Hz.Muhammed'in doğumundan vefatına kadar geçen süreyi anlatan eserlerdir. Siyerleri yazan kişilere ehl-i siyer denir. Siyer kelimesi sîret kökünden türer. Sîret, Kur'an-ı Kerim'de Tâhâ suresinin 20/21.ayetlerinde 'durum' manasında yer alır.⁴ Tavr, hal, durum, davranış, irade, yol, yürüme, hareket, hayat tarzı anlamlarına gelen sire/sîret kelimesinin çokluk hali olan siyer, İbn-i Hişam'ın eserine bu ismi vermesinden sonra aynı türdeki bütün eserler için kullanılmaya başlanır. Bu eserin tam ismi Haza Kitabu Sîreti Resûlillah'tır. Bu eser Hz.Muhammed'in hayatına dair günümüze ulaşan en eski kitaptır.⁵

Hz.Muhammed'in İslam dininin kalbinde yer alması, onun üzerine gelenekler gelişmesine sebep olur. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed ile ilgili ayetlerin çokluğu, kainatın onun için yaratıldığına dair hadislerin rivayeti bu durumu pekiştirir. Ayrıca İslam dininde var olan sünnet kavramı dolayısıyla Hz. Muhammed'in hal, hareket, davranış ve söylediklerinin aktarılmasının önemi büyüktür. Onun olaylar karşısındaki tavrı İslam alemine yol gösterici kabul edildiği için sahabelerden edinilen rivayetler önem arz eder ve bir silsile halinde aktararak günümüze kadar gelir. Bu aktarımda sahabelerin söyledikleri, yazdıklarının yanı sıra

⁴ Ahmet YAMAN, Siyer, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:37, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2009), 316

⁵ Siyer,Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, Cilt: 8, (İst: Dergah Yay., 1998), 30

megâzî ve siyerlerin önemli bir yeri vardır. Hz.Muhammed'in hayatı, ayetlerin iniş şekli, indiriliş sebeplerini doğru tesbit edebilmek, dini doğru anlamak ve hadisleri itinalı derlemek, Hz.Muhammed'in olaylar karşısındaki tavırlarını ortaya koymak açısından da bu edebî tür önem arz eder. Bu aktarım öncelikle Arapça'da gerçekleştiği için siyerin ortaya çıkışı Arap Edebiyatında olur. Daha sonra Fars edebiyatına geçerek bu dilde gelişim gösterir. Türklerin İslamiyeti kabulüyle dilimizde de bu tür eserler görülmeye başlanır. Ancak siyer türündeki ilk Türkçe eserler tercümelerdir. İlk dönemlerde mensur olarak kaleme alınan siyerler daha sonraları manzum olarak da yazılmışlardır. Siyer ile aynı gayeden yola çıkan yani Hz.Muhammed'in hayatından bölümleri anlatan ve manzum olarak kaleme alınan eserlerin yani mevlid, miraciye gibi türlerin bulunduğunu da hatırlatmak gerekir. Siyerlerden yararlanılarak manzum ve mensur olarak yazılan Hz.Muhammed'in dış görünümü aktaran hilye gibi eserler de vardır.

Doğuda yazılan adları biyografi olmasa da nitelikleri benzer eserleri besleyen kaynaklardan bahsetmek gerekir. Bunlardan biri olan şecereler genelde biyografinin gelişimi anlatılırken değinilen bir türdür. Soy kütüğü olarak niteleyebileceğimiz şecerenin sözlük anlamı ağaçtır ve adını bağlamak anlamına gelen şücur kökünden alır. Şecereler bir kişinin köklerini bilinen en uzak atalarından başlayarak birbirleriyle ilişkili olarak gösteren şemalardır. Zamanla bu kişilerin hayatlarını aktaran eserler de şecere adıyla anılır olurlar. Kişilerin soyunun geldiği köken tüm dünyada önemsenir ve bu sebeple şecere eski bir gelenek halinde bugüne kadar gelir. Doğuda Türk, Fars, Arap ve Hint kaynakları şecereleri hanedan soyunun geldiği noktayı göstermesi açısından önemserler. Kişinin neslinin peygamber soyuna dayanması ise farklı bir anlam ifade eder. Doğu kültürlerinde hâkim din İslamiyet olduğu için Hz. Muhammed'in soyu önem arz eder. Hz.Muhammed'in şeceresi Hz.İbrahim'in oğlu Hz.İsmail'in soyundan gelen yirmi birinci göbekten atası Adnan'a kadar bilinir ve aktarılagelir.⁶ Bu türde dilimizdeki en meşhur eser ise, Türklerin soyunun kökenlerini anlatan Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkime'dir.

Menâkıbname İslam âleminde biyografi türüyle beraber gelişen başka bir türdür. Övünülecek güzel iş, hareket anlamındaki menkabe yahut menkıbe kelimeleri zaman içinde hadis kitapları içinde Hz.Muhammed'in ashabının faziletlerine dair

⁶ Nebi BOZKURT, Şecere, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2010), 403

hadisleri ihtiva eden bölüme verilen ad olur.⁷ 9.yy'da tasavvufun İslam âleminde yayılmasıyla evliya hayatlarına dair hikmetli sözleri, örnek alınacak davranışları, başlarından geçen olayları hikâyeleyen eserler bu isimle anılır hale gelir. Yine zamanla evliyaların kerametleri bu eserlerde anlatılır olunca iki kavram neredeyse özdeşleşerek evliya kerametlerini anlatan eserlere menâkıbname denilmeye başlanır. Önceleri tarikat pirleri için yazılan bu eserler daha sonraları tarikata mensup şeyhleri ve aile mensupları gibi üyeleri de kapsayarak genişler. Padişahlar ve vezirlerinin kahramanlık hikâyeleri de menâkıbname olarak anılır olur.

Menâkıbnameler halk edebiyatı ürünleri olan efsane, masal, destan gibi olağandışı olayları da gerçekte harmanlayarak anlatmaları sebebiyle tarihe kaynaklık açısından diğer biyografi türlerinden ayrılık gösterir. Zira bu eserlerde anlatılanların ne kadarının gerçek ne kadarının gerçek dışı anlatılar olduğunu kestirmek zordur. Bu eserlerde bahsi geçen kişilerin, tarihin belli bir döneminde gerçekten yaşamış olmaları dönemi yansıtma açısından bunlardan istifade edilmesi gereğini çıkarsa da bilimsel gerçeklikle örtüşmedikleri için bu yönde kullanılmaları mümkün olamamıştır. Batıda benzer eserler 19. Yüzyıldan beri 'hagiographie' adı altında tenkitten geçirilerek kullanılmaya başlanmıştır.⁸ Çünkü bu eserlerden faydalanarak kaynaklarda rastlamanın mümkün olmadığı olaylar hakkında fikir sahibi olunabilir. Bu eserler bahsettikleri dönemin gelenek-göreneklerini çağımıza ulaştırdıkları gibi sosyal, ekonomik, kültürel pek çok dönem özelliğini de yansıtır. Doğu edebiyatları menâkıbnameler açısından oldukça zengindir. Bu bakımdan bu türdeki eserlerin tenkitten geçirilerek kullanılmaları faydalı olacaktır. Siğnâkî'nin Menâkıb-ı Ahmed Yesevî türün ilk örnekleri arasındadır. *'Tezkire-i Satuk Buğra Han'* ise ilk Türk menkıbesi sayılır.

Biyografi türünün gelişimi zaman içinde çeşitli zümrelerin hayat hikâyelerinin yazılması ve aktarılması ile devam eder. Hz. Muhammed'in hadislerini, yaşadıklarını aktaran sahabeler, evliyalar, ulemaların hayatı ve peygamberimize yakınlık dereceleri merak edilir olunca onların hayatlarını anlatmak da gerekmiştir. Sahabelerin tanıtılması aktardıklarının güvenilirliğini göstermesi bakımından önemsenir ve daha sonraları halifeler, muhaddisler, müfessirler, fakihler, sufiler, filozoflar, âlimlerin hayatları aynı kültürel aktarım içinde önem arz eder hale gelir.

⁷ Haşim ŞAHİN, Menakıbname, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:29, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay.,2004), 112

⁸ Age, 113

Bunlar arasındaki ilişkilerden bile farklı biyografi türleri ortaya çıkar. Mesela Fars edebiyatı kaynaklı ve hadis ilminde önemli bir yere sahip olan fehrese diğer adıyla fihrist âlimlerin hocaları ve onlardan okudukları kitapların adlarını alfabetik olarak yazdıkları eserlerdir. Bu eserlere Farsça'da fehrese, Arapça'da ise fihris / fihrist denilir. Bunun gibi farklı zümrelerin hayatlarını anlatan eserler yazılmış değişik şekillerde tertip edilerek çeşitli isimler altında anılır olmuşlardır.

Çeşitli zümrelerin biyografilerini anlatan eserler önceleri Arap edebiyatı geleneğine bağlı olarak tabakat adıyla anılırlar. Tabakat tarzındaki eserler, İslam edebiyat geleneğinde tanınmış kişilerin hayatlarını anlatırlar. Tabak kelimesi sınıf, zümre manasına gelir ve tabakat bu kelimenin çoğuludur. Bu eserlerde önceleri tanıtılan kişiler yazarlar tarafından tasnif edilerek tabakalar halinde okuyucuya sunuldukları için bunlara tabakat denilir. Zamanla yazarlar türü bu şekilde yazmaktan vazgeçmişlerse de bu isim devam edegelmiştir. Bu eserler müfessirlerin, muhaddislerin, fukaha, akaid ve kalam âlimleri, mutasavvıfların hayatlarını anlatan eserler haline gelir.

Arap Edebiyatında tabakat türünde pek çok eser kaleme alınır. Fars Edebiyatında da tabakat türünde eserler yazılır ancak bir zümrenin anlatıldığı eserler tezkire adını alırlar. Tezkireler Fars Edebiyatından çıkarak rağbet gören bir tür haline gelmişlerdir. Camî'nin Baharistan ve Devletşah'ın Tezkiretü's-Şuarâ bunlardan en ünlüleri arasındadır. Ali Şir Nevaî'nin Mecalisü'n Nefâis'i ile beraber üç tezkire Herat ekolü adını alarak kendilerinden sonra biyografi türünde eser yazacakları etkilerler.⁹

Fars Edebiyatından çıktıktan sonra doğu edebiyatlarında kendine farklı soluklar bulan bu tür, Birzâlî'nin biyografilerini yıllara göre tanzimi, İbn-i Hacer Askalanî'nin ise ölüm tarihi esasına dayalı yeni tertip şeklini uygulamaya koyması ile farklılıklar kazanmıştır.¹⁰ Biyografi türünün gelişiminde kendi geleneğini oluşturan belli başlı eserlerin öncülüğü Doğu edebiyatlarında olduğu gibi edebiyatımızda da etkilidir. Bu durum biyografi geleneğinin tasnifini yapmaya çabalayan isimleri de etkilemiştir. Mesela Mustafa İsen 16. yy sonuna kadar var olan biyografi geleneğini umumî tarihlerde yer alan biyografiler, Şakâik telif, tercüme ve zeyllerinde yer alan biyografiler, şura tezkirelerinde yer alan biyografiler olarak üçe ayırır.¹¹ Biyografi

⁹ Mustafa İsen, **Tezkireden Biyografiye**, (İst.: Kapı Yay., 2010), 7

¹⁰ Hamilton A.R. Gibb, **İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar**, çev:Kadir Durak, (İst.: Endülüs Yay., 1991), 147

¹¹ Age, 8

geleneği ile ilgili olarak büyük eserler üzerinden bu tarz pek çok tasnif yapılabilir. Ancak bu tasnifler bütünüyle biyografi geleneğini yansıtmaktan uzaktır.

Klasik Türk Edebiyatının geleneksel biyografi türlerinden en çok rağbet göreni tezkiredir. Türk Edebiyatında pek çok örneği verilen tezkire türü 16. yüzyıldan sonra kalıplaşarak bir gelenek halini alır. Osmanlı topraklarında yazıldığı tespit edilen ilk tezkire Edirneli Sehî Bey'in 1538 yılında yazdığı Heşt Behişt adlı eseridir. Bu eser, 8-10.yy şairlerinin biyografilerini barındırır. Sehi Bey'in ardından pek çok tezkire kaleme alınır. Ancak Latîfî'nin yazdığı 'Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nüzemâ'yı alfabetik sisteme göre düzenlemesi, onun usulünü kendinden sonraki pek çok yazarın takip etmesine sebep olur. Zaten eser açık anlatımı ve sade dili ile de örnektir. Bu tezkire Kastamonulu olmayan şairlerin de bu şehirde doğduğunu gösterir olmakla eleştirilse de klasik dönem edebiyatımızda öneme sahiptir. Klasik Türk Edebiyatının bugün halen kullanılan önemli tezkirelerinden biri de Âşık Çelebi'nin 1568 tarihli 'Meşâhirü's-Şuarâ'sıdır. Bu tezkirede yazar, bizzat şairinden öğrendiği veya yakınlarından duyduğu bilgileri vermesi, şairleri ve olayları tahlil etmesiyle bilinir.¹² Edebiyatımızın tezkirelerinden bir diğeri de Kınalızade Hasan Çelebi 1586 tarihli Tezkiretü's-Şuarâ adlı eseridir. Eser ağır dili ile eleştirilse de sanatlı, renkli anlatımları ile ünlüdür. Tezkirelerimiz arasında değişik bir yönüyle ilgi çeken ise Güftî'nin Teşrifatü's-Şuarası'dır. Bu eser, biyografik anlatımın ilginç ve renkli bir hal aldığı mesnevî olarak kaleme alınmış 2400 beyitten oluşan manzum bir şuara tezkiresidir. Bunlar dışında edebiyatımızda Ahdî, Beyânî, Riyazî, Faizî, Sadıkî, Rıza, Yumnî, Âsım, Güftî, Mucîb, Safayî, Sâlim, Belîğ, Saffet, Ramiz, Silahtarzade, Esrar Dede, Fatin, Akif, Şerkat, Esad Efendi, Hacı Tevfik, Hammer, Nevizade Ataî Ataullah gibi pek çok ismin tezkireleri bulunur.

Türk Edebiyatında kaleme alınan tezkirelerin özelliklerinden bahsetmek gerekirse öncelikle mevcut tezkirelerde yer alan mukaddimelerden söz edilmelidir. Zira bunlar yazarların yazın anlayışlarını gözler önüne serdikleri bir tür bildiri gibidir. Osmanlı şuara tezkirelerinin mukaddimelerinde genelde eserin ne sebeplerle yazıldığı gibi konulara değinilir. Mukaddimelerde değinilen ortak konulardan biri, şiirin İslam dinine mugayyir olmadığıdır. Tezkire müellifleri bunu ispat yolundaki açıklamalarına mukaddimede yer verirler.

¹² Haluk İpekten, **Şair Tezkireleri**, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2002), 50

Türk Edebiyatındaki bu zengin tezkireler tarih boyunca klasikleşen bir biyografi anlatımından bahsetmek mümkündür. Osmanlı edebiyatında her türün geleneksel bir anlatımı bulunduğu gibi tezkirelerdeki biyografi anlatımının da kalıplaşmış yönleri vardır. Mustafa İsen tezkirelerdeki biyografilerin bakış açılarına göre değişmekle birlikte bazı ortak noktaları olduğunu söyler ve şu ortak noktaları sıralar:

"Biyografisi yazılan kişi hemen daima belli bir yaşa geldikten sonra böyle bir değerlendirmeye hak kazandığı için bu eserlerde doğum tarihleri pek yer almaz. Buna karşılık ölüm tarihlerine dikkat edilmektedir. Biyografisi yazılan kişinin hayatında geçen belli başlı hadiseler kısaca nakledilir. Bilim adamlarının eğitimleri, başlıca hocaları ve eserleri önemlidir. Şairlerin ise şiirlerinden örnekler verilir. Bu haliyle gelenek, biyografik künye yazıcılığına esas aldığı için bütünüyle insan unsuruna yöneliktir, çizilen portre son derece canlı, fakat verilen bilgilerin belgelendirilmesi her zaman mümkün değildir.

*İslam tarihinde ortaya çıkan bu uygulamanın ustadan çırağa geçen bir zenaat gibi fazla değişiklik göstermeden Osmanlı biyografi geleneğine de yansdığı görülmektedir. Yani İslam dünyasında daha önce uygulanan umumî tarih içinde biyografiye yer verme ya da belli meslekteki kişileri bir eser içinde biyografiye değerlendirme tarzındaki örneklerle aynen rastlamak mümkündür."*¹³

16.yy'dan sonra gelişip sistemleşerek gelenek haline gelen biyografi yazımı tarihe bir kayıt gibi görülerek önemsenen bir tür haline gelir. Tezkirelerde tanıtılan kişilerin yaptıkları işler, yaşadıkları yerler, kişilikleri, aileleri, eserleri gibi ayrıntılar anlatılmasının yanı sıra yazarın şahsiyet hakkındaki görüşleri, eleştirileri, değerlendirmeleri ve tavırları, görüntüsü hakkındaki dedikodular, fıkralar da yer alır. Bu sebeplerle tezkireler renkli eserlerdir.¹⁴ Ancak tezkirelerdeki edebî değerlendirmeleri Batı tesirinde Türk Edebiyatındaki modern anlamda eleştirilerden farkını Walter G.Andrews şöyle açıklar:

"Edebiyat konusundaki Osmanlı söylemlerinin modern edebiyat eleştirisinde hemen hemen hiç paraleli yoktur. Bunun pek çok nedeni vardır; bunların en başta geleni, bu seçkin edebiyatın hem seslendikleri hem de, üreticilerinin, dar üslup ve tür sınırları içinde birbirine nazireler yazan, birbirine benzer şiirler söyleyen ve birbirlerinin eserlerine cevap veren, geniş bir okur kitlesinden çok, az sayıda muhtemel haminin dikkatini çekmek üzere birbiriyle yarışan aynı klasik (Arap, Fars,

¹³ Age, 8

¹⁴ Walter G.Andrews, Osmanlı Şair Biyografileri (Tezkireler) ve Osmanlı Edebiyat Eleştirisi, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Cilt: II, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 117

Türk) yazarlara ve konulara aşına, epeyce küçük bir kesimi oluşturmastıydı. Böylelikle tezkire türü, genel edebiyat kuramlarını açıklamaktan ve tek tek edebiyat yapıtlarına uygulanmasını öne çıkartmaktan çok, hamilerin hangi şairleri destekleyeceği konusunda 'iyi' seçimler yapabilmelerini sağlamak amacıyla ipuçları ve değerlendirmeler sunmakla ilgileniyordu.

*Bunun ortaya koyduğu sonuç, çoğu zaman kabul edilebilir şiiri oluşturan niteliklerin nesnel değerlendirilmesine ulaşmak için girişilen bir çabayı temsil etmek olmamış, daha çok uzmanlarca yapılan değerlendirmeleri dile getirmek ve hamilerin ilgisini çekebilecek şiirin ve şairlerin niteliklerini öne çıkarmaya odaklanmak olmuştur."*¹⁵

Andrews yazısının devamında tezkirenin aslında şiir ve şairle ilgilenmediğini tersine şiirin ortaya çıktığı ortam üzerine olduğunu söyler. Andrews, bir hami ve onun gücü sayesinde oluşan kültürel çevreyi tanıyarak kültürlü bir yaşamın kapısını açmaya heveslenen şairler için tezkirelerin bir el kitabı olduğu görüşündedir. Ona göre tezkire yazarları kendilerine ve çevrelerindeki şairlere eserleri vasıtasıyla hami bulunmasına vesile olur.

Tezkire geleneği Osmanlı dönemini anlamak bakımından dikkate değerdir. O dönemin yaşayışı, insan ilişkilerini görmek açısından önem arz eden bu eserlerde yazarlar yüksek gönüllülük yapmadan, kendilerini ön plana çıkarmadan şair ve yazarların hayatlarını anlatmayı görev edinmiş çok sayıda şahsiyet hakkında bilgi ve fikir edinmemize ön ayak olarak muazzam bir aktarıma vesile olmuşlardır.

Çok sayıda şahsiyetin hayatlarının anlatıldığı tezkirelerde yazarın emeği büyüktür. Bazen yazarın ömrü anlatacağı şahsiyetleri bitirmesine el vermez. Bazen de kendi dönemini anlatmaya ömrü vefa eder ancak kendi döneminden sonra gelenleri anlatması mümkün olmadığından devamlılık sorunu ortaya çıkar. Yüksek gönüllülük yapmayan Osmanlı müellifleri kendilerinden önce yazılan tezkirelerin devamlılığını sağlamak için zeyiller kaleme alırlar. Başka bir eseri tamamlamak için o esere ek olarak yazılan eserler zeyl olarak anılırlar. Yazarlar kendi eserlerine de başka yazarların eserlerine de zeyl yazmayı da kendilerine görev edinmişler bundan yüksünmemişlerdir. Ancak bu konuda üstad gördükleri bir müellifin eserine devam etmek isteyen yazarların kendilerinde bu sorumluluğu hissetmeleri üstada duydukları saygının yanı sıra onun üslubuna yakın yazabilecek yetkinliği kendilerinde gördükleri için eseri tamamlamak arzusuna düşmeleri de ihtimal dahilindedir. Zeyiller bazen alfabetik sırayı takip, bazen de tarihsel olarak devamlılığı sağlamak üzere kaleme alınırlar. Yazarın hangi esere zeyl yazacağını tezkire hakkında fikri belirler.

¹⁵ Age, 118

Bir tezkirenin ele aldığı zümre yazarın ilgisini çekiyorsa ancak o zaman yazar zeyl yazmak ister. Yani beğenisini kazanan tezkireden feyz alır. Bu sebeple zeylin tezkireyi andırması yadırganmayacak bir durumdur. Tuba Işınsu İsen bu konuda şu hususa dikkat çeker:

*"Tezkire yazarının hangi esere zeyl yazacağını belirleyen bir başka önemli faktör, eserin/yazarın dil ve üslup tercihidir. Bilindiği gibi Osmanlı divan edebiyatı çerçevesinde üreten şair/yazarlar geleneğin belirlediği estetik ve muhteva anlayışına göre eser ortaya koyarlar. Ancak bu genel çerçeveye ve değişmeyen üretime rağmen şair/yazarların bir konuyu işleyiş/değerlendirme tercihi elbette farklı olacaktır. Yazarın kullandığı dilin yalın ya da ağırlı olması, cümlelerinin secili olup olmaması, sanatkârane bir üslup ortaya koyup koymaması gibi dil ve üsluba ait özellikler tezkire ve zeyl yazarlarınca da değerlendirilmiştir."*¹⁶

Tezkireler ve zeyllerinin oluşturdukları gelenek klasik edebiyatımız için önemli olduğu için bazı araştırmacılar tezkirelerin klasik dönemin edebiyat tarihleri niteliğinde olduklarını iddia ederler. Orhan Okay tezkirelerin edebiyat tarihi niteliğinde olmadığını, onların klasik dönemi anlatacak edebiyat tarihçileri için bir malzeme olduğunu anlatırken bu konuda şunları söyler:

"Türk Edebiyat tarihçiliği denemeleri, Batı'daki benzerleri özellikle Fransız Edebiyatı tarihleri örnek alınarak, ancak onlardan da bir buçuk asır kadar bir gecikmeyle ortaya çıkar. Bazılarına göre bir çeşit edebiyat tarihi olarak kabul edilen tezkireler ise biyografi+antoloji mahiyetinde eserlerdir. Bunların bir edebiyat tarihi için malzeme teşkil edeceği şüphesizdir. Oldukça yaygın ve örnekleri bol olan tezkire ve teracim-i ahval kitaplarının yanı sıra bibliyografya (Keşfü'z-Zünûn ve zeylleri), teori (belâgat vs.), antoloji (mecmua, güldeste vs.) gibi klasik dönemde de örnekleri bulunan eserlerin aynı şekilde edebiyat tarihleri için malzeme olarak kullanılacağı muhakkaktır."

Tezkirelerin birer edebiyat tarihi olmadığı ortadadır. Onlar bir devre ışık tutan eserlerdir ve edebiyat tarihlerine zengin malzeme kaynağıdır. Bu sebeple tezkirelerde yer alan biyografiler iyi değerlendirilmelidir. Her ne kadar bazı tezkireler kendilerinden önce yazılanların birer tekrarı olsa da onların bugüne aktardığı her farklı bilgi önemsenmelidir.

¹⁶ Tuba Işınsu İsen Durmuş, **Osmanlı Şuara Tezkirelerinde Zeyl Geleneği**, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, 1319-1329, 1324

Doğu edebiyatlarında ortaya çıkan geleneksel biyografi türlerinden Türk Edebiyatı da etkilenir. Türk edebiyatında bu türlere olan ilgi öncelikle çeviriler ile kendini gösterir. Vefeyat, ravza, riyâz, gülzâr, gülşen, hadika, devha, sefine, tuhfe kelimelerinin bu türlerdeki eserlere isim olarak tercih edildiği görülür.¹⁷ Tanzimat dönemi ile Batı kültürünün etkisiyle biyografi yönünde bir dönüşüm başlarsa da gelenekten kopuş kolay olmaz. Söz konusu değişim 1860-1908 yılları arasında hız kazanırsa da bu dönemde tür, tümüyle doğunun geleneğinin etkisinden kurtulamaz veya batının modern anlayışı altına giremez. Adeta ortada kalır. Biyografi bu dönemden sonra zaman içinde yüzünü tamamen batıya dönen bir edebî türdür. Ancak incelediğimiz dönemde henüz tümüyle yüzünü doğudan batıya çeviren bir biyografi anlayışından söz edilemez.

¹⁷ Abdülkadir ÖZCAN, Tabakat, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:39, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2010), 299

II.2.Tanzimattan II. Meşrutiyete Türk Edebiyatında Biyografi

Biyografi, Türk diline Fransızca biographie kelimesinden gelerek yerleşen bir kelimedir. Yunanca hayat anlamına gelen 'bios' ve yazmak manasında olan 'graphien' kelimelerinin birleşmesinden oluşan biyografi terimi ilk olarak İngiliz yazar John Dryden tarafından 1683 yılında kullanılır. Kelime 1721'den itibaren Fransızca'da kullanılmaya başlanır.¹⁸

Biyografi kelimesinin Türkçe'de kullanımı Tanzimat dönemi ile başlar. Türk Dil Kurumunun yayınladığı sözlükler de dâhil olmak üzere pek çok sözlük ve ansiklopedide Fransızcadan dilimize giren bu sözcüğe karşılık olarak 'özgeçmiş' anlamı yer alır. Biyografi türünü anlatmak için yeterli olmayan özgeçmiş manasının yanı sıra bu sözcüğe, öz yaşam öyküsü, cv (curriculum vitae) gibi anlamlar verildiği de görülür. Aslen bu karşılıklar biyografi türünü tam olarak karşılamazlar. Bunlar kişinin kendi ömründe yaşadıklarının sadece belli yönlerini (eğitim ve çalışma hayatı gibi) öne çıkararak anlattığı metinlerdir. Biyografi türünde ise kişi, kendi hayatını değil takdir ettiği veya yermek istediği kişinin hayatının bildiği yönlerini ve araştırmaları sonucu elde ettiği bilgileri aktarır. Şayet bu tanımlarda 'öz' kelimesiyle kastedilen hayat hikâyesinin özü ise hayat hikâyesine dışarıdan bakan bir göz olan yazarın bunu ne derece başarabileceği de başka tartışma konusudur.

Biyografi bir yönleriyle topluma mal olmuş kişilerin hayatının bilinen ve araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılan taraflarının okuyucuya sunulmasıdır. Biyografi türü milletlerin yetiştirdiği değerli şahsiyetlerin tanınmasına vesile olur. Her milletin medeniyeti yetiştirdiği alim ve sanatkarlarla ölçülür. Bir yönleri ile tanınan bu insanların şahsî hayatları, kişisel özellikleri, olaylar karşısındaki duruşları merak edildiğinden bu bilgileri ihtiva eden bir türe ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyacı karşılamak için biyografi türü ortaya çıkmıştır. Ancak zaman içinde bu edebî tür yaptıkları ile yerilecek şahsiyetleri eleştirme işlevini de kazanır. Bu tarzdaki

¹⁸ Biyografi, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Cilt: 1, (Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları, 2001), 453

biyografilerde yazarlar genellikle, toplumun yanlış tanıdığına inandığı şahsiyetlerin kendi gördükleri hatalı yanlarını göstermek için eserleri kaleme alırlar.

Modern dünya edebiyatlarında biyografi türünün taşınması gereken bir takım özelliklerin varlığı söz konusu edilir. Anlatımda nesnellik, hayatı anlatılan kişiye objektif yaklaşım, çeşitli kaynakların kullanımı, yazarın sesinin geri planda olması, hayat hikâyesinde kronolojik sıranın takip edilmesi bunlardan bazılarıdır.

Biyografinin başarısı yazarın kaynaklara ulaşabilmesi ile paralellik gösterir. Biyografinin kaynaklarının çeşitli olması kronolojik sıranın takibini kolaylaştıran bir etkidir. Yazar ne kadar çok kaynağa ulaşabilirse biyografi o kadar başarılı olur. Biyografisi yazılan kişi hayatta ise kendi beyanları da dikkate alınabilir ancak çoğunlukla bu türdeki eserler vefat etmiş kişilerin hayatlarını ele aldığı için biyografi yazarının kaynakları genelde söz konusu şahsiyetin geride bıraktıkları olur. Tanıtılan şahsiyetlerin varsa öncelikle kendi eserleri biyografiye kaynaklık eder. Özellikle hatıra türündeki eserleri birebir kişinin hayatı ile ilgili kendi beyanları olması bakımından önem arz eder. Kişinin günlükleri, mektupları, not veya çalışma defterleri kaynak olabilir. Biyografin tanıttığı kişi ile ilgili süreli yayınlarda yer alan yazılara ulaşması gerekir. Ancak tüm anlattıklarımızın zor işler olması yüzünden bazen biyografların bu işlerin külfetinden kaçarak bunları gerçekleştirmedikleri ya da çok uğraş verseler de çeşitli sebeplerle bu kaynaklara ulaşamadıkları görülür. Zira kaynaklara ulaşmak her zaman kolay değildir. Özellikle tarihte yaşamış kişilerin anlatılmasında not defteri, günlük, hayat hikâyesine bir tanık gibi kaynaklara ulaşmak imkânsız hale gelir. Bu durumda yazarın o şahsiyet hakkında geçmişte yazılanların pek çoğuna ulaşması gerekir.

Yaratıcılık her edebî türde kurgu açısından yazarın yeteneği adledilirken biyografide kurgu söz konusu olamayacağı için yaratıcılık bu yönde kullanılmaz. Zira biyografide önemli olan tarihî gerçeklere uygunluktur. Eserin anlatım özellikleri bakımından şüphesiz biyografin da diğer edebî türlerin yazarları gibi yaratıcılığa ihtiyacı vardır. Ancak biyograf yaratıcılığı, anlatım tarzına ve üslubuna yansıtırmak kurmaca bir dünya yaratmaya çalışmaz. Biyografisini yazdığı insanın gerek dış, gerekse iç dünyasına yolculuk yaşatmaya çalışır. Onu öncelikle kendisi keşfeder. Bunu yaparken gayesi gerçeği olduğu gibi yansıtmak olmalıdır.

Âlim ve sanatkârların hayatlarını ve eserlerini tespit edilerek gelecek nesillere aktarılmasında bu edebî türün yeri ve önemi yadsınamaz. Geçmişte yaşayanların başarılarını, başarısızlıklarını ve kısmen duygularını aktaran türün bir şahsı başka bir

şahsın bakış açısıyla anlatması, yazarın o şahıs hakkında her türlü bilgiye vakıf olmaması sebebiyle mümkün olmaz. Bu sebeple biyografi türünde yazarın karşısına çıkan sorunlardan birisi biyografisini yazdığı şahsı tanıma sorunudur. Bazen gerçek hayatında tanıdığı bir şahsiyetin hayatını yazan yazar, bazen sadece kaynaklardan hayatı hakkında bilgi edindiği bir şahsiyeti okuyucularına tanıtır. Bir insanın gerçek hayatta tanıdığı bir şahsiyeti bile nesnel şekilde anlatması zor iken gerçek anlamda tanımadığı birini anlatması başlı başına bir sorundur. Çünkü gerçek anlamda tanımadığımız birini anlatırken kaynaklarda aktarılan bilgilerin öznelliği sorun olarak karşımıza çıkar. Yazar bu öznelliği farklı kaynaklardan edindiği bilgiler ile gidermeye çalışır. Fakat yazarın bütün çabasına karşın tam anlamıyla anlatmaya çalıştığı şahsiyetin bütün yönlerine vakıf olması ve aktarması mümkün değildir. Kaldı ki psikoloji biliminin ortaya koyduğu bilgilere göre insanın kendisini bile tam anlamıyla tanıyıp tanımadığı da bir sorun olarak ortadadır. Bir insanın kendisi bile kendi yetenekleri, ilgileri ve özyeterliliği hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığını göz önünde bulundurursak otobiyografilerden bile bir şahsı tümüyle tanımanın mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Zira bu eserlerde insanın kendi hayatını dahi tüm detayları ile anlatamadığı görülür. Otobiyografi yazımının meselelerinden birinin otosansür olduğunu da unutmamak gerekir. İnsanın davranışlarının bilinçdışı kaynaklarına erişmek mümkün olmadığından bir insanın kendi özelliklerini dahi ortaya çıkarması bu kadar zor iken biyografin işinin zahmetli olduğu ortadadır.

Biyografi yazarı tüm bunların farkında olarak mı hayat hikâyesi yazma işine girer yoksa biyografisini anlatacağı şahsiyet hakkında bilinenler ile yetinerek sadece bunları aktarmak gayesiyle mi yola çıkar? İncelediğimiz dönemin yazarları açısından bakarsak bir kısmının biyografi yazımında dikkat edilmesi gerekenlerin farkında oldukları söylenebilirse de hepsinin bu farkındalık içinde olduklarını söylemek mümkün değildir. Ancak yine de söz konusu ettiğimiz dönemde yüzeysel olarak yazılmış biyografilerin yanı sıra çok detaylı bilgilerin ve araştırmaların eseri olan olanlar da vardır.

Edebiyat tarihi ile uğraşanların önemli kaynaklarından biri şüphesiz biyografilerdir. Ancak yine de biyografi; Türk Edebiyatında yazının öksüz çocuğu olmuş; diğer türlerin gördüğü ilgiyi ne yazarlardan ne de eleştirmenlerden yeteri kadar görememiştir. Son dönemlerde biyografik romanın gördüğü ilgi bu savı yavaş yavaş yıkmaya başlasa da bu süreç henüz çok yeni başlamıştır. Biyografik romanlardan önce biyografiler genelde didaktik anlatımları yüzünden tarih, edebiyat

gibi sosyal bilimlerle uğraşanların merak ettikleri ya da işleri düştüğü için başvurdukları eserler olmuşlardır. Çünkü biyografi türü tarihçilerin, sanat tarihçilerinin, bilim tarihçilerinin çalışmalarına da ışık tutar. Tarih kitaplarında yer almayan nice olayları biyografiler aydınlatır. Bu edebî türün önemini anlayan Bursalı Mehmed Tahir Osmanlı Müellifleri'nde, Agâh Sırrı Levend ise Türk Edebiyatı adlı eserinde kendi dönemlerine kadar yazılan hal tercümelerinin listelerini vermeye çalışmışlarsa da bu denemeler sistemli ve biyografi türündeki tüm eser varlığını ortaya koymaya yönelik çalışmalar değildir. Yine de söz konusu yazarların bu tarz bibliyografi çalışmalarının önemi yadsınamaz.

Osmanlı Edebiyatının önceki devirlerinde olduğu gibi, 1860-1908 yılları arasında da biyografi türünü tercüme-i hal, hal tercümesi veya terâcim-i ahvâl kelimeleri karşılar. Tanzimat döneminde bu kelimeler ile birlikte yavaş yavaş biyografi kelimesi de kullanılmaya başlar. Ancak bu kullanım literatürdeki diğer kelimeleri kullanımdan kaldıracabilecek kadar etkili değildir. Tanzimat döneminde biyografi kelimesi; tercüme-i hal, hal tercümesi, terâcim-i ahvâl ile birlikte kullanılır. Kelimenin o dönemdeki kullanımı oldukça sınırlıdır. O devirde bu edebî tür daha ziyade 'hal tercümesi' diye ifade edilmektedir. Yaptığımız araştırma sadece matbu eserleri kapsadığı için biyografi kelimesinin Türk Edebiyatındaki ilk kullanımını tespit etmemiz mümkün olamadı. O yüzden bu dönemde kelimenin nadir de olsa kullanımda olduğunu belirtmemiz mümkündür. Yine batı dillerinden dilimize geçen ve biyografi yazan kişi anlamında kullanılan biyograf sözcüğü de Tanzimat döneminde oldukça sınırlı da olsa kullanılır. Bu dönemde dikkat çeken başka bir ifade ise 'sahib-i tercüme' tamlamasıdır. Bu tamlama ile dönem yazarları biyografisini yazdıkları kişiyi ifade ederler. Aslen bu tamlama ile biyografin kendisini ifade etmeye çalıştığı sanılabilir. Ancak ifadenin dönemin eserlerindeki kullanımına bakıldığında biyografisi anlatılan şahsiyetin kastedildiği anlaşılır.

Tanzimat döneminde pek çok şey gibi biyografi türü de değişip dönüşmeye başlar. Birden çok şahsın biyografilerinin anlatıldığı tezkireler yerini yavaş yavaş sayıca daha az veya tek şahsiyetin tanıtıldığı biyografilere bırakır. Tek şahsiyetin ele alınması konusunda batı etkisinden söz edilebilirse de geleneğin tümüyle bırakıldığı da söylenemez. Bu bakımdan Tanzimat döneminde gelenek ile yenilik harmanlanarak biyografi anlatımı devam eder.

Tezkire ile biyografi arasında zamanla oluşan farkları sıralamak gerekirse özetle şunlar söylenebilir: Pek çok şahsın hayatının ele alındığı tezkirelerden daha az

kişinin veya tek şahsiyetin ele alındığı eserlere yönelim artar. Aynı zamanda yazarın sesi yavaş yavaş eserlerden kaybolmaya başlar. Tanzimat döneminde biyografilerin kaynakları da yavaş yavaş değişmeye başlar. Eski edebiyatın biyografik eserleri daha ziyade menakıb, efsane, rivayetler ile beslenirken incelediğimiz dönemdeki yazarlar artık anlatacağı kişileri gerek şahsın kendisinin gerekse çevresinin eserlerinden, hatıralarından yararlanarak anlatırlar. Bunun yanı sıra tezkirelerde tanıtılan kişi hakkında bilinen duyulan tüm bilgiler doğruluğuna ya da duyulan kaynağın güvenilirliğine çok aldırış edilmeksizin 'dedikodu' mahiyetinde olsalar bile aktarılırlar. Ancak biyografide verilen bilginin doğruluğu ve kaynağı önemlidir. İncelediğimiz dönemin eserlerinde bu kavramlar önemszenmiş olsa bile henüz tam anlamıyla kaynakların verimli şekilde kullanıldığı söylenemez.

Dönem yazarlarının biyografileri yazarken kaynaklara ulaşamadıkları veya ulaşmak için büyük çaba sarfetmedikleri görülür. Bu sebeple dönemin bazı biyografileri oldukça yüzeysel olarak genel hatları ile şahsı tanıtmaya yöneliklerdir. Bu tarz eserlerde genellikle çeşitli kaynakların kullanıldığı anlaşılsa bile çoğu kez bu kaynakların belirtilmediği görülür. Dönemin yazarları kimi zaman kaynağı yazan kişinin adını anarken çoğunlukla buna bile lüzum görmez. Bazı eserlerde kaynak ile ilgili dipnotlar bulunsa bile bunlar çok genel bilgi verirler. Çoğu kez bu bilgiler başka araştırmacıyı yönlendirecek ve işine yarayacak nitelikte değildirler.

Yine aynı dönemde kaynaklarını belirten, detaylı biyografilerin olmadığını söylemek imkansızdır. Kaynaklarını verimli şekilde kullanan ve bunları belirterek detaylı biyografiler yazan biyograflar, sayıca az olsalar da, bugün bile adlarını andıracak değerdedirler. Çalışmamızda incelenen Meşahirü'l İslam, Meşahirü'n Nisa, Bismarck gibi dönemin kaynaklarının en iyi şekilde değerlendirildiği eserleri saymak gereklidir.

Biyografilerde yazarın kendi değer yargılarına göre tanıttığı kişiyi yargılamaması gerekir. Tezkirelerde bu durum bazen görülse de incelediğimiz dönemde böyle yargılamalar genele yayılmış vaziyette değildir. Biyografların bu konuya hassas oldukları görülür. Bu dönemde genelde yazarlar sevdikleri, takdir ettikleri isimleri yazmayı tercih ettikleri için bu tarz yargılamaların nadir olduğu söylenebilir. İncelediğimiz dönem içerisinde yargılamaların yer aldığı iki üç eserden fazlasını sayamayız. Dönemin yargılama yapılan en belirgin biyografilerini şöyle sıralayabiliriz: Tefik Nurettin'in Abdülaziz'in Hali ve İntiharı adlı eserinde Abdülaziz'i ve onun devrindeki siyasi olayları kendi bakış açısıyla yargıladığını,

Şerafeddin Mağmumî'nin Hakikat-i Hal'de Ahmed Rıza'nın 'asıl yüzünü gösterme'yi hedefleyerek onu aile terbiyesine varıncaya kadar eleştirdiğini, Lütî'nin Emir Bedirhan adlı eserinde ise biyografisini anlattığı kişileri değilse de dönemin padişahını siyaseten eleştirdiğini söylemek mümkündür. Bu eserlerde anlatım bazen hakaretvarî bir hal alsa da bu durumu döneme genellemek gerekir. Dönemin diğer eserlerinde bu tarz söylemler yer almaz. Çoğunlukla yazarın sesinin ve görüşlerinin biyografilerden kaybolmaya başladığı görülür.

Tanzimat devrinden sonra da tezkire geleneğinin devamı niteliğindeki eserlerin var olmaya devam ettiğini belirtmek gerekir. Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî'de şahsiyetlerini zümrelere ayırarak anlatması aslen tezkire geleneğinin getirdiği tasnifin bir yansımasıdır. Ancak belirli zümreleri anlatmak suretiyle tezkireye yaklaşırken daha az sayıda şahsı daha detaylı tanıtımları dolayısıyla tezkirelerden farklılık gösteren eserler de aynı dönem içinde bulunurlar. Dönemin kadın biyografileri denilince akla gelen ilk eserleri olan Muhadderatü'l Evliya ve Şair Hanımlarımız da bu gruba dahil edilebilecekler arasındadır. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar olan bu dönemde tezkire anlayışını değiştirmek suretiyle devam ettiren Salih Saim, Hocaşade Ahmed Hilmi ve Bursalı Mehmed Tahir'in yazdıkları evliya biyografileri öne çıkar. Söz konusu üç yazarın da genellikle birden çok evliyayı anlatmayı tercih etmeleri dikkat çeker. Salih Saim'in yazdığı dönemin daha erken olduğu onu Hocaşade Ahmed Hilmi'nin takip ettiği, Bursalı Mehmed Tahir'in ise tarihsel olarak sona kaldığı görülür. Bu isimlerin birbirlerinden etkilenmiş olmaları muhtemeldir. Özellikle Salih Saim ve Hocaşade Ahmed Hilmi'nin bazen aynı isimleri seçmeleri dikkat çeker. Bayezid-i Bistamî, İbn-i Arabî gibi pek çok isim onların eserlerinde biyografileri yazılan ortak şahsiyetlerdir. Hocaşade Ahmed Hilmi'nin tanıttığı isimleri tarikatlarına göre ayırması onu diğerlerinden farklılaştırırken, Bursalı Mehmed Tahir'in tanıttığı şahsiyetlerin yazdıkları eserleri vermeye çalışması onu ayıran özelliklerdendir. Bu açılardan bakıldıklarında tezkireciliğe yaklaşan bu isimlerin başka bir ortak özellikleri tezkire anlayışından tümüyle ayrılan eserler vererek tek şahsiyeti anlatmayı da denemiş olmalarıdır.

Bu dönemde belirli zümrelerin biyografilerinin ilgi gördüğünü söylemek mümkündür. Evliya biyografileri, kadın biyografileri, ulema biyografileri, müzisyen biyografileri bunlardan bazılarıdır. Ancak bu zümreleri tanıtmak isteyen her bir yazarın tezkireciliğe yaklaştığını söylemek abartılı olur.

Tezkire geleneğinin etkileri ile modern biyografinin bazı özelliklerini alan bu dönemin eserlerinde bütünüyle tezkirecilikten arınma görülmez. Zaten 1908'den sonraki dönemin biyografilerine bakıldığında tezkireciliğin etkilerinin devam ettiği görülür. Bunun en güzel örnekleri Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri, İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal'ın Son Asır Türk Şairleri, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, Son Hattatlar, Hoş Sadâ Son Asır Türk Musikişinasları adlı eserleri, Ali Emirî'nin Tezkire-i Şuara-yı Amid, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Karesi Meşahiri, Asımbeyzade Mehmed Siraceddin'in Hammer'den çevirdiği Mecmua-i Şuara ve Tezkire-i Üdebâ benzeri pek çok eserlerdir. Tezkirecilik anlayışının yerini zamanla ansiklopedilere bıraktığı söylenebilir. Her ne kadar tezkire geleneğindeki biyografiler ansiklopediden çok farklı olsa da zaman içinde en azından yararlanma açısından onun yerini aldığını söylenebilir.

Bu devre dair ilk biyografi, tespit edilebildiği kadarıyla Abdülkerim'e ait İbn-i Sina biyografisidir. Şinasi'nin bu devirde Fatin Davud'un Tezkire-i Hatimetü'l Eşar adlı çalışmasını yeniden yayına hazırlaması da önemli bir gelişmedir. Tezkireden modern anlamda biyografi türüne geçişinin anlatılmasında söz konusu eserin sembolik bir değeri olduğu muhakkaktır. Klasik dönem Osmanlı edebiyatının ilgi gören bir türü olan tezkirede modern anlamda bir takım değişiklikler yapan Şinasi'nin bu çalışması Ömer Faruk Akün'ün 'Şinasi'nin Bugüne Kadar Ele Geçmeyen Fatin Tezkiresi Baskısı' adlı çalışması ile araştırmacıların ilgisine sunulmuştur. Prof.Dr. Orhan Okay bu çalışmadan hareketle Şinasi'nin yaptığı işle ilgili olarak şunları söyler:

*"Fatin Davud Efendi'nin hazırladığı, bu yüzden 'Fatin Tezkiresi' diye de bilinen Hatimetü'l Eşar'ı yeniden basıma hazırlayan Şinasi, eski tezkire geleneneğini bilinçli olarak 'zihniyet ve mahiyet bakımından ıslah etmeye', tezkirelerde yer alan şahsiyetler hakkında 'usûl-i bîtarafîyye'ye riayetle değer yargılarında bulunmaya gayret göstermiştir. Modern manada ilk biyografi denemesi olan bu çalışmanın hazırlandığı yıl 1863'tür."*¹⁹

Şinasi'nin yaptığı bu 'ıslah'ın 1863 yılında olması dikkate değerdir. Zira Abdülkerim'in yazdığı İbn-i Sina biyografisi de aynı tarihlidir. Asıl dikkat çekici olan ise Şinasi'nin çıkardığı Tasvir-i Efkâr'da yayınlandıktan sonra yine aynı gazetenin matbaasında okuyucuyla buluşmasıdır. Bu durum dönemin telif olarak yayınlanan ilk biyografisinde Şinasi'nin parmağı olduğunu düşündürür.

¹⁹ Orhan Okay, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, (İst: Dergah Yay., 2011), 32

Hal tercümelerini detaylara girmeyen küçük eserler halinde yayınlayan dönem yazarları, bunları genelde 'risale, forma, cüz' olarak nitelemişlerdir. Bu dönemde tek şahsiyeti anlatan eserler de birden çok kişiyi tanıtan eserler de genelde küçük hacimlidir. Bu duruma gazete sütunlarında beğeniyle okunan bu türdeki yazıların severek okunmasından yola çıkarak eserler kaleme alınması da etkindir. Dönemin biyografi türündeki ilk eseri olan Abdülkerim'e ait İbn-i Sina biyografisi de gazeteden sonra yayınlanan eserlerdendir. Salih Saim'in yazdığı bazı biyografik eserler de gazete sütunlarında beğeni topladıktan sonra kitap haline getirilmiştir. Dönemin bu türdeki bütün eserlerinin küçük hacimli olduğunu söylemek de doğru olmaz. Elbette ki hayatını anlatacakları kişileri büyük hacimli eserlerle tanıtmayı tercih eden az sayıda yazar da vardır. Mesela İsmail Hakkı ve Ali Reşad'ın birlikte kaleme aldıkları Bismarck oldukça detaylı anlatılmıştır. Bu başarının arka planında batı edebiyatının detaylı Bismarck biyografileri yer alır. Dönemin detaylı olarak Batılıları anlatan biyografilerinde bu kaynak zenginliği dikkat çeker.

Söz konusu Tanzimat dönemi olduğunda edebî türlerin sınıflandırılması sorunu ortaya çıkar. Bugün temel anlamda her tür kendi özellikleriyle ele alınsa da edebî türlerin yeniden şekillendiği ve yeni türlerin söz konusu edilmeye başlandığı Tanzimat devrinde henüz yazarların edebî türleri kesin çizgilerle ayırmadıkları görülür. Edebî türler arasındaki farkların çok net olmadığı bu dönem hatıra-otobiyografi gibi benzer türlerin birbirlerine yaklaşımları söz konusudur. Henüz her türün yeni kavramsallaşmaya başladığı Tanzimat döneminde yazarlar, tarih eserleri içinde biyografi, biyografi içinde tarih anlatmış, biyografi yazmak üzere eseri kaleme almaya başladıkları halde tenkide kendilerini kaptırarak biyografiyi anlatmaktan vaz geçtikleri olmuştur. İncelediğimiz dönemde bu durum net olarak fark edilir. Bir tarih eseri içinde tarihî şahsiyetin biyografisi yer aldığı gibi, biyografi içerisinde tarihî olayın detaylarını anlattıkları vakidir. Edebî tenkidin içerisinde bir biyografi bulunabildiği gibi biyografi içerisinde şahsiyetin herhangi bir eseri hakkında yazarın eleştirilerini içeren satırlara rastlamak mümkündür. Mehmed Celal'in manzum tarih olarak sunduğu padişahların hayatlarından biyografik unsurlarla kurguladığı manzum eserleri, İsmail Hakkı'nın biyografi olarak geçen, ele aldığı yazarlar hakkındaki edebî değerlendirmeleri içeren eserleri bu duruma örnek verilebilecek eserlerdir.²⁰ İsmail

²⁰ Söz konusu eserler hakkında bilgileri incelemelerimiz arasında bulabilirsiniz.

Hakkı'nın, Türk Edebiyatının ünlü isimleri üzerine yazdığı eserlerini aslen edebî tenkid olarak nitelemek mümkündür.

Günümüzde sırt sırta vermiş, birbirlerinin destekçisi olan iki disiplin; edebiyat ve tarih, Tanzimat devrinde adeta koyun koyunadır. Tanzimat dönemi eserleri arasında yer alan tarih kitapları içerisinden biyografiler, biyografilerin içerisinden tarihe düşülen küçük notlar çıkar. Hatta tarihi aktarmak için yazılan kitaplardan ilgi gören bölümler çıkarılarak kitap halinde tekrar yayınlanmıştır. Ahmed Midhat'ın kaleme aldığı Üss-i İnkılab'ı içerisinden çıkartarak neşrettiği *'Tarihçe-i İnkılâb yahud Çerkes Hasan'ın Tercüme-i Hâli'* bu tarz eserlere örnek verilebilir. Bahsedilen tarzda eserler çok sayıda olmasa da incelediğimiz dönemdeki varlıkları dikkat çekicidir.

1860-1908 yılları arasında incelediğimiz biyografileri toplu olarak değerlendirmek ve ortak noktalarını belirlemek gerekirse şunları söylemek mümkündür: Dönemin hal tercümesi adı altında yayınlanan biyografilerinde genelde mukaddime bulunur. Bu mukaddimelerde bazen daha önce yayınlanan eserin gördüğü ilgiden yazarın duyduğu memnuniyet aktarılırken bazen de önceki eserini eleştirenlere cevap veren yazar, yeni eserini okuyucusuna takdim eder. Dönemin her eserinde olmasa da tezkire geleneğini devam ettirmeye çalışan isimlerin eserlerinde hatime de bulunur. Hatimede genelde eserin başarısı için yazarın niyazı yer alır. Hocaade Ahmed Hilmi gibi evliya hayatı yazan isimler eserin başarısı için dua etme geleneğini sürdürürler.

Hal tercümelerinde yazarlar, özel hayatlara çok değinmezken anlattıkları kişinin eğitimlerini, çalışma hayatlarını ve seyahatlerini ön plana çıkararak anlatmaya çalışırlar. Hayat hikâyesi anlatılan kişinin çalışma hayatı veya yaptıkları yani başarıları öne çıkarılırken aşk, evlilik, çocuklar gibi konular çoğunlukla geri planda kalır. Hatta bazı biyografilerde hiç söz konusu edilmez. Dönemin biyografilerinde ölüm ve doğum tarihi verme üzerine titizlik olduğu sezilir. Tanıtılan şahsiyetin varsa eserleri hakkında bilgi veren dönem yazarlarının genelde biyografilerde anlattıkları tezkiredeki biyografilerde verilen bilgilerin bir nebze genişletilmiş ve geliştirilmiş bir hali gibidir.

Biyografların tanıttıkları kişinin soyuna dair bilgilere önem verdikleri görülür. Kişinin hayatında özellikle baba figürünün ve onun tarafından ataların meslekleri, konumları gibi özelliklerine değeri verildiği anlaşılır. Dönemin biyografilerinde hayatı sunulan kişinin öncelikle babası üzerinde durulması dikkat çeker. Babanın

eğitimi, nereli olduğu, hangi aileden geldiği, çocuklarına nasıl bir hayat sunduğu, ne kadar yaşadığı gibi ayrıntıları dönemin eserlerinde bulmak mümkündür. Belli ki bu dönemde bunların kişinin hayatına büyük etkisi olduğuna dair yaygın kanaat vardır. Aynı ayrıntılar tanıtılan şahsın annesi ile ilgili söz konusu edilmez. Şahsın annesi hayatında çok büyük bir etki yarattıysa biyografide kendisine ancak o zaman yer bulur. Bu konuda İsmail Hakkı Baban ile Ali Reşad'ın kaleme aldığı Bismarck dönemin diğer biyografilerinden ayrılır. Zira onlar Bismarck'ın ailesini detaylı şekilde anlatırlar.

Biyografi türü ölenleri anma, yaşayanları onurlandırma için yazılıyor olsa da biyografi türündeki eserlerin genelde ölenlerin ardından da yazıldıkları görülür. Bugün genel olarak biyografi türünün üç ayrı alt türe ayrıldığı görülür:²¹

- Bilimsel biyografi / Biyografik monografi
- Biyografik roman
- Nekroloji

Ahmed Mithad'ın Volter 20 Yaşında Yahud İlk Muaşşakası adlı eserini ilk biyografik roman olarak nitelemek mümkündür. Beşir Fuad'ın Victor Hugo adlı eserini ise ilk tenkitli biyografi olarak değerlendirmek gerekir. Meşahirü'l İslam, Meşahirü'n Nisa, Bismarck gibi eserleri de bilimsel biyografiler sınıfına dahil etmek mümkündür. Nekroloji terimini bugün vefatların ardından yazılan biyografilere karşılık olarak kullanıyoruz. Bu dönemde nekrolojinin de varlığı dikkat çeker. Biyografaların ünlü şahsiyetlerin ölümlerinin hemen ardından kalemlerine sarılıp gazete sütunlarında yayınlanmak üzere yazdıkları eserler az değildir. O günlerde vefatların ardından gazetelerde çıkan biyografiler sonra küçük risaleler halinde çıkarılır. Bazen de doğrudan bir forma halinde yayınlanır. Çalıştığımız dönem dâhilinde şahsın vefatı üzerine yazılan biyografilerden ilk akla gelenler Ahmed Midhat'ın kaleme aldığı Beşir Fuad, Ebüzziya Tevfik'in Namık Kemal, Salahi'nin Muallim Naci için yazdıkları olmalıdır.

Bu dönemde dikkat çeken başka bir ayrıntı sevilen şahsiyetler hakkında biyografilerin çokluğuna aldırış etmeksizin yazarın sevdiği, saydığı kişiyi tekrar anlatmak isteğidir. Bu durum daha önce de bahsettiğimiz gibi evliya biyografisi yazan yazarlarda özellikle dikkat çeker. Cüneyd-i Bağdadî, Ebu Hanife, İmam Gazalî, Beyazid-ı Bestamî gibi şahsiyetlerin biyografileri tekrar tekrar yazılmıştır.

²¹ Age, 452-454

Tekraren biyografisi yazılan ve çeşitli eserlerle dikkat çekilen başka bir isim Mustafa Reşid Paşadır. Onun biyografileri adeta birbirini doğurmuştur. Bu durum Mustafa Reşid Paşa'nın bu devirde gördüğü saygıyı yansıtmaları bakımından dikkate şayandır.

Mustafa Reşid Paşa hakkında yazılan biyografiler vesilesiyle değinmek istediğimiz başka bir konu da bu dönemde kötü yazılan biyografilerin daha geniş kapsamlılarının ortaya çıkmasına yaptığı katkıdır. Sevdiği kişi hakkında yazılan biyografiyi okuyan yazarlar eseri yeterli görmedikleri takdirde kendileri bu işe girişmiş, böylece türün gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu duruma en iyi örnek Mehmed Salahi Salahaddin'in Mustafa Reşid Paşa biyografileridir. Abdülhalim Memduh'un yazdığı 'Reşid Paşa' adlı hal tercümesi 1889 yılında yayınlanır. Ancak bu eseri Mustafa Reşid Paşa gibi birini anlatmak için yeterli görmeyen Salahi Mehmed Salahaddin aynı yıl 'Bir Türk Diplomatı Mustafa Reşid Paşa'yı yayınlar. Ancak kendi yazdığı bu eseri de beğenmeyen yazar hatalarını düzelterek ve bazı belgeleri ekleyerek 'Bir Türk Diplomatının Evrâk-ı Siyasiyesi'ni aynı yıl yayınlar.

Kötü yazılan biyografiler bu dönemde sadece aynı kişi hakkında biyografi yazılmasına vesile olmaz. Aynı zamanda objektiflik, biyografi anlatım tarzı bakımlarından da ibret olur. İncelediğimiz dönemde bazı biyografilerin önsözlerinde bu çeşit ibretlerin olduğu görülür. Bunlar arasında Ali Muzaffer'in *'Teracim-i Ahvâl-i Meşahir Yahut Zamanımız Osmanlı Üdeba ve Muhariririni: Ahmed Midhat Efendi'* biyografisi ve İsmail Hakkı Baban ile Ali Reşad'ın kaleme aldığı Bismark hakkında yazdıkları hal tercümesinin mukaddimesinde biyografinin nasıl yazılması gerektiği ile ilgili yazarların düşünceleri yer alır. Bu mukaddimelerde önceden yazılmış biyografilerden alınan ibret fark edilir. Ancak yazarlar ibret aldıkları herhangi bir biyografi ismi vermezler. Genel ifadelerle dönemin biyografilerini tenkid ederler.²²

Bu dönemde yazıldığını düşündüğümüz Mehmed Fatih El-Kerimî'nin babası Gılman Ahund'un vefatı üzerine yazdığı 'Merhum Gılman Ahund²³' isimli eseri, yazarın babasının vefatı sonrasında onun ilerde anılmasını sağlamak amacıyla kaleme alınmış bir derlemedir. Eserde öncelikle Gılman Ahund'un vefat etmeden önce kendi yaşadıklarını anlatmak üzere küçük hacimli bir otobiyografi yer alır. Yazar bu otobiyografiden sonra ona yazılmış üç mektuba yer vererek eseri bitirir.

²² Söz konusu ettiğimiz bu değerlendirmeleri eserlerin incelendiği bölümde bulabilirsiniz.

²³ Mehmed Fatih El-Kerimî **Merhum Gılman Ahund**, (Orenburg: Mehmed Fatih b. Gılman Kerimof Matbaası, 1904)

Biyografi olarak düşünölebilecek eserlerden bir başkası Süleyman Midhat'ın kaleme aldığı Ali Suavi adlı eserdir. Yazarın Cenevre'de taşbaskı olarak yayınladığı bu küçük hacimli eser Ali Suavi'yi hakkında yazılmış bir incelemedir. Aslen biyografik bilgi içermeyen eserin ilk bölümünde 'Mukaddime' başlığı altında yazar kendisinin Ali Suavi'nin yaşadıkları hakkındaki görüşlerine yer verir. Daha sonra onun şiirlerinden numuneler verir. Eserin ilerleyen sayfalarında Suavi'nin Bir Nutku başlığı altında Ali Suavi'nin yaptığı bir konuşmanın metnine yer verilmiştir.

Faik Ali Ozansoy'un kaleme aldığı Midhat Paşa²⁴ da biyografi niteliği taşımayan eserler arasındadır. Yazarın kitap halinde yayınladığı manzum eser, paşaya methiye olarak yazılmıştır. Ali Fahri'nin kaleme aldığı Kandil ve Muhtar Paşa²⁵ da yine bu dönemde yayınlanmış biyografi niteliği taşımayan mektuplar ihtiva eden başka bir eserdir.

II. BÖLÜM

²⁴ Faik Ali Ozansoy, **Midhat Paşa**, (Bursa Matbaa-i Vilâyet, 1908)

²⁵ Ali Fahri, **Kandil ve Muhtar Paşa**, (İst.: Hilal Matbaası, 1908)

1860-1908 YILLARI ARASINDA YAYINLANMIŞ BİYOGRAFİLER

1.ABDÜLKERİM EFENDİ'NİN BİYOGRAFİLERİ

1860'tan sonra tespit edebildiğimiz kadarıyla yayımlanan ilk biyografî Abdülkerim'in kaleme aldığı ve 1863 yılında yayımladığı '*Ulum-i Akliye Cihetiyle İftihar-ı Millet-i İslâmiye Olan Şeyhürreis Veziriazam Ebu Ali Hüseyin b. Abdillâh b. Hüseyin b. Ali b. Sina'nın Terceme-i Hali*' adlı eseridir.

Kaynaklarda hakkında pek az bilgi bulunan Abdülkerim Efendi Tanzimat döneminde eğitim alanında ünlenen bir aydındır. Yazar, Osmanlı'nın eğitim amaçlı araştırma için Avrupa'ya gönderdiği isimlerden de biridir. Memlekete döndüğünde eğitim öğretim kadrolarına atanan Abdülkerim Efendi farklı eğitim kurumlarında pek çok öğrenci yetiştirir.

Amasya merkeze bağlı Akdağ Nahiyesi'nin Karakise Köyü'nde doğan Abdülkerim Efendi'nin 19. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilir.²⁶ Baba tarafından Ayrancıoğulları Sülalesi'nden olan yazarın ailesinde meşhur âlimler bulunur. İlk eğitimini köyün imamından alır.²⁷ Abdülkerim Efendi, daha sonra Amasya'ya gelerek Kara Osman Efendi Medresesi'ne yerleşir. Canikli Hacı İsmail Efendi ve Sipahi Hafız Ömer Efendi'nin derslerine devam eder. 1831'den sonra eğitimini tamamlamak üzere İstanbul'a giden ve İstanbul'da zamanın meşhur âlimlerinden İmamzade Esad Efendi ve Vidinli Mustafa Efendi'den ders alan Abdülkerim Efendi, tahsilini Vidinli Mustafa Efendi'den tamamlayarak Fatih Camii dersiâmmı ve müderris olur.²⁸ Avrupa'da ne kadar kaldığını bilmediğimiz Abdülkerim Efendi Avrupa'dan İstanbul'a dönünce eğitim ve öğretim alanında çalışmaya devam eder. Bir yandan ders verirken, öte yandan da eser telifiyle ilgilenir.

Maârif-i Umûmiye Nezâreti olmadığı için eğitim öğretim ile ilgili meselelerin müzakere, icra ve nezaret işine, sadrazama bağlı olarak bakan Meclis-i Maârif-i Umûmiyenin azalığına 1854 yılında atanan Abdülkerim Efendi'nin görev yaptığı bu

²⁶ Mustafa Ülger, **Hoca Abdülkerim Efendi'nin Felsefî Görüşleri**, Dan: Prof. Dr. Hayranî Altıntaş, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (İslam Felsefesi) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2007), 66

²⁷ Age, 67

²⁸ Age, 67-70

kurum 1857 yılında Maârif-i Umûmiye Nezâretine bağlanır.²⁹ Meclis-i Maârif 1864’de Dâire-i Mekâtib-i Husûsiye ve Dâire-i Mekatib-i Umûmiye olarak iki daireye taksim olununca Abdülkerim Efendi Dâire-i Mekâtib-i Husûsiye azası olarak atanır.³⁰ 1869’da eğitim alanında yapılan bir başka düzenleme ile Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi hazırlanır. Bu nizamname ile Meclis-i Kebîr-i Maârif kurulur. Daire-i İdare ve Daire-i İlmiye olmak üzere ikiye ayrılır. Abdülkerim Efendi de Daire-i İlmiye’ye aza olarak atanır.³¹ Abdülkerim Efendi’nin azalık vazifesinin ne zaman sona erdiğine dair kesin bir bilgi mevcut değildir. 1854 yılında Meclis-i Maârif-i Umûmiye’ye aza olarak atandığına göre, yaklaşık 25 yıl bu vazifede bulunur.

Abdülkerim Efendi, Meclis-i Maârif azalığı vazifesine ilave olarak 1861’de Edirne ve Selanik vilayetleri teftiş bölgesine Rüştîye mektepleri müfettişliğine tayin edilir. Nisan 1863’de, Suphi Bey ile beraber İstanbul’dan hareket eden yine onun maiyetinde bulunan yazar Kasım 1863’de İstanbul’a dönmüş olmalıdır.³²

Abdülkerim Efendi’nin görevlerinden biri de Dârü’l-Fünûn hocalığıdır. 1870’de Dârü’l-Fünûn’da ders veren Abdülkerim Efendi, bu kuruma mantık hocalığı olarak atanır. 1871 yılında programda yapılan değişikliklerle Mantık dersi programdan çıkarılınca buradaki görevi sona eren yazar 1884 yılında Ziraat Mektebi’nde hocalığa tayin edilirse de bu okul çeşitli sebeplerle 1891 yılına kadar açılmaz. Uzun ve verimli bir hayat süren Abdülkerim Efendi, 28 Ocak 1886 yılında vefat ederek Fatih Camii avlusuna defnedilir.³³

Felsefe, mantık, coğrafya ve dil bilgisi üzerine yazan, Arapça, Fransızca, İngilizce bilen³⁴ Abdülkerim Efendi’nin Arapça ve Türkçe eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Câmiü’l-Hakâyık*, *Risâle-i Kazâ ve Kader*, *Risâle-i Rûh-i İnsan*, *Risâle fî Tahkîki’l-Hareketi’l-Hâfıza li’z-Zamân*, *Kıssa-i Salâmân ve Absâl*, *Şerhü’ş-Şifâ*, *Mizânü’l-Adl fî’l-Mantık ve Hâşiyesi*, *Hâşiye alâ Hâşiyeti’s-Siyelkutî ale’t-Tasavvurât*, *Zübdetü fî İlmi Sarf*. Yazarın bu eserlerinden başka incelememize konu edeceğimiz bir İbn-i Sina biyografisi bulunur.

²⁹ Age, 87

³⁰ Age, 88

³¹ Age, 89

³² Age, 89

³³ Age, 101

³⁴ Age, 77

1.1.Ulum-i Akliye Cihetiyle İftihar-ı Millet-i İslâmiye Olan Şeyhürreis Vezir-i Azam Ebu Ali Hüseyin b. Abdillâh b. Hüseyin b. Ali b. Sina'nın Terceme-i Hali³⁵

İslam dünyasının büyük âlimi İbn-i Sina'nın hayatını anlatmak için yazılan bu küçük hacimli eser, öncelikle Tasvîr-i Efkâr'ın dördüncü sayısından yedinci sayısına kadar Temmuz 1862'de tefrika edildikten sonra gazetenin matbaasında risale haline getirilir. Söz konusu tarihlerde eser hakkında gazetede bir ilan yer alır:³⁶

"Tasvir-i Efkâr Gazetesinin neşrolunmuş olan İbn-i Sina'nın tercüme-i hali risale şeklinde ayrıca tab olunmuş olduğundan ve her nüshası beş kuruşa olarak Sahaflar Çarşısı'nda Hakîm Hâmid Efendi telâmizinden İsmail Efendi'nin Bayezid'da kâğıtçılar içinde Ali Efendi'nin dükkânlarında satılmakta bulunmuştur."

Eserin başında yer alan 'Ulum-i Akliye Cihetiyle İftihar-ı Millet-i İslâmiye Olan Şeyhürreis Veziriazam Ebu Ali Hüseyin b. Abdillâh b. Hüseyin b. Ali b. Sina'nın Terceme-i Hali' ibaresi eserin asıl adını teşkil ediyorsa da bu ismin uzunluğundan dolayı olsa gerek bazı kaynaklar ve kataloglarda İbn-i Sina'nın Terceme-i Hâli adıyla anılır.

Yayın tarihi bakımından çalışmamız dâhilinde yer alacak olan eserin başında yer alan *"Meclis-i Maârif-i Umûmiyye a'zası mütebahhirânından Abdülkerim Efendi'nin eseridir"* ibaresi dikkat çeker. Yayıncının koyduğu bir ifade olması gereken bu ibaredeki 'mütebahhirân' kelimesi bilgide deniz gibi olanlar için alleme manasında kullanılır. Eğitim konusunda önemli işlere imza atmış olan yazarın döneminde gördüğü saygı ve hürmeti ifade eder niteliktedir. İlimdeki kuvveti ile tanınan yazar, İslam âleminin en büyük âlimlerinden olan İbn-i Sina'yı tanıtmak istemesi bir tesadüf eseri değildir. Abdülkerim Efendi üzerine tez çalışması yapan Mustafa Ülger onun felsefe ve mantığa dair en hacimli eserlerinin, ya İbn Sina'nın ya da İbn-i Sina ekolünden olan filozofların eserlerinin şerh ve haşiyesi olduğunu

³⁵ Abdülkerim, **Ulum-i Akliye Cihetiyle İftihar-ı Millet-i İslâmiye Olan Şeyhürreis Veziriazam Ebu Ali Hüseyin b. Abdillâh b. Hüseyin b. Ali b. Sina'nın Terceme-i Hali**, (İst.: Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1279)

³⁶ Dr. Mustafa Ülger, "Hoca Abdülkerim Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:14: Sayı: 2 (2009), 132

söyler.³⁷ Bu durum da Abdülkerim Efendi'nin İbn-i Sinâ'ya olan hayranlığını ortaya koyar.

Zaten küçük hacimli olan eser, iki bölüme ayrıldığı için hal tercümesi kısmı daha ziyade kısılır. Yazar eserin 'Ebu Ali'nin Telifât Defteri' başlıklı ikinci bölümünde ise İbn-i Sina'nın yüz on dokuz kalem eserinin adını verir. Eserin bu kısmı belli ki yazarın kendisinin İbn-i Sina'ya isnad ettiği eserlerden oluşur. Zira Ebu Ubeyd El-Cüzcanî'nin İbn-i Sina'nın eser sayısını kırk altı olduğunu nakleder.

Yazar daha eserin ilk satırlarından İbn-i Sina'nın musâhibi olan Ebu Ubeyd El-Cüzcanî'nin tezkiresinde yer alan hal tercümesinde nakl ve hikâye ettiği üzere aktarmaya başlar. Öncelikle doğum yeri, gittiği yerler, tahsil ile iştigali, eserleri ve eserlerinin şehirleri hakkında bilgi verir. Eser büyük ölçüde nakillerden ibarettir.

³⁷ Age, 136

2. AHMED RİFAT EFENDİ'NİN BİYOGRAFİLERİ

Osmanlı tarihi açısından önemli birçok eser yazan Ahmed Rifat Efendi Tanzimat devrinde biyografi türünde eser kaleme alan isimlerden biridir. İstanbul'da dünyaya gelen Ahmet Rifat Efendi'nin doğum tarihi belli değildir. İsmail Efendi adında ilim ehli bir zâtın oğlu olduğu rivayet edilen yazar, bir ayağı aksak olduğu için daha ziyâde Topal Ahmed Rifat diye anılır. Tahsilinin ardından bir süre Maliye nezâretinde çalışan Ahmed Rifat Efendi 1863'te rûsûmât muhasebecisi olur ve daha sonra da Hüdâvendigâr vilâyeti defterdârlığı görevinde bulunur. Hangi nedenden dolayı görevinden uzaklaştırıldığı bilinmese de kendisinin bu vazifesi sırasında azledildiği ve birkaç yıl açıkta kaldığı bilinir. Bektaşilik tarihi, âdâb ve erkânı üzerine yazdığı Mir'âtü'l-mekâsıd'taki ifadelerinden dolayı Bektâşiliğe mensup olduğu düşünülen yazar, 1876 yılında İstanbul'da vefat eder ve Edirnekapı dışına defnedilir.³⁸

Yazarın eserlerine bakıldığında çoğunun hal tercümesi olduğu görülür: Verdü'l-hadâik (1866), Devhatü'l-meşâyih maa zeyl, Devhatü'n-nükebâ (1866), Mir'âtü'l-mekâsıd (1876).

Devhatü'l-Meşâyih, şeyhülislâmların hal tercümelerini içeren Müstakimzade Süleyman Saadeddin Efendi'nin eseridir. Müellif bu eseri zeyllerle genişletmiştir. Eserde ilk Osmanlı şeyhülislâmı Molla Fenârî'den başlayarak şeyhülislam Feyzullah Efendizâde Mustafa Efendi'ye kadar ilk altmış üç şeyhülislamın biyografisi yer alır. Ahmed Rifat Efendi, Müstakimzâde'nin eserinden ve diğer zeyllerinden faydalanarak sonuna da kendisi birkaç biyografi ekleyip baştan şeyhülislam Âtızâde Hüsametdin Efendi'ye kadar olan yüz sekiz şeyhülislamın hayatını yeniden kaleme alır. Rifat Efendi asıl olarak Müstakimzâde'den istifade etmekle birlikte kitabın biyografilerini kısaltır, onun eserinin kenarında yer alan tarih mısralarına ve şecerelere kendi eserinde yer vermez. Devhatü'n-nükebâ ise yazarın Sahafîlar Şeyhizâde Esad Efendi'nin yeğeni Ahmed Nazif Efendi'nin Riyâzü'n-nükebâ adlı kitabıdır. Nakîbu'l-eşrâfların biyografilerini içeren bu eseri Ahmed Rifat Efendi küçük değişikliklerle aynen alıp elli altı nakîbu'l-eşrâfa kendi zamanına kadar gelen altı Nakîbu'l-Eşrâfı daha ekler.³⁹

³⁸ Salih ÇİFT, "Modern Anlamda İlk 'Bektaşilik Kitabı' Olarak Mir'âtü'l Mekâsıd ve Kaynakları" **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı:1, (2006), 189-191

³⁹ Age, 191

2.1. Verdü'l Hadaik ⁴⁰

Topal Ahmed Rifat'ın kaleme aldığı Verdü'l Hadaik'in iç kapağında yayın tarihi ve matbaa bilgisi bulunmaz. Ancak eserin 1863'te göreve gelen Yusuf Kamil Paşa'nın hal tercümesine yer vermesi ve yazarın 1876 yılında vefat etmesi eserin çalışmamızın dönemi dâhilinde olduğunu gösterir. Eser, Osman Taib Efendi'nin kaleme alarak III.Ahmed'e sunduğu Hadîkatü'l Vüzera'ya yazılan zeyllerden biridir.

Osman Taib Efendi 'Hadîkatü'l Vüzera'da Osman Gazi'nin oğlu olarak bilinen ilk vezir Alaeddin Ali Paşa'dan başlayarak II.Mustafa'nın son sadrazamı olan Rami Mehmed Paşa'ya kadar doksan iki sadrazam biyografisi yer alır. Osmanzade Taib'in İbrahim Paşa'nın emri ile vücuda getridiği eser, III.Sultan Ahmed devrinde yazılır. Ancak eserden sonra uzun süre Osmanlı Devleti'nin varlığı devam ettiği ve yeni sadrazamlar göreve gelmeye devam ettiği için Hadikatü'l Vüzera'nın çok sayıda zeyli bulunur. Dilaver Ağazade Ömer Vahid'in 'Hadikatül Vüzera Zeyli' III.Ahmed'in ilk veziri Kavanoz Ahmed Paşa'dan Damad İbrahim Paşa'ya kadar on üç sadrazamın hal tercümesi bulunur. Şehrizade Mehmed Said'in kaleme aldığı Gül-i Ziba adlı zeylde III.Ahmed'in ilk veziri kavanoz Ahmed Paşa'dan III.Osman'ın vezirlerinden Yirmisekiz Çelebizade Said Mehmed Paşa otuz sadrazamın hayatı yer alır. Cavid Ahmed'in yazdığı zeyl olan Verd-i Mutarra'da Ragıb Paşa'dan III.Selim sadrazamı Yusuf Ziya Paşa'ya kadardır.Bağdatlı Abdülfettah Şefkat'in yazdığı 'Hadikatü'l Vüzera Zeyli' Ziyaeddin Yusuf Paşa'dan Alemdar Mustafa Paşaya gelir. Bunlardan başka Müminzade Seyyid Ahmed Hasib'in kaleme aldığı Ravzatü'l Kübera, Behçet-i Seyyid İbrahim'in Silsiletü'l Asafiyye fi Devleti'l Hakaniyeti'l Osmaniye de eserin zeylidir ve Osmanlı sadrazamların hal tercümelerini içerirler. Hadikatü'l Vüzera'ya yazılan en son zeyl İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal'ın '*Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*' adlı eseridir.⁴¹

Ahmed Rifat'ın yazdığı zeyl olan Verdü'l hadaik, 1808'de Yusuf Ziya Paşa'nın ikinci sadâretinden 1863'te Yusuf Kâmil Paşa'nın sadrazamlığına hal tercümelerini ihtiva eder. Yirmi dört sadrazamın biyografisini içeren bu eser ilk

⁴⁰ Ahmed Rifat, **Verdü'l Hadaik**: Eserin iç kapağında künyesi yer almaz.

⁴¹ Salih Sadavi, **Osmanzâde Taib Ahmed: Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği**, Dan: Prof. Dr. Ali Alparslan, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi,1987), 110-116

olarak 1866'da İstanbul'da yayımlanır. Verdü'l Hadâik'in daha sonra Almanya'da tıpkıbasımı da yapılır.⁴²

Verdü'l hadâik'ta biyografileri yer alan sadrazamları şöyle sıralayabiliriz: Ziya Yusuf Paşa, Ahmed Paşa, Hurşid Paşa, Mehmed Emin Rauf Paşa, Derviş Mehmed Paşa, Seyyid Ali Paşa, Benderli Ali Paşa, El-Hac Salih Paşa, Bostancıbaşı Abdullah Paşa, Salı Er Ali Paşa, Mehmed Said Paşa, Salim Mehmed Paşa, İzzet Mehmed Paşa, Raşid Mehmed Paşa, Mehmed Paşa, Mustafa Reşid Paşa, İbrahim Sarim Paşa, Fehim Mehmed Ali Paşa, Fehim Mustafa Nailî Paşa, Fehim Mehmed Ayaz Paşa, Fehim Mehmed Rüşdi Paşa, Fehim Mehmed Fuad Paşa, Yusuf Kamil Paşa.

Yazar yazdığı biyografilerde anlattığı sadrazamların hangi padişah döneminde görev yaptıkları, aileleri, geldikleri yerler, Osmanlı'ya nasıl bağlandıkları, nereden ve nasıl getirilerek nasıl eğitildikleri gibi bilgiler verir.

⁴² Age, s.110-116

3.RAMİZPAŞAZÂDE MEHMED İZZET'İN BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat dönemindeki biyografileri tespit etmeye çalışırken katalog taramalarımız sırasında Harita-i Kapudanan-ı Derya isimli bir esere rastladık. Osmanlı kaptan-ı deryalarının biyografilerinin yer aldığı bu eserde yazar ismi olarak Ramizpaşazade Mehmed İzzet'in adının geçmesi üzerine öncelikle Ramiz Paşa'nın hayatını anlatan kaynaklardan oğlunun izini sürmeye çalıştıysak da bilgiye ulaşamadık.

Osmanlı'nın devlet adamlarından olan ve bir dönem kaptan-ı deryalık yapan Ramiz Paşa'nın oğlu olan Mehmed İzzet'in babasının görevinden etkilenecek bu eseri yazmış olabileceğini düşünüyoruz. Ancak yazarın 1868 yılında yayınlanan Harita-i Kapudanan-ı Derya'dan başka bir eserine de rastlayamadık. Pek çok eserin künyesinde yazar adı olarak Mehmed İzzet adına rastladığımız için bunların Ramizpaşazade olup olmadıklarını tespit edemedik.

3.1.Harita-i Kapudânân-ı Deryay ⁴³

Eser, isminden de anlaşılabilirliği üzere, Osmanlı'nın meşhur kaptan-ı deryalarının biyografilerini içerir. Eski usule uygun olarak kaleme alınan eser, besmele ile başlar. Eserde sayfa sonlarında sonraki sayfanın başındaki kelimenin bulunması eserin yazma olan aslından kopya edildiği intibayı uyandırır.

Eserde pek çok kaptan-ı deryanın kıymetli biyografileri bulunur. Eserde ismi geçen isimleri saymak gerekirse şu isimleri zikredebiliriz: Baltaoğlu Süleyman Paşa, Mesih Ahmed Paşa, Hersekzade Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Kemankeş Ahmed Bey, Hayreddin Paşa, Tûl-i Mehmed Paşa, Piyale Paşa, Şehit Ali Paşa, Kılıç Ali Paşa, Said

⁴³ Ramizpaşazâde Mehmed İzzet, **Harita-i Kapudanan-ı Deryay**, (İst: Ceridehane Matbaası, M.1285 / M.1868)

Paşa, Çengeloğlu Tahri Paşa, Fırarî Ahmed Paşa, Pabuçcı Ahmed Paşa, Halil Rıfat Paşa, Nasuhzade Ali Paşa, Topçubaşı Kara Mehmed Paşa, İzzet Mehmed Paşa, İçelli Ahmed Paşa, Deli Abdullah Paşa, Hafız Ali Paşa, Kara Mehmed Paşa, Hacı Salih Paşa, Seyid Ali Paşa, Seyyid Abdullah Ramiz Paşa, Cezayirli Gazi Hüseyin Paşa, Giridli Hüseyin Paşa, Küçük Hüseyin Paşa, Mahmud Kadri Paşa, Bostancıbaşı Hafız İsmail Paşa, Bostancıbaşı Hacı Mehmed Paşa, Sinan Mustafa Paşa, Ağa Mehmed Paşa, Sarı Mustafa Paşa, Şehsüvarzade Mustafa Paşa, Ratib Ahmed Paşa, Karabağlı Süleyman Paşa, Abdi Paşa, Damad Hafız Paşa, Laz Ali Paşa, Süleyman Paşa, Şahin Mehmed Paşa, Silahtar Ebubekir Paşa, Abdülrahman Paşa, Veli Paşa, Baltacı Mehmed Paşa, Abdülfettah Paşa, Mısırlızade İbrahim Paşa, Musahip Mustafa Paşa, Kara Mustafa Paşa, Kaplan Mustafa Paşa, Ali Paşa, Derviş Mehmed Paşa, Div Murad Paşa, Öküz Mehmed Paşa, Çelebi Ali Paşa, Siyavuş Paşa, Uzun Piyale Paşa, Kara Davud Paşa, Defterzade Mustafa Paşa.

Eserde yer alan bazı biyografiler kısa tutulmakla birlikte bazıları oldukça uzun yer kaplar. Bu bakımdan yazarın bütün şahsiyetleri eşit tutmadığı söylenebilir. Bu durum yazarın ulaşabildiği kaynakların sınırlı olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Zira yazar kaptan-ı derya olan babası Ramiz Paşa hakkında bilinenleri uzun uzadıya anlatması dikkat çeker.

Yazar eserde yer verdiği biyografilerde tanıttığı kaptanın nereli olduğu, hangi padişah döneminde kaptan-ı deryalığa getirildiği, hangi tarihî olaylarda donanma komutanlığı yaptığını, hangi olaylarının içinde yer aldığını anlatır. Aile bireyleri varsa onlar hakkında da bilgi verir. Elinde olan mektup gibi belgeleri vermesi bakımından önemli bir eserdir.

4. NAMIK KEMAL'İN BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat dönemi edebiyatına damgasını vuran isimlerden biri olan Namık Kemal, Türk düşünce hayatını etkileyen nadir şahsiyetlerden biridir. Yaşadığı dönemde çevresindeki aydınlar için bir ekol olan Namık Kemal 1840-1888 yılları arasında yaşar. Soy Osmanlı'nın çeşitli devlet kademelerinde görev yapmış önemli isimlere dayanan yazar, küçük yaşta annesini kaybedince vali olan dedesi Abdülatif Paşa ile beraber kalır. Bayezid Rüştîyesinde tahsile başlayan yazar, Valide Mektebinde eğitimine devam eder. Dedesi Kars vilayetine tayin edilince onunla birlikte Kars'a gider. Dedesi görevinden azl edilinceye kadar orada kalır. Bu açıdan bakıldığında bu dönem 1853-1854 yılları arasına rastlar. Orada Vaizzade Seyyid Efendi'den özel dersler alır. Bu derslerde Sümbülzade Vehbi, İbn-i Arabî, Mevlana gibi isimlerin eserlerini okumaya başlar. Kars'ta 1853-1856 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşı'nın heyecanlı havasını teneffüs eden yazarın hamasî tavrına bu yılların etkisi olduğu düşünülmektedir.⁴⁴

1853 yılında dedesinin azl edilmesi üzerine İstanbul'a dönen yazar yine dedesinin görevlendirilmesi üzerine 1854 yılında Sofya'ya gider. Yazarın edebî gelişimi burada hız kazanır. Fuzûlî, Bakî, Nefî, Nedim, Şeyh Sadi gibi isimlerin eserleri ile burada tanışan yazarın bu şairlerin etkisiyle klasik şiirler kaleme aldığı görülür. 1856 yılında Niş kadısının kızı Nesime Hanım ile evlenen Namık Kemal, 1857 yılında İstanbul'a dönerek Hariciye Nezareti Tercüme Odasında çalışmaya başlar. Burada Mehmed Mansur Efendi'den Fransızca dersleri almaya başlar. Encümen-i Şuara topluluğunun kendi aralarında Hersekli Arif Hikmet Bey'in konağında gerçekleştirdiği toplantılara katılan yazar, Kadirî şeyhi Osman Şeyh Efendi, Mehmed Lebîb Efendi, İbrahim Halet Bey, Musa Kazım Paşa, İrfan Paşa, Üsküdarlı Hakkı Bey, Manastırlı Naili, Deli Hikmet, Ziya Paşa, Faik Memduh,

⁴⁴ Abdullah Uçman, "Namık Kemal Üzerine Bir Biyografi Denemesi", **Tanzimat Edebiyatı**, Hazırlayanlar: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Prof. Dr. İnci Enginün, Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Prof. Dr. Zeynep Kerman, Prof. Dr. Abdullah Uçman, (Ankara, Akçağ Yayınları, 2006), 204

Recaizade Celal Bey ile bir araya gelir. Bu dönemde Namık Kemal de Leskofçalı Galib Bey'in etkisi altındadır. Onun İstanbul'dan ayrılması ile topluluk dağılır.⁴⁵

1862 yılında önce Şinasi'nin Münacaat'ını okuyup etkilenen yazar, sonra Şinasi'nin bizzat kendisi ile tanışır. Bu yıldan itibaren Şinasi'nin edebî etkisine giren yazar, Tasvir-i Efkâr'ın yazı kadrosuna girer. 1864'de Cemiyet-i Tedrisiye'de dersler verir. 1865 yılında Şinasi Paris'e gidince gazetenin tüm yayın işleri Namık Kemal'e kalır. Tasvir-i Efkâr matbaası Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin fikirlerine sempati duyan gençlerin toplantı noktası olur. Namık Kemal'in kurucularından olduğu bu cemiyetten yönetimin haberdar olması üzerine şairin yurt dışına çıkması gerekir.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin çalışmalarına devam etmek isteyen Namık Kemal 1867 yılında Paris'e gider. O sırada Paris'te bulunan Şinasi ile cemiyet konusunda benzer düşünmedikleri için eski ilişkilerini sürdüremezler. Cemiyetin sesini duyurması için bir gazete çıkarma görevi verilen Ali Suavi'nin çıkardığı Muhbir gazetesinin cemiyetin sesi olmaktan çıkması üzerine Namık Kemal bu amaca hizmet için Londra'ya giderek Ziya Paşa ile birlikte Hürriyet gazetesini çıkarır. Mustafa Fazıl Paşa maddî desteğini çekinceye kadar bu gazeteyi çıkarmaya devam eder.

Namık Kemal 1870 yılında İstanbul'a döner. Yurda döndükten sonra İbret gazetesini çıkarmaya başlayan yazar, kısa sürede gazeteyi fikirlerinin kürsüsü haline getirir. Fakat dönemin sadrazamını ağır dille eleştirdiği; 'Garaz Marazdır' makalesi sebebiyle on dokuzuncu sayısında gazete dört ay süreyle kapatılır. Hükümeti eleştiren yazıları ile dikkat çeken yazar, dönemin pek çok aydını gibi İstanbul'dan uzaklaştırmak maksadıyla, Gelibolu mutasarrıflığına atanır.

Vatan yahut Silistre adlı eserinin 1873'te sahnelenmesi üzerine Magosa'ya sürülen Namık Kemal, orada edindiği çeşitli devlet kademelerinde görev yapan dostlar sayesinde sürgün psikolojisinden uzaklaşarak durumunu fırsata çevirir; edebî çalışmalarına devam eder. 38 ay süren sürgün döneminde çok sayıda eser kaleme alır. Orada edindiği devlet görevlisi dostların kendisine olan saygıları ve musamahaları sayesinde bu dönemi baskı altında yaşayan bir sürgün gibi geçirmez. Sürgün döneminde çeşitli dergi ve gazeteleri okur, hatta iletişim kurmak istediği yazarlara mektuplar gönderir. Pek çok eserini Magosa'da kaleme alan Namık Kemal,

⁴⁵ Age, 206

Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra sürgünlük dönemi sona ererek İstanbul'a döner.

Abdülhamid Han tahta geçtikten sonra Ziya Paşa ile beraber Şura-yı Devlet üyeliğine tayin edilir. Buradaki görevi sırasında Kanun-ı Esasî'yi hazırlayan kurulda görev alır. Ancak padişahın aleyhinde çalıştığı yolunda jurnaller dolayısıyla 1877 yılında önce mahkeme tarafından sorgulanır, sonra Midilli'ye sürgün edilir. İki yıl sonra Abdülhamid'in tasarrufu ile 1884 yılında Rodos mutasarrıflığına getirilen yazar, daha sonra Sakız'a aktarılır ve 1888'de burada vefat eder.

Önceleri eski edebiyatın tesirinde kalan fakat sonraları eski gömleğinden sıyrılan yazarın eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *1289 Saferinin Ondördüncü Gecesi Görülmüş Bir Rüya* (1887), *Akif Bey* (1873), *Bahtsız Bala* (1882), *Barika-i Zafer* (1872), *Celaleddin Harzemşah* (1875), *Cezmi* (1880), *Cümel-i Müntahabe-i Kemal* (1882), *Devr-i İstila* (1887), *Evrak-ı Perişan* (1884), *Gülnehal* (1875), *İntibah yahud Sergüzeşt-i Ali Bey* (1874), *Mukaddime-i Celâl* (1888), *Osmanlı Tarihi* (1888), *Renan Müdafanamesi*, *Tahrib-i Harabat* (1886), *Takip* (1894), *Vatan Yahut Silistre* (1872), *Vaveyla*, *Zavallı Çocuk* (1873)

Şiir, roman, tiyatro, eleştiri türleriyle ilgilenen ve bu türlerde eser veren Namık Kemal'in tarihe karşı ilgisi çocuk yaşlarda başlar. Ona bu tarih bilincini aşılamanın babası olduğu edebiyat tarihlerinin ortak bir rivayetidir. Gençlik dönemlerinden itibaren yaşadığı dönemin siyasi olayları ile rabıtası bulunan Namık Kemal Osmanlı'nın sorunlarının çözümünü ortak tarih kavramında görür. Siyasete olan ilgisini tarihle besleyen yazar, tarihsel bilgilerini eserlerine de yansıtır. Edebiyatı halkı aydınlatmak, halka yol göstermek için bir vasıta olarak gören Tanzimat sanatkârlarından biri olan Namık Kemal, Osmanlı'nın o günkü sorunlarına tarihten çözümler sunmaya çalışır. Bu konuda Prof.Dr. Abdullah Uçman şunları söyler:

"Namık Kemal'in içinde yaşadığı ve eserler verdiği devir bir çöküş ve yıkılma devridir; işte böyle bir devirde psikolojik çöküşün önüne geçebilmek için, edebiyatçının üzerine düşen görev de edebî eserler vasıtasıyla millete yeni bir ruh aşılamak olmalıdır. Toplumda, her bakımdan batı dünyasından geri kalmış olmanın ortaya çıkardığı aşağılık kompleksi sonucu milletin kendisine güveni kalmamış, gelecekte de ümidini kesmiştir. İşte böyle bir durumda Namık Kemal, bir yandan insanın irade gücüyle neler yapabileceğini anlatırken, diğer yandan da daha önceleri milletimizin içinden

*yetişmiş kahramanların hayatını örnek göstermek suretiyle istenirse pekâlâ içinde bulunulan 'bâdire'nin atlatılabileceğini savunmuştur. "*⁴⁶

İşte bu sebeple farklı türlerde kaleme aldığı eserlerinde onun tarih okuma ve araştırmalarının izlerine rastlamak mümkündür. Namık Kemal'in birebir tarih üzerine yazılmış eserleri bulunduğu gibi konularını, kahramanlarını, zamanlarını tarihten alan eserleri de bulunur. Bu bakımından onun eserlerinin tarihten beslendiği söylenebilir. Kanûnî Sultan Süleyman'a kadar Osmanlı tarihini 'Devr-i İstilâ' ile anlatan Namık Kemal, bunun yanı sıra; İstanbul'un fethini 'Barika-i Zafer' ile, Silistre Savaşını 'Silistre Muhasarası' adlı eseri ile, Kaniye savunmasında Tiryaki Hasan Paşa'nın kaleyi savunmasını anlattığı Kaniye isimli eseri, konularını birebir tarihten alan eserleridir.

Namık Kemal'in tarihten kaynağını alan eserleri önemli sayılabilecek olanların başında yazdığı biyografiler gelir. Yazarın kaleme aldığı biyografilerde dört ayrı ismi seçtiği görülür. Selahaddin Eyyübî, Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Emir Nevruz'dan oluşan bu isimlerin ortak özelliklerine bakıldığında; her birisinin Türk ve İslam tarihine yön vermiş önemli şahsiyetler oldukları göze çarpar. Yazarın biyografilerini yazmak için seçtiği bu isimlere hayran olduğunu düşünmek kabilse de biyografileri kaleme alış sebebinin sadece bu hayranlıkla açıklanamayacağı da ortadadır. Daha önce yazarın eserlerinde tarihi, Osmanlı'nın sorunlarına çözüm ararken kullandığını söylediğimiz hareketle biyografilerinde Osmanlı'nın dağılmasını engellemek amacıyla ortak tarih bilinci oluşturmak için unutulmaz ve toplumun her kesiminin kendisinden saydığı kahramanları yeniden canlandırmaya çalıştığı söylenebilir. Bunu yaparken gittiği yolun Osmanlıcılığa varacağı düşünülebilirse de İslam birliğinden yararlanmaya çalıştığı da aşıkârdır. Eski Türk Edebiyatı alanının kıymetli hocalarından Prof.Dr. İskender Pala Namık Kemal'in yazdığı biyografiler ile ilgili yaptığı çalışmasında, bu konuda şunları ifade eder:

"Mizacı gereği Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne asla seyirci kalamayan yazar, onu yendien ayağa kaldırmanın yolunu, kısmen Türk tarihinden alınacak dersle bağlıyor ve İslam birliği fikrini örneklendirmek istiyordu. Nitekim o, İttihad-ı İslam adlı makalesinde 'Maksad bir kere hâsıl olursa ikiyüz milyon kadar nüfus, dâderâne ve yek -vücudâne birbirinin terbiye-i efkâr ve muhâfaza-i menâfiine çalışacaklarından Asya için ne revnaklı bir devr-i saadet zuhura geleceği tarife muhtac

⁴⁶Age, 270

değildir. Binaenaleyh biz de bu fikr-i mukaddesin tervicini arzu eden ashâb-ı hamîyyete peyrevliği medâr-ı mefharet bilenlerdeniz' der. Bu nedenledir ki onun biyografilerini kaleme aldığı tarihî Türk kahramanlarının hepsi i'lâ-yı kelimetullah veya ittihad-ı İslam için çalışan ve ömürlerini bu yolda harcayan örnek mücahitlerdir. Ancak hepsinden önemlisi bu kişiler önce birer ahlak kahramanıdır." ⁴⁷

Namık Kemal'in Osmanlıcılık düşüncesin etkisi altında hamasî duygular ile kaleme aldığı biyografilerini görmek için Evrâk-ı Perişan'ı incelemek gereklidir.

4.1.Evrâk-ı Perişân ⁴⁸

Namık Kemal 1871-1872 yılları arasında üç ayrı biyografi kaleme alır. Bunlardan ilki Mısır'da bulunan Şii Fatimî devletini yıkarak yerine Sünni Eyyubî devletini kuran Salahaddin Eyyubî'yi anlatan Teracim-i Ahval-i Salahaddin'dir. Namık Kemal'in yazdığı ikinci biyografi İstanbul fatihi; Sultan Mehmed'i anlattığı Teracim-i Ahval-i Fatih'tir. Yazarın üçüncü biyografisi ise Yavuz Sultan Selim'in anlatıldığı Teracim-i Ahvâl-i Yavuz Sultan Selim adlı eseridir. Üç eser de 1871 yılında ayrı olarak yayınlanır.⁴⁹ Emir Nevruz biyografisini 1885 yılında yayınlayan yazar, aynı yıl Matbaa-i Ebüzziya'da yayınladığı eseri de diğer biyografilerinin arasına ekler.

Evrâk-ı Perişan Namık Kemal'in yazmış olduğu bu biyografileri derlemesiyle ortaya çıkar. Namık Kemal, Evrâk-ı Perişan ile sadece biyografi türündeki eserlerini derlemekle kalmaz; bu eserine tarihî bir risalesini de ekler. Yazar, Kanunî Sultan Süleyman dönemine kadar olan Osmanlı Tarihini Ebüzziya Tevfik'e dikte ettirerek Devr-i İstilâ isimli bir makale büyüklüğündeki eseri önce Tasvir-i Efkâr'da tefrika eder, sonra müstakil bir eser olarak yayınlar, son olarak yazar tarafından Evrâk-ı Perişan'a dâhil eder.

Namık Kemal, Evrâk-ı Perişan'ın ilk biyografisi olan Teracim-i Ahval-i Salahaddin'in mukaddimesinde bu eserde yer alan biyografileri neden kaleme aldığını anlatır. Kemal, Michaud'un Haçlılar Tarihi eserinde yapılan hücumlara

⁴⁷ İskender Pala, **Namık Kemal'in Tarihî Biyografileri**, (Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989), 2

⁴⁸ Namık Kemal, **Evrâk-ı Perişan**, (İst.:Matbaa-i Osmaniye, 1884)

⁴⁹ Namık Kemal, **Teracim-i Ahvâl-i Yavuz Sultan Selim**, (İst.: 1871)

Namık Kemal, **Teracim-i Ahvâl-i Fatih**, (İst.:Beyoğlu Hacıpulo Çarşısında 13 Numaralı Ahmed Midhat'ın Matbaası, 1871)

Namık Kemal, **Teracim-i Ahvâl-i Salahaddin**, (İst.: Bab-ı Ali Karşısında 57 Numaralı Matbaa, 1871)

karşılık vermek için Salahaddin-i Eyyubî'nin biyografisini kaleme aldığını söyler. Fatih Sultan Mehmed ile Sultan Selim'in biyografilerini ise 'itaatine mecbur olduğu bir zatın emriyle' yazdığını belirtir. Bu kişinin kim olduğunu söylemez. Yine de kendisinin de bu isimlerin unutulmalarına gönlü razı olmadığı için eserleri yazdığını vurgular.

Bu önsözden sonra Selâhaddin-i Eyyûbi'nin biyografisini aktarmaya başlayan Namık Kemal, onu anlattığı eserini iki bölüme ayırır. Eserin birinci bölümünde genel hatları ile onun hayatını anlatan yazar, ikinci bölümünde onun kahramanlığını ön plana çıkararak, kişiliğini anlatır. Kişilik anlatımındaki iddialarını pekiştirecek anekdotlara yer verir.

Eserin birinci bölümünde ilk olarak Selâhaddin-i Eyyûbi'nin doğum tarihini ve yerini belirten yazar, daha sonra onun çocukluğuna ve gençliğine bir iki cümle ile değinir. Aile efradının isimlerini verir. Selâhaddin-i Eyyûbi'nin tarihlerde aktarılan hayatını aktarmaya başlar. Devlet yönetimi içinde onun aldığı görevlerden bahseden Kemal, onun askerliğe nasıl başladığını ve zamanla nasıl geliştirdiğini anlatır. Namık Kemal bu anlatımları ile onun nasıl iyi bir kumandan haline geldiğini anlatmaya çalışır. Onun Kudüs'ü nasıl aldığını, Fatımî devletinin sonunu nasıl getirdiğini anlatır. Askeri başarıları ile siyasi başarılarını taçlandıran Selâhaddin-i Eyyûbi'nin hayatına dair tüm ayrıntıları ele almak yerine askerî başarılarını öne çıkarır. Onun ölüm tarihini verdikten sonra birinci bölümü bitirir.

Eserin ikinci bölümünde ise Selâhaddin-i Eyyûbi'nin İslam kahramanı kişiliğini iyice ortaya çıkarır. Rene de Chatillon ve şövalyelerini idam etmesinden dolayı Avrupa tarihçilerinin onu zalim ilan etmelerinden rahatsızlık duyan yazar, bu durumun savunmasını yapar. Onun ve İslam camiasında var olan iyi şöhretinin dünya durdukça yaşayacağını söyleyen yazar eserini böylece bitirir.

Bu eserde Selâhaddin-i Eyyûbi'nin İslam kahramanlığını onun tarafına geçerek anlatan Namık Kemal'in anlatımlarında onun yaşadıklarını kurgulaması dikkat çeker. Bunu yaparak eserin cazibesini arttırmaya çalışan yazar, bütün kurguları ile Selâhaddin-i Eyyûbi'nin iyi olan kişisel özelliklerini ortaya çıkarır. Bu bakımdan eserde objektif bir anlatım söz konusu değildir.

Namık Kemal'in Evrâk-ı Perişan'a dâhil ettiği ikinci biyografisi Teracim-i Ahval-i Fatih'tir. Eserine Fatih Sultan Mehmed'in doğum tarihini vererek başlayan Namık Kemal, önce onun küçük yaşta hükümdar olmasına değinir. Daha sonra yazar, onun şehzadelik döneminde terbiyesinden sorumlu olan Molla Gürani sayesinde

yeteneklerinin tahsili ile nasıl geliştirildiğini anlatır. Onun şehzadelik dönemi ve şehzade sancağında parlamışını aktaran yazar, daha sonra saltanat döneminden söz etmeye başlar. Fatih Sultan Mehmed'in saltanatında gerçekleşen en önemli olay şüphesiz İstanbul'un fethi olduğu için onu bu başarısı ile anlatmaya devam eder. Onun siyasi başarılarını anlatırken zekâsının başarısına etkisini vurgular. Fatih Sultan Mehmed'in mizacını anlatmayı ihmal etmeyen yazar, ilim ve sanat ile uğraşan insanları teşvik etme, destekleme gibi temayülleri de okuyucusuna aktarır. Fatih biyografisinin devamında yazar, onu savunmaya geçer. Fatih Sultan Mehmed'e isnad edilen tüm kabahatleri sıralayarak onu hepsine karşı tek tek savunur.

Evrâk-ı Perişan'ın içinde olan üçüncü biyografi Teracim-i Ahval-i Yavuz Sultan Selim'dir. Yazar bu biyografisine Sultan Selim'in 'Yavuz' olarak tanındığından bahsederek başlar. Daha sonra şehzadelik dönemine geçerek nerede şehzade sancağına çıktığına değinir. Yavuz Selim'in gerek şehzadelik döneminde gerekse saltanatı devrinde düşmanları olduğundan bahseder. Namık Kemal, Yavuz Sultan Selim'in Safevi hükümdarı Şah İsmail ile yaptığı savaşı detaylı bir biçimde anlatır. Yazarın bu anlatımlarında Yavuz'un kahramanlıkları ön plandadır. Biyografi boyunca yazar, padişahın seferlerini de detaylı bir biçimde aktarır. Padişahın vefatından da bahsettikten sonra onun fiziksel özelliklerine de değinir. Namık Kemal diğer şahsiyetleri haklarında söylenen iddialara karşı savunduğu gibi Yavuz'u da şiddetle savunur.

Emir Nevruz biyografisinde Kemal, ilk olarak Moğol istilasından bahseder. Emir Nevruz Moğollar'ı durduran güç olarak sunulurken onların İslamiyet'i kabul etmesini sağlayan kişi oluşuna da vurgu yapılmıştır.

Yazarın seçmiş olduğu isimlerin İslam tarihindeki yeri dikkate şayandır. Bu açıdan bakıldığında biyografi yazarının daha eserini kimin hayatı hakkında yazacağını belirlerken aslında taraf olduğu açıktır. Bir biyografi yazarının yazdığı kişiyi öne çıkarmak veya yermek amacıyla eserini kaleme alması ister istemez onun yanında veya karşısında yer almasına sebep olur. Namık Kemal'in seçtiği bu isimlere sempati duyduğu açıktır. Ancak yine de yazar gerçekçi bir tavırla biyografilerini yazdığı kişilere mesafeli durmaya çalışır. Aslında esere dikkatli bakıldığında yazarın objektif davranmak ile geleneğin getirdiği abartılı kahraman anlatımı arasında kalmışlığı göze çarpar.

Eserde Osmanlı'nın münşeat geleneğine nazaran sade bir dil kullanan yazarın, biyografilerinde gerçek şahsiyetlerden kahramanlar yarattığı ve daha ziyade kahramanlarının kazandığı zaferleri anlatmayı tercih ettiği görülür. Bu sebeple Evrâk-ı Perişan hayat hikâyelerinin detaylarından yoksundur. Şüphesiz bu durum anlatılan şahsiyetlerin kişisel hayatlarına daha az değinilmesine ve gerçek şahsiyetlerinin tarihî kişiliklerinin arkasında kalmasına sebep olmuştur.

Namık Kemal, hayatlarını anlattığı kahramanların yaşadıkları dönemlerden çok sonra ömür sürmüş olmasına rağmen olayları yaşamış ya da birinci ağızdan duymuş gibi anlatır. Biyografilerini yazdığı kişileri konuşmalarını kurgulaması da bu bağlamda düşünülebilir. Özellikle Selahaddin-i Eyyubi'yi anlatırken ondan 'Salahaddin' diye bahsetmesi okuyucu ile karakterin arasındaki mesafeleri kaldırarak okuyucunun kendisini onun yerine koyabilmesini sağlar. Yazar, şahsiyetleri eserin kurgusunun içinde işlevsel olarak konuşturur. Bu işlev onların insanî taraflarını gözler önüne sermek ve vasıflarını vurgulamak olarak öne çıkar. Şüphesiz bu kurgularda okunmuş eserlerin ve duyulmuş rivayetlerin tesiri vardır. Mesela Fatih'in lalasıyla yaptığı şu konuşma rivayetinden aktarılsa da padişahın insanî yönünü öne çıkarmaya yöneliktir.

Namık Kemal, tarihi karakterlerinin olaylara karşı tavırlarını vererek onları okuyucusuna rol-model olarak sunar. Yazarın Evrâk-ı Perişân'da anlattığı tarihî karakterleri, adeta çok iyi tanıdığı şahsiyetlermiş gibi savunmaya geçmesi bize onları benimsediğini gösterir. Bu durum onun objektifliğini zedelese de zamanının tarih anlatımında farklı bir ses olduğu gerçeğini değiştirmez. Namık Kemal dönemin diğer bazı yazarları gibi biyografilere dair topladığı bilgileri bir tarihçi edasıyla anlatmakla yetinmez; şairliğinin verdiği duygu coşkunu ile aktarır. Bu bakımdan eser, zevkle okunacak akıcılıktadır.

5.YAZARI MEÇHUL BİR HAL TERCÜMESİ

5.1.Ahvâl-i Mahmud Paşa-yı Veli ⁵⁰

Kimin tarafından yazıldığını bilmediğimiz eserin iç kapağında da bu konuda bizi aydınlatacak bir bilgiye rastlayamadık. Osmanlı Devleti'nin on beşinci yüzyıl sadrazamlarından Veli Mahmud Paşa'nın hayatını anlatan eserin iç kapağında 1289 (M.1872) yılında Çemberlitaş'taki İzzet Efendi Matbaasında yayınlandığını belirten bir ibare yer alır.

Yazar, Veli Mahmud Paşa'nın II.Murad döneminde Edirne'de nasıl Osmanlı'ya esir düştüğünü anlatır. II.Murad'ın ondaki yeteneği fark ederek ona eğitim vermesi için oğlu Fatih'in hocalarından Molla Gürani'yi görevlendirdiğini, Molla'nın onu ulemaların karşısında geçeceği sınava hazırladığını belirten yazar ulemaların da onun zekasına hayran kaldıklarını aktarır. II.Murad'ın Mahmud Paşa'yı sadrazam etmeye varan ilişkilerini aktarır.

II.Murad'ın vefatından sonra Fatih Sultan Mehmed tahta geçtiğinde Mahmud Paşa'nın onunla ilişkisinin nasıl geliştiğini anlatan yazar, İstanbul'un fethi sırasında Paşa'nın Osmanlıya olan hizmetlerinden bahseder. Daha sonra Paşa'yı ölüme götüren süreci anlatan yazar, onun vefatı ve defnedilişi ile eseri tamamlar.

Uzun cümleler ile sürekli bir anlatımın sağlandığı eserde Mahmud Paşa'nın sadrazamlık dönemini ön plana çıkarır. Böylelikle eserde onun içinde bulunduğu tarihî olayların yeri ağır basar. Ancak yine de yazar ona dair olan bilgileri vermeyi de ihmal etmez. Kaynakları hakkında bilgi vermeyen yazar, rivayetleri gerçeklerden ayırt etmeden kendisi döneme tanıklık etmiş gibi Paşa'nın hayatını ele alır. Bunu yaparken Paşa'ya olan hayranlığını gizleme gereği duymayan yazar, yine de mübalağaya kaçmaz.

⁵⁰ Ahvâl-i Mahmud Paşa-yı Veli, (İst.:İzzet Efendi Matbaası, H.1289 /M.1872)

6.AKİF'İN BİYOGRAFİSİ

Büyükbabası Akif Paşa'nın kaleminden çıkan metinleri derleyip bunların başına bir hal tercümesi ekleyerek yayınlayan Akif hakkında bulabildiğimiz tek bilgi, eserin iç kapağındaki bilgiye binaen, kendisinin mezahib odası hülefasından olduğudur. Yazarın yayınladığı başka bir eserine de rastlayamadık.

6.1.Eser-i Akif Paşa⁵¹

Akif Paşa'nın mevcut eserleriyle hal tercümesini içeren eser, Akif Paşa'nın torunu tarafından yazılır ve derlenir. Büyükbabası ile aynı adı taşıyan yazar, eserin önsözünü 'Mezahib Odası Hülefâsından Akif' namıyla imzalar.

Eserin '*Tercüme-i Hal-i Akif Paşa*' bölümünde yazar, ilk olarak büyükbabasının II. Mahmud döneminde Osmanlı'ya hizmet ettiğini söyler. Amcası Mustafa Müzehher Efendi'nin sevgiyle 229 senesinde Divan-ı Hümayun kalemine چراغ olduğunu ancak kendisinde var olan cevher sayesinde kısa sürede Mizan-ı Vükela-yı Devlet sıfatıyla Amedi Odasına memur olarak nakl edildiğini ve takdir gördüğünü anlatır. Büyükbabasının Reisü'l Küttablığa getirildiği yılı detaylı olarak anlatan yazar, onun dört seneye yakın bu hizmette bulunduktan sonra 13 Zilkadde 251 senesinde Cuma günü Hariciye Nezaretine getirilerek rütbesinin yükseltildiğinden bahseder. Tabsıra eserinde Akif Paşa'nın anlattığı bazı olaylardan dolayı Rebiü'l Evvel 52'de görevden alındığını 11 Cemaziyelahir 53 Salı günü Dâhiliye Nezaretine atandığını söyleyen Akif, onun 4 Muharrem 54 senesinde azledildiğini 14 Receb 55 tarihinde Kocaeli Mutasarrıflığına getirildiğini, Bolu, Hüdavendigar, Viranşehir, Karesi sancaklarını idare etmesinin memuriyetine ilave edildiğini söyler. 12 Safer 56'da vüzerattan da çekilip 4 Rebiü'l Evvel 56'dan başlayarak iki sene Meclis-i Vala Azasından merhum Mazlum Paşa ile Selami

⁵¹ Akif, **Eser-i Akif Paşa**, (İst.:Tatvos Divitciyan Matbaası, 1290)

Efendi Edirne'ye gönderildiğinden bahseder. 14 Rebiü'l Evvel 58'de Yozgat veya Bursa'dan hangisinde ikamet etmek isterse oraya gitmesi emredilğinden Bursa'da altı ay kaldığından söz eder. 11 Ramazan 58'de İstanbul'a dönerek iki sene kadar kendi işleriyle meşgul olduktan sonra hacca gittiğini anlatır. Abdülhamid'in şereflendirmesine tekrar nail olarak hacca gittiğini söyler. Mısır'a vardığında Mehmed Ali Paşa'nın onu çok iyi ağırladığını belirten yazar, büyükbabasının hac dönüşü Bağdad'tan İskenderiye'ye vapurla gideceği esnada 261 senesinde Rebiü'l Evvel ayının üçünde, henüz 59 yaşındayken, vefat ederek Hz. Danyal'ın kabrinin civarına defn edildiğini belirtir.

Hal tercümesini böylece bitiren Akif, *'Eser-i Akif Paşa'* başlığı altında büyük babasının eserlerini derlemiştir. *'Mabeyn-i Hümayuna Tezkiredir'*, *'Mabeyn-i Hümayuna Tezkire'*, *'Vüzeradan Bir Zata Tezkire'*, *'Bir Mektup'*, *'Ulemadan Bir Zata mektup'*, *'Akrabasından Bir Zata mektuptur.'*, *'Ahbabından Bir Zata'*, *'Bir Ahbabına Yazdığı Mektub-ı Latiftir.'* Başlıkları ile Akif Paşa'nın bahsi geçen mektup ve tezkirelerine yer vererek eseri tamamlar.

Akif bu eseriyle büyükbabasının yaptığı hizmetleri göstermek ve yazdıklarını derlemek maksadındadır. Eserin hal tercümesi bölümü kısa olmakla beraber yazar biyografisini yazdığı kişiye akrabalık bağıyla bağlı olduğu için verdiği bilgilerin güvenilirliği yüksektir. Şüphesiz yazar, büyükbabasının biyografisini yazarak onu ölümsüzleştirmeye çaba gösterir. Ancak yazar bunu okuyucuya aksettirmemeye çalışır ve okuyucu ile arasına bir mesafe koyar.

7.MEHMED TEVFİK'İN (ÇAYLAK TEVFİK) BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat döneminde folklor derlemeleri, mizah yazıları ve biyografileri ile tanınan Mehmed Tevfik 1843-1893 yılları arasında yaşar. Yazarın babası yeniçerilikten sonra kahveciliğe kadar uzanan farklı işler icra eden Mustafa Ağa ve müşir şehid Ali Paşa'nın azatlı cariyesi olan annesidir. Halkın içinden bir ailesi olması Mehmed Tevfik'in bir halk çocuğu olarak yetişmesine sebebiyet verir. Halkın örf, adet geleneklerine yakın yetişmesi yazarın folklor derlemelerine yönelmesine sebep olur.⁵²

Eğitim hayatında sadece 1853'te girdiği Beyazıd Rüştiyesinin adı geçen Mehmed Tevfik çeşitli gazetelerde yazılarını yayınlar ve kendisi de pek çok gazete çıkarır. Muhbir Gazetesi ile yazarlığa ilk adımlarını atan Tevfik, bu gazetenin kapanması üzerine İstanbul Gazetesine geçer. Bursa'da yaşadığı dönemde bu şehrin valisi İzzed Paşa'nın emriyle Hüdavendigar gazetesini çıkarmaya başlayan Çaylak Tevfik İstanbul'a dönünce Asır gazetesini çıkarır. Bu gazete kapanınca başka bir mizah yayın organı olan Terakkî'de yazılarını yayınlar. Bir dönem de Basiret Gazetesinde çalışan yazar, haftalık eğlence yazıları ile Türk mizah yayıncılığının öncüsü olur. Bunlardan başka Basiret, Vakıf, Tercüman-ı Hakikat ve Tarık gazetelerinde yazılarını yayınlayan yazar, 1876'da Çaylak adlı mizah gazetesini çıkardığı için Çaylak Tevfik olarak anılır.⁵³

Eski ve yeni edebiyat taraftarları içinde yer almayan yazar, daha ziyade mizah yazıları ve folklor derlemeleri ile ilgilenir. Örf, adet, gelenek ve sözlü mirasın derlenip korunması gerektiğine inanan yazar, halk kültürünü yansıtan folklor derlemelerine değer verir.⁵⁴

⁵² Ömer Faruk Akün, "Çaylak Tevfik", **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 1993) Cilt:7, 240

⁵³ **Age**, 241

⁵⁴ **Age**, 240-244

Yazarın eserleri şöyle sıralanabilir: *Kafîle-i Şuara* (1873-1875), *Meşahir-i Osmaniyye Terâcim-i Ahvâl-i Kapudan-ı Derya Gazi Hayreddin Paşa* (1876), *Yadigâr-ı Macaristan* (1877), *Letaif-i Hikayât*, *Letaif-i Nasreddin* (1882), *Levamiu'n-Nûr* (1882), *İstanbul'da Bir Sene* (1882-1883), *İki Gelin Odası* (1884), *Hazine-i Letaif* (1885)

Mehmed Tevfik'in biyografiye olan ilgisini hem gazetelerde çıkan bu tür yazıları hem de biyografi türünde yayınlanan eserleri dolayısıyla anlıyoruz. Ömer Faruk Akün yazarın biyografiye olan ilgisini şöyle anlatır:

*"Mehmed Tevfik tarih düşünüşü içinde ayrıca bir mesele olarak bizde biyografi nevinin yetersizliği üzerinde durur. Eski olsun yeni olsun müelliflerimizce biyografi alanında yazılmış şeylerin, meşhur bir kimsenin doğum ve ölüm yılı ile onun memuriyetlerine ait birtakım mevki, rütbe isimleri ve tarihlerin sıralanmasından ibaret kalan basit bir çerçeveden öteye geçemediğine işaret ederek gerçek anlamda bir hal tercümesinin o kimsenin hayat tarihi demek olduğunu söyler. Biyografinin asıl vazifesinin, ele alınan insanın şahsiyetini ömrü boyunca yaptığı işlerin sebep, tesir ve neticeleriyle değerlendirip göstermek, o kişinin gerçekleştirdiği iş ve eserlerdeki gaye ve idealleri kavramak olduğunu anlatmaya çalışır. Mehmed Tevfik duyduğu eksikliğe cevap vermek gayesiyle, Barbaros Hayreddin Paşa'dan başlattığı Meşâhir-i Osmaniyye adı altında bir külliyyat kurma teşebbüsü yanında Türk tarihinin meşhur şahsiyetlerinin hal tercümeleri üzerinde kalem denemelerine girişir."*⁵⁵

Akün'ün anlattığı gibi yazarın biyografi türüne ilgisi açıktır. Ancak, yazar bu ilgisini çok sayıda biyografi yazarak göstermez. Eserler arasında biyografi türünde olan iki eser göze çarpar. Bunlardan biri *Meşahir-i Osmaniyye Terâcim-i Ahvâl-i Kapudan-ı Derya Gazi Hayreddin Paşa*, ikincisi ise *Kafîle-i Şuarâ*'dır. Ancak yaptığımız araştırmalar sırasında bunların birincisini bulamadığımız için yayın yılı 1876 olmasına ve çalışmamızın dönemine girmesine rağmen bu eser hakkında bilgi veremiyoruz. Bu sebeple çalışmamızda sadece *Kafîle-i Şuarâ* hakkında bilgi bulabileceksiniz.

⁵⁵ Age, 241

7.1.Kafile-i Şuarâ⁵⁶

Yaşadığı dönemde Çaylak Tevfik olarak tanınan Mehmed Tevfik tarafından kaleme alınan eser, cüzlerden derlenmiş iki cilt halindedir. İlk beş cüzün yer aldığı birinci cilt, 1290 (M. 1873) yılında Zartaryan Matbaası'nda yayınlanır. Onuncu cüze kadar devam eden ikinci cildi Kırk Anbar Matbaası'nda 1292 (M.1875) yılında yayınlanan eser, toplamda iki yüz seksen yedi şairin biyografisi ve manzumelerini içerir.

İlk ciltte eserin iç kapağında yazar, Şehremaneti Tanzifat Müdürü Mehmed Tevfik olarak tanıtılır. Dönemin mecmuaları gibi tertib edilmiş olan eserin tertibi iki bölüm halindedir. Eserin birinci cildinin ilk bölümü *'Terâcim-i Ahvâl-i Padişahân-ı Al-i Osman'* ikinci bölümü ise *'Terâcim-i Ahvâl-i Şuara-yı Osmaniye'* başlıklıdır.

Eserde yer alan mukaddimede yazar, kimlerin hal tercümelerini anlatacağına dair bilgi verir. Daha sonra başlayan *'Terâcim-i Ahvâl-i Padişahân-ı Al-i Osman'* bölümünde Osman Gazi, II.Murat, Fatih Sultan Mehmed, I.Bayezid, II.Mustafa, Kanunî Sultan Süleyman, III.Sultan Murad, III.Ahmed hakkındaki biyografileri ve onların yazdıkları manzum parçalar yer alır. Padişahların biyografilerinde yazar, hangi padişahın oğlu oldukları, ne zaman doğdukları ve ne kadar süre padişahlık ettikleri gibi bilgiler verir.

'Terâcim-i Ahvâl-i Padişahân-ı Al-i Osman' bölümünü ikiye ayıran yazar, belirttiğimiz üzere öncelikle padişahlara hakkında bilgi verir. III. Ahmed'ten sonra 'Saltanat Biraderzadesi' başlığı altında ünlü şehzadelerin biyografilerine ve yazdıkları manzum parçalara yer verir. Bu isimler arasında III.Selim, Cem Sultan, Şehzade Sultan Korkud, Şehzade Mehmed, Şehzade Mustafa, Şehzade Sultan Bayezid bulunur.

Eserin ikinci bölümü olan *'Terâcim-i Ahvâl-i Şuara-yı Osmaniye'*de yazar Osmanlı'nın şairlerinin biyografilerine yer verir. Alfabetik sıralı olan bu biyografiler, ilk ciltte harf-i elif ile başlar, harf-i ha başlıklı bölüme kadar devam eder. Bu bölümdeki biyografilerde şairlerin namları, nerede doğdukları, genelde hangi isimle anıldıkları ve manzumelerinden parçalar yer alır. İki yıl sonra yayınlanan ikinci cilt yarım kalır. Yazar hayatta olmasına rağmen esere devam etmez.

⁵⁶ Mehmed Tevfik, **Kafile-i Şuarâ**, (İst.: Zartaryan Matbaası, H.1290 /M.1873)

Eseri sade dili akıcılık kazandırır. Yazar eserin birinci bölümünde biyografileri geri planda bırakarak Osmanlı padişahlarının şiirdeki yeteneklerini göstermeye çalışır. Eserin ikinci bölümünde biyografiler daha ön planda olmakla birlikte bunlar da detaylı değildir. Ancak yazarın bu bölümde daha fazla şairin biyografisi ve eserlerini okuyucusuna tanıtmak istediği görülür. Yazarın geçmiş yüzyıllarda yaşayan şairlerin yanında kendi çağdaşı olan şairleri anlatması bakımından eser önemlidir.

8.HİKMET'İN BİYOGRAFİSİ

'Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır' isimli eseriyle çalışmamıza konu olan Hikmet hakkında detaylı bilgi edinemedik. İncelediğimiz bu eserin iç kapağında yazar kendisini 'Birinci Kolordu Hümayun Baş Kâtibi Hikmet' olarak tanıtır. Eserden kendisi hakkında edinebildiğimiz bilgi 93 Harbinde Osman Paşa'nın komutasında Plevne'de bulunan askerleri ziyaret ettiği ve komutana hayran kalarak bu eseri yazdığı ile sınırlıdır.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'da bizim gibi yazar hakkında detaylı bilgi edinemediğini *'Son Asır Türk Şairleri'*nde şöyle anlatır:

*"Senelerden beri bu zat hakkında malumat aradım, bir şey bulamadım. Bu cümleden olmak üzere Meclis-i Maliye âzalığında müteakid, Koca Hakkı Paşa ahfadından Celal Bey'in, Hikmet'e dair malumatı olacağını Necib Asım Bey söylediğinden ona müracaat etmiştim."*⁵⁷

Necib Asım'ın sözü üzerine bahsi geçen kişi ile iletişim kuran İnal, Celal Bey'in evi yandığı için Hikmet'e ait birkaç şiirin de o yangında yok olduğunu ve Celal Bey'in de Hikmet Bey'in biyografisine dair bilgiye sahip olmadığını belirtir. Celal Bey'in Hikmet hakkında bilgi sahibi olabilecek isimleri araştırdığını söyleyen İnal, bundan da sonuç alamayınca 8 Teşrin-i Evvel 1933 tarihli Cumhuriyet gazetesine verdikleri şu ilana eserinde yer verir:

"

İLÂN

1293 Rusya Muharebesinde Şevket Paşa fırkasının mühimme katibliğinde bulunduğu anlaşılan Şair Hikmet Bey ki harekât-ı ahrârâne ve serbestanesinden dolayı kendisine Deli Hikmet de denilir ve bu suretle o vaktin şuarasından Hersekli Arif Hikmet Bey'den de tefrik edilirdi. Bu zatın Namık Kemal Beyle müşterek eş'arı ve hâlâ arasına teganni edilen (Gurub etti güneş dünya karardı)

⁵⁷ İbnü'lmin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, (İst.: Dergâh Yayınları, 1988), 632

ve (Sanki geldim de ne buldum bu harab âbade) gibi şarkıları da vardır. Mumaileyhin terceme-i hali yazılmak isteniliyor. Hüvviyetini bilen veya malûmat alınabilecek bir yol gösteren olursa kendisinin rahmetle yâdına yardım etmiş ve sevaba girmiş olacağından gazetemizde Muallim Fahri Bey adresine ihbar ve iş'arı reca olunur." ⁵⁸

Hikmet'in adının anılmasına vesile olmak, biyografisini yazabilmek böyle bir ilan dahi verilmiş olunmasına rağmen sonuç alınamasa da İnal, Celal Bey'in tezkiresinden onun şu ifadelerini nakleder:

"Hikmet'in Niğdeli olduğunu işitmiştim. Bununla beraber konuşması ve giyinip kuşanması tam bir İstanbullu gibi olup Anadolu şivesi de yoktu. Orta boylu, tıknaz kalın kaşlı, tokça bıyıklı, top çehreli karaközlü, buğday renkli ve burnunun kanadları açıkça idi. Kendisi ile tanıştığım zaman işsiz, güçsüz ve içkiye mübtelâ olduğu halde temiz giyer ve temiz gezerdi. Bekâr ve haneberduş gibi idi. Ekseren maiyetinde -mühimme kâtibi olarak bulunduğu- Meclis-i Âyan Âzasından Ferik Şevket Paşa'nın hanesinde yatar kalkardı. Bu paşa ile sıhrî münasebetimiz olduğu için muaveneti kalemiyede bulunmak üzere Hikmet'i bizlere sevk etmişti. O vakit tanıştık. Resmi bende vardı, evimle beraber yandı.

1879,1880 (1296,1297) senelerinde Kuleli Askeri İdadisinde kendine nispetle epeyce küçük bir biraderi olduğunu ve kendine benzemediğini tahattur ediyor gibiyim.

Vefatından takriben yirmi, yirmi beş gün evvel Sirkeci'de bir otelde hasta olarak yattığımı işiterek ziyaretine gitmiştim. Yatakta idi. Pek ağır hasta görünmüyordu. Bilmem ne münasebet gelmişti de 'Ermenilerde Tahta Brunyan varsa bizde de Tahtabacak Müşir var' demişti. Birkaç gün sonra hastalığının arttığı ve irade ile hastahaneye kaldırıldığı işitildi." ⁵⁹

Genellikle Arif Hikmet ile incelememize konu olan Hikmet'in birbirlerine karıştırıldıklarını belirten İnal, onların söyledikleri şiirlerin de birbirlerine isnad edildiğinden söz eder. Hikmet'in Deli Hikmet diye anıldığını ancak bu lakabın kendisine neden verildiğini bilmediğini belirten yazar, şairin bazı garip davranışları sebebiyle böyle anılmış olabileceğini ifade eder. Aslen akilâne ve edibane sözleri bulunduğunu söyler ve şiirlerini metheder.

Çeşitli kaynaklarda Encümen-i Şuara toplantılarında bulunan şairler arasında Deli Hikmet olarak anılan bir kişiye rastladıysak da hakkında detaylı bilgi edinemedik. Ancak bu kişinin 'Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır' adlı eserin yazarı olması tarihsel yakınlık açısından kuvvetle muhtemeldir. Kataloglarda sadece Hikmet adına kaydedilen ve bulabildiğimiz birkaç eser olmakla birlikte İnal'ın

⁵⁸ Age, 633

⁵⁹ Age, 633

ulaştığı bilgilere bakılacak olursa 1886 yada 1888 yıllarında kırk beş yaşlarında iken vefat etmiş olması gereken yazarın tek eseri çalışmamıza konu olan biyografi olmalıdır. Zira Hikmet imzalı diğer eserlerin yayın tarihleri 1900'lü yıllara rastlar. Şayet söz konusu yayınlar Hikmet'in ölümünden sonra yakınları tarafından yapılmış olsa idi vefat tarihine yakın olması gerekirdi.

8.1.Plevne Kahramanı

Gazi Osman Paşa Şanıdadır⁶⁰

93 Harbi'nde Plevne müdafasının komutanlığını yaparak adını tarihe yazdırmış olan Gazi Osman Paşa'nın hayatının anlatıldığı eserin iç kapağında 'muhariri Birinci Kolordu Hümayun Baş Kâtibi Hikmet' ibaresi bulunur. İç kapakta yer alan ve dikkat çeken başka bir husus; eserin hâsılatının yaralı askerlere ait olduğuna dair bilgidir.

'Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Niamü'l-Mir ve Niamü'l-ceyş' başlığı ile başlayan eser tek bölümden oluşur. Yazar eserin başından sonuna Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa'ya methiyeler düzen bir şair edasındadır. Bu bakımdan eser objektif bir biyografi olmaktan ziyade bir kahramanlık destanı tadındadır.

Osman Gazi için eserin başında *"Heyet-i mukaddesesi nasıl tarif olunsun?"* diyen yazar, Paşa'nın fiziksel özelliklerini aktarmaya başlar. Osman Paşa'nın tahminen kırk beş yaşında olduğunu söyler. Paşayı öven ifadelerle anlatımına devam eden yazar, onun fiziksel özelliklerinden karakter özelliklerine geçer:

"Mübarek yüzüne mahsus-ı dikkatle bakılsa din muhabbeti, vatan gayreti, meslek sebatı, askerlik namusu tecessüm etmiş ve meşahir-i şüheda-ı eslâfin ervah-ı celilesi bir araya toplanarak kudret-i baliğa on dokuzuncu asırda onların heyet-i mecmuasından bir Osman Paşa Gazi teşkil etmiş zan olunurdu. " (s.3)

Bunları söyledikten sonra Osman Paşa'nın siyah gözleri ve bakışlarından söz eden yazar bu bakışların da onun kişisel özelliklerine tecessüm ettiğini söyler. Osman Paşa'nın fiziksel özellikleriyle kişiliğini harmanlayarak anlatan Hikmet, daha sonra Plevne müdafası sırasında olanları, kahramanlık destanı anlatır edasında

⁶⁰ Hikmet, *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır*, (İst: Basiret Matbaası, H.1294 /M.1877)

aktarmaya başlar. Osman Paşa'nın hangi taburun ya da müfrezenin başında olursa olsun kumanda ettiği askerin önünde kendisinin de savaştığını belirtir. Düşman ile kılınç kılınca savaşı bir kumandanın kahramanlığını anlatırken yazarın kullandığı Plevne arslanı, arslan yürekli gazi gibi söyleyişler okuyucuda bir destan okuduğu hissini uyandırır. Ayrıca Hikmet eserinde anlatımı daha coşkulu hale getirmek için Osman Paşa'nın konuşmalarını kurgular:

"Arslan yürekli Gazinin mesleği meslûl'l seyf olarak hücumcu kahramanların önüne düşüp 'Ey Plevne'nin şöhretli arslanları! Şan günleridir. Vatan namusunu bize inandı! Cihanın gözü Plevne'ye dikildi. Düşman mecmu-ı kuvvetini üzerimize yıktı. Biz de Osmanlı şanını gösterelim. Bizim için ölmek var dönmek yoktur. Anladınız mı ki kader şurada bulunan 60.000 merdin mezarını burada hazır idi. Mutlak Plevne bize kabristan olacak yine zalim düşman bu sevgili toprağa ayak basmayacak! İşte kumadanınız ve karındaşınız olan Osman sizin önünüzde şehit olmaya gidiyor! Allahını seven arkamdan gelsin." (s.4-5)

Yazar, Osman Paşa'nın askerlere hitaben yaptığı bu konuşmayı kurgulayarak aktardıktan sonra onun askerleriyle olan iletişiminden söz eder. Paşanın askerlerine gazi ve arkadaş tabirleriyle hitap ettiğinden, askerlerin de onu çok sevdiklerinden bahseder. Çadırları gezerken askerlerin yemek saatine denk geldiğinde onlarla oturup yemek yediğini, askerlerin de sadece bir dilim peksimetleri dahi olsa paylaşmaktan gocunmadıklarını anlatır. Askerlerin paşayı, babaları gibi gördüklerinden, yemek sırasında onun yaptığı şakaları, anlattığı hikemane olayları can kulağı ile dinlediklerini anlatır. Bu kadar sevdikleri babalarının emri doğrultusunda seve seve ölmeye gitmeye hazır olduklarını söyler.

Eserin diğer bölümünde yazar, Osman Paşa'nın namının dünyaca duyulduğunu ve düşmanın onun karşısında hayret içinde kaldığını anlatır. Askerlik ilmiyle Avrupa'yı 'mucize görmüş gibi ağzı parmağında' koyduğunu söyleyen yazar, onun Plevne halkı tarafından da çok sevildiğine değinir. Hilal-i Ahmer hastanelerinde vatan müdafası için yaralanan kişilerin olduğundan bahseden yazar, düşman; mescid, cami, okul gibi milletin mukaddes saydığı mekânlara saldırdıkça Osman Paşa'nın himayesine giren halkın arttığını anlatır. Paşa'nın onları nasıl saklayıp, himaye ettiğini aktarır. Ayrıca çocukların da paşayı çok sevdikleri için ona dualar ettiklerinden ve paşanın da onlara ayrı ihtimam gösterdiğinden söz eder.

Osman Paşa'nın Girit, Sırbıye, Lübnan'da savaflara katıldığını söyleyen Hikmet, onun askerlerine içkiyi yasakladığını söyler. Osman Paşa'nın Rusya savaşında, askerî eğitim gören, tecrübeleriyle öğrenimini pekiştiren bu komutanın faziletlerini saymakla bitiremeyen yazar, onun savaftaki olayları telgraflarla anlattığına dikkat çeker. Bu telgrafların tanzim edildikleri takdirde savaşın tarihini yansıtacak önemli belgeler olduğunu söyler. Telgraflarda çok sade bir dil kullanıldığını söyleyen Hikmet, Paşa'nın bunu bilinçli bir şekilde yaptığını iddia eder.

Hikmet, anlattığına göre, Hümayun kitabedinin kendisini memur tayin ettiği ve Şevket Paşa'nın Plevne'ye götürdüğü kabile ile birlikte Osman Paşa'nın askerlerini ziyarete gittiğinde Osman Paşa'nın oradaki hayatına şahit olur. Bu sırada Gazi Osman Paşa'nın ayakkabılarını ayağından hiç çıkarmadığı, sabaha karşı olmak kaydıyla iki saat uyuduğu, beş vakit namaz kıldığı, Şevket Paşa ile ilişkisi gibi detayları görür. Bu paşaların dünyayı aşan namlarından bahseden yazar, askerlerin fedakârlıklarına da değinir.

Okuyucu eserin başından sonuna biyografisini yazdığı kişiye hayranlık besleyen bir yazarla karşılaşır. Eserin sonlarına doğru Osman Paşa'ya şu şekilde seslenen yazarın söyledikleri ona karşı hissettiği bu duyguların ifşa olmasını sağlar ve yazdığı küçük risaleyi ou anlatmak için kıfayetsiz gördüğünü gösterir:

"Ey Osman Paşa, ey arslan yürekli Gazi! Senin gibi şanlı ve namuslu bir kumandan-ı pürtemkinin fazâil-i bî-payanı öyle birer risalecik sahifesi ve bir kâtib-i acizin karîhası ihâtaya kâfi değildir."(s.37)

Plevne müdafasının tarihe geçirdiği Gazi Osman Paşa'nın komutanlık ettiği cepheye giden Hikmet, her yönüyle Paşa'ya hayran kalarak, ona karşı hissettiği duyguları ve Gazi'yi ölümsüzleştirmek arzusuyla böyle bir eser kaleme alır. Eser, tek kişiyi ele alması bakımından modern anlamda biyografiye yaklaşıp da anlatımı bakımından yer yer halk hikâyelerinin kahramanlık anlatımıyla ile benzeştiği görülür.

9.MEHMED ZİHNİ'NİN BİYOGRAFİLERİ

Osmanlı'nın son döneminde yaşayan Mehmed Zihni Efendi, Arap Dili ve Edebiyatı ile İslâmî ilimler üzerine çalışmış bir âlimdir. Bu alanlarda çok sayıda eser telif eden yazar, 1846-1913 yılları arasında yaşar. Medresede öğrenci olduğu vakitlerde Zihni mahlasını alan yazar, 1864-1868 arasında Meclis-i Vala Mülazımlığı, 1868-1879 Amire Kâtipliği ve Musahihliği yapar.⁶¹

Arapça pek çok eseri dilimize kazandırmış olan yazar, Galatasaray Mekteb-i Sultânîsinde ve Mekteb-i Mülkiye'de Arap Edebiyatı derslerine hocalık eder. Eğitim verdiği süre boyunca edebiyatımızın büyük isimlerine hocalık yapan yazarın ders verdiği isimler arasında Tevfik Fikret, Babanzâde Ahmed Nâim Efendi, Mehmet Akif Ersoy ve İsmail Hikmet Ertaylan bulunur.⁶²

Eserleri arasında 'El-Müntehab fî Ta'lîmi Lugati'l Arab, El-Muktedab Minel Müntehab fî Ta'lîmi Lugati'l Arab, Nimet-i İslam, Usul-ı Fıkıh, Elgâz-ı Fıkhiyye, Hanımlar İlmihali, Kızlar Hocası gibi çalışmaları bulunan yazarın, İslam ilimleri, Arap dili ve biyografi alanlarında pek çok çeviri ve tashihi vardır. Ayrıca Mehmed Zihni Efendi Kalyûbi'ye ait olan ve Ehl-i Beyt büyüklerinin tercüme hallerini içeren Tuhfetü'r-râgıb adlı eseri çevirir ve Buğyetü't-Tâlib fî Tercemeti'r-râgıb adıyla yayınlar.⁶³ Yazarın edebiyatımıza kazandırdığı biyografi türündeki eseri ise Meşâhîrü'n Nisa'dır.

⁶¹ Hamza Ermiş, Mehmed Zihni Efendi'nin Hayatı **Mehmed Zihni Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Dili ve Belagatindeki Yeri**, 2004 Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Dan: Hüseyin Elmalı, 32-38

⁶² Şükriye AKGÜL, **İslâm Tarihçiliğinde Meşâhîru'n-Nisâ Gelenegi ve Mehmed Zihni Efendi'nin Meşâhîru'n-Nisâ Adlı Eserinin İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları (İslâm Tarihi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Dan: Doç.Dr. Seyfettin Erşahin Ankara, 2006, 50

⁶³ Hulûsî Kılıç, "Mehmed Zihni Efendi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28., 543

9.1.Kitab-ı Meşâhirü'n Nisâ ⁶⁴

Mehmed Zihni Efendi'nin yazdığı tercüme-i hallerin derlediği iki ciltlik eserin, ilk cildi H.1294 (1877/1878), ikinci cildi ise H.1295 (1878) tarihlerinde Dâru't-Tıbâati'l-Âmire' matbaasında yayınlanır. Birinci cildi, 371 sayfa, ikinci cildi 429 sayfa olan '*Kitâb-ı Meşâhirü'n Nisa*' , '*Hayrat-ı Hisân*' adıyla Farsça'ya tercüme edilmiştir.⁶⁵

Mehmed Zihni Efendi, Meşâhirü'n Nisa'nın mukaddime bölümünde eseri neden kaleme aldığını açıklar. Bu açıklamaya göre; dönemin Maârif Vekâleti, Dâru'l-Muallimât'ta öğrenim görmekte olan kız öğrencilere örnek ve ibret alacakları meşhur kadınlar hakkında bir eser yazması için onu görevlendirmesi üzerine kendisi böyle bir eseri kaleme alır. Mehmed Zihni'nin devrinin hâkim anlayışı olan 'İslâmcılık' fikir akımının etkisi altında kalarak müslüman kadının cehaletine yönelik iddiaları çürütmek için yazmış olduğu fikri de dayanaksız sayılamaz.⁶⁶ Yazarın fikir hayatı içindeki fikirlerle uyum gösterdiği için benimsediği bu görevi aldıktan sonra, içinde toplumsal belleğe yerleşmiş olan kadının cahil olduğu yanlışlığına cevap verme arzusu uyanır ve şevkle konusunu araştırmaya başlar.

Böyle bir amacı görev edinerek yola çıkan Mehmed Zihni'nin Meşâhirü'n Nisa'da belirttiğine göre o dönemde bizim edebiyatımızda ve edebiyatımızı besleyen diğer memleketlerin edebiyatlarında bu muhtevada bir eser bulunmaz. Bu sebeple yazar kendisini araştırma sahası geniş bir konunun içinde bulur ve kütüphaneler dolusu eserden kendi özgün eserini damıtır.

Mehmed Zihni; eserini pek çok alandan derlediği bilgilerle zenginleştirir. Eseri kaleme alırken tarihi aydınlatan pek çok eserden özellikle tabakat eserlerinden yararlanır. Kendisi Arap Edebiyatına vâkıf bir kişi olması hasebiyle bu edebiyatın eserlerinden yarar sağlamayı ihmal etmez. Ayrıca Türk ve Fars edebiyatlarının ürünlerinden de faydalanır. İslam ilimlerine olan vakıfıyyeti kaleme aldığı hal

⁶⁴ Mehmed Zihni, *Kitâb-ı Meşâhirü'n Nisa*, (İst.:Matbaa-i Âmire, 1878-1879)

⁶⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt:1 (İst., 1333), 311

⁶⁶ Şükriye AKGÜL, *İslâm Tarihçiliğinde Meşâhirü'n-Nisâ Gelenegi ve Mehmed Zihni Efendi'nin Meşâhirü'n-Nisâ Adlı Eserinin İncelenmesi*, Dan: Doç.Dr. Seyfettin Erşahin (Ankara Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları (İslâm Tarihi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006), 199

tercümelerinde göze çarpar. Eserine Kur'an-ı Kerim'den yaptığı alıntılar, hadislerle atıflar, tefsir, fıkıh, kelâm ve tasavvuf eserlerinden yararlanarak verdiği bilgiler dikkat çeker. Bu açıdan bakıldığında eserin kaynakları bakımından zengin olduğu söylenebilir.⁶⁷

Eserin birinci cildi elif harfinden zı harfine kadar, ikinci cildi ise ayın harfinden ye harfine kadar olan meşhur kadınların biyografilerinden müteşekkildir. Yazar konu başlıklarını eserin başında verir. Bunun dışında bir içindekiler kısmı mevcut değildir.

Mehmed Zihni bu eserinde her milliyet ve dinden kadına yer verir. Bu açıdan eserin evrensel bir anlayışla kaleme alındığı söylenebilir. Türk, Arap, Fars, Hint, Çerkez, Rum, Çinli kadınlar bile eserde kendilerine yer bulurlar. Yazar hal tercümelerini yazdığı kadınları din konusunda da herhangi bir ayrıma tabi tutmaz. Müslüman, Hristiyan, Musevi ve Meccûsi kadınlara eserinde yer verir. Tarih içinde de herhangi bir ayırım yapmaksızın tüm devirlerden kadınları eserine dahil eder. Öyle ki Zafer Hanım gibi çağdaşı olan kadınların tercüme hallerine dahi eserinde yer verir.

Eserde edebiyat ile ilgilenen kadınlar ağırlıktadır. Bunun yazarın edebiyata olan ilgi ve bilgisinden kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Türk, Arap ve Fars Edebiyatlarından kadın yazarlar ve şairler eserde ön plandadır. Farklı özellikleriyle esere dâhil olmuş kadınlar da vardır. Eserde yazar, hanedan soyundan gelen kadınlar, haysiyetleri, faziletleri ve cesaretleriyle ön planda olanlar, şarkı söyleyenler, beste yapanlar, değişik yönleriyle ilgi çekenler, tanınmış şahsiyetlerin eşleri olanlar, sahabiler, hadis ve fıkıh bilginleri, evliyalar, yaptırdıkları mimari eserlerle ünlenenler, hat ile uğraşanlar, ilimleriyle meşhur olanlar, hikmetli sözleri olanlar, örnek davranışlarıyla ünlenenler, güzellikleri ile nam salan kadınların hal tercümelerine yer verir. Eserin bir eğitim kurumunda okutulmak için hacimce büyük olması yazarın önsözde bu konu hakkında açıklama yapma ihtiyacı duymasına sebep olur. Yazar, eserden seçme yapıldıktan sonra eğitim kurumlarında faydalanabilececek hale geleceğini belirtir.

Yazar tercüme halini yazdığı kadınları bazen başka isimlerle tekraren tanıtır. Şair Fıtnat Hanım'ın tercüme-i hali bu duruma örnek verilebilir. Bu açıdan bakıldığında eserdeki her başlığı sayarak yazarın eserinde kaç kadının hayatı hakkında yazdığına dair bilgi vermek yanlış olur. Meşâhirü'n Nisa'da hal tercümeleri

⁶⁷ Eserin kaynakları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Şükriye AKGÜL, **Age**, 116-126

anlatılan kalabalık kadronun seçiminde dikkat çeken başka bir nokta gerçekte var olmayan efsane kadınlar ve kadın ismi taşıyan erkeklerin de esere dâhil edilmiş olmasıdır.⁶⁸ Zaten yazar kaleme aldığı hal tercümelerinde rivayetlere de yer verir. Rivayetlerin tarihî gerçekliğine inanmadığı veya akla aykırı bulduğu durumlarda fikrini beyan etmekle yetinir.

Meşâhirü'n Nisa'yı Mehmed Zihni, Arap alfabesi sırasına göre düzenler. Eserde yer verilen kadınlar, öne çıkan bir yönleri açısından esere dâhil edilmelerine karşın pek çok yönleriyle tanıtılırlar. Yazar tercüme-i hallerini ele aldığı kadınların doğum ve ölüm tarihlerini hicri olarak verir. Genel hatları ile hayatını anlattığı kişilerin doğum yeri, yaşadıkları yer, nelerle ilgilendikleri, tanınmış soydan gelen kadınların soyları, tarih içinde yaşadığı devir, soyunda meşhur birisi varsa yakınlık derecesi, ne türde eserler verdiği, varsa eserlerinin isimleri, edebiyatçı olanların hangi dillerde eser verdiğine dair bilgiler verir. Yazar bazen okuyucunun daha fazla bilgi edinebilmesi için kendi eserinin farklı sayfasına atıfta bulunur.

Daha önce de belirttiğimiz üzere eserde şair ve yazar hanımlar ağırlıktadır. Bu eseriyle edebli kadının destekçisi olarak görünen Mehmed Zihni; hanımların gerek şiirle gerekse edebiyatın diğer türleri ile ilgilenmelerini destekler. Yazar bu eserinde hanımların yazdığı şiirlerinden örnekler de sunar. Edebi şahsiyetlerin hal tercümeleri içinde verdiği şiir örneklerini bazen tercüme eden yazar, bazen de yazıldığı dilde aktarır.

Meşâhirü'n Nisa'da Mehmed Zihni, sadece hal tercümesi yazmakla yetinmez. Yazar, eserin 'ıstitrâd', 'tetimme', 'fâide' gibi bölümlerde tefsir, kelam, fıkıh gibi konularda kendi görüşlerine yer verir. Yazar, bu eserinde öğretici konumdadır. Bu durum üzerinde eserin ortaya çıkış sebebinin de etkili olduğu düşünülebilir.

Mehmed Zihni Efendi, Meşâhirü'n Nisa'da edebleri, maharetleri, şahsiyetleri ile hayranlık toplayacak ve gıpta edilecek kadınların yanı sıra hayatları ile iyi örnek olmayacak ancak yaşadıkları ile ibret alınacak kadınlara da yer verir. Döneminde hayli ilgi gören eser, başka yazarlara da yol göstermiş, pek çok esere kaynaklık etmiş önemli bir eserdir.

⁶⁸ Hamza Ermiş, **Mehmed Zihni Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Dili ve Belagatindeki Yeri**, Dan: Hüseyin Elmalı, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2004), 45-63

10.EBÜZZİYA TEVFİK'İN BİYOGRAFİLERİ

1849-1913 yılları arasında yaşayan Ebüzzıya Mehmet Tefk Osmanlı döneminde matbaacılık alanında çalışmalara imza atarak Tanzimat döneminde ismini duyuran şahsiyetlerden biridir. Matbaanın Osmanlı'ya yeni girdiği dönemde kurduğu matbaa ve yayınladığı gazetelerle isminden söz ettirmeye başlar.

Ebüzzıya Tefk'in düzenli bir eğitim hayatı olmamıştır. Babasının ölümü üzerine 1857'de henüz sekiz yaşında iken çalışmaya başlar. Küçük yaşta çalışmaya başlayan yazar, hayatında eğitim durumunun dezavantajlarının yanında avantajlarını da görmüştür. Zira çalışma ortamında tanıştığı kişilerin desteğini almış, onlardan öğrendikleri ile kendini geliştirmiştir. Ona destek veren bu kişilerin içinde edebiyat camiasının önde gelen isimleri de bulunmaktadır. Mesela Maliye Kitabet Odasında iken Abdülhak Hamid ile tanışmıştır. Ruzname-i Ceride-i Havadis gazetesine yazdığı bir yazı sayesinde Şinasi ve Namık Kemal ile tanışan yazarın hayatında bu yazı bir dönüm noktası olmuştur. Bu yazıdan sonra Tasvir-i Efkâr'a imzasız olarak yazılar yazmaya başlar. Yeni Osmanlılar Cemiyetine 1866'da üye olmuştur. Midhat Paşa Şura-yı Devlet getirilince Ebüzzıya Tefk ile beraber pek çok yetenekli isim çeşitli görevlere getirilir. 1868-1872 yılları arasında Şura-yı Devlet'te görev yapmıştır. Terakki, Diyojen, Hakayıkü'l Vekayi'de yazılarını yayınlar. 1872'de görevinden azledildikten sonra kendisini basın-yayın çalışmalarına vakfeder.

Şinasi'nin 1871 yılındaki vefatı üzerine Mustafa Fazıl Paşa Tasvir-i Efkâr matbaası satın alınarak Namık Kemal, Nuri, Reşad ve Tefk beylere verir. Ancak diğer hak sahipleri haklarını Tefk Bey'e devredince Sultanhamam'da söz konusu matbaayı kurar ve yayın hayatına bu şekilde devam eder. İbret, Hadika, Cüzdan isimli süreli yayınları çıkarır.

1873-1876 yılları arasında Rodos'a sürgün edildiği süre zarfında boş durmayarak yazı çalışmalarına devam eder. Abdülaziz tahttan indirilince onun

sürgünlüğü sona erer. İlk defa Rodos'ta iken 'Ziya'nın babası' anlamındaki Ebüzziya ismini kullanmaya başlar. Rodos'tan döndükten sonra bu ismi kullanmaya başlar. 1878 senesinde Bosna Vilayeti Mektubçuluğuna atanırsa da 1879'dan sonra İstanbul'a döner.

1880'den sonra yayın hayatına son hızla devam eden Ebüzziya Tevfik, Konya'ya sürüldüğü 1900 yılına kadar bu işlerle yakından ilgilenmeyi sürdürür. Mecmua-i Ebüzziya'yı 1880'den itibaren çıkarır ve kesintilerle de olsa yirmi altı yıl devam ettirir. 1881'de önceki matbaayı Mihran Efendi'ye bırakan Ebüzziya Tevfik Almanya'dan gelen son model baskı makineleri alet ve edavatıyla 1881'de Türk basımcılık tarihinde bir dönüm noktası sayılabilecek Matbaa-yı Ebüzziya'yı kurar.⁶⁹ Bu arada bir taraftan Mecmua-i Ebüzziya'da diğer taraftan Malumat, Servet, Musavver Fen ve Edeb, İrtika, Hazine-i Fünûn gibi yayınlarda yazılarını çıkarmaya devam eden yazar, 1908 yılında İttihat ve Terakki Fırkasından Antalya mebusu olur. Ömrünün son demlerinde matbaa çalışmalarına devam etmek istediye de çeşitli sorunlar yaşayan yazar 1913 yılında vefat eder.⁷⁰

Ebüzziya Tevfik'in yayın hayatı boyunca eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Kütüphane-i Meşahir serisi (1880-1888 yılları arasında yayınlanan on dört eserden oluşur.)*, *Ecel-i Kaza (1871)*, *Girit Osmanlılara Kaça Mal Oldu?*, *Kemal Bey'in Tercüme-i Hali (1888)*, *Millet-i İsrailiyye (1888)*, *Muallim Doktor Dozy'nin Tarih-i İslamiye Ünvanlı Kitabı ve Mütercimi Hakkında Tenvir-i Efkâr (1912)*, *Ne Edat-ı Nefyi Hakkında Tettebbuât (1892)*, *Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye (1879)*

Ebüzziya Tevfik'in yayınladığı eserlerin çoğunun biyografi olması dikkat çekici bir durumdur. Osmanlı edebiyatının ünlü isimlerinin eserleri hakkında düşüncelerini ihtiva eden Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye 1879 yılında yayınlanır. Bu eser birden fazla edebiyatçının eserleri hakkında bilgi ve eserlerinden örnekler içerir. Yazar bahsettiği eserlerin yazarlarının tercüme hallerini de vereceğini de vaad ederse de daha ziyade antoloji niteliğinde bir eser ortaya çıkarır. Zaten eserin adından da anlaşılacağı üzere eseri yazma gayesi de budur. 1880 yılına gelindiğinde Matbaa-yı Ebüzziya'yı açarak basın hayatında yapmayı hedeflediği yenilikleri hayata geçiren yazar, ilk olarak kendisinin kaleme aldığı ve birer kişinin biyografilerinden oluşan

⁶⁹ Alim Gür, **Ebüzziya Tevfik'in Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları**, Dan: Prof. Dr.İsmail Parlatır, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi,1990), 38

⁷⁰ Ebüzziya Tevfik'in hayatına dair bilgiler şu çalışmadan yararlanılarak aktarılmıştır: Age, 28-41

Kütüphane-i Meşahir dizisini yayınlamaya başlar. Bu dizi tarihe damgasını vurmuş isimlerin 'tercüme-i hal'lerinden meydana gelir. Bu bakımdan çalışmamız açısından önem arz eden bu dizi 1882-1888 tarihleri arasında basılmış biyografilerden oluşmaktadır. Her biri küçük birer risale büyüklüğünde olan serinin eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz: Benjamin Franklin (1882), Gutenberg ve İhtira-i Fen-i Tab (1882), Buffon (1882), Galile (1882), Napolyon (1882), İbn-i Sina (1882), Diyojen (1883), Harun El-Reşid (1883), Hasan b. Sabbah (1883), Ezop (1884), Jan Jak Ruso (1886), İmparator Wilhelm (1888), Nikola Şamfor (1888), Yahya Bin Halid b. Bermek (1888). Bu serinin eserlerinin döneminde çok okunduğunu ya da en azından çok satın alındığını bir kaç defa yayınlanmalarından anlayabiliyoruz. Ancak yazarın yazdığı biyografiler bunlarla sınırlı değildir. Daha sonraları Kemal Bey'in Tercüme-i Hali (1888) ve Sururî-i Müverrih gibi başka biyografiler de kaleme alır.

Biyografi yazmayı halkı aydınlatmada bir yol olarak gören yazar, Osmanlı'nın eğitim bakımından geride bulunduğu o dönemde okuyucusuna model alabilecekleri ünlü şahsiyetlerin hayatlarını yazar. Yazar biyografilerine konu olan pek çok şahsın zeki ve çevrelerine göre üstün yetenekli olduğunu dile getirse de bugünün insanını bile hayrete düşürebilecek çaba ve gayretlerini de görmezden gelmemiştir. Bu yönleriyle seçilen isimler halka örnek teşkil etmektedir. Kuşkusuz Ebüzziya Tevfik'in yegâne amacı bu değildir. Ayrıca kendi okuyarak tanıyıp hayran olduğu isimleri tanıtma gayesi de onu bu işe yönlendirmiştir diyebiliriz. Bahsi geçen biyografi dizisini okuduğumuzda yazarın birebir kendi 'kahramanlar'ını kaleme aldığını görürüz. Tanzimat dönemi genel aydın anlayışına uygun olarak kahramanlarının daha ziyade Batılı oldukları göze çarpsa da doğunun yetiştirdiği isimlere de yer vermiştir.

Ebüzziya Tevfik'in kaleme aldığı eserlerin Matbaa-ı Ebüzziya'da yayımlandıklarına dair bilgi ve tüm künyeleri iç kapakta yer alır. Eserlerin bu kısmında 'Maarif Nezaretinin ruhsatıyla ibaresi' bulunmaktadır. Künyeleri tam eserler olması yazımı kadar basımına da önem verildiğinin bir göstergesi gibidir.

Yazdığı biyografilerde döneminin dil anlayışına göre sade bir dil kullanmayı tercih eden yazar eserlerinde duruluğu ve akıcılığı yakalamıştır. Yazdığı kişilerin hayatlarına dair gereksiz ayrıntılara girmeyen Tevfik, hayat hikâyesine dair vermek istediği kısımları öne çıkarır. Gereksiz ayrıntılara yer vermeyen ya da arka planda bırakarak biyografilerinde genelde akıcı bir anlatımı yakalamıştır. Her biyografisinde aynı başarıyı gösteremese de biyografi yazmada başarısız olduğu söylenemez.

Hayatını anlatmayı tercih ettiği kişileri kalemli ya da kılıçları ile dünya tarihini değiştirmiş isimlerden sečen yazar bu isimlerin çoğuna hayran olsa da bazısının onun için ayrı bir yeri olduğu anlatımlarından belli olmaktadır. Hakkında pek çok řey okuduğu isimlerin anılarından da bazı bölümleri okuyucuya sunan yazar böylece yer yer nesnelleşen ve ders kitabı havasına bürünen biyografilerini sıkıcı olmaktan kurtarmıştır. Ancak söylediğimiz gibi bu sıkıcılıktan kurtardıkları daha ziyade kendi hayranlığı olan ve bu sebeble muhtemel ki hakkında çok okuma yaptığı isimlerdir. Biyografisini yazdığı bu isimlerin eserlerini, konuşmalarını, mektuplarını kullanarak eserlerine ilgi çekicilik kazandırdığı gibi bazı konuşma ve olayları kendisi kurgulayarak dikkat çekmeyi başarmıştır.

Yazar biyografilerinde daha önce de belirtildiği üzere gereksiz ayrıntılara yer vermediği gibi gereksiz tasvirlerle de yer vermemiştir. Biyografilerinin başında anlattığı kişinin genel özelliklerini çizen Ebüzziya Tevfik genellikle şahsiyete dair kendi fikirlerini son bir kaç paragrafa saklamayı tercih etmiş, bazen eserin sonunda bile kendini his ettirmemeyi yeğlemiştir. Yani yazar Ahmed Mithad gibi eserin içinde varlığını hissettirmemektedir. Eserin akıcılığını bozarak eleştirilerini sıralamamıştır. Hatta biyografinin içinde bir şekilde adı gečen kiři ve eserlere dair bilgi verilmesi gerekli hissettiğinde bunu dipnotlarla halletmeyi tercih etmiştir.

Dipnotlar yazarın biyografilerinde dikkat çeken başka bir unsurdur. Bugün bile dipnot veremeyen yazarların olduğu düşünöldüğünde yazarın o dönemde bu yöndeki çabaları dikkate şayandır. Eserde gečen her isim için uygulamasa da okuyucunun bilmediğini düşündüğu veya bilmesini istediği noktalarda yazar devreye girerek dipnot verir. Mesela bir eser adı geçti ise bazen yazarını ve dönemini vermiş, bazen de o eserin Türkçe'ye kim tarafından ne zaman aktarıldığını vermekle yetinmiştir. Ya da bir isim geçtiyse kimi zaman sadece ismini ve yaşadığı tarihleri vermekle kalmış, kimi zaman ise onun eserlerine dair bilgiler vermiştir. Her zaman olmamak kaydıyla verdiği bazı dipnotlarda özellikle adı gečen şahıs Batılı ise Tevfik onun ismini hem Arap harfli hem de Latin harfli verdiği de görölmüştür. Ancak bu durum pek seyrek tir. Tabi ki dipnot deyince akıllara bugünkü anlamda sistematik ve sıralı birlikler gelmemelidir. Ancak yaşadığı dönem adına önem arz eder.

Dipnotlar vererek akıcılığı zedelemeyen yazdığı biyografiye devam eden yazar kimi zaman uzun cümleler kurarak akıcılığına zeval getirir ve noktanın bir türlü gelmediği satırlara imza atsa da bu cümleler çoğunlukla okuyucuya eseri elden

bıraktıracak raddeye gelmez. Kimi zaman sıralı cümlelerle bu dertten kurtulduğu göze çarpar.

Biyografisini anlatacağı kişinin hayatından istediği yerleri alıp çıkarması daha rahat olmuştur. Genelde tanıttığı kişileri yetenekli oldukları yönler, iş hayatları veya meslekleri yönünden ele alan yazar onların kişisel hayatlarını yani aile hayatlarını, aşklarını, evliliklerini, çocuklukları ile ilişkilerini geri planda bırakmıştır. Biyografisini anlattığı ünlü kişinin öne çıkan yeteneklerini ve yaptıklarını anlattıktan sonra eserin sonlarına doğru yaptığı evlilikten veya yaşadığı ilişkilerden tek ve bir kaç paragrafla anlatmakla yetinen yazar çocuklarına da aynı oranda yer ayırır. Tevfik biyografilerinin en başında doğum yeri ve doğum tarihinden sonra şahsiyetin babasıyla ilgili bilgi verilmesi dikkat çekici başka bir noktadır. Şahsiyetlerin babaları ile olan ilişkileri onların aldıkları eğitim ile ilişkilendirilerek sunar. Onun sunduğu hayatlarda iyi bir eğitimin yolu adeta asil, zengin veya bilinçli bir babadan geçmektedir. Biyografilerinde anne figürü ise kişiye etkisi yadsınmayan ancak baba kadar hayata yön vermeyen konumdadır.

Ebüzziya Tevfik'in biyografilerine konu olan kişilerin hepsinin erkek olması dikkat çekicidir. Onun yaşadığı dönemde gerek Osmanlı'da gerekse dünyada kadının konumu düşünüldüğünde bunu garipsemenin yersiz olduğu düşünülebilir ancak biyografilerdeki anne, eş, sevgili, çocuk rolleriyle karşımıza getirilen isimlerin bir kaç cümleden ibaret yer tutuyor olmaları dikkate şayandır.

Matbaacılık ve yayıncılığın Ebüzziya Tevfik'in hayatını dolduran öğeler olduğu göz önüne alındığında kitap olarak bastığı ilk biyografi anlamlıdır. Yazarın kitap olarak yayınladığı ilk biyografilerden biri olan '*Gutenberg ve İhtira-yı Fen-i Tab*' isimli eseri Avrupa'yı modern matbaa ile tanıştıran ve muhtemelen kendisine örnek aldığı Gutenberg'in hayatının anlatıldığı biyografidir.

10.1.Gutenberg ve İhtira-ı Fenn-i Tab⁷¹

Ebüzziya Tevfik'in 1882 yılında Matba-i Ebüzziya'da yayınladığı eser; telif edilen eserlerin çoğaltılmasını kolaylaştıran ve modern matbaanın babası sayılan Gutenberg'i tanıtan bir biyografidir. Gutenberg'in bulduğu baskı yöntemi, kitapların çoğalmasını kolaylaştırırken düşüncenin de yayılıp gelişmesine ivedilik kazandırarak dünya tarihinin değişmesine yol açan bir yeniliktir. Ebüzziya Tevfik bu ismi tanıtarak düşüncenin yayılmasına, bilimsel çalışmaların gelişmesine ve bilginin daha geniş kesimlere ulaşmasına ne kadar değer verdiğini gösterir.

Matbaacılığa ve yayına olan ilgisi bakımından kendisi ile benzerlik gösteren bu ismi tanıttığı eserin başında yazar kitap çoğaltmanın geçmiş dönemlerde ne şekilde yapıldığını anlatır. Yunanlılar, Romalılar ve Fransızların aslı olan kavimlerde 6. Yüzyıldan itibaren deri üzerine yazılanların derlenmesiyle kitapların oluştuğunu aktarır. Yazar böylece okuyucuya kitap fikrinin çıkış noktasından Gutenberg'e varan bir yol izleterek tarih boyunca eser çoğaltma işinde nereden nereye geldiğini ve Gutenberg'in nasıl büyük bir işe imza attığını anlatmaya çalışır.

Eserin başında Gutenberg'in tarihin seyri açısından nasıl bir önem taşıdığını göstermeye çalışan yazar daha sonra onun hakkındaki bilgilere geçer. 1399 yılında Almanya'da doğduğunu belirttikten sonra babasının asil bir aileden gelmesine rağmen vasat bir adam olması sebebiyle Gutenberg'in çocukluk yılları ile ilgili çok bilgiye sahip olmadığını aktarır. Yazar Gutenberg'in hemşerilerinden rivayetle onun on-on iki yaşlarında elinden çakı düşmemek suretiyle odasını süslediği gibi detay vererek aktarmaya gayret eder. Ancak on dört yaşında iken babası vefat eden Gutenberg'in o yıllarına dair tarihçilerin tek bir kelam yazmaması dolayısıyla daha çok ayrıntıya giremez. Bu durumdan şikâyet eden Ebüzziya Tevfik daha sonra Gutenberg'de matbaaya dair merakın nasıl geliştiğini anlatmaya başlar. Babasından kalan parayla bu işin usulünü öğrenmek için bir kaç yıl onun yanında Hollanda'da kaldıktan sonra Almanya'ya döndüğünü fakat daha sonra ailesini de alarak Strasburg'a taşındığını söyler.

⁷¹ Ebüzziya Tevfik, **Gutenberg ve İhtira-ı Fenn-i Tab**, I. Baskı, (Konstantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya, H.1300 / M.1882)

Ebüzziya Tevfik, Gutenberg'in bu seyahatler esnasında matbaa düşüncesi hep aklında olarak gezindiğini söyler. Yazar bunları anlatırken biyografisini yazdığı Gutenberg ile o kadar özdeşleşmiştir ki onun aklından geçenleri dahi kaleme almaktadır:

"Eski usulde kendisine gelinceye kadar hiçbir tabba mahzûr düşünmemiş ve hatta hüsn-i temsil için bile bir tarik aramaya lüzum görmemiş olduğu halde Gutenberg bu kalıb basmacılığında pek çok mezâhim müşahede ediyordu. Mesela kendi kendine hasbihâl edip diyordu ki 'Yüz sayfalık bir kitap tab etmekliğim lazım gelse yüz kâtı levhaya muhtacım.'" (s.12)

Eser boyunca yazarın Gutenberg'in aklından ve kalbinden geçen bu tarz emellerini biliyormuş gibi anlatmasının arkasında onunla ilgili okuduğu eserler olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak yazar bu konuda okudukları ile ilgili bilgi vermez. Gutenberg'in matbaa yapabilmek için ihtiyaç duyduğu her şeyi okuyucunun gözünde canlandırarak anlatmış, adeta okuyucunun bunun derdine düşmesini sağlamıştır. Aslında Gutenberg'in şahsında kendi hayallerinden bahsetmiş gibidir. Elbette ki Ebüzziya Tevfik matbaacılığı yeniden inşa etmemiştir ancak matbaacılık adına yaşanmış ve yaşanan gelişmelerin heyecanını hissettiği eserden çıkarılabilir.

Eserin '*İstirdad*' başlıklı ikinci bölümünde Gutenberg'i ondan çok önce matbaanın zaten keşfedilmiş olduğu iddialarına karşı savunmaya geçer. Cristof Colomb'a dahi Amerika'yı keşfettikten sonra bir takım kişilerin kıtanın daha önce de bilindiğini iddia ettiklerini söyler. Bazı tarihçilerin de Gutenberg'den önce matbaanın keşfedildiğini söylemelerinin gayet normal olduğunu zaten fikrin kendisine ait olmadığını Gutenberg'in de iftira ettiğini belirtir. Yazar onun var olan bir şeyi geliştirmek suretiyle büyük bir icada imza attığını düşünmektedir.

Ebüzziya Tevfik, eserin devamında Gutenberg'in matbaayı kuracak alet edavata dair her ayrıntıyı çok düşündüğünü, önceki matbaalardan farklı bir işleyiş getirmek için çok uğraştığını ifade eder. Harfleri dahi önceleri hem tahta hem maden olarak üretilip kullandığını ancak madenin daha dayanıklı olduğunu fark edince bunları kullanmayı uygun gördüğünü rivayetlerden hikâyeler. Daha sonra antimon yani rasdık taşı ile kurşunun birleşimiyle yeni harfler icat ettiğini söyler.

Matbaasını geliştirdikten sonra geçirdiği sıkıntılı günlerin acısını çıkarmak isteyen Gutenberg'in bunun derdine düştüğünü söyleyen yazar onun devrinin cehalet ve ruhbanîyet devri olmasından dolayı bu beklentisinin boşa çıktığını belirtir. Yaptığı çalışmalar ve basım deneyleri için para bulmak zorunda kalan Gutenberg'in 1450'de,

Mainz'de yaşayan zengin Jochann Faust'la ortaklık kurduğunu aktarır. 1455'te ilk olarak Latince bir kutsal kitap bastıklarını söyler.1457'de borcunu ödeyemediğı için Faust'la olan ortaklıkları bozulan Gutenberg'in bütün araç gereçlerine el konulduğunu anlatan yazar bu durumun onda ne gibi sıkıntılar yaratabileceğini de aktarmıştır.

Konrad Humery adlı bir zengin Alman'ın sağladığı para yardımıyla yeni bir baskı makinesi kuran Gutenberg'in yayınladığı eserlerden de söz eden Ebüzziya Tefik onun başarıyla yürüttüğü bu çalışmaları sırasında büyük zorluklara katlandığını ve hiçbir zaman çok fazla para kazanamadığını vurgular.

Ebüzziya Tefik 1880 yılında Almanya'dan getirdiğı alet edavat ile Mecmua-yi Ebüzziya'yı kurarak Osmanlı basın hayatına yeni bir soluk getirir. Bu bakımdan bakıldığında getirdiğı matbaacılık aletlerinin nasıl ve kim tarafında icat edilerek geliştirildiğini merak edip konunun peşine düşmesi olasıdır. Türlü zorluklar içerisinde matbaa kurma hedefi bakımından kendisi ile benzeşen bu ismi hayranlık dolu ifadelerle anlatan yazar eserin bazı yerlerinde onu savunmaya bile geçmiş bu bakımdan anlattığı kişi ile arasına mesafe koyamadığı ve bu yüzden objektif kalamadığı söylenebilir.

10.2.Galile⁷²

Ebüzziya Tefvîk'in kaleme aldığı eser, 1299 (M.1882) yılında Matbaa-i Ebüzziya'da yayınlanır. Eserde on altıncı yüzyılın sonu, on yedinci yüzyılın başında yaşayan İtalyan bilim adamı Galileo Galilei'nin biyografisi yer alır. Önsözü bulunmayan eser, aslen tek bölüm olarak yazılmış ancak ara başlıklarla Galile'nin keşifleri verilerek anlatılmıştır.

Yazar eserine Galile'nin kim olduğundan bahsederek başlar. Galile'yi güneşin istikrarı ve dünyanın devri konusunda Kopernik'in tezini matematiksel olarak ispatlayan kişi olarak okuyucuya takdim ettikten sonra onun Toskana Grand Dükalığı'na bağlı Pisa'da doğduğunu belirtir.

Galile'yi böyle tanıttıktan sonra onun zekâ ve yeteneğinden bahseden yazar okuyucunun dikkatini bu şekilde celb etmeye çalışır. Daha sonra diğer biyografilerinde de yaptığı gibi onun babasından ve babasının mesleğinden bahseder. Ancak Galile'nin hayatında babasının farklı bir yeri vardır. Çünkü onun babası ünlü müzisyen Vincenzo Galile'dir. Kendi işinin geçiminden memnun olmayan baba Galile, oğlunun sanata değil de kendi yönlendirdiği ilimlere ilgi duymasını ister ve buna vesile olur. Bu bakımdan Galile'nin hayat hikâyesi de Ebüzziya'nın baba figürünün insan hayatında etkili olduğu tezini destekler niteliktedir. Hatta baba Galile'nin oğlunu sanat ve ilim arasında bir seçim yapmaya zorladığını iddia eden Ebüzziya Tefvîk, aslen oğul Galile'nin sanata özellikle resim ve müziğe yeteneği olduğunu söyler. Galile'nin, babası gibi 'lute' adı verilen bir müzik aletini çaldığını da aktarır. Bu noktada yazarın Türk Mûsikisinde de önemli bir yeri olan ud için batılıların kullandığı lute kelimesini kullanması dikkat çekicidir. Böylece yazar, Galile'nin sanatlardan uzak olmasa da matematiğe açık bir meyli olduğunu belirtmiş olur.

Ebüzziya Tefvîk babasının sevgiyle tıp okumak için Piza'ya giden Galile'nin hep matematiksel zekâsını kullanarak çevresine baktığını söyler. Yazar bu iddiasını onun bir gözlemini nasıl deneye dönüştürdüğünü anlatarak ispatlamaya çalışır. Galile'nin gittiği bir nikâhta kilisedeki avizelere gözlemleyerek salınım tezini nasıl ortaya koyduğunu anlatır. Rüzgârın geliş şiddetine göre avizenin açısının değiştiğini

⁷² Ebüzziya Tefvîk, **Galile**, I.Baskı, (Kostaniyye: Matbaa-ı Ebüzziya,1299)

ancak salınım süresinin değişmediğini fark eden Galile'in ünlü sarkaç deneyini yaptığını ve böylece salınım ile ilgili tezini ortaya koyar. Ebüzziya Tevfik bu keşfi bir bilim adamı hassasiyetiyle dikkatli şekilde anlatırken okurların hem eğlenip hem de keşfi anlayayabileceği bir dil kullanır:

"Hatta günün birinde refikâsından birinin nikâhından dolayı med'uvven Piza kilisesine gitmiş idi; halk âyin-i nikâhın icrasıyla meşgul olduğu sırada Galile de kubbedeki avizenin salınışına hasr-ı nazar ederek tedkikat-ı fenniye ile meşgul bulunuyordu. Zira avize vaziyet-i şâkuliyesinden çıkarak - saat-i rakkas gibi- iki tarafa gidip geldiği halde vaziyet-i şâkuliyeden her iki canibe kat ettiği mesafenin- tûl-ı raksın gittikçe tenâkus etmesiyle beraber- müsavı olduğunu fark etmiş idi. Fakat bu keşfine tamamiyle emniyet edemediği cihetle nabzını tutarak avizenin vaziyet-i şâkuliyeden her bir cihete olan raksı esnasında nabzının kaç defa darb ettiğini ta'dâd ile mesela saymaya başladığı anda sağa raks eden avizenin kat ettiği mesafe esnasında nabzı beş defa vurmuş ise sol cihette kat ettiği mesafeyi dahi beş darbe-i nabz müddetinde itmam ettiğine, hâsılı her dü tarafa kat eylediği mesafenin tûlen ve müddeten müsavı olduğuna ile kanûn-ı atiyi istihrac etmiştir." (s.5-6)

Galile'nin gözlemini böyle dikkatli bir şekilde aktaran yazar daha sonra onun tezini de aynı hassasiyetle anlatır. Galile'nin bu tezi 20 yaşında ortaya attığına dikkat çeken Ebüzziya bu keşfin getirdiklerine değinmeyi ihmal etmez. Matematik öğrenimi görmeyen Galile'nin Tıbbiyeyi bıraktıktan sonra Matematik hocası olarak çalışmasının manidar olduğuna dikkat çeken yazar 300 frank maaşla çalıştığını belirtir. Böyle bir detayı vermesi anlamlı olan Ebüzziya'nın daha sonra dipnot olarak İtalya'da o tarihte tedavülde olan bir frankın kendi yaşadığı devrin beş frankıyla eşit olduğunu ayrıca 600 kuruşa denk geldiğini söylemeyi de ihmal etmez. Dipnot ile bunları belirtme ihtiyacı duyan yazar sonra anlatımına devam eder. Bu açıdan bakıldığında onun detaylara ne kadar önem verdiği görülebilir. Galile'nin bu konuda 25 yaşında maaş sahibi olarak babasının boyunduruğundan çıktığını ifade eder.

Ebüzziya Tevfik, Galile'nin Aristo teorilerine itirazlarını tek tek ve tüm detaylarıyla anlatarak bilime verdiği önemi gösterir. Tüm bu bilimsel teorileri okuyucunun anlayabileceği sadeliğe getirmeye uğraşan yazar bu gayretinde başarılı olmuştur.

Yazar Galile'nin, Aristo'nun kütle çekim kuvveti üzerine olan teorisini Piza'da Aristo taraftarları önünde nasıl bir deneyle çürüttüğünü de anlatır. Körü körüne Aristo'ya bağlı olan bilim adamlarının bunu fark ettiklerinde yaşadıkları hezimetini vurgular. Sonra bu kişilere hitaben yaptığı konuşmasından bir bölüm aktararak eleştirel bakışın önemini aktarır.

Galile'nin hayat hikâyesinde önem arz eden keşifleri anlatmaya başlayan yazar her keşif için ayrı bir başlık açar. Böylece yazar 'Termometre Yahud Mizanü'l Hârere', 'Rasad Dürbünü', 'Muayene-i Kamer', 'Müşterinin Peykarı', başlıkları altında onun keşiflerinden bahsetmeye başlar.

Yazar öncelikle 'Termometre Yahud Mizanü'l Harâre' adlı bölümde Galile'nin bu icadından bahseder. Ancak Ebüzziya Tevfik, Galile'nin bu icadını anlatmaya başlamadan önce, herkesçe malum olduğunu kendisi de belirtse de, şu şekilde termometrenin ne olduğunu açıklama gereği duyar:

"Ecsâmın derece-i hareretini tayinde istimâl olunan ve herkesçe malum olan aleti Galile icat eylemiştir." (s. 18)

Ebüzziya Tevfik'in Galile'nin bu icadını öğrencisi Castelli'nin sözlerini alıntılararak anlatmaya çalışması konu hakkında onun bilimsel hassasiyetini göstermesi bakımından anlamlıdır. Onun başka bir icadı olan ve eserde ikinci olarak anlatılan 'Rasad Dürbini' başlığı ile yazar, teleskopu da Galile'nin icat ettiğini anlatır. Ebüzziya, teleskopu bir flemenkin icat ettiği yönündeki iddialara Galile'nin kaleminden cevap verir. Galile bunlara cevaben, o Flemenk'in kendisini icadından haberdar ettiğini ve bu durumun kendisini farklı bir icada sevk ettiğini söyler. Bu cevapla Galile, İki icadın farklı olduğunu, diğer icadın uzak mesafeyi görmeyi sağlayan bir dürbün olduğunu kendisinin ise gökyüzündeki olayları takip etmek için teleskobu icat ettiğini ifade eder. Ebüzziya Tevfik, Galile'nin bu cevabı Mart 1610'da yazdığını kaydeder. Bu durumu anlatırken Ebüzziya'nın miladi takvimi kullanması da dikkat çeker.

Eserde daha sonra Galile'nin teleskobu icat ettikten sonra gökyüzünü tetkik etmeye başladığı anlatılmaya başlanır. Ebüzziya Tevfik bunları aktarmak için üçüncü bir başlık açarak bu bölüme 'Muayene-i Kamer' başlığını atar. Yazar, bu bölümde ayın yüzeyini ilk defa Galile'nin tetkik ettiğini anlatır. Galile'nin ayın yüzeyini tavus kuşunun beneklerine benzetmesini kullanarak, onun söylediklerini yine birinci ağızdan aktarır. Aynı bölümde ayın ışığının güneşten ileri geldiğini de onun keşf ettiğini söyleyen yazar bu keşif sonrasında insanların Galile'nin ay yüzeyinde hayvan ve bitki gördüğüne dair rivayetlerin aslının olmadığını söyler. Yine bu durumu da Galile'nin röportajında bir soruya verdiği cevabına binaen açıklar.

Galile'nin keşiflerinin bu şekilde anlatıldığı üçüncü bölümün başlığı 'Müşterinin Peykleri'dir. Ebüzziya Tevfik eserin bu bölümünde Jüpiter'in uydularını

ilk kez Galile'nin keşfettiğini aktarır. Ayrıca bu bölümde Galile'nin memuriyetinden ilgilendiği alanlardan kendisini uzaklaştırdığı gerekçesiyle bırakması, Pizayı terk edişi anlatılır. Yazar, Toskana Grand dükasının Galile'yi vatanına döndürme isteğinden ve onun nasıl Piza'ya döndüğünden de bahseder. Bunları söyledikten sonra yazar Galile'nin bir dostuna yazmış olduğu mektubu kullanarak yine birinci ağızdan onun söylediklerini aktarmayı tercih eder. Galile mektubunda Toskana Grand Dükalığına ne zaman ve ne sebeple dönmek istediğini anlatır. Ayrıca tamamlamak üzere bulunduğu eserlerinden de söz eder. Heyet-i İlmin Suret-i Teşkili adıyla iki ciltlik geometri ve matematiğin birçok konusu üzerine yazdığı eseri ile makine üzerine yazacağı üç ciltlik başka bir eseri kendine olanca güveniyle anlatan Galile, mektubun devamında yazmayı planladığı eserlerden de bahs eder. Ardından kendisine verilecek olan Matematik âlimi unvanından ziyade filozof unvanını almayı istediğini belirtir. Yazdığı mektuptan sonra eserde Floransa Yüksek okulundan 1610 yılının Temmuz ayında hoca olarak atandığı bilgileri aktarılır.

Eserin devamında Galile'nin engizisyon tarafından yargılandığı da anlatan Ebüzziya Tevfik'in Galile'nin bir ilişkisinden doğan kızının vefatından sonra sağlık olarak iyice kötülediğinden bahseder. Ebüzziya Tevfik, eserin sonunu Galile'nin ölümü ile getirir.

Ebüzziya Tevfik bu eserinde Galile'nin ortaya attığı tezleri itina ile anlattıktan sonra onun icatlarını da tanıtmıştır. Bilimsel keşifleri okuyucuyu bunaltmadan hatta eğlendirerek anlatmayı başaran yazarın sade bir dil ile onun icatlarını açıklamaya çalışması dikkate değerdir. Böylece onun keşiflerini herkes tarafından anlaşılabilir olacak anlatan yazar, bu eserinde Galile'nin özel hayatını keşiflerinin gerisinden aktararak, onun çalışmalarını ön plana çıkarmıştır.

10.3.Napolyon ⁷³

Fransız siyasi tarihinin önemli isimlerinden Napolyon'un tanıtıldığı bu biyografi, Ebüzziya Tevfik pek çok biyografisinden farklı olarak, başlıklar halinde bölümlere ayrılır. Yazar Napolyon ile ilgili anlatmak istediklerini '*Bonapart'ın Evâil-i Ahvâli*', '*İtalya Seferi-Kompo Formio Muahedesi*', '*Mısır Seferi*', '*Konsolosluk*', '*İmparatorluk*' ve '*Elba Ceziresi - 100 Gün*' başlıkları ile altı bölümde aktarır. Bu ayırım Napolyon'un hayatının dönüm noktalarını gösterecek şekilde tasarlanmıştır.

Ebüzziya Tevfik eserinin ilk bölümü olan 'Bonapart'ın Evâil-i Ahvâli' bölümünde 'Topçu mülazımlığından Fransa İmparatorluğuna kadar irtika ve Avrupa haritasında bir çok tahavvülât icra eden' kişi olarak nitelediği Napolyon Bonapart'ı tanıttığı biyografisine onun doğum yerini ve zamanını vererek başlar. 15 Ağustos 1769'da Korsika şehrinde dünyaya geldiğini söylediği Bonapart'ın gittiği okulları ve nasıl bir öğrenci olduğunu anlatır.

Ebüzziya Tevfik bunları anlatırken Napolyon Bonapart'ın okula gidebilme sebebini eski hanedandan olan babasının soylu olmasına bağlar:

"...Müşariün-ileyh isbât-ı asalet etmemiş bir âdemin oğlu olsa idi mektebe duhûlüne imkân yok idi." (s.4)

Ebüzziya Tevfik'in kişilerin hayatlarını babalarının etkilediğine dair olan fikrini göstermesi bakımından bu satırlar anlamlıdır. Yazarın Bonapart'ın en sevdiği derslerin adlarını sayabilecek kadar yakından tanıyormuş gibi aktarır. Coğrafya, tarih ve matematik derslerini sevdiği gibi bilgileri bile çok detaylı aktarması okuyucuda ilgi uyandırır.

Ebüzziya Tevfik'e göre başarı bir tesadüf değil yordanabilir bir gerçekliktir. Bu bakımdan Napolyon'un hayatının erken yıllarında dahi hocalarının onun yükseleceğine dair inançları olduğunu söyler. Napolyon'un eğitimini ve yeteneklerini ön plana çıkarır. Fransız İhtilâli sırasında Bonapart 20 yaşında bir genç olduğunu aktardıktan sonra o sıralarda neler yapmakla meşgul olduğunu anlatır. Eserin bu kısmında ve yer yer tamamında Ebüzziya Tevfik'in Bonapart'ın düşüncelerini anlatabilecek kadar konusuna hâkim olması yada en azından böyle bir

⁷³ Ebüzziya Tevfik, **Napolyon**, I.Baskı, (Kostantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya, 1299)

tavırla onu anlatması dikkat çeker. Fransız Devriminden önce Bonapart'ın Korsika adasını almayı aklından geçirdiğini şu sözlerle okuyucuya aktarır:

"Müşartün-ileyh evâil-i inkilâbda vakayiden istifade ile Korsika ceziresini ele geçirmeyi düşünmüş idi." (s.6)

Bu ve benzer satırlar vesilesiyle okuyucu yazarın kim olduğunu bilmesee eserinin Napolyon'a yakın biri tarafından kaleme alındığı zannına kapılabilir. Şu satırlar da bunlara örnek verilebilir:

"Fakat teşebbüsâtında muvaffak olabileceğine itimad edemediği cihetle niyetini tebdil ederek, istikbalde Fransa'nın kendisine ve müteallikatına ita eyleyebileceği şân ve ikbâli tasvire başladı. " (s.7)

Yazar, Napolyon'un 24 yaşında binbaşılıktan mirlivalığa terfisini anlattıktan sonra eserinin ikinci bölümü olan *'İtalya Seferi-Kompo Formio Muahedesi'* başlıklı bölüme geçer. Bu bölümün başında Tevfik, Napolyon Bonapart'ın 'melahatle meşhur' ilk eşi Josephine de Beauharnais ile evlendiklerinin üçüncü gününde yani 11 Mart 1796 senesinde Marsilya'ya gittiğini ve orada orduya hitaben bir konuşma yaptığını anlatır. Yazar bu anlatımı sırasında 'Bir aya kadar ya ben telef olmuş olacağım ve yahut Avusturya ordusu ric'ate mecbur olacaktır.' sözünü de adeta kendisi de dinleyicilerin arasındaymış gibi heyecanla aktarır. Bu bölümün ilerleyen sayfalarında Tevfik, Napolyon'un Osmanlı ile ilişkilerine de değinmiştir.

1796 senesinde İtalya Seferine maiyetinde 38000 askeri ile giden Napolyon'un başarısını ona hayran bir dille aktaran Ebüzziya Tevfik 1896 yılında yapılan İtalya seferini aktardıktan sonra eserinin üçüncü bölümünü ismiyle müsemma hale getirerek sadece Napolyon'un 'Mısır Seferi' anlatır. Bu seferi anlatmaya başladığında zamanda iki yıl kadar atlama yapar. 1896'dan 1898'e geçerek Mısır seferini aktarmaya başlar. Bu bakımdan olayları seçerek aktardığı izlenimi uyandırır. Bonapart'ın Fransa'ya dönüşünü, halkın onu karşılamasını ve onuruna verilen ziyafeti anlatarak Napolyon'un Fransa'da kendisi ile ilgili olarak yarattığı algıyı yansıtır. Yazar, bu dönüşten sonra Viktoria (zafer) adının bir sokağa verilmesini başarılarının ödülü olarak nakleder.

Ebüzziya Tevfik'in eser boyunca Napolyon'a hayranlık uyandıracak ifadeler kullanmakla birlikte onu niteleyecek sıfatlardan kaçınması ve onu açık bir şekilde övmemesi biyografinin nesnelliği konusundaki hassasiyetine dikkat çeker. Ancak bu bölümde bir kaç sıfatla onu niteleyerek onu anlatmaya çalışması ilginçtir:

'Maneviyâtında gayet ketum olup maksadına hizmet edebilecek hususatta pek mütecessis idi.
(s.14)

Ordusunu Mısır'da bırakarak Fransa'ya dönen Napolyon Bonapart'ın konsül unvanını almasıyla 'Mısır Seferi' bölümü sona erer. Ebüzziya Tevfik eserin 'Konsolosluk' başlığı ile başlayan bölümünde 1799'dan 1814 yılına kadar süren Napolyon hükümeti döneminde Fransa'nın 'en şanlı ve iktidarlı' devrini yaşadığını söyler. Ayrıca yazar 14 Haziran 1800'de Marengo savaşının sonuçlarına değinir. 1801'de imzalanan Luneville anlaşmasını ve Napolyon'un 3 milyon oy almasını esere konu etmiştir.

Eserin 'İmparatorluk' başlıklı bölümünde eser boyunca kendini hissettirmekten kaçınan Ebüzziya Tevfik'in ilk defa olarak bu bölümde fikirlerini ortaya koyduğu görülür. Napolyon, Prusya, Rusya ve Avusturya'ya karşı galip olmasına rağmen İspanya Trafalgar'da İngilizler ile yaptığı savaş ve sonuçlarını yani İngiltere'nin zaferini anlatan Ebüzziya Tevfik böylelikle Bonapart'ın tarihi hatasına da değinmiş olur. Avusturya'nın Fransa'dan intikam almak niyetini sezen Napolyon'un Viyana'yı ikinci kez istila etmesini aktarır. Bu arada Bonapart'ın eşi Josephine'den çocuğu olmadığı gerekçesiyle boşanmasını da anlatır.

Ebüzziya Tevfik, Napolyon'un 1812'de Neman nehrini geçmesi, barış teklifini geri çevirmesi ve Fontainebleau Sarayına davet ettiği askerlerine konuşma yapması tarihi olaylar olarak gözler önüne serer. Daha sonra eserin son kısmı olan 'Alba Ceziresi' bölümüne geçer. Avrupa devletlerinin ittifakıyla Toskana sahilinde bulunan Alba adasına gönderilen Napolyon'un orada geçirdiği günlere değinir. Fransa'ya dönüşü ve iktidarı yeniden elde etmesini anlattıktan sonra vefatı ve cenazesinden bahsedilerek eseri tamamlar.

Ebüzziya Tevfik, bu biyografisinde Napolyon'un siyasi hayatını ön plana çıkarır. Ancak bunu yaparken onu bir kahraman olarak yansıtmaz. Onu olduğundan farklı göstermeye çalışmaz. Sevapları ve günahları ile bir insan portresi çalışır. Bu yüzden gereksiz sıfatlar kullanmaktan kaçınır. Sade ve akıcı bir dil kullanmayı tercih eden yazar anlatımında uzun cümlelere yer vermez. Böylelikle Napolyon'un hayatının önemli bölümlerini okuyucusunu sıkmadan aktarmış olur.

10.4.Bufon ⁷⁴

Ebüzziya Tevfik bu eserinde on sekizinci yüzyılda yaşayan ve natüralizmi şiar edinen Fransız müellifi Buffon'u tanıtır. Yazar, eserine Buffon'un Fransız edebiyatındaki yerini anlatarak başlar. Fransız edebiyatıyla ilgilenenlerin onun eserlerine Fransa'daki her mecmuada rastlayabileceklerini belirtir.

Buffon'un Fransız edebiyatındaki yerine ve önemine değinen yazar, daha sonra Osmanlı topraklarında onun tanınmasının nasıl gerçekleştiğinden bahseder. Onun eserlerinin seksen yıl önce Türkçe'ye çevrildiğini belirtir. Buffon'un eserlerinin o tarihten 65 sene evvel III. Selim döneminde çevrilmiş olduğunu ve bahsi geçen eserin Tasvir-i Efkâr'da tefrika edildiğini dip not ile belirtir. Ebüzziya, Buffon'un eserinin Türkçe'ye çevirisi yapılmasına rağmen Türkçe yayınlarda yazar hakkında tafsilatlı ve topluca bir bilginin olmadığını altını çizer. Belli ki yazar bu eksikliği hissetmiş ve gidermek amacıyla bu biyografiyi yazmak üzere yola çıkmıştır.

Eserde yazarın edebiyat için değeri vurgulandıktan Buffon'un 7 Eylül 1707 tarihinde doğduğu belirtir. Tevfik, Buffon'un asıl adının Georges-Louis Leclerc olduğu kendisine XV.Louis tarafından verilen kontluk ünvanı ile kendisinin sahip olduğu arazinin adını aldığı gibi detaylı bilgileri de aktarır. Doğum yeri, tarihi, çocukluğuna dair aktarımlar da yapar. Yazar, Buffon'un köy ve kır hayatından tat aldığını büyük şehirleri hiç bir zaman sevedemediğini anlatırken Tarih-i Tabiat adlı eserinden alıntı yaparak bu fikri onun eserinden edindiğini gösterir:

"Hatta müşarün-ileyh yazmış olduğu Tarih-i Tabiatının Geyik bahsinde 'Dünya'da sema, arz, vadiler ve ormanlar bakmakla doyulur ve gezip yürümekle bitip tükenir şeylerden olmadığı gibi insanı da hiç bir vakit usandırmadıklarından nev-i beşerin niam-ı hakikalarındandır.' demiştir." (s.5)

Ebüzziya Tevfik, diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de yazdığı kişinin babası ve baba mesleğini verdikten sonra ilk eğitim yıllarına geçer. İlk eğitimini Cizvit mektebinde yapan Buffon'un çocukluğunu tasvir eden Tevfik adeta o günlerde yazarın yanındaymış gibidir.

Yazar Buffon'un hukuk eğitimini red etmesi, anne tarafından bir akrabasından miras alması ve bir İngiliz asilzadesiyle tanıştıktan sonra seyahat fırsatını bulması

⁷⁴ Ebüzziya Tevfik, **Bufon**, I.Baskı, (Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya, 1299)

gibi detayları aktardıktan sonra onun yükselişini anlatır. Buffon'un bilgi ve birikimine hayran olan âlimlerin onu henüz 26 yaşında iken Encümen-i Ulum azalığına getirildiklerini bundan sonra Buffon'un ünlü matematikçi Newton'dan çeviri yaptığını, orman yetiştirme hakkında risaleler ve muhtıralar yayınladığını söyler.

Buffon'un hayatının, 32 yaşında iken kral bahçesinde memur olduktan sonra değiştiğinin altını çizen Tevfik, bu memuriyetten sonra yazarın önemli bir eseri olan Tarih-i Tabii'yi yazmaya karar verdiğini aktardıktan sonra yazarın bu eserinde hangi konuları işlediğini anlatır. Yazarın detaylı anlatımından bu eseri okumuş olduğu kanaatine varıyoruz:

"... müşarûn-ileyhin tasvir ettiği Tarih-i Tabii mesela Yunanlıların Aristosu ve Romalıların Pliny'i gibi hayvanat ve nebatatın bazı sınıflarını tayin ve tariften ibaret olmayıp, Buffon bu tarihte kürre-i arzın hilkatinden beri uğradığı inkılâbât ve tahavvülâtı ve hava ile rüzgârı, yağmuru, ihtilâfât-ı ekâlimi, dağları, vadileri, madenleri ve volkanları bahar ü neharı, muhtelif el-ecnâs olan insan ve hayvanatı velhasıl mükevvenâtın umûmunu nazar-ı mütâlaadan geçirmeye ve hatta hayvanatın yalnız suver ü eşkâlini değil mâhiyyet ve hissiyyâtını ve müteayyis oldukları ormanlarla vadileri dahi irâe etmeye azm eylemiştir. " (s. 11)

Böylece Buffon'un Tarih-i Tabii adlı eserinin içeriği hakkında bilgi vermiş olan yazar, daha sonra eseri üslubu açısından değerlendirir:

"Buffon bu eser-i cesîmini her bir sınıfa yarayacak surette vücuda getirmeyi iltizam eylemiş ve mesela bir ulema-yı bî-müdânîyi mütelezziz ettiği gibi hiç bir fenne mensup olmayan bir ademe dahi müstefîd edebilecek sûrette bir üslup ifade-i itihâzına karar vermiştir." (s. 11)

"Fi'lhakika Buffon her neyi tasvir ederse ifadesini onun mahiyetiyle mütenasib düşürmüştür." (s. 22)

Buffon'un eserdeki anlatımı ile ilgili böyle bilgiler aktaran Ebüzziya Tevfik biyografinin ilerleyen sayfalarında eserin bölümlerini dahi tanıtır. Böylece eser hakkında detaylı bilgi vermiş olur:

"İşte bu on beş cild kitab 'Kürre-i Arz Hakkında Nazariyat-ı Umumiye' ve 'Tabi-i Hayvanat ' 'Tarih-i Beşer' ve ' Tarih-i Hayvanat Zü-Erbat El-akdam' mebahsini şamil idi." (s.19)

Eserin devamında Ebüzziya Tevfik, Buffon'un çalışma temposunu aktarır. Buffon'un yaşadıklarını sade bir dille anlatırken yazarın bazı samimi ifadelerine de

yer vererek onun herkes gibi biri olduğunu sezdirmeye çalışır. Onun sabah erken kalkabilmek için çaba sarf etmesi, saatlarca çalışarak ciltler halindeki eserlerini oluşturması yazar tarafından okuyucuya bir örnek kişi olarak sunulur. Sıkı çalışma temposuyla eserini tamamlayan Buffon'un çalışkanlığı gözler önüne seren yazar daha sonra onun ne kadar sürede eseri tamamladığını belirtir. Tarih-i Tabi'nin tamamlaması hakkındaki bilgileri verirken onun sabrını ve çalışma azmini aktarmaya çalışır. Yazar biyografinin devamında Fransız düşünürün bu esere bir zeyl yazdığını da belirtir. Buffon'un azmini göstermeye çalışan yazar, 9 ciltlik Tarih-i Tuyur adlı eseri hakkında da bilgi verdikten sonra onun kendi ifadelerine yer verir.

"Elli sene bilâ-fasıla yazıhanemin önünden ayrılmayarak ve her türlü ezvak ve ataleti terk ederek muvaffak oldum. " (s.21)

Böylece okuma-yazma ve çalışma konusunda Fransız yazarı timsal gösteren Ebüzziya Tevfik, Buffon'u eleştirenlere karşı savunmaya geçer. Onun eserlerinden bir iki hatayı çıkarıp ilan edenlerin müellifin başarısını gölgeleyemeyeceğini belirtir. Ayrıca onu farklı yönlerden tenkit edenleri de hoş görmez. Yazarın başarısını takdir eden Tevfik, Buffon'un yaşadığı dönemde Fransa'yı yöneten XV. Louis'nin onun heykelini yaptırmasını da onaylar. Yönetimin böyle bir teşvik anlayışı gütmesini över.

Buffon'un kişisel özelliklerine de yer veren yazar anlattıklarını delillerle kuvvetlendirmek için Buffon'un mektubundan satırlara ve sözlerine yer verir. Ebüzziya Tevfik, diğer biyografilerinde olduğu gibi Buffon'un özel hayatına çok girmeden, sadece bir paragraf ile, 40 yaşındayken kendisinden 20 yaş küçük biriyle evlenen Buffon'un evliliğine değinerek ömrünün nihayetine kadar aynı kişiyle evli kaldığını da aktarır.

Buffon'un ölüm tarihini 16 Nisan 1788 olarak veren Ebüzziya Tevfik onun son sözlerinin şunlar olduğunu dahi okuyucusuna aktarır:

"Meslek, namus ve fazileti hiç vakit terk etmeyiniz. Çünkü mesud olmak için bundan başka çare yoktur." (s.36)

Buffon'un hayatından ve çalışma temposundan etkilendiği tüm eserden belli olan Ebüzziya Tevfik'in eserin sonunda kendi fikirlerini dile getirdiği görülür. Fikirlerini aktarırken Buffon'a olan hayranlığı açıkça görülür:

"Bahusus seksen senelik bir ömür içinde birkaç asırlık ömrün kifayet edeceği tedkikat-ı hikemiyanesi şamil 40 adet cild-i kebirden ibaret bir telif-i mükemmel vücuda getirmiştir." (s.36)

Eserde Buffon'a olan hayranlığını gizlemek gereği duymayan Ebüzziya Tefvîk onu okuyucusuna örnek bir şahsiyet olarak sunarken eğlenceli bir üslupla okuyucusunu eserine bağlamayı başarır. Buffon'un Tarih-i Tabiat adlı eserinden alıntılar yaparak anlatımını daha ziyade bu eser üzerinden sürdürse de okuyucuya onun mayasında var olan çalışma ve tabiat aşkını aktarmaya çalışır.

10.5. İbn-i Sina⁷⁵

Onuncu yüzyılın sonu, on birinci yüzyılın başında yaşayan, El-Kanun Fi't Tıp müellifi ünlü filozof ve hekim İbn-i Sina'yı tanıtır. Tek bölüm halinde yazılmış olan bu biyografide önsöz dahi bulunmaz.

İbn-i Sina'nın tam adının Ebu Ali b. Hasan b. Abdullah b. Hüseyin b. Ali İbn-i Sina olduğunu aktardıktan sonra onun nerede, ne zaman doğduğundan bahisle eserine başlar. Daha sonra babasının kim olduğuna değinir. Babası Hüseyin b. Abdullah'ın saygın bir bilim adamı olduğunu ve bulunduğu görevleri aktardıktan sonra bu durumun İbn-i Sina'nın eğitim hayatına etkileri üzerinde durar. Bu bakımdan İbn-i Sina'nın hayatı, Ebüzziya'nın babadan yana şanslı isimlerin ön plana çıkmakta diğerlerine göre daha başarılı olduğu tezini destekler.

Baba ve annesinin çabaları ile hocalarla büyütülen İbn-i Sina'nın küçük yaşlardan itibaren hocalarını şaşırtacak derecede bir zekâya sahip olduğunun altını çizen Ebüzziya Tevfik, bir zaman sonra hocaların bile ona yetmediğini de aktarır. İbn-i Sina'nın Abdullah Babili'den ders alma fırsatı bulduğunu söyleyen yazar onun ayrıca İsmail Zahid'den de ders aldığını anlatır.

Buhara'dan ayrıldıktan sonra kendi kendine tıp ilmiyle ilgilenmeye başlayan İbn-i Sina'nın ilmi, Tevfik'e göre, tıp konusuna merakı sayesinde gelişir. Bu sayede geliştirdiği ilaçlarla zaman içinde insanları tedavi etmeye başladığını söyler. Tıp ve matematik alanında kendini geliştiren İbn-i Sina'yı anlatmaya devam eden yazar bir gün Buhara'da sahaf çarşısında başından geçen bir olayı aktararak anlatımını renklendirilmiştir. O gün İbn-i Sina'ya bir akıl hastası bir kitap verir. İbn-i Sina ona kitabın değerini anlayacak, ehil bir kişiye vermesini söylediğinde kitabın sahibinin paraya ihtiyacı olduğunu işitince hemen onu değerinin bir kaç misline satın aldığını anlatır.

Anlattıklarıyla İbn-i Sina bunları yaşarken yanındaymış hissi uyandıran Ebüzziya Tevfik, diğer eserlerindeki tavrını değiştirmeye çalışmış ancak başaramamış gibi görünmektedir. İbn-i Sina'nın Buhara şahı Nuh bin Mansur'u yakalandığı hastalıktan kurtararak onun minnetine malik olduğu için şahın büyük

⁷⁵ Ebüzziya Tevfik, **İbn-i Sina**, I.Baskı, (Kostantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1299)

kütüphanesinden yararlanmanın yolunu bulduğunu aktarır. Buhara-Hercan, Rey ve Hemedan şehirlerine gidişi ve oralarda yaptıklarını anlatır.

Ebüzziya Tefik, diğer biyografilerinde olduğu gibi bu eserinde de sade bir dil ile yazarak akıcı olmayı başarmıştır. İbn-i Sina'nın hayatını anlatmaya çalışan yazar, onun hekimlik yönüne ağırlık verir. Aktardıklarını kuru bir anlatımla vermeyen yazar eserde anlatımını renklendirmeye çalışmıştır. Mesela İbn-i Sina'nın padişaha söylediklerini kurgulamak gibi yöntemlerle bunu gerçekleştirmeye çalışır.

10.6.Benjamin Franklin ⁷⁶

Ebüzziya Tefvik bu eserinde Amerika'nın çok yönlü siyasetçisi Benjamin Franklin'in hayatını anlatır. On sekizinci yüzyılda yaşayan Franklin'i tanıtan eser, sekiz bölümden oluşur. İlk yedi bölümünde başlık bulunmaz. Sekinzinci bölümde '*Franklin'e Mensup Bazı Akval*' başlığı görülür. Yazar kendi fikrini açıklama gereği duyduğunda, başka bir konuya ya da zamana geçtiğinde, Benjamin Franklin'in mektuplarını aktarırken eserini işaretlerle bölümlere ayırır.

Ebüzziya Tefvik, esere Benjamin Franklin'in 1706 yılında doğduğunu söyleyerek başlar. Onun Boston'da Josiah Franklin'in oğlu olarak dünyaya geldiğinden bahsederek devam eder. Josiah Franklin'in aslen İngiliz olduğunu ve Protestanlığın bir fırkasına mensup olarak İskoçya'dan Amerika'ya göç ettiğini anlatır. Oğlunu mezhebinin terbiye anlayışıyla yetiştiren Josiah Franklin'in ailesini sabun atölyesiyle geçindirdiğini söyler. Kendisi zanaatkâr olan Josiah Franklin'in, çocuklarının her birini küçük yaşlarda iken birer zanaate yönlendirdiğini aktarır. Bu sebeble Benjamin Franklin'in de babası tarafından henüz on yaşında iken bir mum fabrikasına çırak olarak verildiğini söyler.

Yazar, babasının Benjamin Franklin'in hayatına etkisini böylece anlattıktan sonra onun karakter özelliklerini anlatmaya başlar. Onun çocukluğundan beri arkadaşlarına rehberlik eden lider bir çocuk olduğunu ve kendisinin de bunun farkında olarak büyüdüğünü anlatır. Yazar lider özelliklerine haiz bu çocuğun çalışkanlığını ön plana çıkarır. Onun okuma aşkıdan da bahseder. Ebüzziya Tefvik, Franklin'in yaşadığı dönemde Amerika henüz çok gelişmediği için İngiltere'den Amerika'ya kitap sevk edildiğini söyler. Benjamin Franklin'in böyle bir dönemde kitap okuyabilmek için matbaa sahibi olan ağabeyinin yanında çalışmaya başladığından bahseder. Ağabeyinin sinirli mizacına kitap okumak uğruna katlanan Franklin'in bazı konularda onunla anlaşamadığını anlatır. Franklin'in kişiliğinden de ödün vermediğini anlatmak için ağabeyi ile yaptığı konuşmayı kurgulayarak aktarır:

⁷⁶ Ebüzziya Tefvik, **Benjamin Franklin**, 3.Baskı, (Kostantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya, 1889-1890)

"Gördüğüm hizmetin ücretini vermiyorsun! Sana yalnız boğaz tokluğuna hizmet ediyorum. Mademki benim gördüğüm iş nafakamla mütenasib imiş; yediğim etimenin bedelini hesab eyle elime ver başka bir şeye karışma." (s.9-10)

On dört yaşında iken ağabeyine böyle bir teklifte bulunan Benjamin Franklin'in ilerleyen yıllarda mecburen onun yanında hayatını idame ettirdiğini söyleyerek devam eder. Geçen süre içerisinde bir gazete açan ağabeyinin yanında mürettip çırağı olan Benjamin'in yazarlığa heves etmeye başladığını aktarır. Fakat bu hevesini ağabeyine söyleyemediği için makalelerini gazetenin kapısına kimse görmeden bırakıp tahrir heyetinin dikkatini çekmesi için beklediğini anlatır. Yazar, tahrir heyetinin onun yazılarını hiç bir düzeltmeye ihtiyaç duymaksızın yayınlamalarının Benjamin Franklin'in hayatında bir dönüm noktası olduğunu vurgular. Ağabeyi ve babası ile fikir ayrılığına düşerek matbaadan firar eden Franklin'in iş bulmak için öncelikle Newyork'a sonra Philedelpia'ya ve en sonunda İngiltere'ye intikal ettiğini söyler.

Benjamin Franklin'in hayatındaki bu dönümü aktaran Ebüzziya Tevfik Londra'da matbaalarda mürettib olarak çalıştığını anlatır. Böylece Franklin'in çalışma hayatının seyrini veren yazar, onun özel hayatına da bu noktada değinir. Londra'da 'muhabbetine layık' bir kadınla evlendiği hususuna hatırlatır. Ancak bu hususa detaylı yer vermez. Konuya şöyle bir değindikten sonra çalışma hayatına geri döner.

Yazar, Londra'da sermaye toparlayan Franklin'in Philedelpia'da son teknik ile çalışan bir matbaa kurduğunu söyler. Ebüzziya Tevfik bu noktada yazısını iki işaret ile ayırır. İki işaret arasında kalan yaklaşık bir buçuk sayfa civarında bir bölüm oluşturur. Bu bölümde kendi emeline nail olmak isteyen kişinin önünde hiç kimsenin ve hiçbir şeyin duramayacağına dair kendi fikirlerine yer verir:

"İnsan mümkünü'l husus olan şeylerden hiçbir vakit meyûs olmamalıdır. Çünkü meyûsiyet, acz ve meskenet hali olduğu cihetle insanın gayret ve ikdâmını kesr eder. Binaenaleyh her kim meşru olan ameline nail olmak isterse say ve ictihâdında musirrâne devam etmelidir, zira meram ve ikdâmın elinden hiçbir şey kurtulmaz." (s.13-14)

Ebüzziya Tevfik, Franklin'i anlatmaya devam ederken onun siyaset, felsefe, bilim üzerinde tartışmaların yapıldığı ilim encümeni olan jontoyu kurduğunu aktarır. Yazar, Franklin'in ilmî çalışmalarından bahsederken onu; Volter ve Rousseau gibi isimlerle kıyaslar:

"Müşarün-ileyh kendisine hüsn-i suretle tûl-i müddet muhâfaza-yı hayatı temîn edecek vesâiti kâfil olmak üzere bir hatt-ı hareket tahsis eylemiş olduğu cihetle onun bu mesleğine bazı hükemâ hûd-perestlikle ahlâk-ı fâzılanın itilâfı namını vererek, zımnen müşarün-ileyhi muâheze etmek istemişlerdir. Halbuki Franklin Volter ile Rousseau'nun mesleği arasında bir târik-i felsefeye sâlik olarak, ne Volter gibi huzûzât-ı nefsânîyyesini istihsâl için hükümdarlara musâhib ve ne Rousseau gibi ale-l-ıtlak her şeyi pay-ı tahkir altına alarak, insanlarla ihtilâttan müteneffir ve mütecâhib idi. Kendisi tutmuş olduğu târik-i itidalde devam ile her ferdi muamele-i taltîfiyye ile dilşad ve herkes havsala-yı idrâkine sığabilecek surette vesâyâ-yı hikemiye irâdiyle irşâd eylerdi." (s. 17)

Eserin devamında kronolojik bir hayat hikayesi anlatımı kesilir. Ebüzziya Tevfik bu noltadan sonra Benjamin Franklin'in onüç erdem tasavvuru hakkında bilgi verir. Bu konu bağlamında onun kişisel özelliklerinden de bahseder. Yazar, on üç erdemden dokuzunu şöyle sıralar: Riyâzet, sükût, sükûn, intizâm, sebat, azim, tassaruf, iffet, tevazû. Daha sonra Franklin'in bunlar üzerindeki düşüncelerini aktarır, onun bu özelliklere haiz biri olduğunu anlatır. Bunu yaparken onun anılarından ve konuşmalarından yararlanır. Yazarın bu anlatımlarında Benjamin Franklin'i yakından tanıyan birinin söylemlerine benzer şu tarz ifadeleri dikkat çeker:

"Franklin riyâzeti birinci mertebede şümâr etmiştir." (s.18)

"Franklin laf-perdâzlıktan dûr u dırâz nutuklar irâdından hoşlanmaz ve 'kelâm gümüş ise sükût altındır' kavl-i meşhûruna ittibâdan ayrılmazdı. (s.20)

"Franklin bir dakika bile vaktini zâyi etmek istemezdi." (s.22)

Ebüzziya Tevfik, Benjamin Franklin'in bir kişide olmasını gerekli gördüğü erdemlerin hepsine kendisinin haiz olduğunu anlatırken onun hayatının diplomatik noktalarına da değinir. 16. Louis döneminde Paris anlaşmasını imzalayan delegelerden biri olduğunu da bu noktada zikr eder. Bu duruma değindikten sonra Benjamin Franklin'in özelliklerinden bahsetmeye devam eder.

Böylece Benjamin Franklin'in kişisel özelliklerini aktaran Ebüzziya Tevfik başka bir başlıksız bölüm daha açar. Bu bölümde yazar, 1746 yılında elektrik alanındaki gelişmelerin ilim dünyasını harekete geçirdiğini ve Franklin'in bu gelişmelere katkılarını anlatmaya başlar. Onun paratoneri icadının ne şekilde ve nerede olduğuna değinir. Bu icadından dolayı takdir görmekle bereber Franklin'i eşkiya ilan eden İngiliz hükümetinin onun bu keşfini takdir etmediğinden bahseder. İngiliz Kralı III. George'un paratonerin imaline izin verdiğini ancak onun da imalatta

kendi keyfiyetine öncelik verdiğini aktarır. Franklin'in Paris'te olduğu sırada Amerika'dan bir mektup aldığını ve bu mektuba cevaben yazdığı 14 Ekim 1777 tarihli mektubundan bazı bölümleri aynen aktarır. Kendisi bu mektubunda İngiliz hükümetinin paratoneri değiştirme isteğini red eder.

Yazar eserin devamında Franklin'in Amerika'ya gidişini ve oradan Fransa sefiri olarak Paris'e gönderilişini aktarır. Benjamin Franklin'in Paris'te nasıl karşılandığını aktarmadan önce onun sefirliği sırasında gerek Amerika'da gerekse Avrupa'da cereyan eden gelişmeleri anlatır. Bu arada Franklin'in orada Fransızcasını geliştirdiğini ve ahlak üzerine kitap yazdığını aktarır. 1778 yılında Fransız İhtilali sırasında Paris'te bulunan Benjamin Franklin'in Voltaire ile aynı encümen-i danişde yer aldıklarına değinir.

Ebüzziya Tevfik, 1780 yılında Paris'ten Amerika'ya dönen Benjamin Franklin'in orada el üstünde tutulduğundan bahseder. Amerika'ya döndükten sonra Franklin'in önce Philedelphia'da meclis üyeliğine sonra da Penslvenia Cumhuriyeti başkanlığına getirildiğinden bahseder. 17 Nisan 1890 senesinde vefat ettiğini söyledikten sonra *'Franklin'e Mensup Bazı Akval'* başlığı altında Benjamin Franklin'in sözlerini aktararak eserine son verir.

Ebüzziya Tevfik, eserinde Benjamin Franklin'in kişisel özelliklerini ön planda tutmuş, onun herkesçe bilinen siyasetçi yönüne arka planda bırakmayı tercih etmiştir. Bu durum onun bilinmeyen yönlerini ortaya çıkarmak isteğinden kaynaklanmış olabilir. Sade bir dille Franklin'in bilinmeyen yönlerini anlatma çabası içine giren yazar, anlatımını mektuplar ve konuşma metinleri ile süsler. Ancak bunların kaynaklarını belirtmez.

10.7.Hasan Bin Sabbah⁷⁷

Ebüzziya Tevfik, bu eserinde Büyük Selçuklu döneminde yaşayan ve Haşhaşi tarikatının lideri olan Hasan Sabbah'ın hayatını anlatır. Yazarın Hasan Sabbah'ı neden seçtiğine dair bir önsöz yazmadığı bu eseri, tek bölümden oluşur.

Ebüzziya eserine Hasan Sabbah'ın 430-440 seneleri arasında Irak'ta dünyaya geldiğini ve 35 yaşına kadar pek çok memleket gezdiğini söyleyerek başlar. Hasan Sabbah'ın hocası olan Abdülmelik'in ona Şiiliğin bir kolu olan İsmailiye mezhebini tanıtarak kabul ettirdiğini söyleyen yazar daha sonra dip not ile bu mezhebin evveliyatı hakkında bilgi verir.

Yazar, Hasan b. Sabbah'ın İslam'ı kabul ettikten sonra ilim ve fende ilerlemeye başladığını söyler. Onun zamanla kazandığı itibar sayesinde Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın huzurunda bulunduğunu da aktarır. Nizamülmülk'ün teveccühlerine mazhar olduğunu ve onun yakın çevresinde bulunduğunu anlatır. Fakat Nizamülmülk'ün damadı Ebümüslim ile iyi anlaşamadığını belirtir.

Eserin devamında Hasan Sabbah'ın Alamut kalesini ne şekilde aldığını ve sonra kalenin hayallerini gerçekleştirmek elverişli bir yer olduğunu düşünerek orada ikamet etmeye karar kıldığını söyler. Ebüzziya Tevfik verdiği dipnot ile bu kalenin nasıl bir yerde olduğuna dair malumat verir. Daha sonra Hasan Sabbah'ın bu kalenin eski sahiplerini ne şekilde oradan uzaklaştırdığına dair olayları hikâye eder.

Zamanla Hasan Sabbah'ın kendi cemaatinin sevilen ve sayılan bir ismi olduğunu belirten yazar, çevresinde onun için ölmeye hazır kişilerin bile olmaya başladığını anlatır. Melikşah'ın ölümünden sonra Selçukluların taht kavgaları içinde bir döneme girmesinin Hasan Sabbah'ın bu derece kuvvetlenmesinde önemli rol oynadığını ifade eder.

Eserin devamında Hasan Sabbah'ın feth ettiği yerler ve o yerlerdeki insanları kendi mezhebine davet edişi anlatılır. Onun gittiği yerlerde insanların nasıl yavaş yavaş mezheplerini değiştirmeye başladıklarını aktaran yazar daha sonra Hasan Sabbah'ın görevlendirdiği insanların nasıl -kendi ifadesiyle- 'Hıristiyan misyonerleri' gibi çalıştıklarını anlatır.

⁷⁷ Ebüzziya Tevfik, **Hasan Bin Sabbah**, I.Baskı, (Kostantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya, 1300)

Sultan Mahmud ile Bâtıniler arasında yaşanan olaylarda çok sayıda kişinin öldüğünü de ifade eden Ebüzziya Tevfik Selçuklularda Sultan Sencer'in başa geçmesinden sonra onunla da ne şekilde uğraştığını anlatır.

Ebüzziya Tevfik Hasan Sabah'ın nasıl biri olduğunu, nasıl bir eğitim aldığını aktardıktan sonra Nizamülmülk ile Hasan Sabbah'ın rivayet edildikleri gibi aynı hocadan ders almış iki arkadaş olmadığını belirtir. Bu yanlış bilgiyi düzelttikten sonra eserin bu ilk kısmını bitiren Ebüzziya Tevfik ayırdığı başlıksız ikinci kısımda Hasan Sabbah'ın mezheb ve cemaatinden olan fedailerinin hayat tarzlarını, kendi aralarındaki işaretleri gibi o cemaate özel bilgileri de verir. Daha sonra da onların ahvalini anlatarak haklarındaki rivayetleri aktarır. Hasan Sabbah'ın fedailerine dair bölümü bitirdikten sonra onun kurduğu devletin 132 sene devam ederek hicri 618 yılında Hülagü Han tarafından yıkıldığını söyledikten sonra eserini bitirir.

Ebüzziya Tevfik'in bir tarikat lideri olan Hasan b. Sabbah'ın hayatını eserine konu etmesi dikkat çekicidir. Yazarın bu tercihinin tarikat ile herhangi bir bağından kaynaklanıp kaynaklanmadığını bilemiyoruz. Yazar onu anlatırken tarikatı nasıl kurduğu ve ne şartlar altında devam ettirdiğini ön plana çıkarırken hayatına dair diğer ayrıntıları geride bırakır. Olayları anlatırken bir tarafa geçmek derdinde değildir. Tarafsız bir şekilde tarikatın kurulduğu dönem içindeki yeri ve önemini vermeye çalışır.

10.8.Şamfor⁷⁸

18.yüzyılda yaşayan Fransız yazar Nicolas Chamfort'un tanıtıldığı eserde Ebüzziya Tevfik yazardan genelde Şamfor veya Nikola Şamfor olarak bahseder. 18.yy'da bazı isimlerin öne çıkmayı başarırken bazılarının geri planda kaldığını belirterek eserine başlayan yazar, Şamfor'un geri planda kalanlardan biri olduğunu söyler. Memleketimizde de bu isimlerin az tanındığı söyleyen Ebüzziya, Şamfor'u tanıtma işini görev edinerek bu biyografiyi kaleme alır.

Eserin girişi niteliğindeki paragraftan sonra yazar Nikola Şamfor'un doğum yerini ve zamanını belirtir. Babasını hiç tanımadan büyüdüğü için onu 'bahtsız' olarak niteleyen Ebüzziya, annesinin zengin bir ailenin yanında çalışırken hamile olduğu anlaşılır anlaşılmaz kovulduğunu anlatır. Yazar bu tip durumlarda çevresinde gördüğü yaklaşımları anlatarak döneminin konuya bakışını yansıtmış olur. Onun eğitim hayatına dair elde var olan kısıtlı bilgileri de aktaran yazar onun sonunda Ruhbani sınıfa dâhil olduğunu belirtir. Tevfik eserin ilerleyen bölümlerinde Şamfor'un rahiplik ve ruhbanıyet konuları hakkındaki fikirlerine yer verir. Şamfor'un o dönemdeki hayatına dair 18-19. Yy'da Fransa'da yaşamış olan Sainte- Beuve'nin yazdıklarına da değinir.

Eserin devamında Nikola Şamfor'un yaşadıklarından bahseden yazar, onun aşka bakışına da yer verir. Şamfor'un fikirlerini farklı yazarların kalemlerinden veren Ebüzziya, hayatının ilerleyen dönemlerinde köye çekilen Şamfor'un yakınlarına yazdığı mektuplardan çıkarımlar yapar. Söz konusu mektuplardan yola çıkarak orada mutlu olduğu sonucuna varır.

Yazar, Nikola Şamfor'un 'inkılab-ı kebir' olarak nitelediği Fransız İhtilali sırasında Paris'e döndüğü bilgisini verir. Ebüzziya Tevfik'in, 'orada hükümferza olan heyecan-ı umumiye kapılarak Bastil'e girenlerin birincisi oldu' dediği Şamfor'un akademi üyesi olduğu halde akademilerin ilga edilmesini savunduğu için Bastil'e girdiğini aktarır. Bu süreci anlatırken onun cezasına sebep olarak gösterdiği konuşmayı hikâyeler.

⁷⁸ Ebüzziya Tevfik, **Şamfor**, I.Baskı, (Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya, 1300)

10.9.Harun Er-Reşid ⁷⁹

Ebüzziya Tevfik'in Matbaa-i Ebüzziya'da yayınladığı başka bir biyografi de Abbasi dönemi halifelerinden Harun Reşid'i tanıttığı ve 1300 yılında yayınlanan bu eserdir. Eser tek bölüm halinde olmakla beraber yazar, konunun akışına göre işaretler ile anlatımını ayırmıştır.

Yazar, Harun Reşid'i Abbasi halifelik düzenine göre beşinci halife fakat Abbasi halifeleri arasında şöhrette birincisi olarak niteler. Babası Mehdi'nin vali olarak Rey şehrinde bulunduğu sırada Harun Reşid'in doğduğunu belirtir ve doğum yılı hakkındaki rivayetlerden bahseder.

Harun Reşid'in Hicri 160 senesinde Bizans İmparatorluğu'na savaş açıp İstanbul'a sefer yaptığını aktaran yazar sonra o günleri nakleder. Bizans tahtında o dönemde kimin bulunduğunu hatırlatır. Reşid'in ordusunun beş ay sonra Üsküdar'a vardıklarını söyler. Rivayetlere dayanarak Harun Reşid'in Romalılarla yaptığı savaşta 74000 kişinin öldüğünü aktaran yazar bu savaşın sonuçlarına dair bilgiler verir. Ebu Hafsa'nın kasidesiyle bu gazayı anlattığını belirten yazar, kasidenin iki beytine ve bu beyitlerin açıklamalarına yer verir. Bunları aktardıktan sonra Harun Reşid'in babası Mehdi tarafından bu gaza için ne şekilde mükâfatlandırıldığını anlatır.

Yazar, Mehdi ile oğulları Harun Reşid ve Hadi arasındaki ilişkilerin seyrinden de bahseder. Daha sonra bu ilişkilerde Harun Reşid'in akıl hocası Yahya b. Halid Bermek ile olan ilişkisine değinir. Bu konuda kendi yazdığı tercüme hale atıf yaparak o eserde bu ilişkilerin anlatıldığını ifade eder. Ebüzziya Tevfik bu isimden etkilenmiş olmalıdır ki onun hakkında da bir biyografi yayınlar.

Eserde Harun Reşid'in kendisinden sonra tahta çıkacak veliahtı belirlemesinin ardından Abbasi devletinde değişen siyasal düzen anlatılır. Yazar, Caferin akıbeti hakkında tarihçilerin pek çok rivayeti olduğunu belirttikten sonra, bunların Cafer'in hal tercümesinde yazılı olduğunu ifade eder. Ancak yazarın kitap olarak yayınladığı biyografiler arasında böyle bir eser yer almamaktadır. Bu bakımdan Ebüzziya Tevfik'in gazetelerde yayınladığı biyografiler arasında olması ihtimal dâhilindedir.

⁷⁹ Ebüzziya Tevfik, **Harun Er-Reşid**, I.Baskı, (Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya, 1300)

Ebüzzîya Tevfîk'in, Bermek ailesinin akıbeti ile ilgili rivayetlerin bazılarını Müneccimbaşı Ahmed'in Sahaifü'l Ahbar'ından nakl ettiği görülür. Yazar Müneccimbaşı'nın bu eserindeki rivayetlerin diğer tarihî eserlerin verdiği bilgilere nazaran daha kuvvetli deliller sunduğunu söyler. Ayrıca İbn-i Halikan'dan da aktarımlar yapar. Bermekî ailesinin zaman içinde kaybettikleri nüfuzlarını anlatırken bu konu üzerine yazılmış, şairi belli olmayan bir manzumeye ve açıklamasına yer verir.

Yazar, Harun Reşid'i fiziki olarak tarif ettikten sonra Yahya Bermek'in vefatından sonra kendisine bırakılan nottan etkilenecek nasıl saçlarının ağardığını anlatır. Son olarak Harun Reşid'in kaç yılında ve kaç yaşında vefat ettiğini belirten yazar eserin sonuna kadar değinmeyi ihmal ettiği ayrıntılara girer. Harun Reşid'in onbir oğlu, on dört kızı olduğundan ve oğullarının hangilerinin halifelik yaptığından bahseden yazar eserini böylece sonlandırır.

Ebüzzîya Tevfîk'in sade bir dil kaleme aldığı eserde Harun Reşid döneminde yapılan savaşlar, halifelik makamı üzerinde yapılan halef-selef tartışmaları, Yahya b. Halid Bermek'in onun hayatına etkisi, Bermekîlerin Harun Reşid ile araları bozulduktan sonra düştükleri durum konuları üzerinde çokça durulur. Harun Reşid'in daha ziyade siyasi hayatını anlatan yazar, kullandığı kaynakları belirtip onları eleştirmekten geri durmaz. Olayları objektif olarak yansıtmakta başarılı olan Ebüzzîya'nın, Bermekîlerin akibetini anlatmak uğruna Harun Reşid'i bir parça ihmal ettiği söylenebilir.

10.10.Ezop⁸⁰

Eserde Ebüzziya Tevfik, İ.Ö. 6. Yüzyılda yaşıyan ve anlattığı masallar ile bilinen Ezop'u tanıtır. Bu biyografinin diğeri biyografilerden farkı gerçekte yaşadığı şaibeli olan bir kişinin hayat hikâyesine dair rivayetlerden oluşmasıdır.

Yazar, esere Ezop'u genel hatları ile tanıtarak başlar. Eserin başında yazar da Ezop'un hayatına dair bilinenlerin rivayetlere dayalı olduğunu belirtir. Yazar Ezop'un anlattığı hikayelerin pek çoğunu hayvanlardan veya haşerattan tertip ettiğini hatırlatır. Daha sonra Ezop hakkında bilgi aktaranları anan Ebüzziya Tevfik, Maxime Planude tarafından Ezop hikâyelerinin derlendiğini söyler. Yazar, Planude'un bu eserinde Ezop ile ilgili rivayetlere de yer verildiğini aktardığına göre kendisi de bu eseri okumuş olmalıdır.

Eserin devamında yazar Ezop hakkındaki rivayetleri aktarır. Ezop'un bir köle iken çiftlik sahibine satılmasının ardından başına gelenler sürükleyici ve aynı zamanda eğlenceli bir dille anlatan yazar rivayetlere dayanarak Ezop'un görüntüsünü tarif eder. Kişisel özelliklerini dahi aktarır. Eserde çiftlikte yaşamaya başlayan Ezop'un orada başından geçenler aktarıldıktan sonra çiftliğin kethüdası tarafından satılması ve Sisam adasına gidişi de anlatılır.

Ebüzziya Tevfik bu satırları kaleme alırken adeta Ezop'un yanında gibidir. Bazen onun kaç liraya satın alındığını söylerken bazen de Ezop'un ağzından cümleler kaleme alır. Köle pazarından bir filozof tarafından satın alındıktan sonra onun evinde yaşadıklarını anlatan Tevfik hikâye aktarır edadadır:

"Bir gün Ksantos bir ziyafet tertibiyle umumen şakirdanını davet eder. Esna-yı taamda işrete ziyade inhimâk gösterilmekle kafalar germagerm olduğunu Ezop müşahede ettiğinde 'Efendiler! İşretinin üç derecesi vardır: Birincisi neşve, ikincisi sarhoşluk, üçüncüsü nedamettir. Dikkat edin ki birinci dereceyi aşmış olmayasınız çünkü o halde giribanınızı üçüncüsünün derdest edeceğinde şüphenez olmasın' der. "(s. 21)

Sisam'dan ayrıldıktan sonra Sardes'te yaşamaya başladığını belirten yazar Ezop'un ölümünün feci şekilde olduğuna dair rivayete de eserin sonunda değinir. Onun Atina'da idam edilişini anlatarak eserini bitirir.

⁸⁰ Ebüzziya Tevfik, **Ezop**, I. Baskı, (Konstantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya, 1300)

Ezop'un aklını ve hikmetli sözlerini ön plana çıkaran hikâyelerle anlatan yazar, okuyucuya onun zeki biri olduğu göstermeye çalışır. Ezop bazen sahibini şaşırtan cevaplarıyla, bazen insanlara hitaben yaptığı ve zekâsını yansıtan konuşmalarla, bazen de akil davranışlarıyla okuyucuya tanıtır. Eser bir biyografiden ziyade Ezop hakkındaki rivayetlerin derlemesidir. Tevfik bu rivayetlerden Ezop'a bir hayat hikâyesi imal etmiş gibidir.

10.11.Yahya (Bin Halid Bin Bermek) ⁸¹

Ebüzziya Tevfik'in kaleme aldığı eser, 1300 yılında Matbaa-i Ebüzziya'da Kütüphane-i Meşahir serisinin devamı olarak yayınlanır. Yazar bu biyografisinde Harun Reşid'in veziri ve akıl hocası olmakla maruf Yahya b. Halid b. Bermek'in hayatını anlatır. Yazar Yahya b. Halid b. Bermek nezdinde Bermekî ailesi ve bu ailenin akibeti hakkında bilgi verir.

Ebüzziya Tevfik, biyografisine okuyucuya Yahya Bin Halid Bin Bermek'i takdim ile başlar. Bermek'in Harun Reşid'in veziri olduğunu belirttikten sonra onun ecdadının mecûsi olduğuna değinir. Atasının Belh'te yaşayan Nevbahar denilen ünlü mecûsi bir nazır olduğundan bahseder. Yahya'nın dedesi olan Bermek'in İslam'a geçip geçmediği meçhul olduğundan ancak baba Bermek'in İslam ile tanışmış olduğundan şu cümleler ile bahseder:

"Bermek'in İslam'a gelip gelmediği meçhul ise de oğlu Halid yani Yahya'nın pederi İslam ile müşerref olmuş ve evâil-i halinde Abbasilerin sahib-i daveti olan Ebû Müslim El-Horasani'ye takarrüb ve intisâb ederek ikâmet-i devlet-i Abbasiye hususunda hizmet-i celile ibraz eylemiştir." (s.1)

Ebüzziya Tevfik, Yahya b. Halid b. Bermek'in babası vezirlikten azledilip Fars valiliğine atandığında, Yahya'nın 18 yaşında olduğundan ve babasıyla birlikte Fars'a gittiğinden bahseder. Babası Ebu Eyüb Halid, Fars'a nizam verirken devlet ricalinin ve hükümetin icablarını orada tecrübe edindiğine dikkat çeker. Babası Musul'a vali olduğunda Yahya b. Halid Bermek'in de Azerbaycan'a vali olarak gönderildiğinden bahseder. Azerbaycan'da babasının izinden giderek halka iyi muamele ile hükmettiğine söyler. Mansur'un vefatına kadar Azerbaycan'da valiliğini sürdürdüğüne değinir.

Yazar, Halife Mansur'un vefatından sonra hilafet makamına Mehdi'nin sahip olduğunu söyler. Daha sonra bu değişimin Yahya b. Halid Bermek'in hayatına ne değişiklikler getirdiğini açıklar. Mehdi'nin Halid'i önemli görevlere getirdiğini söyleyen yazar, halife Mehdi'nin bu dönemde Halid'in oğlu Yahya'yı kendi oğlunun terbiyesini vermesi için görevlendirdiğini belirtir.

⁸¹ Ebüzziya Tevfik, **Yahya (Bin Halid Bin Bermek)**, (İst.: Matbaa-i Ebüzziya, 1300)

Halife Mehdi'nin bahsi geçen oğlu Harun Reşid'tir. Yahya b. Halid b. Bermek yıllar Harun Reşid'in hizmetinde çalışır ve ona akıl hocalığı yapar. Ebüzziya Tevfik, Yahya b. Halid b. Bermek'in Harun Reşid'e nasihatler verdiğini ve bunları tarihten örneklerle kuvvetlendirdiğini anlatır. Yazar, onun eğitim anlayışıyla ilgili olarak şunları söyler:

"Müşarün-ileyh her şeyde istidad-ı zamana göre hareket etmeye ve hususen hiçbir şeyde tavr-ı makûlun haricine çıkmamayı şiar edinmiş idi." (s. 10-11)

Ebüzziya Tevfik, Yahya b. Halid b. Bermek'in Harun Reşid ile ilişkini aktardıktan sonra halifelik makamının halef adayları arasında çekişmeyi yansıtır. Halife Mehdi'nin veliahtı olarak gördüğü Hadi'yi makamı Cürcan'dan davet ettiğini fakat Hadi'nin davete icabet etmeyerek babasını öfkeliendirdiğini anlatır. Bu öfkenin Mehdi'nin veliahtı konusunda fikrini değiştirmesine vesile olduğunu belirtir. Bağdad'dan Hadi'yi huzuruna getirtmek üzere yola çıktığını ancak ömrü vefa etmeyerek yolda vefat ettiğini aktarır. Bu olaydan sonra Mehdi'nin maiyetinde bulunan ricalin, Hadi yerine Harun Reşid'i hilafet makamına getirmek istediğini belirtir. Ancak Yahya b. Halid b. Bermek'in genel temayüllere uymayarak buna karşı çıktığını ifade eder. Ebüzziya Tevfik, Bermek'in, Harun Reşid'i Hadi'nin veliaht ilan edilmesi için ikna etmeye çalışırken yaptığı konuşmalarını şöyle nakleder:

"Cenâb-ı fazâilhabınızı mesned-i hilâfete kabule teşvik edenleri ihânelle ithâm etmem. Fakat haslet-i dür-endişiden mahrûm olduklarını da ketm edemem.

Pederinizin veliahd tayininde musîb olup olmadığınızı keşifden bizler aciziz. Onu bundan sonra zaman-ı vukuât tâyin edecektir. Pederine hayatında itaat edip de ba'de-l-memât isyan etmek ise bir halife zâdeye değil, hiç bir ferde yakışmaz. Hadi'nin velâyet-i ahdî ilân olunduğu zaman şimdi inkâr edenlerin hiç biri itirâz etmemiş idi. Ya şimdi bunu girye görmek neden iktizâ eyledi. Bu bir hak ise hakkı kabul mütehamdır. Zulm ise vaktiyle itiraz ve muhalefet etmek gerek idi. Siz Emevileri taklid değil siyaset-i Emeviyye devletleriyle beraber ifnâ etmiş dūdman-ı hamîyyet azâsındasınız. Binâen-aleyh hilâfet-i Abbâsiye'de bir seyyie ikaina bâdî olmaktan hasb-el-ihlâs sizi tahazzür ederim." (s.11-12)

Yahya b. Halid Bermek'in bu konuşmasında Ebüzziya Tevfik'in onun yaşadığı dönemi dikkate alarak dilde kendi sadelik şiarından uzaklaşarak Arapça-Farsça kelimeleri fazlaca kullandığı görülür. Bu durumdan yola çıkarak yazarın Bermek'in yaşadığı dönemi yansıtmaya çalıştığı düşünülebilir.

Ebüzzıya Tefk bu tavsiyeleri okuyucuya hayal gücü vasıtasıyla aktardıktan sonra Harun Reşid'in, Yahya'nın tavsiyelerini dikkate alarak Hadi'nin halife olması gerektiği kararını aldığını ve bunu ilan ettiğini anlatır. Hadi halife olduğu dönemde de Yahya'nın, Harun Reşid'e tavsiyeler vermeye devam ettiğini söyler. Halifelik makamının halefi konusundaki tartışmaların bununla kalmadığını belirten yazar, Hadi'nin kendisinden sonra oğlu Cafer'i veliaht olarak gösterdiğini anlatır.

Ebüzzıya Tefk daha sonra Harun Reşid'in halifelik döneminde Yahya b. Halid b. Bermek'in hayatını anlatmaya devam eder. Harun Reşid hilafet tahtına oturunca Yahya'yı veziri olarak tayin ettiğine değinir. Yahya ve Reşid'in baba-oğul gibi olduklarından ve Bermek'in bir müddet sonra hilafete nazır tayin edildiğinden bahseder.

Harun Reşid'in annesi Hayzuran'ın Hadi'nin halifeliği döneminde yönetimde söz sahibi olmaya alıştığını ifade eden Ebüzzıya Tefk, Yahya'nın Reşid'i yönlendirme kabiliyetinden onun rahatsız olduğunu söyler. Bir kadının yönetimde söz sahibi olması konusunda yazarın fikirlerini yansıtan şu cümleler dikkat çekicidir:

"... İcra-yı nüfuz-ı hükümet lezzetini almış bir kadın için haiz olduğu nüfuz ve iktidardan sükût öyle kolay hazm olunacak hallerden olmadığı cihetle Yahya'nın -bir nev tasallut hikeminde telakki eylediği- memuriyetinden hâsıl olan gayz ve infîâlini surette ne mertebelerde ketm eylerse muayyendir. O nisbette teşeyyüd eylemekde idi. Bahusûs Hayzuran'ı icra-yı gayzında muvaffak edebilecek bir de şerîkesi var idi ki o da Harun'un ammisi kızı olan zevcesi Zübeyde-i meşhûre idi." (s.18)

Ebüzzıya Tefk, bunları anlattıktan sonra eserine yeni bir bölüm açarak Bermekî ailesi ile Harun Reşid'in arasının nasıl açıldığının ve yaşananlardan sonra Bermekîlerin uğradıkları gazabdan bahseder. Bu konuları hangi kaynaklardan yararlanarak aktardığını bilemediğimiz yazar tek bir kaynak adı verir. Ahbarü'l Vüzarat adlı eseri kaynak göstererek şu alıntıyı yapar:

"Evlad Bermek ve bunlardan bilhassa Cafer'in Harun'da nail olduğu mertebe-i haysiyet ve şerefe-i vüzerâ-yı mülûktan bir ferd vâsıl olmamıştır." (s.19)

Harun Reşid ile Yahya b. Halid Bermek arasındaki ilişkinin nereden nereye geldiğini anlatmaya çalışan Ebüzzıya Tefk, önceleri Harun Reşid'in Yahya b. Halid Bermek'e baba diye hitab ettiğini söyler. Bermek'in de Harun Reşid'in kendisine

verdiği değerin farkında olduğunu ve bulunduğu mevkinin kıymetini bildiğini anlatır. Yazar, Harun Reşid'in annesi Hayzuran ve eşi Zübeyde'nin nifak tohumlarıyla bu kadar değer verdiği Yahya ve evlatlarını gazaba uğrattığından bahseder. Bunları aktarırken 'Cafer'in terceme-i halinde hikâye olunduğu üzere' ibaresi dikkat çeker.

Ebüzziya Tevfik'in anlatımında Abbase meselesinin üzerinden bu şekilde üzeri kapalı olarak geçmesi dikkat çekicidir. Yazar, 35 ay 3 gün hapis yatmış olan Yahya b. Halid b. Bermek'in 190 senesi Muharrem ayının üçünde vefat ettiğini ve oğlu Fazıl, Muhammed ve Abbas tarafından gömüldüğünü söyler.

Yazar, Yahya b. Halid b. Bermek'in oğlu Cafer idam edilip evi harab edildiğinde, onun Harun'a aynı şeyleri kendisinin de yaşaması yönünde beddua ettiğini söyler. Daha sonra ona ait olan sözlerden, ona isnad edilen fıkralardan alıntı yaparak onun kişiliğini okuyucusuna aktarmaya çalışır.

Eserin başka bir bölümünde yazar, Yahya'nın çocukları arasından Fazıl'ın diğerlerinden daha faziletli olduğundan baheseder. Babasıyla hapisane günlerinde onun abdest alabilmesi için soğuk suyu bedeninin hareretiyle ısıttığını anlatır. Eserin devamında Fazıl'ın çektiklerinden bahsedilerek eser sonlandırılır.

Yahya b. Halid b. Bermek'in hayatı ve ailesinin akibeti Ebüzziya Tevfik'in dikkatini çekmiş olmalıdır ki Harun Reşid'in biyografisi gibi bu biyografiyi yayınlar. Sade bir dil ile onların yaşadıklarını anlatan yazar, anlattığı zamanın içine girer ve o dönemde yaşamış gibi bir dil kullanır.

10.12. Jean-Jacques Rousseau⁸²

Eser, 18. Yüzyıla damgasını vurmuş, Fransız Devriminin simge isimlerinden biri haline gelmiş olan Jean-Jacques Rousseau'yu tanıtmak amaçlı yazılmıştır. Yazarın Rousseau'ya hayranlığını gerek bu eserden gerekse başka yayınlarından çıkarabiliyoruz. Bu yönde Mecmua-i Ebüzziya'daki Rousseau tercümelerinin fazlalığı dikkat çeken bir ayrıntıdır. Bu durumu da Mecmua-i Ebüzziya'nın sahibi olan Ebüzziya Tevfik'in düşünere olan hayranlığı ile açıklayacak olursak bu konu üzerine yapılan teze de açıklık getirmiş oluruz.⁸³

Ebüzziya Tevfik esere diğer biyografilerinden farklı olarak önsöz mahiyetinde bir yazı ile başlar. Bu önsözde Rousseau ile Volter'in 18.asrın birbirini çağrıştıran iki büyük ismi olduğunu, onların üsluplarını kıyaslayarak anlatır. Yazar aslında onların üsluplarının yaratılışları ile bağlantılı olduğunu düşünmektedir. Aynı dönemde yaşayan bu iki büyük ismin birbirlerine muhalefet ettiklerini belirterek giriştikleri tartışmalardan bahseder. Ancak ikisinin de ayrı ayrı önemli isimler olduklarını vurgular.

Önsöz niteliğindeki bu girişten sonra yazar Jean-Jacques Rousseau'nun hayatını detaylı bir şekilde anlatmaya başlar. Anlatımına yazarın ne zaman ve nerede doğduğu bilgisiyle başlar. 28 Haziran 1712 İsviçre'nin Cenevre kentinde doğan Rousseau'nun babasının saatçilik zanaatıyla uğraştığı için ailesini geçindirebilecek kadar kazandığını söyledikten sonra yazarın okuduğu gece mektebinde biraz Latince öğrendiğini belirtir.

Yazar Rousseau'nun, Plutarkos'un eserlerini okuduğuna değindikten sonra Plutarkos'un kim olduğuna dair bir dipnot vermiştir. Böylece akıcılığı bozmadan Rousseau'nun çocukluğundan devam eder. Onun başarılarının yanında başarısızlıklarına da değinir. Çıraklık yaptığı fakat başarısız olunca başka bir yere çırak verildiğini söyler. Çıraklıktan ayrılan Rousseau'nun Madam de Warens'in himayesine girerek maddi sıkıntılarından kurtulduğunu aktarır.

⁸² Ebüzziya Tevfik, **Jean-Jacques Rousseau**, I. Baskı, (Konstantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya, H.1303 /1885-1886)

⁸³ Mehmet Önuçar, **Mecmua-i Ebüzziya'da Rousseau Tercümeleri (1880-1912)**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi, 1998)

Daha sonra mezhebini değiştirerek bütün ailesinin tepkisini çeken Rousseau'nun Madam Warens'ın isteği ve ruhbani bir meslek seçmesini teklif etmesi üzerine ruhbani bir düzen altına girse de bunun bunaltıcı olduğunu düşündüğünü ve dayanamayarak kaçtığını nakleder. Bunları anlatan Ebüzziya Tevfik, eleştiriye girişmez, Ahmed Mithad'ın aksine bu konularda fikrini belirtmez, yazar olarak karşımızda belirmez. Bu açıdan eserdeki hassasiyet, modern biyografinin değer verdiği normlara yaklaşır.

Eserin devamında Tevfik, Rousseau'nun yapıp bıraktığı işleri anlatır. Bunlar arasında özellikle müzik dersi aldıktan sonra yapmaya başladığı müzik hocalığında başarılı olduğunu ve bu işi severek yaptığını aktarır.

Rousseau'nun, yazdığı siyasi bir eserden dolayı hapisaneye giren Diderot'u sık sık ziyaret ettiğini ve bu dönemde onunla röportaj yaptığını anlatan yazar onun 1749 yılında aldığı ödüle de değinir. 'Sanat ve bilimin gelişmesi insan ahlakını ıslah mı etmiştir yoksa yozlaşmasına mı sebep olmuştur?' sorusuna cevap aradığı denemesiyle dikkatleri üzerine çeken Rousseau'nun Dijon Akademi ödülünü aldığını aktarır.

Eserde Rousseau ile ilgili olarak bunlar aktarıldıktan sonra Voltaire ve Rousseau'nun ayrı düştükleri fikirler anlatılmaya çalışılır. Bunu yaparken Voltaire'in Rousseau hakkında Diderot'a yazmış olduğu mektuptan alınmış bir bölümden yararlanan Ebüzziya Tevfik böylece Voltaire'in kendi ağzından Rousseau'ya karşı hissettiklerini aktarmış olur.

Rousseau'nun 1752'de sahnelenen 'Köy Falcısı' isimli operasının XV. Louis başta olmak üzere büyük toplulukların beğenisini topladığını aktaran Ebüzziya Tevfik Voltaire'in mektubundaki küçümseyici ifadeleri kullanarak onun küçük gördüğü yazarın başarısının altını çizer:

"Gerek güftesi ve gerek bestesi kavaid-i filofofiyayı kuvvet-i fikr ve darb-ı nutkuyla bir zer ü zeber eden ve Dijon Encümen-i Danişi'nin mükâfatına mazhar olan o Cenevreli saatçi çırağı (yani oğlu) yahut uşak bozuntusu, muhakkar u hane berduş olan Jean-Jacques Rousseau nam şahs-ı meçhul tarafından tertib olunmuş idi." (s.16)

Bu satırlardan Ebüzziya Tevfik'in Voltaire'in Rousseau'yu küçümser edayla yazdığı mektubun üslubundan ve yazarın bu tavrından rahatsız olduğunu anlıyoruz. Tüm bunları bize işaret ederek aktaran yazar sonra, söz konusu dönemde yaşanan başka bir tartışmaya da dikkat çeker. Bahsi geçen tartışma ünlü Fransız filozof

D'alembert'in kaleme aldığı ansiklopedide Cenevre maddesine yazdıklarına binaen gerçekleşir. D'alembert'in Cenevre'deki dini inancın Hristiyanlığın temel inancına aykırı olduğunu ve buraya bir tiyatro yapılmasının yerinde olacağını yazması üzerine Rousseau'nun yazdığı 'Tiyatrolara Dair Mektup' başlıklı cevaptan bahseder. Bu bahis vasıtasıyla Rousseau'nun tiyatroya ilişkin görüşlerine yer veren yazar sonrasında Voltaire'in buna bakışını değerlendirir.

Ebüzziya Tevfik daha sonra bu konuları bir kenara bırakarak Rousseau'nun kaleme aldığı bir aşk hikâyesinden ve onun oluşturduğu etkiden söz etmeye başlar. Onun şu satırlarından kendisinin de bu hikâyeyi beğendiğini ve bu sebeple yazarın bu eserine değindiğini çıkarıyoruz:

"Bu kitabı mütalaa eden nisvânın alel'umum kalplerinden ilâmât-ı teessür olarak bir ah-ı can-güdâz kopmaması nâ-kabil idi. Çünkü fuhş ve rezaletin mertebe-i Kosova'ya vasil olmuş olduğu bir asırda kadınlara fezail-i muhabbet ve aşk-ı hakiki ne demek olduğunu bu kitap telkin eylemiş idi. Eser o kadar mahrek-i sevdâ ve o rütbe-i câlib-i iştihâ bir tarzda yazılmış idi ki her okuyan kadını mukâvemeti nâ-kabil bir lerze-i aşk istila eylerdi. Bu hikâyenin namı ise Novel Louis idi. " (s.21-22)

Eserin bu kısmından sonra Ebüzziya Tevfik, Rousseau'nun eserlerinin neden yazıldığını, ne tepkiler aldığını, yazarın bu tepkilere cevaben neler yaptığını ve neler yazdığını anlatır. Bu satırlardan Ebüzziya'nın Rousseau'nun eserleriyle yakından ilgilendiğini hatta çoğunu okuduğu çıkarılabilir. Bazı eserlerden bahsederken onları Türkçe'ye kimler tarafından çevrildiğini dipnot olarak vererek dönemin okuyucusu adına takdire şayan bir hizmette bulunur.

Ebüzziya Tevfik diğer biyografilerinden farklı olarak Rousseau'nun evliliğiyle ilgili daha uzun bilgi verdikten sonra yazarın ömrünün son zamanlarını nasıl geçirdiğini de aktarır. Rousseau'nun 2 Haziran 1778 günü vefat ettiği bilgisini de verdikten sonra onun hakkındaki kendi fikirlerini de okuyucuya sunarak eserini sonlandırmıştır.

Eser dönemine göre sade ve akıcı bir dil ile kaleme alınmıştır. Anlatımlarında o dönemde yaşamış ve Rousseau'yu tanımış bir kişinin yaşanan olaylara hâkimiyetine benzer rahat bir anlatım söz konusudur. Bu durum yazarın biyografisini yazdığı kişiyi okuma yoluyla iyi tanıdığını bize gösterir.

10.13.Nefi⁸⁴

Eser, Türk Edebiyatının 17. yüzyılda yaşayan büyük şairi Nefi'nin biyografisini içerir. Yazar, yazdığı biyografinin ardından şairin şiirlerinden seçtiği numunelere de eserinde yer verir.

Eserin iç kapağında '*Recaizade Mahmud Ekrem Bey Efendi'ye*' hitabıyla başlayan bir mektup yer alır. Söz konusu mektubun 9 Eylül 1887 tarihinde, Stuttgart'ta yazıldığına dair bir ibaresi bulunur. O dönemde Almanya'da bulunan Ebüzziya Tevfik, Schiller heykelinin karşısında bir odada kaldığını belirterek bu manzaranın kendisinde uyandırdığı duygu ve düşünceleri Recaizade Mahmut Ekrem'e aktarmaya çalışır. Yazar, Almanya'da olması sebebiyle Almanların iki büyük şairi olan Goethe ve Schiller'i aklından geçirerek onları Türk Edebiyatının büyük isimlerine benzettiğini satırlara döker. Goethe'yi Fuzûlî'ye benzeten Ebüzziya Tevfik, Schiller'i Nefi'yle bağdaştırır. Bu vesile ile Nefi'ye dair fikirlerini mektuba aksettiren yazarın eserin başına bu mektubu koyması da bu sebebledir. Eserin iç kapağında, bahsi geçen mektubun dışında Nefi'nin bir sureti de bulunur.

Ebüzziya Tevfik, öncelikle Nefi'nin Osmanlı Edebiyatı içindeki yerini anlatır. Sonra asıl adının Ömer olduğunu söyleyerek biyografisine geçer. Nefi'nin Osmanlı'ya bağlanmadan evvel Kırım Hanları ile ilişkide olduğunu söyleyen yazar, Kırım Hanı Canik Giray'ın celalileri uzaklaştırmak için Anadolu'da bulunan Sadrazam Kuyucu Murad Paşa'ya Nefi'yi tavsiye ettiğini belirtir. Böylece Nefi'nin İstanbul'a gönderildiğini anlatır. Nefi'nin hicivle ünlü olduğunu söyleyen Ebüzziya Tevfik, onun babasına yazdığı hicvi okuyucusuna sunar. Bu hicivden onun Kırım hanına yakın olduğunun çıkarılabileceğini söyler. Söz konusu yakınlığa rağmen Nefi'nin Kırım'a hiç gitmediğini söyleyen yazar, onun hayatı boyunca sadece İstanbul'a gitmek için memleketini terk ettiğini belirtir.

Yazar, Nefi'nin İstanbul'a geliş tarihini Canik Giray'ın Kırım Hanlığının başına geliş tarihinden tahminle 1017'den önce olamayacağını hesaplar. Giray Han tahta çıkmadan önce onu tavsiye etse bile I.Ahmed devrinden önce Nefi'nin İstanbul'a gelmiş olamayacağını söyler. Nefi'nin I.Ahmed döneminde meşhur

⁸⁴ Ebüzziya Tevfik, **Nefi**, (İst.: Matbaa-i Ebüzziya, H.1311/ M.1893-1894)

olduğunu belirten yazar, onun dört padişah devrinde yaşadığını, bunlardan üçüne yazdığı kasidelerin divanında yer aldığını ifade eder.

Nefi'nin bazı çevrelerce anlaşılmadığından yakınan Ebüzziya Tevfik, onun talihi ve kaderi suçlayarak yaptığı hicivlerin döneminde yaşayanlarca anlaşılmadığını söyler. On birinci asrın tüm olaylarını bütün detayları ile aktaran Naima'nın Nefi aleyhinde söylenen beyitleri aktarmasına rağmen onun hakkında bilgi vermemesini Naima tarihi için büyük bir eksiklik olarak niteleyen yazar, bu durumu eleştirir.

Ebüzziya Tevfik, Nefi'nin kimler hakkında ne yönde hicivler yazdığını şiirlerinden örnekler vererek anlatır. Sadece Nefi'nin yazdıkları ile yetinmez. Tanınan kişilerle karşılıklı yazdıkları manzumelere yer verir.

Nefi'nin Siham-ı Kaza'da hicivlerin dışında da pek çok güzel şiiri olduğunu belirten Ebüzziya Tevfik, onun asıl meşhurluğunu Murad döneminde kazandığını söyler. Hangi devirlerde, dillerde ve türlerde şiirler kaleme aldığını anlatır. Onun yaşadığı dönemde devrin hükümdarlarına gerek kaside gerekse nazmın farklı türlerinden örnekler sunduğunu ancak II. Mustafa'ya hiçbir eserini sunmadığını belirtir. I.Ahmed ve II. Osman tarafından sıkça taltif edilen ve yardım gören şairin en parlak dönemini Murad zamanında yaşadığını söyleyen yazar daha çok o dönem üzerinde durmaya çalışır. Sultan Murad ile Nefi arasındaki ilişkiyi aktarır. Şairi idama götüren süreci anlatır. Daha sonra Nefi'nin şiirlerinden verdiği örnekleri açıklamaya girişir.

Eserin pek çok yerinde 'Naima'ya göre', 'Naima'nın söylediğine göre' ifadelerini kullanan yazar, verdiği bilgilerin çoğunu, özellikle Nefi'nin aleyhinde olanları, Naima tarihinden nakl ettiği söylenebilir. Hatta yazar Sultan Murad'ın Nefi'nin hiciv yazmasını yasaklamasını dipnot ile detaylı bir şekilde anlattıktan sonra bu bilgileri Naima tarihinin 3. cildinden aldığını belirtir.

Ebüzziya Tevfik, şairin ölümüne neden olan hicvetme sevdasını ve Bayram Paşa için yazdığı hicivle ne şekilde sonunu hazırladığını anlattıktan sonra eserin 'Mülâhaza' bölümünde Namık Kemal'in Tasvir-i Efkâr'daki bir makalesinde Nefi hakkında neler yazdığına yer verir. Yazar, Recaizade'ye yazdığı mektupta kendisi Nefi'yi Schiller heykeline benzetiyordu. Namık Kemal'in ise onu, Rodos limanında bir heykele benzetişinden bahsederek kendisiyle benzeştiğini ifade eder. Böylece Nefi'yi değerlendirirken Namık Kemal'in onun hakkında yazdıklarına da değinen yazar, bu bölümü şairin edebî yönünü değerlendirmek için yazmış gibidir. Nefi'nin şiir yazmaktaki kudretini, taklitten uzak tarzını ve üslubunu nazmından örnekler

vererek anlatmaya çalışır. Bu değerlendirmelerin sonunda 3 Teşrin-i Sani 1887 tarihi veren yazar eserin devamında Nefi'nin eserlerinden yaptığı seçkiyi okuyucusuna sunar.

Ebüzziya Tefik'in '*Nefi*' adlı bu eseri baştan sona Nefi'nin hayatını aktaran bir biyografi mahiyetinde değildir. Daha ziyade Nefi'nin edebi hayatının başlangıcından hayatının sonuna kadar edebi bir değerlendirme gibidir. Ancak yine de yazar, onun hayatının belirli bir kesitini anlatarak biyografi yazımını tamamlar. Şaire hayranlığı da göze çarpan Ebüzziya Tefik bunu anlatımında gizlemeyi başarmıştır.

10.14.Sürûrî-i Müverrih⁸⁵

Ebüzziya Tevfik'in yazdığı eser, Matbaa-i Ebüzziya'da hicrî 1305 yılında yayınlanır. Tarih düşürdüğü şiirleriyle ünlü olan Sürûrî'nin hayatını anlatacağı bu eserine edebiyatımızdaki şiir anlayışına ve Sürûrî'nin şiirlerine eleştiri getirerek başlar:

"Eğer şiir dediğimiz lisân-ı hayâl bizim kitaplarda tarif olunduğu üzere 'mevzûn ve mukaffa kelâm'dan ibaret ise Sürûrî'ye şair itlâkı doğru olabilir. Çünkü cidd ü hezlden ibâret olan manzûmatı kâmusun nısf-ı cildini istîâb edecek mertebededir.

Vâkıa âsârı içinde şiir denecek bazı ebyâtına tesadüf olunur ise de ekser manzûmatı Nefî'nin 'Nihayet o kadar vardır ki mevzûn ve mukaffadır' kavline mâ-sadak ve mesela 'Zir-i deryada dahi vaki olup şakkü'larz arasından tarf-ı eseyle ummân dökülür' kavli gibi sırf lâklâkıyyata mülhaktır. "(s.1)

Bu satırlardan da anlaşılabilceği üzere, Ebüzziya Tevfik, Sürûrî'yi şair olarak nitelendirmez. Cidd ve hezl'den oluşan manzumelerinin arasında gıpta edilecek bazı beyitlerine tesadüf edilebileceğini söyler. Bu tarz beyitlerine örnekler verir. Ancak bunların onu şair olarak nitelemek için yeterli olmadığı görüşündedir. Eser boyunca şairin cidd ve hezllerinden pek çok örnek veren yazar, bunlar vasıtasıyla düşürülen tarihleri beyit ve mısraların altına yazmayı ihmal etmez. Sürûrî'nin Nefî'ye ait olan 'verir' redifli kasidesine yazdığı nazireden de örnekler veren yazar şu tespiti yapar:

"Hâsılı Sürûrî servet-i şâiriyetten mahrûm ve fakat kuvvet-i tahsil sâyesinde kudret-i inşâdda rûsûh peydâ etmiş bir nâzımdan başka bir şey değildir.

Hatta merhûmun müverrihliğe hevesle o yolda kendinden evvel gelenlerin kâffesine isbât-ı rüçhân ve kendinden sonra gelenlere gıpta-resan olacak derecelerde ihrâz-ı muvafakkiyet edişi dahi o kudretten mahrûmiyetini idrâk etmeliği neticesidir denilebilir." (s.6)

Ebüzziya Tevfik bu tespiti yaptıktan sonra Sürûrî'nin hayatını aktarmaya başlar. Öncelikle babasının adının Hafız Mûsa Efendi olduğunu söyledikten sonra

⁸⁵ Ebüzziya Tevfik, **Sürûrî-i Müverrih**, (İst.:Matbaa-i Ebüzziya, 1887-1888)

kendisinin de şiirleriyle meşhur oluncaya kadar Seyyit Osman ismiyle bilindiğine dikkat çeker. Adana'da doğduğunu aktarır. Onun 1165 senesinde doğduğunu kendi bir mısraına isnat ettiren yazar, Sürûrî'nin İstanbul'a geliş tarihini de yine kendi kaleminden aktarır:

*"Rebiü'l -evvelin altı günü kalmışdı vaktâ ki
Böyle çıkdım refik etti bana tevfikini Vahhâb
Erince menzîl-i maksûda kendim söyledim tarih
Sürûrî oldu İstanbul'a lutf-ı Hakk ile reh-yâb" (s.7)*

Sürûrî'nin 1293 tarihinde İstanbul'a geldiğinde 28 yaşında olduğunu söyleyen Ebüzziya Tevfik, onun 21-22 yaşlarında şiire başladığını hesaplar. Önceleri Hüzni mahlasını kullandıysa da Sürûrî ismiyle tanındığını anlatır. Onun Hüzni mahlasını kullandığını belirten yazar Sürûrî'nin tarihçiliğe nasıl heves ettiğini anlatmak için yine onun beyitini verir:

*"Tarih-i sâl-bed'ini mu'cem yazıp dedim
Hüzni rakamla itdi müverrihliğe heves " (s.8)*

Yazar, Sürûrî'nin İstanbul'a göç etmesine ve Hüzni mahlasını almasına Tevfik Efendi'nin sebep olduğuna dikkat çeker. Adana niyabetinden Mekke pâyesine yükselen Tevfik Efendi'nin teşvikiyle Sürûrî'nin İstanbul'a geldiğini söyler. Onun devrinde yaşayanların aktardıklarından onun uzun boylu, iri yapılı olduğunu söyleyerek fiziksel özelliklerinden bahseder. Daha sonra mizacıyla ilgili bilgiler verir. Kendisine bir şey sorulmadığında sohbete dahi karışmayan sakın biri olduğundan söz eder.

Tarih söylemek merakının Sürûrî'yi meşhur ettiğinden bahseden Ebüzziya Tevfik, cidd ve hezl söylemekteki maharetinden bahsettiği şairin 1211 senesinde çok güzel tarihler düştüğünden şu şekilde bahseder:

"Târih denilen sanat, bazı hurûf ve kelimâtın bir araya gelmesiyle bir hâdisenin zamân-ı vukuna dalâlet etmekten ibâret ve nâzım ve muhasebesi için delil-i fazl ve irfân ad olunacak kemâlât fevkalâde olmamakla beraber yine erbâbı indinde epeyce bir marifettir." (s.11)

Yazar, Sürûrî'nin 1211 senesinde düştüğü tarihlerin içinden kendi zevkine göre 'en güzideleri'ni seçerek verir. Bu örnekler eserde sekiz sayfa kadar bir yer işgal

eder. Bu örneklerden sonra yazar, Sürûrî'nin maharetine değinir. Onun tarih düşmedeki maharetinden bahsederken verdiği tarihlerin manidar tarihler olduğuna dikkat çeker. Şairin kendi yaşadığı dönemde saltanatlarına tanık olduğu sultanların tahta çıkış tarihlerini verdiğini söyler. Yazar şiirleriyle tarih düşen Sürûrî'nin diğer şairleri eleştirdiğini ve 'ben olsam şöyle derdim' diyerek bu konudaki hususi merakını günlük hayatına taşıdığını aktarır. Yazar, Sürûrî'nin, meşhur kişilerin vefat ettikleri zamana, siyasi olayların tarihlerine, Osmanlı'ya bağlanan ya da azl edilen görevlilerin bu dönemlerine, kendisiyle münasebeti bulunan kişilerin özel zamanlarına velhasıl her konuda tarih düştüğünü söyler.

Ebüzziya Tevfik, anlatımının arasında Sürûrî'nin beyitlerine yer vermiş olmasına rağmen yine de onun düştüğü tarihlerden örnekleri '*Sürûrî'nin Bazı Müntahâp Tarihleri*' başlığı altında okuyucusuna sunar. Bu tarihlerden ilki Sürûrî İstanbul'a geldiği sene ölen babası için düştüğü tarihtir. İlginçtir ki Ebüzziya Tevfik bu örnekleri verdikten sonra bir başlığa daha gerek duymuştur. '*Bazı Tevârih-i Müntahâbesi*' başlıklı bu bölümde yazar, Sürûrî'nin düştüğü bazı tarih beyitleri ve mısraları bir olayla bağ kurmaya gerek duymaksızın ard arda verir.

Ebüzziya Tevfik, Sürûrî'nin yazdıklarından bir demet örnek verdikten sonra onun edebiyatımızın ünlü başka bir şahsiyeti olan Sümbülzâde Vehbi ile tanışıklığından bahseder. Bu bahsi kısaca geçen yazar, eserin başka bir bölümünde Sürûrî'nin hezliyyatı ile Nefî'nin Sihâm-ı Kazâ'sını kıyaslar. Sürûrî'nin hezllerinin kaba ve ahlaka mugayir bazı tarafları olmakla birlikte Nefî'nin hicvleri kadar kişilerin şahsiyetlerini hedef almadığından bahseder. Eserde 'Sümbülzâde Vehbi Hakkında' başlığını taşıyan bölümde Sürûrî'nin şair için yazdığı hezllerden bazıları aktarır. Daha sonra Sümbülzâde ile aralarındaki münasebetten bahseder. Böylece Sürûrî ile ilgili anlatacaklarını tamamlayan Ebüzziya Tevfik, son olarak onun ölümüyle ilgili bilgileri şu şekilde verir:

"Sürûrî 1229 senesi Saferinin on birinci günü altmış dört yaşında vefât ederek Topkapı haricinde Vehbi'nin yanına defnedilmiştir. Cenâb-ı Hakk rahmet ve mağfiret eyleye" (s.54)

Sürûrî'ye rahmet dileyen yazar, İzzet Molla'nın onun vefatı için düştüğü tarihi de verir:

" Sürûrî'nin vefâtı bâis-i hüzn oldu ahbâba -1228" (s.54)

Ebüzzîya Tefvîk, Sürûrî'nin vefat tarihini 1229 olarak vermesine rağmen İzzet Molla'nın düştüğü tarihin 1228 olması ile ilgili bir açıklama yapmaz. Bu dikkatsizlik eserin tamamında bir özensizlik olarak kendisini gösterir. Eserin geneline bakıldığında acele ile yayınlanmış bir müsvette olduğu zanedilebilir. Sürûrî'nin hayatı kendi beyitleri arasında kaybolmuştur. Eser vazifesine hizmet eden bir biyografi olmaktan ziyade Sürûrî'nin düştüğü tarihlerden verilen örnekler yığınınna dönüşmüştür.

10.15.İmparator Vilhelm ⁸⁶

Ebüzziya Tevfik'in yazdığı ve Matbaa-i Ebüzziya'da yayınladığı eser, Kütüphane-i Meşahir dizisinin devamı niteliğindedir. Eserde 1871-1888 yılları arasında Almanya'ya hükmeden Hohenzollen ailesinden olan imparator I.Wilhelm'in hayatı anlatılır. Eserin iç kapağında İmparator Wilhelm'in bir resmi ve resmin altında "Almanya İmparatoru I. Vilhelm 27 Mart 1797 - 8 Mart 1888" ibaresi bulunur. Bu ibareden başka eserin hiçbir yerinde Hohenzollen ailesinden kaçınıcı Wilhelm'in anlatıldığına dair bir ibare yoktur.

Ebüzziya Tevfik, İmparator I.Wilhelm'in biyografisine Victor Hugo'nun Prenşide adlı eserinde "On dokuzuncu asır benden iki yaş büyüktür." sözüyle başlar. On dokuzuncu asrın İmparator Vilhem'den üç yaş büyük olduğunu söyleyerek konusu ile Hugo'nun bu sözü arasında bağ kurar. Sonrasında böyle bir giriş yapmaktaki amacını şu sözlerle açıklamaya çalışır:

"Maksadımız bir şairle aralarında katta münasebet mutasavvur olmayan bir hükümdar-ı azimü'l iktidarı mukayese değildir. Şair kendi büyüklüğünü bir latife olmak üzere asırla ölçmek istemiş idi. Bu hükümdarın büyüklüğünü ise bize asrımızın vekayii ispat eylemiştir." (s.3)

Bu satırlardan da anlaşılabilceği üzere Ebüzziya Tevfik, İmparator Wilhelm'e karşı derin bir saygı duyar. Bu saygının onda oluşturduğu sevgi ifadelerine yansır. Yazar, 22 Mart 1892 Çarşamba günü Berlin'de doğduğunu aktardığı Wilhem'in, Frederik'in veliahtı olduğunu belirtir. Daha sonra tahsili hakkında bilgi verir. Büyük kardeşiyle birlikte eğitim aldıklarını ifade eder. Napolyon'un Prusya saldırısının onun ve ailesi için zor bir dönem olduğunu söyler. Annesi Luisa'nın onu diğer çocuklarından daha farklı sevdiğine değinir. 1806 yılında Fransız askerinin Berlin'e girdiğini aktarır. Wilhem'in annesinin çocuklarının aklına vatan ve düşman fikrini aşıl原因an kişi olduğunu söyler. Wilhem'in, annesinin hasta yatağı başındaki halini oradaymış gibi anlatır:

⁸⁶ Ebüzziya Tevfik, **İmparator Vilhem**, (İst.: Matbaa-i Ebüzziya, 1888)

"...O sırada dokuz yaşında ve fakat hasta bulunan Prens Vilhem validesinin gözlerinden rîzân olan dümu' esefden fevk-al-gaye dâğdâr olduğundan mukavemet edemediği heyecân-ı derînu girye-i masûmâne ile karışık vicdanî bir lisânla 'Madem Cenâb-ı Hak senin istediklerini yapmaya bizi muvaffak etsin' diyerek validesinin agûş-ı şefkatine atılmıştır." (s.11)

Ebüzziya Tevfik, Wilhem'in annesinin vefatından üç sene sonra 16 yaşında iken 1813'de ilk defa Napolyon'a karşı savaştığını anlatır. Vilhelm'in 1815 Waterloo savaşında Prusya'nın galibiyet almasını sağlayarak annesinin vasiyetini yerine getirdiği söyler.

Annesinin ölümünden sonra Wilhelm'in azimle çalışarak kendini geliştirdiğine de dikkat çeken yazar onun askeriye fennine, siyaset ve edebiyat ilimlerine çalışarak kendi dilinden başka Fransızca ve İngilizce de öğrendiğini belirtir. Augusta Maria Katerina ile evlendiğini aktarır.

Yazar, Vilhelm'in Pomeranya valiliğine tayin edildiğini ve askeri rütbesinin miralaylığa yükseltildiğini belirtir. Vilhelm'in değişen konumunda, 1848 senesine gelindiğinde dünyada esen ihtilâl havasını Ebüzziya Tevfik, şu sözler ile okuyucusuna aktarır:

"1848 senesinde Avrupa'nın ekser taraflarını herc ü merc eden fikr-i inkilâb Prusya'ya dahi sirâyette ihlâl-i asâyîş eylediği sırada müşarün-ileyh İngiltere'ye geçmiş ve biraz müddet sonra baş vekil Kam Pazen'nin re's-i idâreye gelmesi üzerine asâyîş-i memleket iade olmakla müşarün-ileyh de sene-i mezkûre Haziranında Berlin'e avdetinde Prusya Şura-yı milletine intihâb edilmiş olduğu halde meclisde isbât-ı vücûd edememiştir." (s.13)

1849'da Bad Dükaliğında çıkan isyan için sevk olunan askerin komutanlığını da Wilhelm'in yaptığını söyleyen yazar onun bu görevi başarı ile tamamladığını anlatır. Bundan dolayı aldığı terfilerden bahseder.

İmparatorun hükümdar olmadan önceki başarılarından bahsettikten sonra, onun ne şekilde tahta geçtiğini anlatır. Onun kral olmasından sonra halkta oluşan ilk tepkileri okuyucusuna aktaran yazar, Wilhelm'in ilk icraatlarından bahseder.

Yazar, İmparatorun Fransa ile olan siyasi ilişkilerini anlatarak eserine devam eder. 1862 Mart'ında Prens Hohenlohe'yi başbakan olarak meclisin başına getirdiğini ancak Prens'in muhalif partiye mukavemet edemeyince bu görevden azlederek yerine daha önce Petersburg sefirliğinde bulunmuş olan Bismarck'ı getirdiğini anlatır. Bismarck'ın siyasi gidişata yön verebilmesinin o yıllarda başta Almanya olmak üzere tüm çevrelerde takdir gördüğünden bahseder. Bismarck'ın icraatlarını anlatırken

konuşmalarından alıntı yapar. Ebüzziya Tevfik eserin bu noktasından sonra İmparator Wilhelm'in hayatını Bismarck'ın icraatlarıyla birlikte anlatmaya başlar. Bismarck'ın Fransa, Rusya, İtalya, Prusya ve Avusturya üzerinde uyguladığı taktiklerle Almanya'yı birleştirmesi tarihsel bir anlatımla aktarılmıştır.

Eserin '*Müşarün-İleyhin Husûsiyyet-i Ahvâli*' başlığı altındaki ikinci kısımda İmparator Wilhem'in kişisel özellikleri anlatılır. Onun sade yaşayışı, gündelik hayatındaki tercihleri, kıyafetleri, askerliğe karşı olan muhabbeti, sohbetlerindeki hazır cevaplığı, hafızasının iyiliği, gazetelerden çıkardığı özetleri günlük siyasetinde dikkate alması, sıkıldığı zaman çıktığı yürüyüş veya gezintiler, anılarıyla beraber anlatılmıştır. Yazar Wilhelm'in kişiliğinin çocukluğunda ne ise imparatorluğu döneminde de o olduğunu söyler.

Wilhelm'in kişisel özelliklerine böylece değinen Ebüzziya Tevfik eserin sonunu işaretlerle ayırarak Wilhelm'in hayatından bahsetmek istediği noktaları ele alır. Yazar, böylece eserine son verir. Son kısımda Wilhelm'in imzasından bahseden yazar onun imzasının bir örneğini eserde verir. Diğer biyografilerinde şahsiyetlerin imzalarından örnek vermeyen yazar, Wilhelm'e dair, özel hesaplamalarına da bu eserde yer verir. Yine başka bir bölümde Wilhelm'in hayatının 723 gününün savaşta geçtiğine değinir. Bunun 337 gününü 16 yaşından on sekiz yaşına kadar geçirdiğini söyler. Hangi savaşlarda bulunduğu değindikten sonra onun defnedildiği yerden de söz ederek eserini bitirir.

Sade ve akıcı bir anlatım ile eserini tamamlayan yazarın anlattığı isme duyduğu hayranlık dikkat çeker. Yazar kaynaklarını anlatımı içinde pek belirtmese de bir dipnotu dikkat çeker. Söz konusu dipnotta Vakanüvis Latifi Efendi'nin, Sultan Mecid Han'ın tahta çıkışını anlatırken, vefat eden Prusya Kralı yerine tahta çıkan IV. Frederick Vilhelm'i anlatarak yanlışlık yaptığını söyler. Bu dipnottan yazarın Vakanüvis Latifi Efendi'nin tarihinden yararlandığını anlıyoruz. Ancak başka kaynaklarının var olup olmadığını varsa isimlerini yazar bu konudan bahsetmediği için bilemiyoruz.

10.16.Kemal Bey'in Terceme-i Hâli ⁸⁷

Ebüzziya Tevfik, bu eserinde yakın dostu Namık Kemal'in hayatını anlatır. Eserin iç kapağında '*Kemal Bey'in Terceme-i Hâli*' başlığı altında Namık Kemal'in bir fotoğrafı bulunur. Fotoğrafın altında Mehmed Namık Kemal ibaresi yer alır. Bu yazının iki kenarında Namık Kemal'in yaşam aralığı olan 1257-1302 tarihleri vardır. Bunların altında 'Ebüzziya'ya' ifadesiyle şairin, Ebüzziya Tevfik için kaleme aldığı bir şiir bulunur. Şiirin altında Kemal ve 'Fî 1 Mart Sene 304' ibareleri kullanılmıştır.

Ebüzziya Tevfik'in yakın dostu Namık Kemal'i anlattığı bu eseri, yazarın diğer biyografilerinden farklı olarak büyük bir hüznün ürünüdür. Eser Namık Kemal'in vefatı üzerine yazılan beyitle başlar:

*"Ne hata eyledik ey tîr-i kec endâz-ı felek
Milletin geldi ciğergâhına durdu peykân"(s.3)*

Yazar, Namık Kemal'in ölümü üzerine çektiği ızdırabı yazmak için kaleme sarılır. Ancak böylesi bir ayrılık hasebiyle biyografi yazmaktan dolayı ızdırabı ikiye katlanır. Bu hüznü kendi ifadeleriyle şöyle dile getirir:

"Kemal gibi bir dâhiye-i irfânın terceme-i hâlini yazmak bana nasîb olacağını kim hatıra getirirdi. Velez bir an olsun böyle bir fikirde bulunmaklığım lazım gelse idi beynimi paralırdım." (s.3)

"Keşke o haber-i musibeti idrakden evvel başıma bir saika isâbet etmiş olsa idi ne kadar isâbet etmiş olurdu." (s.3)

Teessürüne galebe ile vazifesini yapmaya çalışacağını söyleyen Ebüzziya Tevfik, kendisini bu göreve sevk edenin Kemal'in vazifesini yapmaya gösterdiği iltizam olduğunu ifade eder. Yazar, 'bir bârika-i irfân' olarak nitelediği Namık Kemal'i tasvir etmenin mümkün olmadığından bahseder.

Namık Kemal'in hayatı ile ilgili ilk olarak şairin annesi tarafından dedesi olan Abdüllatif Paşa'nın Tekirdağ muhassılı olduğu dönemde doğduğundan bahseder. 1256 senesinin Şevval ayının 26. Günü orada doğduğuna dikkat çeker.

⁸⁷ Ebüzziya Tevfik, **Kemal Bey'in Tercüme-i Hâli**, (Konstantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya,1888)

Babasının Asım Mustafa Bey, dedesinin ise III. Selim'in baş karini olan Şemsettin Bey olduğundan bahseder. Hatta dedesinin babasının kaptan-ı derya Ahmet Ratib Paşa olduğunu söyledikten sonra onun da babasının Nadir Şah ile savaşı ve galip olan meşhur sadrazam Topal Osman Paşa olduğunu söyler. Böylelikle Kemal'in geçmişi temiz, soylu bir aileden geldiğini anlatmaya çalışır. Bunları söyledikten sonra yazar, Namık Kemal'in faziletli bir aileden gelmekle birlikte, başlı başına bir devre imza atacak büyüklükte biri olduğunu belirtir.

Namık Kemal'in dört beş ay kadar Bayezid Rüşdiyesine, bir kaç ay da Valide Mektebine devam etmiş olduğunu söyleyerek tahsili konusuna girer. On iki yaşında iken 68'de büyük babasıyla Kars'a gitmesinden dolayı okula devam edemediğini belirtir. Bu sebeple fazilet ve irfanını kendisinin inşa ettiğinden bahseder. Namık Kemal'in önceleri şiirle meşhur olduğunu söyler. O dönemde Namık adıyla anıldığını söyleyerek şu beyiti verir:

*"Zuhûr-ı reng-i kesret pertev-i nûr-ı Huda'dandır
Televvün-i heyet eşyâda tesîr-i ziyadandır." (s.5)*

Namık Kemal'in henüz on yedi yaşında iken matlaı yukarıda verilen gazeli kaleme aldığını söyleyen Ebüzziya Tevfik, onun tuttuğu yolun Nefi ve Fehim'in yolu olduğunu anlatır. Şairliğinin zamanla geliştiğini ve çok güzel şiirler yazdığını belirterek, onun gelişen şairliğini anlatmak için, şu beyiti örnek verir:

*"Biz ol âl-i himem erbâb-ı cidd ü içtihadız kim
Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten." (s.5)*

Namık Kemal'in şairliğinden bu şekilde bahseden yazar, onun nesir hayatına değinmek için yetmiş dokuz tarihinde Tasvir-i Efkâr'a yazar olduğundan bahseder. Ayrıca şairin on yedi yaşından beri Bab-ı Ali tercüme odasında yazı hayatına devam etmekte olduğunu belirtir. Namık Kemal'i aldığı görevlerle değil, yaptığı işlerle anmak isteyen yazar, okuyucuya eserde takip edeceği yolun hareket noktasını şöyle belirtir:

"Fakat bizce maksûd onun devam ettiği kalem değil, vefatına kadar dest-i irfânından bırakmadığı kalem olduğundan mazbûtât ve mülâhazatımızı o nokta-i nazardan yürüteceğiz." (s.6)

Ebüzziya Tevfik'in bu sözlerinden yazarın esas gayesinin, Namık Kemal'in nerede ne yaptığını aktarmak değil, yazdıkları ile ilgili bilgiler vermek olduğunu anlıyoruz. Tanıdığı Namık Kemal'in edebi ve siyasi şöhretinin asıl noktasının o tarihlerde başladığını söyleyen Ebüzziya Tevfik, Namık'tan sonra Kemal adını kullanarak başka alanlarda da yazılar yazmaya başladığını söyler.

Bu aşamada eserinde yeni bir bölüm açan Ebüzziya Tevfik, Tasvir-i Efkâr'ın çıkışından bahsetmeye başlar. Tasvir-i Efkâr'ın edebiyatımız için önemini okuyucusuna şöyle arz eder:

"Tasvir-i Efkâr'ın zuhûru devr-i cedid-i edebiyatımızın Fâtîha'sıdır." (s.7)

Tasvir-i Efkâr'ın çıkışına kadar Tercümân-ı Ahvâl ve Ceride'den başka gazete olmadığına dikkat çeken yazar, edebiyat anlayışındaki eski ve yeni tarzlar arasındaki farka değinir. Daha sonra Şinasi'nin 1281'de, Tasvir-i Efkâr'ın yönetimini Namık Kemal'e bıraktığından bahseder. Kemâl'in nesirde, nazımdaki kuvvetine ve iktidarına nisbetle, 'tıfl ve nevheves' sayılabileceğini söyler. Onun şair yaratılışlı olduğuna şu şekilde dikkat çeker:

"Binaenaleyh tâb'an şair yaratılışlı olan bu nadire-i fitrat mahbub-ı kalbi olan şiiri terk etmeye ve ona bedel-i siyaseti 'maşuka-ı vicdân' edinmeye mecbur oldu." (s.7-8)

Namık Kemal'in idealist, vatanperver yapısının şiiri terk etmesini gerektirdiğini söyleyen yazar bu noktadan yola çıkarak insanın bazı meyillerini, görevi için bırakması gerektiğine de değinir. Daha sonra Namık Kemal'i anlatmaya devam eder. Onun bir şair olarak namının duyulmasından ölümüne kadar şairliğe devam etmesi durumunda Nefi'ye denk bir şair olabileceğini söyler. Fakat yazar, onun şairliğe devamı halinde canından çok sevdiği milletine yükselme feyzini veremeyeceğini düşünür. Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal'in nesirle gösterdiği bu hizmetin şiir ile ifa edilemeyeceği fikrindedir.

Bu noktada yanlış anlaşılmaktan çekinen yazar, şiir ile ilgili olarak kendi düşüncelerini açıklama gereği duyar. Şiiri inkâr edenlerden olmadığının altını çizer. Hatta bir milletin edebiyatında şiirin yerini ve önemini itiraf eder. Kendi fikirlerini açıkladıktan sonra 'Siyaset-i maşûka-i vicdanı idi demiş idik' diyerek Namık

Kemal'in nesirde gösterdiği siyasi hizmeti anlatmaya devam eder. Bu açıdan bakıldığında yazısına adeta sohbet havasında devam ettiği görülür.

Namık Kemal'in kudret ve irfanını edebiyatın siyaset ve ahlak kısımlarına hasr ettiğini belirten yazar, onun gençliğe yol gösterici şahsiyetinden de bahseder. Bu yolda onun nesirlerinin altını çizmekte fayda görür. Namık Kemal'in biyografisi açısından önemli gördüğünü belirttiği nesirlerden biri olarak '*Akif Bey*' adlı tiyatro eserinin yazılışına şöyle değinir:

"Müşarîin-ileyhin terceme-i hal-i siyasiye ve edebisi tezyin eden vekayi-i fahiresindendir ki 'Akif Bey' namındaki tiyatrosunun esasını Magosa'ya vasıl olduğu gece, atılmış olduğu zindan-ı belada tasavvur eylemiştir." (s.10)

Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal'i yakından tanıyan biri olarak bu bilgiyi birebir yazarın kendisinden edinmiş olmalıdır. Bu açıdan sürgüne gittiği ilk gün bile edebiyat tasavvuru içinde olan dostunu okuyucuya yakından tanıtmak ister gibidir. Namık Kemal'in içinde bulunduğu zor durumda dahi, zihnini edebiyat ile meşgul etmesini ve hatta içinde bulunduğu durumu düşünmeyecek hale gelmesini basit yaratılışlı insanların erişemeyecekleri bir mertebe olarak görülebileceğini söyler. Yaratılışının yüceliği ile yazdıklarının sadece taraftarlarına değil muhaliflerine dahi etki ettiğine dikkat çeker. Bu yüzden ona layık gördüğü namı da şöyle ifade eder:

"Binaenaleyh namına sahibkaran-ı edeb ıtlak olunsa nâ-reva mıdır?" (s.11)

Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal'in okuyucusu üzerinde böyle derin bir etkisi olduğuna inanır. Öyle ki yaşadığı dönemden yirmi sene önce eli kalem tutan yirmi genç bulmayı düşünmenin imkânsız olduğunu söyler. Bu açıdan Namık Kemal'in gençliğe model olduğunun altını çizer.

Bunları anlattıktan sonra eserine yeni bir bölüm açan Ebüzziya Tevfik bu bölümde Kemal'in eserlerinden bahsetmeye başlar. Namık Kemal'in ilk basılan eserinin Devr-i İstilâ risalesi olduğunu söyler. Bu risaleyi 1283 senesi Ramazan ayının onuncu gecesi kendisine nasıl dikte ettirdiğini anlatır. Hatta Namık Kemal'in muhalefet etmesine rağmen bu eseri, 83 senesi Ramazanında Tasvir-i Efkâr'da yayınlayanın da kendisi olduğunu söyler. Kendisinin Kemal'in büyüklüğünü

idrakinin bu risale ile olduğunu söyleyen yazar sonra risaleyi dikte ettiği gece yaşadıklarını ve hislerini okuyucusuna aktarmaya çalışmıştır:

" 'Vakta ki mukaddema iklim-i Arabdan zuhûr ile az müddet içinde nur-ı seher gibi afaka münteşir olan fark-ı İslamiye ...' sözleriyle takrire başladığında, ben imlaya bedel hayran hayran yüzüne bakmış idim.

Bunun üzerine (Niçin yazmıyorsun?) sualinde bulunduğundan (ömrümde vakta ki ile başlar bir ibareye tesadüf etmediğimden bir şey rivayet ediyorsun zannettim.) cevabını vermiş idim." (s.12)

Namık Kemal'in anılarından okuyucusuna bir demet sunan Ebüzziya Tevfik eseri biraz duraklatarak şairin özelliklerinden bahsetmeye başlar. Onun edebî meziyetlerinden birinin de 'hiddet lisânı' olduğuna dikkat çeker. Hamiyeti tahrik etmek veya kahramanlık tasvir etmek istediği zamanlarda gösterdiği şiddet lisânı, hiddet ifadesi ve hasmı alt edebilme gücünü Kemal'den önceki edipler arasından sadece Akif Paşa'da görebildiğini belirtir.

Ebüzziya Tevfik, altı yüz senelik Osmanlı edebiyatında çok kalem gördüğünden ancak onların tuttuğu yol ile Namık Kemal'in yolunun farklı olduğundan bahseder. Çağdaşlarının aklına hakikat fikrini nakş eden Namık Kemal'in girdiği nazm yoluna herkesi sevk ettiğini söyler. Yani Arap ve Batı edebiyatlarına ilk defa onun meylettiğini anlatır.

Eserin başka bir bölümünde Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal'in vatan ve milletine duyduğu muhabeti anlattıktan sonra onun söyleyişteki kudretini göstermek için 'dinsizlere bile iman verecek bir belagat ve beyanı olduğunu' söyler. Onun kaleme aldığı Emir Nevruz ve Salahaddin Eyyübi terceme-i hallerine dikkat çeker. Bu noktada kullandığı şu cümle Ebüzziya Tevfik'in biyografiye verdiği değeri gösterir niteliktedir:

"Hakikat-ı halde dahi Emir Nevruz'u yazışı, müşarün-ileyhi yedi yüz sene sonra ihya kabilindendir." (s.17)

Bahsi geçen iki terceme-i halinde yazarın ne kadar başarılı bir dil kullandığını anlatmaya çalışan Ebüzziya Tevfik onun kullandığı kelimelere dikkat çeker. Bu eserlerden bahsettikten sonra Namık Kemal'in her zaman vatanın terakkisi için çalıştığını söyleyen yazar, Kemal'in meşhur beyitine eserinde yer verir:

*"Ölürsem görmeden millette ümid ettiğim feyzi
Yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzûn ben mahzûn" (s.18)*

Eserin başka bir bölümünde yazar, Namık Kemal'in Arapça ve Farsça'da meşhur olup da görmediği eserin olmadığını ifade eder. Bu iddiasının mübalağa olarak görülmemesi gerektiğini söyler. Namık Kemal'in hafızasının çok güçlü olduğunu, bu sebeple öğrendiklerini de kolay kolay unutmadığını belirtir. Şairin hafızasında Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca beş binden fazla beyit olduğunu söyleyen Ebüzziya Tevfik, onun Nefi ve Örfi gibi tanınmış şairlerin yanında, namı duyulmamış Osmanlı şairlerinin dahi beyitlerini ezberlediğini anlatır. Ayrıca Namık Kemal'in batı edebiyatlarından Fransızca'ya tercüme edilmiş edebi, siyasi eserleri okuyarak gündemi takip ettiğini söyleyen yazar, onun yüzünü yalnızca batıya çevirmiş bir aydın olmadığını ifade eder. Onun doğunun fıkıh ve kelam gibi İslamî ilimleri ile de ilgilendiğinden bahsederek çok yönlü bir münevver olarak Namık Kemal'i anlatmaya çalışır.

Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal'in edebi eserleri konusuna geçmeden önce onun Avrupa'dan döndükten sonra tercüme işiyle ilgilendiğinden bahseder. Şerh-i Mevakıf'ı tercümeyle başladığını söyler ve 'üç beş faslını yazmıştır' diyerek tamamlamadığını belirtir. Daha sonra Paris'te hukuk ve idare ilimlerini tahsil ettiğini söyler. Ekonomi ve politika ile uğraştığından bahseder. Bunlara değinilen iki paragraf arasöz kabilindendir denilebilir.

Yazar bunları aktardıktan sonra eserinde yeni bir bölüme başlar. Bu bölümde Namık Kemal'in eserlerinden bahseder. Eserleri sınıflaması dikkat çekicidir. İlk sınıflama '*Asâr-ı Münteşiresi*' adı altında verilir. Bu bölüm kendi içinde '*Terâcim-i Ahvâl'den*', '*Tiyatro ve Hikâyeleri*', '*Risaleleri*', '*Makalat-ı Mütenevv'ası*' olmak üzere dörde ayrılarak okuyucuya bu başlıklarla ilgili eserlerinin isimlerini okuyucuya sunan yazar son bölümde; Namık Kemal'in Tasvir-i Efkâr, Muhbir, Hürriyet, Basiret, İbret, Hadika, Sadakat, Vakıf gazetelerinde beşyüz kadar makalesi olduğunu not eder.

Ebüzziya Tevfik burada Namık Kemal'in 'her biri bir ders-i hikmet ve edeb niteliğinde' olan mektuplarının bir araya getirildiğinde bir kaç ciltlik kitap meydana geleceğini söyler.

Eserdeki ikinci sınıflama '*Gayr-ı Matbû Asârı*' başlıklıdır. Yazar bu başlık altında Namık Kemal'in Kara Bela ve Celaleddin Harezmî eserlerini göstermesi bize söz konusu eserlerin Namık Kemal'in vefatından sonra yayınlandığını ifade eder. Yazar Namık Kemal'in eserlerinin bir listesini oluştururken son olarak tercümelerinden bahseder. Onun Jean-Jacques Rousseau'nun Şerait-i İctimai ve Bacon'un bazı asarını çevirdiğinden bahseder.

Ebüzziya Tevfik'in bu tasnifi, türlerin ortaya çıktığı Tanzimat döneminde yaşayan bir yazarın edebî türlere bakışını yansıtmayı bakımından anlamlıdır. Bu noktada dikkat çekici olan yazarın romanları hikâye, farklı türlerde yazılmış eserleri risale olarak nitelemesidir. Şüphesiz burada yapılan işi bir edebî tür tasnifi olarak algılamak doğru değildir.

Ebüzziya Tevfik bu bölümde Namık Kemal'in vatan ve milletine büyük bir hizmeti olarak gördüğü '*Osmanlı Tarihi*' adlı eserinden bahseder. Eserin yalnız mukaddimesinin Osmanlı kadar ihtişamlı olduğundan söz eden yazar, Kanuni Sultan Süleyman'a kadar olan kısmın yayınlanabileceğini söyler.

Eserin sonunda Hâtîme başlığıyla bir bölüm kaleme alan Ebüzziya Tevfik, bu bölümde; Namık Kemal'i hakkıyla anlatabilmek için onun kadar kudretli bir söyleyişe sahip olmak gerektiğini söyler. Kendini bu kudretten aciz gördüğü için Namık Kemal'i yine onun söyleyişlerine başvurarak anlatmaya çalıştığından söz eden yazar, bu konuda Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk adlı eserinden meşhur beyitini kendisine savunma olarak verir:

"Esrarını mesneviden aldım

Çaldım veli miri malı çaldım." (s.23)

Ebüzziya Tevfik, hatime'nin sonunda Namık Kemal'in Rebü'l-evvelin yirmisekizinci günü saat sekizi yirmi geçe 48 yaşında vefat ettiğini söyler. Bu tarih ve saat Namık Kemal'e çok yakın dostu tarafından zikredildiği için doğruluğu açısından önem arz eder.

Eserin sonunda bir de '*Haşıye*' kısmı yer alır. Yazar bu bölümde Namık Kemal'in kendisine ölmeden iki gün önce hastalığını bildiren bir mektup yazdığından bahseder. Ebüzziya Tevfik mektup eline geçtikten sonra II. Abdülhamid'ten izin alarak cenazeyi Sakız adasından Bolayır'a nakl ettirdiğini anlatır. Son olarak bahsi geçen mektuptan bir kısım vererek eserini tamamlar. Mektubun bu kısmında Namık Kemal, hasta olduğundan, son zamanlarında hastalığı savuşturduğundan ancak hastalığın nüks etmesinden korktuğundan bahseder.

Ebüzziya Tevfik'in bu eseri, Namık Kemal'e yakın bir isim tarafından kaleme alınması bakımından önemlidir. Ancak yazar eserini derin bir teessür içinde yazdığı için, anlatımı objektif olmaktan uzaktır. Ayrıca yazar, Namık Kemal'in hayatını tümüyle anlatmak yerine edebî şahsiyetini anlatmayı tercih eder. İçeriği tek cümle ile böyle özetlenebilecek eser, dili ve anlatımı bakımından yazarın okuyucu ile sohbet ettiği intibasını uyandırır.

10.17.Diyojen⁸⁸

Ebüzziya Tevfik'in millattan önce yaşayan ve Kinik felsefesinin öncüsü olan Diyojen'i anlattığı bu biyografisi tek bölümden oluşur. Yazarın kaleme aldığı pek çok biyografide kronolojik bir sıra ile hayat hikâyesi aktarılırken bu biyografide Diyojen hakkındaki rivayetler derlenmiştir. Yazar bunu yaparken derlediği rivayetlerden bir hayat hikâyesi oluşturmaya özen göstermiştir. Bu bakımdan eser, yine kendisinin kaleme aldığı Ezop adlı biyografi ile benzerlik gösterir.

Yazar diğer biyografisinde olduğu gibi bu eserinde de anlatmak istediği kişiyi tanıtarak başlar. Diyojen'in Kelbiyyun fırkasına mensup olduğunu aktaran yazar, doğum tarihini M.Ö.414 yılı olarak verir. Hemen ardından tahminî olarak ölüm tarihini de zikreder. Milattan 224 sene önce, 90 yaşında iken Yunanistan'ın Korint şehrinde öldüğünü anlatır. Eserin ilk sayfasına dip not olarak Diyojen'in isminin dilimize Fransızca'daki söylenişi ile aktarıldığından söz eden yazar, aslen Yunanca'da bu ismin Diogenes olarak telaffuz edildiğini söyler.

Diyojen'in ismi, doğum tarihi, ölüm tarihi gibi bilgileri eserin başında aktaran Ebüzziya Tevfik ilerleyen satırlarda Diyojen'in babasından bahseder. Babasının kalpazanlıkla itham edilmesi üzerine kendisinin de suçlanabileceği düşüncesiyle, Yunanistan'a kaçtığını anlatır. Diyojen'in Atina'da eğitim adına yaptıklarından söz eder. Ebüzziya Tevfik, o dönemde Yunanistan'da var olan Revakiyyun, İştirakkuyyun, Meşaiyyun ve Kelbiyyun fırkalarının adlarını andıktan sonra Diyojen'in Kelbiyyun'a mensup olduğundan tekraren bahseder.

Kelbiyyun fırkasına mensup olan Diyojen'in Sokrates'ın öğrencisi olan Antisthenest'in öğrencisi olduğunu söyledikten sonra fırkanın isminin nereden geldiğine dair bilgilerini okuyucuya aktarır. Bazılarına göre köpek gibi yaşamayı tercih ettikleri için, bazılarına göre ise Antisthenest Atina'da ismi köpek manasına gelen bir kapının civarında ders verdiği için fırkanın Kelbiyyun ismini aldığının rivayet edildiğini söyler.

⁸⁸ Ebüzziya Tevfik, **Diyojen**, 3.Baskı, (Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya, 1307)

Fırkanın isminin nereden gelmiş olabileceği ile ilgili olarak rivayetleri aktaran Ebüzziya Tevfik daha sonra bu fırkaya mensup olan kişilerin yaşayışına dair bilgi verir. Onların felsefesinin ihtiyaçtan kendilerini arındırmak olduğunu aktaran yazar bunun onların hayat tarzlarına yansıdığından bahseder. Bu fırkaya mensup olanların yeme içme alışkanlıklarını dahi bu felsefeye göre düzenlediklerini söyler. Onların yalnızca sebze-meyve yediklerinden ve sadece su içtiklerinden bahseder.

Diyojen'in mensubu olduğu fırkayı böylece okuyucuya tanıtan yazar daha sonra Antisthenest'in daha ziyade ahlak ilimleri üzerine çalıştığını ve Diyojen'i de bu yönde çalıştırdığını anlatır. Onun kelbiyyun fırkasına mensup bir kişi olarak yaşayış tarzından bahseder:

" Müşariün-ileyh her türlü şedâide tahammül edebilmek için yazın ateş kesilmiş kumlarda yuvarlanır ve kışın kar ile mestûr olan heykellere sarılırdı." (s.10)

Yazar bunları da aktardıktan sonra Diyojen'e atfedilen rivayetlerden bazılarını arka arkaya anlatır. Bu anlatımlarında filozofun birer ders niteliğindeki sözleri ön planda tutan yazar bu şekilde eserin akıcı bir hal almasını sağlar:

"Bir kaç filozof bir gün dünyada hareket olmadığını Diyojen'e ispata çalıştıkları sırada Diyojen ayağa kalkarak yürüyüp, sıçramaya başlamış. Ve mûma-ileyhüm 'Ne yapıyorsun?' dediklerinde 'davanızın hilâfını ispat ediyorum.' Sözleriyle mukabele eylemiştir." (s.11-12)

"Bir gün elinde fener olduğu halde sokakta gezerken -Gündüz fenerle ne arıyorsun-' dediklerinde 'Adam arıyorum.' Kavliyle mukabele eylemiştir. Ekâbirden biri sokağa çıktığı sırada Diyojen para istemekle kibardan olan herif hiddetle 'Def edin şu köpeği' demesi üzerine uşak, Diyojen'in eline hafıyyeten bir avuç akçe sıkıştırarak efendisinin emrine imtisâl ile dahi 'Haydi yıkıl git köpek' demiş. Diyojen ise 'İşte aradığım adamı buldum.' demiştir."(s.15-16)

Bir dönem Diyojen'in Makedonlara esir düştüğüne de değinen Ebüzziya Tevfik rivayetlerle o devri de anlatır. Onun nasıl esir düştüğü konusuna değinmese de Diyojen'in bir dönem esir olduğunu ve satıldığını aktarır. Eserin ilerleyen bölümlerinde Diyojen'in bir zengine satıldıktan sonra çocuklara hocalık ettiğini ve onlara filozofane düşünceleriyle Atinalı şairlerden şiirler öğrettiğinden bahseder. Diyojen'in öğrencilerine sadece ilmî konularda değil ahlakî konularda da bir yol gösterici olduğunu söyler.

Diyojen ile Büyük İskender'in aynı dönemde yaşadığına dikkat çeken Ebüzziya Tefvik eserinin sonunda Diyojen'in ölümünü anlatırken İskenderle aynı tarihte ölmelerinin garip bir tesadüf olduğundan da bahseder. Diyojen ve İskender'in yaşadıkları döneme dikkat çeken yazar, onlara dair bir anekdotu kurgulayarak şu şekilde aktarır:

İskender Korint'ten mürûr ettiği sırada, o esnada orada bulunan Diyojen'i ziyaret arzusuna düşerek müşarûn-ileyhin ikâmet eylediği (Kıran) nam mahalleye gider. Ve Diyojen'i güneşin karşısında fiçisini tamir ile meşgûl bulur. İskender kendisine takkarüble der ki:

-'Beni bildin mi? Ben İskender dedikleri hükümdâr-ı azîmim.'

Diyojen cevaben -Ben de Diyojen dedikleri Kelbiyim.

İskender sözünde devam ile

-Sen benden hiç korkmuyor musun?

Diyojen - Sen iyi bir adam mısın yoksa fena mı?

İskender -İyi adamım.

Diyojen -Dünyada iyi adamdan kimin korktuğu vardır?

İskender Diyojen'in zerafetine ve efkâr-ı saibesine hayran olarak, bir müddet yüzüne baktıktan sonra:

'Diyojen görüyorum ki pek çok şeylerden mahrûm bulunuyorsun. Ne arzu ve talebin var ise söyle ikâ edeyim.' demesiyle Diyojen *'Bana hiç bir vakit vermeye kadir olamayacağın şeyi almada başka şey lazım değil.'*cevabını verir ve İskender *'Nedir aldığım?'* diye sual eylemesi üzerine *'Güneşim'* demiştir. İskender müşarûn-ileyhin ciddi olan şu cevap ferâğ ve istignâkâranesine bir kat daha hayran olmuştur.

Bunun üzerine Diyojen de İskender'e hitab ile ' Cübbe ile kanaat eden adam mı, yoksa bir hükümet-i cesimiyyeye malik ve muazzama-yı tabi olarak hudud-ı hükümetini tevsî' için her gün kendisini bin türlü mehâlîke ilka' eden kimse mi mesuttur?' sualini irad eylediğinden, İskender 'Mesudiyyet killet-i ihtiyaçdadır.' cevabını vermiş ve nüdemasına hitaben 'İskender olmasa idim Diyojen olurum.' Kavliyle müşarûn-ileyhin mesleğine senâ-hân olmuştur." (s.19-21)

Ebüzziya Tefvik, eserin tamamında rivayetleri aktarmaya devam eder. Bu rivayetlerin kahramanları içerisinde bazen ünlü filozoflara da rastlanır. Rivayetler vasıtasıyla Diyojen'in Eflatun ve Sokrat'a dair düşünceleri de veren yazar, bunlardan Eflâtun'a dair bir rivayet şöyle aktarır:

"Bir gün Felâtun'un sayfiyesi olan bir bahçenin önünden geçerken kapıda duran kölesinden bir incir ister. Köle derhal efendisine koşarak Diyojen'in incir istediğini haber vermesi üzerine Felâtun, bir küfe incir toplatarak gönderir. Diyojen bunu görünce 'Dostum! Söz anlamamazlıkta sen de efendin gibi imişsin. Çünkü halk ondan bir kelime sual eder. O ise bir çuval sözle mukabele eyler.

Nitekim ben senden bir incir istedim, sen bir küfe şey doldurmuşsun diyerek, fakat içinden rast gele bir incir alıp gitmiştir." (s.39)

Eserin sonunda Diyojen'in ölümüne dair rivayetler de aktarılır. Böylece hayat hikâyesi anlatma işi rivayetlerle tamamlanır:

"Bazı rivayete göre müşarün-ileyh doksan yaşını buldukta kasden çiğ bir sığır paçası yemekle hazımsızlığa düşer olarak fevt olmuştur. Diğer bazı akvâle göre ihtiyarlık haline geldiğini hisyledikte bilâ-ihtiyâr kendisini teneffüsten men ederek o suretle vefat etmiştir." (s.43)

Diyojen'in ölümünü de bu şekilde rivayetlere dayalı olarak aktaran yazar eserin son bölümlerinde cesetin bulunuşu ve defninden bahseder. Diyojen'in mezarının başına Kelbî olduğuna alamet olmak üzere bir köpek heykeli dikildiğini anlatan Ebüzziya Tevfik, Yunanistan'da onun namını yad etmek için, kendisinin tasvir edildiği pek çok heykelin varlığından da söz eder. Ebüzziya Tevfik eserinin sonunu Diyojen'in sözlerine ayırarak bu biyografisini tamamlar.

Hakkında çok az şey bilinen bir filozofun hayatını hikâyelerden oluşturan Ebüzziya Tevfik'in eserdeki anlatımı hayli renklidir. Okuyucu sıkacak gereksiz ayrıntılardan uzak duran yazar, Diyojen'in hikemî sözlerini aktarmak konusunda oldukça istekli görünür. Bu bakımdan yazarın onun hayatını anlatmaktan ziyade ders verir nitelikteki sözlerini okuyucuya aktarmak istediği düşünülebilir.

11.HAMİD VEHBİ'NİN BİYOGRAFİLERİ

Meşahir-i İslam adlı eseriyle araştırma konumuza dahil olan Hamid Vehbi, hakkında çok bilgiye sahip değiliz. Kaynakların hakkında detaylı bilgi vermediği yazar, bugün adeta unutulmuş gibidir. Adapazarlı Muhammed Hilmi Efendi'nin oğlu olduğunu bildiğimiz Hamid Vehbi'nin yazıları ilk olarak Yemen Vilayet Gazetesinde çıkmaya başlar. Tarîk ve Ceride-i Bahriye'de yazıları yayınlanan yazar, bu gazetelerin başmuharirliğini yapar. Son memûriyeti Meclis-i Nâfia başkâtipliği olan Hamid Vehbi 1320'de kalp sektesinden vefat eder ve Rumelihisarındaki Kayalar mezarlığına defnolunur.⁸⁹

Medrese-i Fünûn ismiyle Türkçe ve Arapça yayınlanan bir de dergisi bulunan⁹⁰ yazarın yazdığı eserler için sadece Meşahir-i İslam'ın cüzlerini tespit edebildik. Bu eseri incelediğimiz kadarıyla tanıyabildiğimiz yazarın anlatımında ilmî tabirleri ve titizliği dikkat çeker. Yazarın çok sayıda eserinin bulunmaması da bu titizliğinden olması muhtemeldir.

Osmanlı Müelliflerinde, Bursalı Mehmed Tahir, yazarın iki ciltlik Yemen Târîhinin bulunduğunu yazarın vefatından sonra Malûmat gazetesinde onun hakkında yazılan bir hal tercümesinde gördüğünü söylerse⁹¹ de Osmanlı Türkçesi ile yayınlanan eserlerin kataloglarda böyle bir esere rastlayamadık. Meşahir-i İslam, yazarın biricik eseri gibi görünse de hiç de küçümsenemeyecek mahiyettedir.

⁸⁹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Yay. Haz: Fikri Yavuz, İsmail Özen, (İst.: Yaylacık Matbaası, 1972), 432

⁹⁰ **Age**, 432

⁹¹ **Age**, 432

11.1.Meşâhir-i İslam ⁹²

Hamid Vehbi'nin kaleme aldığı eser, hicrî 1301-1302, miladî 1884-1885 tarihlerinde cüzler halinde yayınlanır. Her cüzde genellikle bir ismi tanıtan yazar, daha sonraları bu cüzleri bir araya getirir.⁹³ Dört cilt halinde derlenen eser, İslam coğrafyasının meşhur isimlerini tanıtır. Yazar, bu eserinde, Arap, Fars ve Türk dünyasından halifeleri, hükümdarları, vezirleri, âlimleri, şairleri tanıtır.

Eser, Hamid Vehbi tarafından kaleme alınan bu elli iki cüzün bir araya getirilmesinden müteşekkil dört ciltten oluşur. İlk ciltte yer alan '*İfade-yi Mahsusa*' bölümünde Hamid Vehbi, neden eseri yazma gereği duyduğunu açıklar. Her hafta bir cüzünü yayınladığı eserin, yayını konusunda elinden tutan Mihran Efendi'ye şükranlarını sunar. Cüzlerin derlendiği dört ciltten ilkinde on üç cüz yer alır. İlk ciltte yer alan bu cüzlerde sırasıyla şu isimler tanıtılır: Ertuğrul Gazi, Sultan Osman Gazi / Orhan Gazi, Müellif-i Firuz Abadi, Sultan Mahmud Gaznevî, Hacac, İmam Mutahhar, Uzun Hasan, Sultan Süleyman Kanuni, Memun, Celaledin Ekber Han, Timurlenk, Ebu Müslim Horasanî, Sultan Murad-ı Evvel. Birinci cilt Sultan Murad-ı Evvel'i anlatan cüz ile biter.

İkinci ciltte de on üç cüz yer alır ve yazar bu ciltte sırasıyla şu isimler tanıtır: Fatih-i Türkistan Kuteybe Bin Müslim, Şah İsmail Safevî, Abdurrahman El-Emevî, Ömer Bin Abdülaziz, Alp Arslan, Yıldırım Bayezid, Nizamülmülk, Barbaros Hayreddin Paşa, Çelebi Sultan Mehmet, Abdülmelik Emevî, Sultan Murad-ı Sani, Velid Bin Abdülmelik, Gazi Evronos Bey.

Üçüncü cilt Ebu Delama'nın hayatı ile başlar. Sonrasında Hamid Vehbi sırasıyla şu isimler tanıtır: Celaledin-i Rumî, Melikşah Selçukî, Evranoszade Ali Bey, Alaeddin Selçukî, Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa, Şehzade Süleyman Paşa, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Molla Cami, Halife Mehdi Billah, İbn-i Haldun, Ebu Cafer El Mansur.

Hamid Vehbi dördüncü cilde '*Halife Muhammed El-Mutasım*' cüzü ile başlar. Sonrasında sırasıyla şu isimlere yer verir: Musa Bin Nasır, İsfendiyar Zadelers,

⁹² Hamid Vehbi, **Meşâhirü'l İslam**, (İst.: Mihran Matbaası, H.1301/M.1884)

⁹³ Hamid Vehbi yazdığı her cüzde tek ismi tanıtır. Ancak istisnai olarak ilk ciltte Osman Gazi'nin ardından Orhan Gazi'nin hayatına, son ciltte ise İsfendiyar Zadelers başlığı altında birden çok kişinin biyografisine yer verir. Zaten yazar eserin önsözü mahiyetindeki '*İfade-yi Mahsusa*' bölümünde durumun böyle olacağından bahseder.

Ebu Abbasü'l Seffah, Süleyman Bin Abdülmelik, İmam Suyutî, Germiyanzade Yakup Bey, İmam-ı Azam Numan Bin Sabit, Abdurrahman Salis-i Emevi, İbn-i Kemal, İmam Gazali. Bu dört cilt daha sonra bir araya getirilerek iki cilt olarak yayınlanır.

Hamid Vehbi, ele aldığı kişiyi tanıtırken genelde tam ismini vermeye özen gösterir. Tanıttığı kişinin tam ismi bir paragraf dahi olsa bütünüyle vermeye çalışır. Daha sonra onun yaşadığı döneme dair bilgiler verir. Bunu yaparken hangi hükümdar döneminde, nerede yaşadığını aktarır. Genelde doğum ve ölüm tarihlerine yer verir. Bazen yakın akrabalarından da söz eder. Şahsın döneminde yaşanan siyasi olaylara yer verirken tarih vermeye özen gösterir. Savaşlar, fetihler gibi tarihi olaylarda tanıttığı kişinin rolünü aktarmaya özen gösterir.

Hamid Vehbi tanıttığı kişiye objektif yaklaşır. Ele aldığı her isme aynı oranda ağırlık verir. Bu cüzlerin önce ayrı ayrı yayınlanmasından kaynaklanıyor olabilir. Yazarın her isme aynı itinaı göstermeye çalıştığı göze çarpar.

Eserin büyük bir araştırmannın ürünü olduğu açıktır. Tanıttığı her isme dair detayları okuyucusuyla paylaşmaya çalışan yazar, eserinde alıntılara da yer verir. Alıntı bakımından zengin olan eserde, yazar, tanıttığı isme dair resmi yazışmalar, mektuplar, eserlerinden şiirlerinden alıntılar, fıkralara yer verir. Yaptığı alıntıları normale göre daha büyük puntolu ve aralıklı ya da küçük puntolu olarak verir. Tanıttığı kişinin hangi eserinden alıntı yaptığını belirtir.

Meşâhir-i İslam'ın dili dönemine göre sade, anlatımı oldukça akıcıdır. Büyük bir emeğin ürünü olan eserin yanlışları için cilt sonlarında düzeltmeler bulunur. Yanlışın hangi cüzde, kaçınıcı sayfada ve satırda olduğu ve doğrusunun ne olduğunu verir.

Tanzimat döneminin tercüme hal anlayışını göstermesi bakımından önemli olan eser, gereksiz ayrıntılarla okuyucuyu yormayan, ele aldığı kişiler bakımından zengin bir kadrosu olan, tanıttığı kişileri tarafsız olarak ele alan bir yapıya sahiptir. Bu özellikleri bakımından eser, incelediğimiz dönem içerisinde önem arz eder.

12.ÖMER SUBHİ'NİN BİYOGRAFİLERİ

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili Müşir Edhem Paşa'nın oğlu olan Ömer Suphi kurmay olarak tahsilini tamamlayarak kaymakamlığa kadar terfi ettiyse de 1894'de İstanbul'da vefat ederek Fatih'e defnedilir. Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserinde Ömer Subhi'den bahsederken kullandığı ifadelerden yazarın genç yaşta vefat ettiği sonucunu çıkarıyoruz.⁹⁴ Yazarın tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır: *'Büyük Frederick yahud Tarihinden Bir Nebze* (1889), *Feld Mareşal Fon Moltke* (1891), *Hüdavendigâr Vilayetinde Bir Hafta Seyahat* (1891), *Mekâtib-i İbtidaiyye Hesabın Usul-i Talim ve Tedrisi* (1891), *Mektebciliğin Kabesinde İntibaât ve Tahassüsât, Müessisin-i Fünûn* (1885), *Trablusgarb ve Bingazi Sahra-yı Kebir ve Sudan-ı Merkezî* (1890) Ömer Subhi'nin tercümeleri de bulunur.

Yazarın saydığımız eserleri arasında üç eser biyografi niteliğinde olduğu düşünülebilir: Feld Mareşal Fon Moltke, Müessisin-i Fünûn ve Büyük Frederick yahud Prusya Tarihinden Bir Nebze. Bu eserlerden sonuncusunu bulamadığımız için onun hakkında bir şey söyleyemeyeceğiz ve sadece ilk ikisini değerlendirebileceğiz. Yazarın bu üç eserinde de batılı şahsiyetleri tanıtmak gayesi güttüğünü belirtmek gerekir. Bu eserler arasında Müessisin-i Fünûn'u tek başına kaleme almayan yazar, bu eseri Mehmed Nuri ile birlikte kaleme alır. Mehmed Nuri de hakkında pek bilgi bulamadığımız isimler arasındadır. Aynı ismi kullanan başka isimler de bulunduğundan yazarın eserlerini tespit edemedik. Ancak her ne kadar aynı şahıs olup olmadığını tespit edemediysek de ansiklopedilerde Mekteb-i Mülkiye mezunu olarak kaymakamlık görevi icra eden bir Mehmed Nuri ile karşılaştık. Böylece yazarın Ömer Subhi'ye benzeyen bu eğitim ve görev hayatı ikilinin tanışmış olabileceği ihtimalini aklımıza getiriyorsa da kesin bilgi veremiyoruz.

⁹⁴ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Haz: A.Fikri Yavuz, İsmail Özen, (İst.: Yaylacık Matbaası,1972)

12.1.Müessisin-i Fünûn ⁹⁵

Eserin adı, yazarların kimlerin biyografilerini anlatacağını gösterir niteliktedir. 'Müessisin-i Fünûn' adı fenlerin kurucuları anlamına gelir. Yazarlar bu eserleri ile gerek doğunun gerekse batının önde gelen ilim adamlarını tanıtırılar.

Eserin başında yer alan '*İtizar*' başlıklı bölümünde yazarlar, medeniyetin gelişmesini ve ilerlermesini sağlayan çeşitli ilim ve fen alanlarında çalışan kişileri tanıtmayı Osmanlı'ya hizmet olarak görerek bu vazifeye atıldıklarını beyan ederler. Bu eseri yazma sebeplerinin geniş ilim ve fen bilgileri olmadığını belirten yazarlar, kalem kuvvetlerine güvenerek de bu yola çıkmadıklarını söylerler. Tek sermayelerinin ellerinden geldiği kadar çalışmaya devam etmek olduğunu ifade eden yazarlar, daha sonra eserin biyografi bölümüne geçerler.

Eserin biyografi bölümünde yazarlar, İbn-i Sina, Apollonius, Arago, Arşimed, Aristoteles, Stefanson, Jean Le Rond D'alamber, El-Batanî, El-Hasan İbn El-Hasani Ebu Ali b. El-Hitamî, Alfons, El-Meymûn, Jean Jacques Ampere, Anaksagoras, Anaximander, Anaksimen, Anteminos, Öklit, Isaac Barrow, Bacon, Jean Bayer, Bernar Palis, Bernuvi Jak, Bernuvi I. Jean, Bernuviye I.Nikola, Bernuviye Daniel, Benjamin Franklin, Bufon, Florimon de Bon, Paskal, Batlamyus, Posidonius, Pikar gibi ilim ve fen ile uğraşan kırk dört şahsı tanıtırılar.

Eserde verilen biyografilerde yazarlar, tanıttıkları şahsiyetin hangi isim veya nam ile tanındıkları, başka dillerde nasıl bilindikleri, hangi ilimde meşhur oldukları, memleketlerinin neresi olduğu, yetenekleri, meşhurluklarını sağlayan ilimleri, yetenekleri, bilinmeyen yönleri, kimlerden ne şekilde eğitim aldıkları, öğretileri, bu öğretilere kazandırdıkları, meşhur akrabaları gibi bilgiler verirler.

Yazarlar her bir ismi numaralandırarak ayrı bölümler halinde okuyucuya sunarlar. Okuyucuyu yormadan sıkmadan sonuç odaklı biyografi yazan yazarlar, 'bu şahsiyet ilim için ne yaptı?' sorusuna cevap olacak şekilde kısa biyografiler kaleme alırlar.

Tanıttıkları bazı şahsiyetlerin eserlerinden seçtikleri bölümleri tercümeleriyle veren yazarların, bazı noktalarda verdikleri bilgiyi ispatlama çabaları bilimsel bir

⁹⁵ Ömer Subhi, Mehmed Nuri, **Müessisîn-i Fünûn**, (İst.: Civelekyan Matbaası, H.1302/M.1885)

Çalışma yapmak gayesiyle yola çıktıkları izlenimini doğurur. Ancak eserde nadiren dipnotlar kullanan yazarların samimi ve gereksiz sözden ve sanattan arî akıcı dilleri eseri okunmak için cazip hale getirir.

12.2.Feld Mareşal Fon Moltke⁹⁶

Ömer Subhi bu eseriyle, bir süre Osmanlı devletinin de hizmetinde bulunan Alman asker ve devlet adamı Field Fon Moltke'ın hayatını anlatır. Alman ordusuna büyük hizmet eden Moltke çalışmalarıyla Ömer Suphi'nin dikkatini çeker ve hayranlığını kazanır.

Bu hayranlığın bir göstergesi olan eser üç bölümden oluşur. İç kapağında mareşalin bir resmi bulunan eser '*Maksad ve Tahdis-i Nimet-i Padişahî*' başlıklı bölüm ile başlar. Bu bölüm Ömer Suphi imzalı ve 10 Mayıs 1307 Çarşamba tarihli bu bölüm eserin önsözü niteliğindedir. Yazar eseri kaleme almaya neden ihtiyaç duyduğunu bu bölümde anlatır.

Yazarın biyografi anlatımı mareşalin ölüm haberinin nasıl duyulduğu ile başlar. Yazar, 24 Nisan 1891 tarihinde Berlin'den gelen telgrafların Feld Mareşal Fon Moltke'un vefat haberini ulaştırdığını ve bu haberin gerek askerî gerekse siyâsî çevrelerde üzüntü yarattığını söyler. Askerî alana pek çok katkısı bulunmuş böyle bir askerin ardından kendi hemşehrîlerinin olduğu kadar başka milletlerden askerî camianın yeisinin tabii olduğunu ifade eden yazar, mareşalin çalışmaları ve planları ile nasıl başarılı bir asker olduğunu anlatır. Alman Kralı Wilhem'in mareşalin vefatının ardından yayınladığı mesajda 'Mareşalin vefatı bana bir ordu gaib etmiş kadar tesir etti.' sözlerine yer vererek onun Alman ordusu için ne denli önemli olduğunu okuyucusuna aktarmaya çalışır. Kendisinin de bu önemli ismi tanıtmaya ihtiyaç duyarak bu eseri yazmaya başladığını belirtir.

'*Feth-i Kelâm*' başlıklı bölüm eserin ikinci bölümüdür. Yazar bu bölüme Fransız ordusunun Waterloo savaşındaki mağlubiyeti ve ardından Napolyon'un vefatı üzerine, içine düştüğü durumu anlatarak başlar. Ardından Waterloo savaşı sonrasında Avrupa'nın ve Osmanlı'nın içinde bulunduğu askerî durumu kısaca özetledikten sonra o dönemde her ülkenin kudretli bir kumandana ihtiyaç duyduğunu söyler. Daha sonra ondokuzuncu asrın en büyük komutanı olarak Prusya ordusu Erkân-ı Harbiye Umumiyesi Reisi Feld Mareşal Fon Moltke'u takdim eder. Ömrünü askerlik ilminin gelişmesine adanmış ve bu sayede önemli görevlere getirilmiş olan Mareşalin, Prusya Kralı Bismarck kadar ve hatta ondan daha çok öneme haiz olduğunu söyler.

⁹⁶ Ömer Subhi, **Feld Mareşal Fon Moltke**, (İst.: İstapan Matbaası, H.1308/M.1891)

Prusya'yı ilgilendiren bazı siyasi ve askerî olaylarda mareşalin rolünü değerlendiren yazarın Prusya'yı yakından izlediği anlaşılır. Fransa-Almanya arasında yaşanan mücadeleler sırasında Alman ordusunda görev yapan Fon Moltke'un Alman ordularına yeni baştan hayat verdiğini söyler. Orduların sevk ve idaresinde gösterdiği başarıları kadar teşkilatlanmadaki yerini de anlatır. Bu satırların bir asker tarafından yazıldığı detaylara verilen önemden anlaşılır.

Ömer Subhi eserin '*Feld Mareşal Fon Moltke*' bölümünde mareşalin kronolojik biyografisini anlatmaya başlar. 26 Teşrin-i Evvel 1800 tarihinde Mecklenburg-Parchim'de doğduğunu, Kopenhag'da askerî akademide eğitim gördüğünü ve aldığı askerî terbiyeyi anlatır. Çocukluğundaki tabiatı, askerliğe karşı olan ilgi ve alakası sebebiyle tahsiline verdiği önem ile arkadaşları arasında nasıl tanındığı aktarır. Daha sonra onun iş hayatına geçen yazar, mareşalin Danimarka'da hizmet ettikten sonra, Prusya ordusunda görev yaptığını anlatır. Alayından 1823'de ayrılarak Berlin'deki Harb Akademisine devam ettiğini söyler. Bu sırada yabancı dil öğrenmeye çalıştığından da bahseder. Yazar bazen mareşali çok yakından tanır gibi ifadeler kullanır.

Moltke'un 1834 senesinde Osmanlı'ya gelişini ve Almanya'ya dönüşünü de anlatır. Onun Osmanlı'ya gelişini vasıtasıyla II.Mahmud'un askeri ıslah için sarf ettiği çabalara değinir. Avrupa'daki askerî gelişmeleri yakından takip etmesi, Moltke'un ziyaretinden istifade ordu içinde yeni düzenlemeleri yapmak üzere üç yıl Osmanlı'da kalması için Prusya hükümetinden izin alındığını anlatır. Daha sonraları II.Mahmud ile ilişkilerinin nasıl bir seyir izlediğinden de bahseder.

Eserin ilerleyen sayfalarında mareşalin kendi ifadelerine ve tanınmış kişilerin onlarla ilgili ifadelerine yer veren yazar verdiği bilgileri ve anlattıklarını dayanaklandırma ihtiyacı duymaz. Rivayetlere yer verir ancak kesin kaynaklar göstermez. Aktarım yaptığı kişileri; 'Kendisi ile birlikte mektebde tahsil-i fûnûn edenlerden biri' gibi genel ifadelerle tanıtır. Yazarın bir asker olarak Mareşal Fon Moltke olan hayranlığı eserde sık sık göze çarpar. Yazarın onun askerî yönünü öne çıkarması ve her icraatını överek anlatması da dikkat çeker.

13.MUALLİM HERRICK'İN BİYOGRAFİSİ

Adının George F. Herrick olduğunu kataloglardaki eser künyelerinden çıkardığımız yazar hakkında kaynaklarda bilgiye rastlayamadık. Ancak kataloglarda bazı eserlerini bulabildiğimiz yazarın Türkçe bilen bir yabancı olduğu anlaşıyor. Zira yazarın kaleme aldığı ve inceleyeceğimiz biyografinin iç kapağında yazarın ismi bulunmasına rağmen çevirmen adı yer almaz.

Yazarın kataloglarda rastladığımız eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *İlm-i İlahi-i Tabiî* (1885), *Abraham Lincoln Reis-i Sâdık* (1885), *Tulû-i Hürriyet*, *Tarihten Bir Sayfa* (1910), *İtikad ve İbadet Yani Protestanların İtikad ve İbadetine Göre Din-i Mesihi Beyanındadır* (1868), *Talim Hakkında Tasavvurat-ı Mütenevvia* (1884) Bu eserler içinden çalışmamız ile ilgisi olan tek eser biyografi olması dolayısıyla 1885 yılında yayınlanan Abraham Lincoln Reis-i Sadık'tır. Bu sebeple çalışmamızda bu eser kendisine yer bulacaktır.

13.1.Abraham Linkon Reis-i Sâdık ⁹⁷

İsminden de anlaşılacağı üzere eserde Amerika'nın Cumhuriyet partili on altıncı başkanı olan Abraham Lincoln'un biyografisi yer alır. Önsöze gerek duymayan yazar, tek bölümden oluşan eserin başında Abraham Lincoln'u tanıtmaya başlar. Onun Amerika'nın Kentucky eyaletinde 12 Şubat 1809 tarihinde dünyaya geldiğini belirtir. Lincoln'un daha sonraları Ayalona eyaletinde ikamet ettiğini söyleyen yazar, babasının durumunun giderek kötüleşmesinden dolayı onun önceleri okula gidemediğinden bahseder. Ancak akıllı ve çalışkan biri olduğu için kendisini destekleyenlerin sayesinde eğitime devam ettiğini belirtir.

⁹⁷ Muallim Herrik (Herrick. C. F), **Abraham Linkon Reis-i Sadık**, (Konstantiniyye: Karakin Bağdadlıyan Matbaası, 1885)

Abraham Lincoln'un 1834 senesinde ilk olarak Ayalona eyaleti meclisinde milletvekili seçildiğini ve siyasi hayatının bu şekilde başladığını anlatan Herrick onun 1846 yılında Amerika'nın genel meclisinde aza olduğunu ifade eder. 1856'da Republiken ismiyle anılan hürriyet taraftarlarının partiyi oluşturduğu zamanı anlatan yazar, 1858'de Lincoln'un, Douglas'ın karşısında, senato seçimlerine adaylığını koyduğunu anlatır.

Seçimler sırasında sevenleri meydanları dolduran bu siyasetçileri fiziksel ve karakter olarak tasvir eden yazar, Douglas'ın zeki ve cesur bir adam olduğunu söyler. Bu süreçte, iki tarafın birbirleri aleyhine yaptığı karşılıklı konuşmalar ve atışmaların çok konuşulduğundan bahseder. Lincoln seçimi kaybetmiş olmasına rağmen kölelik ve savaş aleyhine sarf ettiği sözlerle kamuoyunun dikkatini çekmeyi başardığını belirten Herrick dikkat çeken bu söylemlerinin altında siyahîlerin köleliğine karşı çıkan tutumunun yattığını anlatır. O dönem kölelik sisteminin devam edip etmemesi konusunda Amerika'da yapılan tartışmalarda Lincoln'un her zaman köleliğe karşı olan tarafta yer aldığını aktarır.

Şubat 1865'de Newyork şehrinde binlerce kişi önünde ömrünün en büyük ve önemli konuşmasını yapan Abraham Lincoln'un bu konuşmanın ertesi gün gazetelerde yer aldığını söyleyen yazar, bu konuşmanın metnine eserinde yer verir. Herkes için özgürlüğün vurgulandığı konuşmadan beş ay sonra başkan olması için gereken oyları toplayarak 1861 yılı Mart ayında makama sahip olduğunu anlatır.

Başkan seçildikten sonra güneyde kölelerin iş gücü ile para kazanan ve bu yüzden köleliğin devamını arzu eden çevrelerce Abraham Lincoln'a karşı olan düşmanlığın perçinlendiğinden söz eden yazar, her gün onu öldürmeye yemin eden güruhun artmasına rağmen onun Washington'a yerleştiğini anlatır.

Lincoln döneminde güney eyaletler ile kuzey eyaletler arasında çıkan iç savaşı oluşturan sebeplere ve sonuçlarına değinir. 1864'de yeniden başkan olduktan sonra yaşananları anlatır. Herrick Lincoln'un öldürüldüğü suikastı de ele alır. Onun bu şekilde vefat etmesinin yankılarından bahseder. Herrick eserin tamamında onun siyasi hayatıyla ilgili bilgi verir. Bunu yaparken objektif davranmaya çalıştığı dikkat çeker. Lincoln'un çocukluğuna, ailevi hayatına değinmeyen yazar, bu eseriyle onun siyasal kimliğini ortaya çıkarmaya çalışır. Ancak bunu yaparken onun bütün siyasal hayatını gözler önüne sermemiş sadece kölelik bağlamındaki düşüncelerini ve yaptıklarını öne çıkarmayı yeğlemiştir. Tüm bunları anlatırken yazar objektif bir tutum sergiler.

14.AHMED MİTHAD'IN BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat dönemi edebiyatının en renkli simalarından biri olan Ahmed Mithad çok yönlü kişiliği ile döneminin en dikkat çeken isimleri arasındadır. İlim, sanat, zanaat, tarım gibi çeşitli konular ile ilgilenen yazar, müteşebbis ruhuyla ilgilendiği her konuya dair çalışmalar yapmıştır. Ancak edebiyatın onun hayatındaki rolü bambaşkadır. Tanzimat dönemi sanatkarlarının çoğunda olduğu gibi Ahmed Mithad da çeşitli türlerde eserler yazarak Osmanlı halkının medeniyet seviyesini ileri taşımaya çalışır. Akli ve nakli bilimlere değer veren yazar, bilgilerini halka aktarmak ve halkın eğitim seviyesini yükseltmek için edebiyatı bir vasıta olarak kullanır.

1844'de orta halli bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya gelen Ahmed Mithad 1913'e kadar sürdürdüğü ömrüne iki yüze yakın eser sığdırarak 'kırk beygir gücünde bir yazı makinası' ünvanını kazanır. Yıllarca çalışmış, durmadan okumuş ve okuduklarından meydana getirdiği sentezleri okuyucusuna sunmuştur.

Ahmed Mithad'ın hayatında bazı önemli dönemeçler yer alır. Kısaca bu dönemeçlerden bahsetmek gerekirse şunları söyleyebiliriz. Kendisi küçük yaşta iken babasının vefat etmesi yazarı zor bir çocukluğa sevk eder. İlköğrenimine memur olan ağabeyinin yanında, Vidin'de başlar, ara verdiği dönemde İstanbul'a gelip çalışan yazar, sonra yine ağabeyinin görev yeri olan Niş'te ilköğrenimini tamamlar.⁹⁸

Tuna vilayetinin Rusçuk kasabasında Vilayet Mektubî Kalemine girdiği dönemde Tuna valisi Midhat Paşa'nın takdirini kazanarak onun ismini alan Ahmed Mithad, Midhat Paşa Bağdat'a vali olduğunda onunla beraber Bağdat'a gider. Orada iki yıl kadar kalan yazarın hayatında burası dönemeç noktalarından biri olur. Burada

⁹⁸ Zeynep Kerman, "Ahmed Mithat Efendi", **Tanzimat Edebiyatı**, Hazırlayanlar: Prof. Dr.İsmail Parlatur, Prof.Dr. İnci Enginün, Prof. Dr.Ahmet B. Ercilasun, Prof.Dr. Zeynep Kerman, Prof. Dr. Abdullah Uçman, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 587

hayatına etki eden Mithat Paşa, Şakir Paşa, İbrahim Can Muattar ve Osman Hamdi Bey ile tanışarak onlardan etkilenmiştir.⁹⁹

Ahmed Mithad çalışmaktan yılmayan mizacı sayesinde zorluklar karşısında ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Ağabeyinin vefatından sonra 1871'de İstanbul'a dönerek evinde küçük bir matbaa açan yazar; dizgi, tashih ve dağıtım işlerini ailesi ile birlikte yaparak eserlerini yayınlar. Kendisinin yayınladığı Dağarcık isimli mecmuasında yazdığı 'Duvardan Bir Sada' isimli yazısından dolayı 1873-1876 yılları arasında Rodos'da sürgün edildiyse de bu durum da kendisini yıldırmaz. Orada kaldığı 38 ay zarfında Medrese-i Süleymaniye adıyla bir okul açarak dersler verir. Dünya'ya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş?, Açık Baş, Ahz-ı Sar, Hasan Mellah, Hüseyin Fellah adlı eserlerini Rodos'ta kaleme alır. Orada yaşadıklarını Menfâ (1876) isimli eserinde anlatan Ahmed Mithad burada da yazı çalışmalarına ara vermez.¹⁰⁰

1876'da Abdülaziz'in tahttan inmesiyle İstanbul'a geri dönen yazar, 1878'de Tercüman-ı Hakikat gazetesini yayınlar. Bu gazete ile ününe ün katarak yazı hayatına devam eder. Aynı yıl Osmanlı-Rus Harbinin Osmanlı aleyhine olan sonuçlarının sorumluluğunu Abdülhamid yönetimine üzerine kondurmadan kaleme aldığı Üss-i İnkılap'ı yayınladı. Sultan Abdülhamid'in bu eseri yazdırmış olması ve kendisinin bu isteğe riayet etmesi o dönemde tepki toplamış ve yazarın eleştiri oklarının hedefi haline gelmesine sebep olmuştur.

1879'da Matbaa-i Amire'nin yani devletin resmi matbaasının müdürlüğünü yapan Ahmed Mithad 1880 yılında Beykoz Akbaba köyünde bir çiftlik satın alır. Fennî tarım ile uğraşan yazar, Sırmakeş adlı kaynak suyun çıkarılmasına vasıta olmuş damacanalara halinde Sirkeci'de bizzat satmıştır. Yine Beykoz'da eski bir yalı satın alarak yaptıran yazar burayı sanat ve edebiyat yuvası haline getirir. Bir katına tiyatro sahnesi kurdurarak oyunlar sergileten, Perşembe günleri ziyafetler vererek edebiyat sohbetlerinin yapılmasına vesile olan Ahmed Mithad edebiyat camiasının yeni isimler kazanmasına vesile olmuştur.

Hayatının son yıllarında Darülfünûn, Darülmuallimat, Medresetü'l Vaizin ve Darüşşafaka'da çalışan Ahmed Mithad bu okullarda felsefe, pedagoji, tarih ve dinler

⁹⁹ Age, 588

¹⁰⁰ Age, 589

tarihi dersleri verir. Darüşşafaka'da gönüllü olarak çalıştığı dönemde gece nöbetindeyken kalp sektesiyle 28 Aralık 1912 tarihinde vefat eder.¹⁰¹

Ahmed Mithad'ın pek çok türde eser kaleme aldığını ve iki yüze yakın eserleri olduğunu daha önce de belirtmiştik. Bu eserlerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: *Sû'-i Zan* (1870), *Esaret* (1870), *Gençlik* (1870), *Teëhhül* (1870), *Felsefe-i Zenân* (1870), *Gönül* (1873), *Mihnet-Keşân* (1870), *Firkat* (1870), *Yeniçeriler* (1871), *Ölüm Allah'ın Emri* (1873), *Nasib* (1877), *Bahtiyarlık* (1885), *Obur* (1885), *Bir Tövbekâr* (1885), *Çifte İntikam* (1887), *Bir Gerçek Hikâye* (1876), *Bir Fitnekâr* (1876), *Para* (1887), *Kismetinde Olanın Kaşığında Çıkar* (1887), *Diplomalı Kız* (1890), *Dolabtan Temaşa* (1890), *İki Hudakâr* (1893), *Emanetçi Sıtkı* (1893), *Can Kurtaranlar* (1893), *Ana-Kız* (1895), *Durub-ı Emsal-i Osmaniyye Hikemiyyâtının Ahkâmını Tasvir* (1872), *Hayal-Hakikat* (1891), *Müşehadat* (1891), *Ahbâr-ı Asara Tamîm-i Enzâr* (1889), *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrâr* (1874), *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'a Neler Olmuş* (1874), *Hüseyin Fellâh* (1875), *Felâtun Bey'le Rakım Efendi* (1875), *Karı-Koca Masalı* (1875), *Paris'te Bir Türk* (1876), *Çengi* (1877), *Bekarlık Sultanlık mı Dedin* (1877), *Süleyman Muslu* (1877), *Yeryüzünde Bir Melek* (1879), *Henüz On Yedi Yaşında* (1881), *Karnaval* (1881), *Amiral Bing* (1881), *Vâh* (1882), *Acaib-i Alem* (1882), *Dürdane Hanım* (1882), *Esrar-ı Cinayat* (1884), *Cellâd* (1884), *Volter Yirmi Yaşında* (1884), *Hayret* (1885), *Cinli Han* (1885), *Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrar* (1887), *Çingene* (1887), *Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları* (1888), *Haydut Montari* (1888), *Arnavutlar-Solyatlar* (1888), *Gürcü Kızı yahut İntikam* (1888), *Nedamet mi? Heyhat!* (1889), *Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Alemleri* (1889), *Alenksandr Stradella* (1889), *Şeytankaya Tılsımı* (1889), *Müşehadat* (1890), *Ahmed Metin ve Şirzad* (1891), *Bir Acîbe-i Saydıyye* (1894), *Taaffüf* (1895), *Gönüllü* (1896), *Eski Mektuplar* (1897), *Mesail-i Muğlaka* (1898), *Altın Aşıkları* (1899), *Hikmet-i Peder* (1900), *Jön Türk* (1908)

Edebiyat tarihlerimizin çoğu Ahmed Mithad'ın eserlerini hikaye, roman, tiyatro türleri arasında incelemiş tercümelerinden de bahsetmekle yetinir. Ancak Ahmed Mithad biyografi türünde de eserler yazar. Yazarın '*Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neşeti*', '*Beşir Fuad*', '*Tarihçe-i İnkılâb yahud Çerkes Hasan'ın Tercüme-i Hâli*', '*Volter Yirmi Yaşında Yahud İlk Muaşşakası*' isimli

¹⁰¹ Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi: Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar**, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971), 965

eserleri biyografi türüne örnektir. Ancak bu eserlerin her birisi aynı anlayışla yazılmış değillerdir. Mesela '*Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neşeti*' Fatma Aliye henüz hayatta iken onu onure etmek maksadıyla yazarken, Beşir Fuad hakkındaki biyografisini onun ölümünün ardından adeta bir dostunun savunmasını yazar gibi kaleme alır. Çerkes Hasan ile ilgili olarak yazdığı küçük risaleyi ise tarihi bir olayı nakletmek maksadıyla yazar. Volter Yirmi Yaşında adlı eseri ilk biyografik roman olarak değerlendirilebilecek şekilde kendisinden önce yaşamış bir yazarın, hakkında çok bilgi olmayan aşkını anlatır. Bu açıdan bakıldığında yazarın farklı amaçlar güderek biyografiler kaleme aldığını söyleyebiliriz.

Ahmed Mithad'ın '*Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi*' adlı eseri de bazı kütüphane kataloglarında biyografi olarak geçmekle beraber eser, bu niteliğe sahip değildir. Yazarın kaleme aldığı bu eser, 1304 H/1887 yılında Tercüman-i Hakikat Matbaasında yayınlanır. Eserin iç kapağında yazarın belirttiğine göre eser, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap haline getirilir. Eserde ilk olarak Ahmed Mithad'ın Şehr-i Emanet-i Celilesi Mektupçusu Nazım Bey'e yazdığı mektuba yer alır. Yazar bu mektubunda Nazım Bey'in 'hikmet-i cedide' ile ilgilenmesi konusundaki fikirlerini belirtir. Nazım Bey'in kendisine verdiği Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi üzerine bir kitap verdiğinden ve bu kitabın kendisinde uyandırdığı fikirlerden bahseder. Ahmed Mithad Schopenhauer'in ismini aleyhinde yazılmış bir eserden öğrendiğini belirtir. İstemedi de olsa bu tarz eserleri gazetede bunlara yer verebilmek adına okumak mecburiyetinde bulunduğunu belirtir. Fakat Nazım Bey'den aldığı 225 sayfalık eseri büyük zevkle, bir oturuşta nasıl bitirdiğinden bahseder. Okuduğu bu kitabın kendisinde oluşturduğu fikirleri bu eserle okuyucusuna sunar. Schopenhauer'in felsefesinin anlatılmaya çalışıldığı bu eser daha önce de ifade ettiğimiz gibi filozofun hayatını anlatmak gayesiyle yazılmaz, dolayısıyla yazar eserde bu konuya hiç değinmez.

Yazarın çeşitli kaynaklarda biyografi olarak gösterilen başka bir eseri de 'Beşair-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye'dir. Ancak bu eser de biyografi mahiyeti taşımaz. Yazar bu eserini Katolik bir dostunun kendisini ziyarete geldiği esnada sorduğu bir sorudan etkilenererek kaleme alır. Bu dostu yazara Cevdetpaşazade Fatma Aliye'nin Nisvan-ı İslam'ını okuduğunu bu eserde yazarın Hz. Muhammed'in doğumunun İncil'de müjdelendiğini söylediğini bu konuda onun ne düşündüğünü

sorar. Bu soru üzerine Ahmed Mithad'ın kaleme aldığı eser, yazarın İslam üzerine olan fikirlerini barındırır.

Çalışmamızın konusunu kitap halinde yayınlanmış biyografiler oluşturduğu için tezimizde Ahmed Mithad'ın yazdığı biyografiler incelenecektir. Yazar, uzun yıllar gazetelerde imzalı-imzasız pek çok yazı yayınladığı için daha önce de belirtildiği üzere bu yazılarının içinde de gerek çeviri ve gerekse kendi telif ettiği biyografiler bulunduğu şüphesizdir. Ancak biz kitap halinde yayınlanan eserleri hakkında gördüklerimizi kaleme almakla yetineceğiz.

14.1.Tarihçe-i İnkılâb

Yahud

Çerkes Hasan'ın Tercüme-i Hâli ¹⁰²

Ahmet Mithad'ın kaleme aldığı Üss-i İnkılâb adlı eserin bir bölümü olarak daha önce yayınlanan eser, zaman içinde içeriğinin gördüğü ilgiden dolayı müstakil hale getirilir. Ahmed Midhad aslen eserde Osmanlı'nın meşrutiyet öncesi sancılı döneminde yaşanan bir olayı anlatır. Osmanlı'nın ileri gelen devlet adamlarının meşrutiyeti ilan ettirme çabaları, bu planın ilk ayağı olarak Abdülaziz Han'ın tahttan indirilmesi ve müteakip dönemde yaşananlar eserin konusunu oluşturur. Beş bölümden oluşan eserin ilk bölümünde yazar '*Abdülaziz Han'ın Sultan Murad'a Yazdığı Tezkirenin Vakit Gazetesinde Münderic Bir Sureti*' başlığı altında bir metin aktarır.

Ahmed Midhad'ın aynen alıntılacağı bu metin meşrutiyeti ilan etmek isteyen kişilerce tahttan indirilen Abdülaziz Han'ın tahtta çıkan Sultan Murad'a yazdığı bir mektuptur. Sultan Murad'a son isteğini arz etmek için mektubunu kaleme alan Abdülaziz Han, önce Allah'a sonra Sultan Murad'a sığındığını söyledikten sonra halefinin tahta çıkışını tebrik eder. Kendisinin millete hizmet için gayret gösterdiğini ancak muvaffak olamadığını ve bundan üzüntü duyduğunu söyler. Sultan Murad'ın bu konuda muvaffak ve çalışmalarının millete hayırlı olmasını diler. Kendi askerinin kendisini düşürdüğü halden duyduğu üzüntüyü aktardıktan sonra bulunduğu Topkapı Sarayından bir başka yere tayin edilmek istediğini dile getirir.

Eserin ikinci bölümü '*Hüdavendigâr Esbak Merhum Abdülaziz Han'ın Keyfiyet-i Vefatına Dair Verilen Fransızca Mazbatasının Tercümesidir*' başlığı ile başlar. Bu tercüme Abdülaziz Han'ın hala tartışılan ölümünün ardından yapılan ilk araştırmanın doktor raporudur. Cemaziyel evvel sene 93 ve 23 Mayıs 92 Pazar günü öğleden bir saat önce Hüdavendigâr Abdülaziz Han'ın ölüm sebebini araştırmak için Çırağan Saray-ı Hümayun karakoluna giden heyetin kaleme aldığı raporda ilk olarak aletlerin bulunduğu bir odada yerde serilmiş bir şilte üzerinde yeni bir bez ile

¹⁰² Ahmet Mithad, **Tarihçe-i İnkılâb yahud, Çerkes Hasan'ın Tercüme-i Hâli**, (İst.: Yeni Osmanlı Kütüphanesi)

örtölmüş bir ceset gördüklerini, örtüyü kaldırdıklarında Abdölaziz Han'ın cesediyle karşılaştıkları belirtilir. Daha sonra cesedin durumu anlatılır. Bileğinde takriben kesildiğı noktanın çapının üç-dört katı kadar açılmış bir yara olduğundan bahsedilir. Abdölaziz Han'ın vefat ettiğı mahalde ufak bir makas bulunduğı ifade edilir. Bu makasın kanlı olduğunu Abdölaziz'in yaralarını bu makasla açmış olabileceğini tanıkların beyan ettiğini ve heyeti Abdölaziz'in ikamet ettiğı deniz tarafındaki büyük odaya götördükleri anlatılır. Heyet üyeleri raporda sarayın padişaha ait olan bu odasında bir pencerenin kenarında bulunan minderin ve hasırın üzerinde üzerinde kan bulunduğunu hatta hasırın ötesinde berisinde pek çok yerinde kan lekeleri tespit ettiklerini beyan ederler. Abdölaziz'in vefatına meydana gelen kan kaybının sebep olduğunu ifade ederler. Sultanın yakınında bulunan küçük makasın bu yarayı açabileceğini açabilecek mahiyette olduğunu bildirirler. Çırağan Saray-ı Hümayun'unun karakolunda yazmış oldukları bu mazbatayı imza eden heyet başta Doktor Marko olmak üzere yirmi kadar doktordan oluşur. Raporda her birisinin imzaları bulunur.

Ahmed Midhat, eserin üçüncü bölümünde *'Hüdavendigâr Sabık Sultan Murad Han-ı Hamis Hazretlerinin Cûlus-ı Hümayunlarını Müteakip Estar ve Bâb-ı Âliye Tesyar Buyurdukları Hat-ı Hümayunlarının Suret-i Münîfesidir'* başlığı altında metni aynen aktarır.

Dördüncü bölüm *'Çerkes Hasan'ın Suikasdi Hakkında İlân-ı Resmi'* başlığını taşır. Bu bölümde resmi makamlardan Çerkes Hasan vakası ile ilgili olarak yapılan açıklamaya yer verilir. Olaydan üç dört sene evvel Mekteb-i Harbiye'den mülazımlık rütbesiyle çıkarak Bağdad'a gitmek üzere yüz başılık rütbesi verildiğı ancak bu göreve gitmeyen Çerkes Hasan'ın orada himaye görerek başka işlerde çalıştığını beyan eder. Daha sonra kendisine kolağalığı verilmesine rağmen bu işe de gitmediğini aktarılır.

Ahmed Midhat bunları aktardıktan sonra Çerkes Hasan Suikasdi'nin yaşandığı günü anlatmaya başlar. Cuma günü memuriyetine gideceğini beyan eden Çerkes Hasan'ın hapisten çıkarıldığı Perşembe günü akşamı Hüseyin Avni Paşa'nın sahildeki evine giderek Paşayı sorduğundan söz eder. Nazırların Midhat Paşa'nın Bayezıttaki konağında toplantı halinde olduklarını ve Paşanın orada bulunduğunu öğrendiğini anlatır. Midhat Paşa'nın konağına giden Çerkes Hasan'ın orada daha önce

çalışmış olduğu için konağa gidince kolayca toplantı odasına ulaşabildiğini söyler. Bir elinde kama diğer elinde revolver ile devlet ricalinin toplantı halinde olduğu odaya girdiği söyler. Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı revolver ile vurduğunu ve meydana gelen karşılık esnasında Hariciye Nazırı ile Bahriye Nazırı Midhat Paşa'nın yardımcısı Ahmed Ağayı ve kendisini tutmaya teşebbüs eden Bahriye zabitanından Harb kolağası Şükrü Beyi vurduğunu anlatır. Şükrü Bey, Ahmet Ağa ve Hariciye Nazırı Raşid Paşa orada vefat etmiştir. Daha sonra konağa gelen zabitanların olayı nasıl bastırdığına yer verilir.

Bu bölümün devamında '*Gazetelerin Tahkikat-ı Gayr-i Resmiyesi*' adı altında başka bir başlık daha bulunmaktadır. Ahmed Midhat eserin bu kısmında olayla ilgili alınan resmi malumatın aktardıklarından ibaret olduğunu gayr-i resmi malumatı da bu bölümle aktarmak istediğini söyler ve gazetelerde yer alan ayrıntıları okuyucusuna aktarır. Çerkes Hasan'ın konağa vardığı sırada gerek yaverlerin gerekse hademelerin aşağıda bulunduklarını ifade eder. Çerkes Hasan konağa girdikten sonra salonun kapısının önünde uşaklardan birine tesadüf edince içeriye girmek istediğini, acilen söylemesi gerekenler olduğunu söyleyerek içeri girdiğini anlatır. Yaverlerden birinin içeriye haber vermesini istediğini ve uşağın boş bir anını yakalayarak içeriye girerek kapıyı içeriden kilitletiğini aktarır. Çerkes Hasan'ın, odaya girdikten sonra, Hüseyin Avni Paşa'ya suikastta bulunacağını söylediğini ve yanında bulunan revolvele davranarak önce Paşa'yı ondan sonra da Bahriye Nazırı Ahmet Paşa ile Hariciye Nazırı Raşid Paşayı vurduğunu söyler. Hüseyin Avni Paşa'yı kama ve kılıç ile her tarafından yaralayarak öldürdüğünden bahseder. Bu sırada Raşid Paşa'nın kendisine isabet eden tek kurşunun ölümüne sebep olduğunu söyler. Sadrazam Halet Paşa'nın korumak ve korunmak maksadıyla Hariciye Nazırını da odaya alarak salonun yanında bulunan odaya çekildiğini ancak bunu fark eden Hasan'ın bulundukları odanın kapısının önüne gelerek onları dışarı çıkarmaya çalıştığını aktarır. 'Mutlaka onu dahi öldüreceğim kapıyı açınız size bir şey yapmam emin olunuz' demesi üzerine Halet Paşa'nın 'Vakıa bize dokunmayacağını bilirim fakat vakanın dehşeti mani oluyor onun için kapı açılmaz' diye cevap verdiğini yazar. Buna rağmen Çerkes Hasan ısrar ederek kapıyı kırmaya uğraşırken Midhat Paşa'nın uşağı Ahmet Ağa'yı da kendisini tutmaya çalıştığı için vurduğunu söyler. Şükrü Bey kılıca davranıp karşılık vermek istemiş ise de ona fırsat vermeyerek bir kurşunla onu da öldürmüş olduğunu anlatır. Olay karakoldan haber alınınca zabitanların yetiştığını

ancak Çerkes Hasan'ın askerleri de yaraladığını bu yüzden birkaç yara da kendisinin alsa da sonunda derdest edilerek Bab-ı Ala-yı Seraskeriye gönderildiğini anlatır. Yarasına bakmak üzere kendisine doktor gönderildiğini fakat kendisinin doktora 'Beni ya asacaklar ya da kurşuna dizeceklerdir. Artık nafile yaralarımı baktırmak abestir.' diyerek doktoru red ettiğini aktarır.

Hüseyin Avni Paşa'ya Bab-ı Ala-yı Seraskeri altında nasıl bir cenaze düzenlendiğinden bahseder. Daha sonra Raşid Paşa'nın cenazesini de aktararak onun Fatih'te defn edildiğini söyler. Rahmetullah-ı Aleyhima diyerek esere son verir. Ancak eseri şu iki cümleyi daha ekledikten sonra bitirir:

"Birkaç gün sonra Bayezid Meydanında Hasan salb olundu. Cenazesi oradan kaldırılıp Edirne Kapısı dışarısındaki kabristana defn olundu."

Ahmed Midhat yazdığı bu eserin bir tercüme hâl olduğunu düşünmüş olsa gerektir ki ismini bu minvalde koymuştur. Ancak eser, tarihî olayların belgelere dayandırılarak aktarımından ibarettir. Eserde Çerkes Hasan sadece Hüseyin Avni Paşa suikası ile bağlı olarak aktarılır. Onun hayatıyla ilgili olarak başka bilgiler yer almaz.

Eserin genelinde Ahmet Mithad'ın olayları olduğu gibi aktarma çabası göze çarpar. Abdülaziz Han'ın tahttan indirilmesi, yerine Sultan Murad'ın tahta çıkması ardından Abdülaziz'in hala bir tartışılan vefatının ardından gerek toplumda ve gerekse devlet ricalinde gözle görülen bir kutuplaşma yaşanır. Abdülaziz'in tahttan indirilmesini alkışlayanların yanında tasvip etmeyenler de bulunur. İşte bu hal içinde Ahmed Mithad objektif olmaya çalışır ve büyük ölçüde bunu başarır.

14.2. Volter 20 Yaşında

Yahud

İlk Muaşakası¹⁰³

Ahmed Mithad'ın kaleme aldığı eser, 1301 (M.1884) yılında Tercüman-ı Hakikat Matbaasında yayınlanır. 18. Yüzyılda insan hakları, ifade özgürlüğü konularında Fransız edebiyatına büyük etki eden Voltaire'in yaşadığı ilk aşkı anlatan eser, yazarın hayatından bir kesiti anlatması bakımından biyografi olarak değerlendirilebilir. Eserin bazı edebiyat tarihlerinde ilk biyografik roman olarak da değerlendirildiği de kısa bir araştırma ile görülebilir.

Eser, mukaddime ve sekiz babdan oluşur. Bu sekiz babın içinde on dört mektup yer alır. Eserin mukaddime bölümünde yazar, okuyucularından eseri adi bir roman olarak adletmemelerini rica eder. Ahmed Mithad, eser için yazdığı mukaddimede Voltaire'in hayatını kaleme alanların hepsinin bu aşk hikayesine değindiğini ancak bunun yazarın özel tarihi yada bir hal tercümesi olmadığını özellikle belirtir. Ahmed Mithad bu eserin bir hal tercümesi olmadığını söylerken baştan sona bir hayat hikâyesi yazmayacağını kast ettiği düşünülebilir. Gerçek bir aşk hikayesinin bilinen yönlerini ele alarak eserini meydana getirdiğini bu şekilde anlatmaya çalışan yazar yine de eserin hayali olmadığını gerçeklere dayandığını belirtmeye gerek duyar. Voltaire'in kaleminden aktarılan mektuplar da onun hissiyatını anlattığı için sadece bunları aktaran bir eserin yazılması halinde dahi yansıtılan duyguların sadeliği, masumiyeti kaybedilmediği için başka bir hüner ve meziyete ihtiyaç kalmadan enfes bir eser ortaya çıkacağını belirtir. Bu düşüncesinin kendisini böyle bir eser ortaya çıkarmaya teşvik ettiğini söyleyen yazarın mektupların duygusuna güvendiği anlaşılır.

Eserin birinci babında Voltaire'in çocukluğunu anlatan yazar, ikinci babda ise Voltaire'in ilk aşkı olan Olympe Dunoyer'i tanıtır. Ahmed Mithad, eserin '*Müşkülât-ı Muaşaka*' başlıklı üçüncü babında Voltaire ile Dunoyer ile olan aşkını anlatmaya başlar. Eserin devamında yazar, ikili arasındaki aşkı verdiği on dört mektup vasıtasıyla aksettirmeye çalışır.

¹⁰³ Ahmed Mithad, **Volter Yahud İlk Muaşakası**, (İst.: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, H.1301 / M.1884)

Voltaire'in Madmazel Dunoyer ne kadar âşık olduğunu anlatır. Bunlara değinirken yazar vereceğı mektupların bu aşkı çok iyi yansıtacağını söyler. İki tarafında birbirlerini sevdiklerini ancak aşklarının önünde türlü müşkülâtın bulunduğunu söyleyen yazar, bu aşkı anlatırken adeta onların yanındaymış gibidir. Eserin devamında iki sevgili arasında gidip gelen mektupları veren yazarın bu mektuplarla eserin sahiciliğine vurgu yapmak istediğı aşikârdır.

14.3.Beşir Fuad ¹⁰⁴

Edebiyatımızın ilk natüralist ismi olan Beşir Fuad'ın bileklerini keserek intihar etmesi ve o an yaşadıklarını kaleme alması döneminde büyük şaşkınlık yaratır. Bu şaşkınlık içerisinde bazı çevrelerin Beşir Fuad üzerine menfî fikirlerini ileri sürmesi Ahmed Mithad'ı rahatsız etmiş olmalıdır ki yazar, böyle bir eseri kaleme alır. Beşir Fuad'ın bileklerini keserek hissettiklerini kaleme alması natüralizmin ve dolayısıyla materyalizmin etkileri ile açıklanırken intiharın diğer sebepleri bu neden kadar ses getirmez. Ahmed Mithad intiharın bütün sebeplerini gözler önüne sermek ister.

Ahmed Midhad, eserin '*Mukaddime*' bölümünde yazdıklarının kaç bölümden oluştuğunu ve konuyu ne şekilde ele alacağını anlatır. Yazar bu bölümde, Beşir Fuad'ın intiharı üzerine yaşadığı üzüntüden dolayı eseri kaleme aldığını anlatır. Ahmed Mithad, Beşir Fuad'ın intiharından önce kendisine hitaben yazdığı ve vefatından sonra kendisine verilen mektubu okuduğunda hüngür hüngür ağladığını ve bu ağlayışın kendisine gelmesine vesile olduğunu söyler. Kendisine geldiğinde Beşir Fuad'ın ileride yanlış tanınmamasını istemiş olmalıdır ki bu eseri yazma gereği duyar. Eserde yer alan "*Hurşit Paşazade olduğunu işittimse de, ailesi ahvâline dair malûmatım olmadığı gibi tercüme-i hâline dahi tamamıyla vukufum yoktur.*" ifadesine bakılacak olursa yazarın hal tercümesinden ziyade biyografinin özel bir türü olan nekroloji yazmak maksadında olduğu savunulabilir.

Yazar eserde öncelikle Beşir Fuad'ı nasıl tanıdığını, onun nasıl biri olduğunu anlatır. Daha sonra onun ne sebeple intihar ettiğinden bahseder. Beşir Fuad'ın Ahmed Midhad'a ve yakın çevresine yazdığı mektupları aktarır. Onun aleyhindeki düşüncelerini açıklar. Eserin bir bölümünü materyalizm reddiyesine ayırarak intihar hakkındaki düşüncelerini belirtir. Bu facianın bir ibret vesilesi olması gerektiğini belirterek eseri sonlandırır.

Yazar, eserine yeni yazarları teşvik etmek için kendi çıkardığı Tercüman-ı Hakikat sütunlarında, genç yazarları övmeyi alışkanlık haline getirdiğinden bahsederek başlar.O sütunlarda övdüğü genç yazarlardan birinin de Beşir Fuad

¹⁰⁴ Ahmed Midhad, **Beşir Fuad**, (İst.:Tercüman-ı Hakikat Matbaası, H.1304 /M.1886-1887)

olduğunu belirtir. Methettiği yazarlarla ender olarak tanıştığını belirten yazar, tanıştığı bu nadir isimlerden biri olan Beşir Fuad'ın dış görüntüsünü şöyle aktarır:

"Ben bu nam altında mekteb-i tıbbiyeli, nahifü'l-bünye, gendüm-gûn bir Arap çocuğu göreceğimi tevehhüm edip duruken, vehmimdeki galatın tahakkuku üzerine şaşırdım kaldım. Maa-hazâ karşımdaki çehre o kadar güzel, o kadar sevimli ki, intizarımın hilafı zuhur etmesi beni derhal memnun etti." ¹⁰⁵ (s.12)

Beşir Fuad'ın Ahmed Midhad üzerinde bıraktığı ilk intiba ile sonraki görüşü tutarlı olur. Çok sevimli bulduğu ve bilgi olarak kendisinden daha üstün gördüğü Beşir Fuad tarafından üstad kabul edilmenin onurundan söz eder. Kendisine bu onuru yaşatan Fuad ile tesadüfî olarak gazetede rastlaşmak suretiyle görüşmeye devam ettiklerini anlatır. Yazar, Beşir Fuad'ın nasıl biri olduğunu anlatmaya devam ettiği eserin ikinci bölümünde "çok güzel, çok sevimli" olarak nitelediği Beşir Fuad'ı daha detaylı bir şekilde tasvir eder:

"Beşir Fuad uzuna karib orta boylu, tıknaz vücutlu gayet mütenesib endamlı, kaviyyü'l-bünye bir babayığit olup beyaz-pembe bir çehre üzerine siyah ve gümrah bir çift kaş ile kumral bıyıkları cemâlinin ziynet-i esasiyesi olduğu gibi mütenasib ağzı ve burnu ve yumru çenesi ve gayet güzel dişleri, her görenin nazar-ı muhabbetini celbettirecek bir cemâl-i merdâne teşkil ederdi. Hele gözlerinden saçılan zekâ nurları, ilk nazarda kendisinin gayet seriü'l-intikal bir genç olduğunu tanıttırırdı." (s.17).

Ahmed Mithad'ın Beşir Fuad'ı gerek fiziği gerekse mizacı bakımından tasvir ederken özellikle uzun cümleleri tercih ettiği, kurduğu cümleleri kesmediği, arka arkaya pek çok sıfatı sıralayarak onu okuyucuya adeta nefessiz anlattığı görülür. Bazı yerlerde bu soluksuz anlatma isteği sıralı cümleler halinde zuhur eder, böylelikle anlatım şu satırlarda da görüleceği gibi akıcı bir hal alır:

"Ahlâk cihetine gelince: Tavrı gayet cerbezeli, mübâhasesi epeyce gürültülü, muhâvereyi pek sever, münâzırından ziyade kendisi söyler, ikna için lüzumundan fazla delâil iradına, izahât itasına girişirse de hîn-i mübahasede asla kendisini hiddet ve gazaba mağlup etmez, karşındaki münâzırı kat'an gücendirecek bir şemm-i istihfafda bile bulunmaz, en şiddetli mübaheselerde çehresi yine mütebbessim bir zattı." (s. 17)

¹⁰⁵ Eserin orjinal metnine ulaşamadığımız için alıntılar transkripsiyon metni barındıran şu eserden yapıyoruz: Ahmed Midhat Efendi, **Beşir Fuad**, sadeleştiren: N. Ahmet Özalp, (İst: Oğlak Yay., 1996)

Böyle sıralı cümleler ile devam edip giden bu anlatım sayesinde eser akıcılık kazanmıştır. Beşir Fuad'ın çeşitli yönlerini anlatmak için farklı sıfatlar bulup kullanması okuyucuda anlatılan kişiyi daha iyi tanımak isteği uyandırır.

Yazar her ne kadar Beşir Fuad'ın ailesi konusunda bilgisi olmadığını söylese de onun öğrenim hayatı, yaptığı görevler, sosyal çevresi ve çevresinde uyandırdığı intiba gibi konulara eserinde yer verir. Beşir Fuad'ın askerliği bırakarak yazmaya başladığı döneme de tanıklık etmiş olan yazar, onun Fransızca, Almanca ve İngilizceyi çok iyi bildiğini söyler. Kendisi de Fransızca bildiği için bu dilde Fuad'ın çok kuvvetli olduğunu söyleyebileceğini belirtir. Beşir Fuad'ın düşünce dünyasını açıklamak için olsa gerek onun meraklı olduğu bilimleri açıklar. Avrupa'nın üç lisanına hâkim olan Beşir Fuad'ın tıp konusunda özellikle fizyoloji ve psikolojiye bağlı olduğunu söyler. Onun felsefeye olan ilgisinden de bahseden yazar, edebiyata apaçık bir meyli olduğunu vurgular.

Ahmed Mithad, Beşir Fuad'ı anlatırken onu sadece övmeye veya yermeye çalışmaz. Yazar, eseri kaleme alırken tanıdığı ve ilgi duyduğu bir şahsiyeti başkalarının da tanınması gayesi içindedir. Bu yüzden büyük bir hassasiyetle onu büsbütün alkışlamaktan ve yahud intiharından ötürü bütün meziyetlerine gözlerini kapatmaktan kaçınır. Bunu yaparken Beşir Fuad'ın meziyetlerini anlatmaktan ve onu övmekten geri durmayan Ahmed Midhad, onun bazı noksan taraflarına da işaret etmekten de çekinmez. Ona göre Fuad'ın noksan taraflardan birisi batı edebiyatlarına üst düzeyde hâkim olmakla birlikte, doğu edebiyatlarına hiç ilgi duymamış olmasıdır. Eserdeki şu satırlar Ahmed Midhad'ın bu konudaki fikirlerini yansıtır:

"Şu tavsifâtımı Fuad'ı nasıl tanıdıysam öyle yazıyorum. Bununla beraber Beşir Fuad'ı varabileceği mertebe-i mükemmeliyet ve mütemmemiyete varmış derece-i kat'iyesini tayin etmiş bir adam diye telâkki etmeyiniz." (s. 21)

"Müslüman ve Osmanlı olan bir adam için bunların ne yaman noksanlardan addolunacağı muhtac-ı tafsil ve tatvil olunamaz." (s. 23)

"Beşir Fuad ne kadar büyük adam olursa olsun, maişet hususunda gösterdiği acz dahi o büyüklüğüne makusen mütenasib bir küçüklüktür."(s.62)

Ahmet Mithad, o dönemde bir takım çevrelerin Fuad'ı kötülemek için giriştikleri karalama kampanyalarına da bu eseriyle cevap verir. Eserin muhtelif yerlerinde bu konuya değinen yazar, Beşir Fuad'ın hatırasına saldıranlara karşı onu savunma işine girer. Alıntıladığımız bu satırlarda yazarın anlatımlarının mübalağalı olduğu düşünülebilir ancak eserin devamında yazarın objektifliğinden bir şey kaybetmediği görülür:

"Beşir Fuad 'vur patlasın çal oynasın' alemlerinde yaşıyormuş!... Bu mübalağa. Ben hiçbir vakitte Beşir Fuad'ı sarhoş görmedim. Hiçbir kimsenin Beşir Fuad'dan incindiğini işitmedim. Kat'iyyen hükmederim ki, Beşir Fuad hiç bir hâl ve hareketle zabitanın nazar-ı dikkatini bile celbetmiş değildir." (s.25)

Ahmet Mithad, Beşir Fuad'ın daha uzun yaşaması halinde memleketi için çok daha faydalı işlere imza atacak bir şahsiyet olduğunu düşünür. Zaten onu böyle gördüğü için intiharına son derece hüzünlenir:

"Bir hikmet-i bâtıla o biçarenin zekâsını zehirleyerek millete en büyük hizmet-i ilmiye ile iftihar edenlerin en son ser-fırazı olmak şerefinden o biçareyi mahrum bırakmıştır." (s.24)

Ahmed Mithad eserin '*Suret-i İntihar*' başlıklı bölümünde Beşir Fuad'ın nasıl intihar ettiğini anlatır. Olay vuku bulmadan önce onun son hallerini yakın çevresinin gözlemlerinden aktarır. Fuad'ın ardında bıraktığı mektupları ve notları da aynen yayımlar. Bahis konusu olan mektuplardan biri de Beşir Fuad'ın Ahmed Mithad'a bıraktığı mektuptur. Yazar bu mektup ile onun nasıl ve ne sebeple intihar ettiğini açıklar. Mithad'ın bu mektubu aldıktan sonra, çok sevdiği dostunu ebedileştirmek için böyle bir biyografi yazmış olması ihtimal dâhilindedir. Zira Beşir Fuad mektubunda şöyle der:

"Zaman nice hadim-i hakikat yetiştiriyor ve yetiştirecektir ki bunlar arasında Beşir Fuad'ın namı bile anılmaz." (s.38)

Bu satırlardan etkilenen Ahmed Mithad, Beşir Fuad'ın intihar sebeplerini değerlendirir. Fuad'ın ölüm sebebi olarak mektubunda ona sunduğu sebeplerin her birini ayrı ayrı tenkit eder. Beşir Fuad üzerinden materyalizm eleştirisi de yapan Ahmed Mithad bu konuda şunları söyler:

"Hikemiyatla da iştigali vardiysa da, mucib-i helâki olan bu hikemiyattan yalnız materyalizm hikmet-i cedidesini tercih ederek onunla iştigal edip şu iştigalini itmam için felsefeyi üssü'l-esasından tetkike girişmemiştir. Girişseydi, materyalizmdeki butlân-ı aşikâreyi elbette görüp onu ayn-ı hakikat olmak üzere kabul etmez ve seyyiesine dahi uğramazdı." (s.21)

Beşir Fuad'ın bir hiç uğruna, materyalizm yüzünden hayatına son verdiği sonucuna varan yazar, kendisinin hiç bir suretle kabul edemeyeceği materyalist düşünceye şu şekilde hücum eder:

"Kendisi materyalist ise ben değilim. Hilkatimizin tesadüf olduğuna ve ot gibi bitip ot gibi mahvolacağıma mümkün değil kanaat edemem. Bir peder ve mader bana vesile-i nakl-i hayat oldular. Ben de bir bir takımlarına öyle bir vesile olmaya tabiaten mecburum." (s.63)

Ahmed Mithad bu şekilde eserde defaatle materyalizmi red eder. Beşir Fuad gibi maharetli bir yazarın ölümüne materyalizmin sebep olduğuna inanmak istemiyor gibidir. Bu değerlendirmelerin ardından eseri kaleme alış sebebini de şöyle açıklar:

"O kadar marifet sahibi bir adamın intiharında ne hikmet olabileceğini pek çok adamlar merak ettiklerinden, işte hiçbir hikmet bulunmadığını göstermek için bu tafsilât-ı müessire ve müessifeye girişmişizdir." (s.66)

Yazar, eserin '*Materyalizmin Reddiyle İntihar Hakkında Muhakeme*' başlıklı bölümünde öncelikle çok rağbet görmediğine inandığı materyalizmin savlarını çürütmeye çalışır. Daha sonra da Beşir Fuad'ın hayran olduğu Voltaire'in ve diğer pek çok materyalist düşünürün fikirleri üzerinden bu düşünceyi eleştirir. Ona göre dünyaya materyalist bir çerçeveden bakmak dünyayı cehenneme çevirmekten başka bir şey değildir. '*Bu Facidan Alınacak İbret*' başlıklı eserin yedinci bölümde yazar, fikirlerini hulasa ederek intiharın hayatın gerçeklerine karşı bir çözüm olmayacağını tekraren dile getirir. Bu satırlarda Ahmed Mithad'ın, Beşir Fuad'ın kendisine yazdığı mektupta 'uzun yaşa ve milletine hizmet et' tavsiyesine, insanlığa intiharın özenilecek bir şey olmadığını anlatmaya çalışarak mukabele ettiğini görüyoruz. Beşir Fuad'ın yazdığı biyografilerdeki fikirleri çerçevesinden bakıldığında bilim ile insanlığa hizmet etmenin önemine ne kadar inandığı görülür. Ahmed Mithad'a millete hizmet

edebileceği yönünde inanması açısından yazara verdiği değeri fark etmek mümkündür.

İki yazarın birbirlerine verdikleri değerin edebîleştirildiği eserde Beşir Fuad'ın biyografisi anlatılmakla beraber, eserin alt metninde Ahmed Mithad'ın hayata bakışı yer alır. Eserin satır aralarında Ahmed Midhat'ın bilime, siyasete, dine bakışına rastlamak mümkündür. Sevdığı bir insanın ardından yasını biyografi yazarak dile getiren yazarın bu eseri, Beşir Fuad'ı intihara sürüklediğine inandığı materyalizm üzerine bir reddiye niteliği de taşır.

14.4.Fatma Aliye Hanım

Yahud

Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti ¹⁰⁶

Ahmed Mithad'ın kaleme aldığı ve edebiyatımızın ilk kadın yazarlarından Fatma Aliye'nin hayatını anlattığı eser, hicrî 1311 yılında Kırk Anbar Matbaasında yayınlanır. Fatma Aliye'nin tanınmasında önemli bir yeri olan Ahmed Mithad'ın ona verdiği tek ve ilk destek bu eser değildir. Bir bölümünü Fatma Aliye'nin yazdığı Hayal ve Hakikat'in diğer bölümünü 1309 yılında yazarak ona destek verir. Böylece Ahmed Mithad döneminin yazarları arasındaki farkını ortaya koyar.

Ahmed Mithad'ın Fatma Aliye'yi okuyucusuna tanıtarak ona bir kez daha destek verdiği bu eser, altı bölümden oluşur. Eserdeki bu bölümleri yazar, İfade, Tufuliyet, Sabavet, Şebabet, Genç Zevce, Tekemmül olarak adlandırır. '*Fatma Aliye Hanımefendi Hazretlerine*' hitabıyla esere eklediği önsözde Ahmet Midhat, bu eseri Fatma Aliye'ye hediye ettiğini söyler:

"Sevgili Kızım! Altı yedi senedir seninle manevi peder ve duhteriz. Sana henüz hiçbir hediye takdim etmemişimdir. Zehi saygısızlık, değil mi? Fakat sana layık ne hediye bulup takdim edebildim? Düşündüm taşındım, sana hediye olarak yine senden başkasını bulamadım. İşte bu kitap sensin kızım! Seni sana takdim ediyorum. Kabul etmemelik edemezsin ya?" ¹⁰⁷

Bu önsözden anlaşılacağı üzere Fatma Aliye'yi kızı olarak gören Ahmed Mithad, onda kendisinin gördüğü cevheri herkese göstermek maksadıyla bu eseri yazmış gibidir. Zaten yazar eseri kaleme alma sebebini '*İfade*' başlıklı ilk bölümde şöyle aktarır:

"Bu defteri yazmaktan maksadımız bizim Osmanlılık âlemimizde bir muharirenin suret-i neşetini göstermektir ki bizde böyle bir muharirenin yetişebilmesi hakikaten pek çok kimselerin hâla dahi ümid edemedikleri acayib-i müstebadeden olmasıyla o vadide tahrik edilecek hame boş yere itab edilmiş sayılamaz." (s.36)

¹⁰⁶ Ahmed Mithad Efendi, **Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti**, (İst.: Kırk Ambar Matbaası, H.1311 / M.1893-1894)

¹⁰⁷ Eserin orjinal metnine ulaşamadığımız için alıntılar transkripsiyon metni barındıran şu eserden yapıyoruz: Ahmed Midhat Efendi, **Fatma Aliye Hanım yahud, Bir Muharrire-i Osmaniyyenin Neşeti**, Yayına Hazırlayanlar: Lynda Goodsell Blake, Müge Galin, Çeviriyazı: Lynda Goodsell Blake, (İst.,İsis Yayıncılık, 1998)

Osmanlı'nın o günkü düzeni içerisinde bir kadının bu denli yetenekli olması Ahmed Mithad'ı etkiler. Belli ki yazar Fatma Aliye'nin diğer kadınlar için örnek teşkil etmesi arzusuyla eserini kaleme alır. Ahmet Mithad memleketinde böyle bir kadının yetişmiş olmasından gurur duymakla beraber bu konudaki şaşkınlığını da eserin daha bu ilk bölümünde dile getirir:

" Avrupa'da bile kimse görülememesine mukabil bizde böyle bir muharirenin zuhuru tabiat-ı zamandan memul ü muntazara olamazdı. Zat-ı âliyelerıyla hâsıl olan münasebetimiz husule gelmemiş olsaydı biz dahi bu neşete ihtimal veremezdik. " (s. 36)

Öyle ki Ahmed Mithad eğitimi ile ön plana çıkan Fatma Aliye Hanım'ın tercüme-i hâlini Arap, İngiliz ve Amerikan gazetelerinden daha önce yazamamasına hayıflandığını yine eserin aynı kısmında dile getirir. Onun gözünde gerek eğitimi ve gerekse ahlakıyla yükselmiş olan bu kadın, diğer kadınlara örnek olmalı ve hatta onların ufuklarını açmalıdır. İhtimaldir ki Ahmed Mithad böyle daha pek çok kadının yetişmesi maksadıyla bilinçli olarak biyografi yazmak işine soyunmuş olsun. Onun böyle amaçla bir amaçla yola çıktığını, yazdığı şu satırlar da destekler:

"Müşarünileyha haklarında icra eylediğimiz tettebbuat-ı psikoloji yani havas-ı ruha ve pedagoji yani terbiye-yi etfale müteallik olup sair kadınlar dahi birer Fatma Aliye Hanım olmak hevesine düştükleri ve pederleri kızlarını o surette yetiştirmek istedikleri halde bu ümniyeyi teshil edeceğine görerek matluba vusul yolunu temin eylemiş olacaktırlar. Ama Fatma Aliye Hanımefendi Hazretlerinin suret-i neşetlerini bu veçhile yazmak için tahkikin bu kadar etraflısına muvaffakiyet bu abd-âcizden başka başka hiç kimseye müyesser olamayacağını dava edebiliriz. " (s. 37)

Fatma Aliye Hanım, Tercüman-ı Hakikat'te yayınlanmak üzere yazılarını yolladığı sırada çeşitli mektuplar da yollar ve söz konusu mektuplarında kendisinin doğumunu ve çocukluğunu anlatan satırlara yer verir. Ahmed Mithad'ın bu eserini oluştururken o mektuplardan yararlandığını ve onun hayatı hakkında bu denli bilgiye bu şekilde sahip olduğunu yine eserin *'İfade'* bölümünden anlıyoruz. Gerek Fatma Aliye Hanım'ın babası Ahmet Cevdet Paşa'nın gerekse Fatma Aliye'nin kendisine yakınlığı dolayısıyla Osmanlı'da bu işi yapabilecek en yetkin kişi olarak kendisini gördüğü yine eserin bunları anlattığı kısmından çıkarılabilir.

Eserin *'Tufuliyet'* başlıklı ikinci bölümünde; Fatma Aliye'nin doğum tarihinin detaylı bir şekilde verilmesi dikkat çekicidir. Ahmed Mithad, Fatma Aliye'nin

hayatını anlatmaya başladığı bu ilk satırlarda onunla ilgili ne kadar tafsilatlı bilgiye sahip olduğunu göstermek ister gibidir:

"1279 sene-i hicriyesi Rebiülâhîrin yirmi yedinci Salı gecesi (ki 1862 sene-i miladiyesi Teşrin-i Evvelinin dokuzuncu gününe müsadiftir.) İstanbul'da merhum Cevdet Paşa'nın sulbünden bir kız çocuk tevellüd ederek 'Fatma Aliye' tesmiye olunmuştur." (s.39)

Yazar, Fatma Aliye'nin doğumu ile ilgili olarak bu bilgileri verdikten sonra onun yaşadığı sosyal çevre gereği, anne ve babasından ziyade dadılar ve hocalar elinde büyümüş olduğuna vurgu yapar. Hatta öyle ki Fatma Aliye'nin kendisinin bile hayatının ilk yıllarına dair anılarını aktarırken anne-babasından ziyade süttnesi ve dadılarını hatırladığına dikkat çeker.

Beş yaşındaki Fatma Aliye'nin diğer çocuklardan farklı olarak çabucak harfleri tanıyıp okumaya yeltenmesinin, altı yaşında okumaya başlamasının ve hatta yedi yaşında Battal Gazi, Kan Kalesi, Muhayyelât-ı Aziz Efendi ve Elfüleyle'yi okuyabilmesinin dikkat çekici olduğunu söyler.

Ahmed Mithad'ın Fatma Aliye'nin çocukluğunu anlatırken sahip olduğu pedagojik bilgi göze çarpar:

"Çocuklar hakkında bu yolda icra olunan tetkikat-ı psikolojiye hakikaten acip ve mühimdir. İki yaşından beş yaşına kadar üç lisanı birden öğrenmiş çocuklar gördük. Bunun bir eser-i talim olmadığı hüveydadır. Yani çocuklara bu lisanlar tedris vesaire suretinde öğretilmiş değildir. Bunun bir eser-i talim olmadığı hüveydadır. Yani çocuklara bu lisanlar tedris vesaire suretinde öğretilmiş değildir. Bilakis öğretilen şeyler 'bubu', 'mama', 'cici' gibi birçok mühmelattır ki bunlar çocuk için talim değil, tağlit addolunurlar. Çocuk ise bilahare bunların galat olduklarını da tefehhüm ederek lisanların doğrusunu taallüm eder. Evet buna taallüm deriz. Yani çocuk işittiği şeylere dikkat ede ede onları kendisi beller. Hele tab'ında istidât-ı tecessüs olan çocuklar olur olmaz bin şeyi büyüklerden sorarak cevap isterler ki eğer büyüklerde pedagojiden yani terbiye-i etfal ve hikmetinden zerre kadar bızaa varsa 'Çocuktur' diye baştan savmayıp çocuğun sorduğu şeyler cidden cevap vermelidirler. Zira çocuğun o zamanda bellediği şeyleri bir daha unutmayacağı ve yanlış bellemiş olup da bilahare unutması lazım gelirse pek çok güçlüklerle unutabileceği muhakkaktır." (s.44)

Ahmed Mithad'ın pek çok eserinde görmeye alıştığımız bilgi ve gözlem içeren bu tarz satırlar akıcılığı zedelemekle beraber yazarın bu konu üzerindeki bilgi birikimini görmemiz açısından anlamlıdır.

Eserin devamında Fatma Aliye Hanım'ın eğitimini anlatmaya devam eden yazarın, küçük bir çocukken nasıl okumaya başladığını anlattığı bu satırlardan, onun Lofçalı Hacı İbrahim Şevki Efendi 'den ders aldığını da öğreniyoruz.

Eserin 'Sabavet' başlıklı üçüncü bölümünde Fatma Aliye'nin okuduklarını anlamlandırmaya başlaması, yazıya geçişi ve Fransızca'ya dair hevesinin nasıl geliştiğine dair bilgiler yer alır. Bu bölümden Fatma Aliye'nin Hoca Mustafa Efendi'den ders aldığı sırada okuduğu kitaplar hakkında bilgi edinmek de mümkündür. Yazar onun, Kavaid-i Türkiye, Dürr-ü Yekta gibi kitapları okumasının, coğrafya ile tarih hakkında bilgi sahibi olmasının bu hocası sayesinde olduğunu söyler. Ahmed Mithad'ın bunları anlattığı bölümde eğitim eleştirisi olarak nitelendirilebilecek kısımlara da rastlamak mümkündür:

"Zeki bir çocuğa âlim ve meraklı bir muallimin üç sene zarfında neler öğretebileceği şimdiki sunuf-u tedrisiye ahvaline kıyasla takdir ve mümkün olamaz. Vakıa şimdiki mekâtib-i rüşdiye vesairemizde tedris ü tederrüs biraz ağırca giderse de düşünülmelidir ki bir sınıfta altmıştan yüz elliye kadar şakirt bulunup muallimler bunların umumuna birden ders hitap eder. Hocanın takririni işitmeyen çok çocuk bulunur. Aralık imtihanlardan maada yoklamak yoktur. Vasat derecede zekâsı olanların tefehhümleri için birinci derecede zekâsı olanlar dahi bekletilir. Binaenaleyh sınıfa umumiyet suretinde verilen derse nispetle bir muallimin bir şakirde verdiği ders arasında birkaç kat fark vardır. Bunu bizzat dahi tecrübe etmişizdir. Suret-i hususiyede üç senelik dersin suret-i umumiyede altı senelik ders kadar semeresi görüleceği bedihidir. "(s.50)

Ahmed Mithad'ın bu anlatımları sayesinde dönemin eğitim anlayışı ile ilgili bir nebze olsun fikir sahibi olmak mümkündür. Ayrıca eser vasıtası ile Fatma Aliye Hanım'ın hal tercümesi üzerinden dönemin sosyal düzeni hakkında da bilgi edinilir. Fatma Aliye Hanım'ın Fransızca'ya karşı duyduğu aşkın, o dönemin bazı çevrelerince din karşıtlığına kadar vardırılmasından korktuğu için ailesine bir türlü açamaması ve bu sebeple gizli gizli Fransızca öğrenmeye kalkması bize o dönem insanın yabancı dile bakış açısı hakkında bilgi verir. Fatma Aliye Hanım babasının bir tesadüfle Fransızca çalıştığını öğrenmesinden sonra bu korkusundan sıyrılır ve babasının desteğiyle İlyas Matar Efendi'den Fransızca dersleri almaya başlar. Ahmed Mithad tüm bunları aktarırken Ahmed Cevdet Paşa'nın ileri görüşlü biri olmasından dolayı Fatma Aliye Hanım'ın farklı bir yetişme tarzını göstermek istemiş olması da mümkündür.

Ahmed Mithad'ın bütün eser boyunca Fatma Aliye'nin hayatının tüm detaylarına vakıf biri gibi onu anlatmasına rağmen İlyas Matar Efendi ile olan derslerini rivayetler olarak aktarması dikkat çekicidir. Yazar eserin sadece bu kısmında duyulan geçmiş zaman ifadeleri kullanır. Bu durum onun bu derslere dair çok fikri olmadığı izlenimini uyandırır.

Babasının Yanya seferine gönderilmesi üzerine Fransızca eğitimi kısmî bir sekteye uğrayan Fatma Aliye örneğinden yola çıkan Ahmed Mithad gençlerin ve özellikle de genç kızların yabancı dil öğrenmelerinin ne kadar mühim olduğuna da vurgu yapar.

Eserin dördüncü bölümünü oluşturan '*Şebabet*' başlıklı kısımda yazar, on dört yaşını geçtiğinde örtüye giren Fatma Aliye Hanım'ın bu dönemdeki gelişimini aktarır. Bu gelişme Ahmed Mithad'ın gözünde o derecededir ki şöyle der:

"Fatma Aliye Hanım'ın feylosoflaşması dahi bu şebabetleri çağında başlamıştır." (s.62)

Ahmed Mithad, eserin bu bölümünde, Fatma Aliye'nin kimya ile münasebetini aktarır, ancak sadece onun aşka bakışını da de vermeye çalışır. Bu kısmın sonunda Fatma Aliye'nin Mirliya Faik Bey ile tanışması ve evlilik konusunun gündeme gelmesi de yer alır.

Genç Zevce başlıklı eserin beşinci bölümünde Fatma Aliye'nin evlenmesi pek de detaylara inilmeden anlatılır. Bu evliliğin onun eğitim ve yeteneklerine nasıl etki ettiği bahsine daha çok yer verilir. Eşinin başta romanlarını yırttığını fakat sonra Jorj One ve Volonte gibi eserleri tercüme etmesine izin verdiğini aktaran Ahmed Mithad'ın bunu bir teveccüh olarak görmesi de dikkat çekicidir. Ahmed Mithad gibi dönemin şartlarına göre ileri fikirli bir erkeğin bile kadının eşinin izin verdiği ölçülere göre davranmasını onaylaması yaşadığı dönemin şartları ile açıklamak mümkündür. Demek ki dönemin yaşayışı en ileri fikirli şahsiyetlerinden birine bile menfî yönde etki eder.

Eserin '*Tekemmül*' başlıklı son bölümünde Ahmed Mithad, kızındaki cevheri fark eden Ahmed Cevdet Paşa'nın ilk önceleri bu durumu kendisine bağlamasının yersizliğine bu durumun tamamen Fatma Aliye Hanım'ın yeteneği ile ilgili olduğuna değindikten sonra baba ve kızın özel mektuplarına da yer vererek eserini tamamlar.

Eserde Fatma Aliye'den yapılan alıntılar, Ahmed Mithad'ın yazdığı kısımlara oranla daha sadedir. Eserde yer alan Fatma Aliye Hanım'ın bir mektubundan, onun

özellikle sadeliği tercihi olduğunu öğreniyoruz. Bu satırlarda Ahmed Mithad'ın Letaif-i Rivayat'ından bahs eden Fatma Aliye, onun eserlerindeki 'açıklık' , 'parlaklık' ve 'zihin yormadan anlaşılabilir'lik vurgular. Şüphesiz dil bakımından Ahmed Mithad da Fatma Aliye gibi sadelikten yanadır. Ancak yine de ona nispetle daha ağır bir dil kullandığı bu eserinden çıkarılabilir.

Eserin tamamında yazar, Fatma Aliye Hanım'ın yeteneğinin ön plana çıkarmaya çalışır. Bu yetenek üzerinde babasının ve eşinin etkilerine zaman zaman bazı atıflar olsa da Ahmed Mithad asıl cevherin Fatma Aliye'de olduğu hissini okuyucuda uyandırmak istediği aşikârdır.

15.BEŞİR FUAD'IN BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat döneminin ilgi çeken isimlerinden biri de Beşir Fuad'tır. Döneminde yazdığı eserlerle çok ses getiren bu isim bugün ne yazık ki sıra dışı ölümü ile anılır olmuştur. Adı anıldığında eserlerinden önce intiharının akla gelmesinin sebebi edebiyat tarihlerinde onun hakkında verilen sınırlı bilgi olmalıdır. Yazarın bu makûs kaderini Prof. Dr. Orhan Okay'ın onun hakkındaki eseri ile değiştir.¹⁰⁸ Bu çalışmadan önce Beşir Fuad hakkında bilgi edinmek isteyenlerin başvurabileceği kaynaklar sınırlıdır. Bunlardan birisi Beşir Fuad'ın çağdaşı olan Ahmed Mithad'ın yazarın elim ölümü üzerine yazdığı 'Beşir Fuad' adlı biyografisidir.¹⁰⁹ Beşir Fuad'ın eserleri ve süreli yayınlarda yayınlanan makaleleri de araştırmacılara yol gösteren kaynaklar olabilir. Ancak yazarın kendisinden bahsetmekten hoşlanmayan mizacı yüzünden bu pek de mümkün olmamaktadır. Bu yüzden kendisinden sonra Beşir Fuad hakkında yapılan çalışmalar artsa da¹¹⁰ Prof.Dr. Orhan Okay'ın eseri ve Ahmed Mithad'ın biyografisi çalışmamızın bu konudaki ana kaynakları haline gelir. 'İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad' adlı eserinde Orhan Okay'ın da Beşir Fuad hakkında değindiği bu kaynak sıkıntısını onun hakkında araştırma yapmak için pek çok yola başvurduğunu ancak birçoğunun sonuçsuz kaldığını anlatır. O da Beşir Fuad hakkında kaynaklardan erişebildiği bilgilerin sınırlı olduğuna ve erişebildiği bilgi içerisinde Ahmed Midhad'ın onun hakkında yazdığı biyografinin önemini ortaya koyar.

¹⁰⁸ Orhan Okay, **Türkiye'de Pozitivizmin İlk Mübeşşiri: Beşir Fuad**, Dan: Prof.Dr. Mehmet Kaplan, (Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi, 1962)

-**İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad**, (İst.: Hareket Yayınları, 1969)

- **İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad**, (İst.: Dergâh Yayınları, 2008)

¹⁰⁹ Bu eser hakkında detaylı bilgi çalışmamızın ilerleyen sayfalarında yer alır.

¹¹⁰ Bu çalışmalar şöyle sıralanabilir:

-Cem Onur Yazar, **Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinde Beşir Fuad**, Dan: Mümtaz'er Türköne, (Ankara: Gazi Üniversitesi, 2000)

-Murat Cankara, **Ahmed Mithad Efendi ve Beşir Fuad'a göre Gerçekçilik**, Dan: Yrd.Doç.Dr. Laurent Mignon, (Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2004)

Prof.Dr. Orhan Okay eserinde, Ahmed Mithad'ın aktardıklarından hareketle ve bazı tarihi kayıtlardan yola çıkarak Beşir Fuad'ın hayat hikayesinin çatısını oluşturur. Ahmed Mithad'ın eserinde verdiği ve Beşir Fuad'ın yazılarında değindiği tarihlerden ve kayıtlardan hareketle tahmini tarihlerle yazarın hayat hikayesini oluşturur. O sebeble hayatını anlatırken kesin bilgi tarihler veremeyeceğiz yazarın kısa hayat hikayesini şöyle aktarabiliriz:

Beşir Fuad'ın kesin doğum yılı bilinmemekle beraber Ahmed Mithad'ın onun hakkında yazdığı biyografide Beşir Fuad'ın öldüğü günlerde çevresinde onun yaşını tahmin etmeye çalışanların bulunduğunu, tahminlerin otuz ile otuzbeş arasında gelip gittiğini aktarır. Yazarın bu konudaki tahmini onun vefat ettiğinde otuz dört, otuz beş yaşlarında olduğu doğrultusundadır. Prof.Dr. Orhan Okay, 1887 yılında yazarın intihar etmesi üzerine Ahmed Mithad'ın yazdığı bu biyografiden hareketle onun doğumunun 1852-1853 yılına tesadüf etmesinin mümkün olabileceğini belirtir.¹¹¹

1852-1853'lerden 1887 yılına kadar süren kısa hayat hikayesi şöyle gelişir: İlk öğrenimini Fatih Rüştîyesinde gören Beşir Fuad, ailesi Suriye'de bulunduğu zaman Cizvitler Mektebinde eğitim hayatına devam eder. Mekteb-i Harbiyeye girişi ise 1871 yılına rastlar.¹¹² 1873'de Harbiye'den mezun olunca Abdülaziz'in sarayında Yaveran-ı Hazret-i Şehriyari arasında genç ve yakışıklı bir yaver olarak göreve başlar. 1876 yılına kadar bu göreve devam eder. Prof.Dr. Orhan Okay'ın aktardığına göre bir asker olarak 1875-76 Sırp Savaşları, 1877-78 Rus Savaşı ve Girit isyanına bu görevi sırasında fiilen katılan yazar, bu savaşlara gönüllü olarak gider.¹¹³ Girit'te altı ayda Almancayı ve dört ayda İngilizceyi öğrendiğinden bahseder. 1881-82'de İstanbul'da kolağası rütbesiyle Harbiye Levazımat-ı Umumiye Dairesi Heyet-i Teftişîye Komisyonuna üye olur. Ceride-i Havadis gazetesi başmuharirliğine getirilince askerlikten ayrılır.¹¹⁴

Beşir Fuad'ın, annesinin ısrarı ile yaptığı ilk evliliğinden, 1874'de oğlu Mehmed Cemil doğar. İkinci evliliğini annesi Habibe Hanım ile Salih Bey sonra Beşir Fuad ile Şaziye Hanım önce evlenince üvey kardeşiyle evlenmiş olmaktan kurtulur. 1883 yılında bu evlilikten ikinci oğlu Namık Kemal ve 1885-1886'da üçüncü oğlu dünyaya gelir.¹¹⁵ Fakat aile hayatında aradığı mutluluğu bulamayan

¹¹¹ Orhan Okay, **İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad**, (İst.:Dergâh Yayınları, 2008), 19

¹¹² Age, 20

¹¹³ Age, 21

¹¹⁴ Age, 22

¹¹⁵ Age, 24

Beşir Fuad evlilik hayatı dışında kendisine alternatif hayatlar yaratır. Ahmed Mithad'ın anlatımlarından yazarın dönemin şartları içinde bunların bilinmesinden bir rahatsızlık duymadığı anlaşılır. Fransız bir kadın ile birlikteliği bilinen yazar, onunla bir ev açacak ve ondan da çocuk sahibi olacak kadar ilişkisini ileri götürür. Prof.Dr. Orhan Okay'ın aktardığına göre yazarın bu ilişkisinden Feride isimli bir kız çocuğu dünyaya gelir.¹¹⁶

İki evliliği ve birlikteliklerinde aradığı mutluluğu bulamayan yazarın askerlikten sonra yayın hayatına geçmesiyle kaleme aldığı yazılar ve yayınladığı eserlerin edebiyat çevrelerinde alışlagelmedik fikirleri sebebiyle hücumu uğraması da onu yıpratır. Oğlu Namık Kemal'in henüz iki yaşındayken vefat etmesi yazarın bedbahtlığını bir kat daha artırır. Böylelikle onu intihara götüren süreç başlar. Bir insanın iç dünyasını, psikolojisini dışarıdan bir gözle değerlendirmek güç olsa da tüm bunların onun intiharına neden olduğu söylenebilir. 1887 yılında Osmanlı basınında çok yankı bulacak bir intihar ile vefat eden yazar, her ne kadar cenazesinin ilme yararlı olmasını ve kadavra olarak kullanılmasını istese de bu gerçekleşmez ve Eyüb mezarlığına defn edilir.¹¹⁷

Osmanlı basınında farklı bir isim olan Beşir Fuad Almanca İngilizce ve Fransızca bilir. Böylece Avrupa edebiyatından haberdar olma imkanı bulan yazar Alman filozofu materyalist Ludwig Büchner'den etkilenir.¹¹⁸ Pozitivizmin kurucusu Comte ve onun takipçileri Littre, Claude Bernard, Spencer, Stuart Mill, ve Lewes bütün eserlerini okur ve benimser.¹¹⁹ Batı edebiyatından bu şekilde etkilenen yazarın ilk eserleri tercümeler olur. İlk kitaplarını 1883-84'de yayınlamaya başlayan Beşir Fuad, öncelikle 'İki Bebek' (1883), 'Binbaşığı Davet' (1883), 'Birinci Kat' (1884) ve Emil Otto'dan çevirdiği 'Bedreka-i Lisan-ı Fransevi' (1884), 'Sönen Kandiller' (1884) adlı eserlerin tercümelerini yayınlar.

Yazarın 1884 yılında çıkarmaya başladığı Haver adlı dergi yazarları arasında ihtilaftan dolayı dördüncü sayısında kapanır. Haverden sonra Güneş'te 12.sayısında parasızlıktan dolayı kapanır.¹²⁰ Beşir Fuad'ın yazılarına bu dergilerden başka Tercüman-ı Hakikat ve Saadet gazetesinde bulunabilir, kendisi bu gazetelerin yazarları arasındadır. Ayrıca yazarın kendisinin kaleme aldığı eserler şöyle

¹¹⁶ Age, 25

¹¹⁷ Age, 82-83

¹¹⁸ Age, 163

¹¹⁹ Age, 167-168

¹²⁰ Age, 60

sıralanabilir: *Beşer* (1886), *Miftah-ı Bedreka-i Fransevi* (1885), *Victor Hugo* (1885), *Volter* (1887)

Prof.Dr.Orhan Okay yaptığı çalışmada Beşir Fuad'ın edebî ve felsefî eserlerini anlatırken onun bu eserlerini tiyatro tercümeleri ve biyografileri olarak iki alt başlık altında toplar. Biyografiler bahsinde Victor Hugo, Şiir ve Hakikat, Mektubat, İntikad, Voltaire eserlerinin hepsine birlikte yer verir. Ancak bu eserler arasında sadece Victor Hugo ve Voltaire yazarın telif ettiği ve sağlığında yayınladığı eserleridir. Beşir Fuad, Victor Hugo adlı biyografisini yayınladıktan sonra edebiyat çevrelerinde eser ve dolayısıyla yazar üzerine pek çok eleştiri yazısı yayınlanır. Beşir Fuad'ın bu eserinde romantizmin karşısında realizmin yanında durması ve bir akıma karşı diğerini savunarak eseri fikirlerinin üssü haline getirmesi ile çok fazla tenkid edilmesi hatta yazılanların eleştiri boyutundan çıkarak şahsileşmesi üzerine eleştirilere yazdığı cevapları derlemek isteği duyar ancak hayatta iken bunu gerçekleştiremez.¹²¹ İşte Mektubat bu durumun ortaya çıkardığı bir eserdir. Victor Hugo'nun yayınlandığı sıralarda Selanik'te bulunan Fazlı Necib eseri okur ve eseri okuyan arkadaşları ile üzerinde mütalaa yaparlar. Aralarında konuşurken eser üzerine bir takım itirazlar olunca Fazlı Necib bunları dile getirmek ve sorularını kitabın yazarına yöneltmek arzusuyla bir mektup o sıralarda yazar. Beşir Fuad'ın yakın arkadaşlarından Fazlı Necib ile Beşir Fuad arasında mektuplaşmalar başlar. Fazlı Necib'in mektupları ve Beşir Fuad'ın bunlara cevapları Tercüman-ı Hakikat sütunlarında da kendilerine yer bulurlar. Beşir Fuad bu mektupları derleyemeden vefat edince Fazlı Necib mektupları derleyerek Mektubat ismiyle 1888 yılında yayınlar.¹²²

Yine Beşir Fuad'ın Victor Hugo adlı eseri üzerine Muallim Naci ile de mektuplaşır. Beşir Fuad ile Naci'nin mektuplarının derlenerek yayınlanması ile İntikad adlı eser ortaya çıkar. Eserin yayınlanmasına Beşir Fuad'ın ölümünden önce karar verilirse de ne yazık ki yayını Beşir Fuad'ın intiharından sonraya nasib olur. Muallim Naci'nin yayınladığı eser 1887 yılında vücut bulur.¹²³ Eserin üzerine düşünülen “*Muallim Naci Efendi ile Beşir Fuad Bey arasında Victor Hugo hakkında cereyan eden mekatibedir*” notu da bunu açıklayıcı niteliktedir. Ancak İntikad'ın tek

¹²¹ Age, 140-141

¹²² Age, 154-155

¹²³ Age, 156-157

konusu Victor Hugo değildir. Bu mektupların çıkış noktası Beşir Fuad'ın eseriye de mektupların seyrinde farklı konularda ele alınır.

Beşir Fuad'ın yazarak meydana gelmelerine sebep olduğu bu eserleri belirttiğimiz sebeplerden incelememize konu etmedik. Nitekim bu eserler biyografi mahiyetinde değildir. Yazılan biyografi üzerinden yapılmış tenkitler, tespitler ve değerlendirmeleri kapsarlar. Bu yüzden çalışmamızda Beşir Fuad'ın Fransız iki edebiyatçı üzerine kaleme aldığı Victor Hugo ve Voltaire çalışmalarını inceleyeceğiz. Yazar iki yıl ara ile yayınladığı bu biyografilerden Victor Hugo'da şairin sahsında romantizm eleştirisi yaparken, Voltaire'de üstadı olarak gördüğü yazarın sonsuza kadar yaşamasına katkıda bulunmaya çalışır.

15.1.Victor Hugo¹²⁴

Eser adından da anlaşılacağı üzere ondokuzuncu asra damgasını vurmuş bir isim olan Fransız yazar ve şair Victor Hugo'nun biyografisini içerir. Yayınlandığı dönemde edebiyat çevrelerinde büyük ilgi uyandıran eser hakkında pek çok yazı yazılır. Bu yazıların bazıları edebî tenkid sınırlarını aşar, şahsileşerek eserin çalıntı olduğu iddialarına kadar varır.

Eser Mukaddime, on iki fasıl ve hatimeden oluşur. Mukaddime bölümünde yazar, Victor Hugo'nun sekseninci yaşını kutlamak için verilen bir ziyafetin tasviri ile başlar. 'Ben doğduğum zaman bu asır iki yaşındaydı' diyen ve o dönemde Avrupa şuarasının Kutbu olarak görülen 'Victor Hugo'nun şerefine verilen bu ziyafet vesilesi ile bir araya gelen prens, vekiller, alimler ve yazarların ona o günkü yaklaşımlarını anlatmaya çalışır. Zira yazarın derdi Victor Hugo'nun sekseninci yaşında gördüğü saygı ile önceki hayatındaki muameleyi kıyaslamaktır. O günden yarım asır evvel Fransa gazetelerinde yazarın ve eserlerinin şiddetli eleştiriler aldığını, Yunan ve Roma taklitçiliği ile eleştirildiğini hatırlatır. Hiçbir fikri yenidir diye bütünüyle red etmenin yada tamamen kabul etmenin doğru olmadığını ifade eden Beşir Fuad, Victor Hugo'nun haklı, haksız pek çok eleştiri aldığından ve hatta bazen iftiraya uğradığından bahseder. Victor Hugo'nun hayatını yazmanın cüret olduğunu ifade eden yazar, onun hayatının meçhul kalmasına vicdanının elvermediğini söyler. Aslen bu görevin romantiklere düştüğünü ancak bunu kaleme almaktan kimsenin men edemeyeceğini söyleyerek eserin 20 Haziran 1301 (2 Temmuz 1885) tarihli mukaddimesine böylece son verir.

Eserin birinci faslında Beşir Fuad, Victor Hugo'nun 26 şubat 1802'deki doğumunu, ebeveynlerinin tanışma hikayeleri, aşklarının nasıl evliliğe dönüştüğü ve bu evlilikten olan çocuklardan bahseder. Victor Hugo'nun çocukluğunu anlatırken yazar, ona etki eden bazı olaylara değinir. Babasının görevinden dolayı İtalya ve Korsika'ya gitmeleri gerektiğini daha sonra ne sebeple ve nasıl İspanyaya gittiğini anlatır. Tarihsel olaylarının onun hayatının seyrini ne şekilde etkilediğini, Madrid'deki ikameti, 1812'de Paris'e dönüşü, şairlik derdine nasıl düştüğünü anlatır. Hezeyan olarak kabul ettiği ilk manzumelerini nasıl yazdığını anlatır.

¹²⁴ Beşir Fuad, **Victor Hugo**, (İst.:Mihran Matbaası, H.1302 / M.1885)

Eserin ikinci faslında Victor Hugo'nun değinir. Beşir Fuad, Victor Hugo'nun tecrübe kazanmak yolunda yazdığı bazı şiirlere temas ederken Ziya Paşa gibi isimlerin şiirlerini de değinmesi eserin tümüyle alıntı olduğu iddialarına ters düşer. Şairlerin ilk tecrübelerini taklit yoluyla edindiğini yavru bir şahinin yuvasından havalanması teşbihi ile aktarır. Daha sonra Victor Hugo'nun matematik gibi müspet ilimler ile olan münasbetinin menfi yönde olduğunu söyler, onun matematiğe ilgi duymamasını bir eksiklik olarak niteler. Şairlerin neden ilim ve fen ile uğraşmadığını sorgular ve ilimler ile uğraşmanın şiir söylemeye mani olmayacağını beyan eder. Victor Hugo'nun nasıl ilim sahibi bir çocuk olduğuna değinir. Annesinin tesiri ile Bourbon taraftarı olan Hugo'nun daha sonraları fikir değiştirdiğini hatırlatır. Henüz on beş yaşında Encümen-i Daniş'in açtığı bir yarışma ile şöhret kazandığı dönemde annesinin vefat ettiğini, bu olayın onu çok etkilediğini belirtir. Onun annesine olan muhabbetine değinir. Bir annenin nasıl memnun edileceğine değinir. Victor Hugo'nun annesini kaybetmesi üzerine yaşadıklarından bahseder. Şaire babasının edebiyattan vazgeçmesi karşılığında maaş bağlamayı teklifini şairin red ettiğini söyler. Şairin nasıl aşık olduğuna ve aşkı içi neler yaptığa değindikten sonra nişanlanmasına da anlatır. İkinci fasılın sonunda Bug-Jargal adındaki romanından bahseder.

Eserin üçüncü faslında Victor Hugo'nun çocukluk aşkı ile 1823 yılında evliliğini anlatan yazar, daha sonra o dönemde hangi eserlerin yayınlandığı hakkında bilgi verir. Hugo'nun Han d'Islande eserinden ve 1826'da yayınlanan Odes et Ballades adlı şiir kitabından bahseder. Victor Hugo'nun Voltaire hakkında yazdığı bir risaleden de söz eden yazar, onun bu eserini 1824'te yazdığını belirtir. Daha sonra Voltaire'in ölümünün yüzüncü yılı sebebiyle bir eser daha kaleme aldığını belirten Beşir Fuad, o devrin münakitlerinin eseri nasıl tenkit ettiklerine değinir. İlk risalenin yumuşak fikirler ihtiva ederken ikincisinin daha sert söylemler içermesinin tenkid vasıtası edilmesinin doğru olmadığını belirten yazar, insanların fikirlerini değişebileceğini söyler.

Eserin dördüncü faslında romantizmin ortaya çıkışı ve Victor Hugo'nun bu konudaki fikirleri hakkında bilgi veren yazar, romantizmin temsilcisi olan şairin anlayışından bahseder. Bizim edebiyatımızda Veysiler, Nabi'ler, Nefi'ler ve onları taklit edenlerin klasik edebiyatçıların karşılığı olduğunu, Şinasi'ler, Ziya Paşalar, Kemal'ler ve bunların mesleğine iktida edenlerin ise romantik olarak addolunabileceğini söyler. Avrupa edebiyatının gelişimi konusuna girer. Romantikler

ile klasikler arasındaki tartışmanın neden meydana geldiğini açıklar. Victor Hugo'nun tiyatro yazmaya ne şekilde merak sardığı konusuna geçen yazar, onun hangi eserlerini ne zaman kaleme aldığını anlatır. '*Amy Robsart*', '*Marion de Lorme*', '*Hernani*' ile '*Hennani*'nin edebiyat çevrelerindeki akislerinden bahseder. Cromwell ile Hugo'nun tiyatroya getirdiği yenilikler üzerinde durur. Daha sonra Hugo'nun bazı tiyatro eserleri ve temsillerinden bahseden Beşir Fuad, bu anlatımlarında Victor Hugo'nun benimsediği romantizm yoluna karşı hakikate dayalı realizm ve natüralizmi savunur.

Eserin altıncı faslında Hugo'nun 1829'dan 1848'e kadar yayınladığı şiirlerinin onun yeteneğini ortaya çıkardığı söyleyen yazar, onun söz konusu şiirlerde hayale çok değer vermesi yani romantizmden etkilenmiş olması bakımından kıymetsiz olduklarını ifade eder. Yazar, '*Bir Mahkumun Son Günü*' adlı eserinde Hugo'nun idam cezasına karşı olan tutumunu onaylar. Fakat bu konuda ilim adamlarının okunarak onların fikirlerine değer verilmesinin gerekliliğini arz eder.

Eserin yedinci faslında Hugo'nun 1831'de yayınlanan *Notre Dame de Paris* adlı eserinin içeriğinden ve eserin gördüğü rağbetten bahseder. İnsanların medeniyete verdiği hizmet ile ölçülmesi gerektiğinden söz eden yazar, ilim ve fen adamlarının da insanlığa verdiği hizmet ile ölçülmesinin gereğini vurgular.

Eserin sekizinci faslında Prens Louis-Napoleon'un aleyhine konuşma yapan Hugo'nun başına ödül konulunca şairin nasıl Belçika'ya kaçtığından bahseden yazar, Napoleon'un bütün politik suçluları affetmesiyle birlikte Hugo'nun Paris'e dönüşünü de anlatır.

Onuncu ve onbirinci faslında pozitivizmin ne olduğunu açıklayan Beşir Fuad, realizm ile natüralizmin ortaya çıkışını anlatır. Realizmin öncüsü olarak D'alembert ve Diderot gibi isimleri gösterir. Realizm ile natüralizmi gerçeğe bakışları ve gerçeği arayışları yönüyle beraber düşünür. Bu akımların romantizmin aksine hayalden ve abartmadan kaçarak gerçeği aradıklarını söyler. Daha sonra romantizmin yıkıcısı olarak gördüğü ve fikirlerini benimsediği Zola'nın bahsine girer. Onun ekolünün esaslarını vermeye çalışır. Deney ile gözlem arasındaki farkı izaha girişir. Bu arada romantizmi temsil eden Hugo'nun bu akımlara olan itirazlarına Zola namına cevap verir. Hugo'nun eserlerini bu açıdan değerlendirir.

Eserin devamında Beşir Fuad Emile Zola'nın romantiklere nasıl taarruz ettiğine ve dolayısıyla Hugo'yu nasıl tenkid ettiğini anlatır. Onun romantizmin hayal

dünyasından uzaklaşarak nasıl hakikat aradığına vurgu yapar. Victor Hugo'nun Zola'ya karşı taaruzunun kesin delillere dayalı olmadığını söyleyen yazar, onun güzeli hakikate tercih etmesini kabul etmez ve güzelin ne olduğunu izaha çalışır. Gerçekte bulunacak güzelliğin hayalde olmadığını belirtir. Hugo'nun eserlerinde gerçeğin güzellik uğruna heba edildiğini söyleyen yazar, yine de onun Fransız edebiyatındaki yerini, yeteneği ve büyüklüğünü yine de kabul eder.

Eserin on dördüncü faslında Hugo'nun ölümü, cenazesini anlatan yazar, Paris'in şairin ardından nasıl yasa girdiğinden bahseder. Fransız Edebiyatının büyük bir ismini kaybettiğini düşünse de on dokuzuncu asıra Hugo asrı diyenlere karşı çıkar ve bu asrın yetiştirdiği o kadar ilim-fen insanı varken asrın Hugo'ya ithaf edilemeyeceğini ifade eder.

Eserin hatimesinde Beşir Fuad, sanki eseri yayınladıktan sonra başına gelecekleri bilir gibi tartışmanın gereklerinden ve edebî bahis ve tartışmaları şahsiyete dökmenin ne büyük bir zul olduğundan bahseder. Victor Hugo'nun fikirlerine babasının etkisinden bahseden yazar, klasikler ile romantiklerin kıyası ile eseri tamamlar.

Beşir Fuad'ın eserin yazmaktaki biricik amacı Victor Hugo'nun biyografisini okuyucuya aktarmak olmadığı aşıkardır. On dokuzuncu yüzyıl Fransız Edebiyatının büyük isimlerinden olan Hugo'nun, realist ve natüralistlerin savlarının karşısında, dolayısıyla Beşir Fuad'ın fikirlerinin karşısında olması yazarı bu biyografiyi yazmaya iten birincil amildir. Romantizmin kurucusu olan Victor Hugo gerçekçilere karşı tezlerini savunurken Beşir Fuad adeta realizm ve natüralizmin bir temsilcisi gibi davranarak bu tezleri çürütmeye çalışır. Eserin hemen her faslında bir noktadan pozitivizm, realizm ve natüralizmin kaidelerinin açıklaması veya Hugo'ya karşı savunması vardır. Yazarın eserde dikkat çeken başka bir tavrı ise on dokuzuncu yüzyılın katı pozitivizm anlayışı içinde değerlendirilebilecek olan bilim insanlarını herkesin ve herşeyin üstünde tutan tavrıdır. Öyle ki yazar, yüzyılın hayaller ile dolu şiirler kaleme alan bir şair yerine insanlığa bilim ile hizmet eden kişilere atf edilmesini ister.

Eser, daha önce de belirttiğimiz gibi, yayınlandığı dönemde çok ses getirir. Ahmed Mithad gibi eseri beğendiğini ifade edenler olsa da aksi yönde eleştirenler de çoğunluktadır. Beşir Fuad bu eserde savunduğu fikirleri eleştirenlere gerek gazete sütunları üzerinden gerekse şahsî mektuplar ile cevap vermek durumunda kalır. Eser anlattığı konu bakımından olduğu gibi döneminde yarattığı etki bakımından da

önemlidir. Zira eser, edebiyatımızın okuyucusuna natüralizmin ne olduğunu ilk defa olarak tanıtır. Ayrıca Prof.Dr. Orhan Okay'ın da ifade ettiği üzere edebiyatımızda kaleme alınan ilk tenkitli biyografi olması bakımından da önemlidir.

Ahmed Mithad Müsahabat-ı Leyliye'de Beşir Fuad'ın yazdığı Victor Hugo'nun tercüme-i halini beğendiğini belirtirken şunları söyler:

*'Bugün Voltaire olsun, sair meşahir olsun tercüme-i hallerini yazmaktan kolay hiç bir şey yoktur. Michaud'u açtığın gibi bin kişinin tercüme-i halini yalnız Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme edersen bitti gitti.Hatta Fransızca bilmeyen bazı müelliflerimiz gibi Ermeni'den, Rum'dan kimden olursa olsun bir mütercim bulup tercüme ettirdikten sonra bir de kalemden geçirdin mi, işte tercüme-i hal yazıldı. Fakat O tercüme-i hal Beşir Fuad'ın Voltaire'ine benzer mi ya?'*¹²⁵

¹²⁵ Orhan Okay, **İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad**, (İst.:Dergâh Yayınları, 2008), 125

15.2. Volter ¹²⁶

Türk Edebiyatını Pozitivizm ve Natüralizm ile tanıştıran Beşir Fuad bu eserini Fransız Edebiyatının önde gelen isimlerinden Voltaire'i tanıtmak gayesiyle kaleme alır. Beşir Fuad'ın bazı konulara bakış açısını yansıtmaları bakımından önem arz eden bu eser de, yazarın Victor Hugo adlı eseri gibi yayınlandığı dönemde yankı bulur. Voltaire gerek yaşadığı dönemde gerekse sonrasında fikirleri ile çok konuşulan ve çok tartışılan bir isimdir. Böyle bir ismin biyografisini yazan Beşir Fuad'ın biyografisini yazdığı kişi ile bazı noktalarda örtüşen fikirlerinin varlığı eserin çok tartışılmasına vesile olmuştur.

Eserin mukaddimesinde yazar, Hristiyanlığın insanlık tarihinin ilerleyişini yavaşlattığı savını ileri sürer ve savunur. Öncelikle Hristiyanlığın taassubundan bahseder. Bu dine mensup din adamlarını ne şekillerde taraftar topladıklarını anlatır. Doğu Roma İmparatorluğunda I.Konstantin döneminden itibaren Hristiyanlığa ne şekilde geçildiğini anlatır. Yazarın bu anlatımlarında Hristiyanlığa karşı olan tavır dikkat çeker. Ancak İslamiyetin ortaya çıkışından sonra İspanya'da gerçekleşen rönesansın Avrupa medeniyetinin doğumunu sağladığını söyler. Fakat yaşanan rönesansa rağmen halkın Hristiyanlığın taassubundan çok uzaklaşmadığını ifade eder. Fırka-i münciye diye tabir ettiği Copernic, Kepler, Galileo, Newton, Bacon, Descartes, Bruno gibi gerçek âlimlerin rönesansın aydınlanması ile Hristiyanlığın taassubundan kurtularak ilim adına çalıştıklarını söyler. İşte biyografisini yazmış olduğu Voltaire'in 'fırka-i münciye' olarak nitelediği bu gruptan bir isim olduğunu söyleyen yazar okuyucusuna onu takdim ederek eserin 'Fî Zilhicce 1303' tarihli mukaddimesine son verir.

Prof.Dr. Orhan Okay, Beşir Fuad üzerine yaptığı çalışmada onun Hristiyanlık üzerine menfi düşüncelerinin kaynağını izaha çalışır. Beşir Fuad'ın bazı yazılarından ve Fazlı Necib ile olan tartışmalarından yola çıkarak bu aleyhtarlığı küçük yaşta okuduğu Cizvit mektebinde gördüğü muhtemel baskı ve taassubun bir reaksiyonu olarak açıklar.¹²⁷ Beşir Fuad'ın kendisi gibi Cizvit mektebinde okuyarak Hristiyanlık aleyhinde düşünen Voltaire'i tanıtmak istemesi ile ve ona bu açıdan olan benzerliği

¹²⁶ Beşir Fuad, **Volter**, (İst.:A. M. Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1304 /M.1887)

¹²⁷ Orhan Okay, **İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad**, (İst.: Dergâh Yayınları, 2008), 162

dikkat çekicidir. Ancak Beşir Fuad, Voltaire'den Hristiyanlığın kendi toplumunun dini olmaması bakımından ayrılır. O, hiçbir yazısında İslam aleyhtarlığı yapmaz. Voltaire'in ruhun akibeti ile ilgili düşüncelerini İslamî kaynaklar ile destekler.

Beşir Fuad yazdığı biyografiye Voltaire'in doğumu ile başlar. Gerçek adı François Marie Arouet olan Voltaire'in 20 Şubat 1694 tarihinde doğmuş olduğunu ancak buna rağmen doğduktan on ay sonra vaftiz edildiğini yazarın yaşayacağından ümit kesilmesiyle açıklar. Hangi kilisede, ne zaman vaftiz edildiğine dair bilgileri verir. Babası ve annesinden bahseder, soyunu tanıtır. Görevlerinden bahseder. Ona neden Voltaire dendiğini açıklar. Daha sonra eğitime geçer. Voltaire'in Cizit mektebine gittiğini belirtir. Ailesinden özellikle babasının ona verdiği terbiyeden bahseder. Voltaire'in hayatını etkileyen kişilerden söz eder. Onun trajediler yazmasına ailesinden gelen tepkileri aktarır.

Voltaire'in yaşadığı ilk aşkı da eserinde anlatan yazar, bu konuda okuyucusunu Ahmed Mithad'ın 'Volter 20 Yaşında' isimli eserine yönlendirir. *'Hikmetle edebî bir zatın muktedir kalemî tasvir eylediğinden bu bâbda daha ziyâde söz söylemeyi abes görüp'* bu eserin üzerine, kendisinin bir şey anlatmasına gerek kalmadığını ifade ederek eseri okuyucusuna tavsiye eder.¹²⁸

Beşir Fuad Voltaire'in yaşadığı olayların hangi eserleri yazmasına vesile olduğundan da söz eder. Yazarın *'Henriade'*, *'Ondördüncü Louis Asrı'*, *'Artémire'*, *'Oedipe'*, *'Mariamme'*, *'Zaire'*, *'Zathilina'* gibi eserlerini hayatının hangi dönemlerinde yazdığını bahseder. Bu eserlerin hangi konulara değindiğine temas eder. Beşir Fuad bu eserlerin aldığı tepkilerden de söz eder.

Eserin devamında yazar, Voltaire'in yazdıklarının polisle başını ne şekilde belaya soktuğunu, nasıl hapse girdiğini, hapiste yazdığı manzumeleri ile trajediyi anlatır. Bu trajediye önceleri aşkı karıştırmadığını fakat eserin o haliyle tiyatro kumpanyaları tarafından oynanmadığını görünce aşk konusunu katarak eseri tekrar kaleme aldığını söyler. Daha sonra Voltaire'in Marshall Villar'la nasıl tanıştığını ve ona olan aşkını aktarır.

Eserin ilerleyen satırlarında Voltaire'in yaşadığı hayat mücadelesini anlatmaya başlayan yazar bir dönem onun Fransa'da yaşamasının ne denli zorlaştığından bahseder. İngiltere'ye nasıl ve ne şartlar altında gittiğini anlatır. Tüm bunlar içerisinde onun olaylar karşısında nasıl tavır takındığını da okuyucusuna

¹²⁸ Bahsi geçen eser, çalışmamızın ilerleyen sayfalarında Ahmed Mithad ile ilgili bölümde kendisine yer bulur.

aktarır. Voltaire'in İngiltere'deki yaşantısını anlatırken oradaki görevlerini aktarır. Daha sonraki dönemlerde onun Fransa'ya dönüşü, bu dönüşün akabinde neler yaşadığından söz eden yazar, onun aldığı eleştirileri de anlatır. Voltaire'in çoğu zaman kilise ile ters düşen tutumlarını öne çıkarır. Voltaire'in vefatını da anlatan yazar, defin işlemleri öncesinde cenaze alayının güzergâhını aktarır ve defin sırasında yaşananları da anlatır. Voltaire'in vücudundan alınan bazı parçaların saklandığını belirtir. Naaşın kim tarafından nasıl mumyalandığını da okuyucusuna aktarır.

Eserin sonunda 'Hatime' başlıklı bölüm yer alır. Çalışmaları esnasında Voltaire biyografisinden yolu geçen veya üzerinde çalışanların ortak görüşü eserin asıl önemli kısmının 25 sayfalık hatime bölümü olduğudur. Voltaire için söylenmiş bir beyit ile başlayan bu bölümde yazar, Voltaire hakkındaki düşüncelerini beyan eder. Voltaire'in düşünce yapısını Bölüm Bu beyitten sonra Voltaire'in kişiliğine dair kendi görüşlerine yer verir. Onun dine bakış açısından yola çıkarak İslam dinine isnad edilen ve aslen dinle alakası olmayan geleneklerden dinin ne kadar zarar gördüğünü belirtir.

Beşir Fuad bu eserinde, biyografisini yazdığı Voltaire hakkında okuyucunun merak edebileceği detaylı bilgiler verir. Voltaire hakkında batı edebiyatının zengin kaynaklarının var olması ve Beşir Fuad'ın ona olan hayranlığının yarattığı ilgi ile bu kaynaklara ulaşmış olmasının etkisi olduğu şüphesizdir. Yazarın bu detaylı bilgileri edindiği kaynakların başında Voltaire'in dikte usûlü ile Wagner'e yazdırdığı hayatından ve Condorcet'in kaleme aldığı 'Vie de Voltaire'in yer almış olabileceğini yazarın anlattıklarından anlıyoruz. Beşir Fuad yazdıklarını dayanaklandırma çabası içindedir. Mesela Voltaire'in vaftizini anlatırken kilise kütüğünün kayıtlarından bahseder. Ancak böyle detaylar verirken dipnot kullanmaz. Eserin bazı yerlerinde yazarın Voltaire'e ait bazı manzum-mensur parçaları Fransızca olarak aktarması dikkat çekicidir. Bunların tercümelerini dipnotlar ile verir.

Beşir Fuad Voltaire'i anlattığı bu biyografisini Beşer'in basılmakta olduğu sıralarda altı gün içinde yazar. İki cüz halinde yayınlanan bu eserin tamamlanış tarihi Kasım 1886'dır. Bu tarihten iki ay sonra Beşir Fuad intihar eder. Prof. Dr. Orhan Okay'a göre bu intihar üzerine ona dair konan haber yasağı sebebiyle bu eser, Victor Hugo kadar ses getiremez.¹²⁹ Ancak yine de bize göre eserin bulduğu yankının hatırı sayılır.

¹²⁹ Age, 162

Beşir Fuad, Victor Hugo'nun biyografisini romantizme karşı realizm ve natüralizmi savunmak ve romantizmin dayanak noktalarını çürütmek amacıyla yazdığını söylemişti. Oysa yazar, Voltaire'in hayatını fikirlerini desteklediği bir şahsiyeti okuyucuya tanıtmak için kaleme alır. Orhan Okay iki eser arasındaki bu ayrımı şöyle açıklar:

“Böylece Victor Hugo ile Osmanlı edebiyatçılarının santimentalizmini yıkmaya çalışan Beşir Fuad, Voltaire ile bir adım daha atarak skolastik zihniyeti yıkıp yerine pozitif ilimlerin yalnız müşahade ve tecrübeye dayanan hakikatlerini ortaya koymak istemiştir. ‘Vakt-i merhunu, yani eşref saati gelince belki de önce dinî taassub aleyhindeki, sonra bizzat din aleyhindeki fikirlerini aleniyete çıkaracaktı. Nitekim Voltaire de aynı yoldan yürümüştü. Önce Hristiyanlıktaki batıl düşüncelere, sonra hristiyanlığa hücum etmişti.”¹³⁰

Beşir Fuad'ın yazdığı Voltaire biyografisine ilk ciddi tenkit Ahmed Mithad'tan gelir. Ahmed Mithad önce Tercüman-ı Hakikat'te yayınladığı ‘Voltaire hakkında İntikad’ 1-3;14-17 Aralık 1886 tefrika ettiği yazıları daha sonra ‘Musâhâbat-ı Leyliye: Voltaire’¹³¹ adıyla yayımlar. Beşir Fuad ise onun bu eserine Tercüman-ı Hakikat'te ‘Muhasebat-ı Leyliye: Saadetli Ahmed Mithad Efendi Hazretlerine Arîza-ı Cevabiye’ adı altında 23-25, 27, 31 Aralık 1886, 1-4, 6, 7 Ocak 1887’de cevap verir.¹³²

Beşir Fuad'ın bu eseri üzerine cereyan eden başka bir kalem münakaşası Muallim Naci'nin edebiyat sütunlarını yönettiği Saadet gazetesinde açılan ‘bütün’ redifli gazel yazma yarışmasıyla başlar. Yarışmaya katılan Salahi, Voltaire’e ve dolayısıyla Beşir Fuad’a gazel biçiminde ağır bir hicviye yazar. Gazelin 18 Ocak 1887’de Saadet gazetesinde yayımlanan bu gazele Beşir Fuad, Tercüman-ı Hakikat’ta yayınladığı bir gazel ile cevap verir. Bu gazel ile beraber gazeteye gönderdiği küçük notta her fen adamının uğraşırsa şiir yazabileceğini ancak hiç bir şairin uğraşarak fen adamı olamayacağını söyler ve bunu göstermek için böyle bir manzumeyi kaleme aldığını belirtir. Beşir Fuad’a 2 Şubat 1887 tarihli Saadet gazetesinde ‘Zülfikar’ imzasıyla yayımlanan ‘Varaka’ başlıklı bir yazıyla cevap verilir. Bu yazıda Voltaire’i takdir ettiği için Beşir Fuad dinsizlikle suçlanmaya kadar ileri gidilir. 4 Şubat 1887’de Beşir Fuad bu yazıya Tercüman-ı Hakikat’ta ‘Muallim Naci Efendi Hazretlerine’ başlığı altında cevap verir. Bu yazısında Beşir Fuad'ın

¹³⁰ Age,170

¹³¹ Ahmed Mithad, **Musâhâbat-ı Leyliye: Volter, 8.-9. Musâhâbe**,(İst: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1304)

¹³² Orhan Okay, **İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad**, (İst.: Dergâh Yayınları, 2008), 172

Naci'ye gücendiği anlaşılır. Böylece edebî bir bahis şahsî münakaşaya dönüşür. Muallim Naci Saadet'te 6 Şubat 1887'de yayınladığı '*Beşir Fuad Beyefendiye*' başlıklı yazı ile Voltaire'i takdir etmemenin mümkün olmadığını, bu hususta tartışmaktansa orta yolun bulunabileceğini ifade ettiği işin tatlıya bağlanabileceğini yazarsa da Orhan Okay'ın aktardığına göre Beşir Fuad bu yazının yayını sabahında vefat etmiş olduğu için Muallim Naci'nin bu yazısını okumak kendisine nasip olmaz.¹³³

¹³³ Age, 177

16.RECAİZADE MAHMUD EKREM'İN BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat Döneminin ikinci nesil sanatkârları arasında sayılan Recaizade Mahmud Ekrem, edebiyatımıza çok sayıda ve çeşitli türlerde birçok eser vermiştir. Tanınmış bir ailenin oğlu olarak 1847'de İstanbul'da dünyaya gelen yazar, ilköğreniminden sonra askerî okula verilir. Ancak sıhhati el vermediği için bu okulu bırakır. Hariciye Nezaretine memur olarak giren yazar, orada Namık Kemal ile tanışır. Namık Kemal ile kurduğu yakın dostluk sayesinde Tasvir-i Efkâr'da yazmaya başlar. 1868'de Şura-yı Devlet üyeliği görevinde bulunan Recaizade, Mekteb-i Mülkiye ve Galatasaray Sultanîsi edebiyat öğretmenliği yapar. 1908'den sonra Evkâf ve Maarif nazırlıklarında bulunur. Meclis-i Âyân üyesi iken 1914'te vefat eder.¹³⁴

Recaizade Mahmud Ekrem günlük siyasete muhalefet eden bir isim değildir. Bu sebeble yaşadığı dönemin siyasal iktidarları ile sorun yaşamaz. Dolayısıyla görevden alınmak, sürgün edilmek, İstanbul'dan uzaklaştırılmak gibi muameleler ile karşılaşmaz. İstanbul'da yaşayan ve siyasetle derdi olmayan bir şahsiyet olarak Recaizade, Osmanlı'nın içinde bulunduğu vaziyet üzerine fikirler geliştirmek derdinde değildir. Yazarın şahsi ıztırafları sosyal problemler ile ilgilenmesinin önüne geçer. Başta genç yaşta ölen oğlu Nejat ve arkasından kaybettiği diğer evlatlarının verdiği derin acı eserlerinde tezahür eder. Derdine derman olarak edebiyatı kullanan ve derdini edebî eserler ile anlatan yazar, edebiyatta ferdiyetçiliği öne çıkarır. Dünya edebiyatında hâkim olan romantizm rüzgârının da etkisiyle ondaki ferdiyetçilik, bir bakıma kendi yetiştirdiği Servet-i Fünûn nesli ile neredeyse bir ekol haline gelir.

Recaizade'nin Talim-i Edebiyat isimli eseri etrafında tartışmalar oluşur. Eski edebiyatın karşısında duran Recaizade yeni bir edebiyat anlayışının öncülerinden olur. Servet-i Fünûn Edebiyatının önünü açan yazar, devrin sanatkârları arasında

¹³⁴ Recaizade Mahmud Ekrem'in hayatına dair bilgiler şu eserden yararlanılarak kaleme alınmıştır: Kenan Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923**, (İst.: İnkılâp Kitabevi, 1995), 49

'üstad' olarak anılır. Bu kitabın dışında şiir, tiyatro, roman türünde eserler veren yazarın ayrıca Fransızca'dan dilimize yaptığı tercümeleri de vardır. Recaizade'nin eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

Afife Anjelik (1870), Araba Sevdası (1896), Çok Bilen Çok Yanılır, Kudemâdan Bir Kaç Şair (1888), Muhsin Bey yahud Şairliğin Hazin Bir Neticesi (1890), Naciz (1871), Nağme-i Seher (1871), Nejad Ekrem (1891), Pejmürde (1896), Şemsa (1896), Takdir-i Elhan (1884), Takrizat (1897), Talim-i Edebiyat (1879), Tefekkür (1886), Vuslat Yahud Süreksiz Sevinç (1897), Yadigâr-ı Şebab (1873), Zemzeme (1884) Bu eserler arasında biyografi türündeki tek eseri 1888'de yayınladığı Kudemâdan Bir Kaç Şair (1888)'dir.

16.1.Kudemâdan Bir Kaç Şair¹³⁵

Recaizade Mahmud Ekrem tarafından kaleme alınan 'Kudemâdan Bir Kaç Şair', 1305 (M.1887/1888) yılında Matbaa-i Ebüzzîya'da yayınlanmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere birden çok kişinin biyografisini içeren eser önsöz hariç on bir kısımdan oluşur. Her bölümde bir şahsiyetin tanıtıldığı eserde; Sinan Paşa, Fuzuli, Ebüssud Efendi, Baki, Nefi, Nabi, Nedim, Çelebizade Asım, Şeyh Galip, Pertev Paşa ve Sami Paşa'nın hayatlarından bahsedilir. Her bölümde ele aldığı kişiyle ilgili olarak biyografik bilgilerin yanı sıra onların eserleriyle ilgili olarak kısa eleştiriler de yer alır.

Kudemâdan Bir Kaç Şair '*Kârîne*' başlıklı bölüm ile başlar. Yazar bu bölümde eseri kaleme alma maksadına dair ipuçları verir. Eserin aslen Talim-i Edebiyat'ın müsveddesinden müteşekkil olduğunu söyler:

"Göreceğiniz şu bir kaç yaprak, Ta'lim-i Edebiyat'ta kendilerinden misâl aldığım şuarâ-yı sâlifeden mühim olan bir takımının sınıflarda tarîf-i evsâf-ı edebiyye ve tayîn-i merâtib-i târihiyyesi sırasında bendenize muhtıra olarak ve bilâhire tevsî ve tanzîm ile talîme zeylen tab ettirilmek için yazılmış müsveddâttan ibârettir.

A'mak-ı mâziye doğru daima uzayıp gitmekte olan üdebâ-yı eslâftan ekserîsinin terâcim-i ahvâlini tahkîk, hakîkaten bir emr-i müşkil ve meselâ Fuzûlî gibi bir zâtın hakkıyla teşrîhât-ı fikriyyesi ne ise, böyle bir değil on cüz bile gayr-i mütehammildir. O halde bu mecmûada isimleri münderic fuhûle dair tarîfâtta her biri şahıs tasvîri değil, belki iskelet resmi telâkki olunmak lazım gelir. Şu kadar ki bir vücûd-ı fânînin bakiyye-i izâmını görmek dahi mühibbânı için mücib-i tesellîdir!" (s.3-4)

Recaizade'nin bu anlatımlarından Talim-i Edebiyat'ı yazmadan önce yazarların hayatlarına dair araştırmalar yaptığını ve notlar aldığını anlıyoruz. Yazarın bu bölüme devamen yazdığı kısımda Kudemâdan Bir Kaç Şair'i oluşturan bu notlarını 'ehemmiyetsiz müsveddât' olarak nitelemesi dikkat çekicidir. Recaizade Mahmut Ekrem'in kendi sözlerinden de anlaşılacağı üzere o biyografi yazmak üzere yola çıkmamıştır.

¹³⁵ Recaizade Mahmud Ekrem, **Kudemâdan Birkaç Şair**, I. Baskı, (Konstantiniyye: Matbaa-i Ebüzzîya, H.1305 / M.1888)

Birinci bölümde Sinan Paşa'nın hayatını anlatır. Yazar Sinan Paşa'nın Hıd(z)ır Bey'in oğlu ve Bursa müftüsü Ahmet Paşa'nın kardeşi olduğuna değinerek başlar. 'Daha bâliğ olmaksızın belığ olan' olarak nitelediği Sinan Paşa'nın küçük yaşta vaaz vermeye başladığından ve padişaha hocalık ettiği için 'hoca' lakabıyla tanındığından bahseder. Sinan Paşa hakkında Latifi tezkiresine dayanarak bilgi veren yazar, onun aslen bir şair olmadığını iddia eder ve bu iddiasını onun yazdıklarından örnekler vererek açıklar. Zaten Sinan Paşa'nın şairliğe meyl etmediğini belirten Recaizade, onun daha ziyade nesir ile ilgilendiğini söyler. Ancak yine de nesir olarak kaleme aldığı Tazarruname'nin manzum bölümlerinde Sinan Paşa'yı başarılı bulur. Eserdeki bu manzum parçalardan örnekler verir. Eserin okuyanları ne tür bir yolculuğa çıkardığından bahseden yazar, Sinan Paşa'nın kullandığı şivede onun kadar iyi bir eser bulunmadığına dikkat çeker. Sinan Paşa ile ilgili olarak söylemek istediklerini bitirdikten sonra ona ait olan Tezkiretü'l Evliya isimli esere dikkat çeker. Sinan Paşa'nın şairliğe, matematiğe dair bir kaç risalesi olduğuna değinir.

Kudemâdan Bir Kaç Şair'in ikinci bölümü Fuzûlî'ye dairdir. Recaizade, Fuzûlî-i Bağdâdî'nin kaçınıcı yüzyılda yaşamış bir şair olduğunun herkesin malumu olmakla birlikte hangi tarihte ve nerede doğduğunun, nasıl yetiştiğinin pek bilinmediğini belirtir. Bu fikrini tezkirelerde de bu bilgilerin bulunmadığını ifade ederek desteklemeye çalışır. Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun adlı eserinden övgüyle bahseden yazar, onun diğer eserlerinden de bir kaç cümle ile söz eder. Bahsi geçen eserler, Fuzûlî'nin divanı ve Sıhhat ü Maraz adlı eseridir. Yazar, bunları söyledikten sonra şairin vefat tarihini 970 olarak vererek onun hakkında yazacaklarını sonlandırır.

Üçüncü bölüm Ebussuud Efendi'ye ayrılmıştır. Recaizade, bu büyük alimin şiirir ve şairliği üzerinde durur. Söze aşağıdaki beyiti naklederek başlar:

"Guşe-i vahdet idi kabrin azabı olmasa

Hoş temaşagah idi mahşer hesabı olmasa." (s.11)

Ebussuud Efendi'nin bu beyitiyle onun şairliği hakkında okuyucusuna fikir veren yazar, onun şairliğini över. Ayrıca ona ait; İrşadü'l-Aklu's-Selim İla Mezaye'l-Kitabü'l-Azim adlı bir Kuran-ı Kerim tefsiri ile bir fetva mecmuasının varlığından

bahseder. Ebussuud Efendi'nin bazı eserlere şerhler yaptığını belirten yazar, üç dilde eserlerinin olduğuna işaret eder. Vefat tarihini 983 olarak verir.

Recaizade Mahmud Ekrem, eserde Ebussuud Efendi'nin ardından Baki'yi anlatmaya başlar. Öncelikle şairin beyitlerinden örnekler sunan yazar, Osmanlı şiirinin sultanı ilan ettiği Baki'nin 933 tarihinde İstanbul'da doğduğu bilgisini verir. Baki'nin henüz on dokuz-yirmi yaşlarında iken yazmış olduğu şu beyitleri örnek gösteren yazar, onun zamanının büyük şairlerini bile hayrete düşüren bir söyleyiş kudretine sahip olduğunu belirtir:

*"N'ola dehr içre nişanım yok ise ankayım
Ne aceb seyl gibi çağlamasam deryayım Baki
Göze göstermez ise tan mı beni her ednâ
Ki nazar fark edecek mertebeden âlâyım. " (s.13)*

Recaizade Baki'ye büyük bir hayranlık duyar, fakat bu durum ona olan yaklaşımındaki nesnelliğe zarar vermez. Baki'yi Türk şiirinin mucitlerinden saymak gerektiğini ifade eder Aynı zamanda Baki'nin şiirinde gördüğü aksaklıklar üzerinde durur.

Recaizade'ye göre Baki; Türk Şiirinin Hafızı'dır. Kanunî Sultan Süleyman, II.Selim, III.Murat ve III. Mehmet dönemlerini gören Baki'nin, bu padişahların hepsinden ayrı ayrı iltifat ve taltif gördüğünü söyleyen yazar,'Vefatı' başlıklı ayrı bir bölümde Baki'nin ölümü ilgili bilgi verir. Vefat ile ilgili böyle bir bölüm eserde konu edilen her isme nasip olmamıştır. Şair bu konuda iltimas yapılan isimler arasındadır. Bu bölümde Recaizade, Baki'nin nasıl vefat ettiğini anlatır. Bu anlatımı sırasında 'Baki Efendi gitti ukbâya bin sekizde' mısraını vererek vefat tarihini teyit eder. Baki'nin cenazesinde Şeyhülislamın şairin şu beyitine atıfta bulunduğunu da aktarır:

*"Kadrini sengi musallada bilip ey Baki
Durup el bağlayalar yarân saf saf " (s. 18)*

Yazar son olarak Baki'nin eserlerinden bahseder. Divanının yanı sıra Arapça'dan tercüme ettiği üç eseri ve Hazret-i Ebu Eyüp'ün rivayet ettiği hadislerden müteşekkil bir hadis mecmuası vardır.

Yazar Baki'den sonra Nefi'ye sıra verir. Nefi'ye dair verdiği ilk bilgi onun Erzurumlu olduğudur. Daha sonra Nefi'nin Osmanlı şiirindeki yerini ve önemini

anlatır. Onun şiirlerindeki iktidarından bahseder. Nedim'in fesahat ve belagattaki başarısı değerlendirir. Eserlerinin mahiyetinden de söz eder. Yazar Nefi'yi anlatmak için yine Nefi'den faydalanır ve ona ait şu satırları nakleder:

*"Sözde nazir olmaz bana ger olsa âlem bir yana,
Pür-tumturak ü hoş-eda ne hafızem ne muhteşemem
Hakaniyem ben muhteşem yanımda serheng-i haşem
Hafız olur lebestem hamem edince zir ü bem" (s.20)*

Nefi'nin şiirdeki başarısına değinen yazar, daha sonra onun Fars dilinde yazdığı kasidelerin matbu olmadığı bilgisini verir ve Farsça kasidelerinden örnekler sunar. Türkçe'de kasideleri, gazelleri, hicivleriyle ünlü olan şairin Siham-ı Kaza adlı eserine de değinen yazar, Nefi'nin I.Ahmet ve IV. Murat dönemlerinde yaşadığına dikkat çeker ve onlarla olan ilişkisinden söz eder. Hicivleri üzerinde ayrıntılı olarak durur:

"Zamanında vüzerâ ve ekâbir ve üdebadan hicv etmedik kimse bırakmadıktan maada öz pederini dahi azerde siham tarizden kendini alamayacak surette o sanat-ı mezmûmeye ibtilâ halinde bulunmuştu. Bir aralık padişah hazretleri ba'de-mâ kimseyi hicv etmemek üzere Nefî'ye tövbe ettirmiş ve Nefî dahi o aralık takdim ettiği bir kasidesinde:

*Bu günden ahdim olsun kimseyi hicvetmeyeyim illâ
Vereydin icâzet hicvederdim baht-ı nâsazı." (s.25)*

Nefi'nin hicve düşkünlüğünü Siham-ı Kazasından ve diğer şiirlerinden örnekler vererek aktarmaya çalışan Recaizade Mahmut Ekrem, Nefi'nin ölümünü anlatırken Ravzatü'l Ebrar sahibi Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi'nin Nefi'nin vefatıyla ilgili olarak yazdığı şu sözlere de yer verir:

"Heccâv-ı rüzgâr Nefî-i ef'â girdâr-ı telh-gâm-ı zehr-i mâr şemşir-i hûn-bâr oldu. " (s.27)

Nefi'nin hayatına dair bilgileri böylece aktaran yazar, daha sonra yararlandığı kaynağı eleştirir. Söz konusu kaynak Kafzade Faizi'nin Tezkire-i Şuara'sıdır. Tezkire sahibini örnek verdiği iki beyiti şairin 'adi' bir gazelinden seçtiğini söyler. Recaizade Nefi ile ilgili bölümü ona ait olan şu iki beyitle bitirir.

*"Bir dolu nûş et, şarab-ı nab gelsün çeşmine
Mest olursan nâza başla hab gelsün çeşmine.*

*Gamzene pür-tâb iken takat getirmez âfitâb
Bade aklı var ise bitâb gelsün çeşmine." (s.28)*

Nabi ile ilgili bölümde Recaizade; Nefi'den sonra eski edebiyatımızda şiirdeki yeteneği ile ün yapmış olan diğer bir şairin Nabi olduğunu söyleyerek söze başlar. Onun şiirlerindeki üslubu hakkında bilgi verir. Edebî türlerin içinden; kaleminin yakın durduğu tür üzerinde çalışanların daha başarılı olacağını, şairlerin de şiir üzerinde çalıştıkça başarılı olacağını ifade eder. Ancak Nabi'nin hem nesir hem de şiirle uğraştığını bu sebeple çok başarılı olamadığını iddia eder. Ayrıca Nabi'nin divan şiirinin her türünde eser vermeye çalıştığını söyler. Sadece şiirde değil, nesirin de çeşitli türlerinde eserler veren Nabi'nin her iki türde de başarıyı yakalayamadığını düşünür. Daha sonra Ziya Paşa'nın Nabi için söylediği şu satırları okuyucusuna hatırlatır:

*"Destinde misâl-i mum terkeb
Kast ettiği şekil ile bulur zibîb" (s.32)*

*"Tâkid-i rekike uğramaz hiç
Eyler okudukça tab'ı tehyic
İrsâl-i meselde misli yoktur.
Bu şîvede söz eğerçi çoktur " (s.33)*

Bu satırlar ile Ziya Paşa'nın da Nabi hakkında kendisi ile benzer düşüncede olduğunu gösteren Recaizade Mahmut Ekrem, Nabi'nin kendisinin münasebetsiz bulduğu beyitlerinden örnekler sunar. Bunlardan biri şu beyittir:

*"Düşmez leb-i şîrinine yârin sühan-ı telh
Helvâcî dükkanında piyazın yeri yoktur" (s.35)*

Nabi'ye ait olan münasebetsiz bulduğu beyitleri okuyucusuna sunan yazar, daha sonra onun fazılane, hikemane bulduğu beyitlerine yer verir. Şu beyit bunlar arasında yer alır:

*"Bimar ise de her ne kadar çeşm-i siyahı
Uşşakı perişan edecek kudreti vardır" (s.36)*

Recaizade, Nabi'nin IV. Murat döneminde İstanbul'a geldiğini ve Mustafa Paşa'nın himayesinde bulunduğunu söyler. Nabi'nin Tuhfetü'l Haremeyn, Gazalname, Hayrabad, Hayriyye adlı eserlerinden ve ayrıca Hadis-i Erbain tercümesinin bulunduğu bahseder. 1124 senesinde vefat ettiğini söyleyen yazar, Nabi'nin mezarının Üsküdar Miskinler'de olduğunu belirtir. Karacaahmet mezarlığında olan mezarın Sultan II. Mahmud döneminde tamir edildiğine dair bilgiyi de aktaran yazar, toplumun değer verdiği şahısların mezarlarına gösterilmesi gereken hassasiyetten bahsederek bu bölüme son verir.

Kudemadan Birkaç Şair'de Nabi hakkındaki bölüm bittikten sonra Nedim'in biyografisi başlar. Yazar, Sultan III. Ahmet döneminde yaşayan nüktedan bir şair olduğunu söylediği Nedim'in, Damat İbrahim Paşa meclisinde bulunduğu bahseder. Şairin mizacındaki nezaketten ve şiir söyleyişindeki letafetten bahsettikten sonra Farsça'yı kendisinden önceki asırlarda yaşamış olan Nefî ve Fuzûlî kadar iyi bildiği halde Türkçe şiirler yazdığını belirtir. Nedim'in yaşadığı asrın izlerini şiirlerine taşıdığını söyleyen Recaizade Mahmut Ekrem, o asrın türlü temayülleri barındıran bir dönem olduğunu söyledikten sonra şu beyiti örnek olarak nakleder:

*"Ahali izz ü devlette, reaya emn u rahatte,
Hüner erbabı rifatte, cihan yekpare nurani"(s.40)*

Böyle bir devirde yaşayan Nedim'in, İbrahim Paşa'ya sunduğu kasideler, şarkılar karşısında Paşa'nın şairin ağzına cevahir doldurduğuna dair rivayeti aktarır. Bunun yalan olma ihtimalinin olduğunu belirten yazar, yine de Nedim'in şiirlerinin cevahirleri hak edecek kıymette olduklarını dolayısıyla rivayetin gerçek olma ihtimaline inandığını söyler. Nedim'i türlü ifadeler ile öven yazar, kendi ifadelerini yetersiz bulmuş olacak ki, şairin tabiatının parlaklığını, hayalinin cömertlik derecesini ve şiirinin letafetini kendisinin tarif ettiği şu satırlarına eserinde yer verir:

*"Tab'ım o bâğ-bân-ı girân-ı destmâyedir,
Kim bir gül istesem bana bir gülistan verir.
Her harf-i şuhu bülbül-i şeydaya nazmımın
Bir gülistan tebessüm-i gül armağan verir." (s.43)*

Yazar, bunlardan daha zengin bir sözün bulunamayacağını söyleyerek Nedim'in kendisine mahsus bir üslubu olduğuna dikkat çeker. Nedim'in üslubuna örnek olarak aşağıdaki beyitleri gösterir:

*"Hasteliklerden aman görmeye çeşm-i siyehin
Mumiyâ bulmaya âlemde şikeste külehin" (s.44)*

*"Nedim nâmına bir şâir-i cihân var imiş
Kemend-i zülfüne düşsün İlahî ol ayyâr" (s.44)*

Bu beyitlerdeki fikirlerin o zamana kadar hiç bir şairin hayal aynasına düşmediğini söyleyen yazar şu ifadelerle Nedim'e olan hayranlığını dile getirir:

"Nedim dünyadan gideli bir buçuk asırdan ziyade zaman mürûr ettiği halde mahsul-ı tabiat-ı nazikânesi olan eşâr levn-dânesi bu sabah toplanmış bir deste ezhar bûyâ gibi ter ü taze durmaktadır." (s.44)

Yazar, Nedim'in üslubunu, özgünlüğünü, söyleyişindeki güzelliği bu şekilde anlattıktan sonra onun hayalindeki dilberleri anlatırken bazen açık saçık ifadeler kullandığına dikkat çeker. Namık Kemal'in '*Nedim efkâr etmek câiz değildir.*' sözünü hatırlatır. Dili sakınmadan kullanan Nedim'in kendi yolunu çizerek, o yolda ilerlediği kanaatindedir. Ziya Paşa'nın şairin, Yahya ve Behai mukallidi olduğu yönündeki fikrine iştirak etmez. Nedim'in bir kasidesinden şu beyiti alarak, şairin başka isimleri değil, Nefî'yi üstad olarak gördüğünü belirtir:

*"Nefî dahi ademde işittikçe sözlerim
Sabaş u azerini cihan cihan verir." (s. 45)*

Nedim'in matbu divanından başka manzum bir eseri olmadığını söyleyen yazar, mensur olarak Münecim başı tarihi tercümesinin bulunduğundan söz eder. Nedim'in Kazasker Mustafa Efendi'nin torunu olduğunu söyledikten sonra vefatının hicri 1143 senesine rastladığına değinir. Yazar, Nedim'in damdan düşerek vefat ettiğine dair rivayeti de dip not olarak ayrıca yer verir.

Nedim ile ilgili bölümü bu şekilde bitiren Rezaizade Mahmud Ekrem, daha sonra Çelebizade Asım'ı anlatmaya başlar. Yazar, İsmail Asım Efendi'nin reisü'l

küttab Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlu olarak İstanbul'da doğduğu bilgisini aktarır, doğum tarihinin meçhul olduğunu söyler. Çelebizade Asım'ın Raşid tarihine bir zeyli bulunduğuna ve Fatin tezkiresinde çok sayıda eseri olan bir zat olarak bahsi geçtiğine değinen yazar, III. Ahmet döneminde yaşayan şairin Nedim'in muassırlarından olduğundan bahseder. Şairin Nedim'i taklit yoluna girdiğini ancak bunda başarılı olmadığını söyleyen yazar zaten onun az sayıda şiiri olduğunu belirtir. Çelebizade Asım'ın irsal-i meseli kullanmaya meraklı bir şair olduğuna değinir ve bu duruma örnek teşkil edecek beyitler verir. Bu beyitlerden sonra, Recaizade, Çelebizade Asım'ın şiirlerinde münasebetsiz ifadeler bulunduğunu ancak yine de kusur sayılabilecek noksan olmadığını söyler. Rubailerinden ve gazellerinden de beyitler vererek onun şiir söylemekteki kudretine ve hikmetine dikkat çeker.

Kudemâdan Birkaç Şair'de Çelebizade Asım ile ilgili bölümden sonra Şeyh Galip'in biyografisi başlar. Recaizade Mahmut Ekrem, dönem şairleri arasında yeteneğini nadide bulduğunu belirttiği Şeyh Galip'in Mustafa Reşid Efendi'nin oğlu olarak İstanbul'da doğduğu bilgisini verir. Onun Mevlevi tarikatına mensup olduğunu ve Galata mevlevihanesinde postnişinliğine (tekke şeyhliğine) kadar yükseldiğini anlatır. Yazar, Şeyh Galip'in divanı ve Hüsn ü Aşk'tan başka eseri olmadığını belirtir. Kaside ve gazellerinin çoğunun tasavvuf üzerine olduğunu söyler. Tasavvufu konu almayan eserlerinin de bu yoldan çok ayrı düşünülemeyeceğini ifade ettikten sonra Leyla ve Mecnun ile Hüsn ü Aşk'ı karşılaştırır:

"Umumiyeti itibarıyla 'Leyla vü Mecnûn' için mahzûn-ı letâif-i hissiyat denilebileceği gibi 'Hüsn ü Aşk' için de mirat-ı bedii tasavvuratındandır denilebilir."(s.53)

Yazar, Fransa'nın 19.asırda söyleyişi ile tek olan meşhur şairi Victor Hugo'nun eserlerinde görüp hayran olduğu tasvirlerdeki söyleyiş kudretini, Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk'ında gördüğünü söyledikten sonra Ziya Paşa'nın Şeyh Galip ile ilgili olarak söylediği şu satırları okuyucusuna sunar:

*"Gelmiştir o şair-i yegane
Güya bu kitap için cihane" (s.54)*

Recaizade Mahmut Ekrem, Ziya Paşa'nın Şeyh Galip'e istinaden söylediği bu satırlara katılmak ile birlikte, onun Nabi'ye Şeyh'i kıyasla söylediği şu beyite katılamayacağını söyler.

*"Divanını aç elinle şöyle
Beş beyitine bir nazire söyle" (s.54)*

Şeyh Galip'in bazı kaside ve gazellerinde Hüsn ü Aşk'taki söyleyiş güzelliğine erişememesini, genç yaşta şiir yazmış olmasına bağlayan yazar, onun henüz kırk iki yaşında iken vefat ederek edebiyat âlemini olgunluk dönemi eserlerinden mahrum bıraktığını belirtir. Yazar Şeyh Galip'in hicri 1213 senesinde vefat ettiğini söyleyerek biyografisini tamamlar.

Eserde Şeyh Galip ile ilgili bölümden sonra Pertev Paşa'nın biyografisi yer alır. Yazar Pertev Paşa'nın Erzurum'da dünyaya geldiğini söyledikten sonra valiliği esnasında Kastamonu'da ikamet ettiğini aktarır. Eserleri hakkında bilgi vermeye başladığı bölümde ilk olarak manzum bir eser olan İtlâk'ül Efkâr fî akdî'l Ebkâr'ı zikretmiş ve bu eserin 'kitaphane' serisi içinde basıldığı bilgisini dip notta verir. Eserin Matbaa-i Ebüzziya'da yayınlandığı düşünülürse matbaa sahibi Ebüzziya Tevfik'in ilgilendiği bu eser ile ilgilendiği düşünülebilir. Recaizade, bölümün devamında Pertev Paşa'nın Av'ave adlı eserinden de bahseder. Ayrıca Fransızca'dan tercüme ettiği bir kaç şiir ve makalesinin olduğunu da belirtir. Fransız bir yazardan Ehl-i Salib Tarihini çevirdiğine değinir. Son olarak da Pertev Paşa hakkında değerlendirme yaptıktan sonra onun biyografisine son verir.

Recaizade Mahmud Ekrem, Pertev Paşa ile ilgili bölüm bittikten sonra Sami Paşa'ya yer verir. Abdurrahman Sami Paşa'nın Şeyh Necip Efendi'nin oğlu olarak Mora'da Trapolice'de dünyaya gelmiş ancak Mısır'da yetişmiştir. Tırhala mutasarrıflığı ile devlet kademelerinde çalışmaya başlamıştır.

Zamanında ona verilen değeri anlatmaya çalışan Recaizade, onun matbu olan şiir ve nesirlerinden başka meydana çıkmamış eserleri olduğundan da bahseder. Sami Paşa şiire önem vermemiştir. Yazar, 1298 yılında seksen sekiz yaşında iken vefat ettiğini söylediği Sami Paşa'nın mezarı Sultan Mahmut Türbesindedir.

Recaizade Mahmut Ekrem'in Kudemadan Birkaç Şair'i kaleme alırken biyografik bir eser yazma gayesi gütmendiğinden daha önce de bahsetmiştik. Eser, biyografiden ziyade yazarın fikirlerini, beğenilerini ihtiva eden bir eleştiri eseri konumundadır. Yazarın şahsen etkilendiği isimler ve bu isimlere verdiği önem,

okuyucu tarafından açık bir şekilde hissedilir. Bu durum eseri nesnel bir biyografi olmaktan uzaklaştırır. Eserde dikkat çeken başka bir nokta; Recaizade'nin her konuda Ziya Paşa'nın fikirlerine yer vermesidir. Her zaman Ziya Paşa'nın fikirlerine katılmamış olsa da sık sık bunlara değinmesi ona verdiği değer olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Recaizade Mahmud Ekrem bu eserin satır aralarında sıkça kaynaklarından bahseder. Bunlara dikkat edildiğinde çoğunlukla tezkirelerden söz edildiği görülür. Salim Efendi tezkiresi ile Faizi tezkiresi onun en sık kullandıkları arasındadır. Bu açıdan bakıldığında Recaizade'nin bu eserin detaylı araştırmadan yoksun, tezkirelerin sınırlı bilgisini aktaran, biyografik bilgi açısından fakir bir eser olduğu söylenebilir. Fakat yazarın edebiyat tarihimizin önde gelen isimleri hakkında düşündüklerini yansıtmaya bakımından önemi inkâr edilemez.

17.MİRZA HABİB / HABİB İSFAHÂNÎ'NİN BİYOGRAFİLERİ

Mirza Habib 1251 yılında İsfahan yakınlarında doğduğu için Habib İsfahânî namıyla da anılır. İlk tahsilini İsfahan'da sürdüren yazar, daha sonra Tahran ve Bağdat'a giderek öğrenimini burada devam ettirir. Sipehsâlâr Mehmet Han'a yazdığı siyasî bir hicviye sebebiyle takîbâta uğradığı için İstanbul'a gelen yazar, devlete iltica ederek Osmanlı uyruğuna geçer. Habib Mirza, Ahmed Vefik'in himayesini görerek¹³⁶ Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'nde Arapça ve Farsça dersleri verir.¹³⁷ Ali Suavi vakasından sonra mektepten alınan yazar, Maarif Nezareti Encümeni Teftiş ve Muayene azalığına tayin edilir. 1309 yılında elli sekiz yaşında iken vefat eder.¹³⁸

Yazarın eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Berk-i Sebz* (1896), *Debistân-ı Farisî* (1891), *Düsturçe* (1887), *Düstûr-ı Sühan* (1873), *Garâib-i Ava'id-ı Milel* (1886), *Hat ve Hattâtân* (1888), *Hûlâsa-i Rehnümâ-yı Farisî* (1892), *Kitab-ı Firaka'ş-Şi'a* (1872) Yazarın biyografi türündeki tek eseri hattatların hayatını anlattığı *Hat ve Hattatan*'dır.

¹³⁶ İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, (İst., Dergâh Yayınları, 1988), 463

¹³⁷ Süleyman Kınılı, *Hat ve Hattâtân'da Osmanlı Hattatları*, Dan: Dr.Uğur Derman, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007)

¹³⁸ İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, (İst., Dergâh Yayınları, 1988), 463

17.1.Hat ve Hattâtân¹³⁹

Mirza Habib İsfahanî'nin önemli bir eseri olan Hat ve Hattâtân'da Fars ve Osmanlı hattatlarının biyografilerini anlatır. Ancak sadece biyografilerle yetinmeyen İsfahanî, eserinde hat sanatı hakkında bilgilere ve hat sanatı kullanılarak yazılmış örneklerle de verir.

Habib İsfahanî, Hat ve Hattâtân'ın mukaddime bölümünde eserin çıkış noktasını anlatır. Öncelikle çoktan beri bu eserin tertibini kurduğunu ve çok arzu ettiğini belirtir. Eserin yayını II. Abdülhamid devrinde gerçekleştiği için onu metheden sözler ile meramını anlatmaya başlar. Daha sonra eserin içeriği ile ilgili bilgi verir:

"Bu risalenin mevzû umumen hattın hudud ve keyfiyet-i tahavvül ve tebeddül ve tarik intişarı ve hususen hat-ı Arabînin münşi ve menbai ve aksâm aklamı ihtira ve hat mensup ve bedii ibtida ve kemâl-i hasene erişdiren hoşnüvisan şahıs ve üstad ve mekân ve zaman hayat visal vefat ve medfunları ve yadigâr bıraktıkları asâr-ı hattîleri ile levazım-ı hattan tasvir ve tezhîb ve tecellid ashabının bir nebze terceme-i ahvâllerinden ibarettir. (s.3-4)

Eserini tanıtmaya devam eden yazar, istifâde ettiği eserleri zikreder. İsfahanî yararlandığı eserlerden bahsederken aynı zamanda eserin düzeni ve kendisinin çalışma usulü hakkında bilgi verir. Müstakimzade'nin 'Silseletü'l Hattâtîn' adlı eserinde yer alan doksan kadar meşhur hattatın isimleri ile kendisinin eserlerini görmüş ve incelemiş olduğu yüzden fazla hattatın isimlerinin ayırt edilebilmesi için farklı şekilde rakamlandırdığını söyler. 1202'den sonra yaşayan hattatlar hakkında bilgi olmadığı için, mezar taşlarından doğumları, hayatları ve ölümleri hakkında bilgiler topladığından bahseder.

İsfahanî, eserin iki kısımdan meydana geldiğini Farisî kısmında İranlı hattatlarının özellikle talik ile yazanların, Türkçe kısmında ise sülüs ve nesih ile yazanların biyografilerini detaylı olarak ele aldığını söyler. İsfahanî, kaynak olarak

¹³⁹ Habib İsfahânî, **Hat ve Hattâtân**, (İst.: Matbaa-i Ebüzziya, H.1305 / M.1888)

kullandığı eserlerin bazı bölümlerini alıntıladığını beyan eder. Eserdeki Osmanlı hattatları ile ilgili olan bölüme İbn'ül Bevvâb'ın '*Kaside-i Râiyye*' isimli eserini, kitabın sonuna Sincârî'nin '*Mücevvidü'l Bidâa't*' isimli eserini ve İranlı hattatlar ile ilgili bölüme ise Sultan Ali Meşhedî'nin '*Manzûme-i Fârisî*' isimli eserini, istifâde edilmesi için aynen aktardığını belirtir.

Mukaddime son bulduktan sonra okuyucunun karşısına 'Dibace' üst başlıklı bir bölüm çıkar. 'Der-Beyân-ı Keyfiyet-i İhdâs-ı Hat' alt başlığını taşıyan bu bölümde yazar, hattın nasıl ortaya çıktığı anlatır. İnsanoğlu medeniyet sahnesinde var olduğu sürece kendini ve duygularını anlatmak için vasıtalar icat eder. Bu vasıtalarından biri de hattır.

Hat ve Hattatan'da Habib İsfahanî'nin öncelikle hat konusunu detaylı şekilde ele aldığı görülür. Eserin yaklaşık ilk on bölümünde hat konusunu işleyen yazar hat ile ilgili olarak yazılmış farklı eserlerden de yararlanır. Mesela eserin mukaddime mahiyetli ilk bölümünden sonra yer alan ve '*Hatt-ı Arabî'ye Dair Mukaddime-i İbn-i Haldûn'dan Müstahreccdir*' başlığını taşıyan bölümde, başlığından da anlaşılacağı üzere, yazarın İbn-i Haldûn'a ait olan Mukaddime adlı eserden Arap Hattı ile ilgili olarak yaptığı nakiller yer alır.

"*Şecere-i Ser-âmed-i Hattâtâni Meşhûr Ali Tarîkı'l-İcmâl*" başlıklı bölümde meşhur hattatlardan bazılarının ait şecerelere yer verir. Ancak bu bölüm hayli kısa ve özdür. "*Kudemâ-yı Hattâtân*" başlıklı bölümde ise hat işine öncülük etmiş hattatların kısa biyografileri yer alır. İşte eser, bu şekilde bazı kısımları telif bazı kısımları ise alıntı özelliğini taşıyan bir biyografiler derlemesidir. Bu eserde hatrı sayılacak kadar çok Osmanlı hattatının yer aldığı görülür. Hat alanında araştırma yapanlara yol gösterebilecek nitelikte bir eserdir.

Eserde biyografilerin her biri aynı mahiyette değildir. Yazar her hattat için farklı hacimde biyografiler yazar. Bu durum bazıları hakkında geniş bilgi edinebilmiş iken bazıları hakkında edinememiş olmasından kaynaklanır. Yazar, biyografilerin anlatımında ağdalı bir dil kullanır. Bu durumda yazarın Fars olmasının da etkisi vardır. Eser bazen Farsça'nın etkisiyle anlaşılmasa bir hal alır. Hat ve Hattatan'ın

başka bir kusuru da biyografilerde bazı bilgi yanlışlarının bulunmasıdır.¹⁴⁰Yazar biyografileri ele alırken hattatların tanınmış akrabaları varsa onlarla ilişki kurarak hal tercümesini anlatmaya başlar. Lakaplarından bahseder. Vefat tarihlerini verir. Tanıttığı kişilerin eserleri mevcut ise onlara değinir. Bazı isimlerin yazdıkları şiirlerden örneklere eserinde yer verir. Onların hat ile ilgilerini de anlatan Habib İsfahanî, onların bu sanattaki yeteneklerinden, kimin öğrencisi veya hocası olduklarından söz etmeyi ihmal etmez. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi her isim için bu bilgileri veremediği görülür.

Hat ve Hattatan'da Osmanlı hattatlarına ait biyografiler Esâtiz-i Seb'a-i Rum, Meşahir-i Sülûs ve Nesih-nüvisân-ı Memâlik-i Osmâniyye, Binikiyüzüçden Sonra Gelen Meşhur Sülûs ve Nesih Nüvisân, Mûteahhirîn Hattattan Tarih-i Vefatları Malum Olmayanlar, El-Hâletü Hâzihî Ber- Hayat Olan Hattâtân, Ta'lik Nüvisân-ı Memâlik-i Osmaniyye, Binikiyüzüçten Sonra Memâlik-i Osmâniyye'ye Gelen Hattâtân, Çep ve Dîvân-ı Nüvisân-ı Memalik-i Osmaniye başlıkları altında ele alınır. Eserde şu hattatlar bu şekilde dönemlerine veya yazı çeşitlerine göre tasnif edilerek anlatılır. Eserde adı geçen Osmanlı hattatları şunlardır:

Şeyh Hamdullah İbn-i Şeyh Mustafa Buhârî, Mustafa Dede Veled-i Şeyh Hamdullah, Üstad Abdullah Amâsî, Muhyiddin İbn-i Celâl Amâsî, Mevlânâ Cemâl Birader-i Celal Amasî, Mevlânâ Ahmed Karahisarî, Şerbetcizade İsmail Bursevî, Mîr İbrahim İbn-i Ahmed Paşa, Derviş İbrahim İbn-i Ramazan, Şeyh İbrahim Dede İbn-i Ali, Seyyid İbrahim Nefes-zâde, İbrahim İbn-i Mustafa, Mir İbrahim Hanif, İbrahim Şem'î İbn-i Ahmed, İbrahim Müzehhib, İbrahim Tahir İbn-i Mustafa, İbrahim Vâsık, Seyyid İbrahim, İbrahim Nâmık, İbrahim, İbrahim Daimî, Ahmed Tıflî, Ahmed Paşa, Ahmed İbn-i Abdurrahman, Ahmed b. Hasan, Sultan Ahmed Han-ı Sâlis, Ahmed İbn-i Pîr Muhammed İbn-i Şükrullah, Derviş Ahmed b.Muhammed, Seyyid Ahmed b.Seyyid Mehmed, Ahmed Münîr Bahâeddin, Ahmed Arifî Paşa, Kadı Ahmed, Ahmed Hıfzî, Ahmed, Ahmed Feridun, Ahmed Kurşuncuzâde, Ahmed Muhammed, Seyyid İsmail, İsmail b. Ahmed, İsmail Zühdi, İsmail İbn-i Ali, Mir İsmail b. Ali, Seyyid İsmail Şeref İbn-i Seyyid Ali, İsmail İbn-i İbrahim, İsmail b. Yusuf, İsmail İbn-i Himmet, Seyyid İsmail, İlyas İbn-i İbrahim, Emrullah İbn-i Muhammed, Sultan

¹⁴⁰ Süleyman Kınlı, **Hat ve Hattâtân'da Osmanlı Hattatları**, Dan: Dr.Uğur Derman (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 147

Bayezid-i Veli, Behram, Taceddin, Cafer Bin Tacbeyzâde, Hâmid Ensercî, Hüsameddin-i Zerrin-i Kalem, Hasan İbn-i Ahmed, Mevlana Hasan Üsküdarî, Seyyid Hasan Haşimî, Hasan b. Abdüssamed, Hüseyin b. Ahmed, Hüseyin Şah, Hüseyin Can, Hamza Vâsıf, Hamza b. Mustafa Dede, Halime bint-i Muhammed Sâdık, Halid Erzurumî, Halid b. Mehmed, Hafız Halil, Hayreddin Maraşî, Ramazan Efendi, Sultan Süleyman Han, Mîr Süleyman Arif, Süleyman İzzî, Süleyman Nahîfî, Süleyman Müstakımzâde, Süleyman Raci İbn-i Yusuf, Süleyman Âhenîn-i Kalem, Seyyid Şeref, Seyfullah Feyzî, Şükrullah Halîfe, Abdülbaki İbn-i Ahmed, Seyyid Abdulhalim Hasib, Hoca Abdurrahman Gubârî, Şeyh Abdurrahman İbn-i Abdullah, Abdurrahman Hatemî İbn-i Ali Müeyyed, Abdurrahman Müzehhib, Abdurrahman, Abdurrahman Rahmî, Seyyid Abdülkâdir Zarif, Abdülkerim Halîfe, Abdullah Rodosîzade, Seyyid Abdullah b. Seyyid Hasan Hişamî, Şeyh Abdullah, Abdullah Kırımî, Abdullah b. Cezzar, Abdullah Vasıf, Abdullah Cabîzâde, Seyyid Abdullah Şerif, Abdullah Vefâî, Derviş Abdullah, Osman b. Ali, Osman İbn-i Abdülbaki, İzzet Ali Paşa, Seyyid Ali Paşa, Seyyid Ali İbn-i Ebî Bekr, Seyyid Ali İbn-i Salih, Ali İbn-i Mehmed, Ali b. Abdullah, Ali b. Murad, Ali İbn-i Yahya Es-Sûfî, Ali Yetim, İmam-ı Derviş Ali, Ömer b. Muhammed, Ömer b. İsmail, Ömer b. Dilaver, Mîr Ömer İbn-i Nasuh Paşa, Ömer Ressam, Ferhad Paşa İbn-i Mustafa, Fazlullah İbn-i Sefer, Fazlullah Hafız, Seyyid Feyzullah Sermed, Feyzullah b. Sun'ullah, Şeyhülislam Seyyid Feyzullah, Fatıma Ânî, Seyyid Kasım Gubarî, Sultan Korkut, Kâtibî, Muhammed İbn-i Ebî Bekr, Sultan Muhammed b. Ahmed Han, Muhammed Saîd İbn-i Ahmed, Mehmed İbn-i Ahmed, Muhammed Çelebi İmam, Muhammed Şehrî b. İsmail, Muhammed b. Taceddin, Şeyhülislam Muhammed Sadeddin, Hacı Mehmed Emin, Mehmed b. Hasan, Muhammed Selim b. Hüseyin, Mehmed Emin b. Halil, Mehmed b. Hüseyin Ebu'l Berekât, Mehmed Hıfzî b. Süleyman, Muhammed b. Şahin, Pir Muhammed b. Şükrullah, Şeyh Muhammed, Muhammed Nâdirî İbn-i Abdülgâni, Seyyid Muhammed b. Abdurrahman, Muhammed b. Abdullah, Muhammed Necib İbn-i Ömer, Muhammed İbn-i Ömer, Muhammed Ressam İbn-i Ömer, Muhammed İbn-i Muhammed Hamdi, Muhammed Emin Âtîf, Muhammed b. Mahmud, Derviş Muhammed b. Mustafa Dede, Muhammed Refî', Muhammed b. Mustafa, Muhammed Kazım b. Mustafa, Muhammed İbn-i Velîyüddin, Muhammed Salih Şem'î, Hoca Muhammed Rasim, Vâsık Muhammed Emin, Muhammed Sahib-i Rakam, Muhammed İmam, Derviş Muhammed, Muhammed Paşa Belgradî, Muhammed Kâtu, Muhammed Enverî, Muhammed b. Ömer, Muhammed Bahri

Paşa, Muhammed Sancaktar, Derviş Muhammed, Muhammed Giridî, Seyyid Muhammed, Mahmud b. Ahmed, Sultan Murad-ı Sâni, Sultan Murad-ı Sâlis, Mustafa Âlî İbn-i Ahmed, Mustafa Feyzî, Mustafa Râkım, Mustafa İbn-i Yusuf, Seyyid Mustafa İbn-i Ebî Bekr, Mustafa İbn-i Süleyman, Mustafa b. Abdürrahim, Mustafa Sâmi, Mustafa İbn-i Ömer Eyyubî, Mîr Mustafa b. Ferhad, Mustafa Anber, Mustafa Tab'i, Sultan Mustafa Hân-ı Sâni, Mustafa b. Muhammed, Mustafa Şehdî, Mustafa Atıf, Memî Divâne, Mustafa Hafız, Nasuh, Yahya b. Osman, Yahya Sûfî, Yakub Hindî, Seyyid Yusuf b. Seyyid Tacü'l Arifîn, Yusuf, Yusuf Sîmîn-i Kalem, Yusuf İmam, Hafız Yusuf, Yusuf Mecdî, Salih Efendi, Abdülkâdir, Osman, Abdurrahman, İsmail Zühdi, Hafız Muhammed, Mevlânâ Ahmed, Muhammed Reşid, Muhammed Salih, Muhammed Emin, Halil Vehbi, Ömer Vasfî, Mustafa Râkım Efendi, Ali Mısrî, Mahmud Celaledin, Hâfız İbrahim, Muhammed Vasfî, Abdülkadir, Hafız Muhammed Şakir, Mustafa Bursevî, Muhammed Sadık, Ali Vasfî, İbrahim Sükûtî, Mehmed Haşim, Yusuf Yesari, Hacı Tahir, Seyyid Muhammed Hulûsî, Emin Efendi, Mustafa Hilmî, Ali Ulvî, Hasan Raşid, Hafız Muhammed Rüşî, Hafız Yahya Vehbî, Muhammed Vasfî, Mustafa Vasıf, Aşçı Mustafa, Mustafa Şakir, Muhammed Hulûsî, Ömer Necati, Muhammed Şevket, Kadıasker Mustafa İzzet, Nailî Arnavud, Recâi Muhammed Şakir, Raşid Efendi, Muhammed Raşid, Yusuf Efendi, Abdullah Zühdi, Muhammed Salih, Şefik Bey, Muhammed Şevki, Muhsin Bey, Alaeddin, Ahmed Rakım, Mehmed Efendi, Muhammed Vefahisarî, Mehmed Efendi, Halil Şükrü, Mehmed Emin, Hoca Nasih, Abdülfettah Efendi, Sami Efendi, Abdullah Efendi, Hacı Yahya, Hacı Arif Bey, Hacı Hasan Rıza Efendi, Mehmed Hilmi Efendi, Mehmed İlmi Efendi, Ali Rasim Efendi, Mahmud Celaledin, Hacı Tahsin Efendi, Hafız Osman, Arif Efendi, Mustafa Efendi, Nuri Efendi, İbrahim, İbrahim Faik, Şeyh İbrahim, İbrahim Dede, Ahmed b. Hasan, Ahmed Paşa İbn-i Cafer, Ahmed Siyahî İbn-i Salih, Ahmed b. Durmuş, İsmail İbn-i Osman, Şeyhülislam İsmail Asım, Mîr İsmail b. Ali, Derviş Hüsameddin, Hasan İbn-i Muhammed, Mîr Hüseyin Şâkir, Sultan Süleyman-ı Muhibbî, Süleyman Tophaneli, Sun'ullah Amâsî, Abdülbâki Ârif, Seyyid Abdülbâki, Seyyid Abdullah, Ali Rumî, Ali Musûlî, Ömer b. Hüsnî, Ömer Aynî B. Halil, Fetva Emîni Muhammed Selim Efendi, Muhammed Nergisî İbn-i Ahmed, Muhammed Salih İbn-i İshak, Şeyh Mehmed b. Salih, Seyyid Muhammed Mecid, Seyyid Muhammed Sadreddin, Şeyhülislam Muhammed Esad, Seyyid Muhammed Said, Muhammed Esad Yesârî, Muhammed Refî', Seyyid Muhammed Said, Mehmed Râsim, Mehmed Bahrî Paşa,

Mehmed Ahlakî, Mehmed Çavuş, Mehmed Eflâtun, Mahmud Tophanevî, Sultan Murad-ı Râbi', Mustafa Sâmi, Mustafa Tayyibî İbn-i Sun'ullah, Mustafa Ârif, Mustafa Nur, Mustafa Cevdet, Şeyhülislam Veliyüddin, Yahya İbn-i Zekeriyya b. Bayram, Yusuf Mecdî, Şeyhülislam Zeynel Abidin, Osman Efendi, Muhammed Esad, Şeyh Abdullah, Tayyib Efendi, Yesârîzâde Mustafa İzzet, Ali Haydar Bey, Şeyhülislam Ömer, Kadrî Efendi, Said Efendi, Vahidüddin Efendi, İsmail Hakkı, Atâ Bey, Zeki Dede, Zahide Hanım, Hafız Hasan Tahsin b. Osman.

18.M.ZÜHDÜ'NÜN BİYOGRAFİSİ

Fahreddin Razi ile ilgili bir biyografi yazan M.Zühdü'nün hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Yazarla ilgili olarak elimizde bulunan tek bilgi, eserin iç kapağında yer alan yazarın isminin hemen altında yer alan şu ibaredir: 'Mekteb-i Hukuk-ı Şahane Müntehi Sınıfı Talebesinden' .

18.1.Razi:

İmam Fahreddin-i Razi Tercüme-i Halini Muhtevidir ¹⁴¹

Eser, '*İfade-yi Mahsusa*' başlıklı önsöz niteliğindeki bölüm başlar ve '*Razi*', '*Fahreddin*' , '*Lahika*' ve '*Muhiddin İbn-i Arabî'den Fahreddin Razi'ye*', bölümleri ile devam eder.

'*Razi*' başlıklı bölümde yazar, öncelikle adını milletin hafızasına ve gönlüne yazdıran isimlerin eserlerinin kütüphane köşelerinde kalarak yitip gitmesine gönlünün razı olmadığını, en azından o isimlerden birinin hatırlanması istediğini söyleyerek bu eseri kaleme alma sebebini açıklar. Daha sonra '*Fahreddin*' başlığı ile İbnü'l Hatip İmam Mehmed Fahreddin Razi'nin hayatını anlatmaya başlar.

Yazar öncelikle onun ilim ve fen dünyasındaki yerini okuyucusuna göstermeye çalışır. Daha sonra onun '*seniye-yi ru-yı zemîn*' ünvanıyla Semerkand, Belh, Horasan ve şark illerinde nasıl tanınmaya başlandığını anlatır. Tefsir, edebiyat, hikmet, ilahiyat, usûl konularında verdiği eserler ile İslam coğrafyasının her noktasında tanındığı gibi, Yunan âlimlerinin sözlerini red ve tadil etmesi sebebiyle Avrupa tarafından da tanındığını söyler.

¹⁴¹ M.Zühdü, **Razî** ; **İmam Fahrettin-i Razi'nin Tercüme-i Hâlini Muhtevidir**, (İst.:Kasbar Matbaası, H.1306 / M.1889)

Razi'nin yeteneklerinden bahsettikten sonra onun kendisinden önceki pek çok âlime meydan okuyabileceğini öne süren yazar onu pek çoğundan üstün görür. Hicrî 544 senesinde Tahran'ın beş kilometre güneyinde doğduğunu söyler. Doğum yerinin Rey şehri olabileceği ihtimalinden söz eder. Babasının Hatip İbn-i Hüseyin olduğunu belirtir ve onun hakkında bilgi verir. Daha sonra Razi'nin görmüş olduğu terbiye ve eğitimi anlatmaya başlar. Gittiği yerlerde tesadüf ettiği ulemaların ilminden istifade edebilmek için Buhara, Semerkand gibi şehirlere seyahat ettiğinden bahseder. Daha sonra bu seyahatlerden birinde yaşadıklarını nakl eder.

Buhara'da Nureddin Sabunî'nin verdiği vaaz sırasında 'Hicaz'a gidip geldim henüz insan denilecek bir şahsa tesadüf edemedim. Hep gördüklerim idraksizdir' demesi üzerine halkın rahatsız olarak Razi'ye Sabunî'yi şikâyet etiklerini anlatır. Razi ile Sabunî arasında geçen konuşmayı kurgulayarak veren yazar, böylece hem Razi'nin hem de Sabunî'nin düşüncelerini okuyucuya aktarmış olur. Daha sonra onların aralarında geçen diğer olayları aktararak aralarındaki fikir farklılıklarını yansıtır. Razi'nin Sabunî'yi her seferinde alt etmeyi başardığını gösterir. Daha pek çok âlimi bilgisinin gücü karşısında çaresiz bıraktığını söyler. 582 senesinde müneccimlerin tufan olacağını söyleyerek halkı telaşa verdiklerini, Razi'nin tufanın olacağını düşünen âlimlere, bunun gerçekleşmeyeceğini bilimsel verilere dayanarak izah etmeye çalıştığını anlatır. Buhara'dan sonra gittiği yerlerden, yaptığı işlerden bahseden yazar, onun hikmetli sözlerine de değinir.

Muhiddin-i Arabî ile Razî mektuplaştıklarını belirten yazar, sonra mektupların tercümelerine yer verir. Bu mektuplar dinî meselelere dairdir. Mektupların yer aldığı '*Lâhika*' başlıklı bölümde Razî'nin mektubunu, '*Muhiddin Arabî'den Fahreddin Razî'ye*' başlıklı bölümde ise Muhiddin Arabî'nin cevabı olan mektubun tercümelerine yer verir. Bu mektuba Razî'den gelen bir cevap olup olmadığını ve ikisinin görüşüp görüşmediklerini yaptığı araştırmalara rağmen tespit edemediğini mektubun sonuna eklediği bir dipnot ile belirtir.

Bu mektuplardan sonra Razi'nin ölen oğlunun ardından bedbaht olduğunu anlatır. Onun durumunu anlatabilmek için önce Razi'nin oğluna hitaben yazdığı manzumeye eserinde yer verir. Ardından manzumenin Türkçe çevirisine yer verir.

Fahreddin Razî'nin zehirlenerek şehit edildiğini söyleyen yazar, Ebubekir El-Sufyanî'ye bıraktığı vasiyete değinir. Vefatına dair söylenmiş olan tarih dörtlüğünü de veren yazar, Razî'nin altmış iki senelik ömrüne pek çok işi sığdırdığından bahseder. Onu İslam âlemine olan büyük katkılarıyla anar. '*Garîbe*' başlıklı son

bölümde ise Fahreddin Razî'nin başından geçen bir olayı aktarır ve esere böylece son verir.

Yazar topladığı bilgileri hangi kaynaklardan edindiğine dair bilgi vermez. Süslü bir anlatımı tercih eden yazarın anlatımı pek akıcı değildir. Razî'ye olan hayranlığı sebebiyle onu objektif gözlemlerle ele alamayan yazar, aynı zamanda onu her yönüyle ortaya koyamaz. İslamî ilimlerdeki başarılarını ve yaşadıklarını öne çıkarır.

19.ABDÜLHALİM MEMDUH'UN BİYOGRAFİSİ

Tanzimat döneminde şair, tiyatro yazarı olarak anılan Abdülhalim Memduh bugün daha ziyade 1888 yılında yayınladığı Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye isimli eserin yazarı olarak hatırlanır. Bu eser; Batılı anlayışa göre yazılmış ilk edebiyat tarihidir.

1866'da İstanbul'da doğan ve düzenli bir eğitim görmeyen yazar üzerinde annesinin derin tesirleri bulunur.¹⁴² Mekteb-i Lisan'da bir dönem okuduysa da bu okulu bitiremez. Daha sonra Mekteb-i Hukuk'a giren yazar, bu okulun ikinci sınıfındayken siyasi faaliyetlerde bulunduğu suçlamasıyla Konya'ya sürgün edilir. Sekiz yıl orada kaldıktan sonra 1897 yılında Aydın Vilayet Tercümanlığı görevine getirilir. 1899 yılında yine hükümet aleyhine siyasi faaliyet gösterdiği iddiasıyla Bitlis'e sürülür. Altı ay orada kalan yazar, affedilerek İzmir'e döner. Daha sonra kadar yurt dışına çıkan yazar, Fransa, İngiltere ve Tunus'a gider. Gittiği bu yerlerde siyasi faaliyetlere katılır. Pariste iken Le Liberal Ottoman adlı siyasi gazeteyi çıkarır ve 1902'de Paris'te düzenlenen Birinci Jön Türk kongresine katılır. Abdülhamid aleyhine siyasi kitaplar yayınlar. Batılı anlamda bir edebiyata gönül veren yazar, 1905 yılında yayınladığı Anthologie de L'amour Turc isimli eserle Türk Edebiyatını Fransızlara tanıtır. 21 Temmuz 1905'te İngiltere Folkstone'da vefat eder.¹⁴³

Abdülhalim Memduh'un eserlerine bakıldığında Reşid Paşa üzerine yazdığı küçük hacimli bir biyografi göze çarpar: *Abdülhâmid ve Genç Türk Bir Haremağası* (1911), *Bedriye* (1887), *Burhan* (1887), *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1888), *Kavanîn-i Cezaiye-i Askeriye Şerhleri* (1911), *Mazlum Türklere Mev'ize* (1902), *Ne Bekliyoruz* (1902), *Reşid Paşa* (1889), *Tasvir-i Hissiyat* (1886), *Tasvir-i Vicdan* (1884).

¹⁴²Bilal Öngül, **Abdülhalim Memduh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma**, Dan: Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2002), 11

¹⁴³ **Age**, 10-110

19.1.Reşid Paşa¹⁴⁴

1306 (M.1889) yılında yayınlanan ve Mustafa Reşid Paşa'nın ele alındığı bu eser tek bölümden müteşekkildir. Yazar söze Reşid Paşa'nın Osmanlı için ne kadar değerli bir devlet adamı olduğuna değinerek başlar.

Abdülhalim Memduh insanlar arasında fikir ayrılıklarının normal olduğunu, bu yüzden Reşid Paşa'nın icraatlarını tasvip etmeyenlerin de bulunabileceğini söyler. O döneme kadar Reşid Paşa'nın hal tercümesinin yazılmamış olmasının bu sebepten kaynaklanıyor olabileceğini ifade eder.

Reşid Paşa'nın siyasetten başka meziyetleri de olduğunu söyleyen yazar, onun yazmaya olan yeteneğine dikkat çeker. Takvim-i Vekayi mukaddimesi, Encümen-i Daniş nutuğu'nun onun kaleminden çıktığını belirtir ve paşanın ifadelerindeki letafeti ve açıklığı över.

Reşid Paşa'nın hicri 1115 yılında Mustafa Efendi'nin oğlu olarak dünyaya geldiğini söyleyen Abdülhalim Memduh, onun iyi bir eğitimden geçtiğinden bahseder. Reşid Paşa'nın icraatlarından söz eder. Onun Paris ve Londra sefaretlerine atandığını belirtir. Daha sonra Tanzimat'ın Osmanlılar için önemine ve Reşid Paşa'nın Tanzimat Fermanının perde arkasındaki rolü ve önemine değinir. Dönemin siyasal olayları içerisinde Reşid Paşa'nın konumunu okuyucuya aktarmaya çalışır. 1853 muharebesinde İngiltere, Fransa devletleriyle yapılan ittifak ile büyük bir derdi savuşturan Reşid Paşa'nın bu icraati ile tarihe geçtiğini söyler.

Paşa'nın 1283 yılında elli dokuz yaşında iken İstanbul'da vefat ettiğini ve Okçularbaşındaki özel bir türbeye defnedilmiş olduğunu ifade eder. Son olarak Şinasi'nin Reşid Paşa için yazdığı manzumelere yer verir.

Eserde Reşid Paşa hakkında verilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Reşid Paşa'ya olan hayranlığı dikkat çeken yazar, bu yüzden ona tarafsız yaklaşamaz. Abdülhalim Memduh'un hayatını ve şahsiyetini değerlendirenler için önem arzedecek olan eser, Reşid Paşa'nın hayatını ve yaptıklarını aktarmak için yetersizdir.

¹⁴⁴ Abdülhalim Memduh, **Reşid Paşa**, (İst., Mahmut Bey Matbaası, H. 1306 / M.1889)

20.NÜZHET'İN BİYOGRAFİLERİ

Elsine-i Garbiye Edebiyat ve Üdebası adlı bir eseri olan Nüzhet'in kim olduğu meçhuldur. Mevcut kaynaklarda onun hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nüzhet namını kullanan pek çok yazar ve şair bulunmasına karşın kaynaklarda bu eserin yazarı olarak tanıtılan bir Nüzhet'e rastlayamadığımız için hakkında bilgi veremiyoruz.

20.1.Elsine-i Garbiye Edebiyat ve Üdebası ¹⁴⁵

Eser, 1306 (M.1889) yılında Matbaa-yi Ebüzziya'da yayınlanmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere eser Batı Edebiyatı tarihi ile ilgilidir. Türk Edebiyat tarihinin henüz yeni yazıldığı bir dönemde böyle bir eserin yazılmış olması önemlidir.

Eser '*Elsine-i Atika Edebiyat ve Üdebası*', '*İngiliz Edebiyat ve Üdebası*', '*Alman, İspanyol, İtalyan Edebiyat ve Üdebası*', '*Fransız Edebiyat ve Üdebası*' dört ana bölümden oluşur. Ayrıca eserin başında '*Mukaddime*' ve '*Medhal*' başlıklı bölümler de yer alır.

Üsküdar'da, 20 Kanun-ı Evvel 308 tarihinde yazıldığına dair ibaresi bulunan '*Mukaddime*' bölümünde yazar, eserin yazılış amacını yazar şöyle açıklar:

"Revacgâh-ı ilim ve mağrifet olan şu asr-ı terakkîde lisan tahsiline gösterilen arzu ve râğbet-acz ve kusuruma bakmaksızın- evlâd-ı vatana hizmet maksadıyla elsine-i garbiyye edebiyat ve üdebasına dair malumat vermekliğime sebep-i cüret olmuştur."(s.3)

'*Mukaddime*' bölümünde yazar, kısaca eseri anlatır. Bu bölümde yazar, eseri dört bölüme ayırdığını ve Batı Edebiyatçılarından bazılarının biyografilerine yer

¹⁴⁵ Nüzhet, **Elsine-i Garbiyye Edebiyat ve Üdebası**, (İst., Matbaa-i Ebüzziya, H.1306 / M.1889)

verdiğini anlatır. Bunları kaleme alırken batıda kaleme alınmış biyografilerden yararlandığını söyleyen yazarın okuyucuya bu konuyu anlatırken 'biyograf' kelimesini kullanması va anlamını parantez içinde 'tercüme-i hal muharirleri' olarak vermesi dikkat çekicidir.

Eserin '*Medhal*' başlıklı bölümünde '*Lisan Usul-ı Tahsiline Dair Malumat*' alt başlığını kullanan yazar, Avrupaî eğitim içinde edebiyatın yerini ve önemini anlatır. Avrupa okullarında onbirinci asra kadar Yunan ile Latin eski dil ve edebiyatlarının öğrenilmesinin mecbur olduğunu belirtir. Onbirinci asırda her milletin gaflet uykusundan uyanarak kendi dillerini eserlerinde kullanmaya başladıklarını söyler. Bunu ilk önce İngilizlerin başardıklarını belirtir. Bununla beraber Yunan ve Latin edebiyatlarına verilen önem devam etmiştir. Yazar, bu edebiyatların taklidinin diğer edebiyatları doğurduğunu şu sözlerle ifade eder:

"Bununla beraber Latin ve Yunan lisanlarının tahsili rağbetden düşmedi. Çünkü elde taklid edilecek eser olmayınca kimse bir şey yazamaz idi. Binaenaleyh elsine-i haziranın terakki ve ikmalî zamanına kadar kendi lisanınca bühre-i edebiye iktisab etmek için işbu iki lisanın tedrisine herkes mecbur kalmıştı." (s.5-6)

Daha sonra Avrupa edebiyatının bu iki dil ve edebiyatın etkisinden nasıl kurtulduğunu anlatmaya koyulan yazar, ilk olarak Alman Edebiyatçı Ollendorf'un bu eski dilleri terk ederek Almanların Fransızca öğrenmeleri için 'Ollendorf üsulu' diye meşhur olan bir methodu kullandığını belirtir ve bu üsul hakkında bilgi verir. Bu methodu Doktor Ann'ın ne şekilde ıslah ettiğini anlatır. Daha sonra Ollendorf üsulünü kuralları bakımından eleştirir. Heidelberg Üniversitesinde görev yapan Dr. Emil Otto'nun bu konuda yeni bir usul oluşturduğunu söyler.

Eserin ilerleyen sayfalarındaki yeni bölüm '*Elsine-i Garbiye Edebiyat ve Üdebası*' - '*Elsine-i Atika*' başlığı ile başlar. Avrupa dillerini tedkik edenlerin göreceği üzere bu dillerde çok sayıda Yunan ve Latin kökenli kelimenin bulunduğunu söyleyen yazar, bu dillerin edebiyatını tanımak için öncelikle edebiyatçıları tanımak gerektiği yönündeki düşüncesini dile getirir. Bu edebiyatları nasıl anlatacağını şu şekilde açıklar:

"Binaen-aleyh işbu iki lisanın müelifat-ı edebiye-yi makbulesiyle üdebasına dair malumat ma-cümle vermeyi münasib ad eyledim." (s.9)

Eserdeki '*Yunan Edebiyat ve Üdebası*' bölümünün başında kısaca Yunan edebiyatının bütün edebiyatların anası olduğu, Latin edebiyatı dâhil tüm milletlerin edebiyatlarının bu edebiyatın taklidi sonucu ortaya çıktığı ifade edilir. Avrupa'da Yunan uygarlığı 'mader medeniyet' olarak tanınmaktadır.

Yunan Edebiyatının parlamaya başladığı dönemin Perikles devri olduğu ve nazmın daha sonra nesrin gelişmeye başladığı belirtildikten sonra söyledikten sonra 'Nazm' başlığı altında Yunan şiirinin gelişimini anlatılır. Yunan şiirinin gelişim gösterdiği dönemi beş döneme ayrılarak incelenir. Her devri bazı şairler ve onların yarattığı etki yönünde ele alan yazar, daha sonra her devrin önde gelen isimlerini tanıtmaya başlar.

Eserin her bölümünde önce bahsi geçen milletin edebiyatını tanıttıktan sonra biyografiler veren yazar, Yunan edebiyatını böylece tanıttıktan sonra 'Nazm' bölümü ile bu edebiyatların önemli şahsiyetlerini tanıtır.

Eserde üzerinde durulan ilk isim, Yunan edebiyatının ünlü şairi Pindar'dır. Daha sonra Aşil, Sofokles, Oripid, Aristofan, Menander, Teokrit'in hayatlarını kısaca anlatılır. 'Nesr' başlıklı diğer bölümde ise yazar, öncelikle Yunan nesrinin önde gelen isimlerini sıralar. Nüzhet nesir yazarlarını müverrihler, hitabette ehil olanlar, felsefe-ahlak ile ilgili yazanlar ve ilim ile ilgilenenler olarak ayırıp her birine örnek isimler verir. Eserin bu bölümünde yazar, Herodot, Tusidis, Ksenefon, Demostin, Sokrat, Felatun, Aristoteles, Hipokrat, Teofrastus, Setrabon, Lükyanus'u tanıtır.

Nüzhet, eserin '*Latin Üdeba ve Edebiyatı*' başlıklı sonraki bölümünde Latin Edebiyatının, Yunan Edebiyatından farklı olduğunu söyler. Nazım ve nesirde Latin edebiyatının her devirde geliştiğini ifade eder. Latin Edebiyatını üç devre ayırır. Latin edebiyatından şu isimleri tanıtır: Livius Andronicus, Aynius, Lukarcios, Çiçeron, Cezar, Cornelius-Nepus, Vircilius, Horacius, Ovidius, Titus-Luivis, Seneca, Tacitus.

Eserin '*İngiliz Edebiyat ve Üdebası*' bölümünde 'İcmal' adı altında İngiliz Edebiyatının izlediği seyri kısaca anlatır. Önceleri ibtidai bir dil olarak kabul edilen İngilizce'nin sonra nasıl kabul gördüğünden bahseder. İngiliz edebiyatını anlatırken Shakespeare, Milton, Oliver Goldsmith, Volter Scott, George Gordon Byron'un hayatlarını sunar.

Nüzhet üçüncü kitapta ise '*Alman, İspanyol, İtalyan Edebiyat ve Üdebası*'nı birarada ele alır. Öncelikle '*İcmal*' bölümünde Alman Edebiyatı hakkında bilgi veren yazar onsekizinci asra kadar Alman Dili ve Edebiyatının esamisinin okunmadığını

söyler. On sekizinci asra kadar ana dillerini adeta terk ederek Fransızca'yı kullanan Almanların sonra ne şekilde kendi dillerine dönüş yaşadıklarını anlatır. Alman Edebiyatından Friedrich Klopstock, Gotthold Ephraim Lessing, Johann Wolfgang von Goethe, Johann Christoph Friedrich von Schiller, Christian Johann Heinrich Heine, Colmar von der Goltz'u tanıtır.

Alman edebiyatından sonra İspanyol edebiyatına geçen yazar, *'İspanyol Edebiyat ve Üdebası'* başlığını taşıyan bölümde Lopez de Vega, Pedro Calderon de la Barca, Cervantes ve Louis de Kamenus'u tanıtır.

'İtalyan Edebiyat ve Üdebası' bölümünde İtalyan edebiyatının özelliklerinden bahsetmeyen yazar, doğrudan edebiyatçıları tanıtmaya başlar. İtalyan edebiyatının ünlü isimlerinden Dante Alighieri, Ariosto, Torquato Tasso, Petrarca, Bocaio, Boyardo ve Silvio Pelliko'yu tanıtır.

Eserin dördüncü kitap olarak nitelendirilen bölümü; *'Fransız Edebiyat ve Üdebası'* üzerinedir. Yazar Fransız edebiyatını değerlendirdiği *'İcmal'* bölümünde Fransızların dillerine gösterdikleri hürmeti inkâr etmemek ile beraber edebiyatlarının 13.yy'dan sonra gelişim gösterdiğini söyler. 13.yy'dan önceki Fransız edebiyatı ürünlerini 'kaba saba bir iki şarkı' olarak niteleyen yazar, Fransız edebiyatının bundan sonraki yüzyıllardaki gelişimini edebiyatçıları ile bağdaştırarak verir. Fransız edebiyatçılarından Jean de Joinville, Froasard, Michel de Montaigne, François Rabelais, Pierre Ronsard, François de Malherbe, Pierre Corneille, Nicolas Boileau-Despréaux, La Fontaine, Molière, Jacques-Bénigne Bossuet, Fénelon, Jean de La Bruyère, Madame de Sévigné, Volter, Didero, François-René de Chateaubriand, Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Musset, Jules Michelet, Jules Verne ve Emil Zola'yı tanıtır.

Eserin sonundaki *'Hatime'* bölümünde yazar vatana hizmet için bu eseri kaleme aldığını söyler. Eserde yer verdiği isimlerin; bahsi geçen edebiyatların gelişmesine katkısı olan kişiler olduklarını vurgular. Yoksa daha pek çok yazarın esere dâhil edilmesi gerektiğini söyleyerek esere girememiş ancak ünlü bazı edebiyatçıların isimlerini sayar. Böylece eserine son verir.

Eserde çok sayıda edebiyatçıdan bahsedilmiştir. Aşağı yukarı her edebiyatçıya aynı şekilde mesafeli yaklaşan yazar, her birine benzer hacimde yer ayırır. Her edebiyatın ünlü isimleri üzerinde durur. Yazarkların biyografilerine söz konusu yazarın hangi tarihler arasında yaşadığını belirterek başlar. Tanıttığı şahsın

nasıl tanındığı, çevresindeki tanınan kişilerin kimler olduğu, hangi türde eserler verdiği, en makbul eserlerinin hangisi olduğu gibi hususlar üzerinde durur.

'Elsine-i Garbiye Edebiyat ve Üdebası' dönemine göre önemli bir eserdir. Batı edebiyatlarının önde gelen isimlerini tanıtan eser, okuyucusuna bu konuda fikir verir.

21.MUALLİM NACİ'NİN BİYOGRAFİLERİ

1850-1893 yılları arasında yaşayan Muallim Naci, Arap ve Fars edebiyatlarına olan ilgisi ile tanınır. Fakat aynı zamanda Batı edebiyatı ile de ilgilidir. Yazarın eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Ateşpâre* (1884), *Demdeme* (1886), *Esâmi* (1890), *Fürûzan* (1918), *Heder* (1910), *Hülasatü'l-İhlâs* (1887), *Hurdafurûş* (1884), *İntikad* (1887), *İstılahat-ı Edebiye* (1890), *Kamus-ı Osmanî* (1891), *Lûgat-ı Naci* (1891), *Yadigâr-ı Naci* (1897), *Yazmış Bulundum* (1884), *Şerâre* (1884), *Sünbüle* (1890), *Ömer'in Çocukluğu* (1890), *Muhaberat ve Muhaverat* (1884), *Osmanlı Şairleri* (1890)

Yazarın bu eserleri arasında biyografi türünde iki eseri bulunur. Bunlardan biri Osmanlı Şairleri diğeri ise Esamî'dir. Muallim Naci Osmanlı edebiyatının ünlü isimlerini kısa kısa tanıttığı bu eserlerden önce Mecmua-yı Muallim'de biyografiler yayınlamıştır. Mecmua-yı Muallim'deki biyografilerin gördüğü ilgiden hareketle önce '*Osmanlı Şairleri*'ni daha sonra 'Esami'yi kaleme alır.

Muallim Naci'nin bu eserlerinin yanı sıra biyografik nitelikte '*Mûsâ b. Ebi'l Gâzân yahut Hamiyyet*' ve '*Ertuğrul Gazi Bey*' isimli destanları da vardır. '*Ertuğrul Gazi Bey*' ilk olarak Hazîne-i Fünûn'da yayımlanmıştır.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Muallim Naci, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, (İst.: DergâhYay., 1977), 403

21.1.Osmanlı Şairleri ¹⁴⁷

Osmanlı Şairleri, 1307 (M.1890) yılında Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaasında yayınlanır. Bu eserde on üç şairin biyografilerine yer verilmiştir. Ahmed Paşa, Baki, Şeyhülislam Yahya Efendi, Hakanî, Hoca Neşet, Seyyid Vehbî, Sünbülzade Vehbî, Nevizade Ataî, Ahmed Mantıkî, Şeyhülislam Abdullah Vassaf Efendi, Antakyalı Münif, Süleyman Nahifî, Şeyhülislam Arif Hikmet tanıtılır. Eserde her şairin biyografisinden sonra şiirlerinden örneklere yer verilmiştir.

Eserin '*İfade-i Mahsusa*' başlıklı kısmında yazar, eseri nasıl hazırladığını anlatır. Buna göre, Mecmua-i Muallim nüshalarında '*Numune-i İntihab*' başlığı altında otuz iki Osmanlı şairinin biyografisini yazmıştır. Okuyucudan takdir görmesi üzerine bu yazıları kitap halinde derleyerek biraraya getirmek istemiştir. Mevcut yazıları tekrar gözden geçirip onlara yenilerini ekleyerek kendi zevki doğrultusunda seçtiği şiirleri de ilave etmiş ve böylece kitap şekillenmiştir.

Seçtiği şiirlerin özelliklerine ve onları seçme sebeplerine değinen Muallim Naci, şiirleri yeni şiir anlayışına katkıda bulunabilecek şekilde manası anlaşılabilenlerden seçildiğini söyler. Şairlerin eserleri hakkında yaptığı değerlendirmelerin tümüyle gerçek olmayabileceğini belirtir. Fikirlerini herkese kabul ettirmek gibi bir derdinin bulunmadığını, sadece 'ben şöyle anlıyorum' demek istediğini ifade eder.

Eserde şairlerin biyografileri anlatılırken onların nereli oldukları, gerçek isimleri, nasıl tanındıkları ve meslekleri hakkında bilgi verilir. Yazar, şairlerin babalarını ve babalarının mesleğini anmayı ihmal etmez. Bu bilgi onların hayatlarına yön verir niteliktedir. Naci, şairlerin hal tercümelerini aktarırken belirli bir nizami sıra izlememiştir. Mesela Baki'yi ele alırken doğum ile ölüm tarihini bir arada verir:

"933 sal-i hicrisinde İstanbul'da tevellüd etmiştir. Tarih-i vefatı Hadi-i Bağdadi'nin

Baki Efendi gitti ukbâya bin sekizde

Mısra-ı meşhuru gösterir. (s.17)

¹⁴⁷ Muallim Naci, **Osmanlı Şairleri**, (İst.,A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H. 1307 / M.1890)

Muallim Naci, kişisel kısa bilgilerden sonra tanıttığı kişinin şairliğine geçerek onun yeteneği hakkında okuyucusuna fikir vermeye çalışır. Şairlerin yaptıkları işler, onlara destek verenler, bu desteklerin onları getirdiği noktalar, düştükleri haller, akibetleri, şiirlerinden örnek beyitler hal tercümesi içinde ele alır. Hal tercümesinin içinde yer alan bu beyitler onların hayatına dair bazı anekdotlara temas eder niteliktedir. Onların ölümlerine dair tarih beyitleri mısralarını veren yazar, tanıttığı kişilerin hayatları hakkında söylenmiş tarih beyitleri varsa aktarmaya çalışır. Şairlerin eserleri hakkında da bilgi veren yazar, bazen bunu üzerinde durduğu şairin divanının muhteviyatını anlatarak yapar. Son olarak da şairlerin şiirlerinden seçtiği örneklere yer verir.

Muallim Naci kuru kuruya hal tercümesi aktarmak derdinde değildir. Şairler ile ilgili değerlendirmeler yapar. Şairlerin şiirlerini biçim bakımından bile değerlendirir. Bu şiirler hakkında kendi fikirlerini de beyan eder. Mesela Baki'nin şiirlerinde zihâfdan ziyade imale görüldüğünü belirtir:

“Baki'nin eş'arında zihâftan ziyade imale görülür. Nadiren galat, hatta rabitasızlık dahi bulunabilir. Şimdi köhne ad etmekte olduğumuz bir takım kelimat ve tabiratı istimal etmiş olduğu için kendisi müvahezeye şayan görülemez. Bilakis bunları zamanında olduğu kadar azaltmaya çalıştığı için kendisi tenkit edilemez. Bilakis, bunları zamanında mümkün olduğu kadar azaltmaya himmet ettiği için sezâvar-ı şükran görülmek lazım gelir.

Bir zaman gelir ki, bizim bu gün istimal etmekte olduğumuz kelimat ve tabirattan ahlâfımıza köhne görünmeye başlar.” (s.25)

Naci'nin bu eserinde bir sohbet sıcaklığı vardır. Kısa cümleler ve paragraflar eseri akıcı hale getirir. Ancak bu şekliyle kısa bilgiler aktaran eser yazarın detaylı bir araştırma yapmadığı intibainı uyandırır. Yazar, tanıttığı kişilerin şiirleri hakkında genel olarak doğru bilinen hatalı bilgileri düzeltmeye çalışır.

Muallim Naci, bu eserinde Baki, Şeyhülislam Yahya Efendi gibi isimlere geniş bir şekilde yer verirken Hoca Neşet, Süleyman Nahifi, gibi isimlere kısaca yer verir. Şüphesiz bunda yararlandığını söylediği ancak isim vermediği teracim-i ahval kitaplarında onlara daha az yer verilmesinin de etkisi olabilir. Yazarın kaynağının tezkireler olduğunu unutmamak gerekir.

21.2.Esâmi ¹⁴⁸

Muallim Naci'nin kaleme aldığı eser, 1890 yılında Mahmud Bey Matbaasında yayınlanır. Yazar bu eserinde İslam medeniyetinden olan sekiz yüz elli şairi tanıtır. Bunlar arasında Türk Edebiyatından Fuzûlî, Baki, Nedim gibi ünlü şahsiyetler de yer alır. Yazarın bu eserinde ele aldığı kişilerin kısa biyografilerini vermeyi tercih ettiği görülür.

Esami'de ismi anılan geniş bir grup vardır. Yazar bu eserinde de bazı isimlere diğerlerine nispeten daha geniş yer vermiş olmasına rağmen bazı isimlerin üzerinden kısaca geçer. Nabi, Nefî gibi önde gelen isimlere biraz daha fazla yer verilmiştir. Muallim Naci 'Esami'de şairlerin nereli oldukları, nerede ilim tahsil ettikleri, eserleri, tanınmış bazı akrabaları, hangi devirde yaşadığı gibi bilgilere yer vererek onları kısaca tanıtır. Meşhur beyiti varsa anar. Şairlerin gerçek isimlerine mahlaslarının ardından parantez içinde verdiği görülür. Bazı biyografiler o kadar kısadır ki sadece şairin doğum ölüm tarihleri gibi bilgiler elde edilebilir. Behiştî'yi ele alan şu anlatımda olduğu gibi:

“Behiştî (Ramazan):

Eski Osamnlı şairlerindendir. Vize'de doğmuş, 979'da Çorlu'da vefat etmiştir. Şu beyti hoştur:

Bu gece bezme gel ey âlem-i hüsnün mâhı

Yoksa yerden göğe inciniriz vallâhi” (s.89)

Eserde yer alan bazı şairlerin hayatına dair bu kadar bilgi bile yer almaz. Hal tercümeleri kısa tutan yazar, onların eserlerini ön plana çıkarır:

“Süleyman Çelebi

Yıldırım Bayezid Han'ın imamlığı hizmetinde bulunur, temiz gönüllü kâmil bir insan idi. Peygamberin doğumu menkabesini ihtiva eden manzumesi Hilye-yi Hakani gibi mukaddes eserlerden sayılır. Ne tesirli eserdir!” (s.173)

¹⁴⁸ Muallim Naci, **Esâmi**, (İst., Mahmud Bey Matbaası, H.1308 / M.1890)

'Esami'de Naci'nin 'Osmanlı Şairleri'ndeki gibi detaylı bir anlatım yoktur. Zaten eserin hacmi göz önüne alındığında bu mümkün de değildir. Muallim Naci'nin üzerinde düşündüğü, okuduğu büyük edipleri ve onlar hakkındaki fikirlerini, beğenilerini görmek açısından önemli bir eserdir.

22.MARAŞÎ MUSTAFA KAMİL'İN BİYOGRAFİSİ

Şirevîzade Debbağ Halil Ağa'nın oğlu olan yazarın 1857 yılında Maraş'ta doğmuştur. Tahsil hayatına Maraş'ta başlayıp Kilis'te devam eder. İstanbul, Balıkesir ve Kırkağaç'a giden yazar, Manisa'da Hacı evliyazade Ali Rıza Efendi'nin dersine devam eden yazar, İzmir'e giderek Yozgatlı Hoca Mustafa Keşfi Efendi'den feyzle 1886 yılında ondan icazet alır. Önce Moralı daha sonra Kurşunlu Medresesi Müderrisliğine tayin olur. Sanayi mektebinde de uzun süre hocalık yapan yazarın pek çok öğrencisi olur. İzmir ve İstanbul gazetelerinde devrin yazarlarıyla münakaşalarda bulunur. 1924 yılında İzmir'de vefat eder. Uluyol kabristanında defn edilmiştir.¹⁴⁹

İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal Mustafa Kamil'i tanıyanların onu doğruluğu herkesce kabul edilen, kalender bir kişi olarak tanımladıklarını belirtir, ancak kendisi bulduğu iki üç parça nazmını eserde verirse de beğenmediğini ifade eder. Bununla birlikte yazarın kendisinin bulmadığı güzel manzumeleri olabileceğini belirtmeyi ihmal etmez.

Maraşî Mustafa Kamil imzasıyla eserler kaleme alan yazarın yayınladığı eserlerini şöyle sıralayabiliriz: İbn-i Sina (1890), İntihabatım (1890), Kavâid-i Arabiyye (1896), Menakıb-ı İmam-ı Âzam Ebu Hanife, Manzume-yi Harb, İbn-i Sina'nın Kaside-i Ruhiyyesinin tercümesi. İnal, Maraşî'nin yayınlanmayan eserlerinin de bulunduğunu söyleyerek şu eserleri sıralar: *Zübde-i Baharistan*, *Heyet-i İslamiye*, *Tağlid-i Galatat*, *Risale-i Yayıye*.

¹⁴⁹ İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, (İst.: Dergâh Yayınları, 1988), 795-796

22.1.İbn-i Sina¹⁵⁰

Maraşî Mustafa Kamil'in kaleme aldığı küçük hacimli eser 1307 (M.1890) yılında Kasbar Matbaasında yayınlanır. Yazar '*İbn-i Sina*' adlı tek bölümden oluşan bu eserinde önsöze gerek duymadan söze başlar. İbn-i Sina'nın aslen Belh şehrinden olmakla birlikte Buhara'ya göçerek orada yaşamaya başladığından söz eder. Buhara'da bulunan şair ve ulemadan hendese, cebir, mukabele, mantık ilimlerini ve tıbbi tahsil ettiğini anlatır. Bunlar arasında en mahir olduğu ilmin tıp olduğundan bahseder. Horasan'ın Amr vilayetinin idaresinden mesul olan Nuh isimli bir yönetici tarafından tevcih edildiği için onun kütüphanesini kullandığı bir gün daha önce adlarını duymadığı tıp kitaplarına rastladığını anlatır. Fakat bu tıp eserlerini kütüphaneden çıkarması yasak olduğu için onları hafızasına yazmaya çabaladığını söyler. Bu aşamada bir dipnot ile aktardığı bu rivayetin kendisinden önce İbn-i Sina üzerine eser yazan kişiler tarafından İbn-i Sina'nın babasından aktarıldığını söyler. Ancak herhangi bir eser veya yazar adı vermez.

Tıp alanındaki bazı eserlerin aslen Farabî'ye ait olduğu fakat İbn-i Sina'ya isnad edildiği yönündeki iddiaların doğru olmadığını söyler. Fakat yazar, bunu söyledikten sonra eserlerin İbn-i Sina'ya ait değilse, tıpta ondan geri durumda olan babasına ait olabileceğini ifade eder. Umur-ı hariciyeye olan idaresi sayesinde vezirlik rütbesiyle bir süre hayatını idame ettirdiğini ancak vukû bulan olaylar sonucu azledildiğini belirtir. Bir süre sonra hastalanınca sahip olduğu köleleri azad ederek kıymetli mallarını sadaka verdiğini ve elli yedi yaşında iken hicri 428 senesi Ramazanında vefat ettiğinden bahseder.

İbn-i Sina'nın ruh kasidesini açıklamaya başlayan yazar, kasidenin tam adını vermese de bu kasidenin meşhur '*El- Kasidetü'l ayniyyetü'r-ruhiyye fi'n-nefs*' tercümesi olduğu görülür. Yazar beyitleri numaralandırarak ayrı ayrı verir ve her beyitin açıklamasını hemen ardından yapar. Mar'aşî Mustafa Kamil'in bu eseri, hal tercümesi olmaktan ziyade ruh kasidesi incelemesinin öncesinde şairin tanıtım yazısı gibidir. Bu tanıtım yazısı içinde İbn-i Sina'nın hayatı kabataslak verilir. Yazar, İbn-i Sina'nın hayatına dair pek çok ayrıntıyı göz ardı eder.

¹⁵⁰ Mar'aşî Mustafa Kamil, **İbn-i Sina**, (İst.: Kasbar Matbaası, H.1307 / M. 1890)

23.MEHMED SÜREYYA'NIN BİYOGRAFİLERİ

Zamanını aşarak bugün bile halen güvenilir bir kaynak olarak kullanılan Sicill-i Osmanî'nin yazarı Mehmed Süreyya bu eserle geleceğe büyük bir miras bırakmıştır diyebiliriz. Adı hep Sicill-i Osmanî ile anılan yazar, 1845'te İstanbul'da doğar. Darü'l Muarif Rüştîyesinde okur. Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri alır ve Bab-ı Âli Tercüme Odasında 1863 yılında mülâzım olarak göreve başlar. Ceride-i Havadis'in yazı kurulunda çalışan Mehmed Süreyya, 1886-1908 yılları arasında Maarif Nezaretinde Meclis-i Kebir-i Maarif üyeliğinde bulunur. 1907'de hastalanan yazar 1909 yılında vefat edince Karacaahmed Mezarlığına defnedilir.¹⁵¹

Mehmed Süreyya ömrünü biyografi araştırmalarına vermiş bir isimdir. Arşiv belgeleri, yayınlanan eserler, mezar taşları, yazmalar gibi kaynakları tarayan yazarın elde ettiği belgeler ve yazıp yayımlayamadığı eserlerin hepsinin 1916 yılındaki Cihangir yangınında yok olduğu rivayet edilir.¹⁵²

Hazırladığımız çalışma açısından önemli iki eseri bulunan yazarın söz konusu eserlerinden birincisi Nuhbetü'l Vekayi, ikincisi ise Sicill-i Osmanî'dir. Nuhbetü'l Vekayi 1831-1875 tarihleri arasında yaşayan Osmanlı devlet adamlarının tayin, azil ve ölüm tarihlerinin veren iki ciltlik bir eserdir. Ancak sadece 1853 yılına kadar olan birinci cildi yayınlanabilen yazarın bu eserinin yayın tarihi belli değildir. Eserin yayın tarihinin belirsizliği sebebiyle eseri çalışmamızda incelemedik.

¹⁵¹ Abdülkadir Özcan, Mehmed Süreyya, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:28, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2004)

¹⁵² Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, Yay. Haz. Nuri Akbayan; sd. Seyit Ali Kahraman, (İst.:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), xiii

23.1.Sicill-i Osmanî
Yahud
Tezkere-i Meşahir-i Osmaniye ¹⁵³

Mehmed Süreyya tarafından kaleme alınan eser, her biri kendi alanlarında Osmanlı tarihine iz bırakan kişilerin biyografilerini içerir. On yedi bine yakın biyografinin bulunduğu eseri yazar, dört cilt halinde hazırlar. Dört cildin de ilk yayını Matbaa-i Amire'de yapılır. Birinci cildin ilk yayın tarihi 1308 (1891) yılıdır. İkinci, üçüncü ve dördüncü ciltler ise 1893 yılında yayınlanır. Bu ciltlerden hacimce en büyük olanı dördüncü cildir.

Eserin tam adı '*Sicill-i Osmanî yahud Tezkere-i Meşahir-i Osmaniye*' olsa da eser genellikle '*Sicill-i Osmanî*' adıyla anılır. Sicil kelimesi resmi belgelerin kaydedildiği kütük, görevlilerin meslek yaşamlarındaki çalışma durumlarını gösteren belge anlamlarını taşır. Yazar eseri tanıttığı kişilerin hakkında kısa bilgiler vererek çalışma alanlarına göre sınıflamaların içine sokmuş olduğunu vurgulamak amacıyla böyle isimlendirmiş olabilir.

Yazarının ismini günümüze taşıyan bu eser üzerine bugüne kadar pek çok çalışma bulunur. Eser tıpkıbasım olarak İngiltere'de 1971 yılında yayınlanır.¹⁵⁴Eseri yayına hazırlayan Nuri Akbayar Sicill-i Osmanî hakkında şunları söyler:

*"İslam kültür dünyasında önemli bir yeri olan biyografya çalışmaları Osmanlı döneminde de parlak örneklerle sürdürülmüştür. Ancak bunlardan vefeyatlar dışında kalanların temel özelliği belirli bir uğraş, görev ya da sanat dalına göre düzenlenmiş olması ve genellikle belirli bir zaman dilimini kapsamasıdır. Sicill-i Osmanî ise hem zaman hem de alan bakımından Osmanlı biyografyasını tümünden kucaklamayı amaçlamıştır. Yazar heralde bu amacın getirdiği zorunluluk dolayısıyla biyografileri mümkün olduğunca az kelimeyle vermek yoluna gitmiş, belki de bu yüzden eserini Osmanlı biyografya geleneğinde hiç rastlanmayan bir sıfatla 'sicil' olarak nitelemiştir."*¹⁵⁵

Franz Babinger ise Sicill-i Osmanî'nin genel olarak çok işe yarar ve sürekli el altında bulundurulması gereken bir başvuru kitabı olduğunu belirtir. Mehmed

¹⁵³Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî yahud Tezkere-i Meşâhir-i Osmaniye**, (İst.: Matbaa-i Âmire, H.1308 / M.1891)

¹⁵⁴Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, Yay. Haz. Nuri Akbayar; sdl. Seyit Ali Kahraman, (İst.: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), vii

¹⁵⁵ **Age**, vii-viii

Süreyya'yı oryantalist biyografya yazarı olarak tanıtır ve Osman Devletinin kuruluşundan yirminci yüzyılın başına kadar yaşamış olan Osmanlı kadın ve erkekleri hakkında şaşılacak mükemmeliyetteki bilgileri, hiç bir ön çalışması olmadan, tek bir kişinin yazmış olması düşünüldüğünde eserin hayranlık yarattığını ifade eder. Babinger yazarın özellikle tarihlerde bazen yanlış bilgi vermesini anlayışla karşılar. Bunların eserin değerine zeval getiremeyeceğini söyler.¹⁵⁶

Mehmed Süreyya'nın bu eserin hazırlık aşamasında kütüphanelerde hayli vakit geçirdiğini onu yakından tanıyan şahsiyetlerin yazdıklarından öğreniyoruz. Yazar, uzun çalışmaların sonunda ortaya çıkan bu eserin eksiklerini daha sonra yazdığı eserlerle gidermeye çalıştıysa da bu eserleri yayınlanamadan yitirilir.

Eserin birinci cildinde yer alan ilk bölüm 'Osmanlı Hanedanı' isimli bölümdür. İsminden de anlaşılacağı üzere ilk ciltte Osmanlı hanedan soyundan olanlara dair biyografiler bulunur. Eserin ikinci cildinde şairler, tarihçiler, meşhurlara yer veren yazar, dördüncü ciltte saray hocaları, hekimbaşılar, nişancılar, silahtarlar, şeyhülislam, kazaskerler gibi Osmanlı'nın önemli kademelerinde çalışan kişileri tanıtır.

Söylediklerimiz eserin değerini anlatmaya kifayet etmez. Çünkü Osmanlı döneminde bir şekilde tanınmış önemli isimleri tanıtan eserin hacmi büyüktür. İçerdiği biyografik bilgilerin doğruluğu konusunda bugün bile güvenilirliğini koruyan bir kaynak eserdir.

¹⁵⁶ Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev: Çoşkun Üçok, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982), 419-421

24.SALİH SAİM'İN BİYOGRAFİLERİ

Osmanlı döneminde yazdığı eserlerde İmamzade Salih Saim adını kullanan yazar, 1867'de İstanbul'da doğar. Cumhuriyet yıllarında Unar soyadını alan yazar, ilk tahsilini ana-babasından alır ve ardından Tophane Feyziye Mektebi'ni bitirir. Nusretiye Camii'nde Kazasker Tophaneli Hoca Hâşim Efendi'den Arapça'yı öğrenen yazarın bu dili öğrenmesinde babasının da katkıları olur. Abdülmecid Şirvânî'den Farsça dersleri alan yazar, onaltı yaşında iken Tophâne-i Âmire Rûzname Kaleminde çalışmaya başlar. Salih Saim, daha sonra İmâlât-ı Harbiye Müdiriyyet-i Umûmiyesi adını alan Tophâne Harbiye Nezâreti Müşîriyyetinden 2 Aralık 1339 (1923)'te emekli olur. Emekli olduktan sonra 1927'ye kadar Tefeyyüz Kitaphanesi müdürlüğü yapan yazar, 21 Kasım 1965'te İstanbul'da vefat eder.¹⁵⁷

Hastalığı sebebiyle ömrünün son yıllarını evinde geçiren yazarın eserleri daha ziyade biyografi türünde çalışmalardır. O dönemde terâcim-i ahvâl olarak adlandırılan bu eserler çoğunlukla tasavvuf büyüklerini konu alır. Bu eserler yayın tarihlerine göre şu şekilde sıralanabilir:

Terâcim-i Ahvâl-i Evliyâ, 1307 (1890), İmâm-ı A'zam ve Eimme-i Selâse, 1314 (1897), Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, 1315 (1898), Bâyezîd-i Bistâmî, 1315 (1898), Muhyiddîn-i Arabî ve Şâir Bazı Efâhim-i İslâmiyye, 1315 (1898), Emîr Buhârî, 1315 (1898), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Şemseddîn-i Tebrîzî, 1317 (1900), Muhadderât-ı Evliyâ, 1317 (1900)

Salih Saim yakın çevresi ile mektuplaşan biridir. 1959'da görmez oluncaya kadar¹⁵⁸ bu mektuplaşmaları sürdüren yazarın mektuplardan oluşan eserleri de vardır: *Cümel-i Hikemiyye, 1306 (1889), Altın Küpe ve Mecmûa-i Nesâyih, 1308 (1890),*

¹⁵⁷ Yusuf Turan Günaydın, "Bir Tasavvufî Terâcim-i Ahvâl Müellifi İmamzâde Salih Sâim (Unar) ve Terâcim-i Ahvâl-i Evliyâ'sı", Sayı: II, (Ankara Üniversitesi, İFD XLVI, 2005), 131-140

¹⁵⁸ Age, 135

*Mahfûzât-ı Edebiyye, 1318 (1901), Ana Baba Nasîhatleri, 1307 (1890), Mürâselât 1306 (1889).*¹⁵⁹

Hâtıralarını da kaleme alan yazar, hâtırat özelliği taşıyan Üsküdarlı Şirazlı Hâfız ve Mâruf Nüktedanlar (1941) adlı eseri latin harfleri ile yayınlar. Bu eser yazarın latin harfleri ile yayınlanan tek kitabıdır. Basılmamış Hâtıralar'ı ise Cemal Kutay arşivinde kalan yazarın Üsküdar adlı eseri çevresi hakkında bilgi sahibi olmamıza imkân tanır.¹⁶⁰

Üsküdar'da ikamet eden yazarın edebî, tasavvufî çevresi geniştir. Servet-i Fünûn dergisinin kurucusu Ahmed İhsan Tokgöz (1868-1942)'le Tophane Harbiye Nezaretinde mesai arkadaşı olan Sâlih Sâim, onun çıkardığı ilk dergi olan *Umran* (1887)'a katkıda bulunur.¹⁶¹ Edebî ve tasavvufî çevrelerden arkadaşlarını Cuma günleri evinde ağırlayan yazarın düzenlediği bu toplantılarda herkes yazdıklarını okur ve mecliste bulunanlar değerlendirme ve tenkitlerini sunarlar.¹⁶² Söz konusu kişilerin başlıcaları şunlardır: Ahmed Celaleddin, Süleyman Nazif, Halil Edib Bey, Üsküdarlı Şair Ahmed Talat, Tokadîzâde Şekip, Hakkı Süha Gezgîn, Fuad Hulusi Demirelli, Hüseyin Rıfat Işıl, İzmirli Şair Ali Şefik, Remzi Dede, Tahirü'l Mevlevî, Şaşı Hafız¹⁶³. Tasavvufî çevresi Mevlevî isimlerden oluşan yazarın mevlevî olduğu akla gelirse de kaynaklarda böyle bir bilgi bulunmaz.¹⁶⁴

Yazarın terâcim-i ahvâl türündeki eserleri ilmi nitelikli değildir. Yazar, tanıttığı sufilerin hayatını anlatırken yararlandığı kaynakları belirtmez. Bu sûfileri anlatırken aklında belirli bir sıralı bulunmaz adeta içinden geldiği gibi yazar.

¹⁵⁹ Yusuf Turan Günaydın, "Salih Saim Unar ve Edebî-Tasavvufî Çevresi", Editör: Coşkun Yılmaz, (İst.: Üsküdar Belediyesi Üsküdar Sempozyumu IV :3-5 Kasım 2006 Bildiriler, 2007), 658

¹⁶⁰ Age, 658

¹⁶¹ Yusuf Turan Günaydın, Bir Tasavvufî Terâcim-i Ahvâl Müellifi İmamzâde Salih Sâim (Unar) ve Terâcim-i Ahvâl-i Evliyâ'sı, Sayı: II, (Ankara Üniversitesi, İFD XLVI, 2005), 134

¹⁶² Yusuf Turan Günaydın, "Salih Saim Unar ve Edebî-Tasavvufî Çevresi", Editör: Coşkun Yılmaz, (İst.: Üsküdar Belediyesi Üsküdar Sempozyumu IV :3-5 Kasım 2006 Bildiriler, 2007), 658

¹⁶³ Age, 658-662

¹⁶⁴ Age, 663

24.1.Terâcim-i Ahvâl-i Evliyâ ¹⁶⁵

Salih Sâim'in, yazıldığı dönemde büyük ilgi uyandıran eseri Terâcim-i Ahvâl-i Evliyâ ilk olarak 1890 yılında yayınlanır. Salih Saim'in yazdığı biyografiler arasında ilk yayınladığı eseri budur. Eserin adından da anlaşılacağı üzere yazar, bu eserinde birden çok velinin hayatını anlatır.

Terâcim-i Ahvâl-i Evliyâ'da hayatı anlatılan veliler şunlardır: İbrâhîm Edhem, Seriyî-i Sakatî, Bâyezîd-i Bistâmî', Ebû Sâbit er-Râzî' Ebû Bek el-Vâsıtî, Ebû'l-Abbâs Seyyârî', Ebû'l-Kâsım el-Hakîm es-Semerkandî', Gaylân el-Mevsûs', Ebû'l-Abbâs Bin Atâ', Ebû Bekr er-Râzî Müteverri', Ebû'l-Kâsım er-Râzî', Ebû Abdullâh es-Sencerî', Şeyh Hacı Halîfe el-Kastamonî, Şeyh Muhyiddîn Abdülkâdir el-Geylânî, Seyyid Ahmed Bin Ebû'l-Hasan er-Rifâî', Şeyh Muhyiddîn-i Arabî', Şeyh Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî', Şemseddîn Muhammed Hâfız eş-Şîrâzî, Mevlânâ Zahîrüddîn Halvetî', Mevlânâ Câmî', Şeyh Ebû Abdullah es-Savmaî Geylân, Yazıcızâde Ahmed ve Muhammed Çelebiler', Yûnus Emre', Hacı Bektaş-ı Velî'.

Önsözün yer almadığı eserde yazar, ilk olarak İbrâhîm Edhem'in biyografisine yer verir. Künyesinin Ebû İshâk ve nesebinin İbrâhîm Bin Edhem Bin Süleymân Bin Mansûr el-Belhî olduğunu belirttikten sonra onun hükümdar oğlu olduğunu, genç yaşta iken mal ve makamını terk ettiğini söyler. Daha sonra İbrâhîm Edhem ile ilgili bir rivayet aktarır. İbrahim Edhem ava çıktığı bir gün kendisine 'Ya İbrahim seni bu iş halk etmemişlerdir.' diyen hatifi bir ses duyduğunu ve bundan çok etkilenererek gönül gözünün açıldığını söyler. Onun Mekke'ye giderek sahabe olduğundan bahseder. Süfyân-ı Servî ve Fudayl bin Iyaz ve Ebû Yûsuf Gusûlî ile dost olduğunu belirtir. Şam'a giderek helal kazanç arzusuyla orada bağ bekçiliği yaptığını söyler. Onun kerâmet ehlinden olduğunu söyledikten sonra hicri 166'da (M. 783) vefat ettiğini söyleyerek bu tercüme-i hâle son verir.

Eserdeki ikinci hal tercümesi Seriyî-i Sakatî'ye dairdir. Öncelikle künyesini Ebû'l-Hüseyn olarak verir. Onun Cüneyd-i Bağdâdî'nin ve Bağdâtlı şâirlerin üstâdı

¹⁶⁵ Salih Saim, **Terâcim-i Ahvâl-i Evliya**, (İst.: Kasbar Matbaası, H.1307 / M.1890)

olduğunu söyler. Hâris-i Muhâsibî, Bişr-i Haff'nin akrânı, Ma'rûf-i Kerhî'nin öğrencisi olduğunu ifade eder.

Yazar, Seriiyy-i Sakatî'nin hicrî 253 senesinde (M. 867) bir Ramazân gününde vefat ettiğini söyledikten sonra Bâyezîd-i Bistâmî'nin tercüme-i hâline geçer. İlk olarak isminin Tayfûr Bin Îsâ Bin Âdem olduğunu söyleyerek biyografiyi aktarmaya başlar. Yazar Bâyezîd-i Bistâmî'nin Kürt olan üstâdına hürmet duyduğu için vefâtına yakın bir zamânda “Benim kabrimi hocamın dahmesinden aşağı bulundurunuz!” vasiyetinde bulunduğunu belirtir. Daha sonra onunla ilgili olarak ne zaman namaz kılrsa kaburga kemiklerinin sesinin işitildiği rivayetini aktarır. Vefat edeceğini hissettiğini belirttiği Bâyezîd-i Bistâmî'nin Ebû Mûsâ, Hazret-i Bâyezîd'in öğrencisi olduğunu söyler. Hicri 261 senesinde (M. 875) vefat ettiğini belirtir ve Ebû Sâbit er-Râzî'nin tercüme hâline geçer. Ebû Sâbit er-Râzî'nin tercüme hali eserde oldukça kısadır. Yazar onun ulemâdan olduğunu söyleyerek onu anlatmaya başlar. Ona ait bir rivayeti nakl ederek bitirir.

Eserde Ebû Sâbit er-Râzî'den sonra Meymûn el-Mağribî yer alır. Yazar, onun Mağrib kavminden, seyâhat ehli, ileri gelen şeyhlerden olduğunu beyan ettikten sonra Ebû Mâsâ-yı Deybelî'ye seferde yoldaş olduğunu ifade eder. 'Çehre-i mübâreki siyâh idi' ifadesiyle onu tasvir etmeye çalışan yazar, onun semâ yaptığını da söyler. Canı her ne istese içinden elini sokup o nesneyi çıkardığı bir dağarcığının bulunduğu bahseder. Ölümüne dair bilgi vermeden bu kısa hal tercümesine son verir.

Ebû Bek el-Vâsıtî'yi tanıtmaya başlayan yazar, onun asıl isminin Muhammed b. Mûsâ olduğunu söyledikten sonra âlimliğinden bahseder. Tasavvuf usûlünde hiç kimsenin onun gibi söz söylemediğini iddia eder. Hicri 320'de (M. 932) Merv'de vefat ettiğini söyleyerek onun hakkında anlatacaklarına da son verir.

Daha sonra Ebû'l-Abbâs Seyyârî'ye geçen yazar onun asıl isminin Kâsım b. Kâsım el-Mehdî olduğunu belirterek Ahmed b. Seyyâr'ın kız kardeşinin oğlu olduğu bilgisini verir. Onun Merv ehlinden olduğunu belirttikten sonra pek çok hadîs-i şerîfî hafızasında tutan bir şeyh olduğunu söyler. Babasından kalan yüklü mirasın hepsini Hz. Muhammed'in sakalından iki teli almak için kullandığını anlatır. Vefâtına yakın ettiği vasiyet üzerine sözü edilen bu iki telin ölümünden sonra ağzına konduğundan bahseder. Merv'de defnedildiğini, orada kabrinin ziyaret edilip dilekler dilenen bir yer haline geldiğini hicrî 342'de (M. 953) vefat ettiğini belirtir.

Ebû'l-Kâsım el-Hakîm es-Semerkindî'yi anlatmaya başlarken asıl isminin İshak Bin Muhammed Bin İsmâîl olduğunu bilgisini verir. Ebû Bekir Verrâk ile

hemsohbet olduğunu hicri 342’de (M. 953) Muharrem’in onuncu günü vefat ettiğini ifade eder.

Gaylân el-Mevsûs harâbelerde kalarak kimseden bir şey almadan ve kimseye karışmadan yaşayan kadim Irâk şeyhlerindendir. Yemek yediğini dahi kimse görmemiştir. Ebü’l-Abbâs b. Atâ’yı anlatmaya başlar. Bağdâd şeyhlerinin ulemâsından, sûfîlerinden olduğunu söylediği bu evliyanın sözlerinin güzelliğine değinir. Hicri 309 (M. 922) senesinde Zi’l-ka’de ayında vefat ettiğini söyler.

Ebû Bekr er-Râzî Müteverri ise şeyhler içinde ondan gözyaşı dinmeyen biri olduğunu söyleyen yazar her mürîdinin onun esîri olduğundan bahseder. Mekke’ye gitmiş ve sûfî şeyhler ile mülâkât etmiş olduğunu nakleder.

Ebü’l-Kâsım er-Râzî’yi anlatmaya isminin Ca’fer b. Ahmed b. Muhammed olduğunu söyleyerek başlar. Çok malı olan ve hepsini esirgemedi insanlara veren bu evliyanın Nîşâbûr’da oturduğundan bahseder. Onun dervîş olup dünyâdan gittiğine inanılır. Şeyhlerin “*Ebü’l-Kâsım’da dört nesne cem’ olmuştu ki, kimsede yok idi: Cemâl, mâl, sehâvet, zühd ü kemâl*” diye ondan bahsettiklerini anlatır. Onun hakkında anlatılabilen bir rivayeti de aktardıktan sonra Hicri 378’de (M. 1085) vefat ettiğini söyleyerek bu hal tercümesini tamamlar.

Eserin devamında Ebû Abdullâh es-Sencerî’yi Horasan şeyhlerinin büyüklerinden biri olarak tanıtan yazar, onun himmet sahibi, mürüvvet ehli biri olduğunu söyleyerek ona ait olan şu sözleri aktarır: “*Velîlerin alâmeti üçtür: Şunlardır ki; rif’atte iken tevâzu’, kudrette iken dünyâdan perhîz, kuvveti varken insâf etmek.*” , “*Her vâiz ki onun meclisinde ganîler fakîr, fakîrler ganî olup kalkmayalar; o vâiz değildir. Mürîdlere ziyâde fâideli nesne sâlihler ile sohbet etmek, onların ef’âl ve harekât ve ahlâk ve ahvâline iktidâ eylemektir. Ve Allah Teâlâ Hazretlerinin dostlarının kabirlerini ziyâret etmektir. Yârânının, fukarânın hizmetinde bulunmaktır.*” Kendisine sordular ki; “*Niçin sûfîlerin resmi üzere hırka giymeysin!*” “*Münâfıklıktır*” cevâbında bulundu. Şeyh Hacı Halîfe el-Kastamonî isminin Abdullah b. Hâcî olduğunu belirten yazar, onun ilim ehli ve itikad sahibi bir olduğunu söyler. O tevâzusu ile tanınır. Hicri 894 senesinin (M. 1488) Cemâziye’l-Âhiri sonunda vefat eder.

Şeyh Muhyiddîn Abdülkâdir el-Geylânî’nin hayatını Abdülkâdir-i Geylânî’nin, doğduğu zamanın bir Ramazan ayına denk geldiğinden bahsederek anlatmaya başlar. Hicri 471’de doğduğu gibi genel bilgilerin yanı sıra bebekliğinde süt emmediği gibi detay bilgilere de yer verir. Abdülkâdir-i Geylânî’nin annesinden

izin alarak Bağdad'a gidişini hikâyeler. Annesinin babasından miras kalan seksen liranın kırkını öteki oğluna saklayarak diğer kırkını kaftanının koltuk altına diktiğini, sadakatten ayrılmamasını emir ve tenbîh ederek onu Bağdad'a yolladığını anlatır. Oraya giden bir kafiye katılan Abdülkâdir-i Geylânî'nin onların arasında başından geçen bir olayı aktarır. Epeyce bir mesâfe kat ettikten sonra önlerine altmış atlının çıktığını, kâfileye saldırdıkları halde Abdülkâdir-i Geylânî'ye taarruz etmediklerini söyler. İçlerinden birinin gelip ona hitâben *“Ey fakîr! Senin nesnen var mıdır?”* sorusuna cevâben 40 altını olduğunu, *‘Nerendedir!’* suâline cevaben ise koltuğunun altında dikili olduğunu da söyler. Bu sözleri istihzâ olarak telâkkî eden adam oradan uzaklaşır, onu takiben bir başkasının gelir ancak aynı cevapları alınca o da uzaklaşır. Giden iki adamın reislerine olanları anlattıktan sonra reisin de Abdülkâdir-i Geylânî'ye aynı soruları sorup, aynı cevapları alır. Reisin emri üzerine kaftanı kesen adamlar kırk altına ulaşır. Neden itiraf ettiğini sorduklarında *“Vâlidem sıdk u sadâkatten ayrılmamaklığımı sûret-i kat’iyyede ahd ü emreyledi de onun için!”* cevabını alırlar. Yaptıklarından pişman olarak kafileden aldıklarının hepsini sahiplerine iade ederler. Abdülkâdir-i Geylânî'nin kırâat-ı Kur’ân-ı Kerîm ile fıkıh, hadîs, ulûm-ı edebiyeye çalıştığını ve az zamanda akranına galib gelmeye başladığından söz eder. Hicri 521’de (M. 1127) vâiz olur, 561 senesinde (M. 1165-66) vefat eder.

Seyyid Ahmed b. Ebü’l-Hasan er-Rifâî'den bahsederken ashâbının içinde iyi ahlâklı kimselerin olduğundan bahseder. Hakkındaki bir rivayeti aktarır. Onun kaleme aldığı şu manzumeye yer verir:

*Kararsa geceler cânâ olup zikrinle dil hayrân
Kılur tâ subha dek yanup ciğerden ney gibi efgân
Durup ebr-i gam o semtten belâlar yağdırır her dem
Çıkup bahr-i dem altımdan gayyâlar kaynatır her ân
Üsârâ-yı gam u mihnet halâs oldukda ser cümle
Niçin bu ben giriftârı koyalar âciz ü nâlân
Ne katledüp beni korlar ki olam bir nefes râhat
Ne minnet eyleyüp âzâd ederler rûz u şeb ey cân*

Seyyid Ahmed b. Ebü’l-Hasan er-Rifâî'nin hicri 578 senesinde (M. 1182) vefat ettiğini söyledikten sonra Şeyh Muhyiddîn-i Arabî'ye geçen yazar, tam adını Şeyh Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî olarak verdikten sonra

onun eserlerinden bahseder. Nefehâtü'l-Üns'e de değinir. Muhyiddîn-i Arabî'nin hicrî 560 senesi Ramazân ayının on yedisinde (M. 28 Temmuz 1165) Endülüs diyarından Mürsiye'de doğduğunu ve 638 senesi (M. 1240) Rebîü'l-âhîrinin 22. Cuma gecesi vefat ettiğini, bu sûretle ömrünün 78 sene devâm ettiğini hesaplar.

Şemseddîn Muhammed Hâfız eş-Şîrâzî'nin hayatını anlatmaya başlar. Onun dilde mahir ve mecâzda usta olduğundan bahsettikten sonra dîvânı hakkında azîzlerinden birinin “Dîvân-ı Hâfız'dan mahbûb dîvân yoktur.” dediğini aktararak onun şairlik yeteneğini anlatır. Hicri 792'de (M. 1390) vefat ettiğini söyleyerek bu hal tercümesini de bitirir.

Mevlânâ Zahîrüddîn Halvetî'nin hayatına geçen yazar, onun zahîrî ve batınî ilimleri toplayan biri olduğunu söyler. Mevlânâ Zeynüddîn'in onun hakkında “*Tâs-ı felek altında Zahîrüddîn gibi kimse görmedim.*” dediğini aktarır. Zahîrüddîn'in erbâin sırasında kışın buğdayla kaynamış su ile her on günde bir def'a olmak üzere dört kere iftâr edermiş. Yazar onun hicrî 800 senesinde (M. 1397) vefat ettiğini söylererek Mevlânâ Câmi'nin hayatına geçer.

Mevlânâ Câmi'yi anlatırken öncelikle isminin Abdurrahmân olduğuna değinir. Babasının adının ise Ahmed olduğunu söyler. Ona 'Câmi' denmesinin sebebini şu kıta ile açıklar:

*Mevlidem Câm der şemme-i kalemem
Cür'a-i câm-ı Şeyhü'l-islâmîst
Zeyn-i sebeb der cerîde-i eş'âr
Bedr-i ma'nâ tehallusem Câmîst*

Onun vefâtına yakın yazdığı bir manzumesinden şu dördlüğü aktaran yazar, okuyucusuna Mevlânâ Câmi'nin bu yeteneği ile ilgili fikir vermeye çalışır:

*Câmi ki bûd mâyl-i cennet mukîm şüd
Fîravza-i mükerreme-i “Arzuhe's-semâ”
Kilk-i kazâ nûşet revân-ber der-i bihişt.
Târih-i dey “Ve men dehalehû âminen”.*

Zamanının önde gelen ulemalarından biri olan Mevlânâ Câmi, Hoca Cihân ile görüşüp konuşur. Onun nesrinde de şîve, üslûb ve ifâdenin görülür. Yazar, şairin eserlerini methederken özellikle Dîvân'ını öne çıkarır. Pek çok şairin kasîdesine ayrı

ayrı cevâplar verdiğini söyler. Şiirinin acayib bir üslubu olduğunu belirterek onun eserinin belâgat ve fesâhatini, şiirde kullandığı kafiye ve vezni anlatır. Mevlânâ Câmî'nin edebiyat dünyasında nadir bir ustadır. Hicri 898'de (M. 1492) vefat eder. Kabrinin Herât'ta olduğu bilgisine yer verir.

Şeyh Ebû Abdullah es-Savmaî'yi anlatmaya başlayan yazar, Geylân şeyhlerinin ve zâhidlerinin reislerinden olduğunu beyan eder. Acem şeyhlerinden olan bu veli olacakları önceden haber verir. Ashâbından bir cemâatin ticâret maksadıyla Semerkand'e gittiğinde bir sürü atlı kimseler bunları tehdîd ve mâllarını yağma etmeye başlayacakları esnâda Hazret-i Şeyh; *“Ey süvârîler, uzak olun bizim içimizden!”* diye onlara seslenince çoğunun atlarından düşerek dağlara kaçar. Bir kısmı da dereler arasına karışır.

Yazıcızâde Ahmed ve Muhammed Çelebiler'in hayatlarından bahsederken yazar, Ahmed Çelebi'nin Envârü'l-Âşıkîn adlı kitabın sâhibi olduğunu ve 'Ahmed-i Bîcân' olarak anıldığını ekler. Muhammed Çelebi Kitâb-ı Âlî-i Muhammediyye adlı eserin sâhibidir. Kitâb-ı Muhammediyye'yi methederek, Türk dilinin güzel bir kitabı olduğunu ifade eder. İkisi de birbirlerine rekabet edebilecek kadar yeteneklidir. Gelibolu'da defnedilirler.

Eserinde Yûnus Emre'ye de yer veren yazar, onun Rûm vileyetlerinde şöhretlendiğini söyledikten sonra meşhûr ve ma'rûf sözlerine değinir. Onun dîvânından da bahseden yazar, Yunus Emre'nin şeyhi Tapduk Emre için uzun seneler arkasında odun taşıdığından ve ona götürdüğü yüz binlerce odundan bir tane eğri görülmediğinden bahseder. Şeyh; *“Yûnus, hîç bu odunların içinde bir eğri ağaç göremiyorum!”* deyince; Yunus *“Şeyhim, sultânım! Bu kapıdan eğri sığmaz.”* cevabını verir. Yazar, Yunus Emre'nin vefatından sonra Kütahya'ya gömüldüğünü kesin bir dil ile ifade ederse de bu bilgi tartışmalıdır.

Salih Saim, eserinin Hâcî Bektaş-ı Velî ile ilgili bölümünde ise velâyet ve kerâmet sahibi olduğunu söylediği Hacı Bektaş'ın ilmini kendi tarikatine mensup insanlara yaydığını belirtir. Onun Türkmen vilâyetinde defnedildiğinden de hal tercümesi içinde bahseder.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin tercüme halinden sonra sona eren eserin içeriğini kısaca bu şekilde aktarmamızın sebebi, yazarın bir evliyayı tanıtırken ona ve hayatına dair hangi unsurları seçerek anlattığını göstermektir. Görüldüğü üzere yazar, evliya hayatlarını çok detaylarına inmeden anlatır. Kaynakları bakımından fakir olan esere, Salih Saim'in ele aldığı şahsiyete dair ilgisi ve bilgisi yön verir. Eser, dili

bakımından zamanının eserlerine nazaran daha ağır bir söyleyişe sahiptir. Her evliyanın adına farklı başlıklar açan yazar, bu evliyalara olan saygısını belirtmek için isimlerinin ardından 'Kaddesa'llâhu sirre-hu'l-âlî, kaddesa'llâhu Te'âlâ sirrehû, kuddise sirruhu'l-âlî, Kaddesa'llâhu Te'âlâ sirrehu's-sâmî, Kaddesa'llâhu rûhahû' gibi ifadelerini kullanır. Eserde yer alan kısa tercüme haller toplanan bilgilerin aynen aktarılmasından ibarettir. Eserde dikkat çeken başka bir nokta yazarın evliyaların vefatlarını aktarırken farklı ifadeler kullanarak anlatımını zenginleştirmesidir. Salih Saim bu eserinde bir evliyanın ölümünü anlatmak için şu ifadeleri kullanır:

... terk-i bağçe-i hayât ve azm-i ravza-i cennet eylemiştir,
... tekâmîl-i hayât-ı müsteâr ile reh-rev-i bârgâh-ı dârü'l-karâr olmuştur,
... bi'l-irtihâl vâsıl-ı rahmet ve âzim-i cennet olmuştur,
... rahmet-i Rahmân'a karîn ve füyûzât-ı gufrâna rehîn olmuştur,
... irtihâl-i dâr-ı âhiret eylemiştir,
... terk-i dağdağa-i hayât eylemiştir,
... târik-i libâs-ı hayât, lâbis-i câme-i memât olmuştur,
... âzim-i gülistân-ı cennet olmuştur,
... rûh-ı pür-fütûhu hadîka-i kemâl-i cihândan ravza-i irfân-ı cinâna uçmuştur,
... âlem-i ebedîye rihlet eylemiştir,
... mürğ-i rûh-ı pür-fütûhları tâir-i ravza-i firdevsü'l-berîn olmuştur.

Salih Saim'in ölümü anlatmak için bulduğu bu ifadeler, dönemin dil zenginliğini gözler önüne sererken yazarın yeteneğini de fark etmemizi sağlar. Ancak tüm eser boyunca bu tarz renkli bir anlatımı söz konusu değildir. Yazarın eserdeki tutumu Terâcim-i Ahvâl-i Evliyâ'yı tezkire geleneğine yaklaştırırsa da tanıttığı kişilerin sayıca az olması bakımından bu gelenekten ayrılır.

24.2.Mevlana Celaleddin-i Rumi ve Şemseddin Tebrizi ¹⁶⁶

Salih Saim'in bu eseri, 1312 (M.1895) yılında Âlem Matbaasında yayınlanmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere eserde, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Şemseddîn-i Tebrîzî ve Hacı Bayram Ankaravî'nin hayatlarını anlatılır.

Eserin mukaddimesinde yazar, dönemin padişahı olan II. Abdülhamid'e dualarını dile getirir. Önceki eserlerinden bahseder. Rıza b. Hidayet'in kendisine yazdığı ve eserleri hakkındaki düşüncelerini ihtiva eden mektubuna yer verir. Eserin ilk bölümünde Mevlana'nın hayatını anlatılır. Öncelikle onun asıl adı, doğum yeri ve tarihi gibi aslî bilgilere yer verilir. Mevlana'nın doğum tarihini hicrî olarak 6 Rebiü'l Evvel 204 olarak veren yazar, onun Belh şehrinde doğduğunu belirtir. Daha sonra Mevlana'nın hakkında bir rivayeti aktarır: O altı yaşında iken, bir Cuma günü çocuklarla oyun oynadığı sırada çocuklardan biri, diğerine: “Gelin, bu damdan öbür dama sıçrayalım.” demesi üzerine, Mevlânâ, böyle bir hareketin kedilerle köpeklerle yani hayvânlara mahsûs olduğunu ve asıl hünerin göğe doğru yükselme olduğunu beyân ederek gözden kaybolur. Celaleddîn Rumî'nin kaybolduğunu gören çocuklar ağlamaya başlar. Mevlana bir süre sonra onların yanına geri döner. Arkadaşlarının Mevlana'nın nereye gittiklerini sormaları üzerine yeşil kıyafetler giyen bir cemâatin kendisini alıp gökte gezdirdiklerini ve acâib-i melekûtu gösterdiklerini, arkadaşlarının feryâd ve figânını, işitince getirip bıraktıklarını söyler. Bu menkıbeyle Mevlana'nın daha çocukken olağanüstü bir şahsiyete sahip olduğunu göstermeye çalışır. Mevlana ile ilgili çeşitli rivayetleri aktarmaya devam eder.

Eserin ikinci bölümünde Şemseddin Tebrizî'nin hayatını anlatılır. Bu bölüm Mevlana'ya dair olan bölümden daha kısadır. Yazarın anlatım biçiminde herhangi bir farklılık görülmez. Eserin üçüncü bölümünde Hacı Bayram Ankaravî'nin hayatı muhtasar bir şekilde anlatılır.

¹⁶⁶ Salih Saim Unar, **Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ve Şemseddîn-i Tebrîzî**, (İst: Mahmud Bey Matbaası, H. 1312 /M.1895)

24.3.İmam-ı Azam ve Eimme-i Selase¹⁶⁷

Eserde ehl-i sünnet dört büyük fikhî mezhebin imamlarının hayatları anlatılır. Eser, '*Mukaddime Makamında Bir İki Söz*' başlıklı önsöz mahiyetindeki bölüm dışında dört bölümden meydana gelir.

Salih Saim eserin mukaddime bölümünde Tercüman-ı Hakikat gazetesinin sütunlarında, İslam dünyasının meşhur evliyalarının tercüme hallerini yayınladığı dönemden bahseder. Bu tercüme hallerden birini gazeteye götürdüğü bir gün, gazetenin imtiyaz sahibi Cevdet Bey'in onun bu değerli yazılarının gazete sütunlarında unutulup gitmesini istemediklerini söyleyerek bunların bir eser haline getirilmesini teklif ettiğinden söz eder. Yazar, bu teklif üzerine gazetede yazılarından bazılarını derleyerek bu eseri telif etmiştir.

Eserin önsözden sonraki ilk bölümündeki hal tercümesi Hanefi mezhebinin kurucusu Ebu Hanife'ye dairdir. Yazar, onun asıl adının Numân bin Sabit olduğunu söyledikten sonra babası Sabit'in Kabil ahalisi Zutı'nın oğlu olduğundan bahseder. Hicri 80'de Kufe'de doğduğunu belirtir. Adının neden Numan olduğunu açıklar. Hanife kelimesinin hanifin müennesi olduğunu belirtir ve bu kelimenin kökenini açıklar. Hanifenin Irak lüğatinde divit manasına gelmektedir. Ebu Hânife'nin yanında sürekli divit taşıdığı için bu isimle anıldığını beyan eder. Hanife isminde bir kızı olduğu için kendisine Ebu Hanife dendiği rivayetinin gerçeği yansıtmamaktadır.

Ebu Hanife'nin ticaretle uğraştığı ancak İmam Şabi'nin rahle-i tedrisinden geçtikten sonra ilme sarıldığı ve Hammad b. Süleyman'dan on üç sene kadar ders aldığı ifade edilir. Ebu Hanife bir süre sonra Basra'ya gitmiş orada ulema meclisinde tanınır ve sevilmiş zekâsıyla hayranlık uyandırmıştır. Süleyman'ın vefat ettiği dönemden sonra onun İmam-ı Azam olarak anılmaya başlar.

İlimle yakından uğraşan Ebu Hanife bir dönem ticaretle meşgul olmuş ve kazandığı paranın bir kısmını ihtiyaç sahiplerine vermiştir. Zamanını boşa harcamamış ve hiçbir zaman boş yere konuşmamıştır.

Ebu Hanife'nin hicrî 150 yılında vefat etmiştir. Mezarı, Bağdat'ın doğusunda yer alan bir Kabristandadır. İmam Şafi mezarını ziyaret etmiş orada iki rekat namaz

¹⁶⁷ Salih Saim, **İmam-ı A'zam ve Eimme-i Selase**, (İst: Bâbiâli Caddesi'nde 38 Numaralı Matbaa, H.1317 / M. 1897)

kılmıştır. Eserin ikinci bölümünde İmam Şafi anlatılır. Asıl adı Muhammed b. İdris, künyesi Ebu Abdullah'tır. Hicri 150 yılında Gazze'de doğmuştur. Kureyş kavmine mensuptur. Henüz iki yaşında iken Mekke'ye, daha sonra Medine'ye gitmiş ve Medine'de İmam Malik'ten ders almıştır. Yedi yaşında iken Kuran-ı Kerim'i ezberlediğinden bahseder. Şiir yazmayı seven İmam Şafi'nin dönemin uleması tarafından şiirden uzak tutulmuş ancak İmam Şafi'nin yine de şiirler yazmayı sürdürmüş fakat şiirlerini derlememiştir. İmam Şafi bir süre Yemen ve Irak'ta bulunmuştur. Abdurrahman b. Mehdi tarafından fıkıh usulü hakkında bir kitap telif etmesi rica olununca on beş ciltlik fıkıh usulüne dair eser de yazmıştır. İmam Şafi'nin hadis ilmiyle ilgili de çeşitli çalışmaları vardır. Bulunduğu meclislerde sorulara cevaplar vermiştir. Yazar, İmam Şafi'nin '*her birisi bir ayine-i hikmet*' olan sözlerinden iktibaslar yapar. İmam Şafi'nin pek çok öğrenci yetiştirdikten sonra Hicri 204 senesinde vefat etmiş ve Mısır'da defnolunmuştur.

Eserin üçüncü bölümünün konusu İmam Malik'tir. Asıl ismi Malik b. Enes, künyesinin Ebu Abdullah olan İmam Malik'in Hicazlı olduğu rivayet edilirse de Yemen'den gelen Beni Asbah kabilesine mensuptur. Hicri 92 senesinde dünyaya gelmiştir. İmam Şafi, Muhammed b. İbrahim b. Dinar ve Ebu Haşim'i talebesi olmuştur. İmam Malik, Harun Reşid döneminde yaşamıştır. Hadis ilminde çok değerli bir âlim olan İmam Malik birçok hadis rivayetini derlemiş, 14 Rebiü'l Evvel 179'da vefat etmiştir.

Eserin dördüncü bölümünde İmam Hanbel'in hayatı anlatılır. Asıl adı Ahmed İbn-i Hanbel, künyesi Ebu Abdullah'tır. 174 senesinde Bağdad'da doğmuştur. Basra, Kufe, Şam gibi şehirlerde bulunmuş Medine'yi ziyaret etmiştir. Genç yaşında iken şer'î ilimler tahsili alan İmam Hanbel fıkıh ve hadis üzerine çalışmıştır. El-mesned isimli eserinde üç bin kadar hadis bulunduğunu söyleyen Salih Saim onun kişiliğinden bahsetmeyi ihmal etmez. Onun hakkında Abdurrahman El-cüzi tarafından kaleme alınan bir hal tercümesi olan Menakıb-ı Ahmed İbn-i Hanbel'i okuyucusuna tanıtır. İmam Hanbel'in altı evladı olduğunu söyleyen yazar, yazdığı hal tercümesi içinde onun çocuklarından da söz eder. İbn-i Hanbel'in hicrî 12 Rebiülevvel 146'da, Cuma günü vefat ettiğini söyler. Vefatından sonra olanları detaylı bir şekilde anlattıktan sonra esere son noktayı koyar.

Eserde yer alan tercüme-i hallerin Tercüman-ı Hakikat'te yayınlanma dönemlerinin yakın olması, yazarın bunları aynı dönemde kaleme almış olduğunu gösterir. Hal tercümelerinin üslup bakımından benzerlik göstermesi bu savı

güçlendirir. Her bir hal tercümesinde, ele aldığı ismin doğum, ölüm tarih ve yerlerini veren yazar, tanıttığı kişilerin eserlerinden, İslam dünyasındaki yerlerinden ve önemlerinden bahseder. Bu bakımdan eser, kısa ve öz bir şekilde Ebu Hanife ve üç imamı anlatır. Onlar hakkındaki menkıbeleri vermeyi de ihmal etmez.

Yazar, başvurduğu kaynakları okuyucusu ile paylaşmaz. Eserde yazarın adını verdiği, kaynak olabilecek tek eser Abdurrahman El-Cüz'î tarafından kaleme alınan ve bir hal tercümesi olan Menakıb-ı Ahmed İbn-i Hanbel'dir.

24.4.Emir Buharî¹⁶⁸

Salih Saim'in kaleme aldığı biyografiler arasında anılan başka bir eseri de '*Emir Buharî*'dir. Özege katalogunda Salih Saim'in Emir Buharî adlı eserinin çeviri olduğu bilgisi yer alsa da biz bu eserin telif olduğunu içindeki mektuplardan anlıyoruz. Yazarın böyle bir çeviriyi de aynı yıl aynı matbaadan yayınlanmış olması ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir. Ancak biz çalışmamız esnasında böyle bir çeviri ile karşılaşmadığımızı belirtelim.

Salih Saim'in yazdığı Emir Buharî 1315 (M.1897)'de Âlem Matbaasında yayınlanır. '*Mukaddime*' bölümü ile başlayan bu eserde yazar diğer eserlerinden farklı olarak tek bir ismi tanıtır. Bu sebeple de önsöz hariç tek bölümden oluşan bir tercüme haldir. Sadece Emir Buharî'nin tanıtıldığı eserin '*Mukaddime*' bölümü bir manzume ve mektuplardan oluşur. Yazar bu bölümde öncelikle Agah Paşa'ya ait olan '*Medhiyye-i Ehlu'llâh*' adlı manzumeye yer verir. Söz konusu manzume şu beyitler ile başlar:

Almak istersen eğer himmet-i ehlu'llâhı

Bî-edeb olma gözet hürmet-i ehlu'llâhı

Nâm-ı âlîlerini yâd ile kıl istimdâd

Göresin tâ ki nedir kudret-i ehlu'llâhı (s.2)

Bu manzumeden sonra öncelikle Salih Saim'in o dönemde Cezayir Bahr-ı Sefid Valisi olan Abidin Paşa'ya yazdığı 17 Eylül 1312 tarihli mektuba ve ardından Paşa'nın kendisine yazdığı cevaba daha sonra da Rıza Hidayet'in kendisine yazdığı 13 Kanun-ı Evvel 1312 tarihli mektuba yer verir.

Yazar, hacimli bir önsözden sonra Emir Buharî'yi anlatmaya başlar. Öncelikle ismi, nereli olduğu, hacca gidişi, gittiği yerler, yaptığı işler, ona isnad edilen rivayetler hakkında bilgi verir. Daha sonra kişiliğini ve ahlakını anlatır. Yazar, Emir Buharî'nin 966 senesinde vefat ettiğini söyledikten sonra Ahmed Paşazade Hızır Bey

¹⁶⁸ Salih Saim, *Emir Buharî*, (İst.: Âlem Matbaası, H.1315/ M.1897)

Çelebi'nin, Emir Buhari'nin vefatına tarih düşmek için yazdığı *'Tarih'* başlıklı manzumeye yer verir. Manzumenin eserde yer alan kısmı tamamıyla şöyledir:

*" Kanı, ol şems-i hakikat, saye-i lutf-ı ilah!
Kutb-ı irşad-ı tarikat, mürşid-i gerdûn- penâh
Şule salmıştı Buhara'dan doğup Rum üstüne
Mefhar-ı Âl-i abâydı ve mülk-ü dine şâh
Koydu encüm gibi ashabın dolandı meh- sıfat
Gaym-ı gamdan oldu lâbüd çehre-i âlem siyah
Can dimağın çünkü bu sevda buharı kapladı
Dil dedi tarih, ey Seyyid Buhâri âh, vâh...(s.18-19)*

Salih Saim'in Emir Buharî'yi tanıttığı bu eser bu manzume ile son bulur. Yazarın bu eserinde hal tercümesi yazarın ilgili gördüğü manzume ve mektuplar arasında sıkışıp kalmış kısa bir hal tercümesi halinededir. Salih Saim bu eserinde adeta Emir Buharî ile ilgili elinde olanları derleyip aklında kalanları yazmış gibidir.

24.5.Muhadderat-ı Evliya ¹⁶⁹

Salih Saim'in İslam evliyalarından bahsettiği bir başka eseri olan '*Muhadderat-ı Evliya*' diğer eserlerinden farklı olarak, isminde de belirtildiği üzere, İslam dünyasında önde gelen kadın velilerintercüme-i hallerini ele alır. Önsöz dâhil on sekiz bölümden oluşan eserde on yedi kadın veli tanıtılır.

Mukaddime bölümünde yazar öncelikle padişah için dua eder, daha sonra eseri kaleme almasının ve kadın velilerimiz üzerine böyle bir eser yazmasının sebeplerinden bahseder. Önsözden sonra kısa hal tercümeleri başlar. Eserde sırasıyla şu isimler tanıtılır: Rabiâtü'l-Adeviyye, Lebâbetü'l Mütebade, Meryem El- Basıriyye, Reyhane-i Valiye, Akıretü'l Abide, Şivane, Kürdiye, Hafsa Binti Sirin, Rabia-i Şamiyye, Hâkime-i Dimeşkiyye, Ümm-i Hasan, Fatma-i Nişaburiyye, Zeytune, Fatma Bint Ebu Bekir El-Kitanî, Fatma El-Berdiyye, Ümm-i Ali Zevce-i Ahmet Hazuriyye, Ümm-i Muhammed Valide-i Şeyh Ebu Abdullah İbn-i Hafif, Fuzza

Salih Saim bu eserinde tanıttığı isimlerin nereli oldukları, kişilik özellikleri, ne işlerle iştigal ettikleri konularında sınırlı da olsa bilgi verir. Şayet söz konusu velinin hayatında tanınmış bir erkek akrabası varsa onu da belirtir. Haklarındaki rivayetleri aktarır. Rivayetlerde ikilik bulunduğu takdirde yazar buna da değinir. Söyledikleri rivayet edilen sözlere yer verir. Nadiren de olsa başka kadın veliler ile tanışıklıkları olup olmadığından bahseder. Kadın evliyalar hakkında bilinenlerin azlığından olsa gerek, yazar erkek evliyalar hakkında verdiği bilgiler ile kıyaslanamayacak kadar az bilgi verir. Bu açıdan yazarın Hafsa Bint Sirin için kaleme aldığı tercüme hali örnek verebiliriz:

"Hafsa Bint Sirin Kaddessallahü Teâlâ ruha

Mehmed Bin Sirin'in hemşiresidir. Zühd ve itikadda biraderi gibi idi. Ayât ve kerimât sahibi (sahabe) idi. Mervidir ki: Bir gece hanesinde uykudan kalkmış ve çıra yakarak namaz kılıp tekrar yatmış olduğu halde ibadethanesi minkable'rahman tabsabah manen ziyadar-ı mişkat ve musabbah olmuş göründü." (s.12)

Yukarıda verilen bölüm eserde Hafsa Bint Sirin'in hal tercümesi olarak verilen bölümün tamamıdır. Alıntıladığımız bu bölümden de anlaşılacağı üzere yazar, eserdeki hal tercümelerinde kadın evliyaların hakkında sadece bilinenleri aktarır. Detaylı bir araştırmaya girişmez.

¹⁶⁹ Salih Saim, **Muhadderat-ı Evliya**, (İst.: Asır Matbaası, H. 1314 / M.1897)

24.6.Bayezîd-ı Bistamî¹⁷⁰

Salih Saim tarafından kaleme alınan eser, 1315 (M.1898) yılında yayınlanan eser, Bayezîd-ı Bestamî adını taşımakla beraber içerisinde bu isimden başka on dört velî ile ilgili bölümler yer alır. Onbeş bölümden oluşan eserin ilk bölümü '*Erbab-ı Mütâlaya*' başlığını taşır. Yazar, yedi sene önce kaleme aldığı '*Teracim-i Ahval-i Evliya*' adlı eserinin beğenilmesinden duyduğu mutluluğu eserin bu bölümünde beyan eder. Bir yazar olarak kitapçılardan kitabının talep edilmesinin, kütüphanelerde kitabının yer almasının, insanlardan kitabının isminin duyulmasının yarattığı memnuniyet duygusunu tarif etmeye çalışır. Bin nüsha olarak yayınladığı '*Teracim-i Ahval-i Evliya*'dan bir nüsha bile kalmadığından ve bu durumun kendisinde yarattığı tatminden söz eder.'*Bayezîd-ı Bistamî*' eserinde '*Teracim-i Ahval-i Evliya*'da bahsetmiş olduğu evliyalarından tekrar bahsedeceğini belirtir. '*Teracim-i Ahval-i Evliya*'nın nüshaları tükendiği için bu isimleri tekrar rahmetle anarak ve onların haklarındaki bilgiyi genişleterek ele almak istediğinden söz eder. Yazar, Allah'tan bu velîlerin hürmetine nail olmayı dileyip, Sultan Hamid için dua ettikten sonra önsöz niteliğindeki bu bölüme son verir.

Eserde İbrahim Edhem, Seriyî-i Sakatî, Bâyezîd-i Bistâmî, Meymun El Garibi, Ebu'l Bekr El-Vasatî, Ebü'l-Abbâs Seyyârî, Geylanü'l Mevsus, Ebu'l Abbas b. Ata, Ebu'l Kasım El-Hekimü'l Semerkandî, Ebu'l Bekr El-Razi, Ebu'l Kasım El-Razi, Ebu Abdullah El-Senceri, Şeyh Hacı Halifetü'l Kastamonî, Hacı Bektaş-ı Velî, Cüneyd Bağdadî, Şeyh Muhiddin-i Arabî tanıtılır. Yazar, '*Teracim-i Ahval-i Evliya*'da bahsettiği kişileri bu eserinde tekrar tanıtır. '*Bayezîd-ı Bestamî*'nin önsözünde bu durumu kendisi de belirten yazar, aynı isimleri biraz genişleteceğini söyler ancak bu vaadini tam anlamıyla yerine getiremez. İki eserde Ebü'l-Abbâs Seyyârî, İbrahim Edhem, Seriyî-i Sakatî, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebu'l Bekr El Vasitî, Ebü'l-Abbâs Seyyârî, Gaylân el-Mevsûs, Ebü'l-Abbâs Bin Atâ, Ebü'l-Kâsım el-Hakîm es-Semerkandî, Hâcî Bektaş-ı Velî, Şeyh Muhiddin-i Arabî, Şeyh Hacı Halîfe el-Kastamonî, Ebû Abdullâh es-Sencerî, Ebu'l Kasım El-Razi, Ebu'l Bekr El-Razi aynen ele alınmıştır. '*Bayezîd-ı Bestamî*'de ele alınan ancak '*Teracim-i Ahval-i Evliya*'da yer almayan tek isim Meymun El-Garibî'dir.

¹⁷⁰ Salih Saim, **Bayezîd-ı Bistamî**, (İst: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1315 / M.1898)

Salih Saim'in '*Beyazıd-ı Bestami*' adlı eseri için '*Teracim-i Ahval-i Evliya*'nın daraltılmış bir kopyasıdır diyebiliriz. Yazar, ilk eserinin gördüğü ilgiden hoşlanarak eserin sahaflarda tükenmesinden sonra nerdeyse ilk eserinin bir kopyasını başka bir isimle okuyucusuna sunar.

24.7.Hüccetü'l İslam İmam Gazali ¹⁷¹

Eser, 1315 (M.1898) yılında yayımlanmıştır. Eserin konusu, isminden de anlaşılacağı üzere, tanıtılan isim İmam Gazalî'dir. Önsöz dâhil yedi bölümden bölümden oluşan eserin ilk bölümünde '*Hüccetü'l İslam İmam Gazali*' diğer bölümlerinde ise İslam dünyasında saygı duyulan başka bir isim tanıtılır. İmam Gazalî'den sonra bu isimler sırasıyla şöyledir: Şeyh Ahmed Gazali, Şeyh Vefau'l Konevi, Hoca Yusuf Hamedanî, Hayal Ata, Şeyh Ebu Bekir Tusî. Salih Saim diğer eserlerinde olduğu gibi öne çıkardığı bir ismin adını esere verip diğer isimleri eserin farklı bölümlerinde ele alır.

Eserin '*Mukaddime*' başlıklı bölümünde '*Hüccetü'l İslam İmam Gazali*'den yedi sekiz sene önce yayınladığı '*Teracim-i Ahval-i Evliya*' ve sonrasında yayınlanan '*Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ve Şemseddîn-i Tebrîzî*' eserlerinin gördüğü büyük ilgiden duyduğu memnuniyeti aktarır. Bu ilginin İslam'ın büyük isimlerine duyulan hayranlığı fark etmesine sebep olduğu için böyle bir eser kaleme almak istediğini anlatan yazar, bu eseri ve bundan sonra İslam'ın önde gelen isimlerini tanıtacağı diğer eserlerini küçük eserler olarak yani okuyucunun gazete alır gibi bu eserlere ulaşabileceği bir şekilde çıkaracağını söyler. Hüccetül İslam Muhammed Bin El Gazali El-Tusî başlığı ile başlayan eserde yazar, öncelikle İmam Gazali'nin künyesinin Ebu Hamid ve lakabının Zeyneddîn olduğunu söyler. Tasavvufa bağlanmasının Şeyh Ebu Ali Farmedî vasıtasıyla olduğundan bahseder. Tarsus ve Nişabur'da eğitim gördüğünden ve Nizamülmülk ile görüşüğünü söyler. Bağdat'ta Nizamiye medresesinin müderris olarak çalıştığından bahseden yazar, Bağdat'tan ayrıldıktan sonra nerelere gittiğine ne kadar süre kaldığına değinir. Son olarak Gazali'nin eserleri üzerinde durur. İhyau'l Ulum, Cevahirü'l Kur'an gibi eserlerine değinen yazar, onun öğrencilerinden de bahseder. Ayrıca hakkındaki rivayetlere yer verir.

Eserde yer verdiği diğer kişiler hakkında Salih Saim, öncelikle isimleri, varsa künyeleri, lakapları, daha sonra doğum tarihleri, nerede doğdukları, hayatlarını nerede geçirdikleri, nerelere gittikleri, kimlerden eğitim gördükleri, hangi tanınmış isimlere ders verdikleri, haklarındaki rivayetler, tanınmış isimlerin onlar için

¹⁷¹ Salih Saim, **Hüccetü'l-İslam İmam Gazali**, (İst.: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1315 / M.1898)

söyledikleri, varsa eserleri, nerede vefat ettikleri ve nereye gömüldükleri ile ilgili bilgileri aktarır. Yazar, tanıttığı kişi şiir ile ilgilenmiş ve bu türde eserler kaleme almış ise bunlardan numuneleri okuyucusuna bazen yazıldığı dil ile sunar ve ardından tercümesine yer verir, bazen de sadece tercümesine yer verir.

24.8.Muhyiddin-i Arabî

Vesair

Bazı Efahim-i İslamiyye ¹⁷²

Salih Saim'in kaleme aldığı eser, 1315 (M.1898) yılında Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaasında yayınlanır. İslam dünyasının önde gelen isimlerinin hal tercümelerinden oluşan eser, on üç bölümden oluşur. Eserde Muhyiddin-i Arabî, Hüsrev Dihlevî, Akşemseddin b. Hamza, Hoca Abdullah El-Ahrar, Seyyid Burhaneddin, Mevlana Saadeddin Kaşgarî, Hafız Şirazi, Mevlana Muhammed Bedhişî, Şeyh İlahi, Hoca Alâeddin-i Attar'ın hal tercümeleri yer alır. Hal tercümelerine başlamadan önce Salih Saim, '*Erbâb-ı Mütalaaya*' başlığı ile kısa bir açıklama yapar. Bu eserine önsöz yerine '*Münşeat-ı Aziziye*' adlı eserden bir manzume ile başlayacağını belirtir. '*Der-i İlm-i Tasavvuf*' başlığı ile bahsi geçen manzumeye yer verir. Bu manzume tasavvuf ilmine methiye niteliğindedir.

Salih Saim Muhyiddin-i Arabî'nin hal tercümesinin yer aldığı ilk bölümde, ilminin büyüklüğünden bahseder. Onu anlayanların bunun farkında olan kişiler olduğunu söyler. Yazar, Muhyiddin Arabî'nin tam adını Muhyiddin Muhammed Bin Ali Bin Muhammed El- Arabî olarak verir. Onun hicri 17 Ramazan 560 tarihinde, Endülüs'ün Mursiye kentinde doğduğunu belirtir. 22 Rebiü'lahir 638 tarihinde Cuma gecesi Dimeşk beldesine göçtüğünden bahseder. Ömrünün 78 sene sürdüğünü söyleyerek Muhyiddin Arabî'nin hal tercümesine son verir.

Eserde yer alan bir sonraki hal tercümesi Şeyh Nizamî üzerinedir. Onun her şeyden elini eteğini çekerek yüzünü Allah'a çevirmiş bir zat olduğundan söz eden yazar, bu zatın Allah'a olan sevgisini yansıtacak bir manzumesine eserinde yer verir. Ömrünü takva ile geçiren Şeyh Nizamî'nin hicri 592'de vefat ettiğini söyleyerek onunla ilgili söyleyeceklerine son verir.

Salih Saim, eserde Şeyh Nizamî'den sonra Hüsrev Dehlevî'yi anlatmaya başlar. Onun lakabının Aynüddin olduğunu söyleyerek söze başlar. Babasının Laçin beylerinden olduğunu söyler. Babası vefat ettikten sonra Şeyh Nizameddin onun hizmetine girdiğini belirterek onların beraber hacca gittiklerinden bahseder. Onun doksan dokuz kitaba imza atan beşyüz bine yakın manzumesi bulunduğundan söz

172 Salih Saim, **Muhyiddin-i Arabî ve Sair Bazı Efahim-i İslamiyye**, (İst: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası H.1315 / M.1898)

ettikten sonra yazar, Şeyh Sadi ile olan ilişkisine değinir. Hicri 865'de 74 yaşında iken vefat ettiğini söylerek onunla ilgili söyleyeceği söze son verir.

Eserde bahsi geçen diğer hal tercümelerinde daha kısaca tanıtacağı şahısların doğum-ölüm tarihlerini, nerelere gittiklerini, kimlerin himayesine girdiklerini anlatan yazar, bu şahsiyetlerin kimlerle görüşüğünü belirtir.

25.İSMAİL HAKKI ELDEM'İN BİYOGRAFİLERİ

İsmail Hakkı 1871'de İstanbul'da doğar. Fevziye Rüşdiyesinin ardından Mülkiye Mektebinde eğitimini tamamlar.1891 yılında Hariciye Nezareti Şehbenderlik İşleri Kaleminde katip olarak çalışmaya başlayan İsmail Hakkı ilerleyen yıllarda burada serhalife, müdür muavini ve müdürlüğe yükselir. 1891 yılında Mektep dergisinin başmuharlığına başlayan yazar, çabalarıyla derginin, ara nesil ve Servet-i Fünûn sanatkarlarının toplandığı bir çatı haline gelmesini sağlar. Yazar, 1891 yılından itibaren çeşitli türlerde eser vermeye başlar. 1895'ten sonra kendisini tercümeğe veren yazar, daha sonraları Marsilya ve Münih'te başkonsolosluk görevlerinde bulunur. Damad Ferit Paşa hükümeti tarafından konsolosluktan azledilen yazar, 1925'te emekliye ayrılır.1944 yılında vefat eder.¹⁷³

İsmail Hakkı 'Eldem' soyadını alır. 'Alişanzade' olarak da tanınır. Yazarın eserlerini şöyle sıralayabiliriz: '*Ondördüncü Asır TürkMuharirleri*' serisi dört kitaptan oluşur: '*Birinci Defter Ahmed Mithad Efendi*'(1891), '*İkinci Defter Ekrem Bey*' (1891), '*Üçüncü Defter Cevdet Paşa*' (1894), '*Dördüncü Defter Şemseddin Sami Bey*' (1894). İsmail Hakkı'nın bir başka eseri '*Osmanlı Meşâhir-i Üdebâsı: Birinci Defter Muallim Naci Efendi*'(1894) dir. Eserin adından bu eserin devamının geleceği intibai uyandırır. Ancak ardı gelmez. Yazarın başka bir eseri de '*Muasır Şairlerimiz*' (1894)'dir. İsmail Hakkı'nın 1895'ten sonra yayınladığı tercüme eserleri ise şunlardır: '*Elem Çiçekleri*' (1927), '*İki Hakikat*' (1894), '*Müntabahât-ı Terâcim-i Meşâhir*' (1890), '*Rafael (Raphael)*' (1896), '*Talihsiz*' (1894) Orhan Okay İsmail Hakkı ve eserlerinin edebiyat çevrelerinde bile unutulmasının sebebini genç yaşta kendisini tercümeğe vermiş olmasına bağlar.¹⁷⁴

¹⁷³ Orhan Okay, "Eldem İsmail Hakkı", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 11, (Ankara: Türkiye Dinayet Vakfı Yay., 1995), 21-22

¹⁷⁴ Age, 21

25.1.Ondördüncü Asrın Türk Muharrirleri

Birinci Defter

Ahmed Midhat Efendi ¹⁷⁵

İsmail Hakkı tarafından kaleme alınan '*Ondördüncü Asır Türk Muharrirleri*' serisinin ilk kitabı olan bu eser, 1308 (M.1891) yılında yayımlanır. Ahmed Mithad'ın eserleri çerçevesinde edebi değerlendirmeler içeren eser, aslen biyografik bilgi bakımından fakirdir. İki kısımdan oluşan eserin ilk bölümü '*Müellifin İfadesi*' başlığını taşıyan önsöz niteliğindeki bölümdür. Bu bölümde İsmail Hakkı, '*Ondördüncü Asrın Türk Muharrirleri*' adlı bu serinin devamı olacağını okuyucusuna haber verir. Bu ilk defterde Ahmed Midhat'ın romanları ve hikemiyat eserleri hakkında bazı mütalaat ve muhekemat olduğunu ifade eder. Bu defterlerin başında özellikle bahsettiği şairlerin birer fotoğrafıyla birlikte el yazılarına yer vereceğini söyler. Yazar neşredeceği diğer defterlerin Münif Paşa, Ekrem Bey, Said Bey, Abdülhak Hamid Bey, Şemseddin Sami, Ebüzziya Tevfik, Sezai vs. gibi edebiyatımızın ileri gelen isimlerini anlatacağını söyler. Bahsi geçen isimlerden bazıları hakkında eser verebilen yazar bazılarını yazamaz. Ahmed Midhat'tan bahsetmeye başlayan yazar, onun edebiyat dünyasına kendisini kabul ettirdiği devri şöyle anlatır:

"...Şurada burada Aşık Keremlerden Aşık Gariblerden başka hiç bir şey okunmadığı ve okunacak şeyler de bulunmadığı bir zamanda bu yolda tahrir-i âsâra ibtidâr edip şu kadar ki muharraratının hüsn-i suretle telakki olunması için efkâr-ı umumîyyenin birden bire pek yabancı bulacağı romanlarla lüzum-ı istinasını direk ve fehîm eylediklerinden evvel-i ömürde birtakım hikâye suretinde yazılmış âsâr neşretmeye başlamışlar ve bu esnada duçar oldukları tarizata ve hatta kendilerine adi bir romancı nazarıyla bakıp adem-i ihtirama cüret edenlerin bi edebane tecavüzatına asla atf-ı nazar ehemmiyet eylemeyip (...) Türklerin nazarında Edebiyat-ı Osmaniyye şerefbahşa bir muharir-i muktedir olmak üzere tanınmakta bulmuştur. (s.8-9)

İsmail Hakkı, Ahmed Midhat'ın hikaye ve romanlarında isim yazmasa bile üslubundan tanınabileceğini belirtir. Daha sonra roman tertip edilirken dikkat edilecek hususlar konusuna girer. Yazar, bu konuyu öyle detaylı anlatır ki adeta

¹⁷⁵ İsmail Hakkı Eldem, **Ondördüncü Asrın Türk Muharrirleri 1.Defter Ahmed Mithad Efendi**, (İst.: Artin Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1308 /M. 1891)

Ahmed Mithad'ı unutmuş gibidir. Hatta yazar, işi o raddeye getirir ki eser, İsmail Hakkı'nın roman tertibi konusundaki düşüncelerini öğrenmek isteyenlerin başvurabileceği bir kaynak haline gelir.

Yazar romanın oluşturulmasına dair düşüncelerini ve bilgilerini aktardıktan sonra Ahmed Mithad'a geri döner. Romanın yazılmasında yazarının bir maksadı gözetmesinin gayet tabii olduğundan bahseder. Victor Hugo'nun Sefiller'i, İsoifet Gülliver'i, Cervantes'in Don Kişot'u adlı eserleri örnek göstererek yazarların eserlerini kaleme alırken tek derdinin hikaye yazmak olmadığını kanıtlamaya çalışır. Ahmed Mithad'ın Hasan Mellah ve Hüseyin Mellah gibi eserlerine bazı çevrelerce yapılan eleştirilere cevap verir. Bu romanların ancak büyük bir bilgi birikiminin ürünü olabileceğini anlatmaya çalışır. Ahmed Mithad'ın eserlerinin hatalardan tümüyle uzak olduğunu iddia etmediğini belirtir. Ahmed Mithad'ın eserlerinde gördüğü noksanlıklardan bahseder.

Yazar dünya edebiyatından, özellikle Fransız edebiyatından eserler ile Ahmed Mithad'ın eserlerini kıyaslar. Romanın insanlar üzerinde tiyatrodan daha çok tesiri olduğunu söyler ve buna değinir. Avrupa romanlarını içeriğini anlatmaya başlar. Romanda hissiyatın tasvir edilmesi hakkındaki düşüncelerini belirtir.

Ahmet Mithad'ın romanlarında 'Demi réalisme'i gerekli görmesini zamanın gereği olarak değerlendirir. *'Yeryüzünde Bir Melek'* adlı eseri gazetede yayınlanırken bir heyet-i intikadiyye tarafından eleştirilmeye başlandığını söyleyen İsmail Hakkı bu eleştirileri yazarların dahi yüzünü kızartacak kadar ağır bir içeriği olduğundan bahseder. İsmail Hakkı daha sonra Sami Paşazade Sezai'nin Següzeşt'i gibi şairane romanların mı yoksa Ahmed Midhat'ın eserlerinin mi edebiyatımıza daha faydalı olacağını tetkik eder. Sezai'ye daha sade yazmasını önerir. Ahmed Mithad'ın eserlerinin ne kadar tahkik edilirse o kadar iyi olacağını belirtir. Batı edebiyatının 18.yy sonuna doğru olan gelişimini örnekler ile anlatır. Görüldüğü gibi eser biyografiden çok, eleştiri niteliği taşımaktadır.

25.2.On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri

İkinci Defter

Ekrem Bey¹⁷⁶

İsmail Hakkı tarafından kaleme alınan eser,1308 (M.1891) yılında yayınlanır. Gerek iç kapakta, gerekse önsöz mahiyetindeki bölümde yazar kendisini '*Mekteb-i Mülkiye-yi Şâhâne Mezunlarından İsmail Hakkı*' olarak takdim eder. Recaizade Mahmud Ekrem'in eserlerinin değerlendirildiği eser, '*İfa-yı Teşekkür*' bölümü ile başlar. Yazar öncelikle eserin içeriği hakkında okuyucusunu bilgilendirir. Daha sonra bu eserden önce yazdığı '*On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri Birinci Defter Ahmed Mithad*' adlı eserinin gördüğü ilgiden dolayı okuyucusuna teşekkürlerini sunar. Eseri iki bin nüsha olarak yayınlandığı halde, on beş yirmi gün zarfında tekrar yayına ihtiyaç duyacak kadar çok satılmıştır. Eserin edebiyat çevrelerinden de hayli takdir aldığını söyleyen İsmail Hakkı onlara da teşekkür eder. Bunlardan kısaca bahsettikten sonra edebiyatımızın diğer isimleri hakkında da eserler kaleme aldığını ve sırası geldikçe bunları yayınlayacağını haber verir. Şöyle yazar:

"İtikad-ı kemterânemce bir muharrir, eserinin müzehher-i takdir-i umûm olmasından ziyâde, o eserin mahiyet hakikânesine tamamıyla vakıf olabilen bir takım erbâb-ı iktidarın takdir ve tahsinleri müzehheriyetiyle iftihar etmelidir." (s.3-4)

Yazar teşekkürlerini sunduğu bu bölümden sonra Recaizade Mahmud Ekrem hakkında aktaracağı bilgileri anlatmaya başlar. Öncelikle onun henüz on sekiz yaşında iken kaleme aldığı '*mehtapta*' redifli gazelinden mısralar verir. Daha sonra şiirlerinden numuneler vererek esere başlar. Bu güzel mısraları kaleme alan şairin edebiyat dünyasına dâhil olduğu dönemin müstesna bir devir olduğuna dikkat çeken yazar, Tanzimat dönemi edebiyatının, edebiyatımıza getirdiği yeniliklerden bahseder. Bu vesileyle okuyucu, İsmail Hakkı'nın divân edebiyatı ile ilgili görüşleri hakkında izlenim edinmiş olur.

¹⁷⁶ İsmail Hakkı, **On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri İkinci Defter Ekrem Bey**, 2. defter, (İst.:Mahmud Bey Matbaası, H.1308 / M.1891)

Talim-i Edebiyatı edebiyatımıza kazandıran Recaizade Mahmud Ekrem'in edebiyatın derinliklerine inerek Osmanlı Edebiyat tarihini kendisine minnetdar bıraktığını söyleyen yazar, onun şiir meziyetini aktarmaya başlamadan önce şiirin ne demek olduğunu tedkik etmenin gerekli olduğunu söyleyerek okuyucusuna '*şiir*' i tanıtmaya çalışır. Bunu yaparken o döneme kadar şiiri tanımlamaya çalışan edebiyatçıları da eleştiri getirir:

"Vakıa şiir ve şairi tarif yollu şimdiye kadar birçok makaleler yazılmış ise de bunların hemen hiç biri lâzım gelen tedkikât ve teşrihatı hâvi olmayıp hemen cümlesi şiire birer numune olmak üzere tahrir olunmuş gibidir." (s.9)

İsmail Hakkı Namık Kemal'in Cezmi ve Recaizade'nin Takdir-i Elhân adlı eserlerinden şiir ve şaire dair yapılmış izahlara yer verir. Yazar, bu izahlara getirdiği eleştirilerle birlikte şiire ve edebiyata dair görüşlerini harmanlayarak okuyucusuyla uzun uzun paylaşır. Namık Kemal'in, Abdülhak Hamid Tarhan'ın eserleri üzerinde durduktan sonra Recaizade Mahmud Ekrem'in şiiri konusuna tekrar döner. Öncelikle Recaizade'nin şiirlerinin nazik ve matemli havasından bahseder. Tabiatı anlatan şiirlerin onun şiir anlayışı içerisinde büyük bir yer tuttuğundan bahseder. İçeriği ve biçimi bakımından Recaizade'nin şiirinden örnekler sunar.

Recaizade Mahmud Ekrem'in hayal ile gerçeği sanatıyla harmanladığı şiirlerinde tabiatı ve hayali ne kadar iyi anlattığını açıklayan yazar, onun tabiat şiirleri ve mersiye yazdığını anlatır. Edebiyatımızda o dönemde '*Idylle*' yani tabiat şiiri tarzında şiirlerin olmadığını belirten yazar, bu şiirler ile ilgili düşüncelerini aktarır. Mersiye'nin edebiyatımızda kadim bir yeri vardır. Yeni edebiyatçıları arasında bu türe Recaizade'den başka ilgi gösteren olmamıştır. Yazar, Recaizade'nin bu türdeki şiirlerinden örnekler verir. Mersiye yazan kişide, okuyucuya duygularını aks ettirebilme yeteneğinin olması gerektiğinden bahseder. İyi bir mersiye'nin nasıl olması gerektiğine değinir. Recaizade'nin '*Yakacıkta Bir Mezarlık Âlemi*' , '*Yaprak*', '*Yâd Et*' şiirlerinin şairin duygusunu iyi yansıtan eserler olduğunu söyler. Recaizade'nin şiirinde yeni hayaller ve şekilleri kullandığından bahseder.

İsmail Hakkı'nın bu eserindeki anlatımında dikkat çeken nokta ele aldığı mevzu ile ilgili olarak düşünce ve hislerine yer vermesi, aklına gelen başka hususlara değinerek konuyu dağıtmasıdır. Eserde çok sayıda alıntı olmasına rağmen bunlar ile ilgili dipnotlar yoktur. Eser bazı kaynaklarda biyografi olarak anılmakla birlikte bu

mahiyette değildir. Recaiazade'nin hayatına dair bilgiler yer almadığı eser, daha ziyade Recaizade'nin şiirlerinin eleştirisi niteliğindedir. Ancak bu eleştiriler nesnel değil daha ziyade öznel eleştirilerdir. Hatta yazar daha ziyade şiirlerin kendisinde uyandırdığı hisleri kaleme almış gibidir.

25.3.On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri

Üçüncü Defter

Cevdet Paşa¹⁷⁷

Yazar bu eserinde ondokuzuncu asırda Osmanlı'nın yetiştirdiği önemli devlet adamlarından Ahmed Cevdet Paşa'yı ele alır. Eserin 17 Haziran 1307 tarihli '*Mukaddime*' bölümünde aynı serinin önceki eserlerinde yani Ahmed Mithad'ı ve Recaizade'yi ele aldığı eserlerinde onların eserlerine dair eleştirilerinin yer aldığı eserlerin gördüğü takdirden dolayı teşekkürlerini beyan eder.

Mukaddime bölümünden sonra Ahmed Cevdet Paşa'yı ele alacağı bölüme geçen yazar, onu ve onun eserlerine değinmeden önce bir sanat eserinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini anlatmaya başlar. Edebiyat, resim veya müzik eserlerinin hangi alanın ürünü olursa olsun eski tarzda olanın yeni anlayışla, yeni tarzda olanın ise eski anlayışla değerlendirilemeyeceğini belirtir. Bir eseri hakkında muaheze etmek ve tenkit edebilmek için öncelikle o eserin bütünüyle ele alınarak mutalaa edilmesi gerekir. Bir eseri eleştirirken onun iyi olmadığına hükmetmenin büyük bir insafsızlıktır.

Ahmed Cevdet Paşa'nın hayatı ile ilgili bir anlatımın yer almadığı eserde yazar, onun yetiştiği asırda edebiyatın halini değerlendirebilmek ve onun dönemin edebiyatı içindeki konumunu görebilmek için onun görmüş olduğu özel talim ve terbiyenin ile mutalaa edilmesi gerektiğinden bahseder. Cevdet Paşa'nın yaşadığı zamanın edebiyatını onun eserlerinden ve yazdığı gazellerden örnekler vererek anlatmaya çalışır.

¹⁷⁷ İsmail Hakkı Eldem, **On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri Üçüncü Defter Cevdet Paşa**, (İst.: Âlem Matbaası, H.1308 / M.1891)

25.4.On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri

Dördüncü Defter

Şemseddin Sami Bey¹⁷⁸

'*Ondördüncü Asrın Türk Muharrirleri*' adıyla bir seri olarak planladığı eserlerinin sonuncusu olan bu eserinde yazar, Tanzimat döneminin önemli isimlerinden biri olan Şemseddin Sami'yi ele alır.

Eserin önsöz niteliğindeki '*İfade*' bölümünde edebî değerlendirmelerin 'umûmi ve husûsi' olarak iki ayrı şekilde yapılabileceğini söyleyen yazar, her ikisinin de ne şekilde yapılacağına ayrı ayrı değinir. Daha sonra Şemseddin Sami üzerine yazdığı bu eserinde sadece onun kaleme aldığı tiyatro hakkında bilgi vereceğini söyler. Bu açıdan bakıldığında kendisinin bu eseriyle 'husûsi' bir değerlendirme yapmış olacağını belirtir. Esasen Şemseddin Sami'nin roman ve tiyatro yazar olarak tanındığını söyler. Taaşuk-ı Talat ve Fitnat isimli eserini överek yazarın okuyucunun hislerini galeyana getirmek konusundaki maharetini öne çıkarır.

Eserde Şemseddin Sami'nin eserleri ele alınmadan önce Batı edebiyatında tiyatronun ne şekilde geliştiğini, dram, trajikomedî gibi türlerin ortaya çıkışını kısa bir değerlendirme ile ele alır. Molier'in Don Juan'ı, Victor Hugo'nun Kromvel'i gibi eserlerden bahseden yazar, tanınmamış oyun yazarlarının da olduğunu söyler. Shakespeare'e isnad edilen tiyatro eserlerinin bazılarının bu ismi bilinmeyen yazarlara ait olduğunu söyler. Yazar Şemseddin Sami'nin Besâ yahut Ahde Vefâ, Seydi Yahyâ ve Gâve tiyatrolarını perde perde anlatır.

Tiyatro eserlerinin başka bir gözle eleştirilmesi gerektiğini söyleyen yazar, bu tür eserlerin tenkidinde dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında bilgi verir. Eserin tüm detaylarına ne şekilde yaklaşmak gerektiğini açıklamaya çalışır. Daha sonra Şemseddin Sami'nin piyeslerini değerlendiren yazar, tiyatro üzerinden 'hayalliyyun hakikiyyun' tartışmalarını aktarır.

Eser, biyografi olmaktan uzak, Şemseddin Sami'nin tiyatrolarının eleştirisi niteliğindedir. Bu esere çalışmamızda yer vermemizin sebebi kaynaklarda eserin biyografik bir içeriği olduğu yanılgısıdır.

¹⁷⁸ İsmail Hakkı Eldem, *Ondördüncü Asır Türk Muharrirleri Dördüncü Defter Şemseddin Sami Bey*, (İst.: Kasbar Matbaası, H.1311 / M.1894)

25.5.Osmanlı Meşâhir-i Üdebâsı:

Birinci Defter

Muallim Naci Efendi ¹⁷⁹

Bu eser, yazarın daha önce tanıttığımız eserlerinden farklı olarak biyografi özelliği taşır. Eserin iç kapağında '*Atıfetli Ahmed Mithad Efendi Hazretlerine Vesile-i Arz-ı İhtiram*' ibaresi ile 27 Kanun-ı Sani 1311 tarihi yer alır. Bu ifadelerden yazarın Muallim Naci'nin vefatı üzerine bir yıl içinde yazdığı bu eseri onun kayınpederi olan Ahmed Mithad'a hürmetlerini sunmak için bir vesile olarak gördüğünü anlıyoruz.

İsmail Hakkı'nın '*Merhum Naci Efendi'nin Muhtasaran Tercüme-i Hali*' başlığı ile biyografıyı vermeye başlar. Muallim Naci'nin Saraç Ali Bey'in üçüncü oğlu olduğunu söyleyerek söze başlayan yazar, onun doğumunun hicrî 1266 senesine tesadüf ettiğini söyler. Naci'nin babasının ölümünden sonra vaziyet gereği annesiyle Varna'ya gittiğinden bahseder. Varna'da Hüsn-i Hat ve Arap ilimleriyle ilgilendiğinden ve bu konularda çalıştığından bahseder.

Muallim Naci'nin '*Sünbüle*' adlı eserinde çocukluğuna dair biyografik bilginin yer aldığına dikkat çeken yazar, onun hat eserlerini 'Hulusi' adı ile imzaladığını ancak edebiyat alanında Naci ismini kullandığını belirtir. Varna'da iken 1284 senesinde 'Muallim-i Sani' ünvanını kazanmıştır. Said Paşa'nın mutasarrıflık için Varna'ya gittiği dönemde Naci'yi özel kâtabi olarak yanına almıştır. İstanbul'a döndükten sonra Yenişehir Feneri'ne gitmiş ve orada mahkeme kâtipliği yapmıştır. Said Paşa Cezayir Bahr-i Sefid Valiliğine atandığında Sakız Mektubî kalemi mümeyyizliğine memur olarak Naci'yi getirir. Said Paşa, Muallim Naci'yi Berlin'e götürmek istemiş, fakat Naci bu teklifi kabul etmemiştir.

Muallim Naci'nin daima ilim ve matbuata meyilli olduğunu söyleyen İsmail Hakkı Ahmed Mithad'ın daveti üzerine Tercüman-ı Hakikat'te Mesud Harabatî adıyla yazarlık yaptığını bu sırada eserlerini peyder pey yayınladığını anlatır. 1307 senesinde Abdülhamid'in iltifatını kazanarak 'Tarih-nüvis-i Âl-i Osman' unvanını

¹⁷⁹ İsmail Hakkı Eldem, **Osmanlı Meşâhir-i Üdebâsı: Birinci Defter Muallim Naci Efendi**, (İst.: Nişan Berberyay Matbaası, H.1311 / M.1894)

aldığını belirtir. 27 Ramazan'da vefat ettiğini söyler. Bu vefat tarihini veren yazarın sadece o günün okuyucusunu düşünerek şu ifadeleri kullanması dikkat çekicidir:

"Geçen sene Ramazan-ı Şerifin yirmi yedinci günü akşama doğru irtihal-i dar-ı bekâ eyledi."
(s.8)

İsmail Hakkı, 'Muallim Naci' başlıklı başka bir bölümde Naci'nin edebiyat anlayışı edebiyatımıza etkilerinden bahseder. Muallim Naci'nin şiirdeki iktidarını ve yerini şöyle açıklar:

"İtiraf edilmelidir ki bu günkü şairlerimiz meyanında bir iki tanesi istisna edilecek olursa merhum derecesinde iktidar-ı edibâneyi haiz bir şair daha gösterilemez!" (s.11)

İsmail Hakkı eserin bu bölümünde Naci'nin şiirlerinin ne sebeple eskimeyeceğini anlatır. Bunu yaparken onun şiirinin sade ve ahenkli bir şekilde şairin duygularını yansıttığını söyler ve onun şiirinin diğer özelliklerinden söz eder. Muallim Naci'ye olan sevgisinin hal tercümesi yazmak şeklinde zuhur etmesini genel olarak şöyle değerlendirir:

"Edebiyata ait bir muharirin tercüme-i hâli, o muharir, umûmi oldukça doğru olarak tahrir edilemez. Çünkü o vakit tercüme-i hali kendinden ziyade kitaplarına müteallik olur. Eserlerini bi-tedkik ruhanî ve şahs-ı manevisini bulmak münekkide ait bir vazifedir." (s.19)

Yazar daha sonra Muallim Naci'nin eski edebiyata olan muhabbet ve bağlılığından bahseder. Naci'nin Baki'nin nazmından ne şekilde etkilendiğini ve çıkardığı dersleri açıklamaya çalışır. İsmail Hakkı, Muallim Naci'nin eserleri arasında tedkik edilmesi gerekenlerden birinin de 'Musa Bin İbnü'l Gazan Yahud Hamiyyet' adlı eseri olduğunu söyler. Bu eserin zaman ve emek harcanarak ortaya konduğunun ifade eder.

Eserin devamında Batı edebiyatını taklit etmenin bizim edebiyatımıza faydası mı olacağı yoksa zararı mı dokunacağı hususunda başlayan tartışmaların içine giren yazar, bu konuyla ilgili kendi fikrini şöyle beyan eder:

"Bir Osmanlı fikrinin ecnebi edebiyatından istiareye başladığı saatte efkâr ve tahlilât kendisine bir edebiyat dersi makamındadır. Şu kadar ki bu taklit, yalnız asar-ı edebiyede görülür. Yaşamak için şarka mahsus olan adet-ı milliye yine bakidir. Demek ki garb edebiyatını taklid etmek isteyen bir Osmanlı'nın, yalnız kuvve-i hayaliyesi asar-ı ecnebiye ile uğraşüyor. Haslet-i mefturesi

bunu kabul etmiyor. Maamafih ecnebi edebiyatlarının taklidinden katiyen fayda ve mâniyyât yoktur denilemez. Lakin her şeyin vakti vardır.

Henüz teşkil etmek üzere olan ve bir kuvve-i ibtidâiyye hâiz bulunan bir edebiyata, taklidin faydası olabilir. O vakit eskisinden daha leziz ve daha güzel semereler hâsıl eder. " (s.34)

Batı ve doğu edebiyatlarından Türk Edebiyatı'nın ne şekilde etkilendiğini açıklamaya çalışan İsmail Hakkı taklitçiliğin karşısında olduğunu her fırsatta dile getirir. Bunları belirttikten sonra tekrar Naci'nin eserlerine geri dönen yazar, onun şiirdeki ustalığını görmek için Ateşpare isimli eserini incelemek gerektiğini söyler. Şiirlerinden örnekler vererek onları incelemeye başlar. Naci'nin duygularını ifade ediş tarzını ele alır. Muallim Naci'nin Tercüman-ı Hakikat ve Saadet gazetelerinde edebi değerlendirmelerinden de bahseden yazar, bu değerlendirmelerden onun sanat tenkidine aşina olduğunun anlaşıldığını belirtir.

Muallim Naci'nin vefatından sonra bu eseri yazmaya karar veren İsmail Hakkı'nın bu kararında Naci'ye olan hayranlığı etkili olmuş gibidir. Bu eseri için çok detaylı araştırmalar yapmadığı anlaşılan yazarın, bilgi almak için Naci'nin o dönemde yaşayan yakınlarına başvurmadığı da fark edilir. Muallim Naci'nin biyografisinden ziyade edebî anlayışını aktarmak istediği anlaşılan yazarın, eserin Naci'nin eserlerini ele aldığı bölümlerinde öznel değerlendirmeler yaptığı görülür.

25.6.Muâsır Şairlerimiz¹⁸⁰

İsmail Hakkı tarafından kaleme alınan eser, 1311 (M.1894) yılında Âlem Matbaasında yayınlanır. Yazarın çağdaşı olan ünlü şairleri tanıttığı eseri, Faik Esad Bey'e hitaben yazılır. '*Muâsır Şairlerimiz*'in bu birinci defteri; Nabizade Nazım, Ali Rûhî, Emin Hümayi, Muallim Cûdî olmak üzere dört şairin hal tercümeleri ve eserlerinden seçmelerden oluşur.

Eserin önsözünde içeriğinden ve seçtiği şiiirlerin ne kadar müstesna olduklarından bahseden yazar sonrasında eserin tanıttığı ilk kişi olan Nabizade Nazım'ın ile ilgili bilgi verir. Nabizade Nazım'ın manzum ve mensur eserleri vardır. İlim ve fende olduğu gibi şiirde de iktidar sahibidir.

Nabizade Nazım'ın yayınlanan bazı eserlerinden, Servet-i Fünûn'da yazdığı yazılarından bahseden yazar, son olarak '*Nabizade Nazım Bey'in Eşar-ı Müntahabesi*' başlığı altında şairin Fatih, Fecr, Köhne Zemin, Anadolu Hisarında Mezarlık gibi şiirlerine yer verir.

Eserde tanıtılan başka bir isim Ali Rûhî Bey'dir. İsmail Hakkı, şair yaratılışlı olduğunu söylediği Ali Rûhî Bey'in o dönemden dokuz sene kadar önce Lemeât isimli eserinde gençlik çağlarında yazdığı şiirlerini derlediğinden bahseder. Gerek Farsça'ya gerekse Türkçe'ye hâkimdir. Şiirlerinde sadeliği tercih etmiştir. Lemeât'ıyla Naci'nin takdirlerini kazanmıştır. Eserin mukaddimesinden bir parça yayınlayan İsmail Hakkı daha sonra şairin şiirleri hakkındaki fikirlerini beyan eder. 1302 senesinde yayınladığı Lemeât adlı eserinde bir iki Farsça kıta söylediğinden de bahsederek '*Ali Rûhî Bey'in Eşar-ı Müntahabesi*' adı altında şairin 'Dervaf-ı Sultan-ı Selâtin Zaman Gazi Abdülhamid Han: Hâlidullah Meleke, Kaside-i Diğer Dervaf-ı Zıll-ı Yezdan Gazi Abdülhamid Han, Kardeşim Gibi Sevdiğim Genç Bir Zatın İtiraf-ı Edebîsi Üzerine Söylediğim Terci'dir' şiirleri ile gazellerinden seçtiği numuneleri verir.

İsmail Hakkı, Ali Rûhî'den sonra Emin Hümayi Bey'i anlatmaya başlar. Aşıkî ve Hümayi mahlaslarını kullandığını söylediği şairin, o dönemde vefat etmiş olduğunu ondan bahsederken 'merhum' demesinden anlıyoruz. Nezaret Mektupçusu İbrahim Tevfik Bey'in oğlu olduğunu yirmi bir, yirmi iki yaşlarında iken vefat

¹⁸⁰ İsmail Hakkı Eldem, **Muâsır Şairlerimiz**, (İst: Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, H. 1311 / M.1894)

ettiğini söylediği Mehmet Emin Bey'in tanınmasında Tercüman-ı Hakikat gazetesinin katkılarından söz eder. Vefatından sonra Muallim Naci tarafından 'Nevbaharım' adlı mecmuada şiirlerinin derlendiğinden bahseden yazar, 'Emin Hümayi Bey'in Eşar-ı Müntahabesi' bölümünde Mersiye isimli şiiri ile gazellerinden numuneler verir.

Eserin son bölümünde 'Muallim Cûdî Efendi'yi tanıtan yazar, onun şiirdeki kudretinden bahsettikten sonra Acem ve Arap diline olan hâkimiyetine değinir ve şiirlerini değerlendirir. 'Muallim Cûdî Efendi'nin Eşar-ı Müntahabesi' bölümünde Münacaat, Kudûmiyye, Amele Şarkısı, Tahayyür, Nazire-i Gazel-i Fuzûlî, Tenbel, Kıta, Ayine Karşısında, Muhammes, Gazel-i Diğer, Rubaiyat, Bir Neva ve çeşitli gazellerinden örnekler sunar.

İsmail Hakkı bu eserde ele aldığı isimlerin şairliklerine dair değerlendirmelerde bulunur. Aslen yazarın hal tercümesi yazmak maksadı gütmmediği eserdeki anlatımlarından çıkarılabilir. Ancak yine de yazarın yeri geldiğinde anlattığı kişinin hayatıyla ilgili detaylara değindiği görülür. Mesela yazar Emin Hümayi'yi anlatırken biyografik bilgileri sadece onun şiirlerinin neden devam etmediğini açıklamak için kullanılır.

26.MEHMED CELAL'İN MANZUM BİYOGRAFİLERİ

Mehmed Celal, Türk Edebiyatı Tarihlerinde, 'ara nesil' şairleri arasında zikredilir. Yaşadığı dönemde özellikle şiirleri ve romanları ile popüler olmuş bir isimdir. Şiir, hikâye, roman ve tenkidleri ile ismini duyuran Mehmed Celal zamanla unutulmuş, sadece edebiyat tarihçileri tarafından anılan bir şahsiyet haline gelmiştir. Ancak pek çok edebiyat tarihinde sadece eserleri anılmakla yetinilir hayatı detaylı şekilde ele alınmaz. Mehmed Celal'in hayatı üzerine rastlayabildiğimiz en detaylı çalışma Prof.Dr. Fatih Andı'nın doktora çalışması olan ve onun hayatı ile eserlerini ele alan tez çalışmasıdır.¹⁸¹ Bu yüzden şairin hayat hikâyesini kaleme alırken bu çalışmadan yararlandığımızı hususiyetle belirtmek isteriz.

Mehmed Celal 1867 yılında İstanbul'da doğdu. İsmail Hakkı Paşa'nın oğlu olarak dünyaya gelen yazarın düzenli bir tahsil hayatı yoktur. Kendisine tutulan hocalardan ve babasından riyaziyat, Farsça ve edebiyat dersleri alan yazar, babasının görevlerinden dolayı Şam, Beyrut, Sofya, Erzincan, Erzurum, Antakya, Haleb ve Adana'da bulunur. Bu vilayetlerin hapsinin kendisinde ayrı ayrı tesirleri vardır. On iki yaşında Erzurum'da iken saz çalmaya başlayan yazar, halk edebiyatına ilgi duymaya başlayarak halk hikâyeleri okuyup, divanlardan şiirler ezberlemeye başlar. 1879 yılında İstanbul'a dönen yazarın, edebiyata olan ilgisi artar. Fuzûlî, Nefî, Nailî, Şeyh Galip okur ve ezberler. Musîkîye de merak saran Mehmed Celal, Osman Efendi isimli bir zattan mûsîki dersleri almaya başlar.¹⁸²

Şiirlerini Tercüman-ı Hakikat gazetesinin edebiyat bölümünü Muallim Naci yönettiği sıralarda gazeteye yollayan Mehmed Celal'in ilk şiiri 5 Mart 1884'de

¹⁸¹ M.Fatih Andı, **Ara Nesil Şairi Mehmed Celal (Hayatı, Görüşleri, Şiirleri)** , Dan: Prof. Dr. Ömer Faruk Akün, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi)

¹⁸² **Age**, 1-10

yayınlanır.¹⁸³ Bu şiir Muallim Naci'nin bir şiirine naziredir. Prof.Dr. Fatih Andı'nın söylediğine göre şairin Büyükada'da yaşadığı bir aşk hikâyesi onun hayatına ilk darbeyi indirir. Adada geçirdiği yıllarda Rum kızı Anna'ya âşık olan şair, kız başka biriyle evlenince bu aşkından muzdarip olur. Hayatına ve eserlerine etki eden bu aşk hikâyesi üzerine yazdığı şiirleri toplayarak ilk şiir kitabı olan 'Ada'da Söylediklerim' adlı eserini 1886 yılında yayımlar.

İlerleyen zamanlarda beş evlilik geçirmesine rağmen aradığı mutluluğu bulamaz. Zaten ilk eşi Fehime Hanım'ın kızlarını doğururken, kızlarıyla beraber vefat etmesi hayatın şaire vurduğu başka bir darbe olur. Şair bu olaydan sonra kendisini içkiye verir. Zaten işine çok disiplinli olarak devam edemeyen yazar, ölümünden üç yıl kadar önce Jandarma Dairesi Tahrirat Kalemindeki mümevizliğinden emekliye sevk edilir. Şemsü'l Maarif Mektebi ve bazı okullarda kitabet ve kavaid-i Türkiye gibi dersler verir. Fakat 'Mehmed Celal'in aşkı u nuş içindeki bu hayatı zamanla tam bir cinnet halini alır.'¹⁸⁴

Bir aralık Yalova'ya kaçan Mehmed Celal, babasının gayretleri ile Karamürsel'de yakalanarak İstanbul'a geri getirilir. Aynı zamanlarda padişah aleyhinde yazdığı yazılardan dolayı hakkında yakalama kararı çıkar. Babası onu kötü muameleden korumak ve ceza almasını engellemek için Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'ya teslim eder. Hasan Paşa beş on gün gözaltında tuttuğu yazarı cezadan korumak için Fransız Hastanesinin meccâni koğuşuna yatırır. Yazar burada iki ay tedavi görür. Hastaneden çıktıktan sonra aşırı içki yüzünden 'delirium tremens' denilen bir hastalığa yakalanarak yine aynı hastaneye kaldırılır. İki aylık tedavi gördükten sonra epeyce iyileşirse de içkiye geri döner. Ömrünün son yıllarını içki yüzünden sefil halde geçiren Mehmed Celal 25 Kanun-ı Sani 1912 (5 safer 1330-12 Kanun-ı Sani 1327)'de vefat eder.¹⁸⁵

Edebiyat camiasına 1884'de Tercüman-ı Hakikat'e yolladığı şiirler ile giren Mehmed Celal, söz konusu dönemde Muallim Naci'nin etkisi altındadır. Ali Kemal Ömrüm adlı hatıralarında onun Tercüman-ı Hakikat'deki ilk şiirlerinde nerdeyse gün gün Naci'nin şiirlerini tanzir ettiğini söyler.¹⁸⁶

¹⁸³ Age, 10

¹⁸⁴ Age, 17

¹⁸⁵ Age, 24-25

¹⁸⁶ Age, 33

1885 yılında Şafak mecmuasına, Muallim Naci Saadet gazetesine geçince Şafak'ın yanı sıra Sadete de şiirlerini göndermeye başlar. Eserlerinin görüldüğü süreli yayınlara 1886'da Ceridetü'l Hakayık, Gülşen ve Gayret mecmuaları da eklenir. 1887'de Mürüvvet gazetesinde yazdıklarının hepsi neşredilir. 1891'den itibaren Maarif, Resimli gazete, Hazine-i Fünûn ve Mekteb gibi dergilerde eserlerini neşreden yazarın 1895'ten sonra Malumat, İrtika ve Terakki'de yazar.

Çok sayıda romana sahip olan yazarın eserlerinde konu genellikle aşk etrafında döner. Bu durumu yazarın özel hayatıyla ilişkilendirmek mümkündür. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi Mehmed Celal hayatı boyunca beş defa evlenir. Romanları belirli konular etrafında dönmekle beraber, döneminin çok satan ve çok okunan popüler bir yazarı olur.

Mehmed Celal'in çok sayıdaki eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Adada Söylediklerim* (1886), *Teracim-i Ahvâl-i Meşahir Yahut Zamanımız Osmanlı Üdeba ve Muhariririni: Ahmed Rasim Bey* (1900), *Ak Saçlar* (1896), *Âsâr-ı Celal* (1895), *Aşk-ı Masumâne* (1902), *Bahar Eğlenceleri* (1902), *Bir Kadının Hayatı* (1891), *Bivefa* (1894), *Cemile* (1894), *Çelebi Sultan Mehmed yahud Müceddid-i Devlet* (1892), *Damen Alûde* (1899), *Dehşet yahud Üç Mezar* (1887), *Elvah-ı Masumane ve Makalât-ı Edebiyye* (1893), *Elvah-ı Sevda* (1891), *Elvah-ı Şairane* (1894), *Eski Yare Yeni Yara yahud Dördüncü Mahkeme-i Kübra-Bir Hatıra-İhtiyac-ı Ruh* (1908), *Fatih Sultan Mehmed-i Sâni yahud İstanbul Fethi* (1891), *Gazellerim* (1893), *Gülşen-i Muharerat yahud Muharerat-ı Resmiye, Gayr-ı Resmiye ve Ticariye* (1900), *Hala Seviyor yahud İftirak* (1891), *İki kız* (1902), *İskambil* (1900), *İsmet'e Taaruz* (1901), *İstiğrak yahud Nesirlerim* (1887), *Kanunî Sultan Süleyman yahud Fütûhat* (1891), *Karlar Altında* (1894), *Küçük Gelin* (1893), *Küçük Kitaplardan Olga* (1895), *Leman, Mai Sünbül yahud Penbe Bir Gül* (1891), *Margirit* (1891), *Mükâfat* (1895), *Müntahabât-ı Celâl* (1899), *Müzeyyen* (1899), *Ninni* (1901), *Olga* (1895), *Orora* (1887), *Ossmanlı Edebiyyat Numuneleri* (1895), *Oyun* (1892), *Piyano* (1901), *Roman Mütâlaâsı* (1895), *Samimiyet* (1902), *Sefid Ser* (1900), *Sefil Bir Kadının Hayatı, Solgun Yadigârlar* (1901), *Sultan Bayezid-i Sâni yahud Elvâh-ı Zafer* (1891), *Sultan Mehmed-i Salis yahud Fâtih-i Şehir* (1891), *Sultan Orhan Gazi yahud Bir Kahraman* (1891), *Sultan Osman Gazi yahud Bir Sayyad-ı Hümayun-Baht* (1891), *Sultan Selim-i Sâni yahud Muzaffariyet* (1894), *Yavuz Sultan Selim-i Evvel yahud Afitab-ı Safvet* (1891), *Yıldırım Sultan Bayezid-i Evvel yahud Bir Cihangir* (1891), *Zade-i Şair* (1894), *Zehra* (1893), *Sevda Lûgatı* (1914)

Yazarın eserlerine bakıldığında romanlarının yanı sıra tarihi anlattığı risalelerinin de çokluğu dikkat çeker. Yazar bu risalelerinde manzum olarak Osmanlı padişahlarının hayatlarını anlatır. Yazar bu eserleri kaleme alırken biyografi yazma iddiasında değildir. Onun derdi Osmanlı padişahlarının dönemlerine ait olayları ve hayatlarına dair detayları manzum olarak kaleme almaktır. Ahmed Rasim'in '*Muharir Şair Edib*' adlı eserinde belirttiğine göre Mehmed Celal Osmanlı padişahlarının manzum tarihini yazdığı zaman, babasının onu Hasan Paşa'ya teslim ettiği sıralara denk gelir.¹⁸⁷ Ahmed Rasim, Mehmed Celal'e Osmanlı padişahları ile ilgili eserleri yazma hevesinin nereden geldiğini '*Muharir Şair Edib*' adlı eserinde açıklar. Ona göre Muallim Naci'nin yazdığı Tarih-nüvis-i Selâtin-i Al-i Osman' isimli eserinden dolayı memuriyetle taltif edilmesi Mehmed Celal'i, tarihî eserler yazmaya heveslendirir. Ancak Mehmed Celal, '*Sultan Osman Gazi yahud Bir Sayyad-ı Hümayun-Baht Osman Gazi*'nin İfade başlıklı ön yazısında Muallim Nacinin İbnü'zzübeyir adlı eserini örnek alarak ve Şair Safi Efendinin 'İslam-ı Hazret-i Ömer'i üzerine Ahmed Mithad'ın Tercümanı-ı Hakikat'te yazdığı takdir yazısının teşvikiyle kaleme aldığını söyler. Anlattığı vakalarda kaynağının Kırk Ambar dergisindeki Osmanlı tarihinin Kısım-ı Şairanesi olduğunu belirtir. Divân edebiyatının her şekline aşinalığı olan şair bu eserlerdeki rahat söyleyişiyle dikkat çeker.

Osmanlı tarihine ve padişahlara bağlılığı geçmiş ile sınırlı olmayan yazar, döneminde yaşadığı II.Abdülhamid'e olan derin sevgisi de göze çarpar. Abdülhamid için yazdığı müstakil methiyeleri bulunan şair, incelediğimiz eserlerinin her birinin iç kapağında da ona saygı ve sevgilerini yine manzum bir şekilde sunar. Söz konusu kıtalara eserlerin incelemeleri içerisinde yer vereceğiz.

Yazarın eserleri arasında çalışmamız açısından dikkat çeken başka bir eseri '*Teracim-i Ahvâl-i Meşahir Yahut Zamanımız Osmanlı Üdeba ve Muhariririni: Ahmed Rasim Bey*'dir. Yakınlıkları Ahmed Rasim'in hatıra türündeki eserlerinden de anlaşılabilir. Yazar, bu yakınlığı eserin hacmine taşıyamasa da Mehmed Celal bu eseri kaleme alırken, biyografi yazmak amacı güttüğü için; yazarın bu eseri de çalışmamızda kendisine yer bulur.

¹⁸⁷ Age, 214-216

26.1.Sultan Osman Gazi
Yahud
Bir Sayyad-ı Hümayun-Baht¹⁸⁸

Eski nazım biçimlerinden mesneviye uygun olarak kaleme alınan eser, Sultan Osman Gazi dönemini anlatır. Mehmed Celal, eserin başında Osman Gazi'yi anlatmanın aklına nasıl düştüğünü şu dizelerle okuyucusuna aktarır:

*"Hurşid söner fakat o sönmez!
Ey habına emir devlet
Fikren seni eyledim ziyaret
Tarih okuyor idim geçende
Bir hiss-i garib uyandı bende
Ettikçe vakayı tasavvur
Osman Beyi eyledim tefekkür" (s.6)*

Tarih okurken Osman Bey'in aklına düştüğünü belirten şair, bu mısralardan sonra Osman Bey'in nasıl bir kahraman olduğunu anlatmaya başlar. Osman Gazi'yi meth ederken Adil Giray için yazılmış olan beyitleri de alıntılar. Bu satırların adeta Osman Bey için söylenmiş olduklarını ifade eder:

*"Yükseldi o rütbe kim makamın,
Arş oldu serir-i ihtişamın." (s.8)*

Eserin ikinci bölümü, Osman Gazi hakkında daha fazla biyografik bilgi içerir. Osman Gazi'nin, Ertuğrul Bey'in oğlu olduğuna değinen şair, daha sonra onun kişisel özelliklerini anlatır. Öncelikle onun liderlik özelliğinden bahseder. Daha on altı yaşındayken gençlerin önderi olmayı başardığını söyler. Ayrıca onun av merakından söz eder. Şair daha sonra Osman Gazi'nin av merakından yola çıkarak, bir av gününü kurgulayarak anlatmaya başlar. Şair, bu kurgusu ile Osman Gazi'nin evlenmesine vesile olan süreci aktarmaya başlar.

¹⁸⁸ Mehmed Celal, **Sultan Osman Gazi Yahud Bir Sayyad-ı Hümayun Baht**, (İst: Kasbar Matbaası, İst., H. 1308 / M.1891)

Mehmed Celal bu kurgusunda av sırasında Osman Gazi'nin karşısına aksakallı bir pir çıktığını, bu piri ve pirin Osman Gazi'de uyandırdığı duyguları tasvir eder. Şair Pirin Osman Gazi'ye dünyanın değişkenliği ve geçiciliği üzerine nasihatler verdiğini ve dünyanın nice yiğitlere mezar olduğunu söylediğini belirtir. Pir Osman Gazi'ye dünyanın bir imtihan kapısı olduğunu anlatır ve ataları gibi olarak şanı ile asumanı feth etmesini salık verir. Aslen bu kurguda pirin rolü; Şeyh Edebali'nin varlığından Osman Gazi'yi haberdar etmektir. Pir, gaziye Şeyh Edebali'nin hikmetiyle ilgili bilgi verir. Osman Gazi, pirin anlatımlarından Şeyh Edebali'ye hayran olur. Onu dinlemek üzere yanına gider. Celal bunları şu dizelerle okuyucuya aktarır:

*"Vakta ki bu söz hitam buldu.
Osman Bey o zata âşık oldu.
Gâh giderek dua alırdı,
Bir rütbe-i itila alırdı.
Eylerdi o arife riayet
Eylerdi o arifi ziyaret
Gördükçe anı sefa bulurdu.
Gâh gece kaldığı olurdu."(s.17)*

Mehmed Celal, Osman Gazi'nin Şeyh Edebali'ye olan muhabbetini anlattıktan sonra esere üçüncü bir bölüm açar. Bu bölümde şair Osman Gazi'nin Mal Hatun ile tanışma anını kurgulayarak anlatır. Bölüm bir Haziran gecesi Osman Gazi'nin Şeyh Edebali'ye misafir olması ile başlar. Şairin anlatımlarına göre o gece, Osman Gazi, Şeyh Edebali'nin kızımdan etkilenererek kendi dünyasına döner ve sorgulamalar yapar.

*"Osman'da tükendi tab ü takat,
Kaldı bir yanda galibiyet,
Evvelce anı hayal sandı.
Sonra tutuşunca kalb-i zarı
Gördü dil içinde ol nigarı,
.....
Sayyad iken oldu sayd-ı sevda
Baktı gazal-ı hoş harama
Kendi ayağıyla düştü dama." (s.20)*

Mehmed Celal, bu tanışmayı kurguladıktan sonra tarihte yaşamış iki şahsiyete bir aşk hikâyesi yaşatır. Osman Gazi'nin âşık olduğu anı böylece anlattıktan sonra, kime âşık olduğunu şu satırlar ile tanıtır:

*"Kimdir der isen o dürr-i meknûn,
Şeyh'in kızı, yani Mal Hatun."(s.20)*

Şair, daha sonra Osman Gazi'nin iç sesini kurgulayarak duygularını bir de onun ağzından okuyucuya aktarır. Osman Gazi'nin ağzından Mal Hatun'a beş beşlikten oluşan bir manzume kaleme alan şairin, burada eserin veznini değiştirdiği görülür:

*"Heva-yı sayd ile sahraları ettikçe ben mesken,
Görürdüm, her gün istimdâd ederdi şirler benden.
Olurken nâvekim her girdiği yerden sadâ-yı efgân
Şikâr-ı tîr-i aşk oldum cihanı sayd ederken ben
Gel ey ahu bakışlım gel! Benim sayyadım oldun sen." (s.21)*

Mehmed Celal, Mal Hatun'un bu manzumeyi duysa ne cevap vereceğini hayal eder ve onun bu sözlerle vereceği cevaba dair Mal Hatun'un ağzından dört dörtlükten oluşan başka bir manzume daha kaleme alır. Bu dörtlükler bir öncekinden ve ana metinden farklı olarak başka bir vezindedir.

Eserin dördüncü bölümünde şair, Osman Gazi'nin, Şeyh Edebalî'den kızını nasıl istediğini anlatır. Osman Gazi'nin önceleri Şeyh'ten kızını nasıl isteyeceği konusunu düşünmeye başladığını ve sonunda kendisi 'Oğuz soyundan' geldiği için Şeyh'in kendisini geri çevirmeyeceğini düşünerek onunla konuşmaya karar verdiğini aktarır. Mehmed Celal Osman Gazi'nin bu kararın ardından Şeyh Edebalî'nin yanına giderek ondan kızını hangi sözler ile istediğini tiyatral bir metin gibi karşılıklı konuşma şeklinde verir:

*" Osman:
Siz de olunuz bu hayra alet,
Geldim size karşı ilticaya
Evladınız olmayı ricaya.*

Edebalı:

Dehre yeniden gelirdim elhak

Olsam bu saadete muvaffak" (s.27)

Şair, bu anlatımlarının devamında Şeyh Edebalı'nın 'Derviş kıızıdır o, sen cihangir' diyerek birbirlerine denk olmadıklarını gerekçe göstererek Osman Gazi'yi geri çevirmesini anlatır. Bu raddeden sonra imkânsız bir aşk hikâyesi kurgusuna başlayan şair, Osman Gazi'nin şeyhin kızından vazgeçmeyerek aşkıdan feryat ettiğini hikâyeler. Daha sonra Mal Hatun'un onun feryadına cevabını şu şekilde kaleme alır:

"Muğber-i nigahın pür gazab, çehren celâdet etme

Şemşir-i ilkte pek muhib görmekteyim her şeb seni,

Feth eyledin de almadın gönlüm gibi bir kaleyi,

Sinemdeki o renge bak, Allah aşkına gel al beni!" (s.30)

Mal Hatun'un bu cevabından sonra eserin beşinci bölümü başlar. Bu bölümde Mehmed Celal, Osman Gazi'nin aşkıdan yana umutsuzluğa düşmesini anlatır. Osman Gazi'nin akranları o kızdan vazgeçmesini nasihat etseler de dinletemediklerini aktaran şair daha sonra bu aşk hikâyesinde eksik kalan bir yönü tamamlar. Osman Gazi'yi aşkıdan vazgeçirmeye çalışan akranlarının içinde bir 'ağyar' yaratır. Hikâyeye göre bu ağyar, Edebalı'den kızını ister fakat Edebalı Osman Gazi'den çekindiği için kızını ona da vermez. Ancak bu rekabet Osman Gazi'yi aşkı için savaşılmaya sürükler. Bir beyin evinde karşılaşan iki rakibi ev sahibinin tüm itirazlarına rağmen birbirlerine meydan okurlar. İkisi de kılıçlarını çeker fakat Osman Gazi rakibini helak eder.

Mehmed Celal, yarattığı bu aşkın dermanını Osman Gazi'yle dertleşen derviş Turgut'a çözdürür. Eserin sonunda Derviş Turgut, Osman Gazi'nin aşkını öğrenir ve Mal Hatun'un yanına giderek ona fikrini sorar. Hikâyenin akışına göre Mal Hatun, önce dervişe Osman Gazi ile denk olmadıklarını, kendisinin Osman Gazi'nin büyüklüğü karşısında zerre olduğunu söylese de kendisinin Osman Gazi'de gönlü olduğunu belli eder. Derviş Turgut, dinen bu aşkın caiz olmadığını düşünen kadını, Allah'ın bu işe rızası olduğunu söyleyerek ikna eder. Mal Hatun, Turgut'un peşinden Osman Gazi'nin yanına varır. Osman Gazi aşkını karşısında görünce ne yapacağını

bilemez, kavuşmanın mutluluğu içine düşer. Bu arada Turgut, Şeyh Edebalı'nın de yanına giderek onu da ikna eder. Zor da olsa ikna olan Şeyh, kızıyla damadı için yanındakilerle beraber dualar eder. Eserin sonunda iki aşkın kavuştuğu ve bu aşkın cihana Sultan Murat'ı getirdiği söyleyen şair eserini şöyle bitirir:

*"Ol şeyh-i aziz en nihayet
Bir veche emr-i şeriat
Kaldırdı iki elin semaya
Herkes ile başladı duaya
Âlim bunu gördü pek muvâfık
Canânına nâil oldu âşık
Rüyasını lutf-i teali
Devlet ile etti aşikâre
Ol şîr-i cihana kudret-i Allah
Çok geçmedi, kıldı bir şehenşah
Geldi bu neticeden cihana
Orhan gibi bir şeh-i yegane
Kıldı o şehenşaha ger mekkâr
Bir vaka-i şairane ihzâr" (s.48)*

Mehmed Celal, '*Sultan Osman Gazi Yahud Bir Sayyad-ı Hümayun Baht*' adlı bu eserinde Osman Gazi'nin biyografisinden yola çıkarak bir aşk hikâyesi yaratır. Eski edebiyatın aşk mesnevilerini andıran bu manzum hikâyeyi şair, gerçek şahsiyetler üzerinden kurgular. Bu bakımdan bu hikâyenin bir ayağı gerçeklere yaslanır demek mümkündür. Gerçekte Mal Hatun ile Osman Gazi'ye dair var olan anlatılar rivayetlerden ibaret olsa da Mehmed Celal bu rivayetlere hayal gücünü katarak aşk hikâyesi oluşturur. Orhan Gazi'yi de böyle bir aşkın mahsulü olduğuna değinir.

Şair, bu eserini divan edebiyatının mesnevi nazım türü ile kaleme alır. Ancak mevzu bahis olan şahsiyetlerin söylediklerini kurgularken başka türlerden de yararlandığı görülür. Mehmed Celal, eserinde divân edebiyatının sadece nazım türlerini kullanmak ile yetinmez; aşk, âşık, maşûk, ağyar mazmunlarını da kullanır. Divan edebiyatı ürünleri ile bu açıdan benzerlik gösteren eser, dili ve anlatımı ile onlardan ayrılır. Dönemine göre oldukça sade bir dil ile kaleme alınan eserde şair, söz sanatını da dozunda kullanır. Böylece okuyucusuna gerçek kişilerin hayatlarından anlaşılır bir dil ile, kurgu bir aşk hikayesi sunar.

26.2.Sultan Orhan Gazi

Yahud

Bir Kahraman ¹⁸⁹

Mehmed Celal'in kaleme aldığı eser, 1891 yılında Kasbar matbaasında yayınlanır. Şairin manzum olarak kaleme aldığı eseri mesnevi biçiminde yazmıştır. Eserin iç kapağında künyesinin yanı sıra, Sultan Abdülhamid Han'a hitaben bir yazılmış olan şu dörtlük de bulunur:

*"Saye-i Hazret-i Sultan Hamid Gazi
Eyledi âlemi müstagrak-ı envâr-ı kerem
Rûz u şeb pertev-i ilham Hüdavend-i ezel
Kalb-i pür nûr Hümayûnu kulsın harem"*

Abdülhamid'i öven bu dörtlükten sonra başlayan eserin, 'Mukaddime' bölümünde Mehmed Celal, eseri neden kaleme aldığını açıklar. Osman Gazi üzerine yazdığı önceki eserinin önsözünde böyle bir eseri vaad ettiğini hatırlatır. *"Sultan Orhan Gazi Yahut Bir Kahraman"* adlı eserini yazmakla vaadini yerine getirdiğini söyler.

Eserin birinci bölümünde şair, Osman Gazi'nin ölümünden sonra tahta geçen Orhan Gazi'nin nasıl bir hükümdar olduğundan bahs eder. Hükmettiği dönemde pek çok yerler feth eden Orhan Gazi'nin hâkimiyetinden söz eden şair, onun alp erenlerinden Akçakoca, Konur Alp, Turgut ve Abdurrahman'ın askeri başarılarına da değinir. Orhan Gazi'nin başarılarıyla ileride müverrihlerin iftihar edeceğini söyleyen şair, onu şu satırlar ile meth eder:

*"Nâmını tarihte merd-i cihangir eyledin
Zahı yaktın, Rüstem-i mağlûbu şemşir eyledin
Şark u garbı bırak şemşirinle tenvir eyledin
Kahramanlar kahramanı! Dehri teshir eyledin." (s.5)*

¹⁸⁹ Mehmed Celal, **Sultan Orhan Gazi Yahud Bir Kahraman**, (İst: Kasbar Matbaası, H.1308 / M. 1891)

Mehmed Celal, eserin ilk bölümünü bitirdiğinde Orhan Gazi'nin hükmettiği devrin anlatımını da bitirmiş olur. Daha sonra Orhan Gazi'nin gençlik yıllarını anlatmaya başlar. Orhan Gazi'nin babası Osman Gazi dönemindeki yükselişinden bahseden şair, Osmanlı'nın yükselişine karşı olan komşu tekfurların o dönemdeki rahatsız edici tutumlarından da söz eder. Osman Gazi'nin yakın dostu olan Köse Mihal aracılığıyla tekfurlarla iletişim sağladığını aktaran şair, Köse Mihal ile tekfurlar arasında geçen konuşmaları okuyucusuna kurgulayarak sunar. Köse Mihal, Osman Gazi ile tekfurlar arasında bir aracı halindedir. Bir gün Bilecik Tekfuru, Osman Gazi'yi, Köse Mihal vasıtasıyla kendi düğününe davet eder. Niyeti padişahı tuzağına düşürmektir.

Mehmed Celal, eserin dördüncü bölümünde Bilecik tekfurunun düğün davetine icabet eden Osman Gazi'nin planını anlatır. Osman Gazi, bu davetin altındaki kötü niyeti sezmesine rağmen davete gideceğini bildirir ve hazırlıklara başlar. Osmanlı padişahı, bu davete katılacağını ancak düşmanlarının çok olduğunu söyleyerek kendisiyle beraber davete katılacak olan kadınların ve hazinenin korunması gerektiğini bahane ederek düğün sırasında Bilecik kalesinde onların korunmasını istediğini haber gönderir. Bilecik tekfuru bu habere çok sevinir. Bu durumda, hem Osman Gazi'yi yenecek hem de hazinesine hiç çaba sarf etmeden sahip olacaktır. Derhal Osman Gazi'ye teklifini kabul ettiğine dair haber yollar. Savaşacak cengâverlerini kadın kılığına sokan Osman Gazi, onları Bilecik kalesine gönderir. Kendisi de düğüne gider. Oğlu Orhan Gazi bu sırada cengâverleri kumanda etmektedir. Bilecik tekfurunun askerlerinin çoğu düğün yerinin güvenliğini sağlamak üzere orada bulunduklarından kalede tekfurun az sayıda askeri bulunmaktadır. Kaleyi ele geçirmek Osman Gazi'nin cengâverleri için hiç de zor olmaz. Düşman askerini pusuya düşüren Orhan Gazi, Bilecik tekfurunu ele geçirerek öldürür. Cengâverlerine hitaben bir konuşma yapar. Bu konuşma sırasında Han'ın karşısına Nilüfer Hatun çıkar. Eserde bahsi geçmemekle birlikte Nilüfer Hatun, kurulmuş olan düğünün gelinidir. Bilecik Tekfuru ile evlenecektir ancak cereyan eden bu olaylardan dolayı evlenemez. Orhan Gazi'ye esir düşer. Şair Nilüfer Hatun'un halini şöyle anlatır:

*"Uzattı kolların ol şanlı dilber
Düşüp diz üstüne geldi niyaza
Bu şiiri söyledi ol serefraza:*

'Bir sahib-i hüsn ü andır Orhan
Bir barika-i cihandır Orhan
Bir sâikadan nişandır Orhan
Bir dağ gibi kahramandır Orhan
Şahenşah-ı mülk-i candır Orhan' " (s.19)

Nilüfer Hatun'un ağzından yazılan bu uzunca manzumeye eserinde yer veren Mehmed Celal, Orhan Gazi'nin ona muhabbetle mukabele ettiğini anlatır. Esere göre; Orhan Gazi, Bilecik Tekfurunu öldürür ve Nilüfer Hatun'u da esir eder. Eserin altıncı ve son bölümünde şair, Osman Gazi'nin bir esir olan Nilüfer Hatun'a muamelesi anlatır. Osman Gazi, Nilüfer Hatun'u korkulu görünce konuşarak rahatlatmaya çalışır. Şairin kurguladığı bu konuşmada Osman Gazi, Nilüfer Hatun'a kendisini azad edebileceğini söyler. Ancak kadın Orhan Gazi'ye tutulduğunu söyleyerek kendi isteğiyle orada kalmak istediğini bildirir. Nilüfer Hatun ile Orhan Gazi nişanlanır. Aradan bir kaç yıl geçip Osman Gazi dönemi sona erince Orhan Gazi'nin devlete hükmetmeye başladığını söyleyen şair, Orhan Gazi döneminde pek çok yerin alındığı da belirtir. Mehmed Celal, Fatih hakkında da bir risale kaleme aldığını okuyucusuna haber vererek eserini nihayete erdirir.

Orhan Gazi'nin Bilecik Tekfurunu alt ederek Nilüfer Hatun ile evlenmesinin anlatıldığı bu eserin, biyografik anlamda verdiği bilgi sınırlıdır. Orhan Gazi'nin Osman Gazi'nin oğlu olarak dünyaya geldiğini, hükmettiği dönemde pek çok yeri Osmanlı topraklarına dâhil ettiğini, Nilüfer Hatun ile evlendiğini anlatan şairin Orhan Gazi'yi anlatmak üzere yazdığı eserde, onun tahtta çıkışından önceki dönemi anlatması dikkat çekicidir. Yani şair, Osmanlı'ya hükmeden Orhan Gazi'yi değil, Osman Gazi'nin şehzadesi Orhan Gazi'yi anlatmayı tercih eder. Bu bakımdan siyasal tarih yazmaya çalışmadığı aşikârdır. Ancak yine de Orhan Gazi'nin başarılarından bahs etmeyi ve döneminde nam salmış Akçakoca, Konur Alp, Turgut ve Abdurrahman gibi yiğitlerinden söz etmeyi ihmal etmez.

Mehmed Celal, bu eserinde Orhan Gazi'nin hayatını anlatmak yerine onun hayatından seçtiği parçaları kurgulayarak anlatmayı tercih eder. Onun nasıl bir hükümdar olduğunu anlatmaya çalışan şair, yine ayakları gerçeklere dayanan kurgusal bir aşk hikâyesi meydana getirir. Şairin daha önce kaleme aldığı Osman Gazi'yi anlattığı ilk eserinde olduğu gibi bu eserinde de divan şiirinin etkisi

görölmekle birlikte yavaş yavaş bu etkiden sıyrılmaya çalışması ve konularını aşk ile sınırlamayıarak çeşitlendirmeye uğraşması dikkat değerdir. Eserde akıcı ve sade bir dil kullanan şair, o dönemde yaşanan olayları rivayetler ile harmanlayarak yazıya döker. Etraflıca biyografik bilgi edinmenin pek de mümkün olmadığı eser, okuyucusunu Orhan Gazi'nin biyografisini okumaya teşvik edecek bir risale olarak nitelendirilebilir.

26.3.Fatih Sultan Mehmet-i Sani

Yahud

İstanbul Fethi ¹⁹⁰

Mehmed Celal'in kaleme aldığı eser, 1891 yılında Kasbar matbaasında yayınlanır. Manzum olarak yazılan eserin iç kapağında künyesinin yanı sıra Abdülhamid Han'a hitaben yazılmış şu dördlük bulunur:

*"Ulviyetidir Hazret-i Sultan Hamid'in
Hurşid-i terakkiyi eden böyle nümayan
Bir nûr-ı ilahi gibi Hurşid-i zekâsı
Afak-ı kemâlâta olur şaşaa-efşân"*

Eser kısa bir mukkadime ile başlar. Mehmed Celal, esere yazdığı bu mukaddimede Fatih Sultan Mehmed'in asırların nadiren yetiştirdiği şahsiyetlerden biri olduğunu söyler. İstanbul'un fethinin, tarihin pek çok kahramanı tarafından arzu edilmiş olduğunu ancak bu büyük başarıya imza atan şanslı ismin Fatih Sultan Mehmet olduğunu ifade eder. Şair, bu eserinde yalnızca İstanbul'un fethini anlatacağını söyleyerek bundan dolayı eserin Fatih'in başarılarını tamamıyla aktarmakta kifayetsiz kalacağını belirtir.

Bunları söyledikten sonra eserine başlayan şair, eserin birinci bölümünde, Fatih Sultan Mehmed'in nice hükümdarların fethetmek istediği bir şehri alarak ulaştığı tarihî başarının büyüklüğünü anlatır. Mehmed Celal, bu anlatımında İstanbul'un fethini Allah'ın Fatih Sultan Mehmed'e bir lütfu olarak görür:

*"Lutf-ı Hüda'nın eser-i rahmeti
Fatih'e saklar imiş ol şöhreti" (s.8)*

Fatih Sultan Mehmed'in tarihteki önemi ve tarihî şahsiyetler içindeki yerini böylece ortaya koyan Mehmed Celal, eserin ikinci bölümünde İstanbul'un ne kadar güzel bir şehir olduğuna şu şekilde değinir:

¹⁹⁰ Mehmed Celal, **Fatih Sultan Mehmed-i Sâni Yahut İstanbul Fethi**, (İst: Kasbar Matbaası, H.1308 / M. 1891)

*"Şehrimizin cennetidir, cenneti
Çamlıca'nın halini tarif için
Yani Alemdağı'nı tavsif için
Şairin ulviyeti kâfi değil" (s.10)*

Kendisini hem Fatih'i hem de İstanbul'u anlatmakta kifayetsiz gören şair bölümde her şeye rağmen İstanbul'un güzelliğini anlatmaya çalışır. Mehmed Celal'in bu satırlardaki anlatımları yer yer divan şiirini çağrıştırır:

*"Deryada periler gece gündüz yıkanır,
Giydikçe yeşil câmeleri şevk ile bağlar,
Bülbülleri feryat eder ırmakları çağlar
Dil-i hastalara rûh-efzâ ab u havası
Güya ki canandan gelir bâd-ı sâbâsı
Vakta ki eder maşrıkın üstünde nümayan
Gerdûne-i iclâlini Hurşid-i Dıraşan
Gelişinde olur bâd-ı saba zemzeme perver
Güya ki fısıldar gibi cennetinde periler
Kuşlar ötüşür mihr-i ziyapervere karşı" (s.13)*

Divan şiirinin bir takım unsurlarını şiirine katarak, anlatımını güzelleştirmeye çalışan şair, İstanbul'un güzelliklerini anlatmaya şu beyitle son noktayı koyar:

*"İstanbul'u tarif eden ashâb-ı tabiat
Layık dese her ravzasına: Ravza-i cennet"(s.14)*

Mehmed Celal, eserin çok kısa olan üçüncü bölümünü, Fatih'in fethiyle Osmanlı'ya geçen ve İstanbul deyince akla gelen ilk tarihî eserlerden biri olan Ayasofya'ya sesleniş şeklinde kaleme alır. İstanbul'a Bizans döneminden armağan olan Rum mimarîsi örneklerinden olan Ayasofya'yı şair, 'nişan-ı zafer' olarak niteler ve ona şöyle seslenir:

*"Eyledi mescid seni perverdigar
Etmelisin haşre kadar iftihar
Nur-ı Hüdadır seni tûr eyleyen
Böylece müstagrak-ı nur eyleyen
Nur ile doldun o şeh-i kamran*

Kalelerinden okunurken ezan" (s.15)

Mehmed Celal'in bu anlatımlarında Ayasofya'nın Osmanlı'ya geçmesinden büyük gurur duyan bir Osmanlı edası vardır. Bu gurur fetihin tesadüfen olmadığı, büyük bir zekânın ürünü olduğu inancından kaynaklanır. Nitekim dördüncü bölümde şair, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u feth etmesinin onun zekâsıyla yakından ilgili olduğuna dikkat çeker:

*"Fetih için İstanbul'u ol pür zekâ
Çünkü bahane aradı daima" (s.15)*

Şair, Fatih'in İstanbul'u fethinin arkasında onun zekâsının olduğunu göstermekle beraber yine de işin beşerî ihtiraslar yönünü de ihmal etmez. Ona göre Fatih'in kıvrak zekâsıyla bir fetih planı yapmasının arkasında babası II. Murat'ın Rumeli'ye geçişine Bizanslıların, izin vermemesi yatmaktadır. Şairin anlattığına göre, II. Murat Rumeli'ye geçemeyince Fatih İstanbul'u almaya ahd eder. Mehmed Celal, bu olayı Fatih Sultan Mehmed'in ağzından şu şekilde aktarır:

*" Düşmanı şemşirime râm eyledim
Mülkümü tevsîye kıyam eyledim
Siz ki edip düşman ile ittihâd
Etmediniz babama inkıyâd
Rumeli'ye geçmeyi men ettiniz
Siz bizi her vechle incittiniz
İşte o gün babam etti inkisâr
Eyledi müstakbeline intizâr " (s.17)*

Şair daha sonra Fatih Sultan Mehmed'in Rumeli Hisarını neden inşa ettirdiği konusuna girer. Onun döneminden kalan önemli eserlerin başında bu hisarın yer aldığını aktaran Mehmed Celal, hisarın şöhretinin Çin'e ulaştığından bahseder. Rumeli Hisarı ile Anadolu Hisarı'nın yapılış serüveniyle savaş hazırlıklarını anlatmaya çalışan şair, savaşın ayak seslerini böylece eserine taşır.

Eserin beşinci bölümünde Rumların hisara hücumunu aktaran Mehmed Celal, Fatih'in icat ettiği toplar ve mermer gülleler ile onlara karşılık vermesi anlatılır. Savaş artık başlamıştır. Şair, bu savaşı ayrıntılı bir şekilde anlatmak istediğinden olsa gerek nazmına sık sık koyduğu dipnotlarda savaşa dair detaylar verir. Savaşa dair ilk dipnotu savaşın tarihini vermek için kullanan şair 'sene 857' diyerek savaşın tarihini hicrî olarak verir. Miladî olarak Mehmed Celal, 1453'e tekabül eden bu tarihi verdikten sonra ikinci dipnotta; savaşta Rumlara karşı kullanılan topların büyüklüğünü anlatır. Topların en büyüğüne elli çift öküz koşulduğu ve yolda öküzleri zabt için dört yüz asker tayin edildiği gibi bilgileri aktarır.

Eserin altıncı bölümünde Rumların ne şekilde yenilgiye uğratıldığını anlatan şair, bu zaferde büyük payı olan ve Fatih'in imal ettirdiği 'kişver-güşa' denilen aletten de yine bir dipnot vasıtasıyla bahseder. Bu dipnotun sonuna 'Tercüme-i Hal -Fatih-sahife 164' diye bir bilgi ekleyen şair, anlatıklarına mesned kazandırmaya çalışır ancak bunları hangi eserden alıntıldığını belirtmez.

Eserin devamında şair, Fatih'in İstanbul'u feth etmek için imal ettirdiği bu savaş aletleri karşısında çaresiz kalan Bizans kayserinin düştüğü durumu anlatmaya devam eder. Fatih'in Dolmabahçe'den Kasımpaşa'ya kadar uzanan bir kızak inşa ettirerek düşmanı hiç ummadığı yerden yaraladığını ve yine buluşu olan toplarla düşman gemilerini vurduğunu anlatır. Dipnotta ile onun yaptırdığı bu topların humbara usulüne esas teşkil ettiği bilgisini verir. Şair, bu bölümün devamında Osmanlı'nın teslim olun çağrısına uymayan Rumlar ile yapılan savaşı anlatmaya devam eder. Savaş sırasında Akşemseddin'in Hazret-i Halid'in (Ebu Eyyüb El-Ensarî) mezarını işaret ettiğinden ve fethe kadar orada namaz kılındığından bahseden şair, sonunda mezarın surların dibinde bulunduğundan söyler. Şaire göre bu keşif Osmanlı ordusunu şevklendirir, fetih için savaşa hız kazandırır.

Mehmed Celal, eserin devamında Fatih'in askerleri savaşa hazır bir şekilde şevk ile dolu bir vaziyette beklerken, kendisine bu şerefi nail ettiği için Allah'a şükür edişini tasvir eder. Daha sonra Osmanlı'nın zaferini anlatır. Bizans'ın Odun kapısından ilk olarak elli yeniçerinin girdiğini aktaran şair, daha sonra Fatih'in zaferi nasıl karşıladığı anlatmaya çalışır. Fatih'in adaletinden de söz eden şair, İstanbul'un fethi mevzunu kapattıktan sonra, Sultan Selim'i ve fetihlerini anlatan bir eser yazdığını okuyucusuna müjdeleyerek eserini noktalar.

Şairin kendisinin de eserin mukaddimesinde itiraf ettiği üzere eser, Fatih Sultan Mehmed'in özelliklerini anlatmak konusunda yetersizdir. Ancak yine de İstanbul'un fethinde Fatih Sultan Mehmed'in başarısını tüm detaylarıyla okuyucusuna göstermesi ve onun dönemine ilgi çekmesi bakımından önem arz eder. Sade ve akıcı bir anlatım ile okuyucuyu esere bağlayan yazar, verdiği detaylar ile tarihimizin en çok bilinen olaylarından birine bir kez daha dikkat çekmeyi başarır.

26.4.Yavuz Sultan Selim

Yahud

Afitab-ı Satvet ¹⁹¹

Mehmed Celal'in "*Yavuz Sultan Selim-i Evvel yahud Afitab-ı Satvet*" adını verdiği eser, önsöz hariç manzum dört bölümden oluşur. Eser, Yavuz Sultan Selim'in dönemine ait tarihi olaylardan bazılarını ihtiva eder.

Şair, eserin mukaddimesinde Osmanlı tarihine dair olan manzum eserleri kaleme almadan çok önce Yavuz Sultan Selim için manzum bir risale kaleme aldığını ancak bu risaleye fetihlerini de ekleyerek bir başka risale daha oluşturmak istediğini anlatır. Okuyucusuna Fatih Sultan Mehmed Han için yazdığı eserin mukaddimesinde bu eserleri daha sonra daha detaylı ele alacağını söylemiş olduğunu hatırlatır. Yazacağı detaylı eserde Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferini de ele alacağını haber verir. Hatta kendisinin bu eseri sonra yazacağı eser için bir mukaddime telakki ettiğini söyler. Fakat sözünü ettiği bu eseri yazamamıştır.

"*Yavuz Sultan Selim-i Evvel yahud Afitab-ı Satvet*"in birinci bölümünde Mehmed Celal, Yavuz Sultan Selim'i ilmiyle, ulviyetiyle metheder. Ancak manzum olarak kaleme aldığı ve çalışmamızda bahsi geçen diğer eserlerinden farklı olarak bu eserin padişaha övgü niteliğinde olan bu bölümünde daha edebi bir dil göze çarpar. Yavuz Sultan Selim ceditiyle methedilir. Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi, Hüdavendigar Gazi, Bayezid, Çelebi Sultan Mehmed ve Fatih Sultan Mehmed'in şahıslarına ayrı ayrı göndermeler yapılarak her biri anılır. Yavuz Sultan Selim de onlar arasında adaleti, büyüklüğü ile tanıtıldıktan sonra şahsı için yazılmış ayrı bir methiye eserin bu bölümündeki yerini alır. Bu bölümdeki dil ve üslup şairin diğer eserlerinde görmeye alıştığımız sadelikte değildir. Bu durum Mehmed Celal'in şair olan Yavuz'u basit bir dil ile anlatmak istememesinden kaynaklanıyor olabilir.

Eserin ikinci bölümünde şair, Yavuz Sultan Selim'in farklı yönlerinden ve özelliklerinden bahseder. Sonuçta bu özellikleri din ile şu şekilde bağlar :

"Gözleri nur-ı Hüdâ'yı gösterir

Bir nihayetsiz zekâyı gösterir." (s.16)

¹⁹¹ Mehmed Celal, **Yavuz Sultan Selim-i Evvel yahud Afitab-ı Satvet**, (İst: Kasbar Matbaası, H. 1308/M.1891)

Osmanlı padişahları içinde halifeliği Arap dünyasından alarak Osmanlı'ya getirmesi ile İslam tarihine adını yazdıran Yavuz Sultan Selim'in yeri bambaşkadır:

*"Lerze vermekte kulûba dehşeti
Dehşet ilkâ eylemekte heybeti
Milleti tevhide gayret eyledi
Dinini ilâya himmet eyledi." (s.16-17)*

Yavuz Sultan Selim'in şairlik yönünden de bahseden Mehmet Celal dipnotta Yavuz'a ait olan şu dördlüğe yer verir:

*"Merdüm-i dideme bilmem ne füsûn etti felek
Giryemi kıldı füzûn eşkimi hûn etti felek
Şîrler pençe-i kahrımdan olurken lertzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek " (s.16)*

Eserin üçüncü bölümünde şair, tekrar bir methiye kaleme alır. Söz konusu methiyede altı dördlük ile Yavuz Sultan Selim'i iktidarı, ilmi, ihtişamı, şairlik yeteneği, din sevgisi açısından metheder. Hilafeti Osmanlı'ya getirmesini ön plana çıkarır. Eserin dördüncü ve son bölümünde ise Sultan Selim'in vefatının halkı nasıl bir üzüntüye gark ettiğini anlatır. Kanûni Sultan Süleyman için de bir eser kaleme aldığını okuyucusuna haber vererek eserine son verir.

26.5.Kanunî Sultan Süleyman

Yahud

Fütûhat¹⁹²

Mehmed Celal'in Kanunî Sultan Süleyman dönemi siyasî olaylarını anlattığı bu eseri, mukaddime hariç on bölümden oluşan manzum bir eserdir. Mukaddimede Hicri 974 (1566/1567) Saferinin 22. gecesinde gerçekleşen Zigetvar kuşatması sırasında Kanunî Sultan Süleyman'ın vefat etmesi üzerine, padişaha gönülden bağlı olan askerlere vefat haberinin verilmediğini, ancak haber duyulduğunda derin bir üzüntüye sebebiyet verdiğini anlatır. Mehmed Celal, Kanuni döneminin önde gelen şairlerden biri olan Baki'nin şiirlerinde bu teessürün izlerinin görüldüğünü söyler. 16.yüzyılın büyük şairinin Kanunî'nin vefatı üzerine kaleme aldığı mersiye'nin tamamına ön sözde yer verir. Bunlardan bahsetmesinin ve mersiye'yi eserine taşımasının sebebini Kanunî'nin şiire olan sevgisiyle açıkladıktan sonra bir parçasını aşağıda verdiğimiz mersiye'yi aktarır:

*"Ey pâ-y-bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm ü neng
Tâ key hevâ-yi meşgale-i dehr-i bî-direng
An ol günü ki âhir olub nev-bahâr-ı ömr
Berg-i hazana dönse gerek ruy-ı lale-reng
Âhir mekânının olsa gerek cür'a gibi hâk
Devrân elinde irse gerek câ-m-ı ayşâ seng"(s.3-4)*

Sultan Süleyman'ın şiir sevgisine sığınarak Baki'nin mersiyesinin tamamına eserin 4 Nisan 1307 tarihli mukaddimesinde yer veren Mehmed Celal, Kanunî'nin Muhibbi mahlasıyla yazdığı şiirlere de değinir. Bu şiirlerden okuyucusuna örnek beyitler sunan şair, insanın bu söyleyiş karşısında müteessir olmamasının mümkün olmadığını ifade eder. 'Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi' sözünün hafızalara kazınmış hikmetli bir söz olduğuna dikkat çeker.

Mehmed Celal eserin mukaddime bölümü ile Kanunî Sultan Süleyman'ın hayatını ölümünden başlayarak anlatmak ister gibidir. Ancak eserin birinci bölümünde mukaddimede anlatması gerekenleri aktarmaya başlar ve bu eseri kaleme

¹⁹² Mehmed Celal, **Kanunî Sultan Süleyman yahud Fütûhat**, (İst., Kasbar Matbaası, H.1308 / M. 1891)

alma fikrinin ve arzusunun kendisinde nasıl oluştuğunu anlatır. Sultan Selim hakkında yazdığı eseri tamamladıktan sonra Kanunî'ye olan büyük hayranlığının kendisini bu eseri de yazmaya ittiğini söyler.

Eserin ikinci bölümünde şair Kanuni üzerine bir methiye kaleme alır. Kanuni'yi methederken Mehmed Celal, onu, kılıç kullanmadaki kudreti, şairlik yeteneği, halkın yanında olan adaleti ve insanların ona karşı sevgisi ile anlatır. Kanuni Sultan Süleyman'ı anlatmaya ölümü ile başlayan şair, onun üzerine yazdığı bir methiye ile devam etmiş olur.

Mehmed Celal eserin üçüncü bölümünde nihayet Kanunî dönemini anlatmaya başlar. Sultan Süleyman dönemini Canberd Gazali isyanı ile anlatmaya başlaması dikkat çekicidir. Bu bölüm şairin olaya bakış açısını ve Osmanlı hanedanını sahiplenişini ve benzer olaylara yaklaşım tarzını yansıtmak bakımından manidardır:

*" Bir şaki Şam içinde etti zuhûr
Devlete karşı gösterdi gurûr
Vardı on beş bin askeri, ne hayal
Etti dava-yı şan ve istikbal
Hele bir kere gör şu bi-edebi
Eylemişti muharasa Haleb'i
Bunu gûş etti padişah-ı cihân
Etti evvel-i dem vezirine fermân " (s.28)*

Bu mısralar ile Canberd Gazali isyanını bir 'hayal', isyancıyı 'şaki' olarak niteleyen şair, bölümün devamında Canberd Gazali isyanının nasıl bastırıldığını anlatır. Daha sonra dördüncü bölüme geçen şair, bu bölümde Kanunî döneminde yaşanan Rodos'un fethini anlatır. Öncelikle Rodos'un fethi için Kanunî Sultan Süleyman'ın hazırlıklar yaptırdığından, yeni gemiler inşa ettirdiğinden söz eder. Kara Mahmûd Paşa'yı görevlendirdiğini anlatır. Kara Mahmûd Paşa öncelikle Hereke kalesini fetheder. Kanunî Sultan Süleyman'ın ve destek kuvvetlerin yardım için geldiğini söyleyen şair, Pirî Paşa'nın kaleyi işgal ettiğini aktarır. O gün düşmanı bir dehşetin sardığını söyler. Bu hali tasvir etmek gerektiğini şu satırlarla ifade eder:

*"O günü tasvir eylemeli
Dehşeti bir tefekkür eylemeli" (s.32)*

Böylece savaşın dehşetini okumaya çalışan Mehmed Celal eserinin beşinci bölümünde dönemin büyük bir savaşını anlatmaya başlar. Bu bölümde Mohaç Meydan Muharabesini aktarır. 1526'da Macaristan Krallığı ile yapılan bu savaşta kullanılan topların düşmanda nasıl etki yarattığı konusuna değinir. Macaristan ordusu yenilince kralın kaçmaya çalıştığını anlatır. Eserin devamında Kanunî Sultan Süleyman döneminde yapılan fetihlerin çokluğuna dikkat çeken şair, bahsedilen fetihlerin halk arasında padişaha olan sevgiyi ve saygıyı arttırdığını ifade eder. Macaristan kralının vefat etmesi üzerine savaşın yeniden alevlendiğini anlatan şair, Macaristan tahtının el değiştirdiğini duyan Nemçe kralının Budin üzerine harekete geçtiğini belirtir. Kanunî Sultan Süleyman'ın bunu duyması ile yaşanan savaşı anlatır.

Eserin onuncu ve sonuncu bölümünde Mehmed Celal, Kanuni Sultan Süleyman'ın daha pekçok yer fethettiğini tekraren belirterek onun dönemi için yazdıklarını bitirir. Yıldırım Bayezid için başka bir eser kaleme aldığını söyleyerek eserini noktalar. Kanunî Sultan Süleyman'ın kırk altı yıllık saltanatını anlatma gayesi ile eseri yazmaya başlayan şairin sadece bir iki fethi ve Mohaç Meydan Muharebesini anlatabilmesi eserin sınırlı kalmasına sebebiyet verir. Döneminin tüm olaylarını aktarmasa da sade bir anlatım ile Kanunî'nin kişisel özelliklerini anlatmayı ihmal etmeyen Mehmed Celal, onun şairlik yönünü öne çıkarmak ister gibidir.

26.6.Yıldırım Sultan Bayezid-i Evvel

Yahud

Bir Cihangir¹⁹³

Mehmed Celal'in kaleme aldığı eser, hicri 1308, miladî 1891 yılında Kasbar matbaasında yayınlanır. Manzum olarak kaleme alınan eser, mukaddime hariç olmak üzere yedi bölümden oluşur. I.Bayezid dönemine ait siyasal olayların anlatıldığı eserde şair, eserin mukaddime bölümünde Osmanlı sultanlarının edebiyata olan ilgi ve yeteneğinden bahseder, onların şairlik yönlerine dikkat çeker. Okuyucuların padişahların şiirlerini merak ettiklerini bu sebeple 'Eşâr-ı Selâtin' ismiyle bir kitap yayınlamayı düşündüğünü beyan eder. Bu düşüncesinin ayrıntılarını açıklama ihtiyacı duyar. Şairin kaleme aldığı bu satırlardan şiir üzerine düşüncelerini çıkarmak mümkündür:

"Asr-ı cedid üdebasının keşf ettiği hakâyık-ı edebiyedendir ki 'şiir' dedikleri meziyet-i ulviyye mücerred-i mevzûn ve mukaffa ve yahut masnû olduğu için müzehher-i rağbet olmuyor. Belki bir söze bihakkın şiir denilebilmek için -vezninden, kafiyesinden, sanatından sarf-ı nazar- anın letafet-i hayal, rikkat-i his, fesahat-ı beyân, şiddet-i tasvir, mukarenet-i hakikat gibi birçok meziyyat ile tecelli etmesi icab ediyor. Bu cihetle, her manzum söze şiir demek şiirin mana-yı hakikiyyesini bilmemekten neşet eyliyor." (s. 3)

Eserin 13 Nisan 1308 tarihli uzun mukaddimesinin sonunda Mukaddimenin devamında sultanların şiir vasıtasıyla hissiyatını yansıttığını söyleyen Mehmed Celal, sultanların yazdıkları manzum parçalardan bazılarını okuyucusuna sunar. Bunların hangi olaylar üzerine, kim için kaleme alındıklarını anlatır. Bu bilgilerin Eşâr-ı Selâtin adlı eserinde daha ayrıntılı olarak ele alınacağını söyler. Ancak yaptığımız araştırmalarda Mehmed Celal'in bu isimle yayınlanmış veya söz konusu içeriğe sahip bir eserine rastlayamadık.

Yazmayı planladığı bir eserden böyle uzunca bir mukaddime ile söz eden şair 'Yıldırım Sultan Bayezid-i Evvel yahud Bir Cihangir' adlı eserinin birinci bölümünde Kosova sahrasındaki savaş sırasında Murat Hüdavendigâr'ın vefat etmesi üzerine I.Bayezid'in tahta çıktığını söyler. Yıldırım'ın tahta çıkışının hemen sonrasında Firuz

¹⁹³ Mehmed Celal, **Yıldırım Sultan Bayezid-i Evvel yahud Bir Cihangir**, (İst: Kasbar Matbaası, H.1308 / M.1891)

Paşa ve Yiğit Bey ile birlikte savaşa katıldığını anlatır. Onun tahta çıkışını şu şekilde tasvir eder:

*"Arzu eylerse artık ihticâb etsin güneş
Şanlı maşrıktan tulû' etti dırahşan Yıldırım" (s.20)*

Yıldırım Bayezid'in tahta çıkışını böylece anlatan şair, eserin ikinci bölümünde Sırp Kralı Stephan'ın Osmanlı ordusu karşısında fazla direnemeyerek Yıldırım'dan merhamet dilediğini anlatır. Osmanlı filosunun oluşumunun yeni başladığı bu dönemde Sarıca Paşa donanmanın komutanıdır. Savaş sırasında bir gemiyi takip eden Sarıca Paşa'nın prens Immanuel ile evlendirilecek olan bir prensesi esir alarak Yıldırım Bayezid'a sunduğundan bahseder. Bu olaydan sonra prensesin Yıldırım Bayezid'a âşık olduğunu söyler.

Eserin sonraki bölümlerinde Yıldırım Bayezid döneminde Karaman üzerine yapılan seferine değinen şair, savaşlardan sonra Karaman melikinın Osmanlı'ya esir düşmesini ve sonunda beyliğin Osmanlı'ya bağlanması anlatır. Karaman meliğinin Yıldırım Bayezid'in huzuruna getirilişi aktarılır. Kastamonu, Canik, Amasya, Osmancık, Sinop kuşatmalarından korkan beylerin birer birer Osmanlı'ya bağlılıklarını bildirdiklerini söyler. Hal böyleyken Karamanoğlu beyliğinin yine Osmanlı'ya karşı düşmanca tavırlar sergilemeye başladığından bahseder. Eserinde İstanbul kuşatmasından da bahseden şair, Niğbolu zaferine de değindikten sonra eser, sona erer. Eserin sonunda şair, okuyucusuna başka bir eserinde III. Mehmed'i anlatacağını müjdeler.

Yıldırım Bayezid dönemine ait olayları anlatan Mehmed Celal'in onun şahsiyeti ile ilgili çok bilgi vermez. Anlattığı tüm sultanların kişiliği ile ilgili bilgi vermeye çalışan şairin bu eserde söz konusu tutumu kaynak sınırlılığından kaynaklanıyor olabilir. Fakat Mehmed Celal'in bazı olaylara özellikle değinmediği de söylenebilir. Zira Yıldırım Bayezid'in esir düştüğü ve ölmesine sebebiyet veren Ankara savaşından bahsetmemesi dikkat çekicidir. Osmanlı hanedanına hayran olan şairin Yıldırım Bayezid'in ölümü ile fetret dönemine giren Osmanlı'nın güçsüz duruma düşüşünü anlatmak istememesi manidardır.

26.7.Sultan Mehmed-i Salis

Yahud

Fatih-i Şehir¹⁹⁴

Mehmed Celal Osmanlı padişahlarından III.Mehmed'in dönemini anlatmak amacıyla yazdığı "Sultan Mehmed-i Salis Yahut Fatih-i Şehir" adlı eserin 28 Mayıs 1307 tarihli mukaddimesinde meşhur Osmanlı sultanları ile ilgili eserlerine gösterdikleri ilgiden dolayı döneminin yazarlarına teşekkür eder.

Manzum olarak kaleme alınan eser, sekiz bölümden oluşur. Eserin ilk bölümünde III. Mehmed'e methiyeler düzen şair, ikinci bölümde Boğdan emirinin Osmanlı Devletine nasıl isyan ettiğini aktarır. Şair, bu anlatımının devamında Bender kalesinin yağma edilmesi üzerine Ahmet Bey'in Boğdan'a gittiğini belirtir. Kalugeran derbendine gelen Osmanlı'yı gören düşmanı tasvir eden Mehmed Celal, Satırcı Mehmed Paşa, Haydar Paşa ve Üveys Paşazade Mustafa Paşa'nın bölgeye ulaşarak düşmana nasıl hücum ettiklerini okuyucusuna aktarır. Düşmanların yenilerek esir tutulduğu savaşta Haydar Paşa'nın şehit düştüğünü de şu dizelerle anlatır:

*"Haydar, o dilir-i pür mehabet
Olmuş idi vâsıl-ı şehâdet
Seyr eyle cenâb-ı Mustâfa'yı
Gösterdi ona râh-ı bekâyı
Kıldı o da terk âlem-i dîn
Her ikisi de canan da memnun
Ol hali görünce bir serefrâz
Etti o dahi şehadeti ihraz
Ol demde Mehmet oldu mecrûh
Bir canlı nişan buldu mecrûh
Düştü batağa o demde serdar
...
Kurtardı onu râh-ı belâdan
Kurtardı onu câh-ı kazâdan
Dehşet ile kaçtı düşmen-i din
Asar-ı zafer olundu temin (s.10-11)*

¹⁹⁴ Mehmed Celal, **Sultan Mehmed-i Salis Yahut Fatih-i Şehir**, (İst: Kasbar Matbaası, H. 1308 / M 1891)

Boğdan'da kazanılan zaferi okuyucusuna böyle anlatan şair, eserin dördüncü bölümünde bugün Hırvatistan topraklarında bulunan Klis kalesinin işgal edilişinden bahseder. Bu görev için Mehmed Han'ın veziri Ahmet Paşa'ya emir verdiğini söyleyen şair, paşayı öven satırlarının ardından Eğri kalesinin fethini anlatmaya geçer. Fetih sırasında İbrahim Paşa, Cerrah Paşa, Cafer Paşa, Hasan Paşa, Lala Mehmet Paşa ve Çerkes Mahmud Paşa'nın adlarını zikrederek onların askerle birlikte savaştıklarını söyler. Fethin ne kadar kanlı bir savaşla gerçekleştiğine dikkat çeker. 'Haydar-ı zaman' olarak nitelediği padişahın savaş ilmini överek her bölümün sonunda olduğu gibi beş dörtlükten oluşan bir methiye de kaleme alır.

Eserin altıncı bölümünde III. Mehmed'in Damat İbrahim Paşa'yı komutan olarak görevlendirdiğini aktardıktan sonra Tiryaki Hasan Paşa'nın da bu savaşta görev aldığını söyler. Yapılan savaşlar sonucunda Osmanlı'nın kazandığı galibiyetten bahseder. Bu muzafferiyeti her iki paşanın da eseri olarak gören şair, onların tarih yazdıklarını, kendisinin de bu tarihi vasfetmeye gayret ettiğini anlatır. Bölümün sonunda tarih üzerine ayrı bir manzum parça bulunur. Mehmed Celal'in eserlerinde neredeyse her bölümün sonuna eklemeyi âdet haline getirdiği manzumelerden biri olan bu parça içeriği bakımından diğerlerinden ayrılır. Diğer bölümlerin sonundaki metinler genellikle şahısları veya galibiyetleri övmek için kaleme alınmasına karşın bu manzum parça ile şair, 'tarih' kavramını kendince açıklar ve yorumlar. Mehmed Celal, bu manzume ile adeta tarihe methiye yazar gibidir:

*"Tarih ki mirât-ı vukuât-ı beşerdir
Mirât-ı vukuât-ı beşerdir, pür iberdir
Bir manzumesi dertli, bir levhası şanlı
Bir levhası eğlenceli, bir levhası kanlı
Bir kanlı görülmekte ki ahir nefesinde
Dünyaları meftûn-ı gam hevesinde
Bir şanlı görülmekte ki şemşiri bülende
Âsân görülüyor dehri esir etmek elinde
Gelmiş on iki yaşına İskender'i seyr et
Bir darbede ram eylediği ejderi seyr et
Bir levhada berzen ediyor düşmanı dildâr
Bir levhada berzen ediyor âlemi imar
Bir levhayı işgal ediyor bezm-i esatir
Her şairin eyler bu da efkârını tenvîr
Bir yanda veh-i nevs dalgalar üstünde uyanmış*

*Dilber Flora taze çiçeklerle donanmış
Her taze gönülde Kupidon pareler açmış
...
Tarih bu, meydan görölüyor mahşer içinde
Bir köşesi manzur olur ateşler içinde
O(l) köşeyi işgale gelen merd-i cihangir
Ettirdi bütün askerini düşmana tehsîr
Bu nağmeyi tezkâr edelim bir daha bari
Bu matlayı tekrar edelim bir daha bari
Tarih ki mirât-ı vukuât-ı beşerdir
Mirat-ı vukuat-ı beşerdir, pür iberdir" (s.21-23)*

Tarihi böyle açıklayan şair bu manzumesinde atıfta bulunduğu olaylara dipnotlar ile açıklama getirir. Adeta tarih bilgisini gözler önüne sermek isteyen Mehmed Celal'in bu atıflarına örnek vermek gerekirse şu beyitlere geri dönerek tekrar bakmak gerekir:

*"Gelmiş on iki yaşına İskender'i seyr et
Bir darbede ram eylediği ejderi seyr et" (s.21)*

Eserin yedinci bölümünde savaş tasvirine devam eder. Kanije kalesinin fethini anlatır. Yol, köprü gibi Osmanlı devletinin yol köprü gibi çeşitli eserlerle bölgeyi nasıl imar ettiğini anlatır. Şair, savaşta barutun kullanıldığından da şöyle bahseder:

*"Cephaneye bir nazar bıraktı
Barutunu da refiki yaktı
Birdenbire koptu bir kıyamet
Tahsin olunur, büyük cesaret" (s.27)*

Bu dörtlükte 'Barutunu da refiki yaktı' satırının mef'ûlü mefâ'ilün fâilün veznine uymadığı için eleştirilebileceğini düşünen şair, kendisinin bu satırı vezne uygun olarak 'Geldi barutu refiki yaktı' şeklinde de söyleyebileceğini fakat bunun hoş olmayacağını düşündüğünü bir dipnot ile uzunca ifade eder. Şairin bu üslup kaygısı dikkat çekicidir. Eserin sekizinci ve son bölümünde II. Bayezid'i anlatan bir manzum eser daha kaleme aldığını okuyucusuna müjdeleyen şair, böylece eserine son verir.

Mehmed Celal sade ve akıcı bir dil ile yazdığı bu eserde dönemin siyasal olaylarını anlatır. Bu bakımdan eserde biyografik bilgi sınırlıdır. Zaten şair, yazdığı bu tarihî manzum eserlerin, tarihsel bilgiden noksan olması sebebiyle döneminde çok eleştirilir. Mehmed Celal zaman zaman eserlerinin mukaddimelerinde bu eleştirilere cevap verir. Ancak şairin eleştirilme kaygısı bu eserde diğer eserlerinden daha çok öne çıkar. Tarihi araştırıp öğrenmeden bu manzum eserleri kaleme aldığı yönündeki eleştirilere cevaben tarih üzerine bir manzumeyi bu eserine yerleştirir. Böylece adeta tarihten anladığını anlatmak ister. Ayrıca eserinin bir yerinde manzumenin vezni konusunda da kaygıya düşen şairin kendisini açıklama yapmak zorunda hissetmesi dikkat çekicidir. Bunlardan yola çıkarak Mehmed Celal'in çevresinden gelen eleştirilerden etkilendiğini ve hatta söz konusu eleştirilerin onun yazımında otokontrole sebebiyet verdiği söylenebilir.

26.8.Sultan Bayezid-i Sani

Yahud

Elvah-ı Zafer¹⁹⁵

'Sultan Bayezid-i Sâni Yahud Elvah-ı Zafer' adıyla yayınlanan manzum eser, mukaddime hariç sekiz bölümden oluşur. İç kapakta künyenin yanı sıra Abdülhamid Han'ı metheden şu dördlük yer alır:

"Ömr ü iclâl-i hümayûnunu efzûn etsin.

Dembedem Hazret-i Sultan Hamid'in Allah

Oluyor cümleye ol neyyir-i adlin her gün

Keremi, adaleti, merhameti lutfu penah"

Mehmed Celal, eserine geçmeden önce oldukça uzun bir mukaddime ile önce Allah'a kendisine Osmanlı padişahlarını anlatmayı nasib ettiği için şükreder, sonra manzum olarak yazdığı bu eserlere yöneltilen eleştirileri cevaplar. Bu eleştirilerin mahiyeti eserlerinde tarihî olayları anlatan Mehmed Celal'in kısa sürede, araştırma yapmadan bu eserleri kaleme alması üzerinedir. Şiirin her zaman yazılamayacağını söyleyen şair, ilham geldiğinde şiir yazılabileceğini aksi takdirde yazılanın şiir olmayacağını belirtir. Fatih Sultan Mehmed için yazdığı eserin mukaddimesinden alıntı yaparak daha önce de bu konuyu belirttiğini söyleyerek kendini savunur. 17 Haziran 1307 tarihli bu mukaddime bir savunma halini alır.

Bu savunmanın ardından eserin ilk bölümü başlar. Eserin ilk bölümünde Sultan Bayezid'i anlatan şair onu kudretiyle över. Bu konuyu şair şu şekilde ele alır:

"Odur dünyaları zabt eyleyen er

Odur dünyada asker oğlu asker " (s.11)

...

"Evet Allah için er oğlu bir er

Bu da Fatih gibi şanlı cihangir" (s.12)

Mehmed Celal, II. Bayezid'i 'Sultan Selim'e bir numune ', Sultan Süleyman gibi şanlı', 'Yıldırım gibi cihanı titreten', 'Sultan Mehmet'in nişanı', olarak

¹⁹⁵ Mehmed Celal, **Sultan Bayezid-i Sâni Yahut Elvah-ı Zafer**, (İst: Kasbar Matbaası, H.1308 / M. 1891)

niteledikten sonra bölümün sonuna ona karşı hislerini ifade eden başka bir manzum parça ilave ettikten sonra ikinci bölüme geçer. Bu bölümde Sadrazam Davud Paşa'nın komutanlığında Osmanlı askerinin Mısır'a girişini anlatır. Komutanlık görevinin daha sonra Hadım Ali Paşa'ya devredildiğini söyler. Şair, padişahın kudretine vurgu yaparak onun düşmanı nasıl yendiği anlatır. Bölümün sonunda padişahı şu dörtlülle vasfeder:

*"Sensin bu cihanda bir cihangir
Ey Hazret-i Bayezid-ı Sani
Şemşirini gösterip cihana
Ram eyledin işte bir cihanı" (s.15)*

Mehmed Celal, II.Bayezid'in kudretini böylece okuyucusuna aktardıktan sonra eserin üçüncü bölümünde onun görevlendirdiği Yakup Paşa'nın Macaristan'da kazandığı başarıyı anlatır. Eserin devamında şair bir askerin rüyasına geniş bir şekilde yer verir. Asker vezire rüyasında gördüğü kadını şöyle anlatır:

*"Şefik-i tasvirine benzer yanaklar
Şefikten kopma bir gonca dudaklar
Yüzünde nur uçar mehtaba benzer
Münevverdi münevver şanlı dilber!" (s.19)*

Asker rüyasında gördüğü böylece anlattıktan sonra vezir rüyayı yorumlar. Vezire göre bu rüya onların zafer kazanacaklarını gösteren bir alamettir. Eserin bundan sonraki bölümünde şair, II. Bayezid'in döneminde pek çok yerin Osmanlı topraklarına dâhil edildiğinden bahseder. Eserin altıncı bölümünde Mehmed Celal, hicrî 905 yılında (M.1499/1500) Venedik ile yapılan savaşı tasvir eder. Osmanlı sınırlarına tecavüz eden Venediklilerin, donanmayı yaktığını da söyleyerek savaşın sebebini belirten şair, Almanya, Napoli, İngiltere, Fransa, İspanya, Lehistan, Macaristan kuvvetlerinin Venedik'e yardım ettiklerinden bahseder. Bu sırada sekiz devlete karşı savaşan Osmanlı donanmasının başında bulunan Kemal Reis'i över. Donanmanın sekiz devleti yenerek tarih yazdığını söyleyen şair, bu destansı zaferi bir dörtlülük ile anlatarak eserin bu bölümünü sona erdirir.

Mehmed Celal, eserin devamında II. Bayazid'in kudretli bir padişah olmasının yanı sıra çok başarılı bir şair olduğuna değinir. Şair, okuyucusuna döneminin pek çok şairini saraya toplayan padişahın şiirlerinden örnekler sunar. Daha sonra dipnot olarak II. Bayezid'e nazire yazan şairlerin beyitlerini veren şair bu beyitlerin kime ait olduğu bilgisini de verir.

Eserin sekizinci ve son bölümünde şair, '*Hüdavendigâr Gazi yahud Fetihler ve Kosova Sahrası*' eserini yazdığını okuyucusuna haber verir. Şair, sade ve akıcı bir dil ile yazdığı eserine böylece son verir. Bu eseriyle Mehmed Celal, II.Bayezid dönemine ait olayları çok detaylarına girmeden anlatır. Eser daha ziyade II.Bayezid'i methetmek için yazılmış gibidir.

26.9.Hüdavendigâr Han Gazi

Yahud

Fetihler Kosova Sahrası ¹⁹⁶

Mehmed Celal'in kaleme aldığı eser, hicrî 1308, miladî 1891 yılında Kasbar Matbaası tarafından yayınlanır. Şairin "*Hüdavendigâr Gazi yahud Fetihler ve Kosova Sahrası*" adını verdiği bu eseri ile Osmanlı Devletinin üçüncü padişahı olan I.Murat döneminde yaşanan olayları anlatır. Eser, mukaddime hariç on bölümden oluşur. Eserin mukaddimesinde şair, I.Murat döneminde Osmanlı'nın Avrupa'ya karşı aldığı zaferlerin, yaşanan diğer olayların değil sadece Kosova savaşını bile anlatmaya yazdığı şiirlerin kifayet edemeyeceğini belirtir. Şairin yazdığı 24 Haziran 1307 bu mukaddime eserde sadece Kosova Savaşının anlatılacağına sinyallerini verir. Zaten şair mukaddimenin sonunda bunları '*Kosova Sahrası daha güzel yazılabilirdi!*' diyecek olanlar için yazdığını da belirtir. Böylece gelecek eleştirilere karşı önceden kendisini savunmuş olur.

Mehmed Celal eserin birinci bölümünde, I.Murat'ın hayata gelmesine vesile olan iki insanı okuyucusuna hatırlatır: Orhan Gazi'nin Nilüfer Hatun'a nasıl âşık olduğunu anlatır. Daha sonra Hüdavendigâr Han ile Süleyman Paşa'nın onların oğulları olduğunu belirtir. Hüdavendigâr'dan önce kardeşi Süleyman Paşa'nın ne denli kudretli bir Osmanlı serdarı olduğu konusuna değinir. Süleyman Paşa'yı metheden satırların sonunda onun ölümüne ve bu ölümün Orhan Gazi'ye olan etkisine değinir. Evladını kaybeden bir babadan yola çıkan şair, bu satırlar ile felsefi sorgulamalar yapar:

*"Hikmet-i Yezdan'a şaşanlar heman
Böylece feryada gelir bir zaman
Tarifi için uğraşılmamıştır
Dünya nedir? Anlaşılmamıştır.
Bir Nefî mi var şu hakdanın
Var mıdır lüzumu asumânın
Afaka düşen zalam-ı müthiş
Versin niye kalbe karşı lerziş*

¹⁹⁶ Mehmed Celal, *Hüdavendigâr Gazi yahud Fetihler ve Kosova Sahrası*, (İst: Kasbar Matbaası, H.1308 / M.1891)

*Lazım mı idi bu subh-ı pürnûr
Elzem mi idi bu leyl düçar
İnsan burada demez mi nagah
Dünyayı niçin yarattı Allah?
Sorsan bunu zat-ı izzetinden
Derler sana: Sorma hikmetinden" (s.7-8)*

Şairin bu sorgulamaları sekiz bentlik bir manzume ile devam eder. Bu manzumenin her satırının sonunda 'Derler sana sorma hikmetinden' mısraı tekrarlanarak ahengi sağlayan şair, eserin birinci bölümü bu şekilde kişisel sorgulamaları ile tamamlar.

Eserin ikinci bölümünde Mehmed Celal, Orhan Gazi'nin ölümünden sonra I.Murat'ın tahta çıkışı ve tahta çıktıktan sonraki icraatlarını anlatmaya başlar. Hüdavendigâr Gazi'nin ahilere danışarak ve ulemanın fikirlerini alarak Karamanoğullarına savaş açtığını aktarır. Rumeli'nin ve Ankara'nın fethine değindikten sonra Sultan Murat Han'ın ağzından şu gazeli söyler:

*" Olur, askerim dehre dehşet nisar
Hüdavendigârım, hüdâvendigar,
Görürse beni Zal ve Afrasiyab
Görürse beni Rüstem-i rüzgâr
Olur cümlesi derd içinde zebûn." (s.17)*

Mehmed Celal eserin üçüncü bölümünde Hüdavendigâr'ın Rumeli'de yaptıkları anlatır. Bu anlatımında padişahın gücü öne çıkarır. Onun Edirne'ye ordularını gönderişini şöyle anlatır:

*"Kendisi kâfi idi bir dehr için
Yolladı üç orduyu bir şehir için" (s.18)*

Bölümün sonunda I.Murat'ın askerlerine hitaben yaptığı bir konuşma kurgulayan şair, beşer satırdan oluşan beş bent halinde okuyucuya sunduktan sonra eserin dördüncü bölümüne geçer. Bu bölümde şair, I.Murat'ın Edirne'yi işgal etmesinden rahatsız olan V.Urbanus'un Hristiyan âlemini kışkırtarak savaşa sebebiyet verdiğini anlatır. Sırp Sındığı denilen yerde düşmanın yenildiğini belirtir.

Sırp Sındığı savaşını böylece anlatan şair, bu başarıda I.Murat'ın övgüyü hak ettiğini düşünür. Askerlerinin bu konuda Hüdavendigâr'ı meth etmeleri gerektiğini söyleyen şair, şu dörtlülle kendisi bu işi yapar:

*"Âlemi lerzan eder serdarımız
Düşmanı talan eder serdarımız
Saldı ateş dehşetiyle magribe
Maşrıkı rahşan eder serdarımız" (s.22)*

Bu satırlar ile I.Murat'ı anlatan şair, eserin beşinci bölümünde Osmanlı askerlerinin Hristiyanlarla giriştikleri savaştan galip çıktığını belirtir. Böylece Çirmen, Yanbolu, Aydos, Karinabad, Kırk Kilise, Pınarhisar, Vize, Süzebolu'nun fethini anlatır. Sonraki bölümde ise şair, Lala Şahin Paşa'nın Sırp Krallığına hücumu anlatır. Bu hücum üzerine Sırp Kralının, Bulgar Kralından yardım istediğini belirtir. Osmanlı kuvvetlerinin Kara Halil Hayrettin Paşa'nın komutanlığında savaşa girdiğini hatırlatır. Bu savaş sırasında Evronos Bey'in de askerin başında bulunduğu değinir. Bu komutanlar ile nice şehrin esir alındığını ve Boğdan voyvodası ile Slav prensinin esir düştüğünü anlatır.

I.Murat'ın Beyşehir, Akşehir, Seydişehir ve Isparta'yı mülküne katarak Timurtaş Paşa'yı veziri yapmasını yedinci bölümde aktaran Mehmed Celal, Sofya'nın fethine de değinir. Sultan Murat'a yazılmış bir methiyesini bu bölümün sonuna yerleştiren şair, eserin sekizinci bölümünde Sırp, Boşnak ve Bulgarların ittifak kurarak Osmanlı'ya karşı geldiklerini anlatır. Bulgar kralı Sisman'ın esir edildiğine değinir. Dokuzuncu bölümde Kosova Sahrasında gerçekleşen Arnavut, Hersek, Macar, Eflak hükümdarlarının Sırp, Boşnak ve Bulgarlarla birlikte Osmanlı'yla olan savaşı anlatır. Bölümün sonunda Hüdvendigar Gazi'ye ait olduğu bir dipnot ile belirtilen şu manzume yer alır:

*"Ab-ı ru-yi Habib-i Ekrem için,
Kerbela da revân olan dem için,
Şeb-i âşıktâ ağlayan göz için,
Şeb-i firkatte sürünen yüz için.
Ehl-i derdin dil-i hazini için,
Cana tesir eden enin için
Eyle Ya Rabbi lütfunu hemrah*

Hıfzını eyle bize peşt ve penah (s.35)

Hüdavendigâr Murat Han'ın kaleme aldığı bu manzumeden sonra eserin başka bir bölümüne geçen şair, Kosova Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin hükümdarının başına gelenleri anlatmaya başlar. I.Murat'ın savaş alanında şehit düşmesini anlatır. Osmanlı askeri başta olmak üzere tüm Osmanlıların nasıl yeise gark oldukları anlatır. Bölüm sonunda şair, Osmanlıların bu yasını dile getiren bir manzumeye yer verir: *"Ey cihan! Ağla, gurub etti cihandan mahın"* satırı ile başlayan bu manzume ile Bu bölümün başlaması ile Hüdavendigâr Murat Han'ı anlatmayı tamamlar. Şair açtığı son bölümde Çelebi Mehmed Han üzerine bir eser kaleme alacağını okuyucusuna şu şekilde haber vererek esere son verir:

*"Şiir ile arz etmek için halini,
Adlini, ikbalini, iclalini,
Vasf ile tenvir-i canan eyledim
Başka risalemde beyân eyledim." (s.40)*

Mehmed Celal'in I.Murat dönemi olaylarını anlatmak için kaleme aldığı bu eserde anlatıdaki akıcılık, neredeyse her bölümün sonuna eklenen manzumeler ile sekteye uğrar. I.Murat dönemine ait olayları anlatmak gayesi ile yola çıkan şair, söz konusu manzum parçalardan dolayı maksadının dışına çıkar. Dönemin olayları bu manzumeler arasında kaybolur.

26.10.Çelebi Sultan Mehmed

Yahud

Müceddid-i Devlet¹⁹⁷

Mehmed Celal'in kaleme aldığı eser, hicrî 1309, miladî 1892 yılında Kasbar matbaasında yayınlanır. Mehmed Celal'in "*Çelebi Sultan Mehmed yahud Müceddid-i Devlet*" adını verdiği eser, I.Mehmed dönemi olaylarını anlatır. Mukaddime hariç on bölümden oluşan eserin mukaddimesinde şair, eserin yayınının gecikmesinden dolayı okuyucusundan şöyle özür diler:

"Yazmakta olduğum manzum Osmanlı tarihine ait müceddid-i devlet Sultan Mehmed-i Evvel Hazretlerine dair olan bu risalenin tehir-i neşrinden dolayı karain-i kiramdan afvlarını temenni eder ve bundan böyle şu külliyyatın muntazaman tahririne gayret edeceğimi arz eylerim." (s.2)

22 Kanun-ı Sani 1307 tarihli mukaddimenin devamında şair, okuyucusuna Osman Gazi üzerine yazdığı eserin gördüğü ilgi için teşekkür eder. Çünkü o günlerde eserin nüshaları azalmış, ikinci kez yayınlanması gündeme gelmiştir. Böylece eserin mukaddimesini tamamlayan şair, birinci bölüm Çelebi Mehmed'in Timurlenk'e karşı açtığı savaştan bahseder. Çelebi Mehmed'in tek düşmanının Timurlenk olmadığını belirten şair, Kastamonu hâkimi İsfendiyar'ın da o zamanlar sultana düşman olduğunu söyler. Düşmanlarını alt eden Çelebi Mehmed için kaleme aldığı bir methiyeye bölümün sonunda yer verir.

Eserin ikinci bölümünde şair, Timur ile I.Mehmed'in aralarındaki husumeti ve Timur'un o dönem Osmanlı'ya karşı tutumunu detaylı şekilde anlatır. Kara Devletşah'ın Çelebi Mehmed'e karşı Timurlenk'e bağlı hareket ettiğinden de bahseder. Timur ve I.Mehmed arasında cereyan eden savaşlar sırasında gözüne ok isabet etmesiyle Çelebi Mehmed'e bir marazın yadigâr olarak kaldığından söz eder.

Mehmed Celal, eserin bir sonraki bölümünde I.Mehmed'in İnkisar kalesini ele geçirmesini anlatır. Şair, bu başarı nezdinde Osmanlıların başarısına methiyeler yazarak eserde yer verdikten sonra Çelebi Mehmed'in azametinden korkması gereken düşmanın, kibirlerine aldanarak isyan ettiğinden bahseder. Çelebi Mehmed'in bu

¹⁹⁷ Mehmed Celal, *Çelebi Sultan Mehmed yahud Müceddid-i Devlet*, (İst: Kasbar Matbaası, H.1309 / M.1892)

isyanı başarıyla bastırıldığını anlatır. Çelebi Mehmed'in karşısına çıkan güçlükleri yenmekte gösterdiği başarıdan bahseder.

Eserin yedinci bölümünde Mezid Harami'nin başlattığı isyan anlatan şair, Çelebi Mehmed'in isyanı bastırmak için Bayezid Paşa'yı görevlendirdiğinden bahseder. Bu sayede düşman karşısında büyük bir başarıya daha imza attığını söyler. Bölümün sonunda Çelebi Mehmed methetmek için şu satırlara yer verir:

"Şayeste denilse sana bir neyyir-i rahşan

Ey şah-ı cihangir

Tığın oluyor düşmana karşı yine taban

Ettin onu teshir" (s.15)

Eserin sekizinci bölümünde şair, Eflâk'ın isyan etmesi sonucunda Çelebi Mehmed'in oradaki isyanı da bastırarak Eflak hâkimini kendine tabi hale getirmesi konu eder. Eflâk seferi sonrasında I.Mehmed'in Yergöğü kalesini yaptırdığından söz eden Mehmed Celal, onun ayrıca Yeni Sala, İsakçı kalelerini imar ettirdiğinden de bahseder. Bölümün sonunda yine sultana övgü için yazılmış bir manzume bulunur.

Bu manzumeden sonra başlayan dokuzuncu bölümde şair, Engürüs kalesini işgal eden kralın Çelebi Mehmed'den barış rica etmesinden bahseder. Çelebi Mehmed'in bu ricayı kabul ettiğini belirten şair bunları anlatırken onun yüce gönüllüğünü göstermek ister gibidir. Mehmed Celal eserin onuncu ve sonuncu bölümünde okuyucusuna II. Sultan Selim'i anlatan bir kitap yazdığını haber vererek eseri tamamlar.

Mehmed Celal, bu eserde kaleme aldığı tüm bölümlerin sonuna methiyeler ekler. Ancak eserdeki bu durum öyle bir hal alır ki, eseri süslemekte araç olarak kullandığı manzumeler, süslediği anlatımı gölgeler. Mehmed Çelebi saltanatı dönemi olayları, manzum parçalar arasına sıkışıp kalır. Anlatım bu parçalar arasında boğulur. Bu sebeble Çelebi Mehmed'in hayatına dair elde edilebilen biyografik bilgiler oldukça sınırlı kalır.

26.11.Sultan Selim-i Sâni

Yahud

Muzafferiyet¹⁹⁸

Mehmed Celal'in bu eseri önsöz hariç yedi bölümden oluşur. Mesnevi biçiminde yazılmış eserde, II.Selim'in hükümdarlığı dönemini konu eder. Şair, eserin mukaddime bölümünde daha önce yayınladığı '*Sultan Mehmed-i Evvel Yahud Müceddid-i Devlet*'in mukaddimesinde Osmanlı tarihi diye yazdığı bu eserleri yazmayı meşguliyetlerinden dolayı ertelemeyeceğine dair okuyucusuna verdiği sözü sabahları iki saat çalışmak suretiyle iki günde yazmış olduğu bu eserle tuttuğundan bahseder. Ayrıca 'tevfik-i Hüda-i refik' olduktan sonra bu eserlerin her birini daha detaylı olarak tekrar yazacağını vaad eder. Bundan başka daha önce okuyucusuna yazma sözü verdiği 'Eşâr-ı Selâtin'in sonuna meşhur Osmanlı kahramanları ile ilgili maceraları manzum bir şekilde ekleyeceğini de haber verir.

Böyle bir mukaddimeden sonra başlayan eserin birinci bölümünde şair, Sultan Selim'i tanıtır. Onun Kanûni'nin oğlu olduğunu belirttikten sonra, Kanuni'den sonra tahta geçen Sultan Selim'in döneminde yaşanan olaylardan bahseder. Eflâk, Mora, Trablusgarb, Yemen ve Basra'daki ayaklanmaların bu dönemde çıktığından bahseder. Mehmed Celal eserinin ikinci bölümünde olayları detaylandırarak II. Selim döneminde Mora ve Trablusgarb'ta cereyan eden savaşları anlatır. Mora ve Trablusgarb'a donanmaların gönderilmesi üzerine Basra valisinin Osmanlı'ya bağlılığını bildirdiğinden bahseder. Bölümün devamında savaş tasvirleri yapan şair, o dönemde yaşananların çok kanla sonuçlandığından bahseder. Savaşın iki yıl sürdüğünü söyleyen şairin anlatımlarında savaşın heyecanını okuyucusuna aktarma isteği göze çarpar:

*"Bir tasvir edip de kavgâyı
Gör nasılmış cihan heyecânı
Su gibi kan akar akar çağlar
Sanki şiddetle ağlıyor dağlar" (s.11)*

¹⁹⁸ Mehmed Celal, *Sultan Selim-i Sâni Yahud Muzafferiyet*, (İst.: Kasbar Matbaası, H.1309 / M.1892)

Bu satırların devamında şair, okuyucusuna '*Düşün Allah için nasıl bir cenk*' diye sorarak savaşı tasvire devam eder. Bölüm sonunda bir dördlük ile II.Selim'i öven şair, '*Sana hayran olur İskenderler*' diyerek ona hayranlığını da dile getirir.

Eserin üçüncü bölümüne gelindiğinde ise konu değişir ve şair, Kıbrıs'ın fethini anlatmaya başlar. Osmanlı'nın Kıbrıs'ın fethi için ne şekilde hazırlandığını aktarmak isteyen şair, vezir Piyale Paşa'nın düşmana karşı gönderilen donanmanın başına geçirildiğinden bahseder. Lala Mustafa Paşa komutasında olan donanmanın Limasol limanına çıkarıldığını belirten şair, öncü kuvvetlerin başındaki Lala Mustafa Paşa'nın Lefkoşa kalesini yedi hafta süren bir kuşatmanın ardından aldığını söyler. Kıbrıs'daki Lefkoşa kalesinin alınışı anlatır. Bölümün sonunda Kıbrıs'daki başarılarından dolayı iki paşayı da meth eden şu beyiti kaleme alır:

*"Biri sahraları tıgıyla kırdı gark-ı hûn etti
Biri deryaları ateş ile ezdi zebûn etti " (s.14)*

Mehmed Celal eserin dördüncü bölümünde II. Selim döneminin başka bir olayına geçer. İspanya'nın Tunus'a doğru gelmesi üzerine görevlendirilen Kılıç Ali Paşa'nın Tunus Seferinden bahseden şair, Paşa'nın savaşarak İspanya kuvvetlerini Arnavutluğa gönderdiğini anlatır. Paşa'nın Sobut Ülgün ve Bar kalelerini ele geçirdiğini söyler. Papanın teşvikiyle Şarıklen'in oğlunun Kılıç Ali Paşa komutasındaki güçlerle nasıl savaştığından bahseder. Bölümün sonunda Kılıç Ali Paşa için beş dördlük halinde yazılmış bir methiye yer alır. Bu methiyede Paşa'nın savaş kabiliyeti ve zekâsına övgü söz konusudur:

*"Olsa artık çok mudur manende-i Haydar Ali
Eyledi düşmanları tedhiş ser-tâ-ser Ali
Böyle bir şanlı Ali Paşa olur mu her yiğit
Söyleyin Allah için Haydar olur mu her yiğit" (s.21)*

Esere devamen yazılan beşinci bölümde Mehmed Celal, Kılıç Ali Paşa'nın ertesi yıl düşman kuvvetlerine tekrar saldırdığını ve Venedik kuvvetlerini yenilgiye uğrattığını anlatır. Bu bölümde bahsedilen çatışmalar Kılıç Ali Paşa'yı medheden satırların gölgesinde kalır. Bölümün sonuna yine Paşa'yı konu alan bir bent yerleştiren şair, eserin altıncı bölümünde ise padişahın asker sevk ederek çeşitli

savaşlarda düşmanları nasıl yenilgiye uğrattığı mevzu eder. Lehistan'a da sefer düzenlediğinden bahseder. Elçilerin aman dilemek için Osmanlı'ya geldiğini Selim Han'ın büyüklük göstererek onları affettiğini anlatır. Bölümün sonunda II. Sultan Selim'e methiye vardır. Bu methiyede şair, padişahı düşmanlarını dize getirmesi ve cesareti bakımından över.

Eserin yedinci ve son bölümünde Mehmed Celal, IV. Murat'ı över ve onun için de bir eser yazdığını okuyucusuna haber vererek eserini sonlandırır. Eser II. Selim'in hâkimiyet dönemi içerisinde düzenlediği seferleri anlatır. Ancak şair, II. Selim'i Lala Mustafa Paşa, Kılıç Ali Paşa ve Piyale Paşa'nın askeri zaferlerinin gölgesinde bırakmıştır. Ayrıca eserde II. Selim'in dönemin padişahı olmaktan başka bir etkinliği yok gibidir. Bu bakımdan eser, II. Selim'in hayatı hakkında bilgi vermekten çok uzaktır. Öyle ki padişahın yaptığı seferlerdeki etkinliğini aktarmak bakımından bile eserin nâkıs olduğu söylenebilir. Mehmed Celal'in bu eserde II. Selim döneminde yaşanan olumsuzluklardan bahs etmemesi dikkat çekicidir. Şair eserinde İnebahtı Deniz Muharebesinde Osmanlı'nın aldığı yenilgiden bahsetmez.

26.12.Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir Yahud Zamanımız

Osmanlı Üdeba ve Muharririni:

Ahmed Rasim Bey¹⁹⁹

Türk Edebiyatının değerli ismi Ahmed Rasim'in hayatını anlatan bu küçük hacimli eser, Mehmed Celal tarafından kaleme alınarak 1901 yılında Kasbar Matbaası tarafından yayımlanır, 1902'de ise eserin ikinci baskısı yapılır. Ahmed Rasim henüz hayatta iken yayınlanan eser, ikili arasındaki dostluğun bir ürünü olmalıdır. Çünkü Ahmed Rasim 'Muharrir, Şair, Edib' isimli anılarında Mehmed Celal ile dostluğundan bahseder ve onu anlatır.

Eserin iç kapağından sonra Mehmed Celal'in ve Ahmed Rasim'in resimleri yer alır. Yazar, eserin başında Ahmed Rasim'i okuyucusuna şu şekilde takdim eder:

"Gözyaşları hiç bir zaman olmaz ki, kalemim 'gözyaşları!'... kelimelerini yazarken zihnime 'Ahmed Rasim' ismi vürûd etmesin. Kendine mahsus bir üslub-ı güzîn ile yazılan bütün eserlerinde hüsnün girye-yi hakikasını irâe eden Rasim Bey, son asrın yetiştirdiği muharirin-i Osmaniye'nin serefrâzânından bir edib-i rikkat-perverdir." (s.7)

Anlattığı şahsa hayranlığı dikkat çeken yazar, 'Kitabe-i Gam müellifi' olarak nitelediği Ahmed Rasim'in Gecelerim adlı eserinde çocukluk günlerini masumane bir dille tasvir ettiğini söyler. Okuldan kaçtığını, yediği dayakları anlattığı satırların kâh ağlanarak kâh gülünerek okunduğundan bahseder. Ahmed Rasim'in Darüşşafaka'ya girdiği zamanı anlatırken, onun annesinin kapıda, kendisinin ise içeride nasıl bir üzüntü duyduklarını belirtir ve bunları okuyan kişinin gözlerinin yaşarmamasının mümkün olmadığını söyler. Darüşşafaka'da geçirdiği ilk günleri anlatan Ahmed Rasim'in eserine yansıyan hüznü anlatan yazar, daha sonra Gecelerim eserinden naklen Rasim'in duygularını yansıtmaya çalışır. Anneden uzak kalmanın verdiği hüznü ve kavuşmanın heyecanını Rasim'in anlatımı ile verir. Okul yıllarında yaşadığı ilk aşkı onun anlatımından okumak gerektiğini söyler.

Ahmed Rasim'in Ahmed Mithat için beslediği samimi duyguları her eserinde dile getirdiğini belirtirken Ahmed Mithad Efendi Hazretleri diye bahsetmesi dikkat

¹⁹⁹ Mehmed Celal, **Teracim-i Ahvâl-i Meşâhir Yahut Zamanımız Osmanlı Üdebâ ve Muharririni: Ahmed Rasim Bey**, (İst: Kasbar Matbaası, H.1318 / M. 1900)

çekicidir. Ahmed Rasim'in adı yerine eserleri vasıtasıyla oluşturduğu sıfatları kullanır. 'Leyâl-i İztırab müellifi', 'Gecelerim müellifi' gibi.

Ahmed Rasim'in, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde çalışmaya başlamasını anlatan yazar, onun ilk hevesle bir makaleyi bir haftada tercüme ettiğini aktarır. Daha sonra Ahmed Rasim'in bazı eserleri kısaca tanıtır ve değerlendirir. Eserdeki kısa bilgilendirmeleri kast ederek bunları şöyle izah eder:

" 'Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir'i teşkil eden şu külliyyatda 'ihtisar' dahi maksadımız olduğundan Rasim Bey'in ancak bir kaç eserinden bahsedebileceğiz." (s.12)

Mehmed Celal, Ahmed Rasim'in önce hikâyeyi tecrübe ettiğini ve '*İlk Sevgi*' hikâyesini yayınladığını söyler. Birtakım eleştiriler olsa da bunun tecrübesizliğine verilebileceğini söyleyerek bu kusurları hoş görür. Onun kendisini '*Edebiyat-ı Garbiyeden Bir Nebze*' adlı eseriyle isbat ettiğini ifade eden Mehmed Celâl için belli ki '*Kitabe-i Gam*'ın yeri ayrıdır. Yazarın bu eserinden başka bir şevkle bahseder. '*Endişe-i Hayat*'ın konusunu anlatır. Daha sonra '*Leyâl-i İstırab*' adlı eseri de ele alır. Bu eseri ele alırken Ahmed Rasim'in kadına bakışını anlatır ve kadını anlayışını över:

" ...Bana kadın ne demektir? diye bir sual varid olsa Rasim'in eserlerini okuyunuz! diye cevap veririm. Sonra da bir mutad:

'Kadınlık anlaşılmaz, hal olunmaz bir muammadır, derim.' " (s.18)

Mehmed Celâl, '*Gam-ı Hicran*'ın konusunu da anlatıktan sonra okuyucu ile samimi bir konuşma yapar gibi havada şunları söyler:

"Mevzu pek sade buluyorsunuz; değil mi? Eseri dikkatle okuduğunuz zaman yanıldığınızı itiraf edersiniz." (s.19)

Bir taraftan yazarın eserlerini anlatıp diğer taraftan fikirlerini okuyucuya sunan yazar '*Biçare Genç*'in konusunu da anlatır. Ahmed Rasim'in üslubunu aktarmaya çalışan yazar, onun tabiat tasvirindeki maharetini, '*Maişiyet*' romanının mukaddimesinden yaptığı uzun bir alıntı ile ispatlamaya çalışır. Daha sonra '*Bir Sefile'nin Evrâk-ı Metrukesi*'ni okuyucusuna şöyle tavsiye eder:

"Bu eserdeki bedia-yı hissiyeyi, tabiatı, her sahifesinde inkişaf eden gözyaşları -velev mufassalan olsun- tarif için kalbimde tahammül yoktur. Vekayi-yi hissiyeyi asar-ı saireye tercih edenlere bu güzel eseri de okumalarını tavsiye ederim." (s.22)

Ahmed Rasim'e ait '*Güzel Eleni*'nin de konusunu aktardıktan sonra bu eserin Fransızcaya tercüme edildiği bilgisini veren Mehmed Celal '*Kitabe-i Gam*'ın taklidi mümkün olmayan eserlerden biri olduğunu ifade eder. "'*Kitabe-i Gam*' yalnız Ahmed Rasim'dir." ifadesini kullanır. Edebiyat tarihimizde '*Ömr-ü Edebî*' ve '*Kitabe-i Gam*'ı başka bir yere koyduğunu belirten yazar, Ahmed Rasim'in '*Ömr-ü Edebî*'yi yazarak edebiyatımıza büyük bir hizmette bulunduğunu söyler. Yazarın '*Asker Oğlu*' isimli eserinden de bahsettikten sonra şu paragraf ile Ahmed Rasim'in edebiyatımız için önemine vurgu yaparak eserine son verir:

" Elhasıl, Ahmed Rasim Bey, bu edib-i muhterem birçok gazetelerin ser-muharirliklerinde bulunarak, emsalinden ziyade ibraz-ı mesai etmiş ve servet-i asarıyla kitabhane-yi milliyemizi tezbir eylemiştir. Halik-ı levh-i kalem sâynı müşekür etsin. " (s.24)

Mehmed Celal, bu eserinde kısaca Ahmed Rasim'i tanıtmaya çalıştıysa da eser, yazarın hayat hikâyesinden ziyade eserlerini ele alır. Hatta hayat hikâyesini neredeyse hiç ele almadığını da söyleyebiliriz. Eser, Ahmed Rasim'in eserlerinin konularının anlatımı ile Mehmed Celal'in bu eserler üzerine yaptığı öznel değerlendirmelerinden oluşur diyebiliriz.

27.FAİK REŞAD'IN BİYOGRAFİLERİ

Asıl adı Ahmed Reşad olan yazar, 1851-1914 yılları arasında yaşar. Anne tarafından dedesi İhya Efendi'nin Kabasakal'daki konağında doğan Faik Reşad, Sultan Ahmed Sıbyan Mektebi'nde Kuran-ı Kerim'i hatmettikten sonra İrfaniye Rüştîyesi ve ardından Bezm-i Âlem Valide Sultan Rüştîyesinde eğitimine devam eder.²⁰⁰

Bâb-ı Seraskerî Muhasebe kalemine kısa süre çalıştıktan sonra Seraskerlik dairesi'nde kâtip yamağı olarak çalışmaya başlayan yazar, bu işten sonra anne tarafından dedesi İhya Efendi vasıtasıyla Divan kaleminde çalışmaya başlar ve burada aldığı Faik mahlasını benimseyerek kullanır. Edebiyat camiasında Faik Reşad olarak tanınan yazar, Divan kaleminde çalıştığı yıllarda Farsça ve Arapça dersleri alır. Divan kaleminden sonra Evrak Odası Mektubî Kaleminde çalışan yazar, ayrıca Trablusgarb ve Humus Tahrirat Müdürlüklerinde bulunur. 1882'de Diyarbakır maarif müdürlüğüne tayin edildikten sonra Van'a tayin edilen Faik Reşad daha sonra Yanya maarif müdürlüğüne atanır. 1888'de görevden azledilerek İstanbul'a döner. Bu tarihten sonra Matbuat-ı Dahiliyye mümeyyizi daha sonra serhalife, müdür muavini, Meşrutiyetin ilanını takip eden dönemde Takvim-i Vekayi müdürü olarak görev yapar.²⁰¹

Şinasi, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik, Recaizade Mahmud Ekrem, Ahmed Mithad ile mesai harcayan Faik Reşad; Muallim Naci, Şeyh Vasfi, Andelib Esad, Müstecabizâde İsmet, Mehmed Celâl, Harputlu Hayri ve Üsküdarlı Talat gibi isimleri tanır ve onlarla zaman geçirir.²⁰²

²⁰⁰ Süheyla Yüksel Seçkin, **Faik Reşad'ın Hayatı ve Eserleri**, Dan: Doç. Dr. Alemdar Yalçın, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1997), 16

²⁰¹ **Age**, 18

²⁰² **Age**, 25-26

1911'de Kadastro Mektebi'nde kitabet ve İnas Sultanîsinde edebiyat muallimliği yapan Faik Reşad, 1912'de Darü'lfünûn-ı Osmanî Tarih-i Edebiyat muallimliğine tayin edildiyse de bu görevden de alınır. İshak Paşa yangınında yani 1912 yılında evi yanınca kütüphanesini kaybeden Faik Reşad bu durumdan çok bedbaht olur. Bu yangında bir bölümü Nevsâl-i Osmanî'de yayınlanan Tarih-i Matbuat-ı Osmaniye isimli eseri de yanar. Faik Reşad 1914'de vefat ederek Göztepe'deki Sahra-yı Cedid Kabristanına gömülür.²⁰³

Yazı hayatına Hariciye Mektubî kaleminde görev yaptığı sırada Hakayikü'l Vekayi gazetesinde yazdığı gazetenin yeni edebiyata ağırlık verilmesi gerektiğini savunan bir yazı ile giren yazar, bu yazı sebebiyle yeni edebiyat taraftarı olarak algılanır ve bu vesile ile tanınır. Bu yazısı sayesinde Namık Kemal ile de tanışan Faik Reşad, sonraları Muallim Naci ile tanışarak eski edebiyat taraftarları arasında anılmaya başlar.

Medeniyet ve Şark gazetelerini yayımlayan hatta Takvim-i Vekayi'de müdürlük de yapan Faik Reşad, pek çok gazetede çalışır. Basına ilgi duyan yazar Tarih-i Matbuat-ı Osmaniye'yi yazar ancak bu değerli eser yangında yok olur. Resimli Gazete, Mürüvvet, Envâr-ı Zekâ, Hazine-i Fünûn, Mektep, Malumat, İrtika, Musavver Terakki, Terakki, Musavver Devr-i Cedid, Ümmet, Hamiyet, Marifet, Nevsal-i Asr, Nevsal-i Osmanî, Servet gibi süreli yayınlarda çeşitli görevler alan yazar, bu süreli yayınlarda Reşad, Reşad Faik, İhya Efendi Hafidi Reşad, A.Reşad, A.Faik gibi çeşitli imzalar kullanır.

Faik Reşad'ın eserleri şöyle sıralanabilir: *Gencine-i Letâif* (1872), *Numune-i Şiir ve İnşa* (1884), *Gülzâr-ı Edeb yahud Eş'ar-ı Müntahabe* (1887), *Aristonous* (1889), *Ameli ve Nazarî Talim-i Kitabet yahud Mükemmel İnşa* (1890), *Ümid Yahut Bir Katilin Akıbeti* (1890), *Yeni Letaif-i İnşâ yahud Muharerat-ı Nadire* (1890), *Talim-i Kitabet* (1891), *Rehber-i İmlâ yahud Esmâ-i Türkiyye* (1891), *Camiiü'l-İber* (*Mecâimu'l-İber*) (1891), *Rık'a Meşki Mecmuası* (1892), *Fenn-i İnşa* (1892), *Eslâf* (1893), *Mükemmel İnşa* (1896), *Teracim-i Ahval-i Meşahir* (1896), *Nümune-i Kitabet* (1896), *Netice-i Sefalet* (1898), *İlaveli Nümune-i Kitâbet (Umûm Mekâtib-i İdadiye-i Askeriyede Tedris Olunmak Üzere)* (1898), *İmlâ ve Galatât* (1898), *Edib-i Âzam Kemal* (1910), *Kemal ile Muharebemiz* (1910), *Müntahab Kıraat* (1911), *Külliyât-ı*

²⁰³ Age, 27

Letâif (1912), Münşeât-i Adliye (Şükrü ile birlikte), Sergüzeşt-i Hulusi (1900), Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye (1911-1914), Tarz-ı Nevin Kiraat (1915)

Yazarın eserleri arasında biyografi olarak nitelendirilebilecek eserleri Eslâf, Aristonous, Teracim-i Ahval-i Meşahir, Edib-i Âzam Kemal olarak sıralanabilir. Ancak Aristonous adlı eser, yazarın Fenelon François Salignac de la Mothe'dan yaptığı bir çeviridir.

27.1.Eslâf²⁰⁴

Faik Reşad'ın biyografi türündeki eserlerinden biri olan eser, 1311 (1893) yılında yayınlanır. Bizden öncekiler, geçmişler anlamına gelen eslâf, selef kelimesinin çoğulu, ahlâf kelimesinin karşıtıdır. Şairlerin, âlimlerin ve düşünürlerin biyografilerinin yer aldığı eser 1308-1311 tarihleri arasında Hazine-i Fünûn'da yayınlandıktan sonra kitap haline getirilir.

Faik Reşad iki cilt halinde yayınlanan eserin önsözünde Eslâf'ın Hazine-i Fünûn sütunlarından kitap neşrine uzanan hikâyesini anlatır. Hazine-i Fünûn'un kuruluşunda biyografiye yer ayrılmasının kararlaştırıldığını söyler. Faik Reşad, Eslâf adıyla Hazine-i Fünûn'da yayınladığı bu biyografilerin yanlışları olduğunu kabul etmekle beraber bu yanlışların kaynaklardan kaynaklandığını belirtir. Avrupa ve Arap Edebiyatlarında biyografiye verilen önemi Türk Edebiyatında görmemediğini ancak bu yazılarının takdir gördüğünü söyler. Ulema ve edipleri daha öne çıkardığını söylemekte bir zarar görmeyen yazar, bu durumun öncelikle kendisinin edebiyata olan ilgisinden ikincil olarak ise genç şairlere 'Eslâf'ın birikimini göstermek istemesinden kaynaklandığını belirtir. Zaten yazarın şahsiyetleri tanıtırken eski edebiyatımızın isimlerine olan sevgisi dikkat çeker. Onlara karşı duyduğu saygı, bazen mübalağalı bir anlatım ile karşımıza çıkmalarına sebep olur.

Faik Reşad'ın önsözde söylediklerine geri dönmek gerekirse eserin nizamının dağınıklığına dair şikâyeti vardır. Hazine-i Fünûn'da biyografileri yayınlandığı şekliyle esere aldığı için zaman ve isim sırasına göre düzenleyemediğini ama daha sonra müsait olduğu bir dönemde bunu gerçekleştireceğini belirten yazar bunu gerçekleştiremez.

Eserde tanıtılan isimleri şöyle sıralayabiliriz: Ahmedî, Şeyhi, Hızır Bey, Mevlâna Musannif, Ali Kuşçu, Molla Hüsrev, Sinan Paşa, Hocazade, Ahmed Paşa, Ali Fenârî, Lâmiî, İbn-i Kemal, Gazalî, İshak, Alaeddin Ali, Zatî, Hayalî Bey, Gubarî, Surûrî, Celal Bey, Behiştî, Aşık Çelebi, Kınalızade Ali Efendi, Ebüssuud Efendi, Feridun Bey, Valihî, Azerî, Abdülgani Efendi, İzârî, Cenânî, Hasan Çelebi,

²⁰⁴ Faik Reşad, **Eslâf**, (İst.: Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekası, Cilt:I, H. 1311/ M.1893, Cilt: II, 1312 / M.1894)

Mânî, Nev'î, Bakî, Hakanî Mehmed Bey, Cünunî Dede, Kafzade Faizi, Nadirî, Veysî, Azmizade Haleti, Haşimî, Nergisî, Şeyhülislam Yahya Efendi, Cevrî, Katip Çelebi, Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi, Vecdî, Naili-i Kadim, Neşatî, Vahid, Tâlib, Râmi Paşa, Sâbit, Bursalı Belîğ, Nazîm, Raşid, Seyyid Vehbi, Süleyman Nahifî, Hâmî-i Âmidî, Münif, Belîğ, Ragıb Paşa, İkibayraklızade, Gelenbevî İsmail Efendi, Müftüzade Esseyyid Mehmed Efendi, Hoca Neşet, Sünbülzade Vehbi, Şânîzade, Ethem Pertev Paşa, Başhoca İshak Efendi.

'Eslâf'ı tanıtan eserde yazar tanıttığı kişinin nerede ve ne zaman dünyaya geldiğini, asıl isimlerini, varsa mahlaslarını veya tanınan akrabaları, tahsili, kimlerden eğitim aldıkları, kimleri eğittikleri, hangi görevlere getirildikleri, haklarında rivayet edilen olaylar, fıkralar, sözler, diğer yazarların onların hakkında söyledikleri, haklarında yazılan şiirler, kendi yazdıkları şiirlerden örnekler, eserleri, ölüm tarihleri, ölümüne düşürülen tarihler defnedildikleri yerler, kişisel özellikleri hakkında bilgi de verir. Faik Reşad tanıttığı kişilerin eserlerinden numuneleri okuyucusuna sunar. Bunların çoğu manzum örnekler olmakla beraber mensur parçalar da vardır.

Esere kaynakları bakımından baktığımızda yazarın satır aralarında 'Kühü'l Ahbar sahibi Ali Bey diyor ki', 'Şair Sehi Bey'in söylediğine göre', 'Cevdet Paşa tarihinde yazıldığına göre', 'Naima tarihinde şöyle diyor', gibi ifadelerinden faydalandığı kaynakları öğreniriz. Eserden Faik Reşad'ın edebiyata olan ilgisi ve bibliyografik birikimini anlamak mümkündür. Yazarın pek çok hal tercümesi ve tarihi inceleyerek tanıttığı şahsiyetleri aktarmaya çalıştığı görülür. Yazar 'Osmanlı Şairleri'nden de yararlanır, hatta Ahmed Paşa, Baki, Şeyhülislam Yahya, Münif, Sâbit, Azmizade Haleti, Seyyid Vehbi Süleyman Nahifî gibi biyografileri aynen alıntılar.²⁰⁵

Faik Reşad kendisinin de özellikle belirttiği gibi kuru kuruya bilgi aktarımı yapmaz. Her türlü edebi malzeme ile anlatımını zenginleştirir. Böylece eser sadece kaynak olarak bakılacak, araştırmalarda ele alınıp bırakılacak bir eser olmaktan çıkar. Okuyucuyu cezbederek okunulması bir eser haline gelir.

²⁰⁵ Muallim Naci, **Osmanlı Şairleri**, Yay. Haz.: Cemal Kurnaz, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 15

Eslâf'ın satır aralarında Faik Reşad'ın edebî düşüncelerini bulmak mümkündür. Mesela Ahmedî'yi ele aldığı hal tercümesini keser, '*İstidrât*' başlığı ile biyografi yazımı hakkındaki fikirlerini okuyucuya sunar. Bilindiği gibi bu kelime yazıda asıl bahsi konusu olmayan yeri ve sırası gelmişken söz arasında söylenen fikir anlamına gelir. Yazar Ahmedî'nin İskender-name adlı eserinin içeriğinden bahsederken bu başlığı açarak hal tercümesi konusuna eğilir. Hal tercümesinin bir şahsın ne zaman doğduğunu veya hangi tarihte öldüğünü yazmak demek olmadığını belirten yazar, bizde 'tarih-i hayat' demek olan batıda ise 'biyografi'diye anılan türde esas önemli olanın o zatın şöhret kazanmasına sebep olan şey hakkında etraflıca bilgi vermekle birlikte yeri geldikçe bazı muhakemeler ileri sürüp, okuyucuları uyarmak ve istifade ettirmek olduğunu söyler.

Eslâf'ın satır aralarında Faik Reşad'a aid fikirleri bulup çıkarmak mümkündür. Mesela Veysi'yi ele aldığı bölümün sonunda eski edebiyatımızın bazı eserleri hakkında değerlendirme yapar. Eski eserlerden çoğunun gerek mana, gerek söyleyiş bakımlarından bazı garipliklerle dolu ve o günkü estetik anlayıştan farklı olduğunu söyleyen yazar, onların bu tarafları ayıklandığında ne kadar zarif ve sağlam hatta kelime hazinemiz için faydalı olacak zengin kelimeler ve tamlamalarla bezeli olduklarını belirtir. Onların her türlü ifade kabiliyeti yönünden çağdaş diller ve edebiyatlarda bile benzerinin nadir görülen güzel manalar, ince ve derin tasvirlerle dolu olduğunu söyler. Eskilerin eserlerini bütünüyle terk edilmekten kurtararak zaman zaman onları da okumak, kabule değer görülen kelime ve tamlamaları alıp kullanmak gereğini vurgular.

Biyografilerini çok çeşitli eserlerden faydalanarak objektif hale getirmeye çalıştığını ve belli bir ölçüde bunu başardığını düşündüğümüz yazar, anlatımındaki mübalağalar yüzünden bazen nesnelleşir. Mesela Azmizade Haleti'yi 'Osmanlı şairlerinin Ömer Hayyam'ı, Veysi'yi Osmanlı nesrinin 'büyük dahi' olarak mübalağalı ifadelerle takdim eder. Bu durum ve biyografilerin gazete okuyucusu için hazırlanmış olması dolayısıyla popüler kültüre hitap etmeye çalışması eseri ilmi bir biyografi olmaktan uzak tutsa da yine de akıcı bir şekilde okunmasını sağlar.

27.2.Terâcim-i Ahvâl-i Meşahir²⁰⁶

(Meşahir-i Ümemin Tercüme Halleriyle Meslek ve Asarının Hakkında Mutaalatı ve Bazılarının Tesâvirini Havidir.)

Altı kişinin biyografisinin yer aldığı küçük hacimli bir biyografi kitabı olan eser; Necati Bey, İshak Hoca, Hızırağazâde Said Bey, Şeyh Salahî-i Uşşakî, Şeyhülislam Abdullah Vassaf Efendi, Fatin Efendi'nin biyografilerini içerir. Necati Bey ve İshak Hocası Hazine-i Fünûn'da yayınlanır. Abdullah Vassaf Efendi'ye ait olan hal tercümesi ise Muallim Naci'nin Osmanlı Şairleri adlı eserinden aynen alıntılanan yazar, Şeyhülislam Abdullah Vassaf Efendi bölümündeki dipnotta '*Naci merhumun 'Osmanlı Şairleri' unvanlı eserinden muktebestir.*' ibaresi yer alır. Hazine-i Fünûn'un Teracim-i Ahval sütununda Bursalı Mehmed Tahir imzalı Şeyh Abdullah Salahi-i Uşşakî biyografisi kitapta yer alır.

Eserin önsöz niteliğindeki '*İfade*' bölümünde bu küçük kitabın şeklen dağılık olmasının özrünü diler gibidir:

"İfade"

"Malum olunduğu üzere evvelce bir gazete veya risaleye derc edilip sonra kitap şeklinde ve ayrıca neşr olunan şeylerin sütunları o gazete ve risalenin sütunlarına göre olması zaruri olarak Hazine-i Fünûn 'ise ahiren şekli tebdil ettiğinden kitabımız dahi bittabi bu surete girmiştir. Ümit ve arz ki suretten ziyade sirete iltifat eden ruşen nazaran bunu da hoş görürler." (s.2)

Yazdığı biyografilerde öncelikle ele aldığı şairin Osmanlı şiirindeki yerini anlatan Faik Reşad onların asıl isimlerini vererek kim olduklarını, kimlerden olduklarını yani ailesine dair var olan bilgiler yansıtmaya çalışır. Başka şairlerin onlar hakkında söylediklerine yer verir. Şairlerin şiirlerinden örnek verir. Eserde Necati Bey, Hazret-i Ağazade Said Bey, Şeyhülislam Abdullah Vassaf Efendi hal tercümelerinden daha ziyade yazdıkları şiirler yer tutar. Eser Faik Reşad'ın biyografi türündeki eserleri arasında en küçük hacimli olanıdır. Bu eser de Eslâf gibi dağılıktır. Bu durum hepsinin Hazine-i Fünûn sütunlarından derlenmesinden kaynaklanır.

²⁰⁶ Faik Reşad, **Teracim-i Ahval-i Meşahir: Meşahir-i Ümemin Terceme-i Halleriyle Meslek ve Âsârı Hakkında Mütalaatı ve Bazılarının Tesavirini Havidir**, (İst: Asır Matbaası, H. 1313 / M.1896)

28.AHMED MUHTAR'IN BİYOGRAFİLERİ

Şair Hanımlarımız adlı eseri dolayısıyla çalışmamıza konu olan isimlerden bir de Hacıbeyzade Ahmed Muhtar'dır. Ancak onun hakkında mevcut kaynaklardan bilgi edinemedik. Kütüphane kataloglarından hareketle yazarın tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

*Aş Evi, Amelî, Nazarî Aşcılık, Sofracılık, Bursa Sergisi Rehberi (1923), İstanbul Mezarlarının ve Tekyelerinin İlahı Hakkında Bir Lâyıha, Osmanlı Meclis-i Mebusanı Riyaset-i Celilesine (1909), Osmanlı Memleketleri (1896), Osmanlıca Bilenlere Dört Günde Ermenice Okumanın Usûlü (1891), Sağlık Veren (1921), Salık Veren (1921), Şair Hanımlarımız (1894), Vaka-i Kerbelâ Münasebetiye Rusların İstifadelerini Bildiren (1916)*Bu eserler arasında sadece Şair Hanımlarımız biyografik bir eserdir.

28.1.Şair Hanımlarımız²⁰⁷

Ahmed Muhtar'ın kaleme aldığı eser hicrî 1311, miladî 1894 Matbaa-i Safa ve Enver'de yayınlanır. Mukaddime hariç otuz beş bölümden oluşan eserin mukaddimesinin sonunda Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar imzası ve 5 Teşrin-i Evvel 308 (17 Ekim 1892) tarihi yer alır. Yazar eserinde kadın şairlerimizin hal tercümelerini kısaca ele alır.

Ahmed Muhtar '*Şair Hanımlarımız*' adlı eserinde onbeşinci ve ondokuzuncu yüzyıllar arasında yaşayan şu hanımlardan sırasıyla bahseder: Ânî, Emetullah Sıdkî, Cemîle, Habîbe, Zeyneb, Sırrî, Şeref, Safvet, Tûtî, Âişe Hubbî, Aliye, Fâtıma Nigâr, Feride, Fıtnat Zübeyde, Fıtnat (Hazînedârzâde), İffet, Leylâ (Moralızâde), Leylâ (Saz), Mihrünnisâ, Mihrî, Nesîbâ Tevfika, Nakîye, Nüzhet, Seher. Büyük bir çoğunluğu yazarın yaşadığı 19-20. yüzyılda yaşamış olan bu kadınlar, kişilerdir. Şairlerin kadın olmanın dışındaki ortak özellikleri aruz vezni ile Türkçe şiir yazmış olmalarıdır. Esere hayatları ile konu olan bu şairlerin başka bir ortak vasıfları da Osmanlı'nın ileri gelen devlet adamlarına yakın isimler olmalarıdır. Eserde Fatma Aliye Hanım gibi edebiyatımızı mensur ürünleriyle zenginleştiren manzum eseri bulunmayan mensur eserleriyle ön plana çıkmış isimler de eserde kendilerine yer bulur.

Kadın şairlerimiz hakkında kaynaklardaki sınırlı bilgilerden yararlanılarak kaleme alınan eser, yazarın kullandığı kaynakların tekrarından ibaret gibidir. Yazar ele aldığı her isimden kısaca bahseder. Bu durum onun etraflı bir araştırma yapmadığı ve dolayısıyla sınırlı bilgi ile bu eserini kaleme aldığını düşünmemize sebep olur. Âşık Çelebi'nin Meşâîrû's-Şuârâsı, Kınalızade Hasan Çelebi'nin Tezkiretü's-Şuarâsı, Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z-zunûnu, Mirzazâde Sâlim Tezkiresi, Tezkire-i Fatîn yani Hâtimetü'l-Eşâr, Mehmed Tevfik'in Kafîle-i Şu'arâsı, Mehmed Zihni'nin Meşâhirü'n-Nisâsı, Şemseddin Sâmî'nin Kâmûsü'l-a'lâmı, Muallim Naci'nin

²⁰⁷ Ahmed Muhtar Hacıbeyzade, *Şair Hanımlarımız*, (İst: Matbaa-i Safa ve Enver, H.1311 / M. 1894)

Esâmîsi eserin kaynaklarındandır. Eserin önemli kaynaklarından biri de çalışmamızda daha önce yer verdiğimiz Meşâhirü'n Nisa'dır.

Eserde yer alan ilk hal tercümesi Ânî Fâtıma Hatun'un hayatına dairdir. Ahmed Muhtar'ın onun hakkında verdiği ilk bilgi Tacüt Tevârih müellifi Hoca Sadettin Efendi'nin neslinden olduğudur. Yazar Emir Ağa namında biriyle evli olan şairin müretteb bir divanı olduğundan bahseder. Ancak Ahmed Muhtar bu divandan sadece bir manzumeyi bulabildiğini söyler.

Yazarın ikinci olarak yer verdiği şahsiyet Sıdkî Emettullah'tır. Kâmetîzade Kazasker Mehmet Efendi'nin kızı olduğunu ifade ettiği şairin müretteb bir divanı olduğunu belirtir. Sıdkî mahlasını kullandığını söyler. 1115/ 1703 senesinde vefat eden şair için düşülen tarih beyitini de verdikten sonra Cemile Hanım'ı tanıtmaya başlar.

Cemile Hanım için Kırşehir mutasarrıfı Emîn Beyefendi'nin ağabeyi olan Saîd Efendi'nin kızı olduğunu söyleyen yazar, onun Tercüman-ı Hakikat'te yazdığı makalelerin yeteneğini isbata yeterli olacağını belirtir. Cemile Hanım'ın bir yazısında İslam Kadınları üzerine olan bölümünün Lisânü'l-Hâl isimli gazetede yayınlanarak Londra, Tunus ve Beyrut vesaire yerlerde yankı bulduğunu söyler. '*Şair Hanımlarımız*' eserini yazdığı tarihlerde henüz tab olunmayan edebiyat ve hikemiyat alanlarında birkaç eseri olduğunu ve bunlara şiir denilemeyeceği için Cemile Hanım'a şair demektense muharire demenin daha uygun düşeceğini belirtir.

Hersekli Ali Paşa'nın kızı olan Habibe Hanım'ın 1262/1845 Hersek'te doğduğunu ve Dersaâdet'e gelmiş olan Mehmed Efendi ile evlendiğini aktaran yazar onun bir divanı olduğunu belirttikten sonra gazelinde bir kıtayı vererek kısa hal tercümesine son verir.

Ahmed Muhtar, eserinde Zeynep Hatun ile ilgili olarak çok az bilgi verir. Kastamonu'lu ya da Amasyalı olabileceğini söyledikten sonra divanından bir gazeli örnek olarak verir. Bu kısa hal tercümesinden sonra Sırrî Hanım hakkında bilgi vermeye başlar. Şairin 1230 (1814) senesinde Diyarbakır'da doğduğunu belirten yazar, onun Arap, Acem, Türk lisanlarına vakıf olduktan sonra şairliğe heves ettiğine değinir. Bir dönem Bağdat'a gittiği rivayetini aktarmayı ihmal etmeyen Ahmed

Muhtar, onun Kamil Paşa ile evlendiği söyledikten sonra bir manzumesini örnek vererek Şeref Hanım'ın hayatını anlatmaya başlar.

Şeref Hanım ile ilgili olarak Şeyhülislam Âşir Efendi neslinden Nebil Bey'in kızı olduğu bilgisini verdikten sonra onun 1242 senesinde doğduğunu belirtir. Şeref Hanım'ın 1242'de doğduğu bilgisinde yanlışlık söz konusudur. Bu yanlışlık yazardan kaynaklanmış olabileceği gibi yayın hatası da olabilir. Şeref Hanım'ın kaside ve münacatla donattığı divanından bir manzume örnek veren yazar, Safvet Hanım'ın hayatına geçer.

Safvet Hanım'ın Beğlikçi Muhib Efendi'nin kızı, Rıfat Bey'in eşi olduğunu belirten yazar, onun gazelinden bir parça örnek verir. Onun babasının mezarı yanında defn edildiğinden bahsettikten sonra Tûtî Hanım'ı anlatmaya geçer. Sultan Süleyman döneminde yaşamış meşhur şair Baki'ye eşlik etmiş olduğunu belirtir. Bir gazeline rastlamak ile beraber bu gazelin ona ait olup olmadığından emin olmadığı için yayınlamaktan imtina ettiğini söyler.

Aişe Hubbî Kadın'ı anlatmaya İstanbullu veya Amasyalı olduğunu söyleyerek başlayan yazar onun Ak Şemsettin'in oğullarından Şemsi Çelebi'nin eşi olduğunu belirtir. Yazar, onun Hûrşîd ü Cemşîd adında üç bin beyitlik manzum eseriyle tanındığını söyler. Hubbî Kadın'ın meşhur bir gazele yazdığı nazireyi hem gazele hem de nazireye yer vererek aktarır.

Eserde Aliye başlığı altında Fatma Aliye Hanım'ın hal tercümesine yer veren yazar onun Cevdet Paşa'nın kızı olduğuna değindikten sonra Nisvan-ı İslâm ve Muhâdarât isimli eserlerinden bahseder. Ahmed Muhtar, onun Fransa akademisi üyelerinden George Ohnet'in Volonté adındaki meşhur romanını Meram ismiyle çevirerek 'Bir Kadın' imzasıyla yayınladığını söyler. Mensur eserleri yanında manzum ürünlerinin yok hükmünde olduğundan bahseder.

Yazar, Fâtıma Servet Hanım hakkında sadece Darü'l Muallimât'ta Coğrafya ve Osmanlı dili üzerine ders verdiğinden bahsederek 1890-1891'de Halifenin tahta çıkması sebebiyle söylemiş olduğu bir manzumesini yayınladıktan sonra Fâtıma Nigâr'ı anlatmaya başlayan Ahmed Muhtar, öncelikle onun Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'de Alman dili hocalığı yapan Osman Paşa'nın kızı olduğunu belirtir. Fransız

dilindeki yeteneği ile Efsûs adlı eseri tercümeyle muvaffak olduğı için diğerkadın şairlerimizden başka bir yere koyarak Arapların Ümmü'n-nisâları, Farısların İffetin'in değerklerinin bizdeki karşılığının Fâtıma Nigâr olduğunu söyler. Bir münacaatını bir de gazelini vererek eserini örnekler.

Ferîde Hanım'a gelince aslen Kastamonulu olup İstanbul'da yetişmiş bir yazar olduğına dikkat çeker. Hammâmî Râşid Efendi adında bir beyin kızı Raif Efendi namında birinin eşi olduğına dikkat çeker. Fâtin tezkiresinden alıntıladdığı manzumeyi örnek olarak verir.

Fıtnat üzerine anlatacaklarına geçen yazar, onun 1161 (1748) senesinde Mahmud Esad Efendi'nin kızı ve Mehmed Şerif Efendi'nin kardeşi, Abdülhamid Han döneminin ilmiyye sınıfından Dervîş Efendi'nin eşi olduğunu aktarır. Dervîş Efendi'nin III. Selim döneminde Rumeli kazaskeri ve nakibüleşraf olduğından bahseder. Matbu bir divanı olduğınu söyleyerek manzumelerinden örnekler verir.

Ahmed Muhtar diğerk Fıtnat Hanım'ı Trabzon valiliğı ile tanınan Hazînedârzâde Ahmed Paşa'nın kızı olarak tanıtır. 23 Şevval 1258'de Trabzon'da doğduğunu bildirir. Henüz beş yaşında iken İstanbul'a geldiğini Fındık Hafız'dan Kuran-ı Kerîm ve Hace Latîf Efendi'den Arapça, Farsça, Erzurumlu Osman Efendi'den rika ketebeden Ali Şükrü Efendi'den sülüs öğrendiğini tertib olunmuş bir divanı olmasına rağmen o gün için henüz yayınlanmamış olduğınu bildirir. Divan-ı Hâfız Erzurumlu Osman Efendi'den sülüs, ketebeden Ali Şükrü Efendi'den rika öğrendiğı kaynak olarak gösterdiğı Meşahirü'n Nisa'da kayıtlıdır. Bir muhammesini örnek olarak okuyucuya sunar.

İffet Nakibü'l eşraf Tahsin Bey'in oğlu İbrahim Necip Bey'in eşi olduğı bir divan teşkil edecek kadar çok şiiri bulunduğunu dağınık halde bir manzum eserinin de bulunduğunu aktarır. Bunları söyledikten sonra şairin uzunca bir manzumesine eserinde yer verir.

Leyla Hanım bahsinde Moralızade olarak tanınan Hamid Bey'in kızı olduğınu belirtikten sonra 1847'de vefat ettiğini de söylemeyi ihmal etmez. Yayınlanmış bir divanını varlığından bahseder. Hakkındaki bir rivayeti okuyucusuna artırır. Manzumesinden örnek aktarmak için bir kıtasını sunar.

Ahmed Muhtar daha sonra öteki Leyla Hanımı anlatmaya başlar. Onu Hekim İsmail Paşa'nın kızı olarak tanıttıktan sonra şairin Fransızca ve Rumcadaki kudretini Meşâhirü'n Nisâ'dan bildiğini belirtir. Onun yazdığı şiirlerin az olduğunu ifade eden yazar, yine de çevirdiği şiirler ile yazdıklarının bir divan teşkil edecek büyüklüğe geldiğini söyler. Şiirlerinden numuneleri okuyucusuna sunar.

Mihrü'n-nisâ Hanım'ın Abdülhak Hâmid'in kızkardeşi olduğunu söyler. Onu diğer şair hanımlardan farklı olarak yere göğe sığdıramayan bir tavır ile anlatan yazar onun için *"Kalemindeki nezaket, fikrindeki revnak ve ciyâdet şairelerimizin hiç birinde görülmemiştir denilebilir."* İfadelerini kullanır. Daha sonra methettiği şairimizin 'Bir Kız Ki Tanırdım' şiirini aktarır.

Ahmed Muhtar, bu manzumeden sonra Mihrî'nin hayatına geçer. Fesahat ve belagatiyle tanınan Mihri Hanım'ın Zeynep Hatun ile aralarındaki ilişkiden söz eder. Hal tercümesi için daha fazla bilgi olmadığını söyleyerek Âşık Çelebi tezkiresinden aldığı bir şiiri aktarır.

Eserde yer alan bir sonraki biyografi Nesîbâ Hanıma aittir. Şerif Paşazâde Saîd Bey'in kızı olan Tevfikâ Nesîbâ Hanım'ın İstanbul yazarlarından olduğunu aktarır. Fatin Efendi tezkire başka bilgi verilmediğinden bir gazeline yer vererek bu tercümehale de son verir.

Nakîye Hoca Abdürrahim Efendizâde olarak tanınan müneccimbaşı Osman Sâib Efendi'nin kızı olarak 1262 (1845) yılında doğduğunu söyler. Annesinin ise Abdullah Nâilî Paşa soyundan divan sahibi Nebîl Bey'in kızı, meşhur şair Şeref Hanım'ın da kız kardeşi olduğu bilgisini verir. 1273(1856) senesinde annesi vefat edince Şeref Hanım'ın yeğenini sahiplendiğini bildirir. 1280 (1863) senesinde Osman Sâ'ib Efendi vefat edince Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Osman Efendi'nin Mesnevi-i Şerîf dersi aldığını 1879-1880 yıllarında Darü'l Muallimat'ta tarih hocalığına başladığını söyler. Tarih ve Farsça dersleri verdiğini manzum parçalarından örnekler vererek bu tercemehalini de noktalar.

Nüzhet başlığı altında Hakkı Paşa'nın kızı divan tertip etmiş olan bir hanım şairimizi daha kısaca tanıtır. Şiirinden örnek verir. Eserde son olarak Seher Hanım

tanıtılır. Ahmed Muhtar ile aynı devirde yaşayan ve o dönem Boğaziçi İnas mekteplerinden birinde müdürlük yapmakta olan şairin gazeli yer alır.

'*Şair Hanımlarımız*' kadın şairlerimizin kısa hal tercümelerini bu şekilde genel hatları ile ele alan bir eserdir. Eserin kaynakların tekrarından ibaret kalması, hal tercümeleri için detaylı bir araştırmaya girilmediği intibainı uyandırır. Ahmed Muhtar'ın yazdığı bu hal tercümelerinde kadın şairlerin kendi şahsiyetleriyle değil de tanınmış bir aile büyüğünün vasıtasıyla tanıtması dikkat çekicidir. Bu durumu dönemin ataerkil düzeninin bir sonucu olduğu düşünülebilir. Ancak dönemin Meşahirü'n Nisa gibi başka biyografi derlemelerinde aynı durum ile karşılaşmadığımız için diyebiliriz ki bu tutum Ahmed Muhtar'ın biyografi anlatımında tuttuğu bir yoldur. Kadın şairlerimizin hayatları etrafında erkek akrabalarından bir çerçeve çizen yazar, tanıttığı şahsiyetlerin eserlerini bu çerçeve içine oturtur.

29.AVÂNZADE MEHMED SÜLEYMAN'IN BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat döneminin velûd yazarlarından olan Avânzade Mehmed Süleyman, 1871 İstanbul'da dünyaya gelir. Beşiktaş Askerî Rüştiyesinde okuyan yazar, yüksek tahsilini Darü'l-Fünûn Tıp Fakültesinde tamamlar. Eczacılık bölümünü bitiren Avânzade eczacılık yaparak hayatını idame ettirir. Haydarpaşa Askerî Tatbikat Mektebi'nde Fransızca ve Fizik yardımcı muallimi olarak da çalışır. Musavver Terakki, Malumat, İkdâm, Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Tanin, Terakki gibi süreli yayınlara yazılarını veren Mehmed Süleyman, Japon-Rus Harbi üzerine yazdığı için Rus Sefaretinin baskıları ile Kudüs'e sürülür. 1907'de Mısır'a giderek orada eczacılık yapan yazar, 1908'de İstanbul'a dönerek Harbiye Nezareti Daire-i Sıhhiye-i Askeriye'de çalışır. Meşrutiyetin ilanından sonra Afiyet ve Güzel Prenses gibi salon gazeteleri çıkarır. 1922 yılında vefat eder.²⁰⁸ Eserleri şunlardır:

Adem-i İktidarın İlacı (1920), *Ahbar mı İttihad mı?* (1911), *Aile Aşçısı* (1917-1919), *Aile Eczanesi* (1917), *Alman Askeri ve Almanya'da Hayat-ı Askeriye* (1919), *Alman Durûb-i Emsâli* (1919), *Alman Kadınları* (1919), *Alman Letâîfi* (1917), *Alman Muharirleri* (1919), *Alman Tarihi* (1919), *Alman Terbiyesi* (1917), *Alman Usûliyle Çocuk Yetiştirmek* (1919), *Almanya Devleti* (1917), *Almanya Tarihi* (1917), *Ayna ile Keşf-i İstikbâl* (1914), *Baha ile Şefika* (1919), *Bayram Gecesi* (1919), *Binbir Çeşid* (1897), *Deniz Kızı Froe Adalarında* (1896), *Dilber Kontes* (1917), *Eczacılar Mahsûs Muhtıra* (1913), *Eski İnsanlar ve Keşf-i İstikbâl* (1919), *Gizli Lisan* (1914), *Gizli Tertibler* (1914), *Hamam ve Melahat* (1919), *İngiliz Kadınları* (1920), *Kadın Saçları* (1919), *Katil Kadın yahud Müthiş Bir Cinayet* (1919-22) *Muharir Kadınlar* (1894), *Receb'in Nişanlısı* (1898), *Trablusgarb ve Devlet-i Aliye* (1911), *Üç Güzeller* (1899)

²⁰⁸ Mehmed Süleyman (Avanzade), **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler**, Cilt:6 (İst: Dergâh Yayınları,1986), 218

Yazarın çeşitli konularda eser verdiği görülür. Ayrıca yazarın Alman hayranlığı da eserlerine bakıldığında göze çarpan başka bir husustur. Avanzâde'nin biyografik nitelikte iki eseri vardır. Bunlar Muharir Kadınlar ve Alman Muharirleri adlı eserleridir.

29.1.Muharrir Kadınlar²⁰⁹

Avanzâde Mehmed Süleyman'ın Batı edebiyatının ünlü kadın yazarlarını tanıttığı bu eser, '*Ifade*' bölümü ile başlar. Avanzade, Avrupa'da kadınlara verilen önemin arttığını söyleyerek söze girer. Yazar toplumsal yaşamda kadının değişen yeri ve önemini okuyucusuna aktarır. Avrupa'da bu değişimin daha fazla hissedildiğini söyler. Avrupa'da kadınların pek çok meslekte öne çıktıkları gibi yazarlıkta da öne çıktıklarını belirtir. Daha önceki yüzyıllarda da kadın şair ve yazarların var olduğunu söyleyen yazar, yaşanan dönemde bu sayıda bir artışın gözlemlendiğine dikkat çeker. Bu eseri kaleme almaktaki maksadını Osmanlı okurlarına Avrupa'da yaşayan kadın yazarları tanıtmak olduğunu söyler. Fransa San Simon'da gerçekleştirilen konferansta kadınların bilim ve edebiyat üzerine çalışmalar yapmaları hakkında yapılan konuşmalardan faydalı birkaç nokta çıkarılabileceğini söyleyerek bu konudaki mütâlaalarını okuyucusuna sunar.

Muharir Kadınlar'da ismi geçen kadın yazarları şöyle sıralayabiliriz: Carmen Sylva, Wilhelm Hamburg, Henry Gravel, Marian de Buve, Madam Rişar, Madam Severin, Augusta Holmes, Luviz Abama, Kontes de Martel de Janville, Madam Madeleine Bres, Adelina Patti, Madam Mörö Sinti, Madam Bertefon Zivetner, Madam de Rud, Amelie Polona, La Baron İstaf, Rose Delaunay, Juliet Konto, Madam Sarabernar, Maria Estrozi, Şonet Müteferrika, Miss Douglas, Madam Eleni Bulad, Madam Marie Ann de Buve.

Yazar eserde her ismin hayatını ayrı bir bölüm olarak verir. Bu sebeble şahıs isimleri eserin bölümlerinin başlığı halindedir. Her ismin öncesinde kadın yazara ait bir resim yer alır. Tanıttığı isimlerin önce hangi ülkenin edebiyatında ve hangi türde ismini duyurmuş olduğundan söz eden yazar onların ailelerine de değinir, aile üyelerinden de söz eder.Evlilikleri hakkında bilgi verir. Hangi türlerde eser verdiklerine ve bu eserlerin Türkçe'ye çevrilip çevrilmediklerine değinir.

²⁰⁹ Avanzâde Mehmed Süleyman, **Muharrir Kadınlar**, (İst: Kasbar Matbaası, H.1311 / M. 1894)

Tanzimat edebiyatının dönemi dâhilinde yazılan diğer biyografilerde genelde özel hayat geri planda yapılan çalışmalar ön plandadır. Oysa '*Muharrir Kadınlar*' dönemin Türk Edebiyatı'nda yayınlanmış diğer biyografilerine göre daha çok özel hayattan bahseder. Bunun sebebi esere batılı biyografilerin kaynaklık etmesi olabilir. Ancak yazar kaynaklarını belirtmediği için bu kanaat, bir tahminden öteye geçmez.

30.MEHMED CEMALEDDİN VE AHMED CEVDET'İN BİYOGRAFİLERİ

Doğum tarihi bilinmeyen Mehmed Cemaleddin İstanbul'da doğar. Onun 1808'de vefat eden babası Hacı Mehmed Efendi ilmiye sınıfından olup Süleymaniye'de müderrislik yapmış bir isimdir. Kendisi de 1832-1837 yılları arasında Süleymaniye'de müderrislik yapan Cemâleddin Mehmed 1837'de Selanik mollalığına tayin edilirse de 1839'da azl edilerek İstanbul'a geri döner. Aynı yıl Takvim-i Vekayi musahihliğine tayin edilen yazar, bu görevi beş yıl süreyle icra eder. Vefat senesi 1845 olan yazar, yaşadığı dönemde edebiyat çevrelerinde Cemal, Cemalî, Mehmed Cemal olarak anılır.²¹⁰ *'Mebedetü'l Hitan'* (1836), *Tefsir-i Cemalî* (1877), *Hazine-i Muharerat* (1896), *Muhit-i Usul-i Farisî* (1911) adlı eserlerini ardında bırakır.

Mehmed Cemaleddin'in eserine yeniden hayat veren Ahmed Cevdet ise Osmanlı'nın son devrinde yetişen ve yaşadığı dönemin basın hayatına damga vuran bir gazetecidir. İstanbul'un tanınmış tüccarlarından tütün ticareti ile ilgilenen Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu olan yazar, 1862'de İstanbul'da doğdu. İlk tahsilinden sonra Kaptanpaşa Rüşdiyesini bitiren Mehmed Cevdet, özel olarak Arapça, Farsça ve Fransızca dersler aldı. Tercüman-ı Hakikat gazetesinde 1883 yılında henüz yirmi bir yaşındayken tercüman olarak çalışmaya başlayan yazar aynı zamanda resmi gazete olan Takvim-i Vakayi'de yazılar yazdı ve bir müddet bu gazetenin yazı heyetinde bulundu. Sabah, Tarik ve Saadet gazetelerinde yazılar yazan Ahmed Cevdet'in yazdıkları 1894'te İkdâm Gazetesini yayınlamaya başladı. Bu gazeteyi uzun süre yayınlaması üzerine "İkdâmcı Cevdet" namıyla meşhur olan yazar, İkdâm

²¹⁰ Cemaleddin Mehmed, **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri**, Haz.: Mehmed Arslan, (İst: Kitabevi, H.1314, M.1896), 14

Kütüphanesi adı altında birçok meşhur eseri yayınlandı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra, İttihat ve Terakki Fırkasına muhalefette bulunan Ahmed Cevdet, 31 Mart Vak'asından sonra Avrupa'ya gitmek mecburiyetinde kaldı. Cumhuriyetin ilanına kadar İsviçre'de yaşayan yazar, yayımını sürdüren İkdam'a oradan yazılar gönderdi. İstiklal Harbi yıllarında, gazetesi ile Milli Mücadeleyi destekledi. Ahmed Cevdet Ankara'da yapılan I.Matbuat Kongresine katıldığı 27 Mayıs 1935 günü kalp krizi geçirerek vefat etti.²¹¹

²¹¹ M.Ş.Ülkütaşır, "Türk Basın Tarihinden Bir Sahife: İkdameci Cevdet Oran", **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, İst.,(1972) , 249-252

30.1.Osmanlı Tarih ve Müverrihleri ²¹²

-Ayine-i Zürefa-

Mehmed Cemâleddin tarafından 'Ayine-i Zürefâ' adıyla 1843 yılında yayınlanır. Ayine-i Zürefâ ismi ebced hesabıyla 1843'e tekabül eder.²¹³ Eser, Ahmed Cevdet tarafından ilavelerle 'Osmanlı Tarih ve Müverrihleri' adıyla 1897 yılında tekrar yayınlanmıştır. Eser İkdâm Matbaasında yayınlanır. Bu eserde, Osmanlı tarih müellifleri anlatılır. Ahmed Cevdet'in esere yaptığı ek, eserin yazıldığı dönemden kendisinin yayınladığı döneme kadar yazılan tarihlerin yazarlarının biyografilerini içerir. Eseri 'Osmanlı Tarih ve Müverrihleri' adıyla yayınlayan Ahmed Cevdet, eserin 'İhtar' başlıklı önsözünde okuyucuya şu açıklamayı yapar:

“Müellif-i merhum bittabi zamanına kadar yazılmış olan tarihler ile müverrihlerinin teracim-i ahvâlini yazdığından o zaman ile kitabın bu defa tab-ı tarihi arasındaki zaman içinde gelen müverrih ve vakanüvisler ile telif olunan tarihlerin tarîf-i mahîyyat ve mündericâtı da bizim tarafımızdan zeylen ilave olunmuştur.

Bu eser tab edilmek üzere muhibban-ı ulum ve maarifden Tevhid Bey namında bir zat tarafından matbaa-i acizanemize i'are olunmuş idi. Mir-i mûmâ-ileyhe lüzumu mütehakkık olan şu eserin tabına sebep oldukları için maârif-i Osmaniye namına arz-ı teşekkür eyleriz. “ (s.2)

Mehmed Cemâleddin'in 'Ayine-i Zürefâ'sı yani eserin çatısını oluşturan tarafı; 'Mukaddime', 'Bab-ı Evvel', 'Bab-ı Sani' ve 'Bab-ı Salis' olmak üzere dört bölümden oluşur. Ahmed Cevdet'in esere eklediği ve neredeyse eserin yarısını oluşturan diğer kısım ise tek parça halindedir. Mehmed Cemâleddin'in kaleme aldığı kısımda eseri yazdığı tarih olan 1843 yılına kadar yaşayan tarihçilerin hayatları anlatırken Ahmed Cevdet eseri yayınladığı 1896'ya kadar yetişen tarihçileri de ekleyerek eseri tamamlar.

Mehmed Cemâleddin 'Ayine-i Zürefâ' yı Abdülmecid'in emri üzerine kaleme aldığını şöyle anlatır:

²¹² Karslızade Cemaleddin Mehmed / Ahmed Cevdet, **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri**, (Dersâdet: Kitabhane-i İkdâm, H.1314 / M.1896)

²¹³ Cemaleddin Mehmed, **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri**, Haz.: Mehmed Arslan, (İst: Kitabevi, H.1314 / M.1896), 14

"Tevârih-i Osmaniyye'ye dair lisan-ı Türkide zabt ve tahrir olunan müellefât-ı avâid gâyatın icmâl-i meal-i letafet-istimal ve namzed-i zabt ve tahrirleri olan zevat maarif-ibare-i selise ile tahrir ve tenmik olunması Takvim-i Vekayi, musahihliği ile mübâhî, na'il-i ihsan-ı padişahî ahkar-ı dua-gûyân Cemâlüddin ferman-ı celalalet unvan-ı hazret-i cihandariye ber-vech-i müsaarat imtisal ve hasbe'l kudreti'l beşeriyye nigâşte-i yera'a-i müverrihin ve vekayi-nüvisan olan âsâr-ı ibret-şiarı tettebbua ve ol vechile âsâr-ı merkûmeden temettua iştigal üzere..." (s.5)

Mehmed Cemaleddin 'Mukaddime' bölümünde tarih ilminin faydalarından bahseder. Yazar bu konuda şunları söyler:

"Erbâb-ı elbâbın malumu olduğu üzere fenn-i celîl-i tevârih bir ilimdir ki enbiya-i izam ve evliyâ-i kiram ve selâtin-i güzîn ve mülûk-i naşfet-âyîn hazeratıyla vüzera ve ulema ve hükema ve şuara ve sairinden gelmiş geçmiş olan zevatın halleri ve beldeleri ve adetleri ve sanatları ve haseb ve nesepleri ve viladetleri ve müddet-i hayatları ve ahval-i sairelri onunla malum olur." (s.7)

Eserin 'Bab-ı Evvel' bölümü 'Kütüb-i Tevarih-i Mütedâvilenin Şamil olduğu Vekayi'in müştemil olduğu zamanın müddetini mübeyyindir.' ifadesi ile başlar. Bu bölümde Mehmed Cemâleddin eseri kaleme aldığı güne kadar yazılan tarihlerden ve bu tarihlerin muhteviyatlarından bahseder. Kemal Paşazade Tarihi, Tâcü't Tevarih, Heşt Behişt, Mehmed Muhyiddin Tarihi, Derecatü'l Memâlik Fî Tabakâti'l-Mesalik, Nişancı tarihi, Mirat-ı Kâinat, Ravzatü'l Ebrar, Peçevi, Solakzade Tarihleri, Künhü'l Ahbar, Naima Tarihi gibi tarihlerin Osmanlının hangi dönemini ele aldıklarını anlatır.

'Bab-ı Sani' bölümünde Kemal Paşazade, Hoca Saaddettin, Hasan Beyzade, Cizyedârzâde Bahaddin Efendi, İdris İbnü's-şeyh Hüsameddin-i Bidlisî, Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi, Mehmed Muhyiddin Efendi, Celalzade Koca Nişancı Mustafa Bey, Ramazanzâde Nişancı Mehmed Bey, 'Mir'ât-ı Kâinat' Müellifi Mehmed Efendi, Kara Çelebizade Abdu'l-Aziz Efendi, Katib Çelebi, Şeyh-i Emir Buhari Mehmed Şeyhi Efendi, Müverrih Peçevi, Müverrih Solakzade, Müverrih Selanikî, Müverrih Âlî, Müverrih Nedim, Câvid Ahmed Bey tanıtılır.

Yazar tarihçilerin doğum tarihlerini verdikten sonra aileleri hakkında bilgi verir. Böylece kimlerden oldukları, hangi aile ferdi sayesinde Osmanlı devletiyle aralarında bağ kurulduğu gibi bilgileri okuyucuya iletmiş olur. Eserin dili ve üslubuna örnek teşkil etmesi için Mehmed Cemâleddin Peçevi'yi anlatırken yazdıklarını aktarıyoruz:

“Muma-ileyh, Rumeli diyarında Bosna hududunda vâki ‘Peçe’ kasabasından neşet eylemiş, olan İbrahim Efendi’dir ki devlet-i aliyyede sıkk-ı sani, badehu sıkk-ı evvel defterdarı olmuş ve Rumeli’nde Evliye-i Budin’e Kuban sancağı ve evliye-i sâireye mîr-mirân nasb olunmuş ve bin kırk altı tarihinde Bosna defterdarı tayin kılınmıştır. Muma-ileyh cûd u seha ile mevsuf ve diyanet ve istikametle maruf bir defterdar-ı namdar idi. Rahimetullah. (s.35)

Yazarın verdiği her bilgi bu kadar kısa olmamakla beraber Bab-ı Sani bölümündekiler Bab-ı Salis’tekilere oranla daha kısadır. Yazar her hal tercümesinin sonunda ‘Rahimetullah’ diyerek anlattığı kişiye rahmet diler.

Bab-ı Salis bölümünde yazar Şehnameci Fethullah Efendi, Şehnameci Hükmi Efendi, Suret-i Menşûr-ı Âli, Vakanüvis Naima, Vakanüvis Raşid, Vakanüvis Küçük Çelebizade Asım, Vakanüvis Sâmî, Vakanüvis Şakir Bey, Vakanüvis Subhi, Vakanüvis İzzi, Vakanüvis Şefik, Vakanüvis-i Enderun Nişancı Abdurrahman Paşa, Müellif-i Sefaretname Vakanüvis Rahmi, Vakanüvis Hâkim, Vakanüvis Çeşmizade, Vakanüvis Musazade, Vakanüvis Behçetî, Vakanüvis Süleyman Molla, Vakanüvis Enverî, Vakanüvis Edib, Vakanüvis Nuri Bey, Vakanüvis Vasıf, Vakanüvis Pertev, Vakanüvis Amir Bey, Vakanüvis Asım, Vakanüvis Şanizade, Vakanüvis Mehmed Esad Efendi'nin hayatlarına dair bilgi verir.

Eserin bundan sonraki bölümü Ahmed Cevdet tarafından yazılmıştır. Yazar bu bölümde 1843-1896 yılları arasında eser vermiş on bir tarihçinin hayatını anlatır. Esad Efendi, Recai Mehmed Efendi, Akifpaşazade Nail Bey, Ahmed Cevdet Paşa, Ahmed Lütî Efendi, Hayrullah Efendi, Ahmed Vefik Paşa, Mustafa Paşa, Mehmed Fevzi Efendi, Abdurrahman Şeref Bey eserin bu bölümünde yer alan şahsiyetlerdir. Bu kişilerin bazılarının o dönemde yaşıyor olması, Ahmed Cevdet'in onları tanınması ve yakınlarından bilgi alabilecek durumda olması sebebiyle bu bölümdeki biyografiler diğer bölümlerdekilere oranla daha detaylı bilgiler verir. Bu bakımdan Ahmed Cevdet'in yazdığı bölüm sade bir dil ile yazılmıştır ve daha detaylıdır. Ayrıca verdiği bilgiler daha güvenilirirdir.

Her iki yazardan alıntıladığımız bölümlere bakılacak olursa görüleceği üzere iki yazarın kullandıkları dilde bariz farklılıklar vardır. Bunda Mehmed Cemâleddin'in yazdığı satırların daha eski tarihli olmasının da etkisi bulunsa da Mehmed Cemâleddin'in 'Ayine-i Zürefâ'da kullandığı dil dönemine göre oldukça ağırdır.

31.ALİ MUZAFFER'İN BİYOGRAFİLERİ

Ali Muzaffer hakkında kaynaklardan detaylı bilgi bulunmamaktadır. Yazarın 1330 (M.1911) yılında vefat ederek Üsküdar'da Karacaahmed Mezarlığına defnedildiğini Osmanlı Müelliflerinden öğreniyoruz. Eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Abdülezel Paşa* (1897), *Terâcim-i Ahval-i Meşâhir Yahud Zamanımız Osmanlı Muharirini* (1900), *Ahmed Mithad Efendi* (1901), *Âlemde Neler Yok* (1897), *Balonda Bir Vaka-yı Aşıkâne* (1901), *Bir Hikaye-yi Hikemiye: Zevcenin Dişi* (1903), *Bir Sergüzeşt* (1895), *Fonograf* (1898), *Habeşistan Hakkında Bazı Malumat-ı Mecmele* (1904), *Küre-i Arzın Sûret-i Teşekkülü* (1895), *Mahir Ahçı* (1896), *Muharebenin Sebebi ve Osmanlıların Galibiyeti* (1897), *Musavver İspanya ve Amerika Muharibi* (1898), *Muzafferiyât-ı Osmaniye* (1897), *Tercüme Numüneleri* (1901), *Zelzele Hakkında Malumat* (1897) Bu eserlerden ilk ikisi biyografidir.

31.1.Abdülezel Paşa ²¹⁴

Ali Muzaffer'in kaleme aldığı eser, 1315 (M.1897) yılında Yovanaki Panayotidis Matbaasında yayınlanır. Tek bölümden oluşan eser, Osmanlı-Yunan Harbi sırasında şehit olan II.Abdülhamid dönemi kumandanlarından Abdülezel Paşa'nın hayatını anlatır. Bu açıdan bakıldığında hem savaşın dolayısı ile Paşa'nın şehadetinin hem de eserin yayının 1897 yılında olması dikkat çeker. Yazar bu eseri vefatın hemen sonrasında yazmış olmalıdır. Eserin daha ilk satırlarında yazarın paşaya olan hayranlığı fark edilir. Yazar, şu ifadeler ile eseri yazmasının sebebini anlatır:

²¹⁴ Ali Muzaffer, **Abdülezel Paşa**, (İst: Yovanaki Panayotidis Matbaası, H.1315 / M. 1897)

"Celâdet-i kahramananeleriyle bu defaki muharebe esnasında yalnız Osmanlıları değil, bütün âlemi kendilerine mecbur-ı şükran etmiş olan dilâverlerin savlet-i şîrâneleri, meziyat-ı kahramananeleri hakkında şimdiye kadar Osmanlı erbâb-ı kalemi tarafından birçok şeyler yazıldı ve yazılan şeylere rağbet dahi gösterildi.

Ancak meydan vefada şanlı bir surette cam-ı şehadeti nuş etmiş olan Abdülezel Paşa merhum hakkında henüz derli toplu bir risale vücuda getirilemedi. Vakıa o nama ait olarak bir iki risale neşr olundu ise de bunlarda da matlub olan malumata tesadüf edilemedi. " (s.2)

Ali Muzaffer eserden alıntıladığımız bu bölümde, Abdülezel Paşa hakkında 'bir iki risale' yazıldığından bahseder. Fakat bu eserlere ulaşmak mümkün olmamıştır. Paşa'nın vefatının bir yankı bulması ona verilen değeri de gösterir. Abdülezel Paşa'nın Osmanlıların gözünde kazandığı yeri anlatmanın mümkün olmadığını söyleyen Ali Muzaffer, sadece Osmanlıların değil, Avrupalıların da hayranlığını kazandığını söyler. Yazar öncelikle ona olan bu hayranlıktan ve onun şehit düşmesinin yarattığı üzüntüden bahsettikten sonra onun hakkında bilgiler vermeye başlar.

Yazar Abdülezel Paşa'nın hicrî 1243 (M.1827) senesinde doğduğunu bu tarihten hareketle yetmiş beş yaşında şehit olduğunu söylediği daha küçük yaşlarında iken kahramanlığının belli olduğunu söyledikten sonra on altı yaşında iken askeriyeye dâhil olduğundan bahseder. On iki sene kadar Arabistan'da kalıp, Osmanlı ordusunda sadâkatla hizmet etmiş,1853'de Hüsrev Paşa'nın yâveri olarak Kırım muhârebesine katılmıştır. Eserin bu kısmında yazarın olaylara tanık olmuş gibi olan anlatımı dikkat çeker.

Abdülezel Paşa'nın hicrî 1274 (1857)'de Karadağ, 1285 (1868)'de Girid isyânlarını bastırmak için vazîfe aldığı ve gösterdiği başarılar üzerine her vazifesinden sonra rütbe, nişan ve madalyalar kazandığını söyler. Paşa'nın binbaşı rütbesi ile hicrî 1289'da (1872) senesinde Giresun taburuna tâyin edilen taburla birlikte Sırbistan muhârebesine katıldığını anlatır. Onun bu sefer sırasında Aleksinac mevkiindeki savaşta büyük kahramanlık gösterdiğini söyler. Mirliya olarak Plevne muhârebesine de katıldığını söylediği Gâzi Osman Paşa'nın silâh arkadaşlarından biri olan Abdülezel Paşa'nın bu savaşta da fevkalâde kahramanlık gösterdiğini, İstanbul'a dönünce, II.Abdülhamîd Han'ın, Abdülezel Paşa'ya bir kahramanlık nişanı olan Plevne madalyasını taktığını anlatır. Abdülezel Paşa'nın jandarma teşkilâtına tâyin edilerek Hicaz'a gönderildikten bir müddet sonra tekrar İstanbul'a geldiğinden

ve rütbesinin yükseldiğini söyleyen yazar, Karahisardaki memuriyeti sırasında çıkan savaşa katılarak şehit olduğundan bahseder.

Eserin son sayfasında Abdülezel Paşa'nın bir resmine de yer veren yazar yine de onun fiziksel özelliklerini anlatmak lüzumunu hisseder. Fiziksel özellikleri ile kişilik özelliklerini harmanlayarak vermeyi tercih eden yazar, Abdülezel Paşa'nın şehadeti sırasında Osmanlı askerine hitaben yaptığı konuşmaya da eserinde yer verir. Bu konuşmayı adeta bir yazılı metinmiş gibi veren yazar eserin sonunda ise Recaizade'nin Abdülezel Paşa için yazdığı ve Servet-i Fünûn gazetesinde yayınladığı şiire de yayınlar. '*Manzume*' başlığı ile verilen şiirin sonunda 29 Nisan 1313 tarihi yer alır. Eser bu şiir ile son bulur.

Gerek yazarın tanıttığı şâhısa hayranlığından, gerekse Abdülezel Paşa'nın şehit olmasının yazarda ve halkta uyandırdığı hamasi duygulardan dolayı Ali Muzaffer eserde objektif bir yaklaşım sergileyemez. Yazarın bazen paşa ile birlikte zaman geçirmiş onun konuşmalarına ve yaşadıklarına tanıklık etmiş gibi olan tavrı dikkat çeker.

31.2.Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir Yahud Zamanımız Osmanlı Üdeba

ve

Muharirini

(Ahmed Mithad Efendi)²¹⁵

Ali Muzaffer tarafından kaleme alınan eser, 1317 (M.1899) Kasbar Matbaasında yılında yayınlanır. Eser '*İfade-i Tali*' , '*Mukaddime*', '*Ahmed Mithad Efendi*' başlıklı üç bölümden oluşur. Eserde yer alan '*İfade-i Tali*' başlıklı ilk bölüm yazara ait değildir. Bu bölümde İstanbul Kütüphanesi sahibi unvanıyla Misak imzası bulunur:

"Sekiz seneden beri ilim matbuat ve kütüphanecilikte iktisab etmiş olduğum, tecrübe neticesi olarak daire-i hidemâtı tevsîye bir kat daha sarf-ı mesai eylemek fikr ve niyetiyle ... (İstanbul Kütüphanesini) küşad eyledim. Öteden beri fevkalade arzu eylediğim şeylerden biri de meşahir-i üdebamızın resimleriyle teracim-i ahvalini havi mükemmel bir külliyyat vücuda getirmek olduğundan (Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir) ünvanıyla şu kitabı meydân-ı intişâra vaz' eyledim. Şu teşebbüsteki niyet-i âcizanemin meşruiyeti kadir şınasan nezdinde nazar-ı takdir ile görüleceğine şüphem olduğu gibi tercüme-i hallerini taleb eyleyeceğimiz zevat aliyenin bu acizi teşvikan diriğ-i latif buyurmayacaklarına da beyan-ı emniyet ederek hatm-i kelam eylerim.

İstanbul Kütüphanesi Sahibi

Misak "

Ali Muzaffer, eserin '*Mukaddime*' bölümünde ne sebeple hal tercümesi yazmaya gerek duyduğunu anlatır. Dönemin tercüme hal yazımı hakkında eleştiri ve tespitler bulunan bu mukaddimeyi konumuz hakkında tarihin içinden bir bakış açısını aktarması bakımından önemli bulduğumuz için aynen aktarıyoruz:

"Malum a, erbâb-ı kalemimizi bazı zaman pek ziyade bizar edip düşündüren şeylerden biri de biz de şimdiye kadar meşahirimizin terâcim-i ahvâline dair layıklıca hemen hiç bir şey yazılmamış olmasıdır. Vâkıa şu altı yüz seneden beri gelip geçen Osmanlı Şuara ve erbab-ı kaleminin teracim-i ahvalini cami olmak üzere yazılmış bir kaç (Tezkiretü's Şuara) mevcud olduğu gibi zamanımızda dahi tercüme-i hal olarak bir keş eser yazılmamış değildir. Ancak (Tezkiretü's Şuara) denilen şeyler - erbâb-ı tetebbuun her zaman maâ-t-teessüf itiraf ettikleri vech ile - tercüme-i hal namına hiç bir şeyini câmi olmayıp adeta bahsettikleri zevâtın âsâr-ı manzumelerinden müteşekkil mecmualar hükmünde

²¹⁵ Ali Muzaffer, **Teracim-i Ahvâl-i Meşahir Yahut Zamanımız Osmanlı Üdeba ve Muhariririni: Ahmed Midhat Efendi**, (İst: Kasbar Matbaası, H.1317 /M.1899)

olduğu gibi zamanımızda bir kaç eserde dahi tercüme hal ve hayat ciheti pek tez geçilmiş ve güya tenkid-i âsâr edilmek istenilip sadedden büsbütün çıkılarak ashâb-ı terâcimin mesâlik-i edibeleri-Avrupa mesâlik-i edebiyesinin tercümesi suretiyle- tafsil olunmuş olduğundan ne tezakir-i şuarâ ile, ne de bu yeni eserlerle matlub olan istifadeyi temin etmek mümkün olamaz. Binaenaleyh insan eâzım-ı üdebâmızdan birinin tercüme-i halini öğrenmek istese maksûda vusûlden bayağı aciz kalır." (s.2-4)

Yazar bunları anlattıktan sonra meşhurlar ve yazarların hal tercümelerini yazarak yarım yamalak da olsa risaleleler haline getirdiğini ve 'Teracim-i Ahval-i Meşahir' adıyla cüz cüz yayınlayacağını belirtir. Daha sonra yazar bu eseriyle ilgili olarak şu itiraflarda bulunur:

"İtiraf ederim ki bizim yazdığımız bu tercüme haller dahi mükemmel değildir. Zira (Tercüme-i Hal) olmak üzere yazılan bir kitap garbda emsali görüldüğü vech ile- yalnız bir edibin tarih-i tevellüdünden vefatına kadar katı eylediği retb-i resmîyyeyi ve yazdığı eserlerin yalnız esamisini havi olacak olduktan sonra hiç bir işe yarayamaz. O edibin tercüme-i halinden sonra bazı menakıb-ı hayatını, mesâlik-i edebisini hikâye ve tafsil eylemek, asarını birer birer meydan tedkike çekerek muta'alalara rabt etmek, elhasıl o edibi mezeyat ve irfanıyla tanımak ister. Ta ki vücuda gelecek eser bihak matluba muvaffak olsun. Mesela (Ahmet Mithad Efendi)nin tercüme-i halini bir formalık cüz ile hikâye ediverirmişiz. Oldu mu ya! Ahmed Mithad Efendi bihakın yazılsa koca bir cilt teşkil eder ki adeta bir Kırk Anbar hükmünü alarak her sınıf erbab-ı mutalaa içinde telziz-i ruh edecek şeyler bulur. Müşarün-ileyhin tercüme-i hali, hizmeti, âsârı, bâhusus menâkıb-ı hayatı o kadar uzun selâsil-i hikâyât teşkil eder ki daha ilerisine girilirse birkaç cilt bile husûle getirir.

İşte bizim eserimiz bu nokta-i nazara göre mükemmel değildir. Yalnızca teracim-i ahvâlî hâvi cüzlerden müteşekkildir. Dedik ya, maksadımız -terâcim-i ahvâle dâir heman hiç bir kitabımız yok iken -velev muhtasarran olsun derli toplu bir iki tercüme-i hal yazmak olduğundan bu kadarı da matluba kâfidir.

İnşallah bunları tafsilen tahrir ve neşr etmekteyiz de mukarrer olduğundan o zaman ikmal-i vezâife eylemiş oluruz.

Ama şurasını da ilaveten dermiyan etmeden geçemeyiz ki bu cüzlerde tercüme hal diye verdiğimiz malumat gayet doğrudur. Bunların cümlesi de tettebbuat, müracaat ve mesmûat-ı mevsuka ile silsile-i intizama rabt olunmuştur. Mamañih bu muhtasar eserde dahi hatalarımız zuhur edecek olur ise tashihini niyaz ederiz. " (s.4-7)

Ali Muzaffer imzasını taşıyan ve konumuz açısından dönemi anlamamız için değerli bulduğumuz önsözde yazar Teracim-i Ahval-i Meşahir adıyla farklı cüzlerden bir eser meydana getireceğini hatta cüzlerin bazılarını yazdığını söylüyorsa da araştırmalarımız esnasında bu cüzden başka cüzlere rastlayamadık. İhtimaldir ki yazar yazdıklarını yayınlama fırsatı bulamamıştır.

Ali Muzaffer, eserde 'Ahmed Mithad Efendi' başlığından sonra hal tercümesini aktarmaya başlar. Ahmed Mithad Efendi'nin eserin yayınından önceki yirmi yıl zarfında Türk Edebiyatına kazandırdığı değerlerden bahsettikten sonra onun yazın dünyası içindeki yeri ve önemini açıklar. O dönem Ahmed Mithad'ı Osmanlılar içinde tanımayan olamayacak kadar çok şöhretli olduğunu söyler. Osmanlıların gelişmesine hizmet eden Ahmed Mithad'ın önce hikâyeleri, daha sonra romanlarını kaleme almıştır.

'Mukaddime' bölümünde Ahmed Mithad'ın hal tercümesinin küçük bir eserle değil ciltler ile anlatılabileceğini söyleyen yazar, bu bölümde de fikrini tekrar eder. Ancak bu eseri detaylara girmeyerek kısa tutacağını söyleyen Ali Muzaffer ciltler yazmayı sonraya bıraktığını söylerse de bunu gerçekleştiremez.

Ahmed Mithad'ın çocukluk dönemini İstanbul'da, gençlik dönemini ise büyük ağabeyi Hafız Ağa ile birlikte Tuna'da geçirdiğinden bahseden yazar, onun yeteneğinin Tuna'da geliştiğini, Rusçuk'da Fransızca ve namazda okumaya yetecek kadar Arapça öğrendiğini söyler. Gençliğinin ilk yıllarında Rusçuk'ta öğrendiği Fransızca sayesinde batı edebiyatına vakıf olduğunu anlatır. Bir ara Tuna gazetesinde yazarlık yaptığından bahseder. Onun dile hâkimiyetini Tuna Vilayeti Mektubî kaleminde bulunduğunu anlatır. Önceleri şiir ile uğraştı idiyse de sonraları nesire yöneldiğini söyler. Ancak yine de kendinden geçtiği vakitler şiir söylediğini bildiğini ifade eder. Ali Muzaffer'in bu konudaki anlatımları Ahmed Midhat'ı yakından tanıyan birinin üslubunu andırır:

"Sonraları Midhad Efendi şiir ile iştigal etmeye terk eylemişler ise de kendilerinden geçtikleri zamanlar şiir söylediklerini itiraf ederler ki fıl-hakika bazı eserlerinde pek manidar, pek güzel kıtaları görülmemiş değildir." (s.9-10)

İlerleyen satırlarda yazar, Ahmed Mithad'ın Bağdat'a da gittiğini ve bu yolculuğun onu çok etkilediğini belirtir. Hatta Süleyman Musûlî adlı romanının zeminini bu yolculuktan sonra hazırlama ihtimaline değinir. Ahmed Mithad'ın Bağdat'ta bir matbaa kurduğunu söyleyen yazar, onun coğrafya, tıp, din üzerine olan yayınları okuduğundan bahseder.

Ahmed Mithad Efendi'nin coğrafya, tarih, tabiat, hesap, hendese vs. konuları ele alan bir külliyyat olan 'Hoca-yı Evvel' adlı külliyyatı kaleme aldığından bahseden yazar, 'Kıssadan Hisse'yi de Bağdat'ta yazdığını belirtir ve sonra İstanbul'a

döndüğünü söyler. Onun İstanbul'da Ceride-i Askeriye Baş Muharirliğine tayin olduğunu ve bir taraftan da Basiret gazetesinde de muharirlik yaptığını 1285-1288/9 senelerine kadar bu hizmetlere devam ettiğini anlatır. Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye ismiyle Şinasi'nin aynı adlı eserini şerh ettiğini ve emsalsiz bir eser olduğunu belirten yazar, Letaif-i Rivayat'ın o dönemdeki yankısına da değinir. Dağarcık'ın zamanın önemli bir dergisi olduğunu ve felsefe konusunda yeni bahislerle ilgili önemli yazılar içerdiğini belirten yazar, bu dergideki yazılar dolayısıyla Ahmed Mithad'ın çok taaruzata uğradığını ifade eder. Ahmed Mithad'ın piyesler de kaleme aldığını hatırlatır. Ahz-i Sâr, Açık Baş, Eyvah!, Çünkü adlı eserlerini zikreder. Kâinat adlı eserinin mükemmelliğinden bahsettikten sonra Yeryüzünde Bir Melek'in de aynı sırada yayınlandığından söz eder. Ahmed Mithad 1289'dan sonra Kırk Anbar külliyyatını yazmıştır. Paris'te Bir Türk, Hasan Mellah, Hüseyin Fellah, Dünyaya İkinci Geliş ve Felatun Bey ile Rakım Efendi her şeyi feda edip kendisini yazıya vermesi sonucunda yazılmış eserlerdir.

Ali Muzaffer, Ahmed Mithad'ın yaptığı görevleri de anlatır. Süleymaniye medresesinde verdiği derslerden dolayı Rodos halkının ona minnetdar kaldığını söyler. Onun Tercüman-ı Hakikat'i nasıl kurduğunu anlatır. Daha sonraları Takvim-i Vekayi gazetesinde müdüriyete tayin edildiğinden söz eder. Gazetelerde yaptığı diğer işlerden söz etmeyi sürdürür. Yazı makinası unvanını Tercüman-ı Hakikat'i yayınladığı dönemde kazandığını söyler.

32.BABANZADE İSMAİL HAKKI VE ALİ REŞAD'IN BİYOGRAFİLERİ

Lofça'da 1877 yılında doğan Ali Reşad İstanbul İdadisini bitirir. Darü'lmuallimin'de tarih öğretmenliği yapan yazar, edebiyat fakültesinde Orta ve Yakın Çağ Tarihi okuttu. İkdam, Saadet, Sabah, Tasvir gibi gazetelerde yazılarını yayınlayan Ali Reşad İdadi ve Sultanilerde okunmak üzere tarih kitapları hazırladı.²¹⁶ Yazarın eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Asr-ı Hazır Tarihi (1911)*, *Devlet-i Osmaniye Asr-ı Hazır Tarihi (1912)* *Avrupa ile Münasebât-ı Hariciyemiz Nokta-i Nazarından Tarih-i Osmanî (1913)*, *Çocuklara Tarih Dersleri: İslam Türk ve Osmanlı Meşahiri (1915)*, *Faşizm (1923)*, *Fransa İhtilali Kebiri (1911)*, *On Sekizinci ve On Dokuzuncu Asırlarda Tarih-i Umumî ve Osmanî (1919)*, *Tarih-i Edyan (1915)*, *Tarih-i Enbiya ve İslam (1915)* gibi birçok tarih kitabı yayınlayan yazarın Cumhuriyetin ilanından sonra da Yeni Tarih-i Umumî (1924) adlı bir eseri yayınlaması da dikkate şayandır.

Bağdat Süleymaniye Sancağı Kürt beylerinden Zihni Paşa'nın oğlu olan Babanzade İsmail Hakkı; Ahmed Naim ve Şükrü Baban'ın kardeşidir. Galatasaray Mekteb-i Sultanîsini bitiren yazar, İkdam ve Tanin gazetelerinde dış siyaset yazıları kaleme alır.²¹⁷ 1908'de Bağdat mebusu olan yazar, Mülkiye ve Hukuk Mekteplerinde Anayasa Hukuku dersi verir bu alanda bir 'Hukuk-ı Esasiye' adlı bir eser de kaleme alması dikkate değerdir. 1910'da Maarif Nazırlığına getirilir ve bu görevi sırasında vefat eder. Vefatı 1329 senesi sonlarına rastlayan İsmail Hakkı Baban, Bayazıd Cami avlusuna defnedilir. Bursalı Mehmed Tahir Osmanlı Müellifleri adlı eserinde onun siyasî yönünü ön plana çıkarır. Yazarın vefatının siyasî çevrelerde derin üzüntü

²¹⁶ Ali Reşad, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt:1, Dergah Yay., İst, (1977), 115

²¹⁷ Age, 275

yarattığını belirtir. ²¹⁸ Yazarın tek başına yazdığı iki eserden söz edebiliriz. Bunlar, '*Hukuk-ı Esasiye*' (1913) ve '*Irak Mektupları*'(1913)'dır. Babanzade İsmail Hakkı'nın Hukuk-ı Esasiye adlı eserinin döneminde çok değerli görüldüğünü uzun yıllar okullarda okutulmasından anlıyoruz. Yazarın Irak Mektupları adlı eseri ise Irak seyahati sırasında Osmanlı idarî teşkilatının ıslahına dair makaleleri dikkat çeken yazarın bu yazılarını derlemesi ile ortaya çıkar.²¹⁹

Ali Reşad ve Babanzade'nin hayat hikayelerine bakıldığında ikilinin hayatlarının İkdam gazetesinde keştiğini görüyoruz. Dış siyasete ve tarihe olan ortak ilgilerinin onları yakınlaştırması ve tanışıklıklarının bu gazete vasıtasıyla olması muhtemeldir. İki yazarın birlikte kaleme aldıkları Dreyfüs meselesi ile ilgili olan eser, o devirde Avrupa'da yaşanan ve çok ses getiren bir olayın anlatımından ibarettir. Eser bu davayı anlatmak maksadıyla yazılır. Yazarlar bu maksadla eseri kaleme alırken Dreyfüs'ün kim olduğunu anlatmaları da tabiidir. Fakat eser biyografiden ziyade bir tarih eseri havasındadır. Ali Reşad ve İsmail Hakkı'nın birlikte yazdığı diğer bir eser ise Bismarck'ın biyografisidir.

²¹⁸Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, II. Cilt, Haz: A.Fikri Yavuz, İsmail Özen,(İst: Yaylacık Matbaası,1972), 64-65

²¹⁹ Ali Reşad, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Cilt:1, Dergah Yay., İst., 1977, 275

32.1.Bismark Hayat-ı Hususi ve Siyasiyesi²²⁰

İsmail Hakkı Baban ile Ali Reşad'ın birlikte yazdığı ve ilk olarak 1316 (M.1898) yılında yayınlanan eserin ikinci baskısı 1320'de yapılır.²²¹ Eserde, isminden de anlaşılacağı üzere, Almanya'nın birliğinin sağlanmasında büyük rolü olan ve birlik sağlandıktan sonra ilk Alman şansölyesi ünvanını kazanan Otto von Bismarck'ın hayatı anlatılır. Eserin ilk yayınının Bismarck'ın öldüğü yıl yapılmış olması dikkat çekicidir. Bu durum ayrıntıları ile Bismarck'ın hayatını ve hatta ölümüyle ilgili detayların anlatıldığı eserin hazırlanma süresinin kısalığı hakkında fikir verir.

Eserde iç kapaktan önce Bismarck'ın çeşitli yıllarda çekilmiş fotoğrafları yer alır. Bu fotoğraflar Bismarck'ın on bir, on dokuz, yirmi iki, otuziki, kırk beş, elli beş, altmış üç yaşlarındaki hallerini görmemizi sağlar. Bu fotoğrafların onun hangi yaşlarında çekildiğine dair ibareler fotoğrafların altında yer alır. Fotoğrafların arasında Bismarck arması da bulunur.

Eser; 'Mukaddime', 'Birinci kısım', 'İkinci kısım' ve 'Hatime' başlıklı bölümlerden oluşur. Eserin mukaddimesinde yazarlar, hal tercümesi yazmanın inceliklerinden ve Bismarck'ı yazarken nelere dikkat ettiklerinden bahsederler. Bu mukaddime yazarlar hal tercümesi yazarken objektif olmak gerektiğine vurgu yaparlar:

"Meşâhirden birinin tercüme-i halini yazacak olan muharirlerin bu vazifede kusur etmemek ve kendilerine teveccüh edecek mesuliyet-i maneviyeden âzâde bulunmak için birçok hasaili cami olmaları iktiza eder. Evvel emirde bitaraf bulunmak yani tasvir edilecek zatın aleyhinde veya lehinde evvelce takarrür etmiş, hükmü verilmiş, bir fikre malik olmamak; saniyen bir ciddiyet-i tamme sahibi olmak lâzımdır. Bu tertib üzere yazılacak bir eser gayet mükemmel bir ayna gibi sahib-i tercümenin şekl-i maddî ve manevîsini noktası noktasına aksettirmelidir. (s.1)

Ali Reşad ve İsmail Hakkı Baban, Bismarck'ın hayatını iki bölüm halinde tasarlayarak yazıya dökerler. Aslen yazarların Bismarck'ın hayatını böyle iki bölüm halinde tasarlaması eserin adına da akseder ancak bunu fark edebilmek için insanın eseri eline alıp okuması gerekir. '*Bismark Hayat-ı Hususi ve Siyasiyesi*' ismi eserin

²²⁰ İsmail Hakkı Baban, Ali Reşad, **Bismark Hayat-ı Hususi ve Siyasiyesi**, (Dersaadet: Bâb-ı Âli Caddesi 38 Numaralı Matbaa, H.1320 / M.1902)

²²¹ Biz incelememizi ikinci yayın üzerinden gerçekleştirdik.

bu ayırımını gösterir niteliktedir. Eserin Bismarck'ın hususi hayatını ele alan birinci kısmı kendi içinde altı bölüme ayrılır. Her bölümü kendi içinde numaralandıran yazarlar, eserin altı bölümden oluşan birinci kısmında Bismarck'ın özel hayatını anlatırlar.

Eserin birinci kısmında Otto Von Bismarck'ın doğumundan ölümüne kadar özel hayatını tüm detayları ile anlatılır. Öncelikle onun ecdadı hakkında bilgi veren yazarlar, onun aile mensuplarını tanıtır. Prens Bismarck'ın ailesine ve aile geleneklerine olan saygısını anlatmaya çalışırlar. Mareşal de Flegerin'in tasviri ile süslenmiş gümüş kadehi Bismarck'ın saklamasını bu duruma örnek gösterirler. Ailenin genel özelliklerini sayan yazarlar, saydıkları özelliklerin Bismarck'ta tecelli ettiğinden bahsederler. Ailenin yaptırdığı şato, aile mensuplarının bulundukları görevler hakkında bilgi verirler. Bismarck'ın ailesi bakımından şanslı bir çocuk olduğuna vurgu yapan yazarlar, öncelikle şansölyenin 1 Nisan 1815 günü doğduğunu belirtirler. Babasının onun doğumunu 2 Nisan 1815'de Ferdinand de Bismarck imzası ile bir gazeteye ilan vererek haber verdiğini söylerler.

Bismarck'ın eğitim hayatının başlaması, ilk memuriyeti, âşık olduğu kadın ile tanışmasından evliliğini tanışmalarından itibaren tüm detayları ile anlatan yazarlar, onun balayına da değinirler. Almanya'nın ittifadı üzerine Bismarck'ın fikirleri, girdiği bir bahsi kaybetmesi, Paris Sefareti görevine getirilmesi, Berlin'e davet edilmesi, onun siyasi görüşünün nasıl galebe ettiği, III. Napolyon'un Prusya'ya açtığı savaş, Bismarck'ın savaştaki durumu gibi olayları genel ifadelerle anlatırlar. Bismarck'ın Avrupa politikası üzerindeki etkisi ve zamanla aldığı konuma da değinirler. Ancak bu konular ikinci kısımda daha detaylı anlatılacağından ayrıntılara çok girmezler.

Birinci bölümün beşinci kısmında yazarlar, Bismarck'a dair daha şahsi mevzulara girer. Bismarck'ın edebiyata olan merakını ve sevdiği romanları anlatırlar. Bismarck'ın sahip olduğu mal varlığından, 1875'de Bismarck'ın yetmişinci yaş gününün nasıl kutlandığına kadar bütün detayları ile anlatır. İstifası ve vefatı da bu bölümde geçer. Birinci kısmın altıncı ve son bölümünde yazarlar Bismarck'ın son zamanları ve tedavisi, vefat edişi ve vasiyeti üzerinde dururlar.

Eserin onüç bölüme ayrılan ikinci kısmı 'Bismarck'ın Hayat-ı Siyasisi' başlığını taşır. Eserin ikinci kısmı daha hacimlidir. '*Bismarck'ın Hayat-ı Siyasiyesi*' alt

başlığını taşıyan bu bölümde yazarlar, öncelikle 1847'den evvel Bismarck'ın siyasi durumunu anlatırlar. Bu sırada Bismarck'ın hangi mesleği icra ettiğinden başlayan yazarlar daha sonra, Frankurt ittifad meclisinin o zamandaki durumu, Almanya ittifadına giden yolda aynı ulustan oluşan devletlerin birlik konusundaki fikir ayrılıkları söz konusu edilir. Prusya'nın konuya müdahalesi, Bismarck'ın savaş ve ittifad hakkındaki fikirlerini aktarırlar. Bu süreçte yaşanan kralın Almanya tacını red etmesi, Avusturya'nın tehdid ve müdahalesi, Prusyanın teslimiyeti, gibi konulara da giren yazarlar, Bismarck'ın duruma etkisinden de bahsederler. Paris Kongresinin de anlatıldığı eserde, Bismarck'ın Paris sefareti dönemi de konu edilir. 1871'de Almanya'nın genel durumuna değinirler. Bismarck'ın hedefe giden yolda yaptığı konuşmaları Kral Wilhlem'in tabı ve meşrebinden de bahseden yazarlar, Bismarck'ın Hariciye Nazırlığına getirildiği dönemi anlatırlar.

Prusya Avusturya savaşı sırasında yaşananların da aktarıldığı eserde, Bismarck'ın Fransa ve İtalya ile münasebeti, Bismarck ile Napolyon arasındaki entrikalar, Bismarck'ın savaştan dönüşü, karşılanması, düşüncelerine de değinilir. Daha sonra çıkan Lüksemburg meselesi, Bismarck'ın bu meseleye bakışı ve bu sorun üzerindeki siyasi duruşu, Prusya askerinin Lüksemburgdan çekilmesi ve Fransa'nın mağlubiyeti anlatılır.

Almanya'nın Bismarck'ı nasıl sevdiği, Zolverinin 1828-1869- bad grandükalığı, muharebenin sebepleri, 1870 muharebe için en münasip zaman olduğunu belirten yazarlar, savaşın ilanı, harp meydanlarında Bismarck'ın durumunu, papanın savaşa etkisini anlatırlar. Savaşın sonunada bir nazar atfeden yazarlar, Bismarck'ın Papa'dan nişan almasını, baş vekaletten istifasını, Bismarck'ın kurucuları arasında bulunduğu nasyonel liberalin kuruluşu, onun görevlerini de anlatırlar. Daha sonra Almanya'nın dış siyasetinden bahseden yazarlar o dönemde yaşanan Rus-Avusturya savaşını anlatırlar. Wilhelm ile Bismarck samimiyeti, İmparator Frederik-Wilhelm münasebetini aktardıktan sonra Wilhelm'in vefatını anlatarak Almanya'nın siyasî tarihini anlatmayı bitirirler.

Tek bölümden oluşan bir Hatime ile eser sona erer. Hatime bölümünde Bismarck'ın vefatından sonra çeşitli devletlerin basınında yer alan onun hakkındaki fikirler, mütalaalar ve sözlerinden bazılarını okuyucuya sunarlar. Eserin sonunda Bismarck'ın önemli görülen sözlerine de yer alır.

Bismarck'ın hayatını ve ölümünü bütün detayları ile kronolojik olarak anlatan eserin kronolojik akışı iki kısımda da ayrı ayrı takip ettiği ve her iki kısmında Bismarck'ın vefatı ile sona erdiği görülür. Eserin birinci kısmında Bismarck'ın özel hayatı ile ilgili detaylı bilgiler, ikinci kısmında ise Bismarck'ın fikirleri, yaklaşımları yer alır. İki ana kısma ayrılan eserin söz konusu kısımları kendi içlerinde bölümlere ayrılır. Her bölümün başında yazarlar kısaca bu bölümde hangi konulara değineceğini konu başlıkları halinde verirler. Bu durum araştırmacılara merak ettikleri konuya hemen ulaşabilmeleri konusunda yardımcı olur. Ayrıca eserin değindiği farklı konularda yazarlar, dipnotlar ile eserin içinde konu ile ilgili kısımlarına atıfta bulunarak aynı mevzunun eserin hangi bölümlerinde bulunabileceği konusunda okuyucuyu yönlendirir.

Eserin dili biyografinin nesnelliğine uygun bir didaktiklikte olsa da eserde yer yer konuşma havasına döner. Mesela onun aileden şanslı bir çocuk olduğuna vurgu yapmaya çایلşan yazarlar annesinin Bismarck'ı diplomat yapmaya, daha doğduğunda karar verdiğini şu dipnotu ekleyerek anlatırlar:

‘İhtimaldir ki Madam de Bismark bir falcı kadına danıştıktan sonra buna karar vermiştir. Maamañih Teracim-i ahval yazan zevatın meşahir hakkında daima ibzal ettikleri bu gibi boş lakırdılara inanılması muvafıktır sanırız.’ (s.16)

Bu dipnottaki rahat ve samimi söyleyiş dikkat çekicidir. Yazarların Bismarck'ın hayatına dair pek çok konuyu biliyor olması dikkat çekicidir. Onun hayatını etkileyen olayları detayları ile bilip anlatmaları, onu etkileyen çevresel amillere bu derecede hâkim olmaları dikkate değerdir. Yazarlar, Bismarck'ı anlatırken bazen onun mektuplarından yararlanırlar. Bu durum eserin inandırıcılığını artırır. Yazarın eserde kullandığı bir dipnottan Paris'te yayınlanan Mösyö Anton Perset'in *'Prens Bismark'ın Hususi Mektupları'* adlı eserden yararlandığını anlarız.

Yazarların biyografi yazmak için Bismarck'ı seçmiş olmaları ona olan hayranlıkları bir nebze gün ışığına çıkarsa da eserin genelinde objektif tavırlarını korumaya çalışırlar. Alman birliğini sağlayan usta siyasetçi tarafını ortaya çıkarmaya çalışırken bütünüyle yüceltmek hatasına düşmezler. Bismarck'ı Madmazel Jan de potekamer ile evliliğini anlatan yazarlar, onun kadına âşık oluşunu aktardıktan sonra kadının babasının ona menfi bakışını da gösterirler:

“Bismark mürur-ı zaman ile bâlâda bir fıkrasını nakl ettiğimiz mektupta ismi geçen kız hakkında hissettiği muhabbeti artmış idi. Bu kız Almanya’nın en kadim hanedanından biri olan (Potkamer) ailesine mensub idi. Bismark iki sene evvel dostu ve komşusu Moris de blankburg ile matmazel (De Tadan Triglab)ın izdivaç günü ilk defa olarak madmazel Yohana de Potkameri görmüş idi. Bismark genç kıza pek çabuk tutulmuş idi. Madmazel de Potkamer dahi kendisine rû-yı iltifat göstermekten hâli kalmamış idi. Binaenaleyh izdivaç peder ve validesinin muvafakkatına kalmış idi. Fakat Mösyö de Potkamer kızını Bismark gibi kaba, nezaketsiz, adeta kaçıklıkla şöhet bulmuş bir adama vermeye cesaret edemiyordu.” (s. 37)

Eser boyunca Bismarck'ın fikirlerini ve tarihi olaylara bakışını vermeye çalışan yazarlar, aynı zamanda halkın da ona bakışını aktarmaya uğraş verirler. Ölümünün dünya basınında uyandırdığı yankıları hatime bölümü ile sunmaları da objektiflik kaygılarının bir başka göstergesi olabileceği gibi onun dünyanın, tarihi değiştiren bir adama bakışını da vermek istemiş olabilirler. Bismarck'ın hayatını merak edenler veya araştırması onun yoluna düşenlerin muhakkak bakmaları gereken önemli bir biyografi olduğu söylenebilir.

33.ŞERAFEDDİN MAĞMUMÎ'NİN BİYOGRAFİSİ

Dr. Şerafettin Mağmumî çalışmamız dönemi dahilinde yolu bir şekilde biyografi türünden geçmiş isimlerden birisidir.1860'lı yıllarda İstanbul'da doğan yazar, II.Abdülhamit'in baskıcı döneminde bir süre doktorluk yapar. İttihat ve Terakki Partisi'nin kuruluşunda önemli görevler alan ve 1890'lı yılların sonunda Paris'e kaçan Şeraddin Mağmumî hakkında yapılan en detaylı çalışma Prof.Dr. Nazım Hikmet Polat'ın '*Bir Jöntürkün Serüveni: Dr. Şerafettin Mağmumi Hayatı, Eserleri, Dil ve Edebiyat Görüşleri*' adlı eseridir.²²² Çalışmalarına bir süre Paris'te devam eden Mağmumî daha sonra siyasî nedenlerle İstanbul'a dönemediği için Kahire'ye yerleşerek, Mısır Kralı Faruk'un özel doktoru olarak yaşamını sürdürür. 1931 yılında vefat eden Dr. Mağmumî, Kahire'de kaldığı dönem boyunca çeşitli eserler yazar.

Yazarın eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Anadolu ve Suriye'de Seyahat Hâtıraları* (1909), *Başlangıç* (1890), *Ramazan Hediyesi* (1893), *Vücut-ı Beşer* (1893), *Seyahatname-i İbn-i Battuta* (1894), *Nasıl Zengin Olunuyor* (1912), *Düşündüm ki* (1913), *Sanat-ı Tahrir ve Edebiyat* (1913), *Savga* (1914), *Sehba-yı Mükrim* (1911), *Fransa, İtalya ve İsviçre'de Seyahat Hatıraları* (1914), *Hakikat-i Hal* (1898) *Paris'ten Yazdıklarım* (1913), *İlm-i Nebatât* (1924)Bu eserlerin içinde sadece Hakikat-i Hal, biyografi niteliği taşır. Ancak incelememizde de anlatacağımız üzere yazarın bu eseri kaleme almaktaki derdi biyografi yazmak değildir.

²²² Prof.Dr. Nazım Hikmet Polat, '*Bir Jöntürkün Serüveni: Dr. Şerafettin Mağmumi Hayatı, Eserleri, Dil ve Edebiyat Görüşleri*', (İst: Buke Yay., 2002)

33.1.Hakikat-i Hal²²³

Şerafettin Mağmumî'nin kaleme aldığı eserin ilk yayınının iç kapağında Paris'te 1315'te (M.1898) çıkarıldığını belirten ibareler bulunmakla birlikte yayınevi hakkında bilgi bulunmaz. Eserin ikinci yayını ise 1330 (M.1914) yılında İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılır. İkinci yayının naşiri Kürdizade Ahmed Rıza'nın söz konusu yayının önündeki önsözüne göre ilk yayın Şerafeddin Mağmumî tarafından Paris'te yapılır. Fakat ikinci yayın yazarın izni olmaksızın tamamen Ahmed Rıza'nın tasarrufu ile yapılır. Ahmed Rıza Paris'te yapılan yayının bulunamamasından şikâyet eder ve böyle bir girişimde bulunduğunu beyan eder.

Şerafeddin Mağmumî ise esere yazdığı 'Mukaddime' bölümünde Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan rahatsızlığını dile getirir ve Paris'teki 'Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden okuyucuyu haberdar eder. Yazarın eseri kaleme almaktaki asıl derdi bu cemiyete bir şekilde üye olmuş Ahmed Rıza'nın aslen kim olduğunu göstermeye çalışmaktır. Cemiyetin amaçlarının tam tersi yönde hareket eden bu isme karşı hoş duygular beslemeyen yazar, bunu açık ve net olarak ifade eder. Yazar, Mukaddime'de ona karşı olan bu duygularının sebebini açıkladıktan sonra eserin hangi bölümlerinde neler anlatacağını kısaca belirtir. Ahmed Rıza'ya karşı şahsi bir garezi olmadığını da ifade eder.

Eserin birinci kısmında Ahmed Rıza Bey'in cemiyete kabul edilmesinden kovulmasına kadar geçen sürede yaşadıklarını anlatan Mağmumî, eserin ikinci bölümü olan '*Meşveret'e Cevap*' başlıklı kısımda Ahmed Rıza'nın Meşveret'te yayınlanan yazılarındaki iddialarına yanıt verir.

Eserin '*Maziye Bir Nazar*' başlıklı birinci bölümünde yazar, öncelikle Ahmed Rıza'nın nasıl tanındığını aktararak onu anlatmaya başlar. Eserde Ahmed Rıza'nın annesinin yabancı bir kadın olduğunu, onun nerede doğduğu, nasıl bir aile terbiyesi aldığı, gittiği yerler, aldığı eğitim ve görevler, özelliklerini, cemiyette yaşanan bir takım olayları aktaran yazar, onun pozitivizme olan merakını, yayınladığı eserleri ve gazeteleri, siyasî olaylar karşındaki tavrını, çevresindekileri ile ilişkilerini de anlatır. Ayrıca onun eseri 'Layıha' üzerine eleştirilerini sunan yazar, zaman içinde ona karşı

²²³ Eserin iki ayrı yayını bulunur:

Şerafeddin Mağmumî, **Hakikat-i Hal**, (Paris: H.1315 M.1898)

Şerafeddin Mağmumî, **Hakikat-i Hal**, (İst., Matbaa-i Ebüzziya, H.1330, M.1914)

cemiyette yeşermeye başlayan nefret duygusundan ve cemiyetten çıkarılışından da bahseder.

Yazar, Ahmed Rıza hakkındaki bilgileri verirken objektif davranmamıştır. Mesela Ahmed Rıza'nın annesinin yabancı olması dolayısıyla onun Osmanlı'nın millî ve dinî terbiyesinden mahrum olarak büyüdüğünü iddia eder. Ahmed Rıza'nın Pozitivizmle uğraşmasını boş işlerle uğraşmak olarak gören yazarın pozitivizme dair fikirlerini de eserde bulmak mümkündür. Yazarın dili eserin pek çok yerinde eleştiri sınırlarını aşar. Sahtekar, kalpazan, namussuz, cibiliyyetsiz, edepsiz, hain gibi sıfatları sıklıkla kullanan yazarın maksadı bir kişiyi tanıtmak değil, onun bilinmeyen yönlerini ortaya çıkararak itibarsızlaştırmaya çalışmaktır.

34.MEHMED SALAHADDİN'İN BİYOGRAFİLERİ

Salahi Mehmed Salahaddin, Safiye Sultanzade Mehmed Selahaddin, Salahi ismiyle eserler yayınlayan yazarın hayatı hakkında mevcut kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

34.1.Bir Türk Diplomatı Mustafa Reşid Paşa²²⁴

Eser, Osmanlı Devleti'nin çok önemli kademelerinde görev almış olan ve sadrazamlığı dönemindeki hizmetleri ile döneme damgasını vuran Mustafa Reşid Paşa'yı anlatır. Eserde öncelikle herhangi bir başlık olmaksızın önsöz başlar. Yazar bu önsözde kendisini bu eseri kaleme almaya iten sebepleri anlatır. Bu sebeplerin başında Abdülhalim Memduh'un 'Reşid Paşa' isimli küçük hacimli eseri geldiğini söyleyen Mehmed Salahaddin, Mustafa Reşid Paşa gibi Osmanlı siyasetinin önde gelen bir ismine bu küçük hacimli, nakıs içerikli eserin Paşa'yı anlatmak için yetersiz olduğunu beyan eder.

Önsöz niteliğindeki bu bölümün ardından yine başlığı olmayan ve biyografinin yer aldığı ana bölüm başlar. Yazar bu bölümde Mustafa Reşid Paşa'nın nereli olduğu, yaptığı görevler, terfileri, II.Mahmud, Abdülmecid dönemi olayları, onun aldığı terbiye ve eğitim, bildiği yabancı diller, Abdülmecid'in döneminde aldığı vezirlik görevini nasıl icra ettiği, nasıl sorunlu bir dönemde göreve geldiği, Osmanlı'nın önemli kademelerinde çalışmasının yanı sıra, altı defa sadrazamlığa, dört defa Hariciye Nezaretine getirilmesi,sorunları çözmek yolundaki hizmetleri, Mustafa Reşid Paşa'nın icraatları, Avrupa'da Mısır meselesinin çözümü için gittiği

²²⁴ Salahi Mehmed Selâhaddin, **Bir Türk Diplomatı Mustafa Reşid Paşa**, (İst: Servet Matbaası, H.1306 / M. 1889)

yerler, Şark meselesinde izlediği yol, Avrupa Cemiyeti ile Osmanlı arasındaki ilişkilerde Mustafa Reşid Paşa'nın nasıl bir rol oynadığını, millicileri isteyen Avrupa Cemiyetine nasıl red cevabı verdiği, Tanzimat Fermanı ve Mustafa Reşid'in fermanı açıklaması, Kırım meselesindeki tavrı, yetenekleri, siyasi sezgileri, büyük devletler ile yaptığı ticari anlaşmalar ve düzenlemeler, yapılan ıslahatlardaki önemli konumu, Takvim-i Vekayi'nin çıkarılmasını sağlaması, Şinasi ile olan ilişkisi, vefat tarihi, cenazenin nereye gömüldüğü yer hakkında bilgi verir. Şinasi'nin Mustafa Reşid Paşa'nın vefatına tarih düşmek için yazdığı manzum parçayla esere son verir.

Eserinde tüm bunları anlatan yazar iki ayrı yerde tarihsel malzemelerden yararlanır. '*Suret-i Müsvette*' başlığı altında Paşa'nın yayınladığı bir mazbataya yer veren yazar, Mustafa Reşid Paşa'nın kaleme aldığı mazbatayı şu ifadeler ile okuyucuya sunar:

".....Paşa-yı müşarün-ileyhin kaleme aldığı mazbatanın müsveddesi bir yadigar-ı hatt-ı destî olarak el-yevm mahfuz bulunmakla bilâ istinsah buraya nakl ve tahrir edildi." (s. 41)

Yazarın bu ifadelerine rağmen eserde bahsi geçen bölüm Mustafa Reşid Paşa'nın el yazısı ile değil matbaa harfleri ile yayınlanır. Eserde kullanılan başka bir tarihi malzeme Mustafa Reşid Paşa'nın Encümen-i Daniş'in kurulmasıyla ilgili olarak 19 Ramazan 1267 günü Darü'lmaarif'in salonunda Sultan Abdülmecid ve vekillerin karşısında yaptığı konuşmanın metninden bir bölüme eserde '*Suret-i Nutuk*' başlığı ile yer verir.

Eserdeki ifadelerinden Mehmed Salahaddin'in Mustafa Reşid Paşa'ya olan hayranlığı dikkat çeker. Onun hayatını anlatmaktan çok memnun olduğunu eserin her sayfasında ayrı ayrı ifade eden yazarın Mustafa Reşid Paşa gibi onun yolunu açan Abdülhamid'e de şükran duyduğu da eserin satır aralarından çıkarılabilir. Eserin dili döneminin benzer eserlerine göre daha ağırdır. Bu durum yazarın bir diplomati anlatırken gösterdiği özenden kaynaklanıyor olabilir.

34.2.Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi²²⁵

Eserin önsözünü 'Safiye Sultanzade Mehmed Salahaddin' adıyla imzalayan yazar, bu eserini Yusuf Rıza Paşa'ya ithaf ettiğini şöyle belirtir:

"Muhacirin İdare-i Umumiyesi Reis-i aliyyesi devletli Yusuf Rıza Paşa Hazretlerine takdime-i acizanemdir."

Yazar bu eserine Mustafa Reşid Paşa'nın biyografisini daha önce '*Bir Türk Diplomatı Mustafa Reşid Paşa*' yı yazdığını hatırlatarak başlar. Bu eserin büyük rağbet görmesi üzerine Mustafa Reşid Paşa'nın yazdığı eserleri toplamak istediğini söyler. Bu emelini gerçekleştirmek üzere bazı isimlere müracaat ettiğini ve bu isimlerden elde ettiği bilgiler doğrultusunda daha önce kaleme aldığı '*Bir Türk Diplomatı Mustafa Reşid Paşa*' adlı eserinde bazı yanlışlar ve noksanlıklar olduğunu fark ederek yeniden bir biyografi kaleme almaya karar verdiğini söyler. Reşid Paşa'nın evraklarının siyasî içerikli ve beş ayrı cüz halinde olduğunu ifade eden yazar bunları derleyip ortaya çıkarmaktan mutluluk duyduğunu belirtir. '*Bir Türk Diplomatı*' başlığı ile başlayan bölüm metin olarak Mehmed Salahaddin'in '*Bir Türk Diplomatı Mustafa Reşid Paşa*' adlı eserinin biyografi bölümü ile aynı olmakla birlikte önceki eserin hatalı kısımlarında küçük değişikliklere gider.

'Evrak-ı Siyasiye' başlığından sonra Mustafa Reşid Paşa'nın kaleme aldığı evrakları sunan yazar ilk olarak Mısır Meselesi sırasında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya gönderilen hat-ı hümayunu yayınlar. Eserin biyografiden sonraki kısmı siyasi evrakların yayınından ibarettir.

Eser daha önce yayınlanmış biyografinin tashihinden ve siyasi evrakların derlenmesinden oluşan bu farklı eser, Mustafa Reşid Paşa'nın icraatleri ve bunlar hakkında belgelere ulaşmak için uğraşan araştırmacılara yol gösterici niteliktedir. Ancak biyografi olarak önceki eserden çok farklılık göstermez.

²²⁵ Safiye Sultanzâde Mehmed Salahaddin, **Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi**, (İst.: Âlem Matbaası, H.1306, M.1889)

34.3.Muallim Naci²²⁶

Edebiyat tarihimizde derin izler bırakan Muallim Naci'yi tanıtan yazar, eserini bir önsöz ve tek bölüm halinde tasarlar. Yazar *'El-Fatiha'* başlıklı önsözde Muallim Naci'nin vefatını nasıl öğrendiğini ve cenazeye nasıl iştirak ettiğini anlatır. Bu vefatın onu ne kadar üzdüğünü belirten yazar, eseri bu üzüntü vesilesiyle kaleme aldığını ifade eder. Muallim Naci'nin kardeşi Mehmed Salim Efendi'den ve başka kişilerden bilgi toplayarak bu eseri oluşturduğunu söyleyen yazar, okuyucudan Muallim Naci'nin ruhuna bir Fatiha diler. Bu eserin ileride kendisi için de bir Fatiha vesilesi olabileceğini belirtir.

Önsöz niteliğindeki bu bölümden sonra yazar Muallim Naci'yi tanıtmaya başlar. Öncelikle Naci'nin Saraçhane'de Ali Bey adında meşhur bir zatın oğlu olarak dünyaya geldiğinden bahseder. Saraçlık yapan Ali Bey'in ahlaken ne kadar güçlü biri olduğunu anlatırken esnafın ona ne kadar itimad ettiğine de değinir. *'Dervişmeşrep, kanaatkâr, hamiyetmanend, dindar'* kelimeleriyle nitelediği Ali Bey'i, Ömer adıyla andığı Muallim Naci'nin hatıratında çocukluğunu anlatırken nasıl tasvir ettiğine eserinde yer verir. Daha sonra Ali Bey'in Saraçhane civarındaki evini anlatmaya başlar. Bu evi de Naci'nin tarifleriyle aktarmayı tercih eder. Saraçhane'deki bu evde Ali Bey ve Fatma Zehra Hanım'ın evliliklerinin nasıl yaşandığını anlatır. Zehra Hanım'ın Rusya savaşı sırasında muhacir olarak İstanbul'a geldiğini söyledikten sonra Naci'nin onu nasıl anlattığını da eserinde yer verir.

Ali Bey'in tehilinden bir sene sonra dünyaya gelen erkek çocuğuna Mehmed Salim adını verdiklerini söyleyen yazar, eğitimine devam ederken ikinci oğulları Ahmed'in de doğduğunu ancak çocuğun bir yaşını tamamlayamaması üzerine ailenin yaşadığı üzüntüyü anlatır. Bu sebeple Ali Bey'in Sufiler dergâhına ve Sünbül Tekkesine giderek zamanını dua ile geçirdiğinden bahseder. Bunları aktarırken Muallim Naci'ye olan hayranlığı dikkat çeker:

"Zavallı adam, hiç bilmiyordu ki Cenab-ı Vehhab alamal kendisine bir veled-i mükerrem ihsân edecek ve milletin en büyük şairi olmak istidadında halk buyurulan o çocuğun peder-i bahtıyarı olmak hissiyle kendi namı da tarih-i edebiyat-ı Osmaniye'nin en şerefli sahifelerinde hayr ile yâd edilecektir. " (s.10)

²²⁶ Salahi, **Muallim Naci**, (İst: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1310 / M.1893)

Ali Bey'in ilk oğlu Mehmed Salim on yaşına geldiğinde 1266 Kameriye-yi Hicriyesinde Muallim Naci'nin dünyaya geldiğini söyler. Ömer adı verilen bu çocuğun bir yaşında iken yürümeye altı ay sonra da konuşmaya başladığını aktarır. Bunları aktarırken yazar her çocuğun bu dönemlerde konuşup, yürüdüğünü unutmuş gibidir. Muallim Naci'nin üstün yetenekli olduğunu göstermeye çalışan abartılı tavrı dikkat çeker:

"Bir yaşında iken yürümeye, altı ay sonra da söylemeye başlamıştı. Peder ve maderi böyle bir evlada nailiyetle bir kat daha bahtiyar olduklarından dolayı daima cenab-ı Hakk'a mutlaka Hamd ve sena ediyorlardı. " (s.11)

Yazar bunları aktardıktan sonra Muallim Naci'nin hatıratından naklen babasının ne zaman vefat ettiğini söyler. Naci'nin Sünbüle adlı eserinde aktardıklarıyla onu anlatmaya devam eder. Muallim Naci babası vefat ettikten sonra ağabeyi ve annesi ile birlikte İstanbul'da teyzeleri ve Bursa'da yaşayan amcası Tahir Bey'in kaldıklarını ve daha sonra dayısı kalaycı Ahmed Ağa'nın davetiyle Varna'ya gittiklerini belirtir. İstanbul'dan Varna'ya giden Muallim Naci'nin orada eğitimine ne şekilde devam ettiğine değinir. O dönemde Varna'daki eğitim ile otuz beş yıl öncesinin eğitimi kıyaslar. Naci'nin o dönem başka türlü bir eğitim görebilmiş olsa dehasının daha da gelişeceğinden ve bu durumun ona büyük katkısı olacağını söyler.

Naci'nin yeteneğini fark eden ağabeyi Salim'in sayesinde Varna'da Arapça, sülüs ve nesih dersi aldığı hattat ve müderris Müftizâde Abdülhalim Efendi'den ders aldığından bahseder. Hulûsi mahlasını ona verenin bu hocası olduğunu söyler. Muallim Naci'nin mektubundan naklen o sıralarda Ömer Hulusi mahlasıyla bir Mushaf-ı Şerif yazdığından bahseder. Bu mektupta Naci hüsn-i hatta olan ilgisinden ve yeteneğinden bahseder. Daha sonraları Varna'da rüştiye mektebinin açılmasıyla kendisine 'muallim-i sani' unvanıyla hocalık teklif edildiğini ve kendisinin bu görevi icra ettiğini aktarır. Celiloğlu Halil Efendi'den Arapça dersleri, Hoca Hafız Mahmud Efendi'den Farsça dersleri almaya devam ettiğini söyler.

Muallim Naci'nin Ahmed Mithad'a yazdığı mektuptan Giritli Aziz Efendi'nin 'Muhayyelât'ındaki 'Kıssa-i Nâci Billah ve Şâhide' hikayesini okuduğunda Naci adını beğenerek bu adı mahlası olarak sahiplendiğini nakleden yazar, Tuna gazetesine yazdıklarını göndererek Varna'da tanınmaya başladığından bahseder.

Varna'ya yeni gelen Kavalalı Hüseyin Efendi'den telhis ve aruz dersleri aldığını söyler.

Dayısı Ahmed Ağa'nın yanından ayrıldıktan sonra ağabeyi Salim'in aktar dükkânı ve kendisinin hocalığı sayesinde geçindiklerini belirtir. Daha sonra o dönemde Hariciye Nezaretinden Said Paşa'nın himayesine girerek gerek kendisinin gerekse ailesinin geçimine katkısı olduğundan bahseder. Said Paşa, Varna'ya atandığında iyi bir devlet memuru olarak devlet dairelerine ziyaretlerde bulunduğu sırada Rüştîye mektebine de gittiğini belirtir. Öğrencilerin terbiyesinden etkilenerek hocalarını merak edince Naci ile tanıştıklarını söyler. Onun sahip olduğu bilgi düzeyine fark eden Paşa'nın Naci'ye hayran olduğunu anlatır. Aralarında doğan bu muhabbetten sonra Said Paşa'nın Tulçı'ya mutasarrıf olarak tayin edilmesi üzerine onunla oraya gittiğini söyler. Osmanlı Rus savaşı çıktıktan sonra Tulçı'nın tahliye edilmesi üzerine önce Tırnova'ya daha sonra tekrar Varna'ya döndükleri aktarır. Muallim Naci orada ağabeyi ve annesini telaş içinde bulur. Çünkü Osman Pazarından gelen muhacirler Nacinin vefat ettiği rivayet etmiş olduklarını ve bu durumun ana-oğulu perişan ettiğini anlatır. Onu görünce çok seven ailesiyle yalnız bir gece birarada bulunan Naci'nin hemen ertesi gün İstanbul'a gittiğini belirtir. Naci'nin annesi artık Varna'da kalmasının abes olacağı düşüncesiyle İstanbul'a geldiği bilgisini verir. İstanbul'da olduğu süre zarfında Said Paşa'nın Üsküdar'daki konağında kaldığını, ailesinin İstanbul'a gelmesiyle bu durumun değişmediğini Paşa, Yenişehir Fenerine tayin olunca onunla beraber oraya gittiğini söyler. Orada Köstem nehrinin kenarında yürümeyi sevdiğini belirtir.

Ahmed Mithad'a yazdığı mektuptan naklen Said Paşa'nın vasıtasıyla atandığı memuriyetinden 'cinayet mahkemesi'nde olduğu gerekçesiyle sıkıldığını ve severek yapmadığı için bıraktığını açıklar.

Sivas, Erzurum, Trabzon'da tarfalarında Said Paşa'nın yanında göreve dokuz ay kadar devam ettiğini, Cezâyir Bahr-i Sefid valiliğine tayin edilince olunca onunla birlikte Sakız'a gittiğini anlatan yazar, Sakız'da mektubî kalemde memur olarak çalıştığından bahseder. Bu sırada Tercüman-ı Hakikat'e eserlerini gönderdiğini belirtir. Daha sonra Sakız'dan İstanbul'a döndüğünü anlatır. Hariciye Nezaretinde Mektubi kalemlliğini yaptığından ve annesinin aldığı eve yerleştiğinden bahseder. Tercüman-ı Hakikat'e eserlerini göndermeye devam ettiğinden de söyler. Said Paşa'nın Berlin sefaretine gitmesinden sonra ondan gelen refakat teklifini red ettiğini

söyler. Ahmed Mithad, Tercüman-ı Hakikat'in edebiyat kısmının başına Muallim Naci'yi getirdiğini söyledikten sonra Ahmed Mithad'ın Naci'yi takdir ettiğini aktarır.

Tercüman-ı Hakikat'teki görevi kabul ettikten sonra gazetede Mesud Harabatî adıyla şiirlerini yayınladığını ifade eder. Tercüman-ı Hakikat'ten sonra Saadet gazetesinden aldığı teklif üzerine o gazeteye geçtiğini aktarır. Fransızca öğrenerek tercümeğe başladığını söyler. Ertuğrul Gazi'nin menkabevi hayatını destanlaştıran bir manzumesi dolayısıyla, Sultan II. Abdülhamid tarafından Tarih-Nüvis-i Selâtin-i Al-i Osmân ünvanı verildiğinden bahseder.

Muallim Naci'nin 1310 yılında bir ramazan günü Ahmed Mithad'ın kızı olan eşi tarafından yatağında vefat etmiş halde bulunduğunu ifade eden yazar, Ayasofya'da kılınan cenaze namazının ardından Sultan II. Mahmud'un türbesi haziresine defn edildiğini söyler. Muallim Naci'nin 1309 senesinde vefat ederek Edirnekapi Mezarlığının dışındaki Su terazisi yanına eşi Ali Bey'in nezdine defn edilmiş olduğunu söyler.

Eserin sonuna doğru Muallim Naci'nin ne kadar yetenekli bir şahsiyet olduğunu anlatırken kendisiyle nasıl tanıştığından bahseder. Bu sayede Salahi'nin Tercüman-ı Hakikat'e eserlerini gönderdiğini ve Muallim Naci'nin iltifatına nail olduğunu anlıyoruz. Tercüman matbasında buluştuklarını, sonraları Saadet gazetesinde birlikte çalıştıklarını söyler. Yazar, tanıdığı Naci'yi okuyucusuna tanıtmaya çalışır. Gazeteden ayrıldıktan sonra da irtibatı kesmediklerini birbirlerini görmeye gittiklerini anlatır. Eserin sonuna Muallim Naci'nin kendisine yazdığı mektuplara da yer verir.

Yazar kendi sosyal gözlemleri ve Naci'nin ağabeyi Salim Bey'den edindiği bilgiler ile eserini zenginleştirir. Ayrıca Muallim Naci'nin hatıralarından yararlanan yazar, söylediklerini dayanaklandırmış olur. Bu durum onun verdiği bilgilerin güvenilir olmasına katkıda bulunduğu gibi, anlatımlarının renklenmesini de sağlar. Kronolojik olarak bir hal tercümesi aktarımı yapan Salahi'nin renkli anlatımları sayesinde eser akıcı hale gelir. Muallim Naci'nin ailesi, kişisel özellikleri, eğitimi, görevleri, edebî hayatının detaylı olarak anlatıldığı eserde yazarın Naci'ye olan hayranlığı dikkat çeker. Dolayısıyla Naci'ye farklı açılardan bakamayan yazar, onun her yönünü aktaramaz.

35.YUSUF ŞETVAN'IN BİYOGRAFİLERİ

Mebusan-ı Osmanî'nin birinci devre mebusları arasında bulunan Yusuf Şetvan Bingazi vekilidir ve bir dönem II.Abdülhamid'in jurnalcileri arasında bulunur.Arap bir ailenin çocuğu Yusuf Şetvan Feraşet-i Şerife vekiline mensupdur. Feraşet-i Şerife o dönem Kabe-i Muazzama ferraşlığına memur olanların İstanbul'da bulunan mümesiline verilen isimdir. Feraşet-i Şerife vekilinin kitabet hizmetine girdi ise de Yusuf Şetvan yazışmalarda gerçeklere aykırı olacak bir düzenleme yaptığı gerekçesiyle meclisten çıkarılır.²²⁷

Yazarın ismine kayıtlı tek eser, Müselsel müellifi Seyyid Esad'ın kendisini, atalarını çocuklarını torunlarını ele alan bir hal tercümesi kitabıdır. Bayezid Kütüphanesinin eski Harfli Türkçe Basma Eserler Koleksiyonunda eser, müselsel tercümesi olarak geçse de tanıtacağımız bu eser, aslen bu özellikte değildir.

²²⁷ Faiz Demiroğlu, **Abdülhamid'e Verilen Jurnaller**, (İst: Tarih Kütüphanesi Yay., 1995), 24

35.1.Sahib-i Müselsel Seyyid Esad Efendi Merhumun Ecdad-ı Kiramıyla Evlad ve Ahfad-ı Seyyidat-ı Nihadlerinin Külliyyat-ı Teracim-i Ahvalidir ²²⁸

Eserde Seyyid Ahmed Esad, Ebu Ahmed Esad Said, Seyyid Ahmed Ebu Mehmed, Seyyid Ahmed'in Pederi Seyyid Mehmed, Ebu Mehmed Seyyid Abdah, Ebu Abdullah Seyyid Esad, Ebu Esad Seyyid Ebubekir El-Hilmi, Ebu Abdurrahman Seyyid Ahmed, Ebu Ahmed Seyyid Eyüp Efendi, Zeynelabidin Abdalî Medenî Hüseyinî Rufaî, Ebu Zeynelabidin Seyyid Ahmed Buhranî, Ebu Ahmed Said Mehmed Buhranî , Ebu Mehmed Seyyid Abdurrahman, Ebu Abdurrahman Seyyid Abdülkebir, Ebu Abdulkebir Seyyid Mahmud, Ebu Mahmud Seyyid Saadeddin Ali, Ebu Saadeddin Ali Seyyid Haşim Ahmedî, Ebu Haşim Seyyid Ebu'ssuud, Ebu Seyyid Selama, Ebu Salema Seyyid Ahmed Kebir, Abdullah El-Medeni, Seyyid Hazım, Ebu Ali Hazım Seyyid Ahmed, Ebu Ahmed Seyyid Ali, Ebu Ali Rufai El-Hasan, Ebu Rufai Seyyid Mehdi, Ebu Mehdi Seyyid Mehmed, Ebu Mehmed Seyyid Hasan, Ebu Hasan Seyyid Hüseyin, Ebu'lHüseyin Seyyid Ahmed El-Kebir, Ebu Ahmed Seyyid Musa El-Sani, Ebu Musa İmam İbrahim Murtaza, İmam Musa Kazım, İmam Cafer Sadık, İmam Mehmed Bakır, Zeynelabidin Ali El-Safer, Seyyidna İmam Hüseyin Sabit, Hazret-i Ali Kerimullahu Vechehu ve Hazret-i Fatmatü'z Zehra tanıtılır. Eserin iç kapağında şu ibare yer alan bilgilerden eserin kaynakları hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Yazarın, Seyyid b. Abdülhamid'in Meşakkat, Şeyhü'l Şerif Ali b. Macid Mecranî'nin şeceresi, İbnü'l Sai'nin şeceresine ve ulema Şeyh Mehmed İlmî Mukaddesî Hazretlerinin Umdetü'l Süluk adıyla anılan eseri ve Sülukü'l Derir'i kullandığını anlıyoruz.

Böylece hangi kaynakları kullandığını belirten yazar, sonra önsöz mahiyetinde yazdığı 'İfade-i Mahsusa' başlıklı bölüme geçer. Öncelikle eserinde kimleri tanıtacağını belirtir. Bu isimleri eserleri ile beraber anlatacağını haber verir. Bu şahsiyetlerin isimlerini anmanın bile bir tür '*ibadet*' olduğunu ifade eden yazar, sonra Sultan Abdülhamid'in Osmanlı tahtında dâim olması için dua ile önsözü bitirir.

Eserde yer alan kısa biyografilerde tanıtılan kişinin doğum tarihi ve yeri, hangi hocalardan eğitim aldıkları, yaptıkları seyahatler, hangi görevlere getirildikleri, ilimle olan ilgileri, eserleri, eserlerini kimlere sundukları gibi bilgiler bulunur.

²²⁸ Yusuf Şetvan, **Sahib-i Müselsel Seyyid Esad Efendi Merhumun Ecdad-ı Kiramıyla Evlad ve Ahfad-ı Seyyidat-ı Nihadlerinin Külliyyat-ı Teracim-i Ahvâlidir**, (m.y, t.y)

Biyografilerin sonunda 'Rahmetullah Aleyh' gibi rahmet ifadeleri yer alır. Yazarın bazı biyografilerde tanıttığı şahsın evlendiği kişi ve çocukları hakkında bilgi vermesi dikkat çekicidir. Tanzimat döneminin diğer evliya biyografilerinde bu tarz özel bilgiler yer almaz. Eser bu özelliği ile farklılık gösterir.

Ayrıca yazarın tanıttığı isimlere duyduğu sevgi anlatımlarındaki saygı ifadeleri ile su yüzüne çıkar. Bu bakımdan onun hayran olduğu isimleri tanıttığı söylenebilir. Yazarın kaleme almaya değer gördüğü biricik eserin bu kişilerin hayatını ihtiva etmesi başka bir özelliğidir.

36.BURSALI MEHMED TAHİR'İN BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat döneminde kitabet ve terâcim-i ahval yazarı olarak tanınan Bursalı Mehmed Tahir yaptığı bu işi yani bugünkü anlamları ile biyografi ve bibliyografi yazımının önemli gören bir isimdir. 1861 yılında Bursa'da doğan Mehmed Tahir, Tanzimat döneminde Mehmed Tahir ismiyle anılan başka yazarlar da bulunduğu için doğum yeri olan bu şehir ile beraber anılır. Babası Rıfat Bey 93 Harbinde şehit olunca yetim kalan yazar, 1876 yılında rüştiyeden birincilikle mezun olur. Aynı sene Askeri İdadiye başlayan ve 1880'de bu okulu da birincilikle bitiren Mehmed Tahir, Harbiye Mektebine girer. 1883 yılında Piyade Mülazım-ı saniliği ile Manastır askerî rüştiyesi coğrafya ve hendese Mülkiye idadisi coğrafya ve kavaid hocalığı yapar.²²⁹

Manastır'da on dört sene görev yapan yazar, 1897'de Üsküp Askerî Rüştiyesi Coğrafya öğretmenliğine geçse de kısa bir süre sonra Manastır Askeri Rüştiyesine müdür olarak döner.²³⁰ 1907'de Manisa Alaşehir'e tayin edilir. Beş altı ay orada kaldıktan sonra İzmir'e geçer.²³¹ Aydın vilayeti yöresinde araştırmaları bu sırada yapar.²³² 1908'den önce Balkanlardaki karışıklıkları bastırmak için İstanbul yönetimi Manastır'a sevk edilmek üzere İzmir fırkası ile Karaman alayı rediflerini silâh altına çağırır. Mehmed Tahir giderse de bir talimat ile İzmir'de alıkonulması istenir. Beş gün içinde ihtilal vukû bulunca bu emrin uygulanmasına gerek kalmaz.²³³ 17 Aralık

²²⁹ Fatma Korkmaz, **Bursalı Mehmed Tahir'in Hayatı ve Eserleri**, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi, 11-12

²³⁰ **Age**, 14

²³¹ **Age**, 23

²³² Ömer Faruk Akün, Bursalı Mehmed Tahir, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 6, (Ankara: Dinayet Vakfı Yay., 1992), 454

²³³ Fatma Korkmaz, **Bursalı Mehmed Tahir'in Hayatı ve Eserleri**, (Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi, 1994), 24

1908'de açılan Meclis-i Mebusan'da milletvekili olan yazar,²³⁴ bu görevi bıraktıktan sonra kendisini araştırmaya verir.

Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı'da Türkçülük fikrinin geliştiği ilk aydınlardan biri olarak edebiyat tarihlerinde pek anılmasa da kendisinin bu yönde fikirleri ve çalışmaları vardır. Meşrutiyetin ilanından 20-25 yıl evvel Manastır'da iken Veled Çelebi, Necib Asım Bey gibi isimlerle Türkçülüğü yaymaya çalışır.²³⁵ Onun bu çalışmaları dikkat çekmiş olmalı ki 1895 yılında evi ve mektepteki odası basılarak aranır. Manastır valisi Binbaşı Süleyman Bey öğrencisi olduğu için haber alarak önlemini alır.²³⁶

1908'de Türk Derneği kurucu üyesi olan Mehmed Tahir, 1910'da Tarih-i Osmanî Encümeni on dokuz kişilik muavin aza heyetine Bağdatlı İsmail Paşa, Ali Emiri, Halil Edhem, Faik Reşad gibi isimlerle beraber girer.²³⁷ 1914'te Türk Bilgi Derneği Türkiyat koluna seçilen Mehmed Tahir, 1915'te Tetebbuat-ı İslamiyye ve Milliye Encümeni'nin Thomsen, Von Lecoq, Dr. Mordtmann, Dr. Ignace Kunoş, Dr. Fredrich Giese ve Von Müller, Veled Çelebi, Halil Edhem, Ahmed Tevhid, Mimar Kemaleddin, Süleyman Nazif gibi isimlerle beraber on dört fahri üyesinden biri olur.²³⁸

Yazarın ölüm tarihi kesin çeşitli kaynaklarda farklı verilmekle ve gerçek tarih kesin olarak bilinmemekle beraber²³⁹, Ömer Faruk Akün Diyanet İslam Ansiklopedisinde yazarın ölüm tarihini Cumhuriyet'te verilen vefat ilanından hareketle 28 Ekim 1925 olarak verir.²⁴⁰

Eserleri bugün halen kaynak olarak kullanılmakta olan Bursalı Mehmed Tahir'in eserleri yayın tarihlerine göre şöyle sıralanabilir: '*Almanca Teshilü't-Tercüme*' (1895), '*Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri*' (1897), '*Kibar-ı Meşâyih ve Ulemâdan Oniki Zatın Terâcim-i Ahvâlî*' (1899), '*Tercüme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin-i Arabî*' (1899), '*Meşâyih-i Osmaniye'den Sekiz Zatın Terâcim-i*

²³⁴ Age, 25

²³⁵ Age, 36

²³⁶ Age, 37

²³⁷ Age, 49

²³⁸ Ömer Faruk Akün, Bursalı Mehmed Tahir, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:6, (Ankara: Dinayet Vakfı Yayınları, 1992), 454

²³⁹ Fatma Korkmaz, **Bursalı Mehmed Tahir'in Hayatı ve Eserleri**, (Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi, 1994), 30

²⁴⁰ Ömer Faruk Akün, Bursalı Mehmed Tahir, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:6, (Ankara: Dinayet Vakfı Yay., 1992), 455

Ahvâli (1901), *Meşâyih ve Ulemâdan On Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, (1903), *Ulemâ-i Osmaniyyeden Altı Zâtın Tercüme-i Hâli* (1905), *Müverrihîn-i Osmaniyyeden Âli ve Kâtib Çelebi'nin Tercüme-i Hâlleri* (1906), *Aydın Vilayetine Mensub Meşayih, Ulema, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli* (1908), *'Delilü't-Tefasir'* (1908), *'Ahlak Kitaplarımız'* (1909), *'Müntahabât-ı Mesâri ve Ebyât'* (1912), *'Hacı Bayram-ı Velî'* (1913), *'Mevlânâ Eş-Şeyh İsmail Hakkıyü'l-Celvetî Kuddise Sirrehu Hazretlerinin Muhtasaran Tercüme-i Halleriyle Matbû ve Gayr-i Matbû ve Gayr-i Matbû Âsârını Hâvi Risaledir'* (1913), *'Nazar-ı İslâm'da Fakr'* (1914), *'Kâtib Çelebi'* (1915), *'Osmanlı Müellifleri'* (1917), *'Usûl-i Hendese'* (1917), *'Menakıb-ı Harb'* (1917), *'Kırım Müellifleri: İdare-i Osmaniye Zamanında Yetişen'*(1919), *'Usûl-i İstihkâmat'* (1926) Bursalı Mehmed Tahir'in yayınlanmamış eserleri de bulunur: *'Menakıb-ı Şeyh Hâce Muhammed Nur'ul Arabî ve Beyan-ı Melâmet ve Ahval-i Melamiye'*, *'Manastıra Mensup Meşayih, ulema ve Şuaranın Terâcim-i Ahvâli'*, *'Mecmûa-i Tâhir'*, *'Hasaneyn Hakkında Şeref-vârid Olan Ehâdis-i Şerîfe ve Tercümeleri'*, *İmâm Suyûtî'nin El-Hadisü'l Şerîfe Fi's-Saltanatı'l -Münîfe Risalesinin Tercümesi*, *Mecmûa-i Durûb-i Emsâl-i Arabiyye ve Fârisiyye* ²⁴¹

Görüldüğü gibi yazar, gerek çalışmamızın ele aldığı Tanzimattan II. Meşrutiyete kadar olan dönemde (1860-1908), gerekse daha sonraki yıllarda biyografik ve bibliyografik mahiyette çok sayıda eser verir. Yazarın bugün bile kaynak olarak kullanılan üç cilt halinde yayınlanan Osmanlı Müellifleri adlı eseri yedi ayrı bölümüyle bin altıyüzün üstünde kişi tanıtır ve verdiği bilgilerin güvenilirliği yüksektir.

Eserlerinde İslam dünyasının ileri gelenlerini tanıtan yazar, Manastır ve çevresindeki Müslim ve gayr-i Müslim mektepleri teftiş vazifesi yaparken yaygın tarikat mensupları ve şeyhler ile tanışır. ²⁴² Kendisi de Melami olan yazar, tasavvufla yakından ilgilidir. ²⁴³ Mehmed Tahir, Muhiddin İbn-i Arabî'ye hayrandır. ²⁴⁴ Yazar babasından ve hocası Haririzade'den kazandığı merakla biyografi yazmaya başlar. ²⁴⁵ Öğretmenliği bıraktıktan sonra özellikle İzmir'deki döneminde

²⁴¹ Ömer Faruk Akün, Bursalı Mehmed Tahir, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:6, (Ankara: Dinayet Vakfı Yay.,1992), 456-461

²⁴² Fatma Korkmaz, **Bursalı Mehmed Tahir'in Hayatı ve Eserleri**, (Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi,1994), 44

²⁴³ Age, 61

²⁴⁴ Age, 46

²⁴⁵ Age, 44

biyografi çalışmaları daha yoğunlaşır.²⁴⁶ Milletvekili olarak İstanbul'a dönen yazar, Bağdadlı İsmail Paşa, Diyarbekirli Ali Emiri Efendi, Hafız-ı Kütüp Hoca İsmail Efendi, İbnü'l Emin Mahmud Kemal Bey, Tevhid bey gibi önemli kitapseverlerle tanışır, dost olur, muhazara yaparlardı.²⁴⁷ Bibliyografiyi biyografiden daha önemli gören ve bu düşüncesini muhtelif eserlerinde pek çok kez dile getiren yazarın biyografilerinde bu düşüncesinin etkisi görülür.

²⁴⁶ Age, 48

²⁴⁷ Age, 49

36.1.Tercüme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyhü'l Ekber

Muhyiddin-i Arabî²⁴⁸

Bursalı Mehmed Tahir tarafından kaleme alınan eser ilk olarak 1899 yılında yayınlandıysa da eserin farklı yıllarda da yayını bulunur. Yazarın hayran olduğu Muhiddin İbn-i Arabî'yi anlattığı bu eseri tek bölümden oluşur. 7 Şaban 1317 tarihli önsöz niteliğindeki

'İfade-yi Mahsusa' başlıklı bir bölüm ile eserine başlayan yazar, II. Abdülhamid döneminde yayınlanan dinî eserlere bir katkı olarak Şeyhü'l Ekber Muhyiddin-i Arabî'nin hal tercümesini yazdığını söyleyerek başlar. Muhiddin-i Arabî'nin 'Füsusü'l Hikem' adlı eserinin muhtelif şerhlerini yapanların isimlerini içeren bu eseri kaleme almaya muvaffak olduysa da maddi ve manevi sermayesizlik dolayısıyla tabii olarak görülecek hataların düzeltilmesini rica eder.

Muhiddin-i Arabî hakkında genel olarak farklı inanışların bulunduğu bahseden yazar, bunlara binaen ona olan yaklaşımları da aktarır. Bir takım çevrelerin onun ne büyük bir isim olduğunu bildikleri halde onu inkâr ettiklerini bazılarının ise büyük hayranlık duyarak onu savunanlar. Kendisinin ikinci kısma dâhil olduğunu belirtir.

Yazar eserinde 'Tercüme-i Hâl-i Hazretü'l Şeyh' başlığından sonra Muhiddin-i Arabî ile ilgili bilgi vermeye başlar. Öncelikle isminin Ebu Bekr Muhyiddin Mehmed Bin Ali İbn Arabî El-Tay El-Hatemi olduğunu söyler. Onun daha ziyade Muhyiddin Arabî, Şeyhü'l Ekber ve İbn-i Arabî isimleriyle anıldığından bahseder. Fakat İbn-i Arabî adının 543 tarihinde Fas'ta vefat eden meşhur ulema Ebu Bekr İbn-i Arabî'den farkı olması için harf-i tarifsiz olarak kullanıldığını söyler. Yazar, onun hicrî 560 senesinde Endülüs hükümetinin sınırları içerisinde bulunan Mursiye'de doğduğundan ve sekiz yaşında iken İşbiliye'ye yani Sevil'e gittiğinden bahseder. Onun kimlerden ders aldığını vermeyi ihmal etmeyen yazar onun Mekke-i Mükerreme Mısır, Şam, Irak, El-Cezire Anadolu'da Sivas, Konya'da bulunduğunu söyler. Onun Konya'da Mevlana Sadreddin Konevî'den maddi manevi destek

²⁴⁸ Bursalı Mehmed Tahir, **Tercüme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin-i Arabî**, II. Baskı. (Dersâadet: Necm-i İstikbal Matbaası, H.1316 / M.1899)

gördüğünü ifade eder. O dönemde Şeyh-i Ekber lakabını kazandığını belirten Mehmed Tahir, daha sonra Şam'a geçerek orada vefat ettiğini söyler.

Yazar Muhiddin-i Arabî'nin İbn-i Asakir, Ebu'l Ferc İbn Cuzî, İbn-i Sekine, Cabirin Bin Ebi Eyyüb vs. elli dört zata mülakki olduğundan ilm-i batınadan dahi bizzat Şeyh Ebu Medin El- Mağribi ve Cemaleddin Yunus b. Yahya el-Kasar ve Ebu Abdullah Al-Temimi El-Fasî ve Ebul Hasan İbn-i Cami, Abdülkadir Geylani gibi isimlerden feyz alarak Füsûsü'l Hikem ve Fütûhat-ı Mekkiye gibi eserlerini kaleme aldığını söyler. Onun Ebu Bekr İbn-i Eyüb'ün pek çok yardımına nail olduğunu ancak kendi ihtiyacından fazla olanı kabul etmediğini belirtir. Mezarının önceleri belirli olmadığını sonraları Yavuz Sultan Selim'in Şam'ı fethettiği zaman mezarını buldurduğunu ve ona güzel bir türbe yaptırdığını söyler. Yazar dipnotta Abdülhamid Han'ın bu türbeyi tamir ettirdiğinden de söz eder.

Bursalı Mehmed Tahir Muhiddin-i Arabî'nin Fütûhat-ı Mekkiye, Fusûsü'l-Hikem, Muhadaratü'l-Ebrâr, Ruhü'l-Kuds, Müsameretü'l-Ahyâr, El-Emrû'l Hikem el-Marbut, Şeceretü'l Gün vs. eserleri gibi ilim ve İslamiyete hizmet eden eserlerini Mısır'daki yayın evlerinde yayınladığına dikkat çeker. Muhiddin-i Arabî'nin hakkında tasnif olunan menakıb namelerin de bulunduğundan bahseder.

Eserin *'Fezail-i Hazret-i Şeyh'* bölümünde yazar, Muhyiddin Arabî'nin bir kısım İslam âlimi ile ters düşen fikirlerine yer verir. Celaledin Suyutî'nin *'Tenbihu'l-Gabî bi-Tebrieti İbn Arabî'* adlı eserinde ona karşı olanlara nasıl cevap verdiğini anlatır.

Mehmed Tahir'in biyografisini anlattığı Muhiddin-i Arabî'nin hem kendisine, hem de eserlerine hayran olduğu ve hatta yazarın eserde muhtelif defalar bu durumu kendisinin de ifade ettiği hayranlığının eserin yazılmasından sunulmasına kadar her safhasına etkisi bulunur. Yazarın bu hayranlığı Muhiddin-i Arabî'yi savunmayı gerektirdiği durumlarda yazar, eserde sesinin ön plana çıkmasına aldırmayarak eleştirilere cevap verir. Bu eleştirilerin ne yönde olduğunu anlattıktan sonra kendi düşüncelerini de izah eder.

36.2. Kibar-ı Meşâyah
ve
Ulemâdan On İki Zatın Terâcim-i Ahvâlî²⁴⁹

Bursalı Mehmed Tahir'in kaleme aldığı eser, 1316 (M.1899) Şirket-i Mürettibiye Matbaasında yayınlanır. Önsöz niteliğindeki kısa 'İfade-i Mahusa' bölümünde 25 Şevval 1316 tarihi yer alır. Bu bölümde eseri nasıl kaleme aldığını anlatan yazar, eserin tamamında Şeyhü'l Ekber, Sadreddin Konevî, Abdurrahman Bistâmî, Cemal Halvetî, Şeyh Balî-i Sofyevî, Aziz Mahmud Hüdayî, Niyazi Mısrî, İsmail Hakkı, Karabaş Veli, Abdullah Salahî Uşşakî, Seyyid Murtaza, Seyyid Kemaleddin Harirî tanıtılır.

Yazar, anlattığı şahsiyetlerin tam isimlerini, nerelerde bulundukları, kimlerle iletişim kurdukları, hocaları gibi, ilim adına neler yaptıkları, başlıca eserlerinin isimleri, bazı eserin içerikleri, ölüm tarihleri, defnedildikleri yerler gibi bilgileri verir.

Bursalı Mehmed Tahir diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de tanıttığı isimlerin biyografilerinden ziyade eserlerini sıralamaya çalışır. Şeyh Ekber Muhiyiddin-i Arabî'yi daha önce müstakil bir eserle tanıtan yazarın onu bu eserinde tekrar ele alması ve detaylı bilgi için öteki eserini dipnot ile işaret etmesi dikkat çeker. Eserin Muhiddin-i Arabî ile ilgili kısmında yazar, daha ziyade onun eserlerinin içerikleri ile ilgilenir. Yazarın bibliyografyaya verdiği değer, biyografileri kısa tutmasına sebep olur. Eserde dipnotlar kullanan yazar, bunları sıralı şekilde vermeye çalışır. Küçük bir risale halindeki bu eserinde yazarın oldukça sade bir dil ile bilgiler vermeye çalıştığı görülür. İlmî bir biyografi olarak nitelendirilebilecek eser, yazarın her isme aynı mesafede durduğunu söylemek mümkündür.

²⁴⁹ Bursalı Mehmed Tahir, **Kibar-ı Meşâyah ve Ulemâdan On İki Zatın Terâcim-i Ahvâlî**, (İst: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H. 1316 / M.1899)

36.3.Meşayih-i Osmaniyyeden Sekiz Zatın

Terâcim-i Ahvâlî ²⁵⁰

Bursalı Mehmed Tahir bu eserinde Osmanlı'da yaşayan velilerden sekizinin hal tercümelerine yer verir. Eserin başında dönemin diğer hal tercümelerinde nadir bulunan '*Münderecat*' kısmı yer alır. Tanıtılacak kişilerin isimlerinin verildiği bu bölüm eserde kimlerin olduğunu başıdan bilmeyi sağlar. Eserde yazar Şeyh Şemseddin Sivasî, Ali Dede Bosnavî, Ali Çelebi İznîkî, İsmail Ankarevî, Abdullah Bosnavî, Abdüllahid El-nurî, Müstakimzade Saadeddin Süleyman Nakşibendî, Gazizade Şeyh Abdüllatif Bursevî tanıtır.

'*Meşâyih-i Osmaniye'den Sekiz Zatın Terâcim-i Ahvâlî*'nde hal tercümelerine geçmeden önce bir '*Mukaddime*' bölümü bulunur. Mehmed Tahir bu bölümde daha önce yayınladığı '*Türklerin Ulum ve Fünûna Hizmetleri*' adıyla yayınladığı '*Tercüme-i Hal ve Fezâil-i Şeyhü'l Ekber, Kibar-ı Meşayih ve Ulemadan On İki Zatın Teracim-i Ahvali*' hal tercümelerinin gördüğü ilginin bu eserin yayınlanmasına vesile olduğunu belirtir. Tercüme halleri kısa tuttuğunu daha ziyade onların eserleri üzerinde durduğunu belirtir. Yazarın 'Manastır Mekteb-i Rüşdi Askerisi Müdürü Kolağası' sıfatıyla imzaladığı '*Mukaddime*' bölümünden sonra yazar, Ebu'l Sena Şeyh Şemseddin Ahmedü'l Sivasî'yi tanıtmaya başlar.

Mehmed Tahir bu eserinde tanıttığı kişilerin doğum tarihlerini ve yerlerini belirtir. Onların mezhepleri hakkında bilgi aktarır. Onların aile efradından kişilerden bahseder. Okuyucusuna onların aldıkları terbiye ve eğitim hakkında fikir vermeye çalışır. Kimin himayesinde olduklarını, nerelerde ikamet edip, nereleri ziyaret ettiklerini anlatır. Onların yakın oldukları kişileri ve çevresini tanıtır. Mehmed Tahir her hal tercümesinin sonuna tanıttığı velinin eserlerinin isimlerini numaralandırarak verir. Bu isimlerin şerh ettiği eserleri ve manzumelerini vermeyi de ihmal etmez. Ancak eserde verilen hal tercümeleri yazarın önsözde de belirttiği üzere kısadır.

Eserde yer alan dipnotlar dönemin diğer biyografilerine oranla daha disiplinli bir şekilde verilmiştir. Her dipnotun yanına numara veren yazar, dönemin diğer hal tercümelerinden daha ilmî bir yaklaşımla eserini kaleme alır.

²⁵⁰ Bursalı Mehmed Tahir, **Meşâyih-i Osmaniye'den Sekiz Zatın Terâcim-i Ahvâlî**, (İst: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H. 1318 / M. 1901)

36.4.Ulema-yı Osmaniye'den

Altı Zatın

Tercüme-i Hali ²⁵¹

Eser, adından da anlaşılacağı üzere, Osmanlı'nın altı ulehasını tanıtır. Yazar eserin iç kapağında '*Münderecatı*' başlığı altında eserde kimleri tanıtacağına dair bilgi verir. Bursalı Mehmed Tahir, eserde Muhiddin Kafiyeçi, Dede Cengi, Birgivi Mehmed Efendi, Mehmed Ayşî Efendi, Yusufzade Abdullah Hilmi Efendi, Mehmed Ebussuud El-Hadimî'nin isimlerini vererek tanıtacağı kişilerin bir listesini vermiş olur.

Eserin önsöz mahiyetindeki 'Manastır fi 25 Saferü'l Hayr 1321' yer ve tarihli '*İfade-yi Mahsusa*' başlıklı bölümünde dönemin diğer hal tercümelerini eleştiren yazar, kendi hal tercümesi anlayışını da ortaya koyar. Döneminin yazarlarına nasıl hal tercümesi yazmaları gerektiğini açıklar. Biyografiden daha önemli olanın o şahsın eserlerini vermek olduğunu belirtir. Bunu yaparken biyografi yazarlarının ne denli önemli bir iş yaptıklarını vurgular ve maksadının onları aşağılamak olmadığını söyleyerek bu eseri neden kaleme aldığını açıklar. Şakayık-ı Numaniyye ve Zeylleri gibi Osmanlı ulehasının tercüme halini içeren eserlerin hal tercümesini verdikleri kişilerin eğitim hayatları, ilim adına yaptıkları çalışmalar, geçirdikleri mertebeleri anlatmakla yetindiklerini söyler. Bursalı Mehmed Tahir, hal tercümesi yazarların 'lafzı manaya feda eden şairler' gibi kalem kuvvetlerini göstermeye çalışırken biyografilerini yazdıklarını kişinin yaptığı önemli işleri ve büyük eserlerini göz ardı ettiklerini söyler ancak yanlış anlaşılacak da istemediği ortadadır.

"Mamañih serd ettiğim bu nazariyyeden teracim-i ahval tezakir-i şuara tahririne bezl-i himmet buyuran zevât-ı kirâmı hâşâ istihkar fikrinde bulunduğum anlaşılmasın. Zira bu gün vücudlarıyla iftihar ettiğimiz sahib-i kemal ve maarif olan eslaf-ı azimemizin kısm-ı küllisini yine bu gibi asar ile bilebilmekteyiz.(s.4-5)

Eserin, yazarın hal tercümesi anlayışını aktarması ve bu işi yapanlara duyduğu saygıyı göstermesi bakımından önemli gördüğümüz ve bir kısmını

²⁵¹ Bursalı Mehmed Tahir, **Ulema-yı Osmaniye'den Altı Zatın Tercüme-i Hali**, Tab ve Naşiri: Tüccarzade İbrahim Hilmi, (İst.; Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, H. 1321/ M.1905)

alıntıladığımız bu önsözünden sonra Mehmed Muhiddin Kâfiyeci'nin hal tercümesi başlar. Bursalı Mehmed Tahir bu eserinde daha önce zikrettiğimiz kişilerin tam isimlerini hemen başlığın ardından verir. Bu ulemaların kimlerden ders aldıkları, hangi konular üzerine çalıştıkları, kimleri eğittikleri ile ilgili bilgi verir. Eğitim aldıkları ya da verdikleri medreselerden bahseder. Görüştikleri, tanıştıkları ulemadan şahsiyetleri sayar. Varsa yazdıkları eserler hakkında okuyucusuna fikir vermeye çalışır. Eserlerin konularını aktarır. Ölüm tarihlerini, yerlerini ve hatta biliniyorsa defn edildikleri vermeyi ihmal etmez. Hal tercümelerinin sonunda tanıttığı şahsın eserlerinin sıralı listesi bulunur. Ayrıca yazar, bazı hal tercümelerinin sonuna ulema hakkında bilgi vermiş ya da eser yazmış olan kişilerin isimlerini ve vefat tarihlerini verir. Düzenli olarak verilen dipnotlarla eserlere dair detayları okuyucu ile paylaşan yazar, onların eserlerinin tercüme ve şerhlerini yapanlar gibi bilgileri de dipnotlarda ya da satır aralarında verir. Mehmed Tahir, eserdeki hal tercümelerinde şahısların ulemalık yönlerine ağırlık vererek şahsî hayatlarını arka planda bırakır ve ilme dair yaptıklarını ön plana çıkarır.

36.5.Müverrihîn-i Osmaniyyeden Âli ve Kâtib Çelebi'nin Tercüme-i Hâlleri²⁵²

Ali ve Katib Çelebi'nin hayatını anlatan Mehmed Tahir'in Osmanlı'nın iki önemli tarih yazarını ele alması dikkat çekicidir. Eserin 18 Haziran 1321 tarihli mukaddimesinden sonra yazar, Ali Çelebi'nin hayatını anlatmaya başlar. Ali Çelebi'nin Osmanlı yazarları içinde eserlerinin çokluğu ve ifadesinin tatlılığı ile meşhur Gelibolulu bir yazar olduğunu söyleyen yazar, onun doğum tarihini 949 olarak verir. Sururî-i Kadim'in derslerine devam ettiğini belirtir. Sultan Selim-i Sanî'ye Mihrûmah adlı kasidesini sunarak onun tarafından taltif edildiğinde henüz on iki yaşında olduğuna dikkat çeken yazar, onun getirildiği görevler hakkında bilgi verir. Sultan III. Mehmed Han'ın tahta çıkışından sonra Künhü'l Ahbar'ı yazma sürecini de anlatarak vefat tarihini verip ona Allah'tan rahmet dileyerek hal tercümesini sona erdirir. Gelibolulu Ali'nin biyografisini kısaca ele aldıktan sonra onun eserlerini üç dilde yazdığını belirtir. Daha sonra 'Asarı' başlığı altında sıralı bir şekilde eserleri numaralandırarak onlar hakkında bilgi veren yazar, her eser hakkında aynı düzeyde ve nitelikte bilgi vermez. Künhü'l Ahbar mukaddimesindeki bir manzumeyi de onun söyleyişine örnek teşkil etmesi açısından verir.

Gelibolulu Ali'den sonra Katib Çelebi'nin hal tercümesine yer veren yazar, onun ne zaman doğduğu, nasıl tanındığını, getirildiği görevlerden, kimlere bağlı olarak çalıştığından bahseder. Katib Çelebi'ye Gelibolulu Ali'den daha fazla yer veren yazar, onu ilim adamı takdim eder ve bu yönde onu tanıtmayı sürdürür. Onun bazı eserlerinden hal tercümesi içinde bahseden Mehmed Tahir, daha sonra 'Asarı' başlığı altında eserleri hakkında bilgi verir.

Eserin sonunda içeriği ile alakasız olarak '*Müellifât-ı Osmaniyyeden Avrupa Lisanlarına Tercüme Olunan Asardan Bazıları*' başlığı ile bir liste bulunur. Bu listede Osmanlıdan başka lisanlara tercüme olunan eserler, isimleri, yazarları, tercüme oldukları lisan olarak ayrı ayrı verilir. Bursalı Mehmed Tahir'in bibliyografya böyle bir çalışmanın da ona ait olabileceği düşünülebilir. Ayrıca eserin sonunda yazarın kitaplarının listesi de yer alır.

²⁵² Bursalı Mehmed Tahir, *Müverrihîn-i Osmaniyyeden Âli ve Kâtib Çelebi'nin Tercüme-i Hâlleri*, (Selânik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, H. 1322 / M.1906)

Yazarın iki tarih yazarının biyografisini verdiği bu eseri sade bir dile sahiptir. Detaylı biyografilerin yer almadığı eser Gelibolulu Ali ve Katib Çelebi'nin bu gün halendeğerlerinden hiç bir şey yitirmeyen eserlerini ve onların ilmî yönlerini tanıtmak amaçlı yazılmış gibidir.

36.6.Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri ²⁵³

Eserin iç kapağında müellifinin Manastır Askeri Rüştîyesi Coğrafya Muallimi Bursalı Mehmed Tahir b. Rıfat olduğu, tab ve naşirinin ise İkdâm Gazetesi Sahib-i İmtiyaz ve Baş Muhariri Ahmed Cevdet ibareleri bulunur. Bu ibare yazarın hayatının hangi döneminde bu eseri yayınladığını da bize göstermiş olur.

'*Mukaddime*' bölümü ile başlayan eserin bu bölümünde yazar Türkistan, Buhara, Hayve, Harezm, Horosan gibi yerlerin tarih ve coğrafyalarının okunması gerektiğini söyler. Kendisinin Türk tarihi yazmak gibi bir maksadının olmadığını belirten yazar, daha sonra eseri kaleme alma maksadını açıklar. Türklerden ilim ve fenne katkısı olanların tanıtarak Türkleri yalnız akıncı bozuntusu, kaba bir kahraman zan edenlerin fikirlerini çürütmek için bu eseri kaleme aldığını anlatır. Selçuklu, Gazneli, Osmanlı dönemlerinde yaşayan Türk âlimlerin Arapça ve Farsça yazmaları sebebiyle Avrupalıların bunların Türk olduklarını anlayamayarak Arap ve Fars âlimleri içinde değerlendirerek hata yaptıklarını belirtir. Özellikle din bilimleri üzerine yani tefsir, hadis, tasavvuf, fıkıh, kelam eserleri kaleme alan kişilerin neredeyse yarısının Türk olduğunun ve künyeleriyle, memleketlerine bakıldığında bunun ortaya çıkacağını iddia eder. Ele aldığı bazı isimlerin soyca Arap olsa da Türk devletleri himayesinde yaşamış ve adeta Türkleşmiş olduklarına dikkat çeker. Zaten Türk devletlerinin ırkı ne olursa olsun ulemaya verdiği değerin ve yardımın göz ardı edilemeyeceğini söyler. Türklerin misafirperver bir toplum oldukları için diğer uluslardan olan bu ulemaları iyi bir şekilde himaye ettiklerini vurgular. Horasan ve Azerbaycan çok sayıda Türk ve Türkmen olduğunun da göz ardı edilmemesi gerektiğini söyleyen Mehmed Tahir, Horasan'da yetişen ilim insanlarının da Türk ya da Türk himayesinde olan şahsiyetler olduklarını belirtir. Bu açıdan bakıldığında Gazali, Teftazani, Seyit Şerif, Cürcani, Nasır-ı Tusî, Mevlana Camî, İmamü'l Haremeyn gibi pek çok ünlü ismin Türk olduklarını isbat etmenin hayalperestlik gibi görünse de Türk devletlerinin hükmettiği zamanlarda ya da destekleriyle yaşadıklarının aşikâr olduğunu söyler. Osmanlılarda ortaya çıkan şeyh, ulema, şair vesaire kişileri tafsilatlı olarak yazmış olduğu için bu isimleri tekrar ele almanın isabetsiz olduğunu düşünür ve eserde Osmanlı öncesinde yaşayan şeyh, muhadis,

²⁵³ Bursalı Mehmed Tahir, **Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri**, Tab ve Naşiri: Ahmed Cevdet, (İst.: İkdâm Matbaası, H.1314 / M.1897)

fakih, şair, matematik, gök bilimci v.s isimlere yer vereceğini peşinen belirtir. Şeyh ve şairlerin diğer isimlere nispetle daha fazla olduğu göze çarpar.

Mehmed Tahir bu eserinde Katib Çelebi'nin Keşfu'z-Zünûn'u, Abdurrahman Eşrefî Efendi'nin Tezkiretü'l Hikem fî Tabakâti'l-Ümem'i, Hoca Fehim'in Tezkere-i Devletşâh'ı yani Sefînetü's Şuarâ, Sam Mirza Tuhfetü's-Sâmî, Ahmed Rıfat Efendi'nin Lugat-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye, Mevlânâ Câmî'nin Tercüme-i Nefehâti'l-Üns'ü, Ahmed El-Harzecî'nin Tabakâtü'l-Etîbbâ'sı, Ali Şir Nevâî'nin Mecâlisu'n-Nefâis, Hidâyet'in Riyazü'l Arifin'i, Azer'in Ateşgede'si, İbn-i Hallikân'ın Vefâyat'ı, Şemseddin Sami'nin Kâmûsü'l-A'lâm'ından yararlanır.

Kırk yedi sayfalık eserin başında kaynak eserlerinin adını veren yazarın bu eseri on bölümden oluşur. Eserin başında verdiği bu kaynakçadan yararlanarak ilimlerine göre tasnif ettiği şahısların kısa hayatlarını ve eserlerinin isimlerini verir. Yazarın daha ziyade tanıttığı şahısların eserlerini vermeye çalıştığı görülür. Öyle ki eserin 'Tabakâti'l Fukâha'yı Teşkil Eden Kimseler Arasında Türk Fakihler bölümünde doğum-ölüm tarihleri verilen isimlerin biyografileri yer almaz. Zaten diğer bölümlerde de şahsiyetlerin biyografilerini ayrıntılarını vermez. Bu bakımdan yazarın maksadının biyografiden ziyade bibliyografya yazmayı hedeflediği görülür.

36.7.Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn

ve

Terâcim-i Ahvâli ²⁵⁴

Eserin ismi, içeriğini açıklar niteliktedir. Beş bölümden oluşan eserin bölümleri şu şekilde sıralanır: Meşâyih Faslı, Ulemâ Faslı, Şuarâ Faslı, Müverrihîn Faslı, Etibbâ Faslı. Her bölümü farklı hacimde olan eserin meşâyih faslında yirmi iki isim bulunur. Ulemâ faslında yetmiş üç, şuarâ faslında otuz altı, müverrihîn faslında beş, etibbâ faslında ise iki kişinin biyografisi yer alır. Yapılan bu tasnifin Osmanlı Müellifleri ile aynı olduğuna dikkat çekerek.²⁵⁵

Eserde biyografisi geçen kişilerin ortak özellikleri memleketlerinin Aydın olmasıdır. Ancak Aydın denildiğinde bugünkü anlamı ile Türkiye'nin bir ili olan Aydın düşünülmemelidir. Eserde bahsi geçen Osmanlı'nın Aydın vilayeti olduğu unutulmamalıdır. Aydın vilayeti o günlerde günümüzdeki Aydın'dan farklı olarak Ege bölgesinin güneyindeki geniş bir coğrafyayı kapsar. Bu sebeple bugün başka illerin sınırları dahilindeki ilçeler, semtler, nahiyeler o günkü Aydın vilayetinin sınırları dâhilinde düşünülmemelidir. Akhisar, Kula, Eşme bu yerlerden bazılarıdır.

Mehmed Tahir, biyografilerde öncelikle tanıtılan kişinin hangi aileden veya çevreden olduğu belirtilerek işe başlar. Eğitimi hakkında bilgi verir. Tanınmasında büyük payı olan bir eserini tanıtır Varsa tarikatleri, tarikat silsilesi içindeki yerleri, nerede öldükleri, nereye gömüldüklerine dair aktarım yapar. Eserlerinden seçtiği bazı bölümleri alıntılar.

Yazar bu eserinde her isme aynı önemi verir ve tanıttığı kişilere tarafsız yaklaşır. Bu bakımdan eleştiremeyeceğimiz yazar, yaptığı alıntılarda yeterince adil davranmaz. Bazı isimlerde neredeyse şiirleri olduğu gibi verdiği izlenimini uyandırırken bazı kişilerin eserlerinden örnek vermeye lüzum dahi görmez. Elbette bu durum sadece yazarın tercihi ile değil elindeki kaynakların sınırlılığı ile de açıklanabilir.

²⁵⁴ Bursalı Mehmed Tahir Rıfat, **Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli**, (İzmir: Keşişyan Matbaası, H.1324 / M.1908)

²⁵⁵ Fatma Korkmaz, **Bursalı Mehmed Tahir'in Hayatı ve Eserleri**, (Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi,1994), 81

37.FATMA ALİYE'NİN BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat dönemi kadın yazarlarından Fatma Aliye, edebiyat ve felsefede alanlarındaki öncülüğünü biyografi konusuna da taşıyarak Tanzimat döneminde biyografi yazan ilk ve tek kadın olur. 1864-1924 yılları arasında yaşayan Fatma Aliye'ye Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı olmanın verdiği şans özel eğitimlerin yolunu açar. Dönemin değerli hocalarından Fransızca, hukuk, fizik, kimya, matematik dersleri alma fırsatını yakalayan yazar, önceleri isimsiz olarak yayınladığı eserleriyle ve Ahmed Midhat'ın da desteğini de alarak iyice tanınır hale gelir.

Fatma Aliye'nin telif ettiği eserler şunlardır: *Hayal ve Hakikat* (1892), *Enin* (1892), *İstilâ-i İslâm* (1901), *Levâiyih-i Hayat* (1898), *Muhâderât* (1892), *Muhazarat* (1901), *Nisvân-ı İslâm* (1892), *Re'fet* (1896), *Taaddüd-i Zevcât Zeyl* (1899), *Tarîh-i Osmaniyye'nin Bir Devre-i Mühimmesi: Kosova Zaferi-Ankara Hezimet* (1915), *Tedkik-i Ecsâm* (1900), *Ûdi* (1898), *'Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân'* (1899-1901), *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı* (1914). Fatma Aliye, Georges Ohnet'in 1888'de yayınlanan *'Volonte'* adlı eserini Yusuf Ziya Ortaç ile birlikte çevirerek 1889'da *'Meram'* adıyla yayınlayan yazarın ayrıca yayınlanmayan *Tezahür-i Hakikat* adlı bir eseri de vardır.

Fatma Aliye'nin telif ettiği eserler arasında biyografiler de bulunur. Kaynaklarda 'ilk kadın filozofumuz' olarak gösterilen Fatma Aliye'nin yayınladığı ilk biyografik eser *'Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife'* adıyla kaleme aldığı eserdir. Yazarın bu ilk biyografisinde filozofların biyografileri yer alır. Yazarın *'Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı'* adlı bir biyografisi daha olmakla birlikte bu eser 1914 yılında yayımlandığı için incelememizin dışında kalmaktadır. Nihat Sami Banarlı Resimli Türk Edebiyatı Tarihinde yazarın *'Terâcim-i Ahvâl-i Selâtin'* adıyla kaleme aldığı bir biyografi daha olduğunu söylese de yaptığımız araştırmalara göre Fatma Aliye'nin böyle bir eseri yoktur. Nihad Sami'nin *'Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife'*nin ismini yanlış yazmış olması kuvvetle muhtemeldir.

37.1.Teracim-i Ahval-i Felasife²⁵⁶

Fatma Aliye'nin kaleme aldığı eser, sonundaki 'Tetimme', 'Fezleke', 'Tashih' başlıklı kısa notlar göz ardı edilirse iki bölümden oluşur. Eserinde ünlü filozofların hayatlarını anlatan yazar, öncelikle toplumun filozoflara bakış açısını değerlendirir ve neden böyle bir eser vermek arzusu duyduğunu belirtir. Ardından bu konudaki bilgilerini gözler önüne serer:

"Bir zamanlar feylesof denildi mi bundan dinsiz, derbeder, serseri birtakım insanlar anlayanlarımız pek çok idi. Hamd olsun şu devr-i terakkimizde kadınlarımız dahi şimdi bunu anlıyorsa da, meşahir-i felâsifenin tercüme-i hallerine dair fıkralar yazarak namlarını bu zamana kadar bırakmış olan o feylesoflara dair biraz malumat vermek istedik.

Pek eski zamanlardan beri Babil ve Hind ve Mısır'da ulum-ı hikemiyye rayic olup, ancak oralardaki ulum-ı hikemiyye layıkıyla âleme münteşir olamamıştır. Hikmeti dünyaya neşreden hükema-yı Yunaniyye'dir. Eşyânın hakayık ve evsâf ve ahvalini idrak için iki meslek vardır. Birisi, Kavaid-i mantikiyye üzere bahs ve nazardır. Bu tarike salık olanlar eğer bir dine mütemessik iseler, onlara 'mütেকellimîn' denilir. Değiller ise, 'meşaiyyûn' denilir. İkincisi, riyâzât ve teveccühât yoludur. Bu yola sâlik olanlara bir dine mütemessik iseler, 'sufiyye' ve değiller ise, 'İştirâkiyyun' denilip bunların ikisi de mir'at-i kalblerini tasfiye ederek sünûhât-ı ilahiyyeye mazhar olmak üzere âlem-i rûhâniyyâta müteveccih olurlar. Lâkin din-i hakka mütemessik olanların merâyâ-yı kulûbu müstevvî ve olmayanların âyîneleri çarpıktır. " (s.2)

Önsöz olmaksızın esere başlayan yazar, böylece anlatımının başında 'sebeb-i telif' hakkında açıklama yapmış olur. Yazar, her biyografi için ayrı başlık açmadan bilgileri aktarır. Böylelikle biyografiler anlatımın içinde yer aldığından bir okuyucunun hangi biyografinin nerede olduğunu bulması zordur.

İlk olarak Thales'i anlatan yazar, 'Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife' adlı bu eserinde, eserin adından da anlaşılacağı üzere, tarihte iz bırakan ünlü filozofların biyografilerine yer verir. Fatma Aliye eserde Fisagoras, Bokrat, Lösib, Demokrit, Sokrat, Felâtun, Antisthenes, Diyojen, Epikür, Aklidis, Arşimed, Zenon, Posidonyus, Diskorides, Calinus, Ammonyus Sakkas, Plotin, Porfir, Camblik, Julyen Lopastat, Proklus, Yakup Bin İshak bin Sabâ Ebû Yusuf el-Kindî, İbn Cülcül, Muhammed bin

²⁵⁶ Fatma Aliye, **Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife**, (İst.:Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, H.1317 / M.1900)

Zekeriyyâ Ebû Bekr er-Râzî, Ebû Nasr Muhammed bin Turhan Fârâbî, İbn-i Sinâ Ebû Alî el-Hüseyin bin Abdullah, İbn Bâcce, İbn Rüşd ve Draper'in biyografilerini anlatır.

*'Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife'*de tanıttığı filozofların öncelikle doğum tarihlerini veren Fatma Aliye onların asıl isimleri ve ün buldukları isimlerini verir. Onların nerede doğduklarını, nerelerde bulunduklarını belirtir. Onların hangi milletten olduklarını da söyleyen yazar, anlattığı filozofların tanınan hocaları veya öğrencileri varsa onların da adlarını anar. Hangi ekolden olduklarını, ekolün diğer temsilcilerini ve temayüllerini anlatır. Meslekleri yahut sanatları varsa onları ifade eder. Akibetleri hakkında bilgi verir. Birbirleriyle olan ilişkilerini aktarır. Onların vefat tarihlerini ya da yaşlarını veren yazar bazen vasiyetlerinden ve vasiyetlerinin sonuçlarından da haber verir.

Eserin yazılmasının sebebi Felsefe tarihi hakkında bilgi vermektir. Aslen biyografik bilgi vermesine ve hatta adının da bu yönde olmasına rağmen eserin şekli buna uygun değildir. Çalışmamız döneminde (1860-1908) yayınlanan diğer biyografik eserlerde tanıtılan şahısların adları ara başlık halinde verilirken bu eserde anlatımın içinde yeri geldikçe şahıslar tanıtılır.

38.CEMİL ZEKİ'NİN BİYOGRAFİSİ

Yaptığımız araştırmalarda Cemil Zeki hakkında hiçbir bilgi bulamadık. Kataloglar üzerinde yaptığımız çalışmada ise yazarın bu isimle yayınladığı başka bir eseri olmadığını fark ettik.

38.1.İbn-i Haldun ²⁵⁷

Tek bölümden oluşan bu hal tercümesinde önsöz bulunmaz. Ancak yazar tercüme halin sonuna Mukaddime-i İbn-i Haldun'dan seçtiği dört bölümü ekleyerek beş bölümden oluşan bir eser meydana getirir. Önsöze gerek duymadan konuya girmeyi tercih eden yazar, *'İnsaniyetin medar-ı iftiharı'* olarak takdim ettiği İbn-i Haldun'un asıl isminin Ebüzzeyd Abdurrahman olduğunu söyleyerek eserine başlar. Onun nesebi hakkında bilgi verir. Ailesinin Endülüs'e göç eden muhacirlerden olduğundan bahseder ve İşbiliyye'de ikamet ettiklerini belirtir. Yedinci asırda yaşadıkları bu şehrin zabtedilmesi üzerine Tunus'a göç ettiklerini ve İbn-i Haldun'un orada doğduğunu anlatır.

İbn-i Haldun'un Ramazan 732'de doğduğunu söyledikten sonra onun terbiyesi ve eğitimi hakkında bilgi vermeye başlayan Cemil Zeki, onun öncelikle Kur'an-ı Kerim öğrendiğini, İbn-i Malik, İbn-i Hatip gibi İslam âlimlerinin eserlerini okuduğunu söyler. Kısa sürede Arapça öğrendiği için zamanının ilmine hâkim olabildiğini belirtir.

İbn-i Haldun'un gittiği pek çok yerden bahsettikten sonra Ebu Osman'ın Fas'ta ulemadan bir meclis oluşturarak İbn-i Haldun'u davet ettiğini, onun da bu davete icabet ederek Hicri 700 senesinde Fas'a gittiğini anlatır. Gerek Fas ulemasından gerekse Endülüs'ten göç eden ulemadan isimler sıralayarak, İbn-i Haldun'un ilminde

²⁵⁷ Cemil Zeki, **İbn-i Haldun**, (İst: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H. 1317 / M. 1900)

hangi isimlerin etkisi bulunduğu göstermeye çalışır. Onun Ebu Müslim'i öven kasideler yazdığından bahseder. Şiirinden örnekleri okuyucusuna sunar.

İbn-i Haldun'un izinle Konstantiniyye'deki dayısı Mehmed b. Hikem'in yanına annesini ve çocuklarını gönderdikten sonra kendisinin Endülüs'e ve Gırnata'ya gittiğinden ve Gırnata'da Beni Ahmer'den Abdullah'ın ona bir kaside yazdığından bahseder ve dipnotta kasideye yer verir.

İbn-i Haldun'un yaptığı seyahatlerden bahseden Cemil Zeki, İbn-i Haldun'un eşi ve çocuklarıyla ilişkisi hakkında da bilgi verir. Bu durum dönemin diğer İslam büyüklerinin biyografilerinden farklı olarak aile hayatı hakkında bilgi verir:

"İbn-i Haldun'un kendi zevcesiyle çocuklarına fevkalede muhabbeti var idi. Bunların fırkatine dayanamadığından Abdullah'tan izin istemiş ise de müşarün-ileyh azimetine izin vermeyip suret-i mahsusada kimi göndererek ailesini celb etmiştir." (s. 14)

Bunları aktardıktan sonra yazar, İbn-i Haldun'un Endülüs'ü terk ederek Bicaşiyye'ye geçtiğini ve oranın hâkimi Abdullah tarafından vezir tayin edildiyse de orada da barınmadığından söz eder. İbn-i Haldun'un nerelere gidip hangi işlerle meşgul olduğundan bahseden yazar, onun 789'da hacca gittiğini söyledikten sonra 806'da vefat ettiği bilgisini verir.

İbn-i Haldun'un hal tercümesini bu şekilde bitiren yazar, onun eserlerini anlatmaya başlar. Öncelikle eserlerin konularından ve isimlerinden söz eden yazar, hangilerinin kimler tarafından tercüme edildiğini söyler. Eserler hakkında bilgi verdikten sonra İbn-i Haldun'un mukaddimesi ile tarihi arasında büyük farklar olduğunu söyler. Mukaddimede üstün bir deha görüldüğünden bahseder. Daha sonra Cevdet Paşa'nın tercümesiyle Mukaddime-i İbn-i Haldun'un üçüncü cildinden dört bölümü okuyucusuna sunar.

Cemil Zeki'nin bu eseri dili bakımından dönemine göre sadedir. Ancak akıcı bir anlatımı yoktur. Yazar bir hal tercümesi için gerekli temel bilgileri verir. İbn-i Haldun'un doğumundan ölümüne kadar olan hayatının yanı sıra eserleri ile ilgili bilgileri de okuyucusuna aktarır. İbn-i Haldun'dan genellikle 'saheb-i tercüme' diye söz etmesi dikkat çeker.

39.RAUF YEKTA'NIN BİYOGRAFİLERİ

Osmanlı'nın son döneminde sanatkâr kişiliği ile öne çıkan Rauf Yekta çalışmaları ve eserleri ile halen musikimizin değerli isimleri arasında anılır. 27 Mart 1871'de İstanbul'da doğan Rauf Yekta küçük yaşta anne ve babasını kaybeder. Simkeşhane İbtidâisini bitirdikten sonra Aksaray'daki Mahmudiye Rüştîyesini birincilikle tamamlar. Mektebül Lisan'da okuyan yazar, iyi bir Fransızca ile bu okuldan da birincilikle mezun olur.²⁵⁸ Arapça ve Farsça öğrenimini özel hocalar ile gerçekleştiren yazar, musikî araştırmaları ve çalışmalarında bu lisanların faydalarını görür. Ünlü Profesör Salih Zeki Bey'den de akustik ve ses hususunda Fizik dersleri alır. Hattat Nasih Efendi'den de hat dersleri alan yazarın asıl adı Mehmed Rauf'tur. Hocası onun isminin ünlü yazar Mehmed Rauf ile karıştırılmaması için ona Yektâ mahlasını verir. Yazar bu ismi sürekli olarak kullandığı için Râuf Yekta olarak anılır.²⁵⁹ Divan-ı Hümayun Kaleminde 1884 yılında çalışmaya başlayan Râuf Yekta, burada otuz yedi yıl çalıştıktan sonra 1922'de emekliye ayrılır. 1923 yılında Darü'l Elhân'da Türk Musikisi ve Tarih öğretmenliği yapmaya başlayan yazar, vefatına kadar bu mesleği icra etti. Ancak aynı zamanda 1926-1935 yılları arasında Rauf Yekta Tarihî Türk Musikisi Eserlerini Tesbit Heyeti Reisliği yapar. Altmış dört yaşında iken tifo hastalığına yakalanan ve 8 Ocak 1935 tarihinde vefat eden Rauf Yekta Bey Üsküdar'daki Nakkaştepe Mezarlığına defnedilir.²⁶⁰

Rauf Yekta'nın eserlerini şöyle sıralayabiliriz: Esatiz-i Elhan-Hoca Zekâî Dede Efendi (1900), Esatiz-i Elhan-Hoca Abdülkadir Meragi (1900), Esatiz-i Elhan-Dede Efendi (1925), Türk Musikisi Nazariyatı (1927), Şark Musikisi Tarihi (1927) Görüldüğü üzere Rauf Yekta'nın eserleri arasında Türk müzisyenlere dair biyografiler önemli bir yer tutar.

²⁵⁸ Süleyman Erguner, **Rauf Yekta Bey: Neyzen-Müzikolog-Bestekar**, (İst: Kitabevi, 2003), 17

²⁵⁹ Age, 19

²⁶⁰ Age, 21

39.1.Esatiz-i Elhan

Hoca Zekâî Dede Efendi ²⁶¹

Musikîmizin ilk nazariyatçılarından olan ünlü musikîşinas Rauf Yekta tarafından kaleme alınan eser, bir serinin ilk cüzzüdür. Esatiz-i Elhan serisi üç ayrı cüz halinde yayınlanır. 1900 yılında yayınlanan ilk cüz Hoca Zekai Dede Efendi'yi tanıtır. Aynı yıl yayınlanan ikinci cüz ise Hoca Abdülkadir Meragi üzerinedir ve Feridiye Matbaası tarafından yayınlanır. Üçüncü cüz ise Dede Efendi'yi anlatmakla birlikte Evkâf-ı İslamiye Matbaası tarafından, diğer cüzlerden bir hayli zaman sonra; 1925 yılında yayınlanır. Bunların yanı sıra yazarın aynı seri dâhilinde kaleme aldığı ancak yayınlamadığı eserleri de vardır. Yazarın yayınlamadığı bu eserlerde, Safiyüddin Urmevî, Kantemiroğlu, Nâyî Osman Dede, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Hacı Arif Bey, Hüseyyin Fahrettin Dede ve Tanburî Cemil Bey'in biyografileri vardır.²⁶² Ancak biz Esatiz-i Elhan ismiyle biraraya getirilerek yayınlanan eserlerden ilk ikisi üzerinde duracağız.

Çalışmamıza konu olan ilk eser, 1900 yılında yayınlanan Esatiz-i Elhan-Hoca Zekâî Dede Efendi iç kapağındaki şu ibare ile başlar:

"Şark ve Garp meşâhir-i musikişinâsânının terâcim-i ahvâli ile âsâr-ı nefise ve müellefât-ı bergüzideleri hakkında malûmat-ı mükemmeleyi hâvi bir eserdir ki eczâsı peyderpey neşredilecektir. "

Bu ifade bize Rauf Yekta'nın diğer cüzleri yazmaya en başından karar verdiğini gösterir. Ancak bu kararını bütünüyle uygulayamadığı aşıkardır. Zira ömrünün vefa ettiği süre zarfında bu seri içinde sadece doğunun 'musikîşinas'ları hakkında biyografi yayınlayabilmiştir. Kendisinin de gerçekleştireceğine inandığı bu vaad bir temennî olarak bu eserin yaprakları arasında kalır.

Esatiz-i Elhan-Hoca Zekâî Dede Efendi adlı eserine '*Mukaddime*' ile başlayan yazar, ulemaların, şair ve yazarların hayatlarını gelecek nesillere aktaran tezkirelerin bulunduğunu ancak müzik ile ilgilenen sanatkârların hayat hikâyelerini anlatan eserler kaleme alınmadığından yakınır. Şeyhü'lislam Esad Efendi tarafından Atrâbü'l-Âsar fî Tezkiret-i Urefail-Edvâr ismiyle bir eser kaleme alınmış ise de bu eseri yeterli

²⁶¹ Rauf Yekta, **Esâtiz-i Elhan**, (İst., Mahmud Bey Matbaası, H. 1318, M.1900)

²⁶² **Age.**, 66-67

içeriğe sahip olmamakla ve kendi döneminin isimlerine yer ayırmakla eleştirir. Kendi eleştirilerinin yanı sıra bu esere yöneltilecek başka eleştirileri de dillendirir.

Süleyman Fehim'in çevirdiği Sefinetü's Şuara'da şairlerin yanı sıra şiirle ilgilenmiş musikişinasların da hayatlarına dair bilgiler görünce heyecanlandığını söyleyen yazar, Veled Bahaî Efendi'nin yüreklendirmeleri ile bu eseri yazmaya kara verdiği anlattıktan sonra şunları söyler:

"... Tâ zuhûr-ı İslam'dan itibaren zamanımıza kadar Arap'da, Acem'de, Türk'te iştihar eden esâtize-i musikiyenin tercüme-i hâllerini hâvi bir eser vücuda gelmesini ve bu miyânda Garp musikişinâsânından en meşhurlarının ve ale'l-husus Şark musikisine min cihetin münasebetleri olan zevâtın da dâhil bulunmasını arzu etmiş, bulunduğumdan ciltler teşkil edecek olan bu eserin birden neşrindeki müşkilât muharrir-i âcizi düşündürmekteydi." (s.6-7)

Görüldüğü gibi Rauf Yektâ böyle bir seri hazırlamanın ne kadar zor olduğunun farkındadır. Böyle büyük bir araştırmaya girmeden hemen önce elinde var olan çalışmalarını değerlendirmek istediği anlaşılan yazar, daha önce İkdâm'da yayınladığı ve okuyucuların bir kitap olarak yayınlanmasını çok arzu ettikleri Zekâî Efendi ile ilgili biyografîyi serinin ilk eseri olarak yayınladığını söyler. Yazarın bu seri için çok farklı hayalleri olduğunu ancak bunları gerçekleştiremediğini şu satırlardan da anlıyoruz:

"Esâtiz-i Elhân'ın peyderpey neşredilecek eczası bazen bir bazen birkaç üstad-ı musikînin terâcim-i ahvâlini ihtiva edecek ve mümkün olduğu takdirde sahib-i tercümenin suret-i nefisede imâl ettirilecek bir kıt'a resmi de ilâve olunacaktır." (s. 7)

Yayınlayabildiği cüzlerin her birisinde sadece birer sanatkârın yer alması bu seriyi istediği gibi bitiremediğine işaret eder. Zekâî Dede Efendi'nin biyografisinin gördüğü rağbetten cesaret alarak musikî alanındaki bir boşluğu doldurmak maksadıyla bu eseri meydana getirdiğini tekraren beyan ettikten sonra kusurları için peşinen af diler. 'Ve minallahi't-tevfik' niyazıyla bu bölümü bitiren yazar bölümün sonuna Zekâî Dede Efendi'nin vefatından bir sene önce çekilmiş bir fotoğrafına yer verir.

Eserin '*Hoca Zekâî Dede Efendi*' başlıklı ana bölümünde biyografîyi anlatmaya başlayan yazarın Zekâî Dede Efendi'ye olan hayranlığı ve alçak gönüllü anlatımı daha ilk satırlardan kendisini göstermeye başlar:

"Gûya ki üstâdın olanca iktidar ve kemâli bir heykel-i dehâ şeklinde tecessüm ederek pîş-i nazar-ı tahayyürde tecelli-nüma-yı ulviyet olmakta, bu hârika-i fitratın mehâsin ve meziyyâtını tasvire yeltenmek bizim gibi acezenin kârı olmadığını lisân-ı hâlle tefhime çalışmaktaydı.

Hakikat! Hoca merhumun - her biri bir ârif-i mümtaz için medâr-ı mübâhât olmaya kifayet eden- bunca kemâlât ve meziyyâtının hangi birisini ta'dâd edecek ve bunları hakkıyla tasvire nasıl muktedir olacaktım? " (s.9)

Zekâî Dede Efendi'yi nasıl anlatacağını uzun süre kafasında tasarlayan yazar, sözü kısa keserek özlü bir şekilde anlatmanın en doğru yol olduğunu ifade eder. Çünkü sözü ne kadar uzatırsa uzatsın yazdıklarının onu anlatmaya kifayet etmeyeceği düşüncesindedir.

Yazdığı ve yazacağı biyografiler hakkında bu tür açıklamaların nihayetinde biyografiyi aktarmaya başlayan yazar, Zekâî Dede Efendi'nin nerede, ne zaman doğduğunu, babasının kim olduğunu, çocukluğunda hangi dergaha gittiğini, bitirdiği okulları, tanınan hocalarını, hangi konularda eğitim gördüğünü, mûsikî yeteneğini nasıl geliştirdiğini, hangi besteleri ne şartlarda yaptığını, meşklerde hangi besteleri icra ettiğini, öğrendiği usullerin isimlerini, bulunduğu görevleri, yaptığı seyahatleri, çevresiyle ilişkilerini, tarikatını ve dinini, duyguları ile musiki yeteneğini nasıl harmanladığını anlatır. Yazarın olayları anlatırken tarih vermeye çalıştığı ve bazen hikayeleme yaptığı gözlenir. Hikayeleme yaparken bazen kişilerin konuşmalarını kurgular.

Eserin '*Zekâî Efendi'nin Asarı*' başlığını taşıyan başka bir bölümünde yazar, onun eserlerine yaklaşım tarzını anlattıktan sonra eserlerini de bir şablon halinde verir. Her eserin nev'i, üsülü, güftesinin birinci mısraı ve makamı verilen şablon ile okuyucunun eserlere daha bilgili bir şekilde bakmasını sağlar. Bu bölümde daha çok dipnot kullanarak eserlerin detay özelliklerine değinir.

Yazar, kaleme aldığı bu biyografi ile daha ziyade Zekâî Efendi'nin müzisyen yönünü ortaya çıkarır. Farklı yönleri ile ilgilense dahi onları geri planda bırakır. Zaten en baştan amacı müzisyen biyografisi yazmak olduğu için yani Zekâî Efendi'nin bu yönüyle ilgilendiği için bu durumu yadırgamamak gerekir. Aynı sebeple yazar onun eserlerini de öne çıkarır.

39.2.Esatiz-i Elhan

Hoca Abdülkadir-i Merâgî²⁶³

Rauf Yekta'nın Esâtîz-i Elhan'ın ikinci cüzüzü olarak kaleme aldığı bu eser, Türk mûsikisinin değerli isimlerinden Abdülkadir-i Merâgî'yi tanıtır. Feridiye Matbaasında 1316 yılında yayınlanır. Yazar bu eserinde öncelikle Esâtîz-i Elhan'ın birinci cüzüzü hakkında Ahmed Mithad Efendi'nin 25 Temmuz 1316 (7 Haziran 1900) tarihli Tercümân-ı Hakikat gazetesinde '*Esâtîz-i Elhan*' başlığı altında övgülerini sunduğu yazı için şükranlarını bildirir. Hemen ardından bahsi geçen yazıya, eserinin başında yer verir. Ahmed Mithad Efendi bu yazısında öncelikle okuyucusuna böyle kıymetli bir eserin yayınından haber verir. Rauf Yekta'yı mûsikî sanatkârlarının hayatlarını kaleme alma fikrinden dolayı tebrik eder. Ayrıca Osmanlı kütüphanelerinin o zamana kadar mahrum olduğu böyle bir eseri yayın dünyasına kazandırması dolayısıyla da yazara takdirlerini sunar. Ahmed Mithad'ın bu övgülerinin satır aralarında, eserin birinci cüzüzünü tanıtırken anlattığımız üzere, Esâtîz-i Elhan dizisinin doğunun ve batının mûsikî sanatkârlarını tanıtacağı vaadinin çok etkili olduğu görülür. Ahmed Mithad yazısının ilerleyen kısımlarında Rauf Yekta'nın böyle bir eseri kaleme almak için ne kadar yetkin bir kişi olduğuna dikkat çeker. Eserden örneklerle bu durumu okuyucusuna göstermeye çalışır. Ancak yazısının sonunda esere küçük bir eleştiri de getirir. Bu eleştiri eserin birinci cüzüzünde Zekâî Dede Efendi'nin şair tabiatına pek yer verilmemiş olmasına yöneliktir. Ahmed Mithad kendisinin de Zekâî Dede Efendi ile tanışma fırsatı bulduğunu, onun şairlik tarafının ağır bastığını gördüğünü ve pek çok güftesini de kendisinin kaleme aldığını söyler. Bunları söyledikten sonra Zekâî Dede Efendi'ye ait olduğunu düşündüğü bir güfteye yer verir. Rauf Yekta bu güftenin Zekâî Dede'ye ait olmadığını verdiği bir dipnot ile belirtirse de Ahmed Mithad'ın eleştirisine başkaca bir cevap vermez.

Rauf Yekta öncelikle bahsi geçen bu gazete yazısına yer verdikten sonra '*İfade-i Mahsusa*' bölümüne geçerek Hoca Abdülkadir-i Merâgî'ye olan hayranlığı ve onun kendisinde uyandırdığı hisleri anlatmaya koyulur. Onun hakkında nasıl araştırmalar yaptığını, bu araştırmaları sırasında Nuri Şeyda Bey'in aynı kişiyle ilgili

²⁶³ Rauf Yekta, *Esâtîz-i Elhan Hoca Abdülkadir-i Merâgî*, (İst: Feridiye Matbaası, H.1318 / M.1900)

olarak yazdığı bir hal tercümesine tesadüf ettiğini belirtir. Bu yazıyı okuduktan ve eleştirilerini yazara sunduktan sonra ikisi arasında yazışmalar yaşandığını belirtir. Bir sonraki cüzün Hoca Arif Efendi'ye ait olacağını eserlerini takip eden okuyucularına haber verse de bu vaadini gerçekleştiremez. Zira bir sonraki cüz yıllar sonra yani 1925'te yayınlanacak ve Dede Efendi'yi konu alacaktır.

Rauf Yekta '*İfade-i Mahsusa*' bölümünü bu şekilde noktaladıktan sonra Nuri Şeyda'nın Hoca Abdülkadir-i Merâgî'ye dair yazdığı ve İkdâm'da yayınladığı bir hal tercümesini hocanın müziği üzerine yazılanların 'Fatihâ'sı olduğunu söyleyerek yayınlar. Bir kişinin biyografisi içinde başkalarının kısa biyografilerini veren Tanzimat yazarları bulunmakla beraber aynı kişi üzerine başka bir kalemin yazdığı biyografiyi olduğu gibi yayınlayan başka bir dönem yazarı hatırlamıyoruz. Bu durum Rauf Yekta'nın Nuri Şeyda bu yazısından yola çıkarak Hoca Abdülkadir-i Merâgî'ye dair biyografi yazma düşüncesi geliştirdiğini ortaya çıkarır. Kendisinden önce yazılan biyografiyi eleştirmek ve yanlışlarını göstermek amaçlı yola çıktığını gösterir. Nuri Şeyda, hakkında kaynaklarda çok bilgi olmadığını söyleyerek hocayı anlatmaya başlar. Onun nereli olduğu, hangi dönemde nerede yaşadığı, bulunduğu bazı görevler ve hakkında anlatılan bazı rivayetler gibi sınırlı bilgiye yer verebilmiştir. Yine aynı yazının devamı niteliğinde olan 'İstidrad' başlıklı bölümde Nuri Şeyda bu büyük hocanın hayatı hakkında bilgisi olanların İkdâm gazetesine yollamalarını rica eder. Bu büyük şahsiyetin daha detaylı tanıtılabilmesi için daha geniş çapta araştırmalar yapılmasının gerekli olduğunu belirtir.

Rauf Yekta, Nuri Şeyda'ya ait olan yazılara eserinde yer verdikten sonra kendisinin kaleme alarak İkdâm gazetesinin 2501 numaralı nüshasında yayınladığı yazıyı devamen esere ekler. Daha sonra hal tercümesi yazma işinin zorluklarını anlatmaya başlayan yazar, araştırma safhasından başlayarak bu zorlukların önüne dikildiğini söyler. Bunları anlatırken döneminde yazılan hal tercümelerine eleştiri getiren yazar, o dönemde yazılan bazı hal tercümelerinin yazıldığı kişi ile ilgili olarak pek çok rivayete yer vermekle birlikte asıl doğrunun hangisi olduğunu göstermek zahmetine girmediklerinden yakını. Nuri Şeyda'nın Hoca Abdülkadir-i Merâgî'yle ilgili olarak yazdığı ve kendisinin de eksikliğini itiraf ettiği yazının bazı eksiklerinin yanında yanlışlarının da bulunduğunu söyler. Bu yanlışlık ve eksikleri yazmak konusunda var olan bir takım tereddütlerini dile getirir.

Yazar, kendisine ait olan bu serzenişlere Nuri Şeyda'nın nasıl cevap verdiğini aynen onun yazısını yayınlayarak okuyucusuna göstermeye çalışır. Nuri Şeyda 5

Eylül 1314 (17 Eylül 1895) İkdâm'da çıkan yazısında öz olarak tarihin sayfalarına gömülmüş bazı şahsiyetler ile ilgili olarak bilinenlerin rivayetin ötesine geçemediğini belirtir. Rauf Yekta'nın sağlam kaynaklara dayanarak bilgi vermek gereğine katılsa da bunun ancak Avrupa'da mümkün olacağını, zira Avrupalıların her yazdıkları bilgi için dipnotlarla kaynak belirttiklerini ancak Osmanlı matbuatında eser verenlerin bu zahmetlere girişmediği için kendisinin istese dahi kaynak gösteremeyeceğini belirtir. Ancak Rauf Yekta'nın şikayetlenip durduğu musiki sanatkârlarının hayatı konusunda kaynak eserler bulunmadığı mevzunda Yekta'ya katılmaz. Pek çok kaynak eserin adını zikr ederek Rauf Yekta'ya öncelikle kendisinin bu kaynakları gözden geçirmesini söyler. Nuri Şeyda yazısının sonundaki 'Netice' bölümünde ise Rauf Yekta'ya var olan kaynakları tarayarak birlikte hal tercümesi yazmayı teklif eder.

Rauf Yekta, Nuri Şeyda'nın bu makalesi hakkında kendi fikirlerinden önce Ahmed Mithad'ın fikirlerini İkdâm gazetesinin 1506 numaralı nüshasındaki yazısını aynen aktararak verir. Ahmed Mithad '*Muzıkaya Hizmet*' başlıklı bu yazısında öncelikle Nuri Şeyda ve Rauf Yekta arasında olan bu mülâhazatın ne kadar iyi sonuçlar doğuracağını ümit ettiğini dile getirir. Nuri Şeyda'nın teklifi üzerine böyle bir eser hazırlayacak olurlarsa rivayetleri dikkate almalarını rica eder. Ahmed Mithad bu rivayetlerin 'hurafe' tabirine layık olmaktan ziyade 'menakıp' tabirine layık gördüğünü belirtir. Menkıbelerin yazarların kendilerinin uydurmadıklarını sadece başkasından duyduklarını nakl ettiklerini söyler.

Ahmed Mithad'ın görüşlerini böylelikle okuyucusuna sunan yazar, hemen ardından Necib Asım'ın 9 Eylül 1314 (21 Eylül 1898) tarihli İkdâm gazetesinde '*Tezkire-i Musikişinasan Hakkında Bir Mûtaâla*' başlığı ile yayınlanan yazısından bir bölüme yer verir. Necib Asım, Hoca Abdülkadir-i Merâğî'nin 'Osmanlı mûsikisinin müessisi' olarak takdim edilmesinden rahatsız olur ve hiçbir sanat dalını tek bir şahsın oluşturmadığına dikkat çekmeye çalışır.

Rauf Yekta yine İkdâm gazetesinden 1508 numaralı nüshasından Necib Asım'ın bu yazısına Nuri Şeyda'nın verdiği cevabı aktarır. Bu cevapta Nuri Şeyda öncelikle kendisinde musikişinasların hal tercümelerini yazmak isteğinin nasıl oluştuğundan bahsettikten sonra Necip Asım'ın iddialarına cevap verir. Kendisinin Hoca Abdülkadir-i Merâğî'yi 'Osmanlı musikisinin müessisi' olarak takdim etmediğini ancak hocanın Osmanlı musikisinin önemli bir şahsiyeti olarak okuyucusuna aktardığını anlatır.

Rauf Yekta, yine Nuri Şeyda'ya cevaben 19 Eylül 1314 (1 Ekim 1898) tarih ve 1518 numaralı İkdam nüshasında 'Tenkidat-ı Musikiye' başlığı ile yayınladığı yazısını aktarır. Kendisinin menkıbelere hurafe demediğini ancak Nuri Şeyda'nın aktardığı bir hikayeye hurafe dediğini belirterek ne sebeplerle bunu iddia ettiğini açıklar. Nuri Şeyda'nın verdiği kitap listesinden bazı eserleri zaten okumuş olduğunu diğerlerini de göz önünde bulunduracağını söyler.

'Abdülkadir-i Merâgî' başlığının ardından 'Necib Asım Efendi'ye' ibaresiyle yayınlanan Ceride-i Mahakim İdaresi Baş Kâtibi Abdülhalim Hakkı imzasını taşıyan yazıda yazar, Abdülkadir-i Merâgî'nin Timurlenk zamanında yaşadığını İbrahim Müteferrika'nın 1142 (1729/1730) yılında Darü't-Tıbbâtül-Amire'de yayınladığı 'Tarih-i Timur-ı Gûrgan li-Nazmizade' adlı eserinin 117. ve 118. Varakalarına dayanarak açıklamaya çalışır.

Tüm bu alıntıların nihayetinde hocanın biyografisini içeren 'Hoca Abdülkadir-i Merâgî' başlıklı bölüm başlar. Yazar, hocanın nerede doğduğu, hangi devirde yaşadığı ve babasının hakkında bilgilerle sanatkârı anlatmaya başlar. Seyahat ettiği yerler, başından geçen olayları hikâyelerin içinde verir. Bu hikâyelemeler sırasında kişilerin konuşmalarını kurgular. Hocanın yazdığı kitaplardan bahseder. Başka musikişinaslar hakkında hocanın fikirlerine yer verir. Hocaya Timurlenk tarafından verilen nişanı aynen alıntılar. Hocadan bahseden eserlerin isimleri, ne zaman telif edildikleri ve nerede bulunabileceklerini aktarır. Döneminde yaşayan şairlerin ve mûsikî sanatkârlarının onun ile ilgili fikirlerine yer verir.

Eserin '*Hoca Abdülkadir'in Âsârı*' bölümünde hocanın yeteneğini anlattıktan sonra ona isnad edilen besteleri nevi, usûlü, güftesinin birinci mısraı ve makamını vererek bir şablonda okuyucusuna gösterir. Dipnotlar ile bu besteler hakkındaki detay bilgileri aktarmaya çalışır.

Eserin sonunda iç kapakta Rauf Yekta Esatiz-i Elhân için tasavvur ettiği üçüncü ciltte Hoca Safiyyüddin Abdülmümin ve Hacı Arif ile ilgili olacağını söylerse de bunu gerçekleştiremez üçüncü cildi yıllar sonra Dede Efendi hakkında yayınlamıştır.

Rauf Yekta kaleme aldığı Esatiz-i Elhân-Hoca Abdülkadir-i Merâgî isimli bu eseri ile biyografi olmanın yanı sıra döneminde yazılı basında hoca ile ilgili olarak başlayan tartışmalara da yer vermiştir. Ancak bu tartışmaları ve kendisine yöneltilen eleştirilere gereğinden fazla önem vererek bütün yazıları alıntılanması eserin

okunabilirliğini zedeler, okuyucuyu tartışmaların arasına sokar. Bu durum okuyucunun biyografiye odaklanmamasına neden olur.

40.AHMED ŞUAYB'İN BİYOGRAFİLERİ

1876 yılında İstanbul'da doğan Ahmed Şuayb, edebiyat tarihçileri tarafından Beşir Fuad'ın pozitivist düşünce anlamda devamı ve takipçisi olarak kabul edilir. Fatih Rüştüyesinde eğitimine başlayan yazar, bu okulu takiben Vefa İdadisine gider. Öğrenimini Mekteb-i Hukuk'ta tamamlar. Aynı okulda İdare Hukuku öğretimi yapmaya başlar. Maarif Meclisi üyeliği, tedrisat-ı İbtidaiyye Müdürlüğü, İstanbul Maarif Müdürlüğü gibi görevlerde de bulundu. Rıza Tevfik ve Mehmed Cavid ile Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye adlı bir dergi de çıkaran yazar 34 yaşında iken vefat eder.²⁶⁴

Ahmed Şuayb'in kısa ömrüne sığdırdığı eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Hayat ve Kitaplar* (1900), *Hukuk-ı Umûmiye-i Düvel* (1912), *Hukuk-ı İdare* (1903-1913 arasında muhtelif defalar yayınlanmış bu isimde iki eseri bulunmaktadır. Bunlar Hukuk öğrencilerine birinci ve ikinci sınıfta okutulmak üzere tasarlanmıştır.) Yazarın bu eserleri arasında en çok ilgi çeken ve edebiyat tarihlerine konu olan, 1317 ve 1329'da olmak üzere iki defa yayınlanan eseri *Hayat ve Kitaplar*'dır.

²⁶⁴ Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi: Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar**, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971), 1022

40.1.Hayat ve Kitaplar: Tetebbuat-ı Edebiyye ve Tarihiyye ²⁶⁵

Edebiyat, tarih, felsefe ile uğraşan batının ünlü şahsiyetlerini tanıtan ve onların seçilmiş makalelerinin yer aldığı eser, Servet-i Fünûn dergisinde bir dizi halinde yayınlanan makalelerin derlenmesinden oluşur. Yazar eserde Hippolyte Taine, Gabriel Monod, Ernest Lavisse, Büyük Frederic, Gustave Flaubert, Niebühr, Ranke ve Mommsen'i ele alan makalelere yer verir.

Hayat ve Kitaplar Taine üzerine olan bölüm ile başlar. Eserin neredeyse yarısını bu bölüm oluşturur. Bu durum yazarın bu isme verdiği önemi de gösterir. Yazar Taine'i anlatmaya '*Taine ve Asarı*' bölümü ile başlar. Yazarın onu anlattığı kısım '*Taine ve Asarı- Kable's-Şürû*', '*Taine'in Hayat ve Şahsiyeti*', '*Taine Münekkid*', '*Taine Müvverih*', '*Taine Filozof*', '*Lahika*' bölümlerinden oluşur. '*Taine ve Asarı- Kable's-Şürû*', bölümü Ahmed Şuayb'in matbuat âlemine dair şikayetleri ile başlar. Pek çok yazısını imha etmek durumunda kaldıktan sonra tam yazı işlerinden vazgeçtiği sırada Tevfik Fikret ile tanışması üzerine bu makaleleri ve dolayısıyla bu eseri meydana çıkarabildiğinden bahseder.

Yazar, tarih ve felsefe okumamış kişilerin bu eserin tanıttığı isimleri anlayamamasını normal karşılar. Memleketteki okuma sorununa, bazı yazarların dahi yeni eserleri okumaya lüzum görmediklerini söyleyerek dikkat çekmeye çalışır. Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin Osmanlı'nın gerek halkı gerekse aydınları tarafından izlenmediğinden yakınır.

Taine'i anlatmaya başlamadan önce onu anlatabilmek için hangi kaynaklardan yararlandığını belirtmek gereği gören yazar, bunların bir listesini vererek Tanzimat dönemi biyografi yazarlarının genelde yapmaya gerek görmedikleri bir açıklama yapmış olur. '*Taine'in Hayat ve Şahsiyeti*' bölümünde yazar biyografi anlatımı işine girer. Bu bölümde onun ailesi ve çevresi hakkında bilgi verir. Devrinin bu önemli şahsiyetini anlatırken onun dostlarına yazdığı mektuplardan yararlanır. Taine'in düşün dünyasının her alanında düşüncelerini kaleme aldığını ve ne kadar verimli bir yazar olduğunu anlatmaya çalışır. '*Taine Münekkid*' bölümünde Taine'in tenkide

²⁶⁵ Ahmet Şuayb, *Hayat ve Kitaplar Tetebbuat-ı Edebiyye ve Tarihiyye*, (İst.:H: 1317, M.1900)

getirdiği yenilikleri anlatan yazar, *'Taine Müvverrih'*, bölümünde ise ünlü düşünürün tarihi nasıl anladığını ve tarihe bakış açısını yansıtmaya çalışır.

Hayat ve Kitaplar'ın tanıttığı ikinci kişi Fransız tarihçi ve yazar, *Gabriel Monod'dur*. Monod'un Almanya'daki ilerlemeler hakkındaki çalışmalarından bahseder. Monod'un özel yaşamına değinmemesi dikkat çeker. Eserin başka bir bölümünde de 'Ernest Lavis ve Büyük Frederic' anlatır. İki ismin tek başlıkla bağdaştırılmasının sebebi Lavis'e'nin 'Büyük Frederic'in Gençliği' adıyla yayınladığı eserdir. Ahmed Şuayb bu bölümde yazarın bu eseri üzerinden tarih yazarlığının önemli noktalarına değinir.

Ahmed Şuayb'in Taine gibi önem verdiği başka bir isim de Gustave Flaubert'tir. Yazar Flaubert'i altı ayrı bölümde inceler. *'Flaubert'in Hayatı'*, *'Flaubert'in Tabiatı'*, *'Nazariyat-ı Edebiyye ve Felsefiyyesi'*, *'Dühât-ı Edeb'*, *'Flaubert'in Üslûbu ve Tarz-ı İştigâli'*, *'Madam Bovary ve Terbiye-i Hissiyye'*, bölümleri yazarın Flaubert'i incelemek için esere açtığı bölümlerdir. *'Flaubert'in Hayatı'* bölümü yazarın geniş biyografisine ayıran yazar, onun kişisel özelliklerini, ailesini, yazın çalışmalarını, yargılanma serüvenini ve ölümünü anlatır. Yazarın Flaubert'in hayatına dair detay vermeye çalıştığı görülür. Onun hobilerinden bahsederken yemek yediği lokantaların isimlerini vermesi dikkat çeker. *'Flaubert'in Tabi'atı'* bölümünde Ahmed Şuayb adeta yazarı tanıyormuş gibi bir tavır takınır. Onun şöhretine rağmen değişmeyen kişilik özelliklerine özellikle bedbin yapısına dikkat çeken yazar, Flaubert'in mağdur, mahcup bir kişi olmakla beraber mevzu bahis olan yazma yeteğini olduğunda hiç de alçak gönüllü olmadığını gözler önüne serer. Onun fikirlerini kabul ettirmeye çalışan baskın yapısı, eserleri hakkında yapılan eleştirilerden çok etkilenmesi, insanları pek sevmediği halde meslektaşlarına değer vermesi ile ilgili bilgiler verir. Eserin *'Nazariyat-ı Edebiyye ve Felsefiyyesi'* bölümünde yazar, Flaubert'in sanat anlayışını değerlendirir. Ahmed Şuayb'in hem romantik hem realist olarak gördüğü Flaubert'i sıklıkla Stendal ile kıyasladığı görülür. 19.Yüzyılda roman ve hikâyenin gelişimini de anlatan yazar, George Sand, Balzac gibi sanatkârların edebi hayatlarını değerlendirir. *'Dühât-ı Edeb'* bölümünde Flaubert'ten sonra natüralist akıma katkısı bulunan Goncourt kardeşler, Daudet, Zola ve Moupasant'ın çerçevesinde natüralizmden etkilenen romancılara ve romanlarına değinen yazar, bu akımın özellikleri üzerinde durur. Bölümün Flaubert ile ilgisi bu akımla olan bağı sebebiyledir. *'Flaubert'in Üslûbu ve Tarz-ı İştigâli'* bölümünde yazar Flaubert'in üslubu hususunda ne kadar titiz olduğunu anlatmaya çalışır. Bir

virgölün yerini dahi tayin ederken ne kadar hassas davrandığını anlatır. Onun üslup özelliklerini anlatırken özenerek hazırladığı eserlerinin sancılı hazırlık dönemlerinden de bahseder. Flaubert'in eserlerinde kullandığı dili kelime tercihlerindeki hassasiyetine kadar inceler. Yazarın Flaubert'i incelediği son bölüm *'Madam Bovary ve Terbiye-i Hissiyye'* bölümüdür. Bu bölüm Madam Bovary romanının ayrıntılı bir incelemesi şeklindedir.

Yazarın Niebuhr, Ranke, Mommsen'i ayrı ayrı incelendiği eserde Falubert'ten sonra sırayı ünlü Alman tarihçi Niebuhr alır. Yazar Niebuhr'ü anlatmaya Alman tarihinden bahsederek başlar. Ünlü tarihçinin kısa biyografisini de verdikten sonra tarih yazarlığına getirdiği değişiklikten bahseder. Onun tarih yazarlığına 'tenkid-i fennî 'yi getirerek diğer tarih yazarlarından ayrıldığını öne sürer. Yazarın Niebuhr'un tarihçiliğinde gördüğü tek kusur yazma kabiliyetinin bulunmamasıdır. Bu kabiliyetin kendisine bahşedilmiş olması durumunda 19.yüzyılın en büyük tarihçisi olacağını ileri sürer.

Niebuhr'dan sonra ünlü tarihçi Ranke'yi anlatmaya geçen yazar, onun tarih ve tarihçilik anlayışına kısaca değinir. Eserin son bölümü ise başka bir Alman tarihçi Mommsen'e ayrılmıştır. Yazar onun müstehzi tarafının Volter'i hatırlattığını, merhametsizliğinin Moltke'a benzediğinden bahseder. Mommsen'in çok yönlü bir tarihçi olduğunu göstermeye çalışır.

Ahmed Şuayb bu eserinde bahsi geçen her isme gerek hacimsel gerekse niteliksel olarak farklı değerler biçer ve her birisine biçtiği değer oranında yer ayırır. Onun her tanıttığı isme hayran olmadığı aşikârdır. Zira bazılarını duyduğu hayranlığını bariz hale getirir ve hatta vurgular. Aslen yazarın biyografik bir eser kaleme almak üzere yola çıktığını söylemek de yanlış olur. Onun bu eseri yazarken amacının eleştiri yazmak olduğu söylenebilir.

Eserin her bölümünde aynı metodun izlendiğini söylemek zor olsa da biyografi bölümlerinde özellikle değinilen bazı hususlar olduğu gözden kaçmaz. Yazar tanıttığı kişinin nasıl tanındığına değindikten sonra doğum yerleri, doğum tarihleri, aileleri, okul yaşantıları, gündelik hayatları, seyahatleri hakkında bilgi verir. Onların eserlerinden yapılan çıkarımlar, onların yazın dünyasına kendisinin getirdiği eleştirileri okuyucuya sunarak yazdıklarını renklendirir. Bazen edebiyatçılar ya da tarihçiler arasında kıyaslamalar yapan yazar, onların uydukları ya da karşı çıktıkları akımları, yöntemleri değerlendirir. Aslında tüm bu isimler üzerinden Avrupa'da esen pozitivizm rüzgârını memleketinde estirmeye çalışır. Avrupa'da yaşanan pozitivizm,

realizm, natüralizm, romantizm tartışmalarına katılabilmek için öncelikle bunlar hakkında fikir sahibi olmanın gerekliliğine vurgu yapar. Ancak yazar, her ne kadar pek çok kaynaktan yararlandığını hususiyetle belirtse de, çoğu zaman öznel değerlendirmelerin arasına sıkışıp kalır.

41.ALİ RIZA SEYFİ'NİN BİYOGRAFİLERİ

Kaynaklarda ismini bulmakta zorlandığımız yazarlardan bir tanesi de Ali Rıza Seyfi'dir. Yazar hakkında Dr.Osman Yıldız tarafından yapılmış bir doktora tezi bulunuyorsa da biz bu teze ulaşamadık.²⁶⁶ Ancak yine de tezin yazarının Ali Rıza Seyfi'nin hayatını anlatan bir makalesinden yararlanmamız yazara dair bilgilere daha geniş açıdan bakan bir gözden yararlanma şansı verdi.²⁶⁷

Ali Rıza Seyfi 1880 yılında İstanbul'da doğar ancak denizci olan babasının görevi dolayısıyla Gemlik'e yerleşir. Osman Yıldız çalışmasında onun sadece babadan değil, dededen kalan bir denizcilik mirasının varisi olduğunu ve ailede daha bir çok denizci bulunduğunu vurgular. Bu miras Ali Rıza Seyfi'nin kardeşleri ve ağabeyi Süleyman Nutkî Bey ve hatta ağabeyinin oğullarına kadar sirayet eder. Aile üyelerinin atadan gelen denizcilik mesleğinin yanı sıra, babadan gelen edebiyat ilgisi de bulunur. Süleyman Nutkî Bey'in oğullarından biri ünlü Prof.Dr. Ata Nutku ve bir başkasının ünlü oyun yazarı ve şair Özdemir Nutku'dur.²⁶⁸

Ali Rıza Seyfi 1892 yılında Heybeliada'daki Mekteb-i Bahriye'ye gider. Denizciliğe karşı olan ilgisi burada bir kat daha artan yazar, bu okulda edebiyat ile de ilgilenmeye başlar. Zaten çocukluğunun on iki yılını geçirdiği Gemlik'te düşünce yapısı gelişen yazar, bu okulda ufuklarını daha da açar. Denizcilik tarihiyle de uğraşmaya başlayan yazarın Namık Kemal'in ve Ziya Paşa'nın fikirlerinden etkilenerken Osmanlı'nın içinde bulunduğu meselelere ilgisi artar. Ayrıca bu okulda iyi derecede İngilizce öğrenen yazarın üzerinde bu okulda hocası, İttihat ve Terakkî Cemiyetinin üyesi Saffet Bey'in Türkçülük konusunda etkilendiği görülür.²⁶⁹

²⁶⁶ Osman Yıldız, **Ali Rıza Seyfi (Seyfioğlu), Hayatı ve Eserleri**, Dan: Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat, (Erciyes Üniversitesi Doktora Tezi, 2002)

²⁶⁷ Dr. Osman Yıldız, "Ali Rıza Seyfi Seyfioğlu", **TÜBAR-XII-/2002**, 89

²⁶⁸ **Age**, 90-91

²⁶⁹ **Age**, 91

Türkçülük fikirini savunanların yurt dışına çıkmak zorunda kalması üzerine bu fikirleri yurttaki okullarda yürütülmesi sorunu ortaya çıkınca bazı öğrencilerin çalışmaları yürütmesi gündeme gelir. Ali Rıza Seyfi de bu çalışmaları Paris'ten gelen gazeteleri okuyarak yürütür. İttihat Terakki'nin çalışmalarına bu şekilde destek veren yazar, Osmanlı'da jurnalın hat safhaya ulaştığı istibdad döneminde cesaret sayılabilecek bir uğraşın içindedir. Yeni Tasvîr-i Efkâr'daki cemiyete destek veren yazıları da bunu gösterir. Donanma'daki yazılarında da Türkçülüğü ön plana çıkar.²⁷⁰

Türkçülük hakkındaki görüşleri ile göze batan yazar, 1909 yılında yüzbaşı iken emekli olur.²⁷¹ Ali Rıza Seyfi askerlikten ayrıldıktan sonra evlenir ve bu evlilikten üç çocuğu olur. Yazarın Türkçülüğü savunanlar ile beraber, zorlu günleri 1918'de İstanbul'un işgalinden sonra başlar. Bu sırada İstanbul'dan ayrılma düşüncesi geliştiren Ali Rıza Seyfi 1922'de Ankara'ya gider. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucu üyeleri arasında dostu Rauf Orbay'ın bulunması zaman içinde yazarın işine yarar ve Orbay İngiltere'ye büyükelçi olduğu 1941'de onu yanında Ziraat Ateşesi olarak götürür. Daha sonraları Amerika ile Türkiye arasında gelişen ilişkiler sayesinde Marshall Planı dâhilinde yazar, İngilizce'yi etkin şekilde kullanabilmesi sayesinde Ankara'daki bir radar istasyonunda çalışır. Bu dönemde Amerikan Post'taki yazıları dikkat çeken yazar, sağlığı bozulması üzerine bırakır ve 1958'de yılında vefat eder.²⁷²

Es-seyyid Mehmed Tahir'in haftalık olarak çıkardığı Musavver Fen ve Edeb mecmuasının her sayısında yazıları çıkan yazarın daha sonra Malûmat'ta da yazıları çıkar ve hatta bu gazetede Kemal Bey ve Baba Oruç adlı eserini tefrika eder.²⁷³ Fakat sonraları Es-seyyid Mehmed Tahir'in Turgut Reis adlı eseri yazardan habersizce kendi adıyla yayınlaması ile aralarındaki ilişki bozulur. Bu durum bu tarihten önceki bütün eserlerini Mehmed Tahir'in matbaasında yayınlayan yazarın edebî hayatında bir duraklama evresine sebep olduysa da zamanla ikili arasındaki ilişki düzelir ve yazarın yayın hayatı devam eder.²⁷⁴ Süleyman Nutkî'nin idaresindeki Osmanlı Kaptan ve Makinistler Cemiyetinin yayın organları Umman ve Deniz adındaki mecmualarda yazıları görülür.

²⁷⁰ Age, 95

²⁷¹ Age, 92

²⁷² Age, 96

²⁷³ Age, 97

²⁷⁴ Age, 97-98

Yetmiş sekiz yıl süren hayatı boyunca yayın hayatına devam eden yazar, ilk yazısını Resimli Gazete Mecmuasında 22 Mayıs 1313 tarihinde 'Kutb-ı Şimâli Keşfiyatı' adıyla yayınlar. Bu yazı ile uzun yıllar sürecek yazı hayatı başlayan yazarın, yazılarına Tasvîr-i Efkâr, Ümmet, Şehbâl, Sebîlü'r-reşât, İçtihat, Sırat-ı Müstakim Yeni Tasvîr-i Efkâr, Ümmet, Gün Doğusu, Türk Yurdu, Ülkü Halkevleri, Öğretmenler Bilgisi ve Öğretmenler Gazetesi'nde rastlamak mümkündür. Son Posta gazetesinde Deli Aslan, Tan gazetesinde Akdeniz Kaplanları başlıklı romanı tefrika eden yazarın bu kadar çok yayın organı ile çalışmasının sebebinin Dr.Osman Yıldız şöyle açıklar:

*"Ali Rıza Bey'in yazı hayatının bir özelliği de, hangi mecmuada yazıyorsa o mecmuanın yayın politikasına uygun yazılar yazmasıdır. Türk Yurdu ve Ülkü'de folklor ve Türkçülük; Sırat-ı Müstakim ve Sebîlü'r-reşât'ta din; İçtihat ve Şehbâl'de garpçı sanat ve yaklaşımlar; Öğretmenler Gazetesi ve Öğretmenler Bilgisi de eğitim ve öğretmenlik gibi."*²⁷⁵

Yayıncıların sevdiği yazarın yazıları ölümünden sonra dahi yayınlanması dikkat çekicidir. Feridun Kandemir'in idaresi altında Yakın Tarihimiz adlı mecmuada ve genel yayın müdürlüğünü Şevket Rado'nun yaptığı Tarih ve Edebiyat Mecmuası'nda yazıları tekrar yayınlanır.²⁷⁶

Romanları, şiir tercümeleri, biyografileri, gazete yazıları ile tanınan yazarın eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz: *Hayat-ı Alûde (1901), Çanakkale Boğazı (1902), Barbaros Hayreddin (1910), Kazıklı Voyvoda (1928), Kemal Reis ve Baba Oruç (1909), Muazzez Vatana (1913), Muhaberat-ı Bahriye-yi Osmaniye Zeyli (1899), Turgut Reis (1900), Akdeniz Kaplanları (1935), Deli Aslan (1935), Çocuk Kahraman Durakoğlu Demir (1945), Gazi ve İnkılâp (1933), Kurtuluş ve Kurtuluş Savaşı (1934).*

Ayrıca yazarın iyi derecede İngilizce bilmesi sonucu muhtelif çevirileri de vardır: Julien Stafford Corbett'in Harekât-ı Bahriye, Lothrop Stoddard'dan Yeni Alem-i İslam, Harold-Berg-Bay'den Terbiye-i Ameliye, Henri Cari'den İskitler ve İskitler Hakkında Herodot'un Verdiği Bilgiler, Oliver Goldsmith'ten Yanlışlıklar Gecesi adlı eserler bazı çevirileridir.

İlk romanı Hayat-ı Alûde olan Ali Rıza Seyfi'nin ilk biyografisi çalışmamıza konu olan Turgut Reis'tir. Bu ilk eserlerinde ilk dönem Tanzimat sanatkârlarının

²⁷⁵ Age, 100

²⁷⁶ Age, 106

özellikle Namık Kemal'in etkisi açıkça görülürken Ahmed Mithad etkisi daha ziyade sohbet havası içindeki anlatımlarında göze çarpar. Yazarın romanlarında denizcilik tarihimize dair mevzulara geniş yer verir. Yazarın bu çalışmaları tarihî romancılığımız açısından değerlidir. Eserlerinde hamasî duyguları öne çıkaran yazarın, kahramanlık hikâyeleri anlatmak istemesi Türkçülüğünün doğal bir sonucudur.

Popüler dünya edebiyatının önemli çalışmalarını tercüme ve uyarlama yoluyla edebiyatımıza kazandıran yazar, 1935'de yayınlanan Tarzan adlı dört ciltlik tercümesi ve 1928'de yayınlanan Kazıklı Voyvoda adlı uyarlaması yazarın isminden önce hatırlanır. Nitekim, Kazıklı Voyvoda, 1953'de 'Drakula İstanbul'da adıyla film haline getirilir. Ayrıca, bu kitabın 1997'de Drakula İstanbul'da adıyla tekrar yayınlanması dikkat çekicidir.²⁷⁷

²⁷⁷ Age, 109

41.1.Turgut Reis ²⁷⁸

Ali Rıza Seyfî tarafından kaleme alınan eser, ilk kez Şems Matbaasında 1317 yılında yayınlanır. Eser, 16. yüzyılda Akdeniz'i Türk Gölü haline getirmeye çalışan Kanunî Sultan Süleyman'ın Haçlı donanması ile mücadelesinde önemli yeri bulunan Turgut Reis'in hayatını anlatır. Eserin başında 'Başlamadan Evvel' ve 'Kitabın Sergüzeştine Aid' başlıkları ile iki ayrı bölüm yer alır. 'Başlamadan Evvel' bölümünde yazar, kendisini eseri kaleme almaya iten duyguları okuyucu ile paylaşır. Kendisi de Turgut Reis gibi denizci olan yazar, denizci ataları ile empati kurarak eski dönemlerde denizcilik yapmanın ne denli zor bir iş olduğunu anlatmaya çalışır:

"Düşünüyordum ki: Buhar gibi bir kuvve-i azimenin bütün muavenetine mazhar olduğumuz halde, kışın teknelerimizi barındıramadığımız bu sahillerde o koca sarıklı, eğri kılıklı babalarımız, yalnızca kürekle, (arma) demeye kesb-i liyakat edemeyecek bir yelken parçasının yardımına güvenerek, asırlarca tabiat şartlarına galip gelmişler; hem tabiatla, hem de bütün Avrupa'nın topyekün donanmalarıyla uğraşıp durmuşlardır. Memlekette inşaat ağacı yok: Yine Avrupalılardan zapt eyledikleri teknelerin enkazından yeni gemiler yapmışlar; demir madeni yok: Gemilerinin çıpalarını, çivilerini, civatalarını zorla, kılıçla Avrupa tersanelerinde döktürmüşler. Haraç yerine İtalyanlardan, İspanyollardan hatta Amerika'dan, İngiltere'den aldıkları barutu yine onlara karşı yakmışlar. Gülleleri yine onlara atmışlar.

Biz bu müthiş kış gecesinden, bu yıldırım gibi üzerimizde patlayan fırtına sağanaklardan adeta kız çocukları gibi korkarak çifte demirlerimize sarılır, limanda olduğumuzu kâfi görmeyerek elimizden gelse gemimizi karaya kadar çekmek isterken onlar, hafif ve deniz kuşları gibi seri kadırgaları, fırkataları, perkendeleri içinde ya Korsika sularında sekip gezer, ya Mesina Boğazı yakınlarında bir koya demirleyerek baştaki miço, ufukların göndereceği kısmetlerin fenerlerini gözetirken, kendileri, tentenin altında bağlamaları ile yapılmış büyük işlerin, kan ve ateş arasında cereyan etmiş inanılmaz sergüzeştlerin destanlarını çalarlar, çağırırlar imiş." (s.5-6)

Eski denizcileri derin bir saygı ile anan Ali Rıza Seyfî, Turgut Reis'den söz ederken ona duyduğu hürmet göze çarpar. Cefakâr denizci büyüklerinin neleri, ne zorluklarla başardığını tahayyül eden yazarın Turgut Reis'in şahsına olan hayranlığı dikkat çeker:

²⁷⁸ Ali Rıza Seyfî, **Turgut Reis**, (İst.:Şems Matbaası, H.1317, M.1900)

"Trablus limanında Turgut'un huzûr-ı manevîyetinde geçirdiğim o leyal-i müdhişe şitanın fırtınalarını tefekkür etmede hâsıl olan işte bu manevî fırtınalar sanki unuttururdu, bu hali derpiş etmekten mütevellid dehşet ve hicab bir dereceye gelirdi ki: Bilâ ihtiyar yine mazisine ricat eder, o makberenin damen-i hatıratına sarılırdım! O zaman sanki siyah, akfer dalgaların zulmette bi-nihaye kefenler gibi görünen beyaz köpükleri üzerinde yükselen o türbenin etrafını kırmızı bir hale-yi ziya ihata eder, bu gün, hiç bir ziyaretçinin açamadığı eski kapı açılır, arada uzun boylu, beyaz bıyıklı, beyaz sakallı, enli kılıçlı bir şekl-i mühib görünürdü; Başında hala açık duran müthiş bir cerihanın fıskırmakta olduğu seylabe-i hûn o beyaz saçların, bıyıkların, sakalların bir tarafını kıpkırmızı ederek omuzuna dökülürken, o zat-ı mühib gür kaşlar altında saklanmış enzarını iki müthiş yıldırım gibi İstanbul tarafına çevirir; ucundan damla damla kan düşen yalın kılıcını tutan sağ eli tehevürden titrerken sol elinin başparmağını İstanbul'un tahtgah-ı sefahat ve gadrinden harab-ı İslamiyet'e havanî ve haşî bir memnuniyetle nikeran olan bir kanlı sultana tehditkârane sallardı." (s.8-9)

Eserin başında bulunan bölümlerin ikincisi 'Kitabın Sergüzeştine Aid' başlıklı bölümdür. Yazar bu bölümde Turgut Reis'in hayatını kaleme alma fikrinin kendisinde ne zaman oluştuğunu okuyucusu ile paylaşır. Henüz okulda iken Turgut Reis'in hayatına dair böyle bir eser yazmaya karar vererek çalışmalara başladığını belirten yazar, kaynakları ile birlikte eserin müsvette dosyasını kaybettiğini söyler. Ancak bu durumun eseri yazmak konusunda onu yıldırmaz. Eserin bu bölümünde kaderin de ona yardımını sayesinde yazmış olduğu Turgut Reis adlı eserini yayınlanmak üzere güvendiği bir dostuna İstanbul'a yolladığını anlatır. Çok güvendiği ve hürmet ettiği dostunu eserin yayın nasıl olacağı konusunda serbest bıraktığını belirten Ali Rıza bu dostunun eseri ilk olarak Mecmua-i Fünûn-ı Bahriye'de yayınladığını aktarır. Yazar bu arada kendi maksadını da okuyucusuyla paylaşır:

"Zaten bence en büyük amel nasıl olursa olsun 'Turgut'umu bütün Osmanlılara tanıtmak idi. Biraz sonra mahal-i memuriyetimizde elime vasil olan İkdâm ve Musavver Fenn ü Edeb' gazetelerinde bu eserin 'Mecmua-i Bahriye'den iktibas edilmiş olduğunu gördüm. Bu hal beni cidden sevindirdi, hatta müftehir etti. Bilhassa İkdâm gibi muteber ve memalik-i Osmaniye'nin her tarafında okunulan bir gazetenin bu harekette bulunması kitabın tahririnden beklediğim maksada pek muvaffaktı. Trablus'ta mensî kalmış bu kahramanımızı milletimiz öğrenecek, kalbî iftiharlarla dolacak, o ruh-ı pür-fütühun tesiriyle Türk ruhunda bir hareket-i merdanî, bir Türkün cevalliği uyanacaktı!" (s.10-11)

Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere yazar, eseriyle Turgut Reis'in şahsında onun fetih ruhunu canlandırmak ister gibidir. Anlatımının devamında maksadını toparlayarak aktaran yazarın, Turgut Reis'e olan hayranlığı Kanunî'ye olan sevgisinin önüne geçer ve yazar şunları söyler:

"Velhasıl, bedbaht kavmimi serab gibi bir an-ı mevkût için olsun, halik-i siyahlığından, zilletinden tekabüsünden çıkararak Akdeniz'in satıh-ı nilgûn mevacında, Kanunî Sultan Süleyman gibi bir cihangire eyvallah etmemiş bir Türk gemicisi ile yaşatacaktım." (s.11)

Daha sonra eserin ilk yayınının Mehmed Tahir imzası ile yayınlanmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Bunu sadece kendisine yapılmış bir saygısızlık olarak görmeyen yazar kendi deyişiyile 'Turgut babamıza' yapılmış bir haksızlık olarak adleder. Ancak yazar kendisine bu haksızlığı yapan Mehmed Tahir'i Allah'a havale etmiş gibi görünmektedir. Zira kendisine bu duruma dair tepki gösteren dostlarına kitabın telif hakkının Bahriye Nezaretine verdiğini ve bu konuda nezaretin davacı olması gerektiğini söylediğini belirtir.²⁷⁹

Ali Rıza Seyfî, Turgut Reis'in tanıtmaya başladığı ilk bölümde ünlü denizcinin Türk tarihindeki yerine ve önemine vurgu yapar. Türk tarihinin büyük kahramanlarından biri olduğunu söylediği Turgut Reis'in ismiyle bile Hristiyan alemini titrettiğini Avrupa'ya namını duyurduğunu ancak o zamana kadar onu anlatacak eser kaleme alan bir Türk bulunmadığını söyler. Yabancıların Turgut Reis'in biyografisini yazmak için araştırmalar yaptıklarını ileri süren yazar, bir Türk'ün bu işe girişmemesini esefle karşılar. İspanyol şiirinde Korsan Turgut adıyla yazılmış bir baladın bulunduğunu, İspanya, Fas, Tunus gibi ülkelerde onun ile ilgili türkülerin dahi var olduğunu söyler. Elli sene önce Fas'a seyahat eden bir İngilizden ihtiyar yerli bir yahudinin Turgut Reis hakkında destanlar ve kasideler söylendiğini öğrendiğini aktarır. Bu parçaların o İngilizin marifetiyle İngilizce'ye tercüme edildiğini belirtir. Söz konusu çeviriden birkaç parçayı Türkçe'ye çevirerek verir. Bu satırlar Tales of Battles by Land and the Sea adlı eserden alır.²⁸⁰

Turgut Reis'in 1485 Menteşe Sancağında Saravuloz nahiyesinde doğduğunu belirten yazar, onun dillere destan kahramanlığında ilahi bir teşvik olduğunu söyler. Çocukluğundan itibaren korkusuz, gözüpek olduğunu belirttiği reisin baba ocağından ayrılışı ve küçüklüğü hakkında bilgi veremeyen yazar, denizcilikteki başarısından bahsederek yirmi-yirmi iki yaşlarına geçer. Turgut Reis'in Osmanlı donanmasına hizmet ettiği sıralarda donanmanın vaziyetini anlatır. Harp ve denizcilik konusundaki başarılarıyla donanmaya katılan reisin emir altında olamayacak kadar bağımsızlığına

²⁷⁹ Biz yaptığımız araştırmalarda kataloglarda eserin başka bir yazar ismi ile kaydına rastlayamadık.

²⁸⁰ **Turgut Reis**, (İst.: Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1994)

düşkün olduğuna vurgu yapar. Onun bağımsızlığına düşkünlüğü sebebiyle kendisine ait bir gemiye sahip olmak istediğini belirtir. Biriktirdiği para ile bir korsan gemisinin payını alarak Akdeniz'in Hristiyan tarafında korsanlığa başladığını İtalya ve Sicilya sahillerinde köyler bastığını, korsanlık sayesinde edindiği kadirganın sayesinde iyiden bağımsızlaştığını söyler. Korsanlık ile gücünü arttırdığını anlatır. Avrupa ve Afrika sahillerinde kasabalar basarak emri altında tuttuğunu söyler. O dönem ünlü bir komutan olan ve Cezayir'de yerleşmiş olan Barbaros Hayrettin ile olan ilişkisini aktarır.

Onun yükselme devri ile ilgili çok bilgi olmadığını aktaran yazar, eserin ikinci bölümü olan '*Berberiye Yalıları ve Levendler*' (Korsanlar) bölümüne geçer. Turgut Reis'in Barbaros Hayreddin'in emrine girdikten sonra yaptıklarını anlatır. Morgan'ın Cezayir Tarihi'nde bu tarihten sonra İspanya ve İtalya arasından geçmeye cesaret edecek bir Hristiyan gemisi bulunmadığını söylediğini aktarır. Avrupa sahillerinin Türk levenlerinin akınlarından kurtulamadığını, Türk levendlerinin baskın verdiği yerlerden aldıkları esirler ve ganimetlerden bahseder. Avrupalıların dünyanın dört bir tarafından getirdiklerini ganimet olarak Türk korsanlara kaptırdıklarını bu sebeple Cezayir'in o dönemde dünyanın en zengin yeri haline geldiğini anlatır.

Eserin '*Zencirde Bir Arslan*' başlıklı üçüncü bölümünde Turgut reis'in nasıl bir İslam kahramanı olduğunu anlatan yazar, onun kahramanlıklarından bahseder. Turgut Reis'in 1540 yılında Korsika gemisini yağmalarken Andrea Dorya'nın oğlu tarafından ani bir baskın yiyerek esir düşmesini anlatır. Turgut Reis'in esir düştüğünde kaç yaşında olduğunu bilmediğini söyleyen yazar, doğum ve ölüm tarihlerinden hareketle esir düştüğünde 56 yaşında olması gerektiğini hesaplar. Eserin '*Bir Forsanın Hayatı*' başlıklı dördüncü bölümünde Turgut Reis'in esaretini anlatmaya devam eden yazar, onun üç sene esaret altında neler yaşadığını ve gördüğü eziyeti anlatır. Avrupalıların Cezayirli esirlere nasıl davrandıkları, ne işler yaptırdıkları, forsa olarak neler yaptıkları, hayatlarını nasıl idame ettirdiklerini okuyucusuna aktarır.

Eserin '*Mehdiye*' başlıklı bölümünde Barbaros Hayrettin'in onu kurtarmak için Cenova önlerine giderek fidye karşılığında Turgut Reis'i nasıl kurtardığını anlatan yazar, bu olaydan sonra Kuzey Afrika kıyılarında Trablusgarb'ı fetheden Turgut Reis'in Osmanlı için ne kadar faydalı olduğuna değinir. 'Açıl Sisam Açıl' ve

'Mehdiye Önünde Avrupalılar' bölümlerinde Osmanlılar için ne görevler yaptığını anlatır.

Eserde *'Turgut Reis Ne Zaman Kızır?'* başlıklı sekizinci bölümde Turgut Reis'in kişilik özelliğini vermeye çalışan yazar, onun büyük zorluklarla aldığı Mehdiye'nin tekrar Hristiyanların eline geçmesine çok sinirlendiğini söyler. Reis'in konuşmalarını kurgulayarak kızgınlığını anlatmaya çalışır. Mehdiye'yi Turgut'un tekrar alacağını herkesin bildiğini ifade eder.

'Cerbe'de Bir Oyun' başlıklı bölümde Andrea Doria komutasındaki orduların bütün kuvvetlerini Türk korsanlarını yakalamak için yola çıkardığını söyleyen yazar, *'Bir Korsan ve Bir Sadrazam'* Barbaros Hayrettin Paşa'nın nasıl bir kaptan-ı derya olduğunu ve vefatından sonra görevine getirilen Sokullu Mehmed Paşa'nın bu görevde neler yaptığını anlatır. 1520'de Sokullu bu görevden ayrıldıktan sonra makama Sinan Paşa'nın getirildiğini belirtir. Aslında bu görevin en başından Turgut Reis'e yaraşacağını ancak padişahın takdirinin böyle olduğunu söyleyerek kendi fikirlerini dile getirir. Turgut Reis'in kaptan-ı deryalığa getirilmesinin dönemin devlet adamlarının da işine gelmeyeceğini belirten yazar, bu arada Osmanlı'nın çeşitli görevlere layık gördüğü Sokullu Mehmed Paşa, Rüstem Paşa, Sinan Paşa'nın kim olduklarına dair bilgiler de verir.

'Turgut ve Piyale Paşa', başlıklı bölümde Trablusgarb'ın fethinden sonra Turgut Reis İstanbul'a geri döndüğünde mükâfat görmediğini söyleyen yazar, onun da saltanat makamında durmaya niyetli olmadığını belirtir ve Akdeniz'e giderek orada baskınlara devam ettiğini anlatır. Korsika Seferinde Osmanlı Fransa gemilerinden oluşan donanmanın Ceneviz Donanmasını yendiğini detayları ile anlatır. Turgut Reis'in komutasındaki kuvvetlerin savaşı kazanarak 7000 müslüman esiri kurtardığını belirtir. Seferden dönerken reisin Arnavut isyanına şahit olduğunu anlatırken Kanuni Sultan Süleyman'ın bu başarılarından dolayı Turgut Reis'i kaptan-ı deryalığa getirmek istediye de Rüstem Paşa'nın oyunları ile Karlı ili sancağına sorumlu ettiğini ancak padişah Edirne'ye giderken ona yetişen Turgut'un Trablusgarb vilayetini talep ederek emeline nail olduğunu belirtir. Aynı bölümde Sinan Paşa'dan sonra kaptan-ı deryalığa Piyale Paşa'nın verildiğini aktaran yazar, Kanunî'nin Piyale Paşa'ya donanmayı alarak Turgut Reis ile beraber Fransa'ya yardıma gitmesi emrini bir ferman bildirdiğini anlatır. Fermanı yayınlayan yazar, bu fermanın aslen orduları komuta edenin Turgut Reis olduğunu Piyale Paşa'nın onun komutasına verildiğini iddia eder.

Eserin '*Cerbe Muzafferiyeti ve Cerbe'nin Fethi*', '*Cerbe Muzafferiyeti*' başlıkları ile verilen iki ayrı bölümünde Turgut Reis'in Trablusgarb beylerbeyi olduğu, Piyale Paşa'nın ise kaptan-ı deryalığı döneminde gerçekleşen Cerbe Deniz Muharebesi ve sonuçlarını anlatan yazar, '*Malta Önünde Osmanlılar*' başlıklı bölümde Turgut Reis'in Mehdiye'nin acısını Hristiyan âleminden çıkardığı görüşünü açıkça dile getirir. '*Bir Şanlı Hayatın Şanlı, Kanlı Hatimesi*' bölümüyle Turgut Reis'in Malta kuşatması sırasında şehit edilmesini anlatır.

Eser başından sonuna Turgut Reis'in hayatını ele almaya çalışsa da eser daha ziyade bir tarihe dönüşmüştür. Bu durum yazarın iradesi dışında ortaya çıkmış olmalıdır. Zira yazar Turgut Reis'in biyografisini yazmak üzere bu yola çıkar. Ancak reisin çocukluğuna ve gençliğine dair kaynakların sınırlı olmasından ve var olan kaynakların da sınırlı bilgilerin tekrarıdan ibaret kalması, eserin biyografi türünden bir nebze uzaklaşmasına sebep olur. Ali Rıza Seyfi, farkında olmasa da, eserin sonundaki '*Ilave*' bölümünde '*Malta Muhasarasının Akıbeti*' başlığı ile Turgut Reis'in vefatından sonra gerçekleşen kuşatmanın sonuçlarını aktarmaya çalışması eserin tarihe yaklaştığının başka bir kanıtı gibidir.

Eserin bir tarihe dönüşmesinde etkisi olan başka bir amil de kaynaklarının tarih eserleri olmasıdır. Elbette her biyografi tarih kaynaklarından yararlanır. Ancak yazarda bu durum yararlanma eylemini aşarak onların verdiklerini aktarmaya yakınlaşır. Yazarın eserde bahsettiği kaynaklar genelde tarih üzerine yazılmış eserlerdir. Her ne kadar Ali Rıza Seyfi eserin başında Turgut Reis için batılının biyografiler yazdığını söylese de bunlardan yararlanmadığı aşikardır. Ali Rıza Seyfi tarihî kaynaklardan ve belgelerden yararlanmayı tercih eder. Yazarın, eserde belirttiği kadarıyla, Lane Pole'ün Berberiye Korsanları Tarihi, Deniz ve Kara Savaşlarının Hikayeleri, Katip Çelebi'nin Tuhfetü'l Kibar fî Esfârî'l-Bihar, Mehmed Şükrü'nün Esfâr-ı Bahriye-i Osmaniye eserlerinden yararlandığı görülür. Tarihçi Haidove ve Fortainbach'ın eserlerinden yararlandığını çıkarmak da mümkündür.

Ali Rıza Seyfi'nin denizci olması Osmanlı'nın denizcilik tarihine dair olayları anlatma isteğini açıklar niteliktedir. Yazarın Osmanlı denizcilik tarihinde Turgut Reis'i seçmesi ona duyduğu hayranlığı gözler önüne serer. Yazar, anlatımlarında bu durumu saklamak gereği duymadığı gibi adeta her olayın içinde varlığını gösterir. Olaylar hakkında düşüncelerini dile getirmekten çekinmez. Onun Turgut Reis'e sevgi ve bağlılığının Kanunî'ye olan gönül bağından daha kuvvetli olduğu bellidir. Zira eserde dönemin hükümdarı Kanunî sadece verdiği emirler ile anılır. Hatta bazen

Paşaların kurduğu oyunlara düşen padişahın bu durumunu okuyucuya göstermeye çalışan yazar, onun Turgut Reis'i mükafatlandırmakta geç kalmasını eleştirir.

Ali Rıza'nın denizci olması eserin dilini de etkiler. Eserde çok ağır bir dil kullanmayı tercih etmediği gözlenen yazarın denizcilik terimlerini kullanması eserin bir denizciyi ele alması ile birleşince konusuna hâkim bir yazar profili oluşturur. Her ne kadar yazar, objektif ve anlattığı kişiyi her yönüyle ele alan bir biyografi yazamadıysa da anlatımının canlılığı ve akıcılığıyla okuyucuyu esere çekmeyi başlarır. Tabii ki eserin Ali Rıza Seyfi'nin yazdığı ilk biyografi olması bu konudaki acemiliğini de hoş görmeyi gerektirir.

42.İBNÜ'L CEMAL AHMET TEVFİK'İN BİYOGRAFİSİ

Yazar hakkında detaylı bilgi bulmadık. Ancak kataloglarda yazar adına kayıtlı bazı eserlere rastladık. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Amelî ve Nazarî Rehber-i Fotografya (1900), Hürriyet-i Millet, İstibdadın Son Günü yahud Zavallı Valide (1910), Teshil-i Fotoğrafya (1909), Velosiped Bir Cevlan (1897). 'Hazret-i Ebu Eyyüb El- Ensarî Radiyallahü Anh' 1901 yılında yayınlanan bir hal tercümesidir.

42.1.Hazret-i Ebu Eyyüb El-Ensari

Radiyallahü Anh ²⁸¹

İbnü'l Cemal Ahmet Tevfik'in kaleme aldığı eser, 1318 (M.1901) yılında Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaasında yayınlanır. Yazar bu eserinde Hz.Muhammed'i evinde ağırlaması ile hatırlanan sahabe Ebû Eyyüb Ensarî'nin hayatını ve onun hakkındaki menkıbeleri anlatır.

Önsöz olmaksızın on bölümden oluşan eser, eski usule uygun olarak besmele ile başlar. İbnü'l Cemal Ahmet Tevfik, Ebû Eyyüb Ensarî'yi peygamberimizin mihmandârı olarak okuyucuya tanıtarak onu anlatmaya başlar. Onun asıl isminin Hâlid, künyesinin Ebu Eyyûb olduğunu belirten yazar, daha sonra onun şeceresine dair bilgi verir.

Hazrec kabilesine mensûb olduğundan bahsettiği Ebû Eyyüb Ensarî'nin babası Zeyd'in babasının Kelîb, Kelîb'in babasının Salebe, onun babasının Abdi Avf, Abdi Avf'in babasının Ganem ve onun babasının Mâlik ve Mâlik'in babasının Neccâr olduğunu belirtir. Arapların söyleyişine göre Ebû Eyyüb Ensarî'nin adını bu şekilde

²⁸¹ İbnü'l Cemal Ahmet Tevfik, **Hazret-i Ebu Eyyüb El-Ensari Radiyallahü Anh**, Tab ve Naşiri: Tüccarzade İbrahim Hilmi, (İst: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1318, M.1901)

aktarmaya çalışan yazar, onun adının Zeyd b. Kelîb b. Salebe b. Abdi Avf b. Ganem b. Mâlik b. Neccâr olduğunu belirtir.

Ashâb-ı kirâmdan Ebû Eyyüb Ensârî'nin baba tarafını böylece tanıttıktan sonra anne tarafını anlatmaya başlayan yazar, anne tarafı için de benzer bir anlatım kullanır. Ebû Eyyüb Ensârî'nin annesi Hind'in babasının Rebi'a, Rebi'a'nın babasının Kâ'b, onun babasının Amr, Amr'ın babasının İmrü'l-Kays ve onun babasının Salebe ve Salebe'nin babasının Kâ'b olduğunu belirtir.

Eserin birinci bölümünde bu şekilde Ebû Eyyüb Ensârî'nin soyu hakkında bilgi veren yazar, ikinci bölümde onun Hz. Muhammed soyundan olduğunu okuyucuya kanıtlamaya çalışarak soy ağacını verir. Sonraki bölümde Ebû Eyyüb Ensârî'yi anlatan bazı müelliflerin onun Melik Tubba'lardan biri, asıl adı Ebu Kerb olan Esad'ın maiyetindeki dört yüz fazıl ve âlim kişilerin reisi olduğu yönündeki iddialarının gerçeği yansıtmadığını söyler.

Ebû Eyyüb Ensârî'nin evinin Hz. Muhammed namına yaptırdığı bir ev olduğunu söyler. O hanenin elden ele geçerek öncelikle medrese olarak kullanıldığı fakat sonra harab olunca yerine 1259'da Cündiye zaviyesinin inşa edildiğini dipnot bilgisi olarak verir.

Hz. Muhammed'in Medine-yi Münevvere'ye vardığında oradaki durumu anlatarak Hz. Muhammed'in nasıl Ebû Eyyüb Ensârî'ye nasıl konuk olduğunu hikâyelemeye başlar. Hicret'ten sonra Kubâ denen yerde kaldığını belirten yazar, onun buradan Medine'ye hareket etmek üzere ana tarafından akrabası ve dayıları olan Neccâr oğullarına haber gönderdiğini söyler. Neccâr oğullarından Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin onu evine davet ettiğini anlatır. Peygamberimizin Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin evinde Mescid-i Nebevî, bitinceye kadar kaldığını, böylece Mihmandârlık şerefine Hz. Ebû Eyyûb-i Ensârî'ye nasip olduğunu anlatır. Ebû Eyyüb Ensârî ile olan ilişkisinin nasıl geliştiğini aktarmaya çalışır.

'Hazret-i Ebû Eyyûb-i Ensârî Radiyallahü Anh' adlı eserin beşinci bölümünde yazar, Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin Hz. Muhammed'e mihmandarlığı sırasında ne olaylar yaşandığını, onun peygamberimize ne şekilde hizmet ettiğini anlatır. Yazar daha sonra Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin Hz. Muhammed'e karşı olan muhabbetinden bahseder. Eserin yedi ve sekizinci bölümünde Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin ölümü ve mezarının ne şekilde oluşturulduğunu anlatan yazar daha sonra Fatih Sultan Mehmed'in onun mezarını nasıl türbe haline getirdiğini anlatır. Eserin son

bölümünde Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin nasıl biri olduğunu göstermeye çalışan yazar, onun pek çok hadîs-i şerîfi aktardığını belirtir.

Ebû Eyyûb-i Ensârî'ye duyduğu saygıyı ifadelerinden anladığımız yazar, onun hayatı hakkında sınırlı bilgi aktarır. Onu, sadece mihmandarlığı çerçevesinde anlatan yazar, nesebini titiz bir şekilde aktarmaya çalışır. Bunun dışında hal tercümesinde fazla detay vermeyen yazar, kronolojik bir sıra ile biyografiyi aktarmaya çalışır.

43.HOCAZADE AHMED HİLMİ'NİN BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat döneminde 'Hadikâtü'l-Evliyâ müellifi' olarak anılan yazar Ahmed Hilmi, bilindiği kadarıyla Erzincan Eğin'lidir. Müderris Mehmed Hulusi'nin oğlu olan yazarın soyu Halvetiyye tarikatının ikinci piri Yahya Şîrvânî'ye dayandığı ve Nakşibendî şeyhlerinden İzmirli Osman Nûri Efendi'ye müntesip olduğu bilinmektedir. Eğitim ve çalışma hayatı hakkında pek bilgi bulunmaz.²⁸² 1913 yılında vefat eder.

Franz Babinger onun Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'den ayırd edilebilmesi için Hocaşade diye anıldığından bahseder.²⁸³ Genellikle şeyh ve evliyaların hayatlarını anlatan eserler kaleme alan yazarın eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Mirat-ı Hazret-i Muhyiddin İbn-i Arabî* (1898), *Mirat-ı Bayezid-i Bestamî ve Ebü'l Hasan Harkanî* (1898), *Hadikâtü'l Evliya* (1901), *Hadikâtü'l Evliya Ebu'l-Alemeyn Seyyid Ahmed Rufaî* (1901), *Hadikâtü'l Evliya Nakşibendiye* (1901), *Hadikâtü'l Evliya Silsile-i Meşâyih-i Kadiriye* (1901), *Hadikâtü'l Evliya Silsile-i Meşâyih-i Mevleviye* (1901), *Hadikâtü'l Evliya Silsile-i Meşâyih-i Sühreverdi ve Kübreviye* (1901), *Hadikâtü'l Evliya Silsile-i Meşâyih-i Pir-i Tarik-i Seyyid İbrahim Desûkî* (1901), *Enmuzec-i İmam-ı Azam* (1902), *Seyyid Yahya El-Şîrvânî* (1903), *İbrahim Gülşenî* (1905), *İmam Gazalî* (1905), *Ziyaret-i Evliyâ* (1909)

Eserlerin adlarından da anlaşılacağı üzere yazar kısa ömrünü evliya biyografileri yazmakla geçirir. Her birini ayrı ayrı inceleyeceğimiz bu eserlerden Hadikâtü'l Evliya Silsile-i Meşâyih-i Kadiriye'ye ulaşamadık.

²⁸² Mustafa Kara, "Hocaşade Ahmed Hilmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:18., (Ankara Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 1998), 207

²⁸³ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev: Coşkun Üçok, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Doğumunun 100.yılında Atatürk Yay.,1982), 430

Hocazade Ahmed Hilmi'nin yazdığı biyografilerin ortak özellikleri İslam büyüklerini anlatmaları ve derin bir saygının eseri olmalarıdır. Hadikatü'l Evliya serisinin içinde silsile vermeyi adet haline getiren yazarın evliyaların soylarının nereden geldiği ile ilgilendiği söylenebilir. Anlattığı her şahsiyete derin bir saygı duyduğu her anlatımından dikkat çeken yazarın menkıbe aktarmaktan geri durmadığı görülür.

43.1.Mirat-ı Hazret-i Muhyiddin İbn-i Arabî²⁸⁴

Eserde Muhyiddin İbn-i Arabî'nin hayatı anlatılır. Eserin 'Mukaddime' bölümünde yazar, öncelikle II. Abdülhamid tarafından bu eseri kaleme alması için görevlendirildiğini söyler.

Mukaddime'nin hemen ardından Muhyiddin İbn-i Arabî'nin biyografisini aktaran yazar söze besmele ile başlar. Hocazade Ahmed Hilmi ilk iş olarak Muhyiddin-i İbn-i Arabî'nin ismi, künyesi, doğum tarihi, aile efradı hakkında bilgi verir. İsmi'nin tam olarak nasıl yazıldığına değinir. İbn-i Arabî'nin dinî kabulleri ve düşünceleri, sözlerini aktaran yazar, bunu yaparken onun hakkında yazılan pek çok hal tercümesinden yararlanır. Hafız İbnü'l Neccare, Muhyiddin Hafız Zihni, İmam Suyutî, Salahaddin Hafidî, Şeyh Kemaleddin, İbn-i İmam Şemseddin gibi isimlerin eserlerinden bahseder. Yazarın İmam Abdullah b. Said'in İrşad adlı eserinden de yararlandığı anlaşılır. İbn-i Arabî'nin üzerindeki Sühreverdî etkisinden de söz eden yazar, onun yetiştirdiği öğrencilerin kimler olduğu hakkında bilgi verir.

Hocazade Ahmed Hilmi, İbn-i Arabî'nin kaç yaşında, nasıl ve nerede vefat ettiğini belirttikten sonra, geriye bıraktığı evlatlarının yaptıklarından ve eserlerinden bahseder. Eserin sonunda yazar, İbn-i Arabî'nin Fütuhât-ı Mekkiye, Füsûsü'l Hikem gibi eserlerinin adlarını verir.

Farklı dillerde İbn-i Arabî hakkında yazılan pek çok hal tercümesini okuduğu anlaşılan Hocazade Ahmed Hilmi'nin bu eseri çok kısıtlı bir süre içinde yazmış olması muhtemeldir. Zira yazar okuduklarını sentezleyemeden sadece İbn-i Arabî hakkında kimin ne dediğini kısa kısa aktararak hal tercümesini tamamlar.

²⁸⁴ Hocazade Ahmed Hilmi, **Mirat-ı Hazret-i Muhyiddin İbn-i Arabî**, (İst: A.Asaduryan Şirket-i Müretibiye Matbaası, H.1315 / M.1898)

43.2.İbrahim Gülşenî²⁸⁵

Hocazade Ahmed Hilmi, Hadikatü'l Evliya serisinin ardından bu eseri yayımlar. Adından da anlaşılacağı üzere eser, Halvetiyye tarikatının kollarından biri olan Gülşenî tarikatının kurucusu İbrahim Gülşenî'yi anlatır. Ancak yazar bu eserini, sadece İbrahim Gülşenî'yi tanıtmak amaçlı yazmaz. Gülşenî'nin yanı sıra başka pek çok tarikat pirinin biyografisine yer veren yazarın eserde tanıttığı isimleri şöyle sayabiliriz:

- Gülşeniyye tarikatının kolu olan Sezaiyye'nin piri Şeyh Hasan Sezaî,
- Halvetiyye tarikatının başka bir kolu olan Ramazaniyye'nin piri Ramazan Efendi,
- Ramazaniyye'nin bir kolu olan Cihangiriyye'nin piri Burhaneddin Hasan Cihangirî,
- Ramazaniyye'nin bir kolu olan Raufiye'nin piri Ahmed Rauf Üsküdarî,
- Ramazaniyye'nin başka bir kolu olan Asaliyye'nin piri Şeyh Ahmed b. Ali El-Harirî,
- Ramazaniyye'nin başka bir kolu olan Cerrahiye'nin piri Nureddin Cerrahî,
- Halvetiyyenin kolu Hafeniyye Şeyh Şemseddin Mehmed b. Salim El-Hafenî,
- Halvetiyyenin kolu olan Samaniyyenin piri Şeyh Abdülkerim,
- Halvetiyyenin kolu olan Saviyyenin piri Şeyh Ahmed b. Mehmed El-Malikî El-Savî,
- Halvetiyyenin kolu olan Feyziyyenin piri Seyyid Feyzeddin Hüseyin El-Hasanî El-Mısırî'nin hayatlarını da ele alır.

Eserdeki kısa '*Mukaddime*' bölümü Abdülhamid'e dua ile başlar. Bu duadan sonra yazar, kimleri tanıtacağını ve neler anlatacağını okuyucuya iki üç cümle ile anlatır. Yazar bu eserinde tanıttığı kişilerin tam isimleri, künyelerini verir. Ne zaman, nerede doğdukları, soylarının nereye dayandığı ve silsileleri hakkında bilgi verir. Aileleri hakkında bilinenleri aktarır. Onların eğitimleri ve terbiyelerinden bahseden yazar, tarikatları ile olan bağlarını anlatır. Onların kimden el aldıkları gibi mevzulara değinen Hocazade, kimlere yakın olduklarını da belirtir. Onların seyahat ettikleri

²⁸⁵ Hocazade Ahmed Hilmi, **İbrahim Gülşenî**, (İst: Darülhilafeti'l-Aliyye, H.1318 / M.1901)

yerler ile hangi hükümdar tarafından korunup kollandıklarına dair fikir veren eser, ölümleri ve definlerine dair bilgileri içerir. Onlar için yazılan manzum parçalara eserinde yer veren yazar, onlar hakkındaki çeşitli rivayetleri de aktarır. Ayrıca bazı isimlerin eserlerinden alıntılara yer veren yazar, eserin sonundaki 'Rica' bölümünde hatalarının affını dileyen yazar, dualarla eserine son verir. Hocazade Ahmed Hilmi eserinde her zamanki gibi saygı duyduğu isimlere yer verir, büyük bir özenle tarikat pirlerini anlatmaya gayret eder.

43.3.Hadikatü'l Evliyadan

Pir-i Tarikat Seyyid Ahmed Bedevi-Seyyid İbrahim Desuki²⁸⁶

Hadikatü'l Evliya serisinin altıncı eseri olarak hazırladığı eserinde yazar, Bedeviyye tarikatının piri olan Seyyid Ahmed Bedevî'yi ve Desukîye tarikatının piri olan Seyyid İbrahim Desukî'yi tanıtır.

Eserdeki kısa '*Mukaddime*' bölümü Abdülhamid'e dua ile başlar. Bu duadan sonra yazar, eserini okuyucuya birkaç cümle ile tanıtır. Daha sonra besmele ile başlayan Ahmed Bedevî'nin biyografisinin yer aldığı bölüm başlar. Şeyh Abdülsamed'in *Cevâhir-i Elsine-i ve'l Kerametü'l Hamidiyye* isimli eserinde verdiği silsileyi aktaran yazar, daha sonra Ahmed Bedevî'nin biyografisine yer verir.

Yazarın '*Katib Müşarün-İleyh Hazretlerinin Hilye ve Şekl-i Şerifleri*' başlığı ile Bedevî'nin fizikî özelliklerini biyografiden ayırması dikkat çekicidir.

Eserin bazı bölümlerinde 'Camiü'l Usulden' başlığı altında iki tarikatın pirleri hakkında adı geçen eserden bilgi aktarımı yapar. 'Tarikat-ı Aleyh-i Bedeviyye Şuabatı' başlığının ardından Bedeviyye tarikatının kolları hakkında bilgi veren yazarın ismini verdiği bu kollar arasında Şanaviyye, Satvihiyye, Halbiye, İlvaniye, Abdülaleyh, Brensiye, Cevheriye bulunur.

Hocazade Ahmed Hilmi bu eserinde sadece Bedeviyye tarikatının kolları hakkında bilgi vermekle yetinmez. Desukîye Ricali Silsilesi'ni de veren yazar, bu tarikattan Şeyh Necibeddin Ali b. Berguş-ı Şirazî, Şeyh Nureddin Abdüssamed Nazarî, Şeyh Necmeddin İsfehanî, Seyyid İbrâhim Burhâneddin Desûkî'yi tanıtır. 'Şuabat-ı Desûkîye', Şernubiye, Taziye, Sayvetiyye, Aşuriyye kolları hakkında bilgi verir.

Hocazade Ahmed Hilmi'nin bu eserinde çeşitli eserlerden alıntılar yaparak meydana getirdiği görülür. Eserde yazarın telif ettiği kısım kadar alıntılar da yer tutar. Hal tercümesinden silsileyi, kerametlerini, fiziksel özelliklerini başka isimlerin onlar hakkında yazdıklarını ayırarak veren yazarın bu eseri düzenden yoksundur ve alelacele yazılmış izlenimi verir. Eser biyografiden ziyade bahis konusu olan tarikatların kollarını tanıtmak amacıyla kaleme alınmıştır denilebilir.

²⁸⁶ Hocazade Ahmed Hilmi, **Hadikatü'l Evliyadan Pir-i Tarikat Seyyid Ahmed Bedevi- Seyyid İbrahim Desuki**, (İst: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1318 / M.1901)

43.4.Hadikatü'l-Evliya²⁸⁷

İlk yayını ile ilgi uyandıran eser, döneminde yazarının tanınmasına vesile olur. Eserin, veliler bahçesi anlamına gelen isminden de anlaşılacağı üzere, *'Hadikatü'l Evliya'* müellifi olarak tanınan yazar, eserde evliyaların hayatlarını anlatır. Yedi cilt halinde yayınlanan ve her cildinde farklı bir tarikatın mensupları tanıtılan Hadikatü'l Evliya'nın bu ilk cildinde yazar, Nakşibendî tarikatına bağlı evliyaların hayatlarını anlatır. Ayrıca bu cilt M.Hartmann tarafından Almancaya da çevrilir.²⁸⁸

Eserin iç kapağında hangi evliyalardan bahsedileceğine dair bilgi veren yazar araştırmacı veya okuyucu için toplu halde eserin içeriğini görme fırsatını yaratır. Eserin bu kısmı bir nevi içindekiler işlevi görür. Eserde tanıtılan evliyalar sırasıyla şunlardır: Bayezid-i Bistamî, Ebu'l Hasan Harkanî, Ebu Ali Farmedî, Hoca Yusuf b. Eyüp b. Yusuf b. Hüseyin El-Hemedanî, Hoca Abdülhalik Goncdüvânî, Hoca Arif-i Rivegeri, Hoca Mahmud-ı Encirfagnevî, Hoca Azizan-ı Ali Ramiteni, Muhammed Baba Semmasi, Seyyid Emir Külal, Pir-i Tarikat Cenab-ı Hoca Muhammed Bahaddin Nakşibendî, Hoca Alâeddin Attar, Hazret-i Hoca Nasreddin Abdullah b. Mahmud, Mevlana Muhammed Zahid Bedhiştî, Mevlana Derviş Muhammed, Hazret-i Mevlana Havace-i Emkinegi, Hazret-i Hoca Muhammed Baki-i Billâh Nakşibendî, Mecid- elf-i sani İmam Rabbanî, Muhammed Masum, Şeyh Seyfeddin b. Muhammed Masum b. Mecid, Seyyid Nur Muhammedü'l Bedavanî, Hazret-i Şemseddin Habibullah Mirza-ı Canan, Şeyhü'l Süyyuh Abdullahü'l Maarif Bağlam Ali Dihlevî, Şeyhü'l Meşayih Mevlana Ebus' Said Mecdi, Mevlana Ahmed Said Sahib, Mevlana Abdülraşid Sahib, Arif-i Billâh Mevlana ve Şednassinah Osman Nuri Efendi İzmirî, Mirza Rahmullahü'l Meşhur Bedreviş Muhammed-i Azim Abadî, Mevlana Şeyh Rauf Veli, Şeyhü'l Haram Mevlana Muhammed Can, Mevlana Muhammed Müzehher, Mevlana Mehmed Şemsî, Hoca Yakub-ı Çarhî, Abdullah Ahrar Semerkandî, Abdullah Mevlana Ebu Said, Mevlana Ahmed Seyyid, Mevlana

²⁸⁷ Hocazade Ahmed Hilmi, **Hadikatü'l-Evliya**, (İst: Babıali Caddesi 52 Numaralı Matbaa, H.1318)

²⁸⁸ **Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi**, Cilt: 9,1987, İst., 143

Abdullah Raşid, Mevlana Halid, Mevlana Şeyh-i Osman Nuri'nin hal tercümelerine yer verilir.

Hocazade Ahmed Hilmi, eserin '*Mukaddime*' bölümünde, evliyaların hal tercümelerini ve menkıbelerini içeren bu kitabı İslam'a hizmet edebilmek için kaleme aldığını söyleyerek amacını açıklamış olur. '*Mukaddime*' bölümünden sonra 'Nazm' bölümü başlar ki bu bölümde Nakşibendiliği ele alan bir manzume bulunur.

Eserde ele aldığı evliyaların öncelikle tam ismini veren yazar, daha sonra biliniyorsa yakın akrabalarından da söz eder. Doğum tarihlerini ve yerlerini verir. Onların mezheplerini belirten Hocazade, üstadları ve hocaları hakkında bilgi verir. Seyahat ettikleri yerler ile oralarda uğraştıkları işleri anlatır. Ölüm tarihlerini, şekillerini ve kabirlerinin daha sonra nasıl ziyaret edilen ve dilek dilenen hale geldiğini genellikle aktarır. Tanıttığı kişilerin şiirlerinden numuneler de sunan yazar, evliyalar hakkındaki rivayetleri aktarırken konuşmaları ve yaşananları o an yanlarındaymış gibi anlatması dikkat çekicidir. Yazar aktardığı rivayetlerin kimden veya hangi eserden kaynaklandığını da açıklar.

Hadikatü'l Evliya'da, Hocazade Ahmed Hilmi, rivayetleri ve bazı bilgileri aktarırken pek çok kaynağın adından bahseder. Yazarın bu eserlerden bahsetmesi, ona ilham kaynağı olması muhtemel eserler hakkında fikir sahibi olmak ve eserin kaynaklarını görme fırsatı vermesi bakımından da anlamlıdır. Şeyh Attar'ın Tezkiretü'l Evliyası, Nefahat ve Semeretü'l Fevaid, Esrar-ı Süluk, Hoca Yusuf b. Eyüp b. Yusuf b. Hüseyin El-Hemedanî'nin Fassü'l Hitab, Sahib-i Rahşan, Şerafeddin Mehmed Nakşibendî'nin Ravzatü'l İslam'ı, Seyyid Rauf Mecdi'nin Darü'l Maarifi'nin Şeyh Bedreddin Nakşibendî'nin Hazeratü'l Kuds'ü, Abdülhak Serhendi'nin Tezkiretü'l Âdemiyyesini kullanır.

Hadikâtü'l Evliya'da '*Silsile-yi Tarikat-ı Aliyye-yi Nakşibendî*' başlığından sonra Nakşibendî tarikatının soyağacını veren yazar, eserin sonunda yer alan '*Rica*' başlıklı bölümde okuyucudan hatalarını gördükleri takdirde kendisini affetmelerini rica eder ve kendisini hayır duasıyla anmalarını ister.

Hocazade Ahmed Hilmi'nin eseri kaleme alırken faydalandığı kaynakların çokluğu ve çeşitliliği zengin bir muhtevayı ortaya çıkarır. Yazar bu sayede eserinin akıcılığını da sağlar. Yazar, her tanıttığı evliyada olmasa da bazılarında menkıbeleri ayrı olarak vermesi dikkat çekicidir. Özellikle Bahaddinî Nakşibendî hakkında pek çok menkıbeyi hal tercümesinden ayırarak aktarır. Bu durum yazarın hal tercümesi ile menkıbe arasında ayrımı yaptığını, anlatımını buna uygun yaptığını gösterir.

43.5.Hadikatü'l Evliyadan Silsile-i Meşayih-i Sühreverdiye ve Kübreviyye²⁸⁹

Hocazade Ahmed Hilmi'nin Hadikatü'l Evliya serisinin üçüncü eseri olarak hazırladığı bu eserinde Sühreverdiyye ve Kübreviyye tarikatlarının mensup olan kişileri tanıtır. Eserdeki kısa '*Mukaddime*' bölümü Abdülhamid'e dua ile başlar. Bu duadan sonra yazar, eserini okuyucuya birkaç cümle ile tanıtır. 'Ve men Allah el-tevfik' duasıyla mukaddimesine son verir.

Hocazade Ahmed Hilmi bu eserinde öncelikle Sühreverdiyye tarikatının önde gelen isimlerini tanıtarak başlar. Şeyh Ebu Ali Rodbarî , Şeyh Ebu Ali Katib Hüseyin, Ebu Osman Mağribî, Şeyh Ebu'l Kasım Gürgani, Şeyh Ebu Bekir Nessac, Şeyh Ahmed Gazalî, Şeyh Ziyaeddin Ebu'l Necib Abdülkahhar Sühreverdi, Şahabeddin Ebu Hıfş Ömer-i Sühreverdi'yi tanıtır. Ardından Sühreverdiyye tarikatının silsilesine yer verir. Eserin devamında 'Tarikat-ı Aleyh-i Kübreviye' başlığına yer veren yazar bundan sonra Kübreviye tarikatının üyeleri olan Şeyh İsmail Kasrî ve Necmeddin Kübrî'yi tanıtır. Kübreviyye tarikatının silsilesine de yer vererek eseri tamamlar.

Yazar tanıttığı kişilerin tam isimlerini ve künyelerini verir. Ne zaman, nerede doğdukları, soylarının nereye dayandığı, silsileleri hakkında bilgi verir. Aileleri hakkında bilinenleri aktarır. Eğitimleri ve terbiyelerinden bahseden Hocazade tarikatları ile olan bağlarını anlatır. Kimden el aldıkları gibi mevzulara da değinen yazar, onların kimlere yakın olduğunu anlatır. Ölümleri ve definlerine dair bilgileri vermeyi ihmal etmeyen yazar onların haklarındaki menkıbeleri aktarır.

Tanıttığı kişilere karşı saygı duyduğu ifadelerinden anlaşılan yazar hayat hikayelerini genellikle menkıbelerden oluşturur. Yazar dipnotlarda detaylara yer verir. Tanıttığı kişilerin sözlerine, eserde ismi geçen bazı isimleri daha önce hangi eserinde tanıttığına, soylarının nereye dayandığı ile ilgili bilgiler verir. Hocazade Ahmed Hilmi'nin bu eserinde tarikatlar hakkında bilgiler vermekten ziyade biyografileri öne çıkarır. Ancak biyografilerde genellikle menkıbeler ağır basar.

²⁸⁹ Hocazade Ahmed Hilmi, **Hadikatü'l Evliyadan Silsile-i Meşayih-i Sühreverdiye ve Kübreviyye**, (İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İst., H.1318 / M.1901)

43.6.Hadikatü'l Evliya'dan Silsile-i Meşayih-i Mevleviyye²⁹⁰

Eserin konusu aslen Mevlevi evliyalarının silsilesi olmakla birlikte adı geçen veliler hakkında biyografiler de içerir. Eserin 'Mukaddime'sinde yazar, Hadikatü'l Evliya serisinin beşinci kitabı olarak bu eseri kaleme aldığını söyler. Mevleviliğin Mevlana'nın İslam'a bakışının izinden gelen bir tarikat olduğunu belirttikten sonra bu eserinin de diğerleri kadar takdir görmesini dileyerek esere başlar.

Eserde 'Mukaddime'den sonra besmele ile başlayan ilk bölüm '*Tarikat-ı Aliyye-yi Mevleviyye Ricali Silsilesi*' başlığı altında verilen silsilede yazar, yirmi ayrı isim verir. Ancak eserde Mevlana Bahaddin Veled, Seyyit Burhaneddin Muhakkak El-Tirmizî, Mevlana Şemseddin Tebrizî, Mevlana Celaleddin Rumî, Çelebi Hüsameddin, Veled'in biyografileri yer alır.

Öncelikle bahsettiği kişiyi çevresi ile tanıtan yazar, ecdadlarından söz eder. Doğum tarihleri ve yerleri biliniyorsa tam isimlerine ve tahsillerine dair bilgileri verir. İtikadları, varsa tarikatları hakkında bildiklerinden söz eder. Çevresinin biyografisini aktardığı şahsı nasıl tanıdığından bahseden yazar onlarla ilgili rivayetleri de aktarır. Tanıttığı şahısların eserlerinden alıntılar yapar. Yazarın anlatımlarının içinde nazımların yer alması dikkat çeker.

²⁹⁰ Hocazade Ahmet Hilmi, **Hadikatü'l Evliya'dan Silsile-i Meşayih-i Mevleviyye**, (İst: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1318 / M.1901)

43.7.Hadikatü'l Evliya'dan Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed Rifâi ²⁹¹

Eser, Rifâiyye tarikatının piri Seyyid Ahmed Rifâi ve Rifâilik tarikatı anlatılır. Eserin ilk kısmı olan '*Mukaddime*' bölümü Abdülhamid'e dua ile başlar. Hocaade Ahmed Hilmi, daha önce Hadikatü'l Evliya külliyyatı içerisinde yayınladığı üç kitabın okuyucu tarafından ilgiyle karşılanmış olmasından duyduğu memnuniyeti belirtir.

Besmele ile başlayan eserin, ilk bölümü '*Tarikat-ı Aliyye-i Rifâiyye Ricali Silsilesi*' başlıklıdır. Yazar bu bölümde Rifaiyye tarikatının silsilesine yer verir. Her verdiği ismi numaralandırır. Bazılarına dair dipnotlar vererek daha önce hangi eserlerinde onlara dair biyografiler yayınladığını ifade eder.

Eserin ikinci bölümü '*Pir-i Tarikat-ı Ebü'l-Alemeyn Seyyidna Ahmed El-Rifai El-Hüseynî Kadessallahu Sirrehu'lali*' başlığını taşır. Bu bölümde yazar, Seyyid Ahmed Er-Rifai'nin biyografisine yer verir. Öncelikle onun tam adını ve bilinen soyunu okuyucuya sunar. Yazar onun yaşadığı yer, hakkındaki rivayetler, aldığı eğitim, okuduğu bazı kitaplar, söylediği sözler alışkanlık haline getirdiği davranışlarını anlatır. Hocaade tarikatın diğer büyük isimlerinin Ahmed Rifai hakkında düşündüklerini, eserlerinde onunla ilgili söylediklerine yer verir. Hastalığa bağlı ölümünü ve vefat tarihini zikreder. Seyyid Ahmed Er-Rifai hakkında anlatılan menkıbeleri aktararak bunlar vasıtasıyla onun dinî öğretisinin algılanmasını sağlar.

Hocaade Ahmed Hilmi, daha sonra '*Şuabat-ı Rifâiyye Kadessallahu Esrar Hemü'l Aleyh*' başlığının ardından Rifâi tarikatının kolları hakkında bilgi vermeye başlar. Bu bölümden sonra her kol için yeni başlıklar açarak açıklama yapar. Tarikatın kolları ve dolayısıyla eserin diğer bölümleri sırasıyla şöyledir: *Haririye, Kıyaliye, Nuriye, Gaziye, Fenariye, Burhaniyye, Faziliye, Cündiye, Diriniyye, Cimilliyeye, Ataiyye, Sebsebiye, İmadiye, Sayyadiye, Katnaniye*.

Eserin dinî bir tarikate dair bilgi verici niteliği biyografik niteliğinin önüne geçer. Yazar saygı duyduğu bir dinî liderin İslam dinini nasıl algıladığını ve kendisinin tarikatın silsilesi tarafından nasıl algılandığını verir.

²⁹¹ Hocaade Ahmed Hilmi, **Hadikatü'l Evliya'dan Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed Rifâi**, (İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1318 / M1902)

43.8.Mirat-ı Beyazıd-ı Bestamî

ve

Ebu'l Hasan El-Harkanî ²⁹²

Eser, İslam âleminin evliyalarından hoca-öğrenci ilişkisi içinde olan Beyazıd-ı Bestamî ve talabesi Ebu'l Hasan El-Harkanî'nin hayatını anlatır. Eserin mukaddimesinde dönemin padişahı olan Abdülhamid'e dua ile söze başlayan yazar bu eser için araştırma yaptığını ve içindeki bilgilere güvenilmesi umuduyla eserini okuyucuya sunduğunu söyler. Eserin adına bakılacak olursa eserde sadece Beyazıd-ı Bestamî ve Ebu'l Hasan El-Harkanî'nin biyografilerinin yer aldığı düşünülebilir. Ancak eserde bu isimlerin dışında İmam'ül Haremeyn, Ebu Bekir Es-Sıddîk, Salman Farisî, Kasım Bin Muhammed ve İmam Cafer'in biyografileri yer alır.

Hocazade Ahmed Hilmi eserin ilk bölümüne besmele ile başlar. Eserin bu ilk bölümünde Nakşibendî tarikatının silsilesine yer vermede önce Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk adlı eserinin naat bölümünde yer alan şu beyiti kullanır:

"Birdir dedi âşnâ-yı vahdet

Mevc-i ahadiyyet Ahmeddiyyet" (s.5)

Daha sonra kendisinin Hz.Muhammed için yazmış olduğu manzum parçayı verir. Hz.Muhammed'in hicretin on birinci yılında henüz altmış üç yaşında iken vefat ettiğini söyledikten sonra Ebu Bekir'in hayatını anlatmaya başlar. Onun için yazılmış bir münacata da yer verir.

Ebu Bekir'i anlattıktan sonra sıra Nakşibendî tarikatı için önemli bir isim olan Salman-ı Farisî'nin biyografisine geçer. Silsilenin üçüncü kişisi olarak anlattığı Salman-ı Farisi'den sonra Kasım b. Muhammed, İmam Cafer Sadık, Bayezid-i Bestamî, Ebu'l Hasan El-Harkanî'ye dair olan biyografileri sırasıyla anlatır. Bu kişileri tanıtırken asıl isimlerini, künyelerini, doğdukları yerleri, aldıkları eğitimi, hocalarını, silsile içindeki yerlerini, kimlerden feyz ve eğitim aldığına dair bilgilere yer verir.

²⁹² Hocazade Ahmed Hilmi, **Mirat-ı Beyazıd-ı Bestamî ve Ebu'l Hasan el-Harkanî**, (Dersaadet: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H. 1319 / M.1902)

Yazar bu eserinde Nakşibendî tarikatının tam silsilesine yer verir. Silsileden önce aşağıdaki notu aktaran yazarın bu satırlarından onun bir Nakşibendî olduğunu teyit ediyoruz. Ayrıca bu isimler üzerine ne kadar yoğunlaşarak bir detayı fark ettiğini anlıyoruz:

"Mecmû-yı rical-i tarikatımızın burucu esami-i şerifesi on ikişer huruftan müteşekkil olması tesadüfat-ı hasenedendir." (s.48)

Eserin sonunda yazarın varsa kusurunun af dilenmesi isteği üzerine kaleme aldığı 'Rica' bölümü bulunur. Hocaazade Ahmed Hilmi bu eserini *"Ya rab beni erbâb-ı dile yar eyle"* duasıyla eseri noktalar. Hocaazade Ahmed Hilmi'nin eserde derin bir saygı ile Nakşibendî tarikatına dair bilgi verdiği görülür.

43.9.Hadikatü'l Evliyadan

Pir-i Tarikat Ebü'l-Hasan Ali Eş-Şazeli-Sa'deddin Cibavi ²⁹³

Hocazade Ahmed Hilmi'nin Hadikatü'l Evliya serisinin yedinci eseri olarak hazırladığı eserinde Şazeli tarikatının piri olan Ebü'l-Hasan Ali Eş-Şazeli'yi ve Sadiye yada Cibaviye olarak anılan tarikatın piri Sa'deddin Cibavi'yi tanıtır.

Kısa bir '*Mukaddime*' ile başlayan eserin bu bölümünde yazar eserini okuyucuya birkaç cümle ile tanıtır. Dinimizin tarikatlarının istifade etmesi ve feyz alması için eserleri ile hizmet etmekten duyduğu mutluluğu belirtir.

Mukaddime bölümünden sonra Ebü'l-Hasan Ali Eş-Şazeli'nin tercüme halini ve menkıbelerini anlatır. Hanefiyye, Vefaiyye, Bekriyye, Zerukkiyye, Raşidiyye, Gaziye, Nasiriyye, Afifiyye, Cezüliyye, Aysuye, Mustariye, İlmiye, Mediniye. 'Gavs üs-Samedanî Cenab-ı Seyyid Saadeddin Cibavi Kaddesallahu Sırrahulali' başlığı ile eserde yeni bir bölüm başlar. 'Şuabat-ı Sadiyye Kaddesallahu esrar Hemü'l âliye' başlığının ardından Sadiyye tarikatının Taglibiyye ve Vefaiyye kolları ile ilgili bilgi verir. 'Şeyh-i Kebir Ali b. Kari-i Vasiti Kaddesallahu Sırrahulali' başlığından sonra yeni bir biyografiye başlar.

'Rica' başlığı altında bu eserin okuyucusundan hatalarından dolayı affedilmesini ve hayır dua ile yâd edilmeyi rica eden yazar, 'Yarab beni erbâb-ı dile yar eyle' duasıyla bitirir. Bu bölümden sonra Meclis-i Kebir Maarif Aza-yı Kiramından şair Haydarizade İbrahim'e ait olan bir manzumeye yer verir. Bu manzumeden sonra Hafız Osman Nuri'nin de bir şiirini ekleyen yazar böylelikle eserine son verir.

²⁹³ Hocazade Ahmed Hilmi, **Hadikatü'l Evliyadan Pir-i Tarikat Ebü'l-Hasan Ali Eş-Şazeli Sa'deddin Cibavi**, (İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H. 1318 / M.1902)

43.10.Seyyid Yahya Eş-Şirvanî²⁹⁴

Halvetiyye tarikatının pirllerinden Seyyid Yahya Eş-Şirvanî'nin biyografisinin aktaran eser, sadece onun biyografisini içermez. Eser tek bir şahsiyetin adını taşısa da on üç evliyanın hayatıyla ilgili bilgi almak mümkündür. Eserin önsöz niteliğindeki bölümünde yazar öncelikle dönemin padişahı Abdülhamid Han için dua ettikten sonra eserin içeriği hakkında bilgi verir. Halvetiyye şeylerinden Seyyid Yahya Eş-Şirvanî'nin ve ekâbirden bazı zatların menakıbları ve hal tercümelerine eserinde yer vereceğini söyler.

Yazarın eserde Yahya Eş-Şirvanî'den başka aktardığı hal tercümeleri şöyle sıralanabilir: Şeyh Dede Ömer Ruşenî, Şeyh Muhammed Timurtaşî, Şeyh Ahmed Şemseddin Marmaravî, Şeyh Şaban Veli, Pir İbrahim Ümmî, Şeyh Alaaddin Ali El-Etval, Şeyh Hüsameddin Hüsn-i Aşıkî, Muslahaddin Mustafa, Şeyh Ahmed Zehrû'l Kayseri, Ebuü'l Ala Mehmed Nasuhi Üsküdarî, Abdullah Salahaddin Uşşakî, Ebusena Şemseddin Ahmed El-Sivasî.

Görüldüğü gibi yazar eserine bir evliyanın adına vermiş olmakla birlikte on üç zatın hal tercümesini verir. Bu bakımdan Salih Saim'in evliya biyografilerinde uyguladığı bir usulü tekrarladığı söylenebilir. Aşağı yukarı aynı dönemde evliya hal tercümeleri yazan yazarların birbirlerinden etkilenmeleri olasıdır. Salih Saim'in eserlerini daha önce yayınladığını düşünürsek Hocaşade'nin ondan etkilenmesi daha muhtemel görünür. Eserin bölümleri tanıtılan şahıslara ait parçalar halindedir. Yazar her ismin kendisiyle ilgili bölümde öncelikle hal tercümesine yer verir, daha sonra menkıbeleri parçalar halinde aktarır.

Hocaşade Ahmed Hilmi, eserdeki hal tercümelerinde tanıttığı evliyaların doğduğu, ikamet ettiği yerler, gördüğü tahsil, hocaları, yakınları, vefat tarihleri hakkında bilgi verir. Hal tercümelerini kısa tutan yazar, eserde bahsi geçen isimlerin vefatlarına varsa tarih düşmek için yazılan beyitler, onlar için yazılan kasideler ve divanlarından örnekler vermeye çalışır. Her isim için olmasa da bazı isimlerde bunları bulmak mümkündür. Yazar bu konuda mevcut olanı değerlendirir demek mümkündür. Hocaşade bazı isimlere ait eserleri hal tercümelerinden sonra

²⁹⁴ Hocaşade Ahmed Hilmi, **Seyyid Yahya eş-Şirvanî**, (İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1319 / M.1903)

numaralandırarak sıralar. Yazar dipnotları eserler hakkında bilgi vermek için kullanır. Sayfaya ait olarak düzenlenen dipnotlar seyrek kullanılır.

Yazar her isim için bölüm açan yazar, başlıklarında 'kades sırrehü'l menan', 'kades sırrehü'l el-tuhur', 'kades sırrehü'l baki' 'kades sırrehü'l ali' benzeri saygı ifadelerini eksik etmediği gibi hal tercümelerin sonunda 'kades allah sıre ve nefia berekate vefyuzata âmin.' Şeklindeki duaları ihmal etmez. Halvetiyye tarikatına mensup şeyhlerin kısa hal tercümelerini, menkıbelerini, eserlerini veren eser, hacim olarak küçük ve hal tercümesi açısından yüzeyseldir. Ancak yazarın evliyaların eserlerini ön plana çıkarmaya çalışır.

43.11.Hadikatü'l-Evliya'dan Enmûzec-i İmam-ı Âzam²⁹⁵

İsminden de anlaşılacağı üzere eserde Hocazade Ahmed Hilmi, İmam-ı Âzam olarak anılan Ebu Hanife'nin hayatı anlatır. Önsöz dâhil on dört bölümden oluşan eserin '*Mukaddime*' bölümünde yazar, '*Hadikatü'l Evliya*' isimli eserini teşkil eden eserlerinin sekizincisini okuyucuya takdim ettiğini söyler. Mukaddime'den sonra başlıksız bir bölüm besmele ile başlar. Bu bölümde Ebu Hanife genel olarak tanıtan yazar onun tam ismi, yaşadığı yer, ceddi gibi bilgilere bu bölümde yer verir.

Hocazade Ahmed Hilmi eserin Ebu Hanife'yi anlattığı kısmını kısa bilgiler veren bölümler halinde düzenler. Bu kısa bölümlerin her birini içeriği doğrultusunda isimlendiren yazar, Ebu Hanife'nin hayatını anlatmaya çalışır. Her ne kadar biz bunlara bölüm desek de bazıları bir paragrafı bile aşmaz. İlk bölüm '*Hazret-i İmam'ın Tarih-i Tevellüdü*' başlığını taşır. Yazar bu bölümde Ebu Hanife'nin hicrî 80 yılında doğduğundan bahseden Hocazade bu konudaki farklı rivayetleri de aktarır. Kufe kasabasında doğduğunu da söyledikten sonra '*İsm-i Şerifleri*' bölümüne geçen yazar, bu bölümde Ebu Hanife'nin asıl adının Numan olduğunu belirtir. Ebu Hanife isminin Hanife adında bir kızı olduğundan almış olabileceğini ancak bunun genellikle red edilen bir fikir olduğunu belirtir.

'*Şemail-i Şerifeleri*' bölümünde Ebu Yusuf Rahmetullah'tan rivayetle fiziksel özelliklerini anlatan yazar, '*Şerif-i Sahabetine Nail Olduğu Ashab-ı Kiram-ı Huzaratı*' adlı bölümde Ebu Hanife'nin sahabe-i kiramdan sekiziyle görüşerek hadis-i şerif nakl ettiğinden bahseder. Ulema Şemseddin Muhammed Ebu Nasru'lhanefi'nin bir manzumesine yer verir.

'*Ahz-i Feyz Eylediği Şüyüh-ı Kiram*' bölümünde Ebu Hanife'nin ilmine katkısı olan isimleri sayar. Bunların en meşhurlarının Lis Bin Said, Malik Bin Üns, Hamedan İbn Ebi Süleyman olduğunu söyler. '*Neşr-i Uluma İbtidârı*' bölümünde Ebu Hanife'nin ilimle uğraşmaya başlaması ve yazdıklarını anlatan yazar, eserin '*İbâdete Müdâvemeti*' bölümünde onun ibadet alışkanlıklarından bahseder. Bu konudaki rivayetlere de yer verir. '*Ekabir-i Muasırının Müşarün İleyh Hakkındaki Senaları*' bölümünde evliyaların onun hakkında söylediklerine yer verir. Bu şekilde

²⁹⁵ Hocazade Ahmed Hilmi, **Hadikatü'l-Evliya'dan Enmûzec-i İmam-ı A'zam**, (İst.:Şirket-i Mürettibiye Matbaası, H.1320 / M.1904)

kısa başlıklar ve başlıklar ile paralel ilerleyen içerik ile Ebu Hanife'nin hayatını vefatına kadar anlatan yazarın detaylarla eserini zenginleştirmeye çalıştığı açıktır. Ancak bu detaylar okuyucuyu yoran bir hal almadan yazarın müdahaleleri ile eser, özlü bir anlatıma kavuşur.

43.12.İmam Gazali ²⁹⁶

Hocazade Ahmed Hilmi'nin kaleme aldığı eser, İmam Gazali başta olmak üzere pek çok sufînin biyografilerini içerir. *'İmam Gazali'* Hocazade'nin eserin içeriğini anlattığı *'Mukaddime'* bölümüyle başlar.

İmam Gazalî'nin biyografisini aktardıktan sonra Ebu Ali Farmedî Tusî, Ebu'l Hasan Harkanî, Bayezid-i Bistamî, Arif-i Billâh Ebi'l Haşim El-Sûfî, Ebu Said b. Ebu'l Hayr, Mevlana Şeyh Ebu Hamid, Mehmed b. Ali'l Hikem, Ebu Hafız Hidad, Ebu Mehmed Sehl Bin Abdullah Testerî, Ebu'l Hasan Ahmed Bin Mehmed El-Nuri, İbrahim Bin Davud-ı Laksar, Mevlana Ebu'l Hayr, Şeyh Ebu'l Abbas Kasım El- Seydî, Mevlana Ebu'l Abbas Alamlı, Şeyh Mehmed Bekrî, Şeyh Ömer Bekrî, Seyyid Ebu'lvefa, Şeyh Ahmed Gazalî, Ebu Medin Mağribî, Şeyh Ebu'l Abbas Ahmed b. Mehmed, Ebu'l Hacac Yusuf b. Abdülrahim Mağribî, Şeyh Ebi Said Akil, Mevlana Şeyh Vahidettin, Nureddin Abdurrahman El-Seferanî, Rükneddin Firdevsî, Şeyh Ebu Hamid Kayserî, Hoca Mehmed Parsa, Şeyh Safiyüddin Erdebili, Hoca Ebu Nasr-ı Parsa, Arif Bilah Ebi Mehmed Afifeddin Seyid Abdullah, Şeyh Safiyüddin Ahmed b. Ömer, Ebi El Müveyyid Seyyid Hindi, Taceddin Zekeriya Bin Osman El-Nakşibendî, Şeyh Mehmed Hilal, Mevlana Şeyh Ebu'l Suud, Arif Billâh Ahmed b. Mehmed El-Malikî El-Savî, Kuşadalı Şeyh İbrahim Efendi'nin biyografilerine yer verir.

Hocazade Ahmet Hilmi her bölümün başında şahsın tanındığı ismi ile başlık yapar. Şahsın tam adını biyografinin başında verir. Tahsilinden bahseder. Ne zaman, nerede doğduğu ve aileleri ile ilgili bilgi verir. Ömrünü adadığı tahsili, hocalarından ve öğrencilerinden bahsederler. Seyahat ettikleri ve ikamet ettikleri yerleri, konuşmaları kurgulayarak verir. Eserlerinden bahseder.

²⁹⁶ Hocazade Ahmet Hilmi, **İmam Gazali**, (İst: Bab-ı Ali Caddesi 38 Numaralı Matbaa, Kitabhane-i Cihan, İst., H.1322 / M.1905)

44.AHMED REFİK'İN BİYOGRAFİLERİ

Zaman II.Meşrutiyet devrine doğru ilerlerken adını duyuran yazarlardan biri de Ahmed Refik'tir. Velûd bir yazar olan Ahmed Refik'in eserleri daha çok II. Meşrutiyetten sonra yayınlansa da çalışmamızın dönemi dâhilinde kalan eserleri de vardır. Yazarın doğum tarihi 1880'dir. İstanbul'da doğan Ahmed Refik Harbiye'yi bitirir. Bir dönem Askerî Rüştiye'de Almanca ve tarih dersleri veren yazar, Meşrutiyet'ten sonra Genelkurmay Ceride Şubesine atanır. Tarih-i Osmanî Encümeni üyeliği yapan yazar, Balkan Savaşı sırasında Askerî Sansür Genel Müfettişi olur. Savaştan sonra emekliye ayrıldıysa da I.Dünya Savaşı sırasında askere alınarak askerî belgeleri düzenlemesi için arşivde görevlendirilir. Savaş bittikten sonra emeklilik günlerine geri dönen yazar, Darülfünûn'da ders vermeye başlar. Burada profesörlük de yapan yazar, Tarih Encümeni Başkanlığına kadar yükseltiydiyse de 1933 yılında öğretim üyeliğinden uzaklaştırılır. İkdâm, Yeni Mecmua, Tarih Encümeni Mecmuası gibi süreli yayınlarda çalışan Ahmed Refik bazı eserlerini İkdâm'da tefrika eder. Tarihçi kimliği ile tarihî eserler kaleme almasının yanında pek çok değişik türde eserler verir. Tarih, edebiyat tarihi, öykü, biyografi ve ders kitabı yazan yazar 1937 yılında hayatının son yıllarını sıkıntı içinde geçirerek vefat eder.

Ahmed Refik'in çoğu Osmanlı tarihi ile ilgili olmak üzere çok sayıda eseri bulunur. Daha önce de belirttiğimiz gibi bunlar arasında okullarda okutulması için hazırladığı eserler de yer alır. Ahmed Refik'in eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Bizans İmparatoriçeleri* (1911), *11 Nisan İnkılâbı*, *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı Hayat-ı Siyasiyesi ve Husûsiyesi* (1911) , *Âlimler ve Sanatkârlar 900-1200* (1924), *Umûmî Tarih*, *Yeni Osmanlı Tarihi*, *Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro 1711-1911* (1911), *Birinci Napolyon'un Emsâl-i Harbiye ve Hikemiyesi* (1898), *Bizans İmparatoriçeleri* (1911), *Bizans Karşısında Türkler* (1927), *Büyük Adamlar* (1925), *Büyük Tarih-i Umûmî* (1912), *Coğrafya-yı Sevkü'l-Ceyşiden Muhtıra-ı Tahdid-i Hudud* (1987), *Devr-i Süleyman-ı Kanunî'de Birinci Viyana Muhasarası* (1928), *Endaht Bahsi Usûl-i Remy* (1877), *Fatma Sultan, Felaket Seneleri: 1094-1110*,

Fenn-i Esliha (1879), Fenn-i Makine (1906), Gazavat-ı Celile-i Peygamberî (1908), İki Komite İki Kıtâl (1919), İnkılab-ı Azim 10 Temmuz 1324 (1908), Kabakçı Mustafa- Geçmiş Asırlarda Osmanlı Hayatı (1915), Kadınlar Saltanatı (1916), Kafkas Yollarında Hatıralar ve Tahassüsler (1919), Kızlar Ağası (1919), Köprülüler (Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa) (1915), Köprülüler (Köprülü Mehmed Paşa) (1915), Küçük Tarih-i Osmanî (1911), Lale Devri (1915) , Lamartine (1925), Mahmud-ı Sani'nin Validesi (1925), Memalik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl (1916), Memâlik-i Osmaniye'de Kral Rakoci ve Tevabii (1917), Muhtasar Osmanlı Tarihi (1914), Muhtasar Tarih-i Medeniyet (1922), Muhtasar Resimli Tarih-i Osmanî (1912), Nahv-i Fransevînin Sadeleştirilmesi (1901), Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı (1925), Onuncu Asr-i Hicride İstanbul Hayatı (1915), Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik, Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi (1925) , Osmanlı Şeyhü'l-islamlarının Teracim-i Ahvâli (1918), Osmanlı Tarihine Dair Nefer Ne Bilmelidir? (1910), Osmanlılar ve Büyük Friedrich (1917), Padişahlarımızda Din Gayreti Vatan Muhabbeti (1916), Piyadelere Mahsûs Tahmin-i Mesafe (1908), Prusya Nasıl Yükseldi? (1915), Rehber-i Fünûn (1905), Resimli Numune-i Coğrafya (1904), Resimli ve Haritalı Tarih-i Umûmî (1912) , Sahâif-i Muzafferiyât-ı Osmaniye (1909), Samur Devri (1927), Sokollu Mehmed Paşa (1924), Sultan Abdülhâmid'i Sâniye Dair Tarihî Vesikalar (Abdurrahman Şeref ile birlikte) (1918), Sultan Abdülmecid Han'ın Sarayında Dr. Schpitzer'in Hatıratı (1915), Sultan Cem (1923), Sultan Mehmed Han-ı Hamis Hazretleri Hayat-ı Maziye ve Hususiyesi (1908), Sultan Süleyman Kanunî'nin Son Senelerinde İstanbul'un Usûk-i İaşe ve Ahvâl-i Ticariyesi (1916), Takım Zabitlerine Rehber (1909), Tarih Dersleri Büyük Adamlar (1925), Tarih Okuyorum (1917), Tarih Sahifeleri (1909), Tarihde Osmanlı Neferi (1915),Tarihî Simalar (1915), Tesâvir-i Rical (1915), Türk Tarihi (1926), Türkistan Tarihi (1926), Türkiye Tarihi (1923), Türkiye'de Mülteciler Meselesi (1926), Umûmî Tarih (1912), Yeni Nebatât (1928), Yeni Osmanlı Tarihi (1917), Yirmibeş Sene Siper Kavgası (1917)

Ahmed Refik'in eserlerine bakıldığında pek çoğunun biyografi türünde olduğu göze çarpar. Yazarın biyografilerinden sadece 'Meşhur Osmanlı Kumandanları' adlı eseri çalışmamızın dönemi dahilinde olduğu için bu eseri incelememize konu edeceğiz. 'Osmanlı Kumandanları' onun biyografi yazımında başlangıç sayılmalıdır.

44.1.Meşhur Osmanlı Kumandanları²⁹⁷

'*Meşhur Osmanlı Kumandanları*'nın birinci cildinde Şehzade Süleyman Paşa, Lala Şahin Paşa, Timurtaş Paşa, Gedik Ahmed Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın biyografileri yer alırken eserin ikinci cildinde Makbul İbrahim Paşa, Lala Mustafa Paşa, Ferhad Paşa, Sinan Paşa, Damad İbrahim Paşa ve Tiryaki Hasan Paşa'nın biyografileri yer alır. Eserin birinci cildinin iç kapağında 'Müessis-i bünyan-ı Saltanat, Cennetmekân Sultan Osman Han Gazi Hazretleri 656-726' ibaresiyle Sultan Osman Gazi'nin bir sureti yer alır. Eserin iç kapağında Ahmed Refik 'piyade mülazımlarından' ibaresiyle okuyucuya takdim edilir.

'Meşhur Osmanlı Kumandanları'nın '*Medhal*' başlığı altındaki ilk bölümünde yazar öncelikle kısaca ve genel hatlarıyla Türk Tarihini, Türklerin Çinliler ile olan mücadelelerini, bu mücadeleler sayesinde bilenen askerlik güçlerine değinir. Orta Asya'dan Osmanlı'ya kadar Türklerin ilerleyişini anlatır. Yazarın anlatımlarında o dönemde Osmanlı'da yeni filizlenmeye başlayan Türkçülük akımının etkisi göze çarpar:

"O zamanlar (Asya) da bulunan hükümetlerin maiyetlerindeki askerler, Türkler kadar cesur olmadıktan başka onlar kadar da harbe aşına değildiler. Türklerin savlet-i kahramananeleri, tarz-ı muharebelerindeki şecceat ve hamasetleri hem-civar hükümetlere o derece bir tesir icra ederdi ki, Türklerin besaleti Çin şuarasının en dilnişin şiirleri vücuda getirmelerine müsait bir zemin-i dilara teşkil eylerdi. (s.4-5)

Osmanlı'ya kadar kurulan Türk devletlerinden bazılarına değinen yazarın bunların gücüne vurgu yaptığı görülür:

"Hicretin 456 senesinde Asya'da tesis-i bünyan-ı hükümet eden Selçukiler, (Bizans) imparatorlarına bir kaç parça araziden başka bir şey bırakmadılar. Hâlbuki Mahmud-ı Gazneviler, Alp Arslanlar, Melikşahlar gibi her biri asrının birer cengâver-i feridi olan kahramanların himmet-i bülendiyle tezyid-i şan ve satvet eden bu hükümetlerde çok bir zaman istikrar edemedi. Oğuz Han neslinden olan Süleyman Şah, 50000 kişi ile etrafa ateşler nisar ederek Asya'yı pamâl eden Cengiz'in nice gadrinden halas olmak için, garba doğru hareket etti."(s.6-7)

²⁹⁷ Ahmed Refik, **Meşhur Osmanlı Kumandanları**, (İst.: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, H.1318 / M.1901)

Türk tarihini kısaca özetledikten sonra Osmanlı dönemine gelen yazar, Ertuğrul Gazi'den başlayarak ilk dönem Osmanlı padişhalarından bazılarının saltanat tarihlerini verir. Osmanlı'nın Türklerin savaş kabiliyetinden çok yararlandığını belirttikten sonra toprak sistemi hakkında bilgi aktaran yazar, tımar ve has topraklarından ne şekilde yararlanıldığını anlatır. Daha sonra Osmanlı'nın ilk devirlerindeki yönetim şeklini ve o dönem sancakların ne şekilde ayrıldıkları ile ilgili bilgi veren yazar, idarî ve askerî yapıyla ilgili olarak okuyucusunu aydınlatmaya çalışır. Osmanlı tarihinin önemli olayları vasıtasıyla askerdeki değişimi aktaran Ahmed Refik, Osmanlı ordusunun Yeniçeri düzeninden Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'ye nasıl dönüştüğünü anlatır. Yazar, Osmanlı devletinin son dönem yaptığı askerî ıslahatlardan ve bu ıslahatlar için Avrupa'dan getirdiği Mareşal Fon Moltke gibi bazı askerlerden bahseder.

Osmanlı'nın önemli tarihi dönemeçlerinde ordunun durumu hakkında bilgi veren yazar daha sonra, kendisini bu eseri kaleme almaya iten sebepleri şöyle anlatır:

"İşte buraya kadar şu mütaalatı serd ve ityândan maksadımız, her biri zamanının birer hükümdar-ı zi-vakarı olan tacdaran-ı Osmaniyye'nin mekteb-i terbiyetlerinde tahsil marifet-i askerîye ederek tarih-i askerîde şanlı sahifeler vücuda getiren meşhur kumandanların gayret ve ikdamıyla askerliğin ne derece bir terakki kesb etmiş bulunduğunu beyan etmektir. Asıl maksadımız ise bu kumandanların hayat-ı askerîyelerini tedkiden ibaretdir." (s.16)

Yazar bunları söyledikten sonra üzerinde çalıştığı isimler hakkında Hammer, Lamartine, Jules Van Gaver gibi isimlerin eserlerinden yararlandığını belirtir. Ahmed Refik bu yazarların adlarını bu şekilde zikretmiş olmakla birlikte verdiği dipnotlar ile de kaynakları hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Yazar verdiği dipnotlarda Mustafa Nuri Paşa'nın Netayicü'l-Vukûat adlı eserin birinci cildinden, Hammer'a ait olan Tarih-i Devlet-i Osmaniyye'nin birinci ve dördüncü ciltlerinden, Cevad Paşa'nın Tarih-i Askerî-i Osmanî'nin birinci cildinden, Jules Van Gaver'in Jouannin Türkiye adlı eserinden yararlandığını belirtir. Yazar genellikle eserlerin cilt sayısını ve sayfa numarasını okuyucuya verir. Ancak bazen sayfa sayısını vermek gereği duymaz. Her sayfada dipnot numaralarının tekrar başlaması ve bazen yazar adlarını vermeye gerek görmemesi bakımından bugünkü dipnot anlayışından ayrıldığı söylenebilir. Eserin ilerleyen sayfalarındaki dipnotlardan Solakzade tarihi, Lamartine'in Türkiye Tarihi, Müneccimbaşı'nın Sahâifü'l-Ahbâr, Saadettin'in Tacü't-tevârih'i, Feridun Ahmed Paşa'nın Müşeatü's-Salâtin (Mecmua-ı Müşeat-ı Feridun Bey), Gelibolulu Ali'nin

Künhü'l Ahbâr'ı, Hamid Vehbi'nin Meşahirü'l İslam'ı, Osmanzade Taib'in Hadikatü'l Vüzera'sından yararlandığı görülür.

17 Ağustos 1317 tarihli bölümün sonunda yazar, bu araştırmalarına rağmen biyografilerdeki eksiklik ile ilgili olarak şu itirafta bulunur:

"Fakat meşhur kumandanlarımızın hayat-ı hususiyelerine dair hiçbir kitapta, hiçbir malumata tesadüf edemediğim cihetle yalnız en ziyade malum olanlarını yazmakla iktifa eyledim."
(s.18)

Yazar tanıttığı isimlerin ilk olarak isimlerini ve yaşadıkları dönemi başlık haline getirerek okuyucuya sunar. Ahmed Refik söz konusu ettiği kumandanın en meşhur askerî başarısı ile onu tanıtmaya başlar. Nerede ve ne zaman doğduğu, Osmanlı'nın hangi dönemine damga vurduğu, bu dönemin hangi padişahların devrine tekabül ettiği gibi bilgilerle kumandanları tanıtmaya devam eder. Onların aldıkları terbiye ve eğitimden söz eden yazar, Osmanlı yönetimi tarafından hangi görevlere layık görüldükleri, vezirlik gibi önemli görevlerinin tarihlerini, bu görevlerde ne gibi hizmetlerde bulunduklarını, kazandıkları rütbeleri, gördükleri yardımları, dönemlerinin askeri gelenekleri hakkında bilgiler, yaşadıkları dönemlerde yaşanan tarihi olaylar, bu olaylarda askerin ve dolayısıyla bahsi geçen kumandanın rolüne değinir. Özellikle fetihler ve savaşlarda bahsi geçen kumandanın nasıl bir öneme haiz olduğuna, neler yaptığına değinen yazar, onları çevrelerindeki kahraman askerleri ve silah arkadaşları ile beraber anlatır.

Ahmed Refik'in biyografilerdeki anlatım tarzından bu isimlerin her birisine ayrı ayrı hayran olduğu söylenebilir. Zira yazar onlara karşı sevgisini ve hürmetini anlatımına dökmekte herhangi bir sakınca görmez. Yazarın anlatımının canlı olması dolayısıyla eser akıcılık kazanır. Yararlandığı kaynakları gerek satır aralarında gerekse dipnotlar vasıtasıyla okuyucusuyla paylaşan yazar, bir konu ile ilgili kaynaklarda farklılıklar gördüğünde bu durumu dipnotlar ile gözler önüne serer. *'Meşhur Osmanlı Kumandanları'* zengin kaynaklardan beslenen alt yapısı ve yazarın anlatım gücüyle okuyucuyu kendisine bağlayan bir eser olmakla birlikte bir takım eksiklikleri de vardır. Bunlardan ilki yazarın kendisinin de itiraf ettiği ve kaynaklardaki fakirliği sebep olarak gösterdiği tanıttığı kişilerin askerî hayatlarından sıyrılmayarak özel hayatlarına nüfus edememesidir. Başka bir eksikliği de kumandanları yanlışları olmayan kusursuz portreler olarak çizmesidir.

45.ZEKİ MEGAMİZ'İN BİYOGRAFİSİ

Çalışmamızın dönemi dâhilinde tezimize konu olan bir biyografi de Zeki Megamiz'in kaleme aldığı '*Bedî Uz-zeman-i Hemedanî*' adlı eserdir. Ancak yaptığımız araştırmalarda Zeki Megamiz hakkında hiçbir bilgi bulamadık. Kataloglar üzerinde yaptığımız çalışmada ise yazarın aynı isimle 1905 yılında yayınladığında Miftah-ı Mükâleme-i Arâbiye adlı bir eseri daha bulunduğunu gördük. Ayrıca künyesinde çevirmen adı olarak Zeki Megamiz adı zikredilen Corci Zeydan'ın yazdığı Selahaddin Eyyübî ve İsmailîler adlı bir eser daha tespit ettik. Bu eserin de biyografi olması dikkate şayandır.

45.1.Bedîuz-Zaman-ı Hemedanî²⁹⁸

Zeki Megamiz tarafından kaleme alınan eser, 1318 (M. 1902) yılında Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaasında yayınlanır. Önsöz olmaksızın başlayan eser, beş bölümden oluşur ve çoğunluğu alıntıdır.

Yazar hal tercümesine başlarken ilk olarak Hemedanî'nin tam adının Şeyh Ebu'l Fazl Ahmet b. Yahya b. Seyyid olduğunu söyler. Onun hicri 353 senesinde Hemedan'da doğduğunu ifade eder. Kamûsü'l-A'lâm'da Hemedanî'nin doğum tarihinin yanlışlıkla 310 olarak verildiğini, doğrusunun 358 olduğunu bir dipnot ile belirten yazar, onun Ebu'l Hüseyin b. Fars'dan ders aldığından da bahseder.

Bedîuz-zaman-ı Hemedanî'nin İslam dünyası açısından yeri ve önemine değinen yazar, onun hamiyetini anlamak için Arap imamların ve âlimlerin onun için söylediklerine bakmak gerekli olduğunu söyleyerek bu sözlere yer verir. Bunları kimin söylediğini ve hangi eserinde bahsettiğine dair bilgi veren yazar, Hemedanî'nin

²⁹⁸ Zeki Megamiz, **Bedîuz-zaman-ı Hemedanî**, (İst.: A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, H.1318 / M.1902)

zekâsı, hafızasının kudreti, belagat ve fesahatteki ustalığından bahseder. Pek çok ulemanın onun vefatı üzerine mersiye yazdığını söyler.

Bedûz-zaman-i Hemedanî'nin eserlerden alıntılar yapan yazar onu anlamının bu şekilde mümkün olmadığını ancak eserlerini okuyarak mümkün olabileceğini söyler. Ancak Arap dilindeki bu eserleri anlayabilmek için de Arapça'ya vakıf olmanın gerekliliğine değinir. O dönemde bu eserlerinin bir tanesinin bile Türkçe'ye çevrilmediğinden yakınır. Yine de her eserin kendi dilinde okumanın gerektiğini belirten yazar, bu durumu eserlerin kendi dillerine göre ölçülüp biçilerek şekillendirildiği ile açıklar. Fakat tüm bunlara rağmen Hemedanî'nin eserlerinden birini çevirmeye çalışacağından bahseder. Daha sonra onun şiirinden Arapça numuneler vererek onları açıklamaya girişir. *'İbn-i Halikan'ın (Vefayatü'l Â'yân)ında Bedi üz-Zeman'ın Tercüme-i Haline Dair Olarak Malumat Atiye Münderic Görülmüştür.* ' başlığından sonra vefeyattan alıntı yaparak Hemedanî hakkında daha fazla bilgi aktarmaya çalışan yazar, onun mektup ve eserlerinden başka alıntıları verir.

Zeki Megamiz bir hal tercümesi kaleme almak yerine Hemedanî'nin eserlerinden çeviriler vererek okuyucunun onu anlamasına olanak sağlamaya çalışır. Bu çaba onun eserlerine dikkat çekmeye çalışmak da olarak da görülebilir. Sade bir dille kaleme alınan eserin çoğunu alıntılar ve tercümeler oluşturur.

46.HİLMİZADE İBRAHİM RIFAT'IN BİYOGRAFİLERİ

Tanzimat döneminde yayıncılık hareketleri ile dikkat çeken bir isim olan Tüccarzâde İbrahim Hilmi, 1879 yılında Tulça'da (Tulcea) dünyaya gelir.²⁹⁹ Romanya muhaciri olan yazarın ailesi 1883 yılında İstanbul'a gelir. İlköğretimini İstanbul'da tamamlayan yazar, terzi çıraklığı yapar. On beş yaşındayken İkdâm gazetesine abone memuru olarak yayın hayatına girer. İkdâm'daki görevinden ayrılarak Ticaret-i Aliye mektebine yazılan Hilmizade İbrahim Rıfat çalışmak zorunda olduğu için okula devam edemez.

İlk yayınevini olan Kütüphane-i İslâm'ı 1896 yılında kuran yazar, sonraları yine kendi kurduğu Kütüphane-i Askerî ile birleştirerek Kütüphane-i İslâm ve Askerî olarak yayın hayatını devam ettirir. Cumhuriyet Döneminde Çığırâçan soyadını alan yazar, bu dönemde Kütüphane-i Hilmi ve Hilmi Kitapevi adlarıyla yayına devam eder. Binden fazla eserin yayınına vesile olan İbrahim Rıfat tüm hayatını yayına adar. Hayatı boyunca evlenmeyen yazar, 12 Haziran 1963 yılında İstanbul'da vefat eder.³⁰⁰

Yayıncı kimliği ile Türk Edebiyat ve siyaset tarihinin önemli eserlerinin yayınına vesile olan yazar, ünlü edebiyat sanatkârlarının eserlerini seri halinde yayımlar. II. Meşrutîyetin ilanından sonra ilk resmi günlük gazete olan Millet'i yayınlamasının yanı sıra, Ahmed Rasim ve Hüseyin Rahmi ile beraber Boşboğaz Güllabî adlı mizah dergisinin, Ordu ve Donanma adlı dergilerini çıkarır.³⁰¹

²⁹⁹ Tüccarzade İbrahim Hilmi'nin hayatına dair bilgiler onun hakkında hazırlanmış olan yüksek lisans tezinden yararlanılarak aktarılmıştır:

Mehmet Doğrul, **Tüccarzade İbrahim Hilmi'de Modernleşme**, Dan: Prof Dr. Mehmed Akgül, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, 2011)

³⁰⁰ Age, 10

³⁰¹ Age, 11

Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin kendisinin kaleme aldığı eserler şöyle sıralanabilir: *Gurrenâme-i Hilmi* (1895), *Osmanlıların Muzafferiyâtı Tesalya ve Yenişehir* (1897), *Hayat-ı Askeriye ve Edebiye Sahifeleri* (1908), *Hayat-ı Askeriye ve Edebiye Sahifeleri* (1908), *Çocuklara İlk Coğrafya* (1909), *Hazret-i Hüseyin Vak'a-i Dil-sûz-i Kerbela* (1910), *Altın Kitab* (1911), *Elmas Kitab*, *Kızlara İlk Kıraat* (1911), *Aşk mı? Zafer mi? Yakup ile Ruziye* (1911), *Altın Kitaba Medhâl* (1912), *Çocuklara Ahlâk Dersleri* (1912), *Milletin Hataları- Felaketlerimizin Sebebi* (1913), *Türkiye Uyan* (1914), *Maarifimiz ve Servet-i İlmîyemiz- Felaketlerimizin Esbâbı* (1913), *Malûmat-ı Sıhhiye* (1914), *Balkan Harbinde Askerî Mağlubiyetlerimizin Esbâbı* (1913), *Köy Mektepleri Türk Kıraati* (1916), *Türk Kıraati Hem Okuyor Hem Öğreniyorum* (1916), *Avrupalılaşmak Felâketlerimizin Esbâbı* (1916), *Çocuklara İlk Malûmat-ı Diniye* (1926), *Din Dersleri ve Amme Cüz-i Şerîfi* (1928), *Herkes Mahsûs Yeni Harflerle Türkçe Alfabe* (1928), *Zavallı Millet* (1908), *Türk Çocuğunun Din Kitabı* (1928), *Tasfiye-i Lisana Muhtaç Mıyız?* (1911), *Müslüman Çocuk* (1923), *Millî Güzel Kıraat* (1923)

Eserlerine bakıldığında halkın eğitime ne denli önem verdiği görülen yazarın, okulda okutulması için hazırladığı kitaplar ve haritalar öğrenime verdiği değerli hizmetlerdir. Ayrıca Abdülhamid döneminde halkın istibdada karşı uyanması, Balkan Savaşı sonrasında Osmanlı'nın sıkıntılarına çözüm bulmak amacıyla yazan yazarın dine karşı olan ilgisi de dikkat çeker. Çocukların din öğrenimini kolaylaştırmak için eserler yayınlamasının yanı sıra Hazret-i Hüseyin ve Kerbela üzerine yazdığı eseri ve Hz. Muhammed'in yakınlarının hayatlarını anlattığı *Meşahir-i Ashâb-ı Güzin* bu yönde dikkat çeker. Biz incelememizin dönemine girdiği için *Meşahir-i Ashâb-ı Güzin*'i ele alacağız.

46.1.Meşâhir-i Ashab-ı Güzin³⁰²

Eser adından da anlaşılacağı üzere birden fazla kişinin biyografisini içerir. Eserin mukaddime bölümünde İslam'a hizmet etmiş ulvi isimleri tanıtacağını söyleyerek söze başlayan yazar, onların yaşadıkları dönemde sevilmiş ve ölümleriyle halkı mateme boğmuş, insanların sevgisine mazhar olmuş kişiler olduklarını söyler. Onların ne kadar mühim şahsiyetler olduklarını anlatma uğraşına girer. Hatta bu kitabı okuyanlar için şunları söyler:

'Bir mümin bu kitabı okudu mu göya mekteb-i edeb, medrese-i arifanın en müntehi sınıfından çıkmış bir şakird gibi tasfiye-i vucudeye ve tezhib-i ahlaka nail olur. (s.y)

Bunların bilinmesinin her müslümana lazım olduğunu söyleyen yazar, varsa eserindeki hatalarından dolayı affını rica eder. Abdülhamid'in salatanatının devamı yolunda dua ederek mukkadimesini bitirir.

Eserde tanıtılan isimler şöyle sıralanabilir: Said b. Cabir, Ömer b. Abdülaziz, İmam Şabî, İmam Buharî, Ebu Davud, El-zebîr İbn El-avam, Sofyan b. Eyyübe, Said El-Müsib, İbn-i Şehab Zeherî, İshak İbn-i Rahevi, Ebu Bekir Abdurrahman b. Haris, İbn-i Sirin, İmam Müslim, Ebu Ays-ı Mehmed b. Tirmizî, Şuayb Nisai, Tavus b. kisan Ebu'l-rahman El Meyani, Ebu Abdurrahman El-Selimî b. Abdullah b. Habib, Mesruk b. El-Eczi El-Hemedanî, Mehmed b. Abdurrahman b. Ebi Leyli Elisar, Ebu Yahya Malik b. Dinar, Alkame b. Kays, Davud b. El-İsfahanî, Hasan Basri, İmam Azam, İmam Şafî, İmam Malik, İmam Ahmed b. Münbel, İbn Cerir, Abdurrahman, İmam Ebu Yusuf, İmam Mehmed, İmam Zafer, Abdullah b. El-Mübarek, El-Cerrah, Davud Nasr El-Tai El-Kufî, Ebu'l Leys Semerkandi Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Abbas, Sufyan b. Said El-Surî, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit, Salman Farisî, Ebu El-Derdaî, Abdullah b. Ömer el Faruk, Said b. Vakkas, Ebu Mehmed Talha b. Abdullah, Abdurrahman b. Avf.

Hayatı anlatılan kişilerin memleketlerinin neresi olduğu, nasıl tanındıkları, haklarında söylenen menakıblarını anlatan yazarın bu kişilerin konuşmalarını kurgulaması dikkat çeker. Sanki o kişinin ağzından duymuş gibi irad ettiği sözleri

³⁰² Tüccarzade İbrahim Hilmi, **Meşâhir-i Ashâb-ı Güzin ve Terâcim-i Ahvâl-i Fukâha**, (İst.: Bâb-ı Âli Caddesinde 13 Numaralı Matbaa, H. 1319 / M.1902)

alıntı algısıyla aktarır. İhtar bölümünde yazar, eserin tercüme hallerin aktarıldığı ikinci farklı bir takabaya geçildiğini ve hikemiyatlarının ayrıca derc edeceğini belirtir.

Hal tercümelerinin içinde kaynak ismi vermemekle birlikte hal tercümesi yazan şahsın adını zikrederek o 'diyor ki' sözüyle haklarında bilgi aktarımı yapar. Ayrıntılı doğum ölüm tarihi vermeye çaba göstermeyen yazar, daha ziyade hal tercümesi adı altında menakıb aktarmaya çalışır. Bu yönüyle eser dayanakları olan bir biyografiden ziyade mübalağalı anlatımı ile menkıbe aktaran bir kitap halindedir.

47.AHMED MÜFİD'İN BİYOGRAFİSİ

Çalışmamızın dönemi dâhilinde Tepedelenli Ali Paşa ile ilgili yazdığı biyografi ile çalışmamıza konu olan Ahmed Müfid hakkında bilgi bulamadık. Biyografinin ilk yayın tarihi olan 1903'den çok sonra 1927 yılında eğitim amaçlı yazılan bir eser bulunuyorsa da bu eserlerin aynı kişiye ait olup olmadığını tespit edemedik. Osmanlı'ya asi olan bir ismi hayranlıkla anlatan yazarın eseri yayınladığı dönem cesaretinin anlaşılması açısından dikkate şayandır. Bu sebeple yazarın takma isim kullanmış olabileceğini de düşünüyoruz. Ancak söylediklerimizi dayanaklandıramadığımız için yazarı sadece Ali Paşa hakkında yazdığı biyografi ile değerlendirebiliyoruz.

47.1.Tepedelenli Ali Paşa

1744 -1822 ³⁰³

Eserin ikinci yayını 1908 yılında Matbaa-i Ahmed İhsan olarak yayınlanır. Biz ilk yayını bulamadığımız için çalışmamızda ikinci yayını kullanmak zorunda kaldık. Ancak kataloglardan öğrenebildiğimiz kadarıyla eserin ilk yayını 287 sayfa olmakla beraber ikinci yayın ise 219 sayfadır. Aradaki farkın nereden kaynaklandığını ilk yayını bulamadığımız için söyleyemiyoruz. Hacimce büyük olan bu eserde yazar Osmanlı yönetimine isyan eden Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatını anlatır. Eserin iç kapağında Ali Paşa'nın bir resmi ayrıca el yazısının bir örneği yer alır. Ahmed Müfid eserin ikinci yayının Mukaddime bölümünde altı sene önce Belçika'da Sefaret-i Seniye Baş Kitabesinde bulunduğu sıralarda bu eseri yazmış olduğunu ve Kahire'de yayınlattığını anlatır.

³⁰³ Ahmed Müfid, **Tepedelenli Ali Paşa**, (Kahire: Matbaatü'l Hilâl, 1903)
Ahmed Müfid, **Tepedelenli Ali Paşa**, (İst: Matbaa-i Ahmed İhsan, H.1324 / M.1908)

Yazar, Tepedelenli Ali Paşa'yı tanıtmaya başlamadan önce *'Temhid'* başlığı altında Osmanlı tarihi içerisinde Yanya'nın yerini fethinden başlayarak okuyucusuna aktarmaya çalışır. Miladın 1387 senesinden başlayarak 1788'e kadar olan dönemi anlatan Ahmed Müfid bu bölüm sona erdiğinde Yanya'nın Osmanlı tarafından fethedilişinden Tepedelenli Ali Paşa'ya kadar Yanya mutasarrıflığına atanan kişilerin adları ve tayin tarihlerini liste halinde okuyucuya sunar.

'Tercüme-i Hal' başlığı altında Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatını anlatmaya başlayan yazar, Tepedelenli'nin hayatına dair notları vermeye başlamadan önce onun baba tarafını tanıtır. Onyedinci asrın başlarında Kütahya'dan Arnavudluğun Tepedelen kasabasına gelerek Tepedelen'e yerleşen büyükbabasının Nazif isminde bir derviş olduğundan başlayarak onun ve oğullarının hikâyesini öncelikli olarak aktarır.

Hayatını anlatacağı kişinin soyu hakkında bilgi veren yazar, daha sonra birinci göbekten ailesini tanıtmaya çalışır. Ali Paşa'nın babası Tepedelen mütesellimi Veli Bey'in ilk evliliğinin eşinin vefatıyla sonlandığını söyleyen yazar, eşinin onu dört çocuğuyla geride bıraktığını söyler. Veli Bey'in ikinci evliliğini yaptığını belirten Ahmed Müfid, onun Koniçe'li Esmihan (Hanko) Hanım ile evlendiğini ve bu evlilikten 1744 senesinde Ali Paşa'nın dünyaya geldiğini ve iki sene sonra kız kardeşi Şehinsa Hanım'ın doğduğunu ifade eder.

Tepedelenli Ali Paşa'nın babası Veli Bey vefat edince ailenin idaresinin annesi Esmihan Hanım'a kaldığını söyleyen yazar, Paşa'nın bu olaydan sonra çektiği sıkıntıları, hasımlarıyla olan mücadelesini anlatır. Derbentler başbuğu Kurt Ahmed Paşa ve Delvine mutasarrıfı Kaplan Paşa ile olan ilişkilerini aktarır. Ahmed Müfid, daha sonra Ali Paşa'nın Kaplan Paşa ile olan ilişkisinin seyrinden bahsetmeye başlar. Bu ilişki sonucu olarak 1764 yılında Kaplan Paşa'nın kızı ile evlenen Ali Paşa'nın giderek bölgedeki nasıl bir güç haline geldiğine açıklık getirmiş olur.

Ali Paşa'nın evliliğinden sonra yaşadığı hızlı yükseliş anlatan Ahmed Müfid, Paşa'nın önce Yanya'ya mutasarrıf olduğunu, daha sonraki dönemde Delvine ve Tırhala'da ve nihayetinde 1787'de Yanya Sancağına mutasarrıf olduğunu, Derbentler başbuğluğuna ve 1890'da Vidin Seraskerliğine getirildiğini belirtir.

Yazar, Tepedelenli Ali Paşa'nın bu makamlara gelişini anlattığı gibi onun çeşitli tarihi olaylardaki rolünü de yansıtmaya çalışır. Sırbistan ayaklanmalarını bastırmadaki başarısını, Maçin'de Ruslara karşı mücadelesini aktarır. Napolyon'un Mısır seferi sırasında Fransızlara karşı aldığı başarı sonrası vezirliğe yükseltilmesini,

Avlonya mutassarrıfı İbrahim Paşa'yı tutuklatarak yerine oğlu Muhtar Paşa'yı geçirmesini anlatır.

Eserin devamında Osmanlı ile Ali Paşa'nın zıt kutuplara doğru çekilmesinin hikâyesi anlatılır. Yazar, çıkardığı isyan sonucu Ali Paşa'yı ölüme götüren süreci detaylandırır. Ali Paşa'nın bazı bölgelerin idaresini ele geçirmesinden rahatsızlık duyan Osmanlı yönetiminin Mora'da ayaklanma çıkmasından korkarak olanlara göz yummasına rağmen, Paşa'nın iyice devletten bağımsız hareket etmesi üzerine görevden alındığını belirtir. Osmanlı Devleti'nin bazı valileri üstüne göndermesi üzerine Ali Paşa'nın çeşitli yerlerde isyan çıkarması bardağı taşıran son damla olduğunu, padişah tarafından kendisinin ve oğullarının rütbelerinin alındığını söyleyen Ahmed Müfid, Paşa'nın Tepedelen'de oturmasının ferman verilmesine rağmen buyruklara uymayarak ayaklanmayı devam ettirmesini anlatmaya başlar. Ayaklanmayı bastırmak için gelen Serasker Hurşit Paşa'nın kuşatması karşısında, Ali Paşa'nın Yanya kalesine çekilmek zorunda kalmakla birlikte, asilerden aldığı destek sayesinde uzun süre direnebilmesine dikkat çeken yazar onun canının bağışlanması şartıyla teslim oluşunu da anlatır.

Eserde Ali Paşa ve çevresiyle ilgili materyaller bulmak da mümkündür. Daha önce belirttiğimiz üzere Tepedelenli Ali Paşa'nın resmi ve el yazısı eserin iç kapağında yer alır. Ali Paşa'nın hakkında bilgi veren eserden Tepedelenli ailesinin diğer üyeleri hakkında fikir sahibi olmak da mümkündür. Ahmed Müfid Ali Paşa'nın ölümünden sonra aile üyelerinin durumunu okuyucusuna aktarır. Eserin anlatımı içerisinde Tepedelenli İsmail Paşa, Tepedelenli Süleyman Paşazade Asaf Bey, Tepedelenli Selim Paşazade Muhtar Bey, Tepedelenli Hüseyin Kamil Paşa'nın resimlerine de yer verir. Ayrıca eserin içinde Tepedelenli Ali Paşa'nın soy ağacı, Yanya'nın bir görünümünü veren bir resim, Balkanların o günlerdeki durumunu gösteren haritalar bulunur.

Ahmed Müfid, yazdığı eserin kaynakları ile ilgili bilgi vermez. Ancak eserin satır aralarında kaynaklarına dair ipuçları bulmak mümkündür. Ahmed Cevdet Paşa'nın tarihi, La Martine'nin 'Türkiye Tarihi' bunlardan bazılarıdır. Özellikle Ahmed Paşa'nın adı eserin pek çok yerinde geçer.

Eser, Yanya valisinin Osmanlı karşısında gösterdiği mücadeleyi anlatmak için yazılır. Bu maksatta biyografiden ziyade tarihi anlatma gayesi olarak göze çarpar. Ancak yine de Ali Paşa'nın hayatını tüm detayları ile aktarmaya uğraşan yazar, fikirlerini ve yorumlarını mümkün olduğu kadar eserden uzak tutmaya çalışır. Yazar

ne kadar uğraşırsa da Ali Paşa'nın direniş mücadelesine olan hayranlığını gizleyemez. Eserin sonuna eklediği 'Mülahazat' bölümüyle kendi fikirlerini kısa ve öz olarak aktaran yazar, aynı bölümde Yunan bağımsızlığı ile Ali Paşa arasındaki bağı göstermeye çalışır.

48.MEHMED ŞERAFEDDİN'İN BİYOGRAFİLERİ

1879 yılında İstanbul'da doğan Mehmed Şerafeddin, Sıbyan Mektebinin ardından Davutpaşa Rüştîyesine devam eder. Darü'l-muallimi de bitiren yazarın asıl adı Hafız Mehmed olmakla birlikte, Şerafeddin ismi orada öğrenci iken kendisine verilir. Beyazıt Camisindeki derslere devam ederek Kastamonulu Süleyman Efendi, Trabzonlu Hüsnü Efendi, Arapkirli Hüseyin Efendi, ve İsmail Saib Sencer'den Manastırlı İsmail Hakkı'dan, Şirvanlı Halis Efendi'den dersler alır.³⁰⁴

1322-1324 tarihleri arasında Harbiye Nezareti Muamelat dairesi Tahrirat kalemi Katibi olarak göreve başlayan yazar, bir aralık özel bir okulda çalıştıktan sonra Bandırma Numune Mekteb-i Rüştîye Muallim-i Evvelliği, Bayezid Camisinde başöğretmenliği, İstanbul Dairesi Din Dersi Muallimliği yapar. Mehmed Şerafeddin'in bu görevlerinin dışında bir de akademik kariyeri vardır. Yazar, Darülfünun İlahiyat Fakültesi Kelam Tarihi Müderrisliği, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsü İslam Dini Felsefesi Ordinaryusluğu yapar.³⁰⁵

İlk diyanet İşleri Başkanı Mehmed Rıfat Börekçi'ye muavinlik görevinde bulunan yazar, bu sıfatla Atatürk'ün cenaze namazını kıldırır. Cumhuriyet döneminin ikinci Dinayet İşleri Başkanı olan yazar, bu görevi esnasında 1947'de vefat eder. Ankara Cebeci Asrî Mezarlığına defin edilir.

Türkçülüğe gönülden bağlı olan yazar, on iki telif, yirmi çeviri eseri ve bunların yanı sıra süreli yayınlarda makaleleri yer alır. Hikmet Gazetesinde, Beyanu'l

³⁰⁴ Hüseyin Ovacı, **Mehmet Şerafeddin Yaltkaya (1879 – 1947)'nin Mezhepler Tarihi ile İlgili Çalışmaları (Tahlil ve Değerlendirme)**, Dan: Prof. Dr.Metin Bozkuş, (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010), 11

³⁰⁵ Age, 12-13

Hak Mecmuasında, Sırat-ı Müstakim, Sebilür-reşad, Millî Tettebbûlar Mecmuasında yayınlanır.³⁰⁶

Yazarın eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Kelam Tarihi* (1924), *İbn-i Esirler ve Meşâhir-i Ulema* (1904), *Vaazlar, Hatiplik Hutbeler, Benim Dinim, Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin* (1924), *Tarih-i Kuran-ı Kerim* (1915), *Dinî Makalelerim, İran Folklorunda İbn-i Sina, Anadolu Selçukîleri Gününde Mevlevi Bitikleri Kitabı Hakkında, Firdevs-i Aşîyan, Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler*.

Arapça ve Yunanca bilen Mehmed Şerafeddin'in önemli çevirileri de vardır. Keşfü'z Zünûn gibi edebiyat tarihimizde önemli bir eseri çevirerek önemli bir hizmet yaptığı gibi Mevlana'nın şiirlerinden çeviriler yapar. Yazarın çalışmamız açısından önemli olan başka bir özelliği biyografiler çevirmesidir. Yazarın '*İbn Sina'nın, İbn Ebi Useybiya'nın Tabakatındaki Hal Tercümesi*' ve '*Meşahir-i Mühendisin-i Arab'dan Beni Musa'nın Terceme-i Halleri Bazı Ameliyat-ı Mahsusaları*' adlı çevirileri vardır. Ancak yazarın telif ettiği biyografi türündeki ilk eseri, İbn-i Esirler ve Meşâhir-i Ulema'dır.

³⁰⁶ Age, 17-18

48.1.İbn-i Esirler ve Meşahir-i Ulema³⁰⁷

Mehmed Şerafeddin bu eserinde 12.yüzyılın sonu 13. Yüzyılın başında ülkemizin güneydoğu bölgesinde yaşamış olan ve İbn-i Esirler olarak anılan üç kardeşin biyografilerini aktarır.

Eserin Mukaddime bölümünde yazar, Dicle nehrinde bir cezirede doğan 'İbn-i Esirler'in kardeş olarak dünyaya gelmelerinin ne kadar büyük bir lütuf olduğunu ve onların dünyaya gelmelerine vesile olan ana-babanın ne kadar mesud insanlar olması gerektiğinden bahseder. Onların biyografilerini neden yazmak istediğini onlara olan hayranlığı ile açıklayan yazar, eserin başarısı ve padişah için dua ettikten sonra bu bölümü bitirerek İbn-i Esirleri tanıtmaya başlar.

Besmele ile başlayan bölüm '*El-Hadisü'l Hafız El-Gavi Mecdüddin*' başlıklı bölümde İbn-i Esirlerden Mecdüddin'in tam adı, hangi ilimlerle uğraştığı, hadis rivayet edenlerin içindeki özel konumu, eserleri hakkında bilgiler verir.

Eserin devamında '*Câmiu'l-Usûl fî-el-Hâdisi'r-Resûl nam eser-i Celili Hakkındaki Temhidi ve İlmi-i Şerif-i Hadisin Edvarı*' başlıklı bölüm yer alır. Bu bölümde yazar İbn-i Esirlerin birincisi olan Ebu'l Saadeddin'in önce Camiü'l Usul adıyla telif ettiği eserinin bahseder. Yazar daha sonra 'El-nihayet fî Garibü'l Hadis ve-l Eserin Mukaddimesi' başlığı altında bahsi geçen eserin önsözü yer alır. '*Mecdüddin'in Asarı*' başlığı altında on sekiz kalem eserin ismini verir. Yazar, '*Ebusaaded Mecdüddin'e Müteferri Teracim-i Ahval*' başlığı altında Mecdüddin'nin soyundan gelen ilim adamlarını tanıtır.

'*El-Hafizü'l Müverrih Gazaleddin*' başlığı altında onun hal tercümesini veren yazar dokuz kalem eserinin adını veren yazar, daha sonra '*Esed El-Gabe fî Mağrifetü'l Sahabenin Dibacesi*' söz konusu eserin önsözünü verir. '*El-Sahibü'l Ulema El-Küttap El-Beliğ ve El-Vezir El-Edib Ebu'l Feth Ziyaeddin Nasrah Bin Muhammed Bin Muhammed İbn-i Abdülkerim El-Şedbanî El-Şehir-i Baben El-Esir El-Cezerî El-Muslî El-Nişaburî*' başlıklı bölümde müellifin eserlerini tanıtır. Yazar daha sonra '*Ziyaeddin'e dair Terâcim-i Ahval Ebu't tamam Habib Bin Usi El-Tai*' başlığı altında Ziyaeddin'in hayatını kaleme alan Arap bir şairin hayatını verir.

³⁰⁷ Mehmed Şerafeddin, **İbn-i Esirler ve Meşâhir-i Ulema**, (Dersaadet: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, H.1322 / M.1904)

'İbn-i Esirler ve Meşahir-i Ulema' isimli bu eser İbn-i Esirler adıyla tanınan kardeşlerin ve onların döneminde yaşamış ilim adamlarının hayatlarını ele alırken daha ziyade eserlerinin üzerinde durur. Eserlerin anlatımı içerisinde biyografiler daha kısa tutan yazar, eserlere dair bilgilere daha uzun yer verir. Bundan dolayı biyografiler eserlere dair bilgi kalabalığında yok olur.

49.HAYRULLAH NEDİM'İN BİYOGRAFİLERİ

Hakkında detaylı bilgi bulamadığımız Hayrullah Nedim, eserlerinde kendini takdim ettiği kadarıyla biliyoruz. Yazar Zenbilî Ali üzerine yazdığı eserinde kendisini Bursa Mahkeme-i Bidâyet Reis-i Evveli Es-seyid Hayrullah Nedim olarak takdim eder ve eserlerini Bursa'da yayınlar. Belki de bu yüzden yazar pek çok kaynakta kendisine yer bulamaz.

Yazarın eserlerini şöyle sıralayabiliriz: 'Tercüme-i Hal-i Nazım-ı Mevlid-i Nebvî Eş-Şeyh Süleyman Çelebi' (1907), 'Menâkıb-ı Eşref-i Rumî Kuddise Sırrü'l Ali' (1898), *Mürşidü'l-Mütezevvicîn* (1908), '*Şeyh İmam BusirîAleyhi Rahmetullahi'l Ganiyyi'l Muğnî Hazretlerinin Tercüme-i Hal ve Menakıbı*' (1905), '*Şeyhülislam Meşhur Zenbilî Ali Efendi Rahmetullahi'l Meleki'l- Müteali Hazretleri Tercüme-i Hal ve Menakıbı*' (1904). Eserlerini daha ziyade Emirî Efendi ve Hüdavendigâr Vilayet matbaasında yayınlayan yazarın görevi de düşünüldüğünde bu şehirde yaşadığı söylenebilir. Yazarın aynı matbaalarda yayınladığı tercüme biyografileri de bulunur. İki ayrı biyografi tercümesini tespit edebildiğimiz yazarın her iki çevirisini de Baldırzade Şeyh Mehmed'in yazdığı eserlere yapmış olması şayan-ı dikkattir. Tercüme-i Hal-i Emir Sultan Kaddese Sırrehü'l-Mennan (1890), Tercüme-i Hal-i Şeyh İsmail Hakkı Kaddese Sırrehü'l-Baki (1892) Yazarın tüm eserlerine bakıldığında öncelikle Baldırzade'den hal tercümesi çevirileri yaparak işe başladığı ardından kendi yazdığı hal tercümelerini okuyucu ile paylaştığı görülür. Biz tüm bu eserler arasından çeviri olanları ve menakıb içerenleri ayıkladıktan sonra bulabildiklerimizi inceledik. Ancak aslında bulmamız gereken '*Tercüme-i Hal-i Nazım-ı Mevlid-i Nebvî Eş-Şeyh Süleyman Çelebi*' adlı eseri bulamadık.

49.1.Şeyh İmam Busirî Aleyhi Rahmetullahi'l-Ganiyyi'l-Muğnî Hazretleri'nin Terceme-i Hal ve Menâkıbı³⁰⁸

Hayrullah Nedim'in kaleme aldığı eser, 1322 (M.1905) yılında Bursa'da Matbaa-i Emirî'de yayınlanır. Küçük hacimli bu eserde yazar, '*Kaside-i Bürde müellifi*' olarak takdim ettiği İmam Busirî'yi kısaca tanıtır.

İmam Busirî'nin tam künyesini veren yazar, doğum yeri ve tarihi, nesebi gibi bilgileri aktardıktan sonra Kaside-i Bürde'nin yazılışına değinir. Kaside-i Bürde'nin nasıl yazıldığı, şairin iradesi dışında ne şekilde duyulduğu hakkında var olan menkıbeleri aktarır. Kaside-i Bürde'nin konusu ve adıyla ilgili ihtilaflara, kasidenin galatlaşmış isimleri hakkında bilgiye yer verir. Busirî'nin bu kasideden başka eserleri olduğunu da söyleyerek onlara da değinen yazar, Rahmetullah-ileyh ibaresinden sonra Fî 3 Cemaziyel Ahir 1324 - fî 12 Temmuz sene 1322 tarihlerini vererek esere sonlandırır.

Küçük hacimli bu eser Busîri'nin hayatıyla ilgili bir elin parmaklarını geçemeyecek sayıda bilgi verir. Onun eserlerini isimlerini vererek anan yazar, bu eserinde daha ziyade Kaside-i Bürde'den bahseder.

³⁰⁸ Hayrullah Nedim, Şeyh İmam Busirî Aleyhi Rahmetullahi'l-Ganiyyi'l-Muğnî Hazretleri'nin Terceme-i Hal ve Menâkıbı, (Bursa: Matbaa-i Emiri, H.1322 / M.1905)

**49.2.Şeyhülislam-ı Meşhur Zenbilî Ali Efendi Aleyhi Rahmetullahil-Melikil
Müteali Hazretlerinin
Tercüme-i Hal ve Menakıbı³⁰⁹**

Hayrullah Nedim eserde sekizinci Osmanlı Şeyhülislamı olan Zenbilî Ali Efendi'yi tanıtır. Aynı zamanda Molla Fenari'nin hocası olarak nam salmış olan Zenbilî Ali'nin hayatını anlatan yazar, eserin iç kapağında 'Bursa Mahkeme-i Bidayet Reis-i Evveli Es-Seyyid Hayrullah Nedim Efendi' olarak okuyucuya takdim edilir.

Eserdeki '*Şeyhülislam-ı Meşhur Zenbilî Ali Efendi Aleyhi Rahmetullahil-Melikil Müteali Hazretlerinin Tercüme-i Hali*' başlığının ardından Allah'a hamd ve senalarını sunan yazar, 'Şeyhülislam Zenbilî Ali Efendi merhumun tercüme-i hallerini tahrir şuru eyledim' diyerek niyetini belirtir. Hal tercümesine onun Sivas vilayetine tabi Amasya kasabasında 738'de dünyaya geldiğini belirterek başlayan yazar, soyu hakkında bilgi verir. Onun Rabbanî Hamza-i Karamanî'den okuyup ezber ettiği eserlerin adlarını berlihten Hayrullah Nedim Mevlana Hüsrev hazretlerinin onu Bursa'ya, orada sultan müderrisi olan Mevlana Muslihiddin b. Hüsameddin hazretlerinin hizmetine göndererek akli ve nakli ilimler üzerinde çalıştığını anlatır. Bu arada onun Hüsamzade Muslihiddin'in damadı olduğunu belirtir. Edirne'de medreseye ne kadar maaş ile geçtiğini anlatan yazar, hangi padişahların döneminde görev yaptığını ifade eder ve onun neden Zenbilî olarak anıldığından da söz eder.

Hayrullah Nedim, şeyhülislam olduğu dönemde evinin penceresinden zenbil sarkıtan Zenbilî Ali'nin bu zenbiline halkın dinî sorularını yazıp koyduğunu şeyhülislamın da cevabını yazarak aşağıya sarkıttığını ve bu sebeble kendisine Zenbilli veya Zenbilî denildiğini belirtir. Onun II. Bayezid Han, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yani üç ayrı hükümdar, üç ayrı yönetim ile toplam 24 yıl şeyhülisamlık yaptığını hususiyetle belirten yazar, Zenbilî Ali'nin İslam'a uymayan işlere müsaade etmediğini, üstün ahlakı ve İslam'ın esaslarına tam

³⁰⁹ Hayrullah Nedim, *Şeyhülislam Meşhur Zenbilî Ali Efendi Aleyhi Rahmetullahil-Melikil Müteali Hazretlerinin Tercüme-i Hal ve Menakıbı*, (Bursa: Hüdavendigar Vilayet Matbaası, H.1322 / M.1905)

bağlılığı ile ünlü olduğunu anlatır. Şeyhülislamın Muhtarü'l Fetava (El-Muhtarat) Muhtasarü'l Hidaye, Adabü'l Evsiya, Risale fî Hakkı Devran isimli eserlerinden bahseden Hayrullah Nedim, onun hakkında anlatılan bir rivayete de eserinde yer verir.

Şakayık-ı Nümaniye müellifi Taşköprülü'nün 932 senesinde vefat etmesini şarillerlerden alıntılacağı tarih mısraları ile belirten yazar şairlerin adlarını vermez. Zenbilî'nin ölümü ve defnedildiği yer hakkında bilgi veren yazar, hal tercümesini bu şekilde tamamlar. Yazar eserin sonunda *'İstitrad'* başlığı altında şunları söyler:

'Salih b. Ahmed El-Kefevi Hazretlerinin cem ve tertibine muvaffak olup 'Fetava-yı Ali Efendi' namıyla meşhur ve mütedavil olan kitap cennet-mekân Sultan İbrahim ve Sultan Mehmed Han-ı Rabi zamanlarında ve iki defa da 13 sene 16 gün mesned-i meşihat-ı ulyâda bulunan Çatalcalı Şeyhülislam Ali Edendi'ye mensub idiğü Ahmed Rifat Efendi'nin müellefatından olan Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiye'de tasrih edilmesiyle beraber Meşrebzade Mehmed Şemi Efendi Hazretlerinin Esmâü't Tevarih namıyla olan eserinde görülmüştür. ' (s.4)

Böylece Zenbilî Ali hakkında hangi kaynaklardan bilgi edindiğini de vermeye çalışan yazar, daha sonra Zenbilî'nin yakınları hakkında bilgi vermeye başlar. Eserin buraya kadar olan kısmında Zenbilî'nin yakınlarından sadece kayınbabası olan Müslihiddin b. Hüsameddin hakkında bilgi veren yazar, bir başka bölüm altında Ali Efendi'nin oğlu Fudayl Efendi'yi ve torunu Molla Ali'yi ona yakınlıkları ve haklarına bilinenler açısından tanıtır.

Eserin *'Hatime'*sinde yazar, Zenbilî Ali'nin baba tarafına dair, bazı bilgilere ulaştıysa da anne tarafına dair bilgilere ulaşamadığını belirtir. Eserin sonunda Fî Zilhicce sene 1323 ve Fî 8 Şubat 1321 tarihleri bulunur. Arka kapağında Bedeli Hicaz Demiryolunun inşaat masraflarına bağışlanacağına dair bir ifade bulunur.

Hayrullah Nedim'in kaleme aldığı bu küçük hacimli eser, Zenbilî Ali'nin adaletli bir şeyhülislam olmasını öne çıkarır ve bu konu üzerinde yoğunlaşır. Bu durum yazarın mesleği ile ilintili düşünülebilir. Onun çevresiyle ilgili bilgi vermeyi de ihmal etmez. Yine de eser, onun hakkında çok detaylı bilgi edinmek isteyenler için yetersizdir. Ayrıca eserin dili de dönemine göre ağırdır.

50.LÜTFİ'NİN BİYOGRAFİSİ

Çalışmamızın dönemi dahilinde incelediğimiz eserlerden biri de Emir Bedirhan adlı eserdir. Eserin sonraki yayınlarından Lütfi namı altında yazan kişinin Ahmed Ramiz olduğu sonucunu çıkardıysak da bu isimle ilgili Kürtçü bir şahsiyet olmasından başka bir bilgiye ulaşamadık. Yazarın, Kürdîzade Ahmed Ramiz namıyla 1908 yılında yayınladığı Mevlid-i Şerif isimli bir eseri bulunur. Ancak biz çalışmamızda yazarı Emir Bedirhan üzerine yazdığı eseri dolayısı ile ele alıyoruz.

50.1.Emir Bedirhan ³¹⁰

Kendisini sadece Lütfi adıyla tanıtan yazar tarafından kaleme alınan eser, Matbaa-i İçtihad'da yayınlanır. Kürt milliyetçiliğinin simge isimlerinden biri olan Emir Bedirhan'ın biyografisini ele alır. Lütfi, okuyucuya kendisini böyle takdim etmeyi tercih ederek eserin iç kapağına '*Kürtler Cemiyeti Namına Lütfi*' ibaresini koyar. Eserin iç kapağında tarih belirtilmemekle birlikte eserde Sultan Abdülhamid'e hitaben yazılmış manzum kitaptan sağlanan hâsılâtın Kürdistan Azm-i Kavı Cemiyetine verileceğine dair bir ibare yer alır.

Küçük hacimli eserin 'Bir İki Söz' başlıklı ilk bölümünde yazar öncelikle hünerini arz etmek için bu eseri yazmadığını bu yüzden yazdıklarını süslemek ile zaman harcamayacağını belirtir. Bu eseri yazmaktaki maksadının gerçekleri ortaya çıkarmak olduğunu söyler.

Esasen yazar bu eseriyle 1907 yılında Ramazan Paşa ile Bedirhanî ailesi arasında yaşananlar aktarılacak istenir. O dönemde Ramazan Paşa ile Bedirhanîler arasında yol yapımı konusuyla ilgili olarak bir ihtilaf peyda olur. Rıdvan Paşa'nın öldürülmesi bu olay ile ilişkilendirilince Bedirhanîler ailece sürgüne gönderilir. '*Emir*

³¹⁰ Lütfi, **Emir Bedirhan**, (Kahire: Matbaa-i İçtihad, H.1325 / M.1907)

Bedirhan' adlı bu eserin bu olaya bir tepki olarak yazıldığı söylenebilir. Eser, Kürt milliyetçiliğinin temellerini atan isimlerden biri olan Ahmed Ramiz'in düşüncelerini yansıtmaları ve bu konuda yazılmış ilk eserlerden biri olması bakımından dikkat çekicidir. Eserin ilerleyen sayfalarında Emir Bedirhan'ın nasıl tanındığını Halid b. Velid'e dayanan bir soyu olduğunu belirtir. Emir Bedirhan'ın ailesinin doğuda gördüğü saygı ve sevgiden bahseder. Osmanlı devletinden aldığı görevleri, padişahlar ile olan ilişkisini anlatır. Emir Bedirhan'ın daha ziyade siyasi yönünü ele alan yazar, onunla ilgili menkıbeleri de aktarır. Yazarın anlatımlarında Osmanlı hanedanına karşı olan tutumu göze çarpar.

'Reşid Paşa Merhumun Arz-ı Tezkiresi' başlıklı bölümde Bedirhanîler hakkında çıkarılmış sürgün kararını yayınlar. 'İstidrad' bölümde ise yazar Ramazan Paşa'nın katili kimdir? Sorusuna yanıt arar. Bedirhanîlerin bu muameleyi hak etmediğini belirtir. Bu bölümden sonra '*Sultan Abdülhamid-i Sanî'ye Yadigâr Olsun*' başlığı altında kendi görüş ve duygularına tercüman olan bir manzumeye yer verir. Bu manzumeden adeta Abdülhamid'e karşı duyduğu nefret fişkırrır:

*"Merd-i hakbîn olmayan nâdâna etmem ser-fürû
Derd ile kan ağlarım dermana etmem ser-fürû
Ben ulviyet-pesend-i üftâdenim herhalde
Minnetim Allah'adır Sultana etmem ser-fürû
Bak şu karşıda duran Kürd oğlunun etvarına
Bedirhan evladıyım Şiran'a etmem ser-fürû " (s.54)*

Bu manzumeden sonra yazar '*Merhum Emir Bedirhan Bey Hazretlerinin Evlad ve Ahfadın ve Telefat Olup da Hedef-i Sadme-i Zulm Olanların Esma ve adedini Mabeyn Defterdir*' başlığı altında Bedirhanî ailesine mensup kişilerin akrabalık bağını ve akıbetlerini aktarır. Bu bölümün ardından '*Emir Bedirhan Ailesi Hakkında*' başlığı altında yazar aile hakkında detaylı bilgi vermez. Abdülhamid hakkındaki eleştirilerine devam eder. '*Edebiyat-ı Kürdiye*' başlığı altında bir manzumeye yer vererek eseri bitirir.

Eser Emir Bedirhan ve ailesinin yaşadıklarının çerçevesinde yazarın siyasi fikirlerini aktardığı bir araç halindedir. Emir Bedirhan'ın ve ailesinin yaşadıklarından derin üzüntü duyan yazar, kendi ifadesiyle 'gerçekleri' anlatmak derdindedir. Bu yaşananları duymayanların bunları öğrenmesini arzu ederek bu eseri kaleme aldığı söylemek mümkündür. Ancak yazarın yönetime karşı olan nefret söylemi arasında asıl konuyu gölgeler.

51.TEVFİK NUREDDİN'İN BİYOGRAFİLERİ

Çalışmamızın dönemi dâhilinde araştırıp izini bulamadığımız isimlerden biri de Tevfik Nureddin'dir. Yazarın yayınladığı ilk eseri '*Sultan Aziz'in Hal'i ve İntiharı*' Abdülaziz'in tahttan indirildiği 1876 yılında olması dikkat çeker. 1908 yılında ikinci kez yayınlanan eserde Sultan Abdülaziz'in sonu anlatılır. Abdülaziz'in tahtan indirilmesini destekleyen yazar, 1908 yılında yayınladığı '*Sultan Murad'ın Cülûs ve Hal'i*' adlı ikinci eserinde V.Murat'ın hayatını ve saltanatını bu kez farklı bir cepheden ele alır. Abdülaziz'den ve onun yönetiminden hoşnut olmayan yazar, V.Murat'ın yetenekli bir padişah olduğuna inanır. Ancak yazarın ona dair var olan umutları V.Murat'ın aklî dengesinin müsait olmadığı gerekçesiyle tahttan indirilmesi ile suya düşer. Padişahın üç ay süren iktidarı, yazarı üzmüş olmalıdır ki onun bilinmeyen yönlerini okuyucusuna anlatmak ister. Ancak onun ile ilgili yazdıklarını istibdad döneminin son demlerinde yayınlaması dikkat çekicidir. Yayınlandığı dönemin şartlarının eseri okumaya cesaret edeceklerin olup olmayacağı konusunda yazarı şüpheyi düşürse de o yayından çekinmez. Tevfik Nureddin'in bu eserlerinden başka 1908 yılında 'Millet Vekâleti' adıyla bir eseri daha bulunur.

51.1.Sultan Aziz'in Hal'i ve İntiharı³¹¹

Tek bölümden oluşan '*Sultan Aziz'in Hali ve İntiharı*'nda yazar, yaşadığı dönemde çok ses getiren Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve onu ölüme götüren süreci anlatır. Ancak bunları anlatmadan önce onun saltanat devrinin olaylarını da aktarır değerlendirmesi bakımından biyografiye yaklaşır fakat yazar 'tarih' yazdığı iddiasındadır.

Esere '*1294 Vekayi*' başlığı ile giriş yapan yazar, yaşanan son asırda Osmanlı Devleti için 1294 senesi önemini vurgular. Fakat o yıl yaşananların halkın pek çoğu tarafından bilinmediğinden söz eder. Her ne kadar nakıs olsa da o dönemin tarihini yazmaya çalıştığını söyler. Ancak bunları kaleme aldığı dönem, II. Abdülhamid'in İstibdad devri olduğu için bu tarz eserleri yazmanın ve okunmanın cesaret edenlerin pek az olduğuna dikkat çeker. 1294 senesinin pek mühim inkılâpları beraberinde getirdiğini söyleyen yazar Abdülaziz'in tahttan indirilmesini 'millet için hayırlı bir olay', onu tahttan indirenleri ise 'büyük adamlar' olarak görür. Yazar 'kendisini milletin mutlak hâkimi sanan' Abdülaziz'in 'hallinin' ve daha sonra cereyan eden olayların Sultan Murat'ın tahta çıktığı sene vuku bulduğunu söyler. Bu önemli olayın halk tarafından okunabilmesi için bu eseri kaleme aldığından söz ederek, esere giriş yapar.

Kısa giriş bölümünden sonra bir işaret ile eseri ayıran yazar, Abdülaziz'in tahttan indirilmesine kadar yaşananları anlatmaya başlar. Yazar Abdülaziz'den 'merhum' diye bahsetmekle beraber yaşadığı müddetçe kendisinden pek haz etmediğini dile getirmekten çekinmez:

"...Sultan Abdülaziz merhum bir padişaha layık derecede talim ve terbiye görmemişti. Zaten şehzadelerin ciddiyatdan uzak bir takım cahil lalaların ve sonra cariyelerin ellerinde büyütülmesi, öteden beri sarayın en mühim bir kaide-i siyaseti idi.

³¹¹ Tevfik Nureddin, *Sultan Aziz'in Hal'i ve İntiharı*, (İst.: Takvim-i Vekayi Matbaası, 1876)

Tevfik Nureddin, *Sultan Aziz'in Hal'i ve İntiharı*, (Konstantiniyye, Karabet Matbaası, H.1324 M. 1906/1907)

Her ne kadar Sultan Abdülmecid bu kaide-i siyaseti bozmak istemeyerek veliaht-ı saltanat-ı şehzade Abdülaziz Efendi'yi mümkün olduğu kadar serbest bırakmış ve icabat-ı zamaneye vakıf olmasına mücadele etmiş ise de Abdülaziz Efendi, kendisine bahşedilen bu hürriyeti kurbağalı dereye yaptırdığı köşesinde ıyş u işretle geçirmek, ava gitmek, nişan atmak, güreşmek, horoz döğüştürmek gibi adi meşgalelerle suistimal eylemiş idi." (s. 4)

Tevfik Nureddin bu satırları kaleme aldıktan sonra Abdülaziz'in saltanat devrini eleştirmeye başlar. Onun saltanatının ilk döneminde 'şiraze-i intizamından' çıkan bir memleket gören yazar, Abdülaziz'in ağabeyi Abdülmecid'in vefatı üzerine tahta geçtiğini belirtir. Sultan Abdülmecid ve onun dönemiyle ilgili olarak da Abdülaziz dönemine benzer duygular beslediği göze çarpan yazar, Abdülaziz'in tahta ilk geçtiği zamanlarda halka Yavuz Sultan Selim gibi bir padişahın tahta geçtiği ümidini verdiğini söyler. Padişahın itimadı inşa etmek için ıslahatları hemen yaptığına dikkat çeker. İlk icraatlarından birinin sarayın o zamana kadar var olan israfını kaldırmak olduğunu söyleyen yazar, Hazine-i Hassa'nın gelirlerinden üçünü millî hazineye terk ederek israfı kaldırmaya başladığından bahseder.

Keçecizade Fuad Paşa'nın sadrazam olması ile Abdülaziz'in idare şeklinin değiştiğini söyleyen yazar, daha sonra Fuad Paşa'yı okuyucusuna tanıtmayı uygun görmüş olmalı ki ondan bahsetmeye başlar. Avrupa'da tahsil görmüş zamanının siyasetine vakıf bir diplomat olan Fuad Paşa'nın Osmanlı'nın kurtuluşunu, Bâb-ı Âli'nin geleceği sayesinde olabileceğini ön gördüğü için Bâb-ı Âli'yi müstakil hale getirmek istediğini söyler. Abdülaziz'in, Fuad Paşa'nın niyetini sezdiği için ondan nefret ettiğini iddia eder. Mutlakiyet ile idare edilen ülkelerde padişahların vezirler elinde oyuncak olmak istemeyerek onlardan nefret etmelerinin tabii olduğu genellemesini yapar. Buna tarihte pek çok örnek bulunduğunu söyleyen yazar, Fuad Paşa'nın da padişahın nefretinin farkında olduğunu belirtir. Bu yüzden Paşa'nın Abdülaziz'in gözüne girmek için onu Mısır seyahatine ikna ettiğini iddia eder. Bu gezinin Fuad Paşa'yı emeline yaklaştırdığını ancak padişahın ahlakını bozduğunu iddia eder. Yazar, bu iddiasını şu şekilde açıklar:

"Çünkü o zamanlar Mısır'da Hidiv bulunan İsmail Paşa, safahatin son derecelerine ilerlemiş, Sultan Aziz'i emsalsiz meclisler, sohbetler, haram eğlenceleriyle zehirlemişti."(s.6)

Mısır seyahatinden döndükten sonra tekrar sadrazam olan Fuad Paşa'nın, dört sene süren sadrazamlığı sırasında, ümid ettiği hiç bir işi görmediğini söyleyen

yazar bu sebeplerle Abdülmecid devrinin aranır hale geldiğini söyler. Bu konuları yakından bilir gibi anlatması dikkat çeker.

Sarayın harem bölümündeki israfın Abdülaziz devrinde son raddelere ulaştığını söyleyen yazar, Çırağan Sarayı için yapılan harcamaları da, tophane ve tersane için yapılan sarfiyat hariç olduğu halde bir buçuk milyon Osmanlı lirasının harcandığını ifade eder. Abdülaziz'in Avrupa seyahatinden sonra sarfiyatın daha da arttığını söyleyen yazar bu konuda Avrupa seyahati için padişahı teşvik eden Ali Paşa'yı da kabahatli görür. Sultan Abdülaziz Avrupa'yı gezmesi halinde medeniyetin yükselişini görüp ve ülkesinde tatbik etmeye başlayacağı düşüncesiyle, aydın çevrelerce, gitmesinin istendiğini ancak Abdülaziz'in beklentileri boşa çıkararak aldığı istibdad dersi ile ülkeye döndüğünü söyler. Fakat en feci olayların Ali Paşa'nın Avrupa seyahatinden sonra vefat etmesiyle başladığını ifade eder. Nedimof namıyla bilinen Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesinin buna neden olduğuna dikkat çeker. O dönemde genç bir diplomat olan Rus sefiri İgnatiyef, Mahmud Nedim vasıtasıyla Sultan Aziz'in en sadık dostu olduğunu, Abdülaziz'in güvenini temin ettikten sonra Bâb-ı Âli'nin Rusya sefaretine nakl edilmesini aktarır. Tüm memurların sefirin tavsiyesi ile tayin olunmaya başlandığını söyler. Hüseyin Avni Paşa, Midhat Paşa gibi isimlerin hamiyetli davrandıklarını, bu hamiyeti padişaha değil halka gösterdiklerini söyleyen yazar, kısa süre içinde İgnatiyef'in Abdülaziz'in tüm kararlarına etki eden bir konuma geldiğini anlatır. Abdülaziz'in Osmanlı'yı Rusların kucağına attığını düşünen Tefik Nureddin herkesin durumun farkında olduğunu ancak tevekkül ile sabır gösterdiklerini belirtir. Osmanlı içinde azınlık durumunda bulunan Sırların, Bulgarların ayaklanmalarında etkili ve Osmanlı'yı Berlin anlaşmasını imzalamaya mecbur eden savaş sürecini başlatanın Rus sefiri İgnatiyef olduğu yolundaki düşüncesini beyan eden yazar, onun yüzünden Anadolu'daki halkın Abdülaziz'den nefret eder hale geldiğini söyler.

Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın teşvikiyle Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın Avrupa'ya kaçtığını söyleyen yazar Jön Türklerin Paris'te Muhbir ve Hürriyet gazetelerini çıkarak gördükleri tehlikeleri ilan etmeye başladıklarını ifade eder. Yazarın bu ifadelerinde Jön Türklere duyduğu yakınlık dikkat çeker. Bu sıralarda Hüseyin Avni Paşa ve Midhat Paşa'nın bir araya gelerek devleti ve milleti içinde bulunduğu vaziyetten kurtarmak için konuştuklarından bahseder. Midhat Paşa esaslı

bir inkılab düşündüğünü Hüseyin Avni Paşa'nın da onun bu düşüncesine destek verdiğini anlatır. Ancak ellerinde hiçbir kuvvet bulunmayan bu isimlerin güçlü makamlara ihtiyaç duyduklarını belirtir. Bu sebeple Midhat Paşa'nın ulemanın saygısını kazanarak iktidar sahibi olmaya çalıştığından bahseder. Hatta öğrencilerin ayaklandırılması fikrinin de Midhat Paşa'nın Çırpıcı çayırındaki köşkünde konuşulduğundan bahseder.

Tüm bunlar gerçekleşirken Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi veliahd tayin ettiğini ve İgnatiyef'in bu durumdan istifade edebilmek için padişaha alkış tuttuğunu söyler. Bunun için İgnatiyef'in 'meşru' veliaht Murad'ı varislikten vazgeçirmeye çalıştığını başaramayınca bir plan yaptığını söyler. Bu planı İgnatiyef'in ağzından kurgulayarak şu şekilde aktarır:

" Yusuf İzzeddin Efendi veliahd ilan edilecek ahali yahut vükela hatta asker tarafından mukavemet görüldüğü takdirde kırk bin Rus askeri İstanbul'a getirilecek ve maksad-ı şahane cebren icra ettirilecek' idi." (s.12)

Bu planı hayata geçirmek isteyen İgnatiyef'in müslüman halka gayr-i müslim milletlerin Osmanlı'ya savaş açacağı düşüncesini yaymaya çalıştığını ancak bu planın ters teperek halkın galeyana geldiğini ve Midhat Paşa ile Hüseyin Avni Paşa'nın planlarını uygulamaya koymak için bir fırsat çıktığını anlatır. Derslere girmek istemeyen öğrencilerin memurlar tarafından teskin edilmediğini Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi'nin Rus sefiri İgnatiyef'e 'Bir gözüm sensin bir gözüm oğlum hidivdir' dediği ağızlarda dolaştığı için galeyana gelen öğrencilerin teskin olmadıkları gibi bu durumu da öne sürdüklerini aktarır. İsyanı bastırmaya asker heyetinin razı olmadığını da ekler. Bâb-ı Âli etrafında toplanan binlerce kişinin gösterisi sadrazam Mahmud Nedimof ve Şeyhülislam kapısına giden bir heyet vekil dahi Hasan Fehmi Efendi'yi kaçmaya mecbur ettiğini söyler. Bu bilgiyi Üss-i İnkılabdan aldığını parantez içinde eserin ismine yer vererek belirtir.

Sultan Abdülaziz'in yaşanan infialden dolayı şaşırıldığını ve telaşa düştüğünü söyleyen Tevfik Nureddin Abdülaziz'in o andan sonra kaçacak yerinin olmadığını söyler. Birtakım tedbirler alındığını anlatır. İsyani eden softaların Sadrazam ve Şeyhülislamdan memnun olmadıklarını ve onların azl edilmesini istediklerini beyan eder. Sadaret makamı için Midhat Paşa'nın meşhiyet makamı için Hayrullah

Efendi'nin isimlerinin düşünöldüğünden bahseder. Saraydan gelen memurlar cemiyeti dağıtmak için öğrencileri ikna etmeye çalışırlarsa da öğrenciler şartları kabul edilmeden geri adım atmayacaklarını söylediklerini aktaran yazar, saraya giderek dertlerini arz ettikten sonra cemiyetin istekleri kabul edildikten bir ay kadar sonra Abdölaziz olayının gerçekleştiğini söyler.

Ayaklanmayı bu şekilde aktaran Tefvik Nureddin bir işaret ile esere başka bir bölüm açarak Midhat Paşa'da Abdölaziz'i devirme fikrinin nasıl oluştuğunu anlatmaya başlar. Bu fikrin Mithat Paşa'da doğduğunu ve Hüseyin Avni Paşa'nın bu fikre iştirak ettiğini ancak o dönemde Harbiye Nazırı olan Hüseyin Avni Paşa'nın gücü elinde tutan taraf olduğunu beyan eder. Fakat Abdölaziz'i devirme işini iki kişi yapamayacakları için Rüşdi Paşa, Redif Paşa, Süleyman Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşaların da meseleye iştirak ettiklerini söyler. Ancak tüm bu isimlerin fikre iştirak etmeleri yazara göre yetersizdir. Şeyhülislam Hayrullah Efendi'ye meselenin anlatıldığını, onun bu fikirleri ilk duyduğunda korktuğunu ve vazgeçilmesini söylediğini ancak ısrar üzerine fetvayı verdiğini anlatır. Yazar eserde verilen fetvaya da yer verir. Bu fetva yayımlandıktan sonra Abdölaziz iktidarının devrildiğini söyler. Daha sonra olayı tüm detayları ile anlatmaya başlar. Bu bölümde anlatımında gözle görülür bir değişme başlar. Bu bölüme kadar tarihten bir olayı kendi bakış açısıyla yorumlayan bir yazar ile karşı karşıya olan okuyucu bu kısımdan sonra olayları öykülemeye çalışan biriyle karşılaşır. Yazar tüm detayları tasvir eder ve anlatımında söz sanatlarına başvurmaya başlar:

"1293 senesi Cemaziyelevvelinin yedinci Pazartesi gecesı İstanbul afakını kesif bir bulut örtmüş, hafif hafif yağmur sepelemeye başlamış idi.

İstanbul derin bir sükût içinde uyumakta olup bu sükûtu yalnız şimal rüzgârlarının tesiriyle çöşä gelen denizin azimetli sadası ihlal ediyordu.

Sultan Aziz, Dolmabahçe sarayında etrafında cariyeler, dalkavuklar olduğu halde bir zevk-i Mecnunane ile sefahat-i mutadanesine müstağrak idi. " (s.16-17)

Gece saat beş sıralarında Mekteb-i Harbiye Nazırı Süleyman Paşa'nın Mekteb-i Harbiye'ye gelip zabitleri başına topladığını ve onlara nasıl bir konuşma yaptığını aynen aktarır. Bu nutku 'Vakıa-ı Sultan Abdölaziz'den aynen alındığını bir dipnot ile beyan eder. Mekteb-i Harbiye taburunun Dolmabahçe sarayı meydanına ne şekilde getirildiğinden bahseder. Sarayın her tarafının muhafaza altına alınarak Süleyman Paşa'nın beş-altı zabıt ile Şehzade Murad'ın dairesine giderek

kapıdakilerin silahlarına el konulduğunu aktarır. Süleyman Paşa'nın Şehzade Murad ile görüşmek istediğini bildirerek onun ile görüştüğünü söyleyen yazar paşanın saraya girdiğinin haremde duyulmasının ardından kadınların çığlık ve feryatlarla mateme başladıklarını anlatır. Kadınların bu korkularında haklı olduğunu söyleyen yazar, verdiği dipnotta Sultan Murad'ın hastalığının asıl sebebini o gece yaşanan olaylar olduğunu iddia eder. Zira Sultan Murad'ın yakınında bulunanlar saraya gelen bu kuvvetlerin hain olduklarını ve onları dinlerse kendisini dışarı çıkararak öldüreceklerini söylediklerinden bahseder. Kendisine biat eden Paşaları gördükten sonra rahatlayan Sultan Murad'ın tahta geçtiğinin atılan topraklarla duyurulduğunu, Abdülaziz'in de durumu yatağı içinde saydığı toprakların sayısının yediyi geçmesiyle anladığını söyler. Abdülaziz ve iki oğlunun Topkapı sarayına nakledildiklerini söyler. III. Selim'in şehit edildiği saraya götürüldüğü için korktuğundan bahseder. Bu yüzden Çırağan'da oturmayı talep ettiğini söyler. Bu talebini dile getirmek için Sultan Murad'a yazdığı iki mektuptan birine eserinde yer verir. Bu mektup Üss-i İnkılab'tan aynen aktarılır ve dipnotta bu bilgiye yer verilir.

Tevfik Nureddin, Sultan Abdülaziz'in intihar ettiğine inanmaktadır. Hatta Çırağan Sarayına nakl edildikten sonra Abdülaziz'in etrafındakilerin onun intihar etme ihtimaline karşı tedbirler aldıklarını söyler:

"Sultan Aziz Çırağan sarayına nakl edildikten sonra da tekrar yese dalmış ve intihar edeceğine ve hayatın artık bir tadı kalmadığına dair ağzından bazı sözler kaçırdığından şiddetli surette nezaret altına alınmıştır. Hallin beşinci günü, eskidenberi âdeti olduğu vechle bir ayine ile makras istemiş ve bunu vermeye hiç kimse mahzur görmemiş. Merhum müşarüniyleh işbu makras ile kollarındaki damarları keserek terk-i dağdağa-i hayat etmiştir.

Cenab-ı Hak müzehher-i rahmet mağrifet eylesin, âmin." (s.21)

Tevfik Nureddin intiharın hemen duyulduğunu ve doktor heyetinin hemen saraya giderek Abdülaziz'in intihar ettiğine dair bir rapor hazırladıklarını söyler. Daha sonra yine Üss-i İnkılab'ta yer alan doktor raporunu aynen alıntılar.

Eser, Abdülaziz döneminin siyasi olaylarını, dönemin yaşayan karakterlerini tanıtarak ele alır. Yazarın objektiflikten uzak ve taraflı tutumu ve eser içinde kendisini hissettiren tavrı dikkat çeker. Sultan Murad'ın tahta geçişinden duyduğu mutluluğu gizleme gereği görmeyen yazar, onun için ayrı bir eser de kaleme alır. Tercüme hal yazma iddiasında olmayan yazar, döneminin tarihini aktarmak

arzusundadır. Bu sebeple dönemin tarih eserlerinden ve mektuplardan yararlanır. Esere kaynaklık eden başlıca kaynakların Ahmed Mithad'ın Üss-i İnkılâp ve Ahmed Saib'in Vaka-i Sultan Abdülaziz adlı eserleri olduğu söylenebilir. Yazarın maksadı ile kaynakları tarih yazmak konusunda birleşse de eser, öznelliği bakımından değerlendirildiğinde tarihçilik anlayışı ile de örtüşmez. Bu bakımdan yazarın kendi bakış açısını katarak Abdülaziz'in hayatının belirli bir dönemini anlattığı söylenebilir.

51.2.Sultan Murad'ın Cüfus ve Hal'i ³¹²

Tek bölümden oluşan eserde V.Murat'ın yetiştirilme tarzı ve kısa saltanatı anlatılır. Yazar daha önceki eserinde olduğu gibi bu eserinde de 'tarih' yazdığı iddiasındadır. Öncelikle Sultan Murad'ın nasıl biri olduğundan bahseden Tefvik Nureddin'in tasvirlerinden ona karşı bir hayranlık duyduğu anlaşılır:

"Sultan Murad hazretleri, son derece güzel, yakışıklı, hüsn-i ahlak sahibi, halim selim, şefik ve pek ziyade refikü'l kalb bir padişah idi. Sultan Abdülmecid merhum, en büyük oğlu olan Murad Efendi'yi pek ziyade sevdiklerinden tahsil ve terbiyelerine dikkat ve itina etmişlerdi." (s.2)

Tefvik Nureddin'in '*Sultan Aziz'in Hal'i ve İntiharı*' adlı eserinde Abdülaziz'i anlatırken takındığı tavrı Sultan Murad'ı anlattığı bu eseri için söz konusu değildir. İki eser arasında bu bakımdan büyük fark olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında kendisinin saltanata karşı bir isim olmadığı, Abdülaziz'in politikalarına karşı olduğu görülür.

Eserde öncelikle Sultan Murad'ı tanıtan yazar onun eğitiminden bahsetmeye başlar. Hangi hocalardan ders aldığını belirterek Arapça ve Fransızca öğrendiğini söyler. Musikiye ilgi duyduğunu ve yeteneğinin de bulunduğunu aktarır. Güfteleri tertip ettiği ve hatta bestelediği gibi ilgi ve kabiliyetlerinden bahseder.

Yazar, V.Murat'ın bilinmeyen yönlerini aktardıktan sonra onun geçmişini de anlatmaya çalışır. Sultan Abdülaziz'in 1274 senesinde Avrupa'ya yaptığı seyahatte Sultan Murad'ın da ona refakat ettiğinden bahseden yazar, Sultan Murad'ın Avrupa'da tanıştığı İmparator, imparatoriçe, prens ve prenseslerin müthiş bir hayranlık duyduklarını ve bundan dolayı Abdülaziz'in onu kıskandığını iddia eder. Bu kıskançlık yüzünden Sultan Murad'ı İstanbul'a geri göndermek istediğinden ancak Fuad ve Ali Paşaların bin türlü rica ile buna engel olduklarını söyler.

³¹² Tefvik Nureddin, **Sultan Murad'ın Cüfus ve Hal'i**, (Kostantiniyye: Karabet Matbaası, H.1324 M.1908)

Sultan Murad'ın tahta çıkışı İngiltere'yi memnun ederken Rusya'nın durumdan hiç hoşlanmadığını söyler. Rus sefiri İgnatiyef'in Abdülaziz'in tahtan indirilmesi üzerine tahta çıkan Sultan Murad'ın Avrupa tarafından tanınmacağını iddiasının gerçekleşmediğini sadece sefirin kendi ülkesi Rusya'nın Sultan Murad'ı tanımadığını tüm Avrupa'nın Sultan Murad'ı onayladığını söyler.

"...Sultan Murad'ın cülusuyla, 300 seneden beri can çekişen Osmanlıların ve harabezara dönen vatanın hayat-ı taze iktisab edeceği kaviyyen ümid ediliyordu. Bunun için bu cülus-ı padişahı bütün Osmanlıların yüzünü güldürmüş, her memlekette her yerde pek mükemmel şenlikler yapılmış idi." (s.3-4)

Meşrutiyet fikrinin Midhat Paşa'da oluştuğunu ve Kanun-ı Esasi'yi onaylayacağını düşündüğü için Sultan Murad'ı tahta uygun gördüğünü söyleyen yazar, Sadrazam Mehmed Reşid Paşa, Şeyhülislam Hayrullah Efendi, Hariciye Nazırı Reşid Paşa'nın da Midhat Paşa'nın fikirlerine iştirak ettiklerini belirtir. Ancak Sultan Murad tahta çıkar çıkmaz Kanun-ı Esasi'yi kabul etmeyeceği anlaşılınca herkesin huzursuz olduğunu söyler.

Hüseyin Avni Paşa'yı tanıtmaya başlayan yazar, onun mesleğinde çok başarılı bir serasker olduğunu söyler. Hatta hayatta olsa o dönem yaşanan Rus mağlubiyetinin gerçekleşmeyeceğini savunur. Hüseyin Avni Paşa'nın kendi şahsi intikamını almak için Abdülaziz'in tahtan indirilmesine yardım ettiği dedikodularına da eserinde yer veren yazar, Hüseyin Avni Paşa'nın hamiyetli bir kişi olduğunu ancak asker olduğu için Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ile tüm fenalıkların sona ereceğini düşündüğünü söyler. Midhat Paşa'nın Abdülaziz'i tahttan indirmekteki niyetini bildiği için Sultan Murad iktidara geçtikten sonra görüştüğü isimlere çok dikkat ettiğinden bahseder.

Sultan Murad'ın tahta geçişiyle Osmanlıların ondan ıslahat beklediklerini söyleyen Tevfik Nureddin, Sultan Abdülaziz taraftarlarının bu işe vesile olan Hüseyin Avni Paşa'ya nefret duyduklarını ifade eder. Onun Abdülaziz'in katili olarak ilan edilmesinin arkasında bu nefretin bulunduğunu söyler. Abdülaziz'in yakınlarından Çerkes Hasan'ın Hüseyin Avni'yi öldürmesinin arkasında yatan sebebin bu nefret olduğunu söyler. Olayla ilgili olarak resmi ve gayr-i resmi gazetelerde pek çok haberin çıktığını söyleyen Tevfik Nureddin, 'İlan-ı Resmi' başlığı altında 'Çerkes Hasan Tercüme-i Hali'nden 'Çerkes Hasan'ın Suikasdi

Hakkında İlan-ı Resmi' bölümünden alıntı yapar. Alıntı yaptığı yer hakkında bilgi vermeyen yazarın, kullandığı bazı ifadelerin aynı olmadığı dikkat çeker. Aynı eserden '*Gazetelerin Tahkikat-ı Gayr-ı Resmisi'* başlıklı bölümü de alıntıl原因 yazar, bunlardan sonra eserde '*Sultan Murad'ın Hastalığı'* başlığı altında başka bir bölüm açar.

Abdülaziz tahttan indirildiği gece Sultan Murad'ın büyük bir korku duyduğunu söyleyen yazar, onun Abdülaziz'in ölümünü haber aldığında kendinden geçtiğini anlatır. V.Murat'ın girdiği sinir buhranının Çerkes Hasan vakasının yaşanması ile debreştirdiğini aktaran yazar, yemekten içmekten kesilen padişahın işinin ehli doktorlar tarafından tedavi edildiği takdirde iyileşebileceğini fakat Dr.Kapolyon'un tedavilerinin işe yaramadığını hatta Sultan Murad'ın durumunu daha kötüye götürdüğünü söyler. Doktordan bahsederken suçlayıcı ifadeler kullanması dikkat çeker:

"...Lakin hususi tabibi Kapelyon ismindeki cahil herif, acil bir tedbir almak üzere boynuna, kulaklarının arkasına yetmiş sülük yapıştırarak buhran-ı asabi teşdid etmiş. İnşallah yakında açılacak olan perde-i hakikatten cümle Osmanlılar anlayacaklar ki Doktor Kalyepon'un bu tedbir-i cahilanesi, kasden yapılmıştır." (s.12)

Sultan Murad'ın akıl sağlığını yitirdiği haberinin Rus sefiri İgnatiyef tarafından Rusya'da yayıldığını ancak Avrupa'nın durumdan haberdar olmasına Fransa'da yayınlanan bir makalenin sebep olduğuna dikkat çeken yazar bu makaleyi kaleme alanın bizzat Sultan Murad'ın doktoru Kapelyon olduğunu, tüm bunları bir plan dâhilinde yaptığını iddia eder. Bu planın bir parçası olan doktorun yüzbinlerce liralık mükâfata nail olduğunu söyler. Viyana sefaretinin İstanbul'a davet ettiği doktorun Sultan Murad için bir rapor yazdığını anlatan yazar, bu olaydan sonra şeyhülislamdan fetva alınarak Sultan Murad'ın tahttan indirildiğini söyler.

Eserin sonunda Sultan Murad'ın ölümü ve doğumu hakkında bilgi veren yazar, onun Ağustos 1321'de vefat ettiği zaman sessiz sedasız defn edildiğinden bahseder. Yazarın anlatımlarında V.Murat hayranlığı göze çarpar. Her ne kadar yazar, tarih yazdığı iddiasında olsa da Sultan Murad'ın kişisel özellikleri, ilgileri ve yeteneklerini anlatması bakımından biyografiye yakınlaşır. Objektiflikten uzak olan eser, dönemine göre sade bir dile ve akıcı bir anlatıma sahiptir.

SONUÇ

Bu çalışma esnasında 1860-1908 yılları arasında yayınlanan üç yüze yakın eser incelenmiştir. Bunlar içerisinde yazım tarihi söz konusu edilen devirden önceye ait olanlar, eski edebiyatın ürünleri olanlar, çeviri biyografiler ve otobiyografiler çıkartılarak incelenecek eser sayısı yüz elli olarak belirlenmiştir. Ancak bu eserler arasından da on altı eser bulunamadığı için incelenememiştir.

İncelememiz esnasında kataloglarda ve edebiyat tarihlerinde yer alan yayın tarihlerinin çok güvenilir olamayabileceğini gördük. Özellikle edebiyat tarihi yazarlarının eserlerin ilk yayın tarihlerini bazen dikkatten kaçırdıklarını gözlemledik. Bu sebeple onları kaynak alan farklı eserlerde de yanlışların tekrarlandığını fark ettik. Çalışmamızda bulabildiğimiz ölçüde ilk yayınlardan yararlanmaya gayret ettik.

İncelediğimiz dönemin biyografi türündeki eser varlığı içinde; eski dönemlerde yazılan tezkirelerin tekrar yayını, onlara yazılan zeyiller, yeni tezkirelerin yazımı sürmüştür. Diğer taraftan tezkirelere modern yorumlar getirilerek yeni bir anlayış oluşmaya başlamıştır. Bu eserlerde tezkirelerde olduğu gibi tek zümrenin şahsiyetleri tanıtılmasına rağmen tanıtılan kişilerin sayısı azaltılmıştır. Söz konusu biyografilerin bazılarında kaynakların belirtilmeyerek tezkirelerden gelen alışkanlık devam ettirilmiş, bazılarında ise kaynaklara dayalı yeni bir biyografi anlayışı gelişmiştir.

Bu dönemde tek şahsiyet üzerine biyografi yazan yazarların tezkirelerdeki biyografi anlatımıyla benzeşen noktaları olmakla birlikte diğer yandan batılı biyografi anlayışından da etkilenerek kendilerine özgü bir anlayışla bu edebî tür devam ettirilmiştir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda 1860-1908 yılları arasında tezkire geleneğinden modern anlamda biyografiye yavaş bir geçişin yaşandığını söyleyebiliriz. Ancak söz konusu geçiş bu dönemde tamamlanmamış

tezkire türünde eserler bu dönemden sonra kısa bir devir de olsa verilmeye devam edilmiştir.

1860-1908 yılları arasında yayınlanan bu biyografiler yazıldıkları dönem itibarıyla Osmanlı Devletinin dağılma ve parçalanma devrini yansıtır. Bu dönemde hüküm süren Sultan Abdülaziz, V.Murat ve II.Abdülhamid'e karşı biyografilerin yazdıkları da dönemi daha iyi anlamımızı sağlar niteliktedir. Abdülaziz ve V.Murat üzerine Tevfik Nureddin'in kaleme aldığı biyografiler bulunur. Bu dönemde II.Abdülhamid üzerine biyografi yazılmamıştır. Ancak diğer padişahlar hakkındaki biyografilerin de saltanatları dönemlerinden sonra yazıldığı düşünülür ve bu dönemin sonuna kadar II.Abdülhamid'in halen tahtta olduğu göz önünde bulundurulursa onun hakkında bir eser yazılmamasının sebebi anlaşılabilir. Nitekim Abdülhamid tahttan indikten sonra Ahmed Refik'in kaleme aldığı 1911 tarihli biyografi gibi pek çok eser yazılmıştır. Bu durum tahttaki padişahın biyografisini yazmaya cesaret edilemediğini gösterir.

Dönemin padişahları ile ilgili dikkat çeken başka bir husus biyografilerin iç kapaklarında göze çarpar. Abdülaziz ve V.Murat dönemlerinde eserlerin iç kapaklarında padişaha hitaben yazılmış bir bölüm bulunmazken II.Abdülhamid dönemine ait biyografilerin iç kapaklarında biyografilerin padişaha karşı sevgi ve saygılarını bildirdikleri görülür. II.Abdülhamid'e sevgisini, bağlılığını göstermek isteyen yazarların yaşadıkları devir içinde kendilerini bunları yazmak zorunda mı hissettiklerini yoksa gerçekten sevgilerini dile getirmeye mi çalıştıklarını bilemeyiz. Ancak II.Abdülhamid devrindeki neredeyse her eserde göze çarpan bu ayrıntıyı belirtmeliyiz.

Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu durumdan kurtuluş çareleri aradığı, siyasî olarak çalkantılı geçen bu dönemin biyografilerinde Osmanlı'nın kuruluş ve yükselme devirlerine ilgi artmıştır. Namık Kemal'in Yavuz Sultan Selim ve Fatih üzerine yazdığı biyografileri, Mehmed Celal'in kuruluş ve yükselme devri padişahlarının hayatlarından yola çıkarak yazdığı manzum eserleri bu minvaldeki eserlere örnek gösterilebilir. Namık Kemal'de bu özlem Osmanlı Devleti'nin yükselme devri ile sınırlı kalmamıştır. Emir Nevruz ve Salahaddin-i Eyyübî gibi tarihî başarılarla imza atan isimlerin biyografilerini yazarak da dönemin insanlarına rol modeller sunmaya çalışmıştır.

Bu dönemde Batı devletlerine olan hayranlığın bir artış göstermiş, ancak bu artış henüz doğunun cevherlerini göz ardı edecek bir raddeye gelmemiştir. Öyle ki

dönemin biyografilerine bakıldığında daha ziyade doğulu evliya ve ulemaların model gösterildiği görülür. Dönemin batılı isimleri tanıtan biyografilerinde ise başta Fransızlara daha sonra ise Almanlara karşı bir hayranlığın geliştiğini söylemek mümkündür. Ebüzziya Tefvîk'in Napolyon, Buffon, Jan Jak Ruso, Nikola Şamfor; Beşir Fuad'ın ilk tenkitli biyografi örneği olan Victor Hugo ve Voltaire gibi eserleri Fransız hayranlığını gösteren biyografilerdir. Yine Ebüzziya Tefvîk'in İmparator Vilhelm, Ali Reşad ve İsmail Hakkı Baban'ın Bismark ve Ömer Subhi'nin Feld Mareşal Fon Moltke gibi eserleri Alman hayranlığını gösteren eserlerdir. Ünlü Alman şahsiyetlerin biyografilerinin yazılması ve bu isimlerin genel olarak çalışmalarının övülmesi Osmanlı'da yavaş yavaş oluşmaya başlayan Alman hayranlığının biyografi türüne yansımalarıdır. Tüm bunların yanı sıra o dönemde henüz bir Amerikan hayranlığından söz edilememekle birlikte bazı yazarlar sayesinde var olan bir ilgiden bahsedilebilir. Bu ilginin bir iki eserde kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Bunlardan biri Ebüzziya Tefvîk'in incelediğimiz Benjamin Franklin adlı eseri, ikincisi A.Fahri'nin kataloglarda rastladığımız ancak bulamadığımız yine aynı isim üzerine yazılan eserdir. Muallim Herrick'in Abraham Lincoln biyografisini de unutmamak gerekir. Ancak söz konusu ilginin bu isimlerle sınırlı kaldığını belirtmeliyiz.

Daha önce de belirttiğimiz gibi dönemin yazarlarının yüzlerini tamamıyla batıya, sırtlarını da doğuya çevirmiş oldukları söylenemez. Tam aksi de öne sürülemez. Diğer edebî türlerde hissedildiği gibi biyografi türünde de görülen batılılaşma inkâr edilemez ise de yazarların türü tamamen batılı isimleri tanıtmaya aracı haline getirmedikleri doğunun cevherlerine kayıtsız kalmadıkları aşîkârdır. Bu durumu yansıtan en güzel örnek genelde batılı isimleri tanıtmaya çalışan bir yazar olan Ebüzziya Tefvîk'dir. Onun yazdığı biyografilere bakılacak olursa doğunun isimlerine de kayıtsız kalmadığı görülür. Yazar, Harun Reşid, Yahya b. Halid b. Bermek, Hasan Sabbah gibi isimleri de tanıtmaya çabasına girişmiştir. Onun doğunun ve batının tanınan simalarına aynı uzaklıkta durarak biyografi yazması dönemin anlayışına misal olabilir.

Yine bu dönemde İbn-i Sina, Muhyiddin-i Arabî, Cüneyd-i Bağdadî, Emir Buharî, Ebu Hanife, Mevlana, İmam Gazali'ye olan hayranlığın haklarında sayıca pek çok biyografi yazılmasından ve söz konusu biyografilerde hissedilen onlara karşı derin hayranlıktan fark edilir. İbn-i Haldun üzerine yazılan biyografi sayısı az olsa da

pek çok biyografi yazarının ondan ve eserlerinden bahsetmesi dikkat çeken başka bir yöndür.

Yine bu dönemde tarihin ünlü denizcilerine karşı duyulan bir ilgiden de söz edilebilir. Başta Ramizpaşazâde Mehmed İzzet'in yazdığı Harita-i Kapudanan-ı Deryay misal verilebileceği gibi Ali Rıza Seyfioğlu'nun Turgut Reis'i ve bu dönemden sonra yazdığı eserler örnek gösterilebilir. Bizim bulamadığımız eserlerden biri olsa da döneme ait başka bir eser olan Mehmed Tevfik'in kaleme aldığı Teracim-i Ahval-i Kapudanan-ı Derya Gazi Hayreddin Paşa'dan da söz etmek gerekir.

İncelediğimiz dönemin biyografi türündeki eserlerinde kadına verilen değer dikkat çeken başka bir husustur. Avanzade Mehmed Süleyman'ın yazdığı Muharrir Kadınlar, Mehmed Zihni'nin kaleme aldığı Meşahirü'n Nisa, Hacı Beyzade Ahmed Muhtar'ın yazdığı Şair Hanımlarımız, Salih Saim'in kaleme aldığı Muhadderat-ı Evliya, Ahmed Mithat'ın Fatma Aliye üzerine yazdığı biyografileri, sayıca bir elin parmaklarını geçmeseler dahi önem arz ederler. Ataerkil düzene sahip bu dönemde, kadının sosyal konumundan rahatsız olan ve onlara rol modeller sunmaya çalışan erkek profilleri olarak karşımıza çıkan bu yazarlar, her ne kadar kadına yol gösterici olarak kendini tayin etmiş olmaları sebebiyle eleştirilmiş olsalar da dönemlerine göre yaptıkları işin önemli sayılması gerekir.

1860-1908 yılları arasında yazılan biyografilerin çoğunluğu evliya-ulema biyografileri olmuş ve bu dönemde yazarlar topluma model olacak kişilerin hayatını anlatmayı tercih etmişlerdir. Evliya ve ulema biyografilerinin yanı sıra hükümdar, sadrazam, komutan, kaptan-ı derya biyografilerinin fazladır. Dönemin yazarlarının genellikle biyografilerini yazdıkları kişileri kahramanlaştırmaları dikkat çeken başka bir husustur. Tanıttıkları şahsiyetlere karşı genelde objektif bir tutum takınmaya çalışsalar da yazarların çoğunlukla sevgilerini ve hayranlıklarını gizlememişlerdir.

Söz konusu ettiğimiz bu dönemde sayıları az da olsa tanıtılan şahsa karşı nefret söylemi içeren biyografiler de yazılmıştır. Bu tarz biyografilerde yazarların tanıttıkları şahsiyeti eleştirmenin ötesine geçerek onları alenen kötülemişlerdir. Bu tür eserlere örnek olarak Tevfik Nureddin'in Abdülaziz üzerine yazdığı biyografi ile Şerafeddin Mağmumî'nin Hakikat-i Hal adı altında Ahmed Rıza'yı anlattığı biyografiler gösterilebilir.

İncelediğimiz dönemde edebî kaygılarla yazılan biyografilerin oldukça az, didaktik anlayışla yazılan biyografiler hayli fazladır. Bu sebeple söz konusu

dönemde biyografi genelde sade ve akıcı bir dille yazılmıştır. Bu eserlerde ağır dilden ve süsten uzak durulması o dönemde biyografinin edebî yetenek sergilemek için bir mecra olarak görülmediğini gösterir.

Biyografi çevirilerinden ziyade biyografi telif edilmesi bu dönemde dikkat çeken başka bir husustur. Aslında yeni türlerin edebiyatımıza girmeye başladığı bu dönemde, diğer edebî türlerde olduğu gibi biyografide de, çevirinin fazla olması beklenir. Zira diğer edebî türlerde çeviri eserler telif eserlere ön ayak olmuştur. Ancak biyografide durum pek de benzer değildir. Dönemin önde gelen yazarları biyografi tercüme etmektense yazmayı tercih etmişler, biyografi çevirme işi daha az tanınan kişilere kalmıştır. Biyografi telif edenler nadiren biyografi bu işe girişmişlerdir. Biyografi yazmayı tercih eden Hayrullah Nedim ve Mehmed Şerafeddin aynı zamanda yazdıklarına benzer tarzda biyografileri çevirmişlerdir.

Biyografi türü bir dönemi tarihî, siyasî, sosyal ve ekonomik yönlerden tam olarak anlamak için önem arz eder. Aynı zamanda yazıldığı devrin insan ilişkilerine dair ipuçları da barındırır. Bu gibi vasıflarıyla biyografi, edebî değerini bir kenara bıraksak bile, pek çok bilime olduğu gibi edebiyat tarihine de hizmet eder. Edebiyatımızın diğer dönemleri üzerinde de benzer çalışmalar yapılmasını ve bu edebî türün tüm eser varlığının ortaya konularak bu devirlerin daha iyi anlaşılmasının sağlanmasını umut ediyoruz.

KAYNAKÇA

A.1860-1908 YILLARI ARASINDA YAYINLANAN BİYOGRAFİK ESERLER:

Abdülkerim. **Ulum-i Akliye Cihetiyle İftihar-ı Millet-i İslâmiye Olan Şeyhürreis Veziriazam Ebu Ali Hüseyin b. Abdillâh b. Hüseyin b. Ali b. Sina'nın Terceme-i Hali.** İst.: Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1279

Ahmed Rifat. **Verdü'l Hadaik:** (Eserin iç kapağında künyesi yer almaz.)

Ramizpaşazâde Mehmed İzzet. **Harita-i Kapudanan-ı Deryay.** İst.: Ceridehane Matbaası. 1285 (M.1868)

Namık Kemal. **Evrâk-ı Perişan.** İst.: Matbaa-i Osmaniye, 1884

_____. **Teracim-i Ahvâl-i Yavuz Sultan Selim.** İst.: 1871

_____. **Teracim-i Ahvâl-i Fatih.** İst.: Beyoğlu Hacıpulo Çarşısında 13 Numaralı Ahmed Midhat'ın Matbaası, 1871

_____. **Teracim-i Ahvâl-i Salahaddin.** İst.: Bab-ı Ali Karşısında 57 Numaralı Matbaa, 1871

Ahval-ı Mahmud Paşa Veli. İst.: İzzet Efendi Matbaası, 1289 (M.1872)

Akif. **Eser-i Akif Paşa.** İst.: Tatyos Divitciyan Matbaası, 1290 (M.1873)

Mehmed Tevfik. **Kafîle-i Şuarâ.** İst.: Zartaryan Matbaası, 1290 (M.1873)

Hikmet. **Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır.** İst.: Basiret Matbaası, 1294 (M.1877)

Mehmed Zihni. **Kitâb-ı Meşâhirü'n Nisa**. İst.: Matbaa-i Âmire, (1878-1879)

Ebüzziya Tevfik. **Gutenberg ve İhtira-ı Fenn-i Tab**. I. Baskı. Konstantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya, 1300 (1882)

_____. **Galile**. I.Baskı. Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya- Kütüphane-i Meşahir, 1299

_____.**Napolyon**. I.Baskı. Kostantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya- Kütüphane-i Meşahir, 1299

_____. **Bufon**. I.Baskı. Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya-Kütüphane-i Meşahir, 1299

_____.**İbn-i Sina**. I.Baskı. Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya-Kütüphane-i Meşahir, 1299

_____.**Benjamin Franklin**. 3.Baskı. Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya-Kütüphane-i Ebüzziya, 1889-1890

_____.**Hasan Bin Sabbah**. I.Baskı. Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya, Kütüphane-i Meşahir, 1300

_____.**Şamfor**. I.Baskı. Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya- Kütüphane-i Meşahir, 1300

_____.**Harun Er-Reşid**. I.Baskı. Kostantiniyye: Matbaa-ı Ebüzziya Kütüphane-i Meşahir, 1300

_____.**Ezop**. I. Baskı, Konstantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya- Kitaphane-i Meşahir, 1300

_____.**Yahya (Bin Halid Bin Bermek)**. İst.: Matbaa-i Ebüzziya, 1883

_____. **Jean-Jacques Rousseau**. I. Baskı. Konstantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya-Aded-i . 1303 (1885-1886)

_____. **Nefi**. İst.: Matbaa-i Ebüzziya, 1311(M.1893/1894)

_____. **Sürûrî-i Müverrih**. İst.: Matbaa-i Ebüzziya, 1887-1888

_____. **İmparator Vilhem**. İst.: Matbaa-i Ebüzziya, 1888

_____. **Kemal Bey'in Tercüme-i Hâli**. İst: Matbaa-i Ebüzziya, 1888

Hamid Vehbi. **Meşâhirü'l İslam**. İst.: Mihran Matbaası, 1301 (M.1884)

Ömer Subhi-Mehmed Nuri. **Müessisîn-i Fünûn**. İst.: Civelekyan Matbaası, 1302 (M.1885)

_____. **Feld Mareşal Fon Moltke**. İst.: İstepan Matbaası, 1308(M.1891)

Muallim Herrik (Herrick.C.F). **Abraham Linkon Reis-i Sadık**. Konstantiniyye: Karakin Bağdadlıyan Matbaası, 1885

Ahmed Mithad. **Tarihçe-i İnkılâb yahud Çerkes Hasan'ın Tercüme-i Hâli**. İst.: Yeni Osmanlı Kütüphanesi

_____. **Volter Yahud İlk Muaşakası**. İst.: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1301 (M.1884)

_____. **Beşir Fuad**. İst.: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1304 (M.1886-1887)

_____. **Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti**. İst: Kırk Anbar Matbaası, 1311 (M.1893-1894)

Beşir Fuad. **Victor Hugo**. İst.: Mihran Matbaası, 1302 (M.1885)

_____. **Volter**. İst: A. M. Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1304 (M.1887)

Recaizade Mahmud Ekrem. **Kudemadan Birkaç Şair**. I. Baskı, Konstantiniyye: Kütühane-i Ebüzziya, 1305 (M.1888)

Habib İsfahânî. **Hat ve Hattâtan**. İst.: Matbaa-i Ebüzziya. 1305 (M.1888)

M.Zühdü. **Razî ; İmam Fahrettin-i Razi'nin Tercüme-i Hâlini Muhtevidir.** İst.: Kasbar Matbaası, 1306 (M.1889)

Abdülhalim Memduh. **Reşid Paşa.** İst.: Mahmut Bey Matbaası, 1306 (M.1889)

Nüzhet. **Elsine-i Garbiyye Edebiyat ve Üdebası.** İst.: Matbaa-i Ebüzziya, 1306 (M.1889)

Muallim Naci. **Osmanlı Şairleri.** İst: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1307 (M.1890)

_____, **Esâmi,** İst.: Mahmud Bey Matbaası, 1308 (M.1890)

Mar'aşî Mustafa Kamil. **İbn-i Sina.** İst.: Kasbar Matbaası, 1307 (M. 1890)

Mehmed Süreyya. **Sicill-i Osmanî yahud Tezkere-i Meşahir-i Osmaniye.** İst: Matbaa-i Âmire. 1308 (M.1891)

Salih Saim. **Teracim-i Ahvâl-i Evliya.** İst: Kasbar Matbaası, 1307 (M.1890)

_____. **Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ve Şemseddîn-i Tebrîzî.** İst: Mahmud Bey Matbaası, 1312 (M.1895)

_____. **İmam-ı A'zam ve Eimme-i Selase.** İst: Bâbîâli Caddesi'nde 38 Numaralı Matbaa, 1317 (M. 1897)

_____. **Emir Buharî.** İst.: Âlem Matbaası, 1315 (M.1897)

_____. **Muhadderat-ı Evliya.** İst.: Asır Matbaası, 1314(M.1897)

_____. **Beyazıd-ı Bistami.** İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1315 (M.1898)

_____. **Huccetü'l-İslam İmam Gazzali.** İst.: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1315(M.1898)

_____. **Muhyiddin-i Arabî ve Sair Bazı Efahim-i İslamiyye.** İst.: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1315 (M.1898)

İsmail Hakkı Eldem. **Ondördüncü Asır Türk Muharirleri 1.Defter Ahmed Mithad Efendi.** İst.: Artin Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1308 (M. 1891)

_____. **On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri İkinci Defter Ekrem Bey,** İst.: Mahmud Bey Matbaası, 1308 (M.1891)

_____. **Ondördüncü Asır Türk Muharirleri Üçüncü Defter Cevdet Paşa.** İst.: Âlem Matbaası, 1891

_____. **Ondördüncü Asır Türk Muharirleri Dördüncü Defter Şemseddin Sami Bey.** İst.: Kasbar Matbaası, 1311 (M.1894)

_____. **Osmanlı Meşâhir-i Üdebâsı: Birinci Defter Muallim Naci Efendi.** İst.: Nişan Berberyian Matbaası, 1311 (M.1894)

_____. **Muasır Şairlerimiz.** İst: Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1311(M.1894)

Mehmed Celal. **Sultan Osman Gazi Yahud Bir Sayyad-ı Hümayun Baht.** İst.: Kasbar Matbaası, 1308 (M.1891)

_____. **Sultan Orhan Gazi Yahud Bir Kahraman.** İst.: Kasbar Matbaası, 1308 (M. 1891)

_____. **Fatih Sultan Mehmed-i Sâni Yahut İstanbul Fethi.** İst.: Kasbar Matbaası, 1308 (M. 1891)

_____. **Yavuz Sultan Selim-i Evvel yahud Afitab-ı Satvet.** İst.: Kasbar Matbaası, 1308 (1891)

_____. **Kanunî Sultan Süleyman yahud Fütûhat.** İst.: Kasbar Matbaası, 1308 (M 1891)

_____. **Yıldırım Sultan Bayezid-i Evvel yahud Bir Cihangir.** İst.: Kasbar Matbaası, 1308 (M.1891)

_____. **Sultan Mehmed-i Salis Yahut Fatih-i Şehir.** İst.: Kasbar Matbaası, 1308 (M 1891)

_____. **Sultan Bayezid-i Sâni Yahut Elvah-ı Zafer.** İst.: Kasbar Matbaası, 1308 (M. 1891)

_____. **Hüdavendigâr Gazi yahud Fetihler ve Kosova Sahrası.** İst.: Kasbar Matbaası, 1308 (M.1891)

_____. **Çelebi Sultan Mehmed yahud Müceddid-i Devlet.** İst.: Kasbar Matbaası, 1309 (M.1892)

_____. **Sultan Selim-i Sâni Yahut Muzafferiyet.** İst.: Kasbar Matbaası, 1309 (M.1892)

_____. **Teracim-i Ahvâl-i Meşahir Yahut Zamanımız Osmanlı Üdeba ve Muhariririni: Ahmed Rasim Bey.** İst.: Kasbar Matbaası, 1318 (M. 1900)

Faik Reşad. **Eslâf.** İst.: Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekası, I. Cilt:1311 (M.1893); II.Cilt:1312 (M.1894)

_____. **Teracim-i Ahval-i Meşahir: Meşahir-i Ümemin Terceme-i Halleriyle Meslek ve Âsârı Hakkında Mütalaatı ve Bazılarının Tesavirini Havidir.** İst.: Asır Matbaası., 1313 (M.1896)

Ahmed Muhtar Hacıbeyzade. **Şair Hanımlarımız.** İst.: Matbaa-i Safa ve Enver, 1311 (M. 1894)

Avanzâde Mehmed Süleyman. **Muharrir Kadınlar.** İst.: Kasbar Matbaası, 1311 (M. 1894)

Karlızade Cemaleddin Mehmed / Ahmed Cevdet. **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri.** Dersaâdet: Kitabhane-i İkdâm,1314 (M.1896)

Ali Muzaffer. **Abdülezel Paşa.**İst.: Yovanaki Panayotidis Matbaası, 1315 (M. 1897)

_____. **Teracim-i Ahvâl-i Meşahir Yahut Zamanımız Osmanlı Üdeba ve Muhariririni: Ahmed Midhat Efendi.** İst.: Kasbar Matbaası, 1317 (1899)

İsmail Hakkı Baban, Ali Reşad. **Bismark Hayat-ı Hususi ve Siyasiyesi.** Dersaadet: Bâb-ı Âli Caddesi 38 Numaralı Matbaa, 1320

Şerafeddin Magmumî. **Hakikat-i Hal.** Paris, 1315 (M.1898)

Salahi Mehmed Selâhaddin. **Bir Türk Diplomatı Mustafa Reşid Paşa**. İst.: Servet Matbaası, 1306 (M. 1889)

_____. **Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi**. İst.: Âlem Matbaası, 1306 (M.1889)

_____. **Muallim Naci**. İst.: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1310 (M.1893)

Yusuf Şetvan. **Sahib-i Müselsel Seyyid Esad Efendi Merhumun Ecdad-ı Kiramıyla Evlad ve Ahfad-ı Seyyidat-ı Nihadlerinin Külliyyat-ı Teracim-i Ahvalidir**. m.y, t.y

Bursalı Mehmed Tahir. **Tercüme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin-i Arabî**. 2. bs.. Dersaâdet: Necm-i İstikbal Matbaası, 1316 (M.1899)

_____. **Kibar-ı Meşâyih ve Ulemâdan Oniki Zatın Terâcim-i Ahvâli**. İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1316 (M.1899)

_____. **Meşâyih-i Osmaniye'den Sekiz Zatın Terâcim-i Ahvâl**. İst: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318 (M. 1901)

_____. **Ulema-yı Osmaniye'den Altı Zatın Tercüme-i Hali**. Tab ve Naşiri: Tüccarzade İbrahim Hilmi, İst., Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1321

_____. **Müverrihîn-i Osmaniye'den Âli ve Kâtib Çelebi'nin Tercüme-i Hâlleri**. Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selânik, 1322 (M.1906),

_____. **Türklerin Ulum ve Fünûna Hizmetleri**. Tab ve Naşiri: Ahmed Cevdet, İst.: İkdâm Matbaası, 1314 (M.1897)

_____. **Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli.** İzmir: Keşişyan Matbaası, 1324 (M.1908)

Fatma Aliye. **Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife.** İst.: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1317 (M.1900)

Cemil Zeki. **İbn-i Haldun.** İst.: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1317 (M. 1900)

Rauf Yekta. **Esâtiz-i Elhan.** İst.: Mahmut Bey Matbaası, 1318 (M.1900)

_____. **Esâtiz-i Elhan Hoca Abdülkadir-i Merâgî.** İst.: Feridiye Matbaası, 1318 (M.1900)

Ahmet Şuayb. **Hayat ve Kitaplar.** İstanbul, 1317 (1900)

Ali Rıza Seyfî. **Turgut Reis.** İst.: Şems Matbaası, 1317(1900)

İbnü'l Cemal Ahmet Tevfik. **Hazret-i Ebu Eyyüb El-Ensari Radiyallahü Anh.** Tab ve Naşiri: Tüccarzade İbrahim Hilmi. İst.: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318 (M.1901)

Hocazade Ahmed Hilmi. **Mirat-ı Hazret-i Muhyiddin İbn-i Arabî.** İst.: A.Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1315 (M.1898)

_____. **İbrahim Gülşenî.** İst.: Darülhilafeti'l-Aliyye, 1318 (M.1901)

_____. **Hadikatü'l Evliyadan Pir-i Tarikat Seyyid Ahmed Bedevi- Seyyid İbrahim Desuki.** İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318 (M.1901)

_____. **Hadikatü'l-Evliya.** İst.: Babıali Caddesi 52 Numaralı Matbaa, 1318

_____. **Hadikatü'l Evliyadan Silsile-i Meşayih-i Sühreverdiye ve Kübreviyye.** İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318 (M.1901)

_____. **Hadikatü'l Evliya'dan Silsile-i Meşayih-i Mevleviyye.** İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318 (M.1901)

_____. **Hadikatü'l Evliya'dan Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed Rufai.** İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318 (1902)

_____. **Mirat-ı Beyazıd-ı Bestamî ve Ebu'l Hasan el-Harkanî,** Dersaadet: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1319 (M.1902)

_____. **Hadikatü'l Evliyadan Pir-i Tarikat Ebü'l-Hasan Ali Eş-Şazeli Sa'deddin Cibavi.** İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318 (M.1902)

_____. **Seyyid Yahya eş-Şirvani.** İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1319 (M.1903)

_____. **Hadikatü'l-Evliya'dan Enmûzec-i İmam-ı A'zam.** İst.: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1320, (M.1904)

_____. **İmam Gazali.** İst.: Bab-ı Ali Caddesi 38 Numaralı Matbaa- Kitabhane-i Cihan, 1322 (M.1905)

Ahmed Refik. **Meşhur Osmanlı Kumandanları.** Kütüphane-i İslam ve Askerî-Tüccarzade İbrahim Hilmi. İst.: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318 (M.1901)

Zeki Megamiz. **Bedî Uz-zeman-i Hemedanî.** İst.: A.Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1318 (M.1902)

Tüccarzade İbrahim Hilmi. **Meşahir-i Ashab-ı Güzin ve Teracim-i Ahval-i Fukaha.** İst.: Bâb-ı Âli Caddesinde 13 Numaralı Matbaa, 1319 (M.1902)

Ahmed Müfid. **Tepedelenli Ali Paşa**. Kahire: Matbaatü'l Hilâl, 1903

Mehmed Şerafeddin. **İbn-i Esirler ve Meşâhir-i Ulema**. Dersaadet: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1322 (M.1904)

Hayrullah Nedim. **Şeyh İmam Busirî Aleyhi Rahmetullahi'l-Ganiyyi'l-Muğnî Hazretleri'nin Terceme-i Hal ve Menâkıbı**. Bursa: Matbaa-i Emiri, 1322 (M.1905)

_____. **Şeyhülislam Meşhur Zenbilî Ali Efendi Aleyhi Rahmetullahil-Melikil Müteali Hazretlerinin Tercüme-i Hal ve Menakıbı**. Bursa: Hüdavendigâr Vilayeti Matbaası, 1322 (M.1905)

Lütfi. **Emir Bedirhan**. Kahire: Matbaa-i İçtihad, 1325 (M.1907)

Tevfik Nureddin. **Sultan Aziz'in Hal'i ve İntiharı**. İst.: Takvim-i Vekayi Matbaası, 1876

_____. **Sultan Murad'ın Cülus ve Hal'i**. Kostantiniyye: Karabet Matbaası, 1324 (M.1908)

B.DİĞER ESERLER:

AHMED Midhat Efendi. **Beşir Fuad**. sdl: N. Ahmet Özalp. İst.: Oğlak Yayıncılık, 1996

_____. **Fatma Aliye Hanım yahud Bir Muharrir-i Osmaniyyenin Neşeti**. Yayına Hazırlayanlar: Lynda Goodsell Blake, Müge Galin. İst.: İsis Yayıncılık, 1998

_____. **Musâhâbat-ı Leyliye: Volter, 8.-9. Musâhâbe**. İst.: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1304

AKGÜL, Şükriye. **İslâm Tarihçiliğinde Meşâhîru'n-Nisâ Geleneği ve Mehmed Zihni Efendi'nin Meşâhîru'n-Nisâ Adlı Eserinin İncelenmesi**. Dan: Doç.Dr. Seyfettin Erşahin, Ankara Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları (İslâm Tarihi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006

AKÜN, Ömer Faruk. "Bursalı Mehmed Tahir". **TDV İslam Ansiklopedisi**. 6.Cilt. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 1992: 452-461

_____. Çaylak Tevfik. **TDV İslam Ansiklopedisi**. 7.Cilt. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 1993: 240-244

AKYÜZ, Kenan. **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923**. İst.: İnkılâp Kitabevi, 1995

"Ali Reşad", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler**. Cilt:1. İst: Dergâh Yay.,1977, 115

ANDREWS, Walter G., Osmanlı Şair Biyografileri (Tezkireler) ve Osmanlı Edebiyat Eleştirisi, **Türk Edebiyatı Tarihi**, II.Cilt, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006

ANDI, M.Fatih. **Ara Nesil Şairi Mehmed Celal (Hayatı, Görüşleri, Şiirleri)** . Dan: Prof.Dr. Ömer Faruk Akün. Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993

BABİNGER, Franz. **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**. çev: Çoşkun Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1982

BANARLI, Nihad Sami. **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi: Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar**. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1971

"Biyografi". **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**. Cilt:1. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları, 2001 : 452-458

BOZKURT, Nebi. "Şecere". **TDV İslam Ansiklopedisi**. 38. Cilt. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2010: 403

BURSALI Mehmed Tahir. **Osmanlı Müellifleri**. İst.: Matbaa-i Âmire, 1333

CANKARA, Murat. **Ahmed Mithad Efendi ve Beşir Fuad'a göre Gerçekçilik**. Dan: Yrd.Doç.Dr. Laurent Mignon. Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2004

CEMALEDDİN Mehmed. **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri**. Hazırlayan: Mehmed İst.: Arslan Kitabevi, 1314 (M.1896)

ÇELEBİOĞLU, Sinem. **Türk Edebiyatı'nda Modern Biyografinin Doğuşu**. Dan: Yard. Doç.Dr. Zeynep Uysal. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2007

ÇİFT, Salih. **"Modern Anlamda İlk 'Bektaşilik Kitabı' Olarak Mir'âtü'l Mekâsıd ve Kaynakları"**. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt:15. Sayı:1. 2006

DEMİROĞLU, Faiz. **Abdülhamid'e Verilen Journaller: 50 Yıldır Gizli Kalmış Vesikalar**. İst.: Tarih Kütüphanesi, 1955

DURMUŞ, Tuba Işınsu İsen. **Osmanlı Şuara Tezkirelerinde Zeyl Geleneği**. Turkish Studies - International Periodical For The Languages. Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, s.1319-1329

DOĞRUL, Mehmet. **Tüccarzade İbrahim Hilmi'de Modernleşme**. Dan: Prof Dr. Mehmed Akgül, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, 2011

ERGUNER, Süleyman. **Rauf Yekta Bey:Neyzen-Müzikolog-Bestekar**. İst.: Kitabevi, 2003

ERMİŞ, Hamza. **Mehmed Zihni Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Dili ve Belagatindeki Yeri**. Dan: Hüseyin Elmalı. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2004

GİBB, Hamilton A.R. **İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar**. İst., 1991

GÜR, Alim. **Ebüzziya Tefik'in Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları**. Dan: Prof.Dr.İsmail Parlatır. Türk Dili ve Edebiyatı- Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990

GÜNAYDIN, Yusuf Turan. **Bir Tasavvufî Terâcim-i Ahvâl Müellifi İmamzâde Salih Sâim (Unar) ve Terâcim-i Ahvâl-i Evliyâ'sı**. Ankara Üniversitesi İFD XLVI Sayı II, 2005

_____. **Salih Saim Unar ve Edebî-Tasavvufî Çevresi.** Editör: Coşkun Yılmaz. Üsküdar Sempozyumu IV: 3-5 Kasım 2006 Bildiriler. İst.: Üsküdar Belediyesi, 2007

İNAL, İbnü'lemin Mahmud Kemal. **Son Asır Türk Şairleri,** İst.: Dergâh Yayınları, 1988

İPEKTEN, Haluk. **Şair Tezkireleri.** Ankara: Grafiker Yayınları, 2002

İSEN, Mustafa. **Tezkireden Biyografiye.** İst.: Kapı Yay., 2010

KARA, Mustafa. "Hocazade Ahmed Hilmi". **TDV İslam Ansiklopedisi.** Cilt:18. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 1998

KERMAN, Zeynep. "Ahmed Mithat Efendi". **Tanzimat Edebiyatı.** Hazırlayanlar:Prof. Dr.İsmail Parlatır, Prof.Dr. İnci Enginün, Prof.Dr.Ahmet B. Ercilasun, Prof.Dr. Zeynep Kerman, Prof.Dr.Abdullah Uçman. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006

KILIÇ, Hulûsî, "Mehmed Zihni Efendi", **TDV İslam Ansiklopedisi,** 28.Cilt. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2003: 542- 543

KINLI, Süleyman. **Hat ve Hattâtân'da Osmanlı Hattatları.** Dan: Dr.Uğur Derman. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2007

KORKMAZ, Fatma. **Bursalı Mehmed Tahir'in Hayatı ve Eserleri.** Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi, 1994

Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi. Cilt:9. İst.: 1987: 143

"Mehmed Süleyman (Avanzade)". **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler.** İst.: Dergâh Yay., 1977 : 218

"Muallim Naci". **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler.** İst.: DergâhYay., 1977: 403

MUALLİM Naci. **Osmanlı Şairleri.** Yayına Hazırlayan: Cemal Kurnaz. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1986

OKAY, Orhan. **Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti.** İst.: Dergâh Yay., 2008

_____, **Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine,** İst.: Dergâh Yay., 2011

_____, "Eldem, İsmail Hakkı". **TDV İslam Ansiklopedisi,** Cilt:11, Türk Ankara: Diyanet Vakfı Yay., 1995, 21-22

OVACI, Hüseyin. **Mehmet Şerafeddin Yaltkaya (1879 – 1947)'nin Mezhepler Tarihi ile İlgili Çalışmaları (Tahlil ve Değerlendirme).** Dan: Prof. Dr. Metin Bozkuş. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010

ÖNGÜL, Bilal. **Abdülhalim Memduh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma.** Dan: Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi 2002

ÖNUÇAR, Mehmet. **Mecmua-i Ebüzziya'da Rousseau Tercümeleri (1880-1912).** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi, 1998

ÖZCAN, Abdülkadir, "Mehmed Süreyya". **TDV İslam Ansiklopedisi.** Cilt:28. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2004

_____. Tabakat. **TDV İslam Ansiklopedisi**, 39.Cilt, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2010: 299-301

SADAVİ, Salih. **Osmanzâde Taib Ahmed: Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği**. Dan: Prof.Dr.Ali Alparslan. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1987

SEÇKİN, Süheyla Yüksel. **Faik Reşad'ın Hayatı ve Eserleri**. Dan: Doç. Dr. Alemdar Yalçın. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1997

SÜREYYA, Mehmed. **Sicill-i Osmanî**. Yay. Haz. Nuri Akbayar. sdl. Seyit Ali Kahraman. İst.: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996

ŞAHİN, M. Süreyya. "Kısas-ı Enbiyâ". **TDV İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 25. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2002: 495-496

ŞAHİN, Haşim, "Menakıbname". **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 29, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2004, 112-114

Turgut Reis. İst.: Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. 1994

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, Cilt: 8. İst.: Dergâh Yay., 1998 : 30-31

UÇMAN, Abdullah. "Namık Kemal Üzerine Bir Biyografi Denemesi". **Tanzimat Edebiyatı**. Haz.:Prof. Dr.İsmail Parlatır, Prof.Dr. İnci Enginün, Prof.Dr.Ahmet B. Ercilasun, Prof.Dr. Zeynep Kerman, Prof.Dr.Abdullah Uçman. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006

ÜLGER, Mustafa. **Hoca Abdülkerim Efendi'nin Felsefî Görüşleri**. Dan: Prof. Dr.Hayranî Altıntaş. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (İslam Felsefesi) Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2007

_____. **Hoca Abdülkerim Efendi'nin Hayatı ve Eserleri**. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 14:2, 2009

ÜLKÜTAŞIR, M.Ş. Türk Basın Tarihinden Bir Sahife: İkdamcı Cevdet Oran. Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, I., 1972

WELLEK, Réne - WARREN, Austin. **Edebiyat Teorisi**, İzmir: Akademi Kitabevi, 1993

YAMAN, Ahmet. "Siyer". **TDV İslam Ansiklopedisi**, 37.Cilt, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2009: 316-319

YARAR, Cem Onur. **Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinde Beşir Fuad**. Dan: Mümtaz'er Türköne. Gazi Üniversitesi, 2000

YILDIZ, Osman. **Ali Rıza Seyfi (Seyfioğlu), Hayatı ve Eserleri**, Dan: Prof.Dr. Nazım Hikmet Polat. Erciyes Üniversitesi Doktora Tezi, 2002

_____. **Ali Rıza Seyfi Seyfioğlu**. TÜBAR-XII-/2002

ÖZGEÇMİŞ

GÜL AYŞE AKAR

11.08.1986'da İstanbul'da doğdum. İlkokulu 1992-1997 yılları arasında Yeşilköy Halil Vedat Fıratlı İlkokulunda bitirdim. Doğa İlköğretim okulundaki öğrenimimi 2000 yılında tamamladım. 2000-2004 yılları arasında Orhan Cemal Fersoy Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi'nde öğrenim gördüm. 2004 yılında Trakya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne başladım. 2008 yılında oradan mezun oldum.

2008-2009 eğitim öğretim yılında Atakent İmkb Anadolu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptım. 2009-2010 yılları arasında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi üzerine olan Tezsiz Yüksek Lisans eğitimimi tamamladım. Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde 2010 yılında başladığım Türk Edebiyatı yüksek lisans öğrenimime halen devam etmekteyim.